

ศิลปะแห่งการครองชีวิต

คำบรรยายประจำวันเสาร์ ภาควิชาบูชา
ระหว่างวันที่ ๕ เมษายน ถึง ๒๘ มิถุนายน ปี ๒๕๖๓

ของ

พุทธทาสภิกขุ

ธรรมทานมูลนิธิ

จัดพิมพ์ด้วยศรัทธาบริจาคของ คุณพรจันทร์ วัฒนศิริชัยกุล
เพื่ออุทิศส่วนกุศลแด่เตี่ยอ๊อดเปี้ย แซ่ถี้ และคุณแม่เตี้ย แซ่เตี้ย
ร่วมกับดอกผลทุน “ธรรมทานปริวรรตน์”
เป็นการพิมพ์ครั้งแรก ของหนังสือธรรมโฆษณณ์ หมวดที่ ๒ ชุด ปกรณ์พิเศษ
หมายเลข ๑๘.๓ บนพื้นแถบสีแดง จำนวน ๑,๕๐๐ เล่ม
๒๗ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๖๐

[ลิขสิทธิ์ไม่สงวนสำหรับการพิมพ์แจกเป็นธรรมทาน, สงวนเฉพาะการพิมพ์จำหน่าย.]

ธรรมทานมูลนิธิ ไชยา
จัดพิมพ์

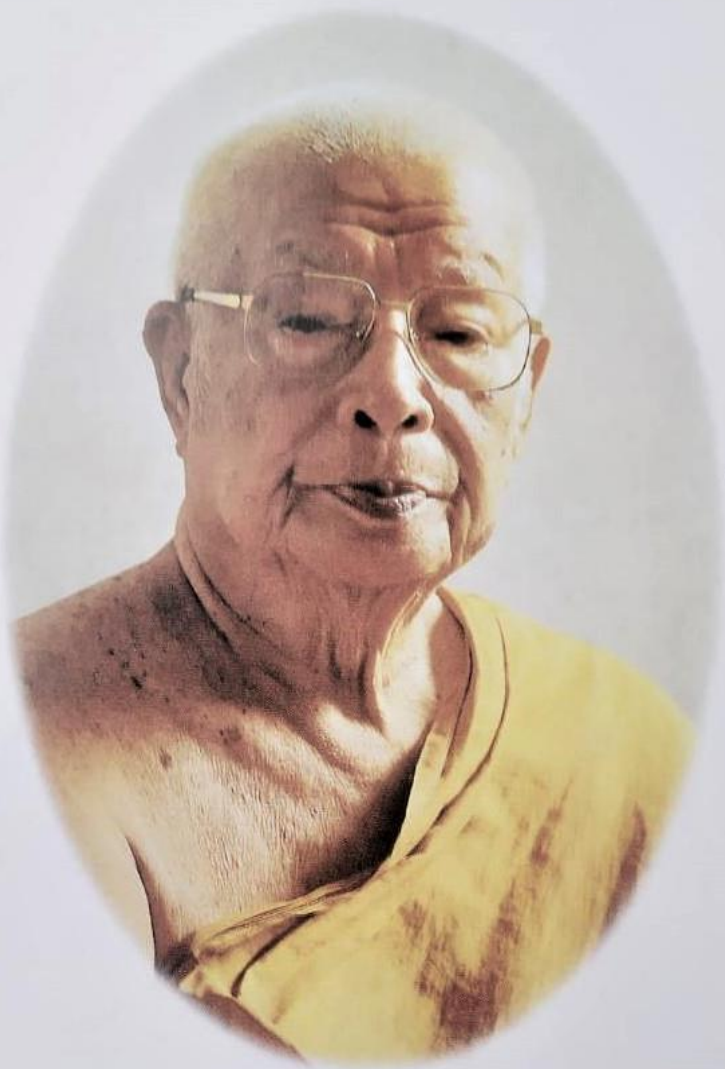
พิมพ์ครั้งแรก

๒๗

พฤษภาคม

พ.ศ. ๒๕๖๐

จำนวน ๑,๕๐๐ เล่ม

พุทธทาสจักอยู่ไปไม่มีตาย
แม้ร่างกายจะดับไปไม่ฟังเสียง
ร่างกายเป็นร่างกายไปไม่สำเอียง
นั่นเป็นเพียงสิ่งเปลี่ยนไปในเวลา
พุทธทาสคงอยู่ไปไม่มีตาย
ถึงดีร้ายก็จะอยู่คู่ศาสนา
สมกับมอบกายใจรับใช้มา
ตามบัญญัติของคัมภีร์พุทธไม่หยุดเลย

พุทธทาสยังอยู่ไปไม่มีตาย
อยู่รับใช้เพื่อนมนุษย์ไม่หยุดเฉย
ด้วยธรรมโฆษณ์ตามที่วางไว้อย่างเคย
ไอ้เพื่อนเอ๋ยมองเห็นไหมอะไรตาย
แม้ฉันทายกายลับไปหมดแล้ว
แต่เสียงสั่งยังแจ้วแว่วหูสทหาย
ว่าเคยพลอดกันอย่างไรไม่เสื่อมคลาย
ก็เหมือนฉันทไม่ตายกายธรรมยัง

ทำกับฉันทอย่างกะฉันทนั้นไม่ตาย
ยังอยู่กับท่านทั้งหลายอย่างหนหลัง
มีอะไรมาเสียใค้ให้กันฟัง
เหมือนฉันทนั่งร่วมด้วยช่วยชี้แจง
ทำกับฉันทอย่างกะฉันทไม่ตายเกิด
ย่อมจะเกิดผลสนองหลายแขนง
ทุกวินาทีตสนทนอย่าเลิกแล้ง
ทำให้แจ้งที่สุดได้เลิกตายกัน.

พุทธทาส อินทปญฺโญ

อนุไพศกาศ

การที่ท่าอากาศยานได้ดำเนินการตามสำเร็จ
แก่การลดผลกระทบอันเนื่องมาจากผลกระทบอันเนื่อง
มาในครั้งนี้นั้น อนุไพศกาศอนุไพศกาศ ทั้งโดย
ส่วนตัว และในนามของหน่วยงานที่รับผิดชอบ
ในขณะนี้เป็นที่ควรช่วยกันแก้ไขและปรับปรุงแก้ไข
โลกมนุษย์ อันเนื่องมาที่โลกนี้คือ ๓๐๐๐๐๐๐
เป็นอันดับ ๕๖.

อดีตโลก ยังไม่สามารถตั้งอยู่ในฐานะ
พหุภพสันตภาพของโลกได้ แต่กลายเป็นโลกที่
มีอย่างนี้เล็กน้อย เปรียบได้เปรียบแก่กันและกันเสีย
มากกว่า. ถ้าจะหาเหตุผลอยู่เป็นหนึ่งเดียว
ที่จะเป็นความดี หรือที่หนึ่ง ของโลก, แต่ก็มี
ไม่เป็นที่เข้าใจกัน อย่างเพียงพอ; ยังละ
ความเข้าใจกัน และประสาธนาทั้งนี้
กรรมกรรมอันเนื่องมาด้วยความมุ่งหมาย
ส่วนหนึ่ง เพื่อ
แก้ปัญหานี้.

ทุกศาสนา ล้วนแต่มีธรรมะเป็นแก่นใจ
ที่สามารรถนำพาใจได้ ก็จะได้เป็นโลก
โลกดี. การแก้ไขโลก มี ศาสนา เป็น
อันดับ ๕๖ แห่งยุคปัจจุบัน. ศาสนา ของแต่ละ
ศาสนา ล้วนแต่มีแก่นแท้ แห่งศาสนา ของตน

อุทิศแด่เด็ยอ๊ตเป็ย แซ่ลี้ และคุณแม่เด็ย๑ แซ่เด็ย
(วัฒนศิริชัยกุล)

คำปรารภ

ธรรมเนียมของท่านพุทธทาสเรื่อง ศิลปะแห่งการครองชีวิต นี้ ได้รวบรวมจากคำบรรยายประจำวันเสาร์ ภาควิสาขบูชา ระหว่างวันเสาร์ที่ ๕ เมษายน ถึง ๒๘ มิถุนายน ปี ๒๕๒๓ รวม ๑๒ ครั้งบรรยาย, จัดเข้าเป็นชุดธรรมเนียมหมวดที่ ๒ ชุดพิเศษ หมายเลข ๑๘. ๗ บนพื้นแถบสีแดง ลำดับพิมพ์ออกเล่มที่ ๘๑, พิมพ์ขึ้นด้วยศรัทธาบริจาคของ คุณพรจันทร์ วัฒนศิริชัยกุล เพื่ออุทิศแด่เตี่ยอ๊อคเปี้ย แซ่ลี่ และคุณแม่เตี้ย แซ่เตี้ย ร่วมกับดอกผลของ ทุณธรรมทานปริวรรตน์ ที่ตั้งไว้ทางธรรมทานมูลนิธิ.

ศิลปะสูงสุดของมนุษย์ก็คือ “ศิลปะในการป้องกันไม่ให้ความทุกข์เกิดขึ้น” พระพุทธองค์ได้ทรงชี้ทางอันประเสริฐไว้แล้ว หน้าที่ในการเดินเป็นของพวกเราที่เรียกตัวเองว่า “พุทธบริษัท” ทุกคน องค์กรยอมรับมีองค์แปด คือยอดสุดแห่งศิลปะสำหรับมนุษย์ เมื่อผู้ใดได้เข้าอยู่แล้ว ความทุกข์ย่อมเกิดขึ้นไม่ได้, ธรรมบรรยายของท่านพุทธทาสมีมากมายหลายเรื่อง ได้ทยอยพิมพ์เป็นหนังสือชุดธรรมเนียมเรื่อยมาตามลำดับ จนถึงเล่มปัจจุบัน ขอขอบคุณทุกท่านทุกฝ่าย ที่มีส่วนช่วยให้หนังสือเล่มนี้ได้จัดพิมพ์ขึ้น จนสำเร็จเรียบร้อยสมบูรณ์.

ธรรมะที่ยังเป็นเพียงถ้อยคำอยู่ในหนังสือ นั้น ยังช่วยใครไม่ได้, เมื่อใดถ้อยคำนั้น มีคนเอาไปคิด ไตร่ตรอง เห็นด้วย แล้วพากันปฏิบัติตาม เมื่อนั้นธรรมะเหล่านั้น จะกลายเป็นรูปจากที่เป็นเพียงคำพูด มาเป็นองค์ธรรมที่สามารถคุ้มครองผู้ปฏิบัติธรรมนั้น ๆ ให้รอดพ้นจากทุกข์ได้. จึงหวังอย่างยิ่งว่า หนังสือเล่มนี้จะให้ประโยชน์เป็นแนวทางในการศึกษา และปฏิบัติธรรม เพื่อให้เกิดความสะอาด สว่าง สงบ ขึ้นในจิตใจ แก่ผู้สนใจได้อีกเล่มหนึ่ง.

คณะธรรมทาน ไชยา

๒๗ พฤษภาคม ๒๕๖๐

สารบัญ

ศิลปะแห่งการครองชีวิต

	หน้า
๑. ปรมัตถศิลป์แห่งการครองชีวิตตามทัศนะของชาวพุทธ	๑
๒. ชีวิตในฐานะเป็นวัตถุแห่งศิลปะ	๓๓
๓. ศิลปะแห่งการมีชีวิตอยู่เหนือปัญหา	๖๓
๔. ศิลปะสำหรับการมีชีวิตอยู่ในโลก	๙๕
๕. อัจฉริยคุณมรรค ยอดศิลปะแห่งการครองชีวิต	๑๔๑
๖. ศิลปะแห่งการใช้สติในทุกกรณี	๑๖๕
๗. ศิลปะแห่งการดูด้วยสายตาสัมผัสแก้ปัญหา	๒๑๑
๘. ศิลปะแห่งการมีพระพุทธเจ้าอยู่กับเนื้อกับตัว	๒๔๗
๙. ศิลปะแห่งการอยู่กับนิพพานในชีวิตประจำวัน	๒๗๕
๑๐. ศิลปะแห่งการอยู่เหนือกรรมและการสิ้นกรรม	๓๑๕
๑๑. ศิลปะแห่งการเป็นอยู่ด้วยจิตว่าง	๓๔๕
๑๒. ศิลปะแห่งการใช้เคล็ดจากหัวใจพระธรรม	๓๘๗

[โปรดดูสารบัญละเอียดในหน้าต่อไป]

สารบัญละเอียด

ศิลปะแห่งการครองชีวิต

หน้า

๑. ปรมัตถศิลป์แห่งการครองชีวิตตามทัศนะของชาวพุทธ

ในภาควิสาขบุชาณี จะได้บรรยายในชุดใหม่คือ “ศิลปะแห่งการครองชีวิต”	๑
ความหมายของ “ปรมัตถศิลป์แห่งการครองชีวิตตามทัศนะของชาวพุทธ”	๒
ธรรมะมีระบบการประพฤติปฏิบัติที่อยู่ในลักษณะของศิลปะ	๓
พระพุทธเจ้าท่านทรงประกาศพรหมจรรย์ให้งามตามแบบของ “พุทธศิลปะ”	๔
พรหมจรรย์ หมายถึง ระบบแห่งการครองชีวิตอันสูงสุดหรือประเสริฐที่สุด	๕
การอยู่เหนือปัญหาและความทุกข์ทั้งปวง คือความงามในทางจิตทางวิญญาณ	๖
พระพุทธเจ้างามตรงที่มีลักษณะแห่งความไม่มีทุกข์ อยู่เหนือกิเลสเหนือทุกข์	๗
ต้องงามทั้งกาย วาจา ใจ สติปัญญา ความคิดเห็น ความเชื่อ จึงจะเป็นชาวพุทธ	๘
ถ้าเรารู้จักความงามในทางจิตทางวิญญาณกันแล้ว โลกนี้ก็จะงดงามยิ่งกว่านี้	๙
คงต้องพูดถึงความหมายของคำว่า “ศิลปะของชาวพุทธ” กันให้เป็นที่เข้าใจ	๑๐
ธรรมะในพระพุทธศาสนานั้นเป็นสิ่งที่อาจจะถือเอาได้ในฐานะที่เป็นศิลปะ	๑๑
ธรรมะมีความเป็นศิลปะตรงที่ ทั้งดี ทั้งจริง ทั้งมีประโยชน์ และทั้งงามด้วย	๑๒
ความงามของผู้มีสติปัญญา คือความงามข้างในจิตใจที่สะอาด สว่าง สงบ	๑๓
เราเข้าถึงพระธรรมได้มากเท่าไร ความงามก็จะเกิดขึ้นแก่เราได้มากเท่านั้น	๑๔
มีศิลปะที่ไหน ก็ควรจะมีชีวิตที่ชื่นอกชื่นใจ ด้วยอำนาจของความงามที่นั่น	๑๕
ในจิตใจของเรา ถ้ากิเลสลดลงไปเท่าไร ความงามก็จะเข้ามาแทนที่เท่านั้น	๑๖
ศิลปะแห่งการครองชีวิต คือ ชีวิตที่มีความเป็นมนุษย์ที่ถูกต้องอย่างมีศิลปะ	๑๗

ปรมัตตคิลปะนั้น เป็นคิลปะที่มีความหมายอันสูงสุด ที่จะเข้าถึงบรมธรรม	๑๘
ที่ต้องใช้คำว่า “ทางวิญญาณ” เพราะยังไม่รู้ว่าจะหาคำอะไรมาใช้แทนคำนี้ได้	๑๙
เรื่องปรมัตตคิลปะนั้น เราเพิ่งเล็งไปยังเรื่องทางวิญญาณมากกว่าเรื่องทางวัตถุ	๒๐
ความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ อยู่ที่ที่มีความถูกต้องทั้งทางกาย จิต และวิญญาณ	๒๑
คิลปะการครองชีวิตจะทำให้ชีวิตเป็นมหรสพ ที่ประเล้าประโลมใจให้สดชื่น	๒๒
เราควรมีมหรสพกันใหม่ คือเย็นอกเย็นใจ ตามความหมายของคำว่า “พุทธะ”	๒๓
พระอรหันต์ท่านก็ยังคงการมหรสพ คือสิ่งที่ประเล้าประโลมใจอันบริสุทธิ์	๒๔
พระอรหันต์ท่านมีชีวิตเป็นมหรสพตลอดเวลา แต่เป็นมหรสพทางวิญญาณ	๒๕
ถ้ามีคิลปะทางธรรมอย่างเพียงพอแล้ว จิตใจก็จะสัมผัสได้กับ “อมฤตธรรม”	๒๖
มีสติปัญญาทันเวลา ก็จะไม่เกิดความอยากและไม่ปรุงให้เกิดเป็นตัวกูผู้อยาก	๒๗
ปรมัตตคิลปะทำให้ไม่เกิด “ตัวกู-ของกู” จิตจะอยู่กับธรรมะตามธรรมชาติ	๒๘
ชีวิตนี้มีความไพเราะทางดนตรี ทางกวีนิพนธ์ ทางประพันธ์อย่างยิ่ง	๒๙
ความหมายของคำว่า “ตามทัศนะของชาวพุทธ” และ “คิลปะของชาวพุทธ”	๓๐
ชาวพุทธมีจุดมุ่งหมายที่ต้องการพัฒนาชีวิต ให้อยู่เหนือกิเลสและความทุกข์	๓๑
ชาวพุทธมีหน้าที่ที่จะต้องเข้าถึงและใช้คิลปะชนิดที่เป็นปรมัตถ์กันหรือไม่ ?	๓๒

๒. ชีวิตในฐานะเป็นวัตถุแห่งคิลปะ

ทบทวนทำความเข้าใจเกี่ยวกับคิลปะ เพราะมันแปลกสำหรับคนบางคน	๓๓
พุทธธรรมะให้เป็น “คิลปะ” ต้องเอา “ความงาม” มาเป็นหลักเป็นประธาน	๓๔
พระพุทธองค์ ก็ยังทรงนิยมใช้ความงามเป็นเครื่องมือในการเผยแผ่พระธรรม	๓๕
ชีวิตที่ประกอบไปด้วยธรรมะ จะมีได้ทั้งความงามและความสำเร็จประโยชน์	๓๖
พุทธบริษัทมีระเบียบแห่งการครองชีวิตหรือตัวชีวิต เป็นวัตถุที่ตั้งแห่งคิลปะ	๓๗
ชีวิตเป็นวัตถุแห่งคิลปะในแง่ของจิตใจ ซึ่งเป็นเรื่องทางจิตทางวิญญาณ	๓๘

ชีวิตที่สมบูรณ์แบบ คือชีวิตของพระอรียเจ้า ตั้งแต่โศคาบันขึ้นไปถึงอรหันต์	๓๕
ชีวิตนี้ประกอบอยู่ด้วยวงกลมแห่งความเกิด ความแก่ ความเจ็บ ความตาย	๔๐
“ความเกิด” คือการเกิดขึ้นแห่งความรู้สึกในใจว่า มีตัวฉัน มีตัวเรา มีตัวกู	๔๑
ต้องมีสติมีปัญญาที่เพียงพอ เพื่อควบคุมผัสสะ ไม่ให้เกิดความยึดมั่นถือมั่น	๔๒
เมื่อเกิดเวทนา ก็สักว่าความรู้สึกที่เกิดขึ้นตามกฎเกณฑ์ของธรรมชาติเท่านั้น	๔๓
ความเกิดที่งดงาม คือควบคุมการเกิดความรู้สึกทางจิตใจไว้ได้ด้วยสติปัญญา	๔๔
ความแก่ที่งดงาม คือยิ่งแก่ จิตใจยิ่งสว่างไสวแจ่มแจ้ง ยิ่งหนุ่มด้วยสติปัญญา	๔๕
หัวใจของพระพุทธศาสนา ที่เป็นคำสั่งสอนนั้น สรุปอยู่ที่คำว่า “เช่นนั้นเอง”	๔๖
สติปัญญาของคนแก่อย่างมีศิลป์ คือความหนุ่มที่ไม่รู้จักแก่ ไม่รู้จักร่วงโรย	๔๗
เจ็บแค่ทางกาย ไม่เจ็บทางจิตทางวิญญาณ คือความเจ็บที่มีศิลปะอย่างยิ่ง	๔๘
ความเจ็บไข้ที่เกิดขึ้นเป็นเพียงความรู้สึกตามหลักเกณฑ์ของธรรมชาติเท่านั้น	๔๙
สิ่งใดมีชีวิต สิ่งนั้นก็จะมีสัญชาตญาณแห่งความกลัวตาย ไม่เว้นแม้แต่ต้นไม้	๕๐
พระอรหันต์เห็นว่าความตายมันสวยงาม ตรงที่มันเป็นจุดจบของความยุ่งยาก	๕๑
พระอรหันต์มองความตายเป็นของงดงาม เหมือนเป็นเวลารับค่าจ้างตอนเย็น	๕๒
พระอรหันต์บางพวก ท่านใช้ความตายมาหยุดความยุ่งยากตามแบบของท่าน	๕๓
ให้ความตายเป็นของเด็กเล่น ไม่มีความหมายที่จะทำให้เรากลัวและเป็นทุกข์	๕๔
ความเป็นศิลปะ มันอยู่ที่ความหมายสั้น ๆ ธรรมดา ๆ คืออยู่ตรงที่ “ทำเป็น”	๕๕
ถ้า “เป็น” อะไรด้วยความยึดมั่นถือมั่นเป็นตัวกูแล้ว ก็เรียกว่า “เป็น” ไม่เป็น	๕๖
ศิลปะมันอยู่ตรงที่ “เป็นให้เป็น” ถ้า “เป็นไม่เป็น” แล้วมันจะเป็นทุกข์ทั้งนั้น	๕๗
ถอนความเคยชินแห่งความยึดมั่นถือมั่นเสีย มันจะเป็นการตายเสียก่อนตาย	๕๘
เรื่องทำลายล้างกิเลสไม่รู้จักทำให้งาม แต่เรื่องส่งเสริมกิเลสกลับไปทำให้งาม	๕๙
อุปมาชีวิตนี้เหมือนกับเรือลำน้อย โต้คลื่นคลื่นได้คลื่นอยู่ท่ามกลางมหาสมุทร	๖๐
จิตใจที่อยู่ด้วยความรู้สึก “เช่นนั้นเอง” ไม่เป็นทุกข์ไปตามเรื่องของชาวโลก	๖๑
พุทธบริษัทต้องเป็นผู้รู้ ผู้ตื่น ผู้เบิกบาน มีชีวิตที่งดงามเป็นศิลปะอยู่เสมอ	๖๒

๓. ศิลปะแห่งการมีชีวิตอยู่เหนือปัญหา

การบรรยายธรรมะในวันนี้มีหัวข้อว่า “ศิลปะแห่งการมีชีวิตอยู่เหนือปัญหา”	๖๓
ถ้ากฎข้อบังคับใด ๆ มี “ความงาม” อยู่ในนั้น คนจะทำตามด้วยความสมัครใจ	๖๔
ขาดธรรมะประเภทโลกุตตระเสียเมื่อไร ก็จะต้องสูญเสียความงามไปจนหมดสิ้น	๖๕
คำปลอบโยนที่ทำให้เด็ก ๆ หยุคร้องไห้ ล้วนแต่เป็นคำพูดประเภทโลกุตตระ	๖๖
เมื่อพ้นจากความเป็นบุรุษไปเป็นพระอรหันต์ ก็เรียกว่ามีความงามอันสูงสุด	๖๗
ชีวิตที่ประกอบอยู่ด้วยปัญญา สามารถโผล่พ้นเหนือการครอบงำของปัญหา	๖๘
ชีวิตที่อยู่ภายใต้ปัญหา นอกจากจะไม่งามแล้วยังต้องทนทุกข์ทรมานอีกด้วย	๖๙
“ชีวิต” คือกระแสแห่งการเกิด ตามเหตุและปัจจัย โดยกฎแห่งอิทัปปัจจยตา	๗๐
วันหนึ่ง ๆ มีกระแสแห่งการเกิดได้หลายวง ตามกระแสแห่งปัจจุสมุปบาท	๗๑
ชีวิตนี้เกิดมาเพื่อได้สิ่งสูงสุด เท่าที่ธรรมชาติของความเป็นมนุษย์จะอำนวยให้	๗๒
มนุษย์ได้สิ่งสูงสุดอย่างยากลำบาก เพราะสิ่งนั้นมีค่ามากกว่าของพืชและสัตว์	๗๓
สิ่งสูงสุดที่ควรได้ คือความดับไปแห่งความทุกข์โดยสิ้นเชิง ด้วยกันทุกฝ่าย	๗๔
สิ่งสูงสุดนั้น จะได้มาจากการทำหน้าที่ของมนุษย์ โดยถูกต้องและสมบูรณ์	๗๕
ที่ว่า “ถูกต้อง” นั้น คือให้ถูกต้องตามกฎเกณฑ์ ของธรรมะทั้ง ๔ ความหมาย	๗๖
ต้องทำหน้าที่ให้รอดชีวิตอยู่ได้ด้วย แล้วต้องได้สิ่งที่ดีที่สุดในที่ควรจะได้ด้วย	๗๗
คำว่า “ปัญหา” นี้ ถ้าเราสามงามไม่ได้ มันจะทำอันตรายเราให้ต้องทนทุกข์	๗๘
เรามีปัญหาอยู่ ๒ นัย : ปัญหาที่อยู่ในลักษณะของเหตุ และลักษณะของผล	๗๙
จึงมีชีวิตอยู่เหนือปัญหาทั้งเหตุและผล โดยอนุโลมตามธรรมะ ๔ ความหมาย	๘๐
นายทุนถูกบีบคั้นด้วยความมั่งมีของเขา เทวดาก็ถูกบีบคั้นด้วยสวรรค์สมบัติ	๘๑
“สภาวะธรรม” คือ สิ่งที่เป็นเองโดยเสมอกัน ซึ่งมีทั้งรูปธรรมและนามธรรม	๘๒
อย่าอยู่ด้วยความหวัง จงอยู่ด้วยสติปัญญา ทำให้ชีวิตดำเนินไปอย่างถูกต้อง	๘๓
ไม่ต้องไปเป็นทุกข์กับความวิปริตของธรรมชาติทั้งภายนอกและภายใน	๘๔
ความต้องการที่ถูกต้อนั้นไม่เรียกว่าความหวัง แต่เรียกว่า “สัมมาสังกัปป”	๘๕

กฎของธรรมชาติ คือสัจธรรม เป็นธรรมที่เป็นจริง มนุษย์หลีกเลี่ยงไม่ได้	๘๖
เรามีชีวิตอยู่เหนือกฎของธรรมชาติได้ โดยที่เราไม่ทำให้ผิดกฎของธรรมชาติ	๘๗
การมีชีวิตอยู่เหนือปัญหาจากการบีบคั้นของกฎธรรมชาติ จึงเป็นความงดงาม	๘๘
เรามีหน้าที่ที่จะต้องแก้ปัญหายุ่งยาก ที่เกิดจากการปฏิบัติที่ผิดหรือที่เคยผิด	๘๙
รู้จักทำชีวิตนี้ให้เป็นบทเรียนที่ถูกต้อง ให้ตัวการงานนั้นเป็นการปฏิบัติธรรม	๙๐
ทำงานให้ดีที่สุดในด้วยธรรมะ คือ ความไม่เห็นแก่ตัว เห็นแก่ความถูกต้อง	๙๑
การทำหน้าที่ถูกต้องและสมบูรณ์ เป็นการปฏิบัติธรรมอยู่ในตัวการกระทำนั้น	๙๒
ผลที่เกิดจากการทำหน้าที่ จะมาบีบคั้นเรา เพราะไปยึดมาเป็นผลงานของเรา	๙๓
จะชนะปัญหาอันเกี่ยวกับผลของงานได้ ต้องให้ผลงานนั้นเป็นทาสรับใช้เรา	๙๔
อยู่เหนือปัญหาโดยประการทั้งปวงได้ โดยอาศัยความรู้ที่ถูกต้องและเพียงพอ	๙๕
พุทธบริษัทต้อง รู้จักตัวเอง เชื่อตัวเอง บังคับตัวเอง พอใจและเคารพตัวเอง	๙๖
มนุษย์ที่มีปัญญาแต่ในเรื่องประโยชน์ของตัวเอง เป็นมนุษย์อสุจิ คือสกปรก	๙๗
มีชีวิตอยู่เหนือปัญหาให้ได้มากขึ้นกว่าที่แล้มาแล้ว ให้สมกับเป็นพุทธบริษัท	๙๘

๔. ศิลปะสำหรับการมีชีวิตอยู่ในโลก

การบรรยายวันนี้จะได้กล่าวโดยหัวข้อว่า “ศิลปะสำหรับการมีชีวิตอยู่ในโลก”	๙๙
ศิลปะต้องมีความงามบวกกับความสำเร็จประโยชน์ และบวกกับความมีฝีมือ	๑๐๐
ความงามที่จูงใจคนให้สนใจ จูงใจให้ทำตาม ต้องเป็นความงามในทางธรรม	๑๐๑
ศิลปะไม่ได้หมายถึงแต่ทางวัตถุ ยังหมายรวมถึงการกระทำและความคิดด้วย	๑๐๒
พรหมจรรย์ คือการปฏิบัติถูกต้อง ของชีวิต สำหรับชีวิต เพื่อชีวิต โดยชีวิต	๑๐๓
พุทธบริษัทก็คือ ผู้ที่มีความรู้ ผู้ที่มีความดี แล้วก็เบิกบานอยู่ด้วยความสุข	๑๐๔
ต้องมีความงดงามอยู่ในการกระทำทางฝ่ายจิตฝ่ายวิญญาณมากกว่าทางวัตถุ	๑๐๕
ทุกข์ แปลว่า คุณแล้วน่าเกลียด ได้แก่สังขารทั้งปวง ทั้งที่มีและไม่มีวิญญาณ	๑๐๖
อย่าสักแต่ว่ากินอิ่มท้องก็พอแล้ว ต้องเป็นอยู่อย่างงดงามทั้งกาย วาจา ใจด้วย	๑๐๗

โลก คือชีวิตที่มารวม ๆ กัน แล้วก็เกิดปัญหาว่าจะดำรงชีวิตอย่างไรให้งดงาม	๑๐๘
มนุษย์ทำให้โลกนี้มีปัญหาใหม่ ๆ มากไปกว่าปัญหาที่มีอยู่แล้วตามธรรมชาติ	๑๐๙
ถ้ามองให้ดีจะเห็นว่าปัญหาไม่ได้มีเฉพาะส่วนตัวเรา แต่มันผูกพันกันทั้งโลก	๑๑๐
เราต้องอยู่ในโลกที่เต็มไปด้วยปัญหาโดยไม่เป็นอันตราย จึงเรียกว่าเป็นศิลปะ....	๑๑๑
อยู่ในโลกโดยไม่ถูกเขี้ยวของโลก ให้เหมือนลิงงูที่อยู่ในปากงู	๑๑๒
เราต้องดำรงชีวิตอยู่ในโลก ด้วยการกินเหยื่อล่า แล้วไม่คิดเบ็ดคือความทุกข์	๑๑๓
รู้เท่าทันเหยื่อทั้ง ๓ : เรื่องกิน เรื่องกาม เรื่องเกียรติ เราก็จะไม่คิดเบ็ด.... .. .	๑๑๔
อยู่ในโลกโดยเป็นผู้มีชัยชนะเหนือโลก ไม่พ่ายแพ้แก่โลก ไม่ต้องหนีโลก	๑๑๕
โลกธรรม ๘ เป็นสิ่งที่มนุษย์สมมติหลงยึดถือปฏิบัติกันขึ้นมาเอง	๑๑๖
ต้องรู้เท่าทัน : ได้ลาภ-เสื่อมลาภ ได้ยศ-เสื่อมยศ สรรเสริญ-นินทา สุข-ทุกข์	๑๑๗
มีธรรมะเรื่องสุญญตาเรื่องอนัตตาจริง จะเอาชนะความตายและมัจจุราชได้	๑๑๘
การไม่ถูกเขี้ยวของโลก กินเหยื่อแล้วไม่คิดเบ็ด เป็นการชนะปัญหาทุกอย่าง	๑๑๙
“ การงาน ” คู่กันกับชีวิตเป็นอันเดียวกับชีวิต ไม่มีการงานชีวิตมันอยู่ไม่ได้	๑๒๐
ถ้าเห็นการงานคือการทำหน้าที่ตามกฎของธรรมชาติ ก็จะสนุกในการทำงาน	๑๒๑
การศึกษา มันออกมาจากการงานที่ทำสำเร็จ ฉะนั้นการงานจึงเป็นการศึกษา	๑๒๒
การงานที่เป็นการปฏิบัติธรรม จะทำลายความเห็นแก่ตัว มีสุขอยู่ในการงาน	๑๒๓
เมื่อทำหน้าที่การงานของมนุษย์อย่างถูกต้องและพอใจ นั่นคือความสุขแท้จริง....	๑๒๔
การดำรงชีวิตถูกต้องในแง่ของการงาน คือการมีความสุขในขณะที่ทำการงาน....	๑๒๕
ทำการงานด้วยกำลังของสติปัญญา ไม่ทำด้วยความอยากหรือความหวัง.... .. .	๑๒๖
คนโง่เมื่อมีทรัพย์สมบัติ ก็จะเอามาสำหรับเป็นนรกสุมเผาตน	๑๒๗
ให้มีความงามทั้งในการหาทรัพย์ มีทรัพย์ ใช้ทรัพย์ และสละทรัพย์เพื่อผู้อื่น	๑๒๘
บุญกุศลอยู่ที่การทำหน้าที่ของมนุษย์ให้ถูกต้อง เต็มเปี่ยม ครบถ้วน สมบูรณ์	๑๒๙
“ ทรัพย์ ” คือความปลื้มใจ ถ้าผู้ใดมีทรัพย์อย่างถูกต้อง ก็จะเกิดความปลื้มใจ	๑๓๐
จะพูดเรื่องครอบครัวไปตามที่ศึกษาจากพระธรรมคำสอน หรือจากการสังเกต....	๑๓๑
สิ่งมีชีวิตมีหน้าที่ต้องสืบพันธุ์ ก็ต้องสืบพันธุ์ด้วยสติสัมปชัญญะ ด้วยปัญญา	๑๓๒
การสืบพันธุ์มีลูกมีหลาน เป็นการรับมรดกแห่งการเดินทางเพื่อ ไปถึงนิพพาน	๑๓๓

ต้องมีการสมรสหรือแต่งงานที่ถูกต้องที่ดี ที่ประกอบไปด้วยธรรมะ	๑๓๔
ความสุขแห่งชีวิต มันต้องสดชื่น ต้องเยือกเย็น และต้องมีความรู้สึกที่อึดอยู่	๑๓๕
อย่าให้ชีวิตนี้อยู่ด้วยค้นหาหรือความหวัง ให้ชีวิตอยู่ด้วยอริยมรรคมีองค์แปด	๑๓๖
การมีชีวิตอยู่ด้วยความพอใจในการเข้าถึงธรรมะ เป็นศิลปะของการเสวยสุข	๑๓๗
อย่าให้เสียชาติเกิดมาเป็นมนุษย์ และพบพระพุทธศาสนา	๑๓๘
สรุปที่พูดกันนี้ก็เพื่อจะได้มีชีวิตอยู่ในโลก โดยไม่ต้องสัมผัสกับเงี้ยวของโลก....	๑๓๙

๕. อัญจกิมมรรค ยอดศิลปะแห่งการครองชีวิต

ท่านทั้งหลายควรจะทบทวนความหมายของคำว่า “ศิลปะ” ให้ปรากฏอยู่ในใจ	๑๔๑
ศิลปะแห่งการครองชีวิตนั้น ต้องงาม และสำเร็จประโยชน์ แล้วก็ทำยากด้วย	๑๔๒
พุทธบริษัทต้องมีชีวิตที่มีความงาม ทั้งในเบื้องต้น ท่ามกลาง และเบื้องปลาย	๑๔๓
อัญจกิมมรรคมีความงาม เพราะอยู่ระหว่างกลาง เรียกว่า “มัชฌิมาปฏิปทา”	๑๔๔
อัญจกิมมรรคมีความงาม เพราะว่าเป็น สัมมัตตะ และเป็น นิพพานนิหนา	๑๔๕
อัญจกิมมรรคมีความงาม เพราะเป็นศิลปะแห่งการไม่ต้องทำอะไรให้วุ่นวาย	๑๔๖
อัญจกิมมรรคมีความงาม เพราะเป็นกัลยาณมิตรแก่คนทุกคนในทางวิญญูณ	๑๔๗
อัญจกิมมรรคมีความงาม เพราะเป็นการประสานกลมเกลียวแห่งองค์มรรค	๑๔๘
อัญจกิมมรรคมีความงามแห่งความเป็นสมังคี คือมีส่วนประกอบที่เสมอกัน	๑๔๙
อัญจกิมมรรคมีความงามสำหรับคนมีตาปัญญา เห็นความงามของพระธรรม	๑๕๐
ชีวิตเป็นการเดินทาง คือมันไม่ซ้ำที่ เปลี่ยนไปเรื่อย มันมีวิวัฒนาการเรื่อยไป	๑๕๑
ชีวิตเป็นการเดินทาง โดยวิวัฒนาการของธรรมชาติ และสติปัญญาของมนุษย์....	๑๕๒
ชีวิตเป็นการเดินทาง เมื่อทำด้วยดีที่สุดจนหมดปัญหา	๑๕๓
ชีวิตมีส่วนประกอบด้วยเกลียว ๘ เกลียว ที่เป็นไปตามธรรมชาติอยู่ก่อนแล้ว	๑๕๔
มาดูชีวิต ๘ เกลียวในส่วนของชีวิตที่มีอยู่ตามธรรมชาติ ยังไม่ไปพุดถึงธรรมะ....	๑๕๕
สติในส่วนของสัญญา คือระลึกได้จำได้ อย่างนี้มีกันทุกคน แม้แต่ในสัตว์ก็มี....	๑๕๖

องค์มรรค ๘ ต้องได้รับการฝึกฝนอย่างถูกต้อง จึงจะเป็นอภิญญาขึ้นมา	๑๕๗
อภิญญาขึ้นมาจะเป็นศิลปะอันสูงสุดขึ้นมา เพราะว่ามี ความคิดเห็นที่ถูกต้อง	๑๕๘
ทิฐิที่ได้รับการอบรมศึกษาฝึกฝนให้ถูกต้องแล้ว มันก็งาม คุณค่าก็น่าชื่นใจ	๑๕๙
ความต้องการที่ถูกต้อง เป็นความต้องการที่มีความงดงามอยู่ในตัวของมันเอง	๑๖๐
การพูดจาที่ถูกต้อง เป็นการพูดจาที่สะอาดสวยสดงดงาม เป็นเกลียวที่งดงาม	๑๖๑
การเคลื่อนไหวและดำรงชีวิตที่งดงาม นั้นต้องไม่เป็นโทษและเบียดเบียนใคร	๑๖๒
ความพยายามที่ถูกต้อง จะทำให้บริสุทธิ์สะอาดปราศจากกิเลสและความทุกข์	๑๖๓
มีความพยายามเพื่อจะเข้าใกล้พระนิพพาน จนถึงพระนิพพาน ที่นี้และเดี๋ยวนี้	๑๖๔
ป้องกันไม่ให้กิเลสเกิดขึ้นได้นานเท่าไร จะยืนกับพระนิพพานได้นานเท่านั้น	๑๖๕
ความมีสติที่ถูกต้อง จะไปขณเอาปัญญามาให้ทันเวลาในขณะที่เกิดปัญหาขึ้นมา	๑๖๖
จะทำอะไรให้นึกถึงพระพุทธเจ้าก่อน เพื่อที่จะสำรวมสติให้สมบูรณ์เสียก่อน	๑๖๗
การเจริญสติปัฏฐานเป็นวิธีที่ดีที่สุดสำหรับฝึกสติ เพราะได้ทั้งสติและปัญญา	๑๖๘
สมาธิที่ถูกต้อง มีความหมายอยู่ ๓ ประการ : สมาหิโต, ปริสุทฺโธ, กัมมณีโย	๑๖๙
อภิญญาขึ้นมาเป็นพรหมจรรย์ จะใช้ได้ตั้งแต่เบื้องต้นจนถึงเบื้องสูงที่สุด	๑๗๐
ชีวิตที่ประกอบด้วยอภิญญาขึ้นมา เมื่อรวมกันเข้าทั้งหมดแล้ว จะมีความงาม	๑๗๑
อริยมรรคมีองค์แปด เป็นตัวทางหรือกระแส จากความทุกข์ไปสู่พระนิพพาน	๑๗๒
ก็หวังว่าจะเอาไปพิจารณาอย่างดีที่สุด เพื่อประโยชน์แก่ท่านทั้งหลายเอง	๑๗๓

๖. ศิลปะแห่งการใช้สติในทุกกรณี

ในวันนี้จะได้กล่าวโดยหัวข้อย่อเฉพาะว่า “ศิลปะแห่งการใช้สติในทุกกรณี”	๑๗๕
ศิลปะในความหมายที่ถูกต้อง ก็ต้องมีความงาม มีความยาก และมีประโยชน์	๑๗๖
การทำพินในสมัยนี้ก็กลายเป็นศิลปะ ไม่เป็นเรื่องของหมอแล้ว ง่ายๆ เสียแล้ว	๑๗๗
พระธรรมนี้งามอย่างยิ่ง งามในเบื้องต้น งามในท่ามกลาง งามในเบื้องปลาย	๑๗๘
พระธรรมมีความสำเร็จประโยชน์สูงสุดที่ดับทุกข์ได้ จึงเป็นศิลปะที่มีความงาม	๑๗๙

พุทธบริษัทเราต้องการความงามอย่างแท้จริง มาเป็นเครื่องประเล้าประโลมใจ	๑๘๐
ธรรมะก็คือความงาม, วิธีที่จะทำให้ไม่มีกิเลสมันเป็นศิลปะ เพราะมันทำยาก	๑๘๑
จำเป็นที่จะต้องรู้จักการทำให้ชีวิตนี้ประกอบไปด้วยความงาม คือพระธรรม	๑๘๒
โดยธรรมชาติจิตนี้ประภัสสรคือความงาม แล้วเสียความงามไปเมื่อมีกิเลสเข้ามา	๑๘๓
ความงามมิได้เพราะว่ามีสติเป็นเครื่องรักษา จงใช้สติอย่างมีศิลปะในทุกกรณี	๑๘๔
สติช่วยรักษาความเป็นมนุษย์ไว้ไม่ให้เสื่อม ไม่ให้มีลักษณะแห่งอบาย	๑๘๕
เรามีสติช่วยแก้ไขความไม่งาม ช่วยทำให้มันงาม ในกรณีเกี่ยวกับอบายทั้ง ๔	๑๘๖
ความร้อนใจ ความโกรธ ความหิว ความขลาด เป็นอบาย ๔ ที่ต้องขจัดให้หมดงาม	๑๘๗
ต้องฝึกฝนศิลปะแห่งการมีสติ เพื่อป้องกันไม่ให้อบายทั้ง ๔ มาแผ้วพานได้	๑๘๘
การแสวงหาทรัพย์อย่างงดงาม เป็นสัมมาอาชีวะ มีศิลปะในการหาทรัพย์นั้น	๑๘๙
เมื่อชาวนามีความสุขอยู่ในการทำนา จึงถือว่าการทำงานเป็นการปฏิบัติธรรม	๑๙๐
การบริโภคปัจจัยในลักษณะที่ถูกต้องและพอดี เป็นความงามของการบริโภค	๑๙๑
การสะสมทรัพย์ไว้ มีไว้เป็นหลักทรัพย์ ต้องทำให้ถูกต้องด้วยสติและปัญญา	๑๙๒
สติปัญญาที่มาไวทันทั่วทั้งที่ เราจะเรียกว่า “ปฏิภาณ” ใช้แก้ปัญหาได้ทุกอย่าง	๑๙๓
ความงามเกิดมาจากการละเสียได้ซึ่งการทุจริตในทุกระดับ แม้ละเบียบเล็กน้อย	๑๙๔
การบริโภคปัจจัย ๔ ต้องถูกต้องและมีความงาม เพราะความหมายมันกำกวม	๑๙๕
เครื่องนุ่งห่มนี้ ถ้าเป็นปัจจัยที่มีความงามตามหลักธรรม ก็เป็นศิลปะสมบูรณ์	๑๙๖
จงบริโภคปัจจัย ๔ นี้ เพื่อความตั้งอยู่ได้แห่งความเป็นมนุษย์ที่เหมาะสมพอดี	๑๙๗
เรื่องอร่อยนี้ไม่ใช่บำรุงร่างกาย อาจเป็นของแสลงก็ได้ จึงไม่ใช่ความถูกต้อง	๑๙๘
เรื่องที่อยู่ที่อยู่อาศัย ให้มีความเหมาะสมและความงามในลักษณะของธรรมชาติ	๑๙๙
การรักษาโรค ให้เป็นไปตามที่ถูกที่ควร การหายจากโรคจึงจะเป็นความงาม	๒๐๐
นิเวศน์ คือเครื่องปิดกั้นจิตให้อยู่ในความไม่น่าดู ติดอยู่ในวงของกิเลสตัณหา	๒๐๑
นิเวศน์นี้ ยังเป็นตัวบั่นทอนความสามารถของจิตใจที่จะทำการงานให้ได้ผลดี	๒๐๒
ความงามที่เกิดมาจากการเห็นพระไตรลักษณ์ คือเห็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา	๒๐๓
ความงามจากการที่ไม่เกิดกิเลสตัณหา เพราะมีสติมาควบคุมอายตนะทั้ง ๖ ได้	๒๐๔

ความงามที่จะไม่เกิด “ตัวกู-ของกู” ต้องไม่มีความเห็นแก่ตัว ให้เห็นแก่ผู้อื่น	๒๐๕
ธรรมะสูงสุดอยู่ที่หมดความยึดถือเป็น “ตัวกู-ของกู” คือความงามอันสูงสุด	๒๐๖
ความงามที่เกิดจากการตายอย่างมีสติ ตายอย่างงดงามที่สุด ตายอย่างมีศิลปะ	๒๐๗
ขอให้สนใจแล้วก็พอใจในการที่จะมีชีวิตที่งดงาม คือประกอบอยู่ด้วยธรรมะ	๒๐๘
ขอยุติการบรรยาย โดยหวังว่า ต่อไปนี้ท่านทั้งหลายจะมีความงามเพิ่มขึ้นบ้าง....	๒๐๙

๗. ศิลปะแห่งการดูด้วยญาณตัมมัปปัญญา

ในการบรรยายชุดนี้ มีความประสงค์มุ่งหมายจะให้รู้จักสิ่งที่เรียกว่า “ศิลปะ”	๒๑๑
ถ้าขาดความงามเสีย แม้จะสำเร็จประโยชน์และเป็นงานฝีมือ ก็ไม่เป็นศิลปะ	๒๑๒
ทำให้เบื่องตันงามด้วยศีล ท่ามกลางงามด้วยสมาธิ เบื่องปลายงามด้วยปัญญา	๒๑๓
ปฏิเวธ คือผลของการปฏิบัติ ที่งามอย่างยิ่ง ด้วยการบรรลุมรรค ผล นิพพาน	๒๑๔
บ้านเรือน อาหารการกิน การพุดจา ล้วนมีส่วนที่เหลือไว้ สำหรับทำให้งาม	๒๑๕
ความงามของพระธรรม สามารถจะจูงใจคนที่มีกิเลสให้คล้อยตามได้โดยง่าย	๒๑๖
คนตั้งใจทำชีวิตให้งามด้วยกันทั้งนั้น ถ้าเดินไปถูกทางจะเข้าถึงธรรมะได้ง่าย	๒๑๗
ในฐานะพุทธบริษัทนั้น ต้องเป็นมนุษย์ที่ดีที่สุดตามที่มนุษย์ควรจะเป็นกันได้	๒๑๘
ถ้าใครสามารถทำให้ชีวิตของตนอยู่เหนือปัญหาได้ ถือว่าผู้นั้นเป็นยอดศิลปิน	๒๑๙
ใจความสำคัญในการปฏิบัติของพุทธศาสนานั้น สูงสุดอยู่ที่ “การดูและเห็น”	๒๒๐
ญาณตัมมัปปัญญา คือปัญญาที่ถูกต้องตามที่เป็นอย่างจริง เป็นผลของวิปัสสนา	๒๒๑
พุทธศาสนามีลักษณะเป็นวิทยาศาสตร์ เพราะมีหลัก “ดูให้เห็นโดยประจักษ์”	๒๒๒
ดังนั้น พุทธศาสนาจึงไม่ใช่ปรัชญา แต่เป็นวิทยาศาสตร์ เพราะว่ามีวิปัสสนา	๒๒๓
ได้ทรงตรัสกาลามสูตร ๑๐ อย่าง เพื่อที่จะต้องรู้ไว้ สำหรับที่จะไม่เชื่อมมาย	๒๒๔
ถ้าเราเชื่ออย่างมมายแล้ว มันไม่ผ่านการดูโดยประจักษ์หรือไม่มีวิปัสสนาเลย....	๒๒๕
ต้องทำให้เกิดการดูอย่างแจ่มแจ้ง เห็นอย่างแจ่มแจ้งเสียก่อน แล้วจึงค่อยเชื่อ	๒๒๖
ถ้าเราดูเป็นแล้วเห็นจริง ก็จะเกิดสิ่งที่เรียกว่า “ญาณตัมมัปปัญญา” ขึ้นมาได้....	๒๒๗

ฟังอะไรมา ก็ต้องทดลองด้วยวิปัสสนา เกิดเห็นแจ้งโดยประจักษ์ แล้วจึงเชื่อ	๒๒๘
กาลามสูตร ๑๐ หัวข้อ ช่วยป้องกันไม่ให้คนตกไปเป็นเหยื่อของความเชื่อง่าย	๒๒๙
ศิลปะแห่งการดู เป็นสมบัติประจำตัวพุทธบริษัท เพราะพุทธะแปลว่า ลืมตา	๒๓๐
ถ้าจะดูธรรมะ ต้องดูให้เห็นตามที่เป็นจริง จนเกิดปัญญารู้แจ้งตามที่เป็นจริง	๒๓๑
การดูที่ดีที่ถูกต้อง แล้วเห็น ก็จะเกิดความรู้ที่ถูกต้อง คือยถาภูตสัมมปปัญญา	๒๓๒
ถ้ายังต้องคิด ต้องพิจารณา ต้องใช้เหตุผลอยู่ ก็ยังไม่เห็น ยังไม่เป็นวิปัสสนา	๒๓๓
การเห็นนี้ ไม่ต้องใช้คำว่า “ควรจะ” ไม่ต้องใช้คำว่า “เพราะฉะนั้นมันจึงเป็น”	๒๓๔
โยนิโสมนสิการ คือ การทำในใจโดยแยบคาย เป็นขั้นเบื้องต้นของวิปัสสนา	๒๓๕
ถ้าดูและเห็นตามที่เป็นจริงแล้ว จะมีผลออกมา คือความไม่ยึดมั่นในสิ่งใด ๆ	๒๓๖
การเห็นตามที่เป็นจริง คือเห็นว่า “มันเป็นเช่นนั้นเอง” เรียกว่าเห็น “ตถตา”	๒๓๗
เห็นความเป็นเช่นนั้นเอง เห็นว่ามันสักว่าเท่านั้นหนอ ไม่ยึดมั่นในขั้นที่ทั้ง ๕	๒๓๘
เห็นความเป็นอย่างนั้นเอง ตามกฎของธรรมชาติ จึงเรียกว่าเห็นตามที่เป็นจริง	๒๓๙
ดูให้เห็นว่ามันไม่มีบุคคลตัวตนอะไร สักแต่ว่ากิริยาอาการอย่างนั้นเท่านั้นเอง	๒๔๐
อีกทางหนึ่ง “ดูที่โลกทั้งปวง” คือดูสังขารปรุงแต่งที่อยู่แวดล้อมรอบ ๆ ตัวเรา	๒๔๑
ดูไปที่โลกทั่วทั้งโลก ดูด้วยปัญญาชั้นลึกจะเห็นแต่สิ่งที่ว่างจากตัวตนของตน	๒๔๒
ไม่ตกเป็นทาสของสิ่งใด เพราะไม่ยึดมั่นถือมั่นในสิ่งใดว่าเป็นตนเป็นของตน	๒๔๓
อย่าใช้เหตุผลตามแบบตรรกวิทยาหรือปรัชญา มันไม่นำไปสู่การเห็นแจ่มแจ้ง	๒๔๔
พุทธบริษัทใดไม่มีสมบัติแห่งการดูและการเห็น ผู้นั้นย่อมไม่เป็นพุทธบริษัท	๒๔๕
ถ้าทุกคนสนใจคำว่า ดูให้เป็น และ ดูให้เห็น จะได้รับประโยชน์อย่างแน่นอน	๒๔๖

๘. ศิลปะแห่งการมีพระพุทธเจ้าอยู่กับเนื้อกับตัว

การบรรยายครั้งนี้มีหัวข้อว่า “ศิลปะแห่งการมีพระพุทธเจ้าอยู่กับเนื้อกับตัว”	๒๔๗
คนโดยมากไม่รู้จักพระพุทธเจ้าชนิดที่เอามาไว้กับเนื้อกับตัวได้	๒๔๘
คำว่า “ศิลปะ” และ “อุบายวิธี” มักนิยมใช้กันแต่ในความหมายเพื่อหลอกลวง	๒๔๙

คำว่า “เคล็ด”, “เทคนิค”, “อุบาย” รู้จักใช้ให้ถูกต้องแล้ว ก็คือศิลปะนั่นเอง	๒๕๐
ถ้ามีครบทั้งความงาม ความมีประโยชน์ และความมีฝีมือ ก็เรียกว่า “ศิลปะ”	๒๕๑
พระศาสนาก็ดี พระธรรมก็ดี มีความงามเป็นเครื่องดึงดูดใจให้ยอมรับปฏิบัติ	๒๕๒
สมควรอย่างยิ่งที่จะมีการใช้ศิลปะให้ถูกต้อง ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา	๒๕๓
พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ มีประโยชน์แก่เราเมื่อเอามาอยู่กับเนื้อกับตัว	๒๕๔
การทำพระเครื่องขึ้นมา แล้วเอามาแขวนคอไว้ ไม่เรียกว่า “อยู่กับเนื้อกับตัว”	๒๕๕
พระเครื่องที่ทำพิธีพุทธาภิเษกมา พอเอาแก้วเหล้าข้ามหัว ก็หมดความหมาย	๒๕๖
พระพุทธเจ้าพระองค์จริง ต้องไม่ตาย และต้องเข้าไปอยู่ในจิตใจของเราได้	๒๕๗
เห็นการเกิดขึ้นและการดับลงแห่งความทุกข์ เรียกได้ว่าเป็นปัจจุสมุปบาท	๒๕๘
ขั้นตอนการเกิดขึ้นของความรู้สึกว่า “ตัวกู-ของกู” นั้น ลึกซึ้งและเห็นได้ยาก	๒๕๙
เมื่อเกิดผัสสะขึ้นมาแล้ว สติปัญญามาทัน ผัสสะนั้นก็กลายเป็นผัสสะฉลาด	๒๖๐
ปัจจุสมุปบาทฝ่ายที่เป็นทุกข์เกิดขึ้นได้มากกว่า เพราะเราไม่มีวิชาเพียงพอ	๒๖๑
“ผู้ใดเห็นปัจจุสมุปบาทผู้นั้นเห็นธรรม แล้วผู้ใดเห็นธรรมผู้นั้นเห็นตถาคต”	๒๖๒
การปฏิบัติในปัจจุสมุปบาท คือ เอาสติกับปัญญามาให้ทันขณะแห่งผัสสะ	๒๖๓
ถ้าปฏิบัติอานาปานสติสมบูรณ์จริงแล้ว จะเป็นผู้มีสติปัญญามาทันเวลาเสมอ	๒๖๔
โดยภาษาธรรม “การเห็น” คือการรู้สึก ด้วยจิตใจที่ประกอบอยู่ด้วยปัญญา	๒๖๕
พระพุทธเจ้าองค์จริงคือธรรมะ, ธรรมะคือการเห็นปัจจุสมุปบาทอยู่ข้างใน	๒๖๖
เมื่อมีพระพุทธเจ้าพระองค์จริงกันแล้ว เราจะกราบพระพุทธรูปกันอย่างไร ?	๒๖๗
พระอรหันต์ท่านก็ยังอุทิศส่ำปฏิบัติพระวินัย ให้เป็นตัวอย่างที่ดีแก่คนรุ่นหลัง	๒๖๘
จะมีพระพุทธเจ้าองค์จริงได้ ต้องมีการประสูติ ตรัสรู้ ปรีชาญาณอยู่ในใจด้วย	๒๖๙
มีพระพุทธเจ้าแท้จริงอยู่กับเรา จนกระทั่งเรากลายเป็นพระพุทธเจ้าไปเสียเอง	๒๗๐
โดยแท้จริงเห็นได้ว่า “มิได้มีเรา” เมื่อรู้ธรรมะถึงที่สุดแล้ว มันก็ “ไม่มีตัวเรา”	๒๗๑
พระพุทธเจ้าพระองค์จริงตายไม่ได้ ที่เกิดได้ดับได้เป็นเรื่องของสังขารทั้งนั้น	๒๗๒
“กฎปัจจุสมุปบาท, พระธรรม, พระพุทธเจ้า” มีอยู่ตลอดเวลาเป็นนิรันดร์	๒๗๓
ปฏิบัติอานาปานสติให้เต็มที่ให้สมบูรณ์ จะมีครบทั้งศีล สมาธิ และปัญญา	๒๗๔

การที่พระพุทธเจ้าเกิดขึ้นในเราได้ จะเกิดขึ้นโดยลักษณะแห่ง “โอปปาติกะ”	๒๓๕
“โอปปาติกะ” คือจิตที่เปลี่ยนไปสู่สภาวะอย่างอื่น เกิดไปเป็นอีกสภาพหนึ่ง	๒๓๖
จิตที่ตรัสรู้สว่างไสวแจ่มแจ้งดับเย็นเป็นนิพพาน คือพระพุทธเจ้าพระองค์จริง	๒๓๗
ขอให้มึลปะแห่งการมีพระพุทธเจ้าอยู่กับเนื้อกับตัว จนเป็นตัวเราไปเสียเอง	๒๓๘

๕. ลีลปะแห่งการอยู่กับนิพพานในชีวิตประจำวัน

ครั้งนี้จะกล่าวโดยหัวข้อว่า “ลีลปะแห่งการอยู่กับนิพพานในชีวิตประจำวัน”	๒๓๕
การปฏิบัติธรรมให้สำเร็จประโยชน์ มีลักษณะเป็นความงามในรูปแบบลีลปะ	๒๓๐
มีหลักฐานในพระบาลีว่า นิพพานนอกพุทธศาสนา มีอยู่ก่อนพุทธศาสนาเกิด	๒๓๑
คำว่านิพพานนี้ ยืมไปจากคำชาวบ้านที่ใช้พูดกันอยู่ ที่แปลว่าเย็นหรือดับเย็น	๒๓๒
มีบางพวกถือเอาความเต็มเปี่ยมแห่งกามารมณ์เป็นนิพพาน นี่เป็นของลัทธิอื่น	๒๓๓
การถือเอาฌานทั้ง ๔ เป็นนิพพานนั้น แค่กคกิเลสไว้ ใช้ไม่ได้ในทุกอริยาบถ	๒๓๔
นิพพานนอกพุทธศาสนา ไม่สามารถจะเอามาอยู่กับเราได้ในชีวิตทุกอริยาบถ	๒๓๕
เมื่อจิตว่างจากกิเลสซึ่งเป็นเสมือนไฟ ก็จะไม่ว้อน มีแต่ความเย็นเป็นนิพพาน	๒๓๖
นิพพานหรือการดับไปแห่งความร้อนนี้ มีได้หลายระดับ แต่มีรสชาติเดียวกัน	๒๓๗
เจโตวิมุตติและปัญญาวิมุตติ ต้องอาศัยทั้งสมาธิและปัญญา แล้วแต่จะไรจะนำ	๒๓๘
“เจโตวิมุตติปัญญาวิมุตติ” นั้น มีได้หลายระดับ แต่รสของมันก็อย่างเดียวกัน	๒๓๙
เมื่อกิเลสไม่เกิดขึ้นรบกวนในจิตใจ จิตนี้ก็จะเสวยรสแห่งพระนิพพานคือเย็น	๒๔๐
เราอาจจะเอานิพพานมาอยู่กับเราได้ โดยอาศัยเอาความเย็นมาอยู่กับเราให้ได้	๒๔๑
ปกติจิตว่างจากกิเลสเป็นพื้นฐาน แต่ก็เศร้าหมองเมื่อกิเลสเกิดขึ้นเป็นคราว ๆ	๒๔๒
วิธีที่ทำให้จิตว่างจากกิเลสตลอดเวลา นี้ งดงามอย่างยิ่ง เป็นยอดสุดของลีลปะ	๒๔๓
พระพุทธเจ้าท่านเป็น “ยอดสุดแห่งลีลปะ” จึงชนะกิเลสที่เอาชนะแสนยากได้	๒๔๔
เมื่อใดที่จิตว่างจาก “กิเลส” คือว่างจาก “ตัวกู” เมื่อนั้นนิพพานก็จะอยู่กับเรา	๒๔๕
ต้องมีสติให้ทันเวลาในขณะแห่ง “ผัสสะ” หรืออย่างซ้าก็ในขณะแห่ง “เวทนา”	๒๔๖

“ผัสสะ” ต้องมีทั้ง อายตนะภายใน + ภายนอก และวิญญาณ ทำงานร่วมกัน	๒๕๓
ผัสสะจะคลอเคลียดออกมา สำหรับไว้ให้เราศึกษาว่าอะไรควรจะทำอย่างไร	๒๕๔
เรามีสติในขณะแห่งผัสสะ แล้วนิพพานคือความเย็น ก็จะอยู่กับจิตใจของเรา	๒๕๕
ถ้าความอยากประกอบไปด้วยสติปัญญา เป็นสัมมาสังกัปปะ ไม่ใช่ความหวัง	๓๐๐
การอยู่ด้วยความหวัง มันทรมานร่างกายและจิตใจ ให้เราร้อนกระวนกระวาย	๓๐๑
ถ้าชีวิตของเราดำเนินไปด้วยสติปัญญา ปราศจากความหวัง จะเป็นชีวิตที่เย็น	๓๐๒
รู้จักใช้ยาระงับสรรพโรคตามกรณี ตามกาละ ตามเทศะ ที่ควรจะมีควรจะใช้	๓๐๓
บางกรณีใช้ “ช่างหัวมัน”, บางกรณีใช้ “ไม่รู้ไม่ชี้”, บางกรณีใช้ “เช่นนั้นเอง”	๓๐๔
บ้างก็ใช้ : ไม่มีตัวกู-ของกู, ไม่นำเอาไม่นำเป็น, ตายก่อนตาย, ดับไม่เหลือ	๓๐๕
ทำงานให้มีความสุขและสนุก การทำหน้าที่ของตนนั้นแหละคือการปฏิบัติธรรม	๓๐๖
การที่พอใจและสนุกในหน้าที่การงานนั้น จะทำให้เป็นนิพพานอยู่ตลอดเวลา	๓๐๗
ความพอใจที่ประกอบไปด้วยธรรม ใจเป็นสุขเย็น เป็นนิพพานในระดับหนึ่ง	๓๐๘
ไม่ควรมองชีวิตในแง่ดีหรือแง่ร้าย แต่มองให้เห็นเป็น “ตถตา” –เช่นนั้นเอง	๓๐๙
คนที่มองอะไรในแง่ร้ายเป็นประจำ คนนั้นก็จักตกนรกทั้งเป็นอยู่ตลอดเวลา	๓๑๐
อานิสงส์ของการปฏิบัติศิลปะ : ๑. เย็นทางจิตทางวิญญาณ กิเลสไม่รบกวน,	๓๑๑
๒. ทำให้เวทนาหลังจากผัสสะเป็นของเย็น เพราะมีธรรมะควบคุม,	๓๑๒
๓. โลกจะไม่ว่างจากพระอรหันต์, ๔. จะเย็นเป็นนิพพานที่นี้เดี๋ยวนี้	๓๑๓
แม้เป็นฆราวาสก็ควรสนใจใน “ทิฐฐัมมนิพพาน” คือเย็นที่นี้และเดี๋ยวนี้	๓๑๔

๑๐. ศิลปะแห่งการอยู่เหนือกรรมและการสิ้นกรรม

ถ้าเราต้องเป็นไปตามกรรม มีกรรมผูกมัดรัดขึงอยู่ มันก็ไม่งาม ไม่เป็นศิลปะ	๓๑๕
พุทธศาสนามีวิชาและจรณะ เพื่อการอยู่เหนือกรรมหรือสิ้นกรรมโดยเฉพาะ	๓๑๖
กรรมมีสองระดับ : ต้องเป็นไปตามกรรม, การอยู่เหนือกรรมหรือสิ้นกรรม	๓๑๗
ความสิ้นกรรมหมดกรรม หรือเหนือกรรม มีได้เพราะการรู้ธรรมะอันลึกซึ้ง	๓๑๘

กรรม มี ๔ ประการ : กรรมดำ, กรรมขาว, กรรมเจือกัน, กรรมไม่ดำไม่ขาว	๓๑๕
ให้กรรมที่ ๔ คือกรรมไม่ดำไม่ขาว เป็นเครื่องกำจัดกรรมทั้ง ๓ อย่างข้างต้น	๓๒๐
มาคมิจฉาทิฏฐิที่ ๑. ความสุขหรือทุกข์นี้ เป็นผลของกรรมเก่าโดยส่วยเดียว	๓๒๑
มิจฉาทิฏฐิแรกนี้เรียกว่า “อภริยติฏฐิ” แปลว่า ทิฏฐิถือว่าไม่เป็นอันทำอะไร	๓๒๒
มิจฉาทิฏฐิที่ ๒. กรรมนั้นเราทำเอง เราได้รับผลของกรรมเอง ด้วยตัวเราเอง	๓๒๓
โดยที่แท้ไม่มีตัวบุคคลผู้ทำกรรม มีแต่การทำกรรมและมีการให้ผลแห่งกรรม	๓๒๔
มันไม่มี “บุคคล” และไม่มี “อื่นจากบุคคล” มันมีแต่กระแสแห่งอิทัปปัจจยตา	๓๒๕
มิจฉาทิฏฐิที่ ๓. ใ้บุญกรรม ใ้อะไรเหล่านี้ มันขึ้นอยู่กับพระเป็นเจ้า(อิสวร)...	๓๒๖
เราอย่าทำผิดกฏอิทัปปัจจยตาหรือปฏิจกสมุปปาท จะมีวิชาและไม่เป็นทุกข์	๓๒๗
“กรรม” คือตัวเจตนา ที่เป็นเหตุให้กระทำโดยทวารทั้ง ๓ คือ กาย วาจา ใจ	๓๒๘
ผลของกรรมมี ๓ ชั้น : ๑. ทิฏฐุธรรม ให้ผลทันที, ๒. อุปัชชชะ ให้ผลถัดมา,	๓๒๙
๓. อปรปรียายะ – ให้ผลในขณะตอนหลัง ๆ มาอีก ถัดต่อ ๆ มาอีก.	๓๓๐
มีหลักว่า ถ้ามีชีวิตอยู่ด้วยอัญจกิมรรคแล้ว ผัสสะก็ไม่เป็นเหตุให้เกิดกรรม	๓๓๑
อวิชา – ความไม่รู้ ความรู้ผิด เป็นเครื่องปรุงแต่งให้เกิดบุญ บาป อเนญชา	๓๓๒
วิชาจะไม่สร้างบุญ – บาป – อเนญชาขึ้นมา เพื่อเป็นเหยื่อล่อให้กระทำกรรม	๓๓๓
กายนี้เป็นกรรมเก่า หรือเป็นผลแห่งกรรมเก่า มีการปรุงแต่งขึ้นมาเป็นขณะ ๆ....	๓๓๔
“กรรมใหม่” นี้ คือกรรมที่กำลังทำอยู่ โดยเจตนาที่มาจากผัสสะ ด้วยอวิชา	๓๓๕
ผัสสะเป็นตัวการให้เกิดกรรม ถ้าจะควบคุมกรรม ก็ต้องทำโดยควบคุมผัสสะ....	๓๓๖
การฝึกอานาปานสติ ช่วยให้มีสติและปัญญามากพอ ที่จะมาควบคุมผัสสะได้	๓๓๗
ผลของกรรมแท้จริง จะให้ผลทันทีแล้วติดต่อกันไปกับขณะจิตที่กระทำกรรม	๓๓๘
กรรมในชั้นศีลธรรมนั้น ใช้ไม่ได้กับความหมายในชั้นสูงสุดคือปรมัตถธรรม	๓๓๙
ตัวธรรมชาติแท้ “ไม่มีดี ไม่มีชั่ว” มีแต่ว่าทำอย่างไรก็ต้องได้รับผลอย่างนั้น	๓๔๐
เหตุแห่ง “อกุศลกรรม” และ “กุศลกรรม” เรียกว่า “อกุศลมูล” และ “กุศลมูล”....	๓๔๑
กรรมที่มีวิบากเป็นไปในทางกามธาตุ, กรรมที่มีวิบากเป็นไปโดยทางรูปธาตุ	๓๔๒
กรรมที่มีวิบากเป็นไปในทางอรุธาตุ เป็นอรุปถมาน หลงไหลในนามธรรม	๓๔๓

กรรมเป็นสิ่งที่ควบคุมได้ด้วยผัสสะ ไม่ให้เกิดขึ้นก็ได้ ทำให้สิ้นไปเสียก็ได้	๓๔๔
ถ้าเห็นสูญญตา ผัสสะก็ไม่เป็นที่ตั้งที่อาศัยแห่งกรรมอีกต่อไป กรรมก็สิ้นไป	๓๔๕
ถ้าสิ้นกรรมจริง ๆ ก็คือสิ้นตัวตน สิ้นอัตตวาทุปาทาน สิ้นความยึดมั่นถือมั่น	๓๔๖
ขอให้ทุกคนเข้าใจเรื่องกรรมให้ยิ่ง ๆ ขึ้นไปกว่าที่แล้วมา จนรู้จักสิ้นกรรมได้	๓๔๗
ปฏิบัติเรื่องกรรมให้ได้เต็มที่ จะได้เป็นพุทธบริษัทที่เต็มไม่ใช่แค่ครึ่งเดียว	๓๔๘

๑๑. ศิลปะแห่งการเป็นอยู่ด้วยจิตว่าง

ทบทวนสำหรับท่านที่เพิ่งจะมาฟังเป็นครั้งแรก ในความหมายของ “ศิลปะ”	๓๔๙
ศิลปะแห่งการเป็นอยู่ด้วยจิตว่าง นั้น เป็นยิ่งไปกว่าศิลปะหรือยอดของศิลปะ	๓๕๐
มาดูความหมายของคำว่า “ว่าง” : ๑. ว่างอย่างกับวัตถุ, ๒. ว่างอย่างอัมพาต,....	๓๕๑
๓. ว่างที่แท้จริงตามแบบของธรรมะ ว่างจากตัวตน หรือมิใช่ตัวตน....	๓๕๒
ว่างตามแบบธรรมะ คือไม่มีความหมายว่าตัวตนว่าของตน อยู่ในความนึกคิด	๓๕๓
มี “ความรู้สึก” เมื่อมีการกระทบอารมณ์ ถ้าไม่ปรุงเป็นกิเลสก็ไม่เป็นตัวตน	๓๕๔
“ความคิดนึก” และ “การกระทำอะไรอยู่” ก็ต้องให้มันว่างจาก “ตัวกู-ของกู”	๓๕๕
จิตว่างที่ถูกต้อง คือจิตที่ว่างจากความหมายมันสิ่งใด ๆ ว่าเป็น “ตัวกู-ของกู”	๓๕๖
จิตว่างชนิดที่เป็นไปเองตามธรรมชาตินี้ เรียกตามพระบาลีว่า “จิตประภัสสร”	๓๕๗
ความว่างที่ว่างเองโดยธรรมชาตินี้ ไม่เป็นศิลปะ เพราะมันเป็นเอง ไม่ต้องทำ	๓๕๘
จิตที่ว่าง เพราะระวางควบคุมไว้ เพราะหมคกิเลส จึงจะถือได้ว่าเป็น “ศิลปะ”	๓๕๙
สิ่งที่ต้องศึกษา สังเกต มองเห็น และรู้สึก เป็นสิ่งที่มีอยู่ในใจของตนจริง ๆ	๓๖๐
มองให้เห็นตัวจริงในภายใน จนมีสันทิฏฐิโก จนเป็นสันทิฏฐิโก กันเสียบ้าง	๓๖๑
คูให้รู้จักและเห็นกิเลสที่เรียกว่า “ตัวกู-ของกู” ที่มีอยู่ข้างใน ให้ได้กันทุกคน	๓๖๒
เวลาที่ควบคุมอยู่ด้วยสติด้วยปัญญา จะไม่ทำให้เกิดความอยากที่เป็นตัณหา	๓๖๓
“ตัณหา” ในภาษาธรรมะหมายถึง ความอยากด้วยอำนาจของความโง่ทุกชนิด	๓๖๔
ตัวกูผู้อยาก เป็นเพียงความรู้สึกโง่เขลาของกิเลสของอวิชชา มิใช่ตัวตนอะไร	๓๖๕

มีวเรียนแต่พระไตรปิฎกจะไม่รู้พุทธศาสนา ต้องเรียนจากข้างในจิตใจจึงรู้ได้	๓๖๖
การที่เราจะรู้ว่าจิตมี “ตัวกู-ของกู” หรือไม่ ต้องดูให้ชัดเจนโดยดูจากข้างใน	๓๖๗
ขอให้ศึกษาและมองเข้าไปที่ข้างในที่ต้นเหตุ ก็จะพบความจริงได้ด้วยตนเอง	๓๖๘
นิวรรณ์ ๕ เป็นสิ่งที่เกิดประจำวัน ทำให้หม่นหมอง ไม่ถึงกับทำให้เป็นทุกข์	๓๖๙
เมื่อเกิดนิวรรณ์ขึ้น ก็มีตัวกู-ของกูเป็นมูลเหตุ อยู่ภายใต้มันเสมอในทุกระดับ	๓๗๐
จิตว่าง คือจิตที่ว่างจาก “ความรู้สึกว่าตัวกู-ของกู” โดยที่ต้องรู้สึกรู้จักจากข้างใน	๓๗๑
“การเป็นอยู่” มีความหมายเป็น ๒ ตอน คือ รอดตาย กับ ก้าวหน้า เจริญไป	๓๗๒
การรอดตายด้วยการบริโภคปัจจัยสี่นี้ ก็ยังต้องทำด้วยจิตว่างจึงจะไม่เป็นทุกข์	๓๗๓
เราจะรอดชีวิตอยู่โดยวิธีที่ถูกต้องได้ ก็ให้ระวังปัจจัยทั้งสี่และปัจจัยที่ห้าด้วย	๓๗๔
เรามีการทำงาน มีผลงาน มีทรัพย์สินสมบัติเก็บรักษาไว้ แล้วยังต้องมีการให้ปัน	๓๗๕
ชีวิตที่รอดอยู่ ต้องทำให้ก้าวหน้าด้วย ซึ่งมีได้ทั้งก้าวหน้าภายนอกและภายใน	๓๗๖
๑. เราจะต้องก้าวหน้าในทางภายใน คือเรื่องจิตใจ เพื่ออยู่ในโลกอย่างดีที่สุด	๓๗๗
๒. ก้าวหน้าเพื่อออกไปจากโลก เป็นโลกุตตระ เพื่อบรรลุมรรค ผล นิพพาน	๓๗๘
จิตว่างกระทำได้ในทุกเวลา ทุกสถานที่ ทุกสถานการณ์ แต่ต้องมีสติปัญญา	๓๗๙
จิตที่ว่างจากตัวกู-ของกูเป็นจิตที่ประเสริฐที่สุด จะผ่านอุปสรรคทั้งหลายได้	๓๘๐
มีจิตว่างจากกิเลสตัณหาแห่งตัวกู-ของกูแล้ว ไม่มีทางที่จะเป็นโรคประสาท	๓๘๑
ถ้าควบคุม “ตัวกู-ของกู” ได้ การงานจะเป็นเรื่องสนุกยิ่งกว่าการมรณะเสียอีก	๓๘๒
เมื่อทุกคนอยู่ด้วยจิตว่างแล้ว สังคมจะเป็นสุข โลกนี้ก็จะเป็โลกของพระเจ้า	๓๘๓
จิตที่ว่างแล้ว พระธรรมก็มีในจิตนั้น มีนิพพานอยู่ในจิตนั้นคือความเยือกเย็น	๓๘๔
ธรรมะแท้ไม่เป็นตัวตนไม่เป็นของตน ไม่เป็นอะไรที่เป็นความยึดมั่นถือมั่น	๓๘๕

๑๒. ศิลปะแห่งการใช้เคล็ดจากหัวใจของพระธรรม

ครั้งสุดท้ายนี้ มีหัวข้อว่า ศิลปะแห่งการใช้ “เคล็ด” จากหัวใจของพระธรรม	๓๘๗
คำว่า “เคล็ด” มีคุณค่าหรือความหมายอันแท้จริง เช่นเดียวกับคำว่า “ศิลปะ”	๓๘๘

ตัวอย่างเคล็ดที่เข้าใจง่าย ๆ ในระดับชาวบ้าน ถ้ารู้จักใช้ก็จะได้รับประโยชน์	๓๘๕
ในหัวใจของธรรมะอันลึกซึ้งและกว้างขวางนั้น มี “เคล็ด” ที่จะใช้ดับกิเลสได้	๓๘๐
เคล็ดต่าง ๆ ที่ใช้ดับทุกข์ได้ ที่เรียกว่า “ยาแก้สรรพโรค กินแล้วเป็นโรคอุดร”	๓๘๑
ยามื่อนี้ประกอบด้วยเครื่องยา ๗ อย่าง แต่ละอย่างคือ “หัวใจของพระธรรม”	๓๘๒
๑. “ไม่รู้ไม่ชี้” นั้นต้องให้รู้ว่า ทำอย่างไร? แก่ใคร? เมื่อไร? ที่ไหน? เท่าไร?	๓๘๓
ภัทเทรัตโต คือ “ไม่รู้ไม่ชี้” สำหรับจะเอามาเป็นเครื่องวิตกกังวลและระแวง	๓๘๔
๒. “ซังหวัมัน” คำนี้ มักได้ยินอยู่บ่อย ๆ แต่คนพูดกลับเต็มไปด้วยความทุกข์	๓๘๕
“ซังหวัมัน” ได้ เมื่อเห็นว่าสังขารทั้งหลายต้องเปลี่ยนแปลงไปตามกฎของมัน	๓๘๖
เมื่อไม่มีอะไรเกิดขึ้นสำหรับผูกพันจิตใจให้ติดอยู่แล้ว ก็ต้องรู้จัก “ซังหวัมัน”	๓๘๗
๓. “อย่างนั้นเอง” ให้รู้จักคำคำนี้ตามหลักของพุทธศาสนา ที่เรียกว่า “ตถตา”	๓๘๘
เห็น “อย่างนั้นเอง” แล้ว ช่วยให้เบื่อหน่ายคลายกำหนด เลยไม่ต้องการอะไร	๓๘๙
เห็น “อย่างนั้นเอง” แล้ว ก็ถึงจุดหมายโดยไม่ต้องเดิน สำเร็จได้โดยไม่ต้องทำ	๔๐๐
“ความเป็นเช่นนั้นเอง” เป็นสิ่งสูงสุดในพุทธศาสนา ใครเห็นแล้วดับทุกข์ได้	๔๐๑
๔. “ไม่มีตัวกู ไม่มีของกู” พบได้ในสังขารทั้งหลาย ที่เป็นไปตามกฎอิทัปปฯ	๔๐๒
ถ้าใครหมด “อหังการมมังการมานานุสัย” คนนั้นก็หมดกิเลสหมดอนุสัย	๔๐๓
เรื่องปัจจัย ๔ ถ้าเราทำถูกต้อง ไม่หลงเป็นตัวกูของกู ก็จะไม่ต้องทำอะไรได้อีก	๔๐๔
“เคล็ด” อย่างยิ่ง ที่จะไม่เกิดความทุกข์ใด ๆ ด้วยคำว่า “ไม่มีตัวกู ไม่มีของกู”	๔๐๕
๕. “ไม่นำเอา ไม่นำเป็น” ได้ เพียงเหลือบดูให้เห็น “ปฏิจสมุปปีนนธรรม”	๔๐๖
ปฏิจสมุปปีนนธรรม คือสิ่งที่ เป็น “ผล” ของการอาศัยกันและกันแล้วเกิดขึ้น	๔๐๗
โลกนี้ไม่มีอะไรเลย นอกจาก ปฏิจสมุปบาท และ ปฏิจสมุปปีนนธรรม	๔๐๘
พอเห็นกระแสแห่งปฏิจสมุปบาท ที่เคยนำเอานำเป็น ก็ไม่นำเอาไม่นำเป็น	๔๐๙
โลกธรรมทั้ง ๘ ก็เป็นเพียงเกลียวแห่งการปรุงแต่ง ไม่นำเอาไม่นำเป็นอะไร	๔๑๐
เมื่อไม่ต้องเที่ยววิ่งไปวิ่งมาเพื่อหาอะไร มันก็จะหยุด แล้วก็ไม่ต้องเป็นทุกข์	๔๑๑
การหยุดจากความต้องการทั้งปวง เป็นเคล็ดสำหรับที่จิตน้อมไปเพื่อนิพพาน	๔๑๒
ธาตุดิน น้ำ ลม ไฟ และขันธ์ทั้ง ๕ ล้วนเป็น “ปฏิจสมุปปีนนธรรม” ทั้งสิ้น	๔๑๓

๖. “ตายก่อนตาย” ถ้าเห็นได้รู้จักได้ แล้วก็เห็นความที่ไม่ต้องตายอีกต่อไป	๔๑๔
มีปัญหาเห็นสังขารเป็นไปตามเหตุตามปัจจัย ชั้นที่ ๕ ก็จะไม่เป็นของหนัก....	๔๑๕
ผู้ที่เห็น “ตายก่อนตาย” นี้ มัจจุราชจะมองไม่เห็น อย่างในเรื่อง <i>กาลาโฆมราช</i>	๔๑๖
ต้องมีปัญหาให้เห็นสูญญตาเห็นอนัตตาเพียงพอ จึงจะหา “ตายก่อนตาย” พบ	๔๑๗
๗. “ดับไม่เหลือ” คือความรู้สึกที่เกิดขึ้น เมื่อเมื่อต่อการเวียนว่ายตายเกิดแล้ว	๔๑๘
พอกันทีสำหรับการเวียนว่ายในกิเลส เวียนว่ายในกรรม เวียนว่ายในผลกรรม	๔๑๙
สิ้นสังขาร คือสิ้นการปรุงแต่ง ไม่มีการปรุงแต่งแห่งความคิดนี้ว่า “ตัวตน”	๔๒๐
ดับสังขารไม่ใช่ร่างกายตาย แต่หยุดความคิดปรุงแต่งเสีย ก็เป็นสุขอย่างยิ่ง	๔๒๑
“ดับไม่เหลือ” เรียกว่า ปฏิจสุมุขบาทฝ่ายให้เกิดทุกข์ “ดับ หยุด สิ้นสุดลง”	๔๒๒
ความสุขแท้จริงต้องปราศจากความยึดถือ ซึ่งควรเรียกว่าที่สุดแห่งความทุกข์	๔๒๓
“ดับไม่เหลือ” ใช้ให้เป็น ใช้ให้ทันเวลา ใช้ให้ถูกต้อง จะถึงพระนิพพานได้	๔๒๔
นำเรื่องยา ๗ อย่างมาใส่หม้อแล้วเสกคาถา <i>สพฺเพ ธมฺมา นาลํ อภินิเวสย</i>	๔๒๕
หัวใจของศาสนาถอดออกมาได้เป็น “เคล็ด” แล้วก็มาใช้แก้ปัญหาดับทุกข์ได้	๔๒๖
การบรรยายทั้งหมด ๑๒ ครั้งในภาคนี้ ล้วนแต่พูดถึง “เคล็ด” ด้วยกันทุกครั้ง	๔๒๗
การบรรยายในวันนี้ ก็สมควรแก่เวลาแล้ว ขอยุติไว้เพียงเท่านี้	๔๒๘

ศิลปะแห่งการครองชีวิต

- ๑ -

๕ เมษายน ๒๕๖๓

ปรมาตถศิลป์แห่งการครองชีวิต ตามทัศนะของชาวพุทธ

ท่านสาธุชน ผู้มีความสนใจในธรรมทั้งหลาย,

การบรรยายวันเสาร์วันนี้ เป็นวันแรกของภาควิสาขบูชา, นับว่าเป็นการ
ตั้งต้นการบรรยายชุดใหม่; ในภาควิสาขบูชานี้ อาตมาจะได้กล่าวโดยหัวข้อใหญ่
รวม ว่า ศิลปะแห่งการครองชีวิต.

ทำไมจึงให้หัวข้ออย่างนี้ สำหรับภาควิสาขบูชา? นี้ก็เพราะถือว่า เป็น
ภาคแห่งความสว่าง มันก็ควรจะสว่าง. วิสาขบูชามีขึ้น ในวันเป็นที่คล้ายกับวัน
ประสูติ ตรัสรู้ และปรินิพพาน : ส่วนแต่การเกิดขึ้นแห่งแสงสว่าง และทำลาย
ความมืดให้หมดไป.

อาตมาเห็นว่า เราควรจะพูดกันถึงเรื่องของแสงสว่าง จึงได้เลือกเอา หัวข้อนี้มา; และยังคงกล่าวโดยหัวข้อย่อยไปตามลำดับ - ขยายใจความแห่ง หัวข้อใหญ่ให้เป็นที่เข้าใจชัดเจน. ในวันนี้จะกล่าวโดยหัวข้อย่อยว่า **ปรมัตต-ศิลปะแห่งการครองชีวิต ตามทัศนะของชาวพุทธ**; ฟังดูมันก็รุ่มร่ามยืดขาด แต่ขอให้ทนสังเกตจดจำ เพราะมันทำให้สั้นกว่านี้ไม่ได้.

เหตุผลที่ต้องเอา “ศิลปะ” มาใช้กับธรรมะ

ปรมัตตศิลปะ หมายความว่า ศิลปะในชั้นปรมัตต์; คือมีอรรถะ - ความหมาย คุณค่า หรือประโยชน์อันสูงสุด อย่างนี้เราเรียกว่า “**ปรมัตตะ**”. “**ปรมัตตศิลปะ**” คือศิลปะที่เป็นปรมัตต์; “**เป็นศิลปะแห่งการครองชีวิต**” ก็คือ การมีชีวิตในทุกแง่ทุกมุม เราเรียกว่า “**ครองชีวิต**”; ที่ว่า “**ตามทัศนะของชาวพุทธ**” นี้ ก็เพราะว่ามันไม่เหมือนใคร - เราแยกออกมากล่าว ในรูปแบบแห่ง ความรู้ ความคิด หรือสติปัญญาของชาวพุทธ : นี้หัวข้อมันจึงค่อนข้างจะยืดยาว ว่า **ปรมัตตศิลปะแห่งการครองชีวิต ตามทัศนะของชาวพุทธ**. เราจะต้องรู้ว่ามันเป็นอย่างไร และจะเห็นแจ้งว่ามันไม่เหมือนใครได้โดยแน่นอน. หัวข้อสั้น ๆ ว่า “**ศิลปะแห่งการครองชีวิต**”; ขอให้สนใจคำว่า “**ศิลปะ**”.

อาตมาต้องยอมให้เขาคำ และเขาก็คำกันเรื่อย ๆ มา : คำในข้อที่ว่า ชอบเอาคำอะไรก็ไม่รู้ มาป้ายยให้กับพุทธศาสนา หรือเอามาเรียกหลักธรรมะใน พระพุทธศาสนา. ทำอะไรที่แปลกออกไปจากที่เขาเคยได้ยินได้ฟัง เขาก็หาว่าเป็น

การอุทริแหวกแนว นอกรีตนอกรอย นำเข้ามาเกี่ยวพันกับพุทธศาสนา ทำให้คน
เข้าใจผิด เข้าใจเขว, หรือทำเรื่องที่มันไม่ควรจะยุ่งยาก ให้มันยุ่งยาก.

นี่เป็นเรื่องที่ถูกค่า ซึ่งอาตมาก็ควรจะทำความเข้าใจกับคนที่หลับตาพูด
เหล่านั้นบ้างเหมือนกัน.

เมื่อเขามีสิทธิที่จะค่า อาตมาก็ควรจะมีสิทธิ ในการที่จะบอกให้เขารู้
ว่าเขามันโง่ไปเอง. อย่างหัวข้อนี้ ว่า “ศิลปะแห่งการครองชีวิต”; เข้าใจว่าคน
หลายคนที่เขามีความคิดในทางตรงกันข้าม เขาก็จะค้านว่า *ทำไมเอาศิลปะ มาใช้
ในวงของพวกพุทธบริษัท?* นี่ก็เพราะว่า มันเป็นความจริงอย่างนั้น : **ธรรมะมี
ระบบการประพฤติปฏิบัติที่อยู่ในลักษณะของศิลปะ;** แต่คนเหล่านั้นมันไม่รู้จัก
ความหมายของคำว่า “ศิลปะ” มันก็มองไม่เห็น.

ข้อนี้ขอให้ตั้งอกตั้งใจศึกษาสังเกตกันต่อไปโดยละเอียด ก็ให้เห็น, ไม่
ใช่เป็นของลึกลับอะไร. คำว่า “ศิลปะ” นี้ มันมีความหมาย หรือว่ามีเหตุผล
หรือว่ามีอะไรที่จะต้องเอามาพูดกันอยู่หลายอย่าง.

เขาจะพูดประชดประชันว่า *ทำไมจะต้อง “ศิลปะ” ศิลปะอะกันให้มันยุ่ง,
เอา “ธรรมะ” อย่างเดียวก็พอแล้ว. มันก็ถูกแล้ว; แต่ว่าธรรมะมันเป็นศิลปะ
ชนิดที่พวกคุณมองไม่เห็น ก็อยากจะให้มองเห็น.*

ที่ว่า “ทำไมจะต้องเอามาพูดในแง่ของศิลปะ” ก็เพราะว่า **เดี๋ยวนี้คนทั้ง
โลกเขานิยมสิ่งที่เรียกว่า “ศิลปะ”** : เขารู้จักใช้ประโยชน์โดยชนิดที่มันทำความ
ยุ่งยากลำบากให้แต่เพียงเล็กน้อย แล้วก็สำเร็จประโยชน์ดี.

ศึกษาให้รู้ครบถ้วนเกี่ยวกับคำว่า “ศิลปะ”

ข้อแรกที่จะพูดก็คือว่า “ศิลปะ” นั้น มันหมายถึง “ความงาม”. ของที่ดีไม่มีประโยชน์ก็ได้, ของที่ดีมีประโยชน์ก็ได้, ของดีมีประโยชน์แต่ไม่งามก็ได้; เดียวนี้เราต้องการให้มันครบ คือ “ดี” “มีประโยชน์” และ “งาม”.

ถ้ามันไม่งาม มันก็ไม่จูงใจ มันลำบากที่จะดึงกันไป, ทีนี้เราก็มีความงาม เป็นกำลังสำคัญในการที่จะจูงใจ. ขอให้มองเห็น และเข้าใจได้เถอะว่า ไม่ว่าจะศิลปะในแง่ใด แขนงไหน มันมีความสำคัญอยู่ที่ความงาม. แต่นั่นแหละมันจะงามอย่างที่ดูใจเราหรือไม่ มันก็ไม่แน่ : ใจความงามของคนบ้า ๆ บอ ๆ มันก็งามไปอีกแบบหนึ่ง, ความงามของคนไม่เป็นอย่างนั้นมันก็อีกแบบหนึ่ง; แต่แล้วเราก็ยังไม่รู้ว่าใครมันเป็นคนบ้าคนบอ ใครมันเป็นคนดี, ก็เลยใช้ความหมายรวม ๆ กันไปว่า “มันงาม” ก็แล้วกัน.

ของดีมีประโยชน์ ถ้ามีความงามด้วย ก็มันง่ายที่จะดึงกันไปให้ทำตาม เพราะมันงาม; และเราก็ต้องทำให้มันงามด้วย ตามแบบของ “พุทธศิลปะ” ที่พระพุทธเจ้าท่านได้ตรัสไว้เอง :-

พระพุทธเจ้าท่านทรงประกาศ “พรหมจรรย์” เป็นอภิกัลยาณัง – งามในเบื้องต้น, มัชฌกัลยาณัง – งามในเบื้องปลาย, ปรีโยสานกัลยาณัง – งามในที่สุด ที่สุดท้าย; แล้วท่านยังทรงกำชับภิกษุทุกองค์ที่จะออกไปสอนพระศาสนา ชุคแรกว่า เธอจงแสดงธรรมให้ถึงพร้อมด้วยอรรถะ พญัญชนะ จงประกาศพรหมจรรย์ให้บริสุทธิ์บริบูรณ์ ให้งามทั้งเบื้องต้น ให้งามทั้งตรงกลาง ให้งามทั้งที่สุดท้าย.

นี่ทำไมจะต้องทรงย้านักหนาว่าจะต้องทำให้มันงาม ทั้งหัว ทั้งท้าย และทั้งตรงกลาง? มันต้องมีความสำคัญอะไรสักอย่างหนึ่ง จึงทรงกำชับอย่างนั้น; หรือจะมองอีกทีหนึ่งก็ว่าพรหมจรรย์ต้องเป็นอย่างนั้น ถ้าไม่เป็นอย่างนั้นไม่ใช่พรหมจรรย์.

พรหมจรรย์ คือ ตัวพระธรรม ระบบของพระธรรม ที่จะต้องประพฤติปฏิบัติ, แล้วก็ชั้นประเสริฐหรือสูงสุด. พรหม แปลว่า ประเสริฐ หรือสูงสุด, จรรย์ หรือ จริยะ แปลว่าประพฤติปฏิบัติ; พรหมจรรย์ก็แปลว่า ระบบการประพฤติปฏิบัติอันสูงสุด. พุคเป็นภาษาชาวบ้านสักหน่อยก็ว่า ระบบแห่งการครองชีวิตอันสูงสุดหรือประเสริฐที่สุด; นั่นแหละคือพรหมจรรย์.

พระพุทธเจ้าท่านทรงส่งพระสาวกออกไป ให้เผยแพร่ระบบแห่งการครองชีวิตที่ประเสริฐที่สุด; ถึงกับทรงกำชับว่า ต้องทำให้มันงามทั้งเบื้องต้น ให้งามทั้งตรงกลาง ให้งามทั้งเบื้องปลาย. ใ้เรื่องที่จะบอกจะสอนออกไปนั้น ให้มันเป็นการประพฤติปฏิบัติ ที่มีความงามข้างหัว-ข้างท้าย-และตรงกลาง; อย่างนี้เราเรียกว่า “พุทธศิลปะ” -มีความงามเพียงพอ ตลอดสาย แล้วก็ป็นประโยชน์.

พุทธศิลปะ คือ “เคล็ด” หรือ “วิธี” หรือ “เทคนิค” ที่จะดำรงชีวิตให้งดงาม. งดงามคืออย่างไร? คือจับใจ; จับใจที่ตรงไหน? เพราะมันมีประโยชน์ถึงที่สุด แก่มนุษย์ผู้เข้าถึง.

เดี๋ยวนี้น่าสังเวช ที่ว่าใ้คำว่า “พุทธศิลป์” นี้ มันไปอยู่เพียงแค่วัตถุ-วัตถุธรรมต้น ๆ ฝิว ๆ : พุทธศิลป์ไปอยู่ที่ความงามของโบสถ์วิหาร ของพระ

พุทธรูป ของวัตถุทางศาสนา. ฝรั่งเศสคนหนึ่งมาพบปะกัน เขาแสดงความประสงค์ว่า เขาต้องการจะศึกษาพุทธศิลป์ – พุทธศิลปะ; อาตมาถามว่าอะไร? ก็คือแบบของพระพุทธรูปต่าง ๆ; และถือว่าแบบสุโขทัยเป็นพุทธศิลป์อันสูงสุด. อาตมาว่า “ແ່แล้ว ๆ : พระพุทธเจ้าไม่เคยรู้จักศิลปะชนิดนี้เลย; พุทธบริษัทในสมัยพระพุทธเจ้าเรื่อยมา จนถึง พ.ศ. หก-เจ็ดร้อย ก็ไม่มีใครรู้จักศิลปะแบบนี้เลย, พระพุทธรูปก็ยังไม่เกิดขึ้นเลย; ถ้าคุณต้องการพุทธศิลปะของชาวพุทธโดยแท้จริงแล้ว ขอให้ศึกษาศิลปะอันสูงสุด คือแบบแห่งการครองชีวิตชนิดที่สูงสุด อยู่เหนือปัญหาโดยประการทั้งปวง, แล้วมันจะมีความงามอยู่ในความที่มันอยู่เหนือปัญหา เหนือความทุกข์ เหนือสิ่งไม่พึงปรารถนาโดยประการทั้งปวง : นี่คือพุทธศิลปะ หรือพุทธศิลป์”. พวกกันจนเขาารู้เรื่อง เขาเข้าใจ; เขาก็สารภาพว่าเขายังไม่ต้องการ เขายังคงศึกษาเรื่องความงามของแบบของพระพุทธรูปต่อไป แล้วก็สะสมซื้อไว้เป็นอันมาก เพราะว่าเขาเป็นเศรษฐี.

นี่แหละคุณเถอะว่า ไอ้คำว่า “ศิลปะ” นั้นเป็นอย่างไร : ไอ้งามนั้นมันงามทั้งทางฝ่ายวัตถุ และงามทั้งทางฝ่ายวิญญาณ. รูปสวย รูปงาม อะไรเหล่านี้มันก็เป็นงามในภาษาคน เป็นเรื่องฝ่ายวัตถุ; ถ้างามเพราะมีค่าทางจิตทางวิญญาณสูงสุด อยู่เหนือปัญหาเหนือความทุกข์ นี่มันเป็นภาษาธรรม และมันเป็นความงามในทางวิญญาณ.

พวกเราหลายคน คงจะมีความลำบากเกี่ยวกับเรื่องนี้ : พระพุทธเจ้างามที่ตรงไหน? คนคิดพระคัมภีร์เขางามที่รูปร่าง ว่าพระพุทธเจ้าประกอบด้วยมหาปริสลักษณะ ๓๒ ประการ ตามที่กล่าวไว้ในคัมภีร์อย่างไร และยังประกอบ

ด้วยลักษณะน้อย ๆ อีกตั้ง ๘๐ ประการ แล้วก็ตาม; นี่เขาก็ว่างามอย่างนั้นแหละ – พระพุทธเจ้างามอย่างนั้น, พระพุทธรูปทำก็ต้องทำอย่างนั้น – ก็ทำให้งามตามแบบที่ถือกันว่างาม.

แต่ไป ๆ มา ๆ เอาจริงเข้ามันก็เหลวเหมือนกัน. เพราะว่าตามลักษณะมหาปริสติกษณะนั้น บางอย่างมัน – คนสมัยนี้จะเห็นว่างามไม่ไหว; เช่นว่า มือยาวจดเข้าอย่างนี้, หรือว่า พระพักตร์กลมเหมือนกับของกลม, หรือว่า แข็งตั้งอยู่ ส่วนที่สองของฝ่าเท้า อย่างที่พระพุทธรูปโดยมากเขาทำกันอยู่ : คนสมัยนี้ถึงงามไม่ไหว, พระพุทธรูปสมัยสุโขทัยก็ไม่ทำอย่างนั้น ทำตามความสวยงามที่นิยมกันอยู่ในสมัยหลัง – มนุษย์สมัยนี้ทั้งนั้น. นี้เรียกว่า ใ้ความงามตามลักษณะทางวัตถุของพระพุทธรูป มันก็ยังมีไม่ได้; แล้วพระรูป พระกาย พระองค์จริงของพระพุทธเจ้าจะงามอย่างไรก็ยังไม่รู้ไม่ได้. แต่นั่นไม่ใช่งามตามที่พระพุทธองค์ประสงค์ ที่ว่ามันต้องงามทั้งข้างหัว ข้างท้าย และตรงกลางของพระหจรรยนี้.

พระพุทธเจ้าจะต้องงามตรงที่มีลักษณะแห่งความไม่มีทุกข์ : โดยพระรูปแสดงลักษณะของความไม่มีทุกข์, โดยการเคลื่อนไหวอิริยาบถ แสดงลักษณะแห่งความไม่มีทุกข์, โดยจิตใจโดยน้ำพระหฤทัย ถ้าเราทราบได้ละ ถ้าเราเป็นพุทธบริษัทเราก็ควรจะทราบได้ จิตใจนั้นก็งาม งามเพราะไม่มีความทุกข์. นี้พระพุทธเจ้างามตรงที่อยู่เหนือกิเลส เหนือความทุกข์; นี้มันงามกันที่ตรงนี้ มันไม่ได้งามที่รูปร่าง หรือร่างกายหรือวัตถุอะไร.

ฉะนั้น ศิลปะที่แท้จริงของพระพุทธศาสนา มันอยู่ที่การประพฤติ หรือการกระทำที่มีความงาม งามตรงที่ว่าพ้นทุกข์ ดับทุกข์ เหนือทุกข์ เหนือ

ปัญหา ทั้งเบื้องต้น ทั้งท่ามกลาง และเบื้องปลาย. ไม่ว่าจะพุดกันในระดับต่ำ ๆ คนโง่ คนทั่วไป หรือว่าจะพุดถึงระดับกลาง ๆ สูงขึ้นไป แม้จะในระดับเป็น เทวดา มันก็ต้องใช้ได้ทั้งนั้น; คือ มีความงามตรงที่ **ไม่มีความทุกข์**.

ถ้าเดือดร้อนอยู่ด้วยความทุกข์ นั่นไม่มีความงาม : ดูหน้าตามันก็รู้ว่า มันมีความทุกข์ หรือไม่มีความทุกข์, เดินมาก็สังเกตเห็นได้ว่าไอ้คนนี่ มันมีความทุกข์หรือไม่มีความทุกข์, เมื่อคบกันนานเข้าก็ยิ่งรู้ว่าคนนี่มันมีความทุกข์ หรือไม่มีความทุกข์. **เมื่อมันไม่มีความทุกข์ ทั้งข้างหัว ข้างท้าย และตรงกลาง ก็เรียกว่า มันงามตามแบบของ “พุทธศิลปะ”**.

ฉะนั้น เรารู้จักคำว่า “ศิลปะ” ในความหมายที่ว่า “มันงาม”. ถ้าเรา เป็นชาวพุทธนับถือพุทธ เราก็ต้องทำให้มันงาม; ถ้าเราจะมีลักษณะแห่งกาย วาจา ใจ ความคิด ความเห็น ที่สกปรก ที่มีดมัว ที่เร่าร้อน, มันก็ใช้ไม่ได้ มัน “ไม่เป็นชาวพุทธ”; งามที่กาย วาจา แล้วงามที่ใจ งามที่สติปัญญา ความคิด ความเห็น ความเชื่อ ทั้งหมดทั้งต้นด้วยกันนี้มันงามไปหมด จึงจะเรียกว่า “เป็นชาวพุทธ”.

เดี๋ยวนี้ที่จะต้องคู่ต่อไปก็คือ คนทั้งโลก เขานิยมใช้คำว่า “ศิลปะ” ใน ความหมายแห่งความงาม; อย่างที่เรียกว่า *ART* นั้น ก็มีความหมายอย่างเดียวกับ คำว่า “ศิลปะ” ในภาษาไทย : เขายกเอาคุณค่าทางความงามเป็นความหมายที่สำคัญ. อย่างทอง มันก็แพงอยู่แล้ว มันยังมาทำให้มีศิลปะ คือดัดแปลงรูปทรง หรือประดิษฐ์ประคอยอะไรต่าง ๆ ให้มีความงามทางศิลปะ, แม้แต่เพชร เนื้อหาของ

มันก็งามอยู่แล้ว แต่ก็ต้องมีการจัดทำ ให้มีความงามทางศิลป์ประกอบเข้าไปด้วย; มันก็เลื่องลือมากขึ้นไป.

ไม่ว่าศิลปะชนิดไหน มีความหมายสำคัญอยู่ที่ความงาม : เรื่องทางวัตถุ เป็นอย่างนี้ เรื่องทางใจก็เป็นอย่างนี้; แต่ว่ามนุษย์สมัยนี้ เขาไม่สนใจเรื่องทางจิตใจ เพราะฉะนั้นเขาจึงไม่ค่อยรู้จักศิลปะในทางจิต หรือทางวิญญาณ. เขารู้เรื่องแต่ทางวัตถุ ก็หลงไหลแต่ศิลปะทางวัตถุ; มันก็หลงไหลทางวัตถุมากยิ่งขึ้น และมากเกินไปจนถึงกับไม่สนใจความงาม ในทางวิญญาณเสียเลย.

อย่างเขาชอบคนที่มันสวยในทางรูปร่าง ทางการแสดงออก, ในทางจิตใจเขาไม่สนใจ หรือว่าเขาไม่มีปัญญาที่จะรู้ว่ามันจะงามได้อย่างไร; แต่โดยธรรมชาติมันมันไม่ยอม – ทำผิดก็ผิด ทำถูกก็ถูก, ไม่มีความงามทางจิตใจ มันก็สกปรกทางจิตใจ แล้วมันก็เกิดกิเลสมีดมัวเร้าร้อนเป็นทุกข์ หากความงามอะไรไม่ได้.

ฉะนั้นถ้าคนสมัยนี้ รู้จักความงามทั้งในทางวัตถุ ทางกาย และทางจิตใจ คือทางสติปัญญาทางความคิดความเห็น ความเชื่อเข้าด้วยแล้ว; โลกนี้จะไม่เป็นอย่างนี้ คือโลกนี้ก็จะงดงามนำคุณานี้. เดียวนี้งดงามแต่ทางวัตถุจนเพื่อ จนเป็นบ้าเป็นหลัง จนกลายเป็นไม่งาม จนกลายเป็นอันตรายไปเสียก็มี. นี่ถ้าเรา รู้จักความงามในด้านจิตด้านวิญญาณกันแล้ว; โลกนี้ก็จะงามยิ่งกว่านี้ คือไม่สร้างปัญหาไม่สร้างความทุกข์ความเดือดร้อนให้.

ขอให้ไปเฟ่งดู ที่ตัวพระธรรม หรือตัวพระศาสนาไม่ว่าศาสนาไหน มันมีความงามอยู่ในนั้น; ใ้ตาโง่ๆ มันก็มองไม่เห็น ว่ามีความงามอยู่ในระบบของพระศาสนาของพระธรรม เพราะมันงามกันคนละแบบ. ใ้คนที่เขาสนใจเรื่องนี้มาแต่แรก ก็มีปัญญาพอที่จะรู้ได้; ฉะนั้น เขาจึงชอบธรรมะ ชอบศาสนา ชอบความงามในทางจิตใจ, ไม่หลงไหลในความงามผิว ๆ ข้างนอก.

แต่ถึงอย่างไรก็ดี, คนเดี๋ยวนี้อชอบศิลปะ; ฉะนั้น เราจึงอยากจะใ้เขารู้จัก “ศิลปะของพุทธบริษัท” หรือ “ศิลปะตามทัศนะของพุทธบริษัท” ซึ่งเขาเอาคำนี้ไปใ้กับระเบียบปฏิบัติในพระธรรม ที่เรียกว่า “พรหมจรรย์” ใ้ไปเข้ากันกับข้อที่พระพุทธเจ้าท่านตรัสว่า พรหมจรรย์นี้ มีความงามเบื้องต้น มีความงามท่ามกลาง มีความงามเบื้องสุดท้าย. ฉะนั้น จึงเห็นว่า ควรจะพูดถึงคำว่า “ศิลปะ” กัน ใ้เป็นที่เข้าใจ เพื่อประโยชน์แก่คนภายนอก ที่ยังไม่เข้าใจคำว่าศิลปะของชาวพุทธ; และเพื่อจะแก้ไขความโง่เขลาของคนภายใน คือของพวกพุทธบริษัทนั่นเอง ที่ไม่รู้จักความหมายของคำว่า “ศิลปะ” คือสิ่งที่ต้องการความงาม, ถ้าจะประพฤติพรหมจรรย์ในพุทธศาสนานี้ คือประพฤติกิเลส สมาธิ ปัญญา ก็ใ้มันมีความงามทั้ง ๓ สถาน ดังที่กล่าวมาแล้วนั้น, เรียกว่าช่วยแก้ไขความไม่รู้ของคนภายใน ใ้รู้จักใ้สิ่งที่มีอยู๋ ทั้งที่ใ้ไม่รู้จักว่าอะไร เหมือนใ้มีเพชรพลอยสักเม็ดหนึ่ง มันก็ใ้รู้ว่างามอย่างไร. เช่นเดียวกับพุทธบริษัทมีพุทธศาสนา ก็ใ้รู้ว่า มันมีความงามอย่างไร มันเห็นแต่จะกินได้ เรียกว่าจะประพฤติปฏิบัติแล้ว ก็จะได้ไปนอนสบาย ในสวรรค์ในวิมาน ในอะไรทำนองนั้น จึงไม่รู้จักความงามของพระธรรม ที่ละเอียดประณีต ลึกลับ เหมือนกับว่าใ้ไม่รู้จักความงามของเพชรพลอย.

เอ้า, เป็นอันว่า ใ้ความงามนี้มันขึ้นอยู่กับ ความรู้สึก ระดับแห่งความรู้สึกคิดนึก หรือการศึกษา หรืออะไรอยู่มากทีเดียว. แต่เดี๋ยวนี้เราก็เป็นมนุษย์แล้ว มันก็ควรจะมีระดับความรู้สึกอย่างมนุษย์ ก็ควรจรรู้จักความงามในด้านลึก คือด้านจิตหรือด้านวิญญาณ; เราจึงต้องใช้คำว่า “ศิลปะ” มาทำความเข้าใจกัน ในยุคนี้หรือในหมู่คน ที่นิยมชมชอบต่อสิ่งที่เรียกว่า “ศิลปะ”.

ต้องถือเอาธรรมะในฐานะเป็นศิลปะให้ถูกต้อง

ทีนี้ก็อยากจะให้มองต่อไปอีกแง่หนึ่งว่า **ธรรมะนั้นเป็นสิ่งที่อาจจะถือเอาได้ ในฐานะที่เป็นศิลปะ;** โดยเฉพาะ ธรรมะในพระพุทธศาสนา อย่างที่พระพุทธเจ้ากล่าวแล้ว ว่าพรหมจรรย์งามทั้ง ๓ สถาน. **ใ้ธรรมะนี้ ไม่ใช่ของพระพุทธเจ้า; เป็นแต่พระองค์ทรงค้นพบ. ธรรมะคือตัวธรรมชาติ, ธรรมะคือตัวกฎของธรรมชาติ, ธรรมะคือตัวหน้าที่ตามกฎของธรรมชาติ, ธรรมะคือผลที่เกิดมาจากหน้าที่ : มันเป็นความจริงอันสูงสุด นิยบขาดสูงสุด ตามเรื่องของธรรมชาติ. ใ้ความที่มันจริง และมีอำนาจ มีคุณค่าเต็มทีอย่างนี้ จะเป็นความงามสักเท่าไร; มันอาจจะงามเกินจนถึงกับว่ามองไม่เห็นก็ได้; แต่เราก็ควรจะพยายามมอง เข้าใจว่าสักจะ -ของจริง คือตัวธรรมะนั้น มันมีความงามอีกระดับหนึ่ง ลึกซึ้งละเอียดสุขุมถึงที่สุด ควรจะเข้าถึงยิ่งขึ้นไปตามลำดับๆ จึงจะเรียกว่า การศึกษาหรือการปฏิบัติของพุทธบริษัทนี้ก้าวหน้า.**

อาตมาก็ต้องการให้ท่านทั้งหลายก้าวหน้า จึงได้รับเรื่ออย่างไม่กลัวว่าใครจะโกรธ ว่าต้องเขยิบระดับของการศึกษา และการปฏิบัติ และผลของการปฏิบัติ ให้มันก้าวหน้า. เดียวนี้ธรรมะ โดยธรรมชาติก็มีความงามถึงที่สุดอยู่แล้ว; พระพุทธองค์ได้ตรัสรู้ และทรงนำมาสั่งสอนไว้ในรูปแบบของพระพุทธศาสนา, ดังนั้น รูปแบบระบบอะไรก็ตามของพุทธศาสนาจึงมีความงาม ตามความหมายของคำว่า “ศิลปะ”; อยากจะพูดว่า มากกว่าศาสนาอื่น, แต่ก็ไม่ค่อยอยากพูด เพราะมันจะเป็นการลบหลู่เพื่อนศาสนาด้วยกัน. แต่ที่จริงมันเป็นอย่างนั้น มันก็บอกอยู่อย่างนี้ : ถ้าพูดออกไปมันก็เป็นลบหลู่ผู้อื่น แต่ความจริงมันมีอยู่อย่างนั้น; ฉะนั้นให้ถือว่า เสมือนหนึ่งมิได้พูด แต่ก็บอกให้รู้ว่า ธรรมะในพระพุทธศาสนา นี้ มีความเป็นศิลปะ ตรงตามความหมายของคำคำนี้อย่างยิ่ง ยิ่งกว่าที่จะมีศาสนาใดมาเทียบได้, คือมันทั้งดี ทั้งจริง ทั้งมีประโยชน์ และทั้งงาม ไปเน้นตรงที่คำว่างาม นั้นให้มันมากที่สุด : ใจดีก็มี จริงก็มี มีประโยชน์ก็มี; แต่เดี๋ยวนี้ ถ้าขาดความงามแล้ว ยังไม่ใช่ศิลปะ.

ขอให้มันมีความงามเข้ามา, ความหมายของคำว่า “ศิลปะ” จึงจะสมบูรณ์. แล้วใครบ้างไม่ชอบความงาม? ใครว่าไม่ชอบความงาม อาตมาจะหาว่าโกหก; เดียวนี้แหละ ใครที่พูดว่าไม่ชอบความงาม. มันก็ต้องชอบความงามในความหมายใดความหมายหนึ่งตามแบบ ของตน ๆ : ทำไมจะต้องทำให้มันงาม? ทำไมเสื่อธรรมดาราคามันไม่แพง ต้องไปซื้อเสื่อที่มันแพง? ก็เพื่อมันงาม; แล้วมันก็ไม่ทนด้วย นี่มันก็คือโง่. เราไปชอบใจความงามชนิดที่ไม่ถูกเรื่องถูกราว; ใจความงามที่แท้จริง มันไม่ต้องแพงก็ได้. อย่างว่าที่เรานั่งกันอยู่ที่ตรงนี้ หลายคนก็บอกว่ามันงาม : เขารู้สึกว่ามันงามตามธรรมชาติ หรือว่าช่วยจัดมัน.

ความจริงเราไม่ต้องทำให้งามก็ได้ เราปล่อยให้มันรกรุงรัง แล้วก็มานั่งฟังกันอย่างนี้ก็ได้เหมือนกัน; แต่ทำไมจึงอุตส่าห์กวาด อุตส่าห์จัด อุตส่าห์ทำ อย่างนั้นอย่างนี้ จนเกิดความรู้สึกว่ามันงาม ?

นี่มันก็อาจจะเป็นเครื่องยืนยันได้ว่า ความต้องการต่อความงามนั้น จะเป็นสัญชาตญาณด้วยเหมือนกัน. นี่มันลึกลับเกินกว่าที่จะพิสูจน์ได้ ก็เหมา ๆ เอาที่ว่า สัญชาตญาณของสิ่งที่มีชีวิตนี้ มันก็ชอบงาม : หมู หมาก กา ไก่ มันก็ดู – พอดูออกว่ามันก็ชอบงาม, วัวควายตามทุ่งนา ก็ดูว่ามันก็จะชอบความงาม; แล้วคนทำไมจะไม่ชอบความงาม, แล้วคนมันก็มีสติปัญญา ลึกซึ้งกว่าสัตว์เดรัจฉานเหล่านั้นมากนัก เพราะฉะนั้น มันก็ต้องรู้จักความงามที่ลึกซึ้งไปกว่านั้น. นี่เรามารู้จักงามแต่ว่ากินอาหารให้อร่อย มีความงามที่ลิ้นอร่อย มีใส่เสื้อผ้าให้สวย ๆ มีความงามที่เสื้อผ้า มีบ้านเรือนเครื่องใช้ไม้สอยที่สวยงาม อุตส่าห์ไปซื้อหามา รกรุงรัง เกะกะไปเสียหมด; เพราะมันบ้างาม.

กลับไปสำรวจที่บ้าน ว่าอะไรที่ไม่จำเป็นที่จะต้อง มี เอาไปทิ้งเสียบ้าง มันก็คงจะเหลือน้อยลงเป็นแน่ เพราะว่าสิ่งที่เราไปหามาด้วยความโง่ เพราะเห็นแก่ความงามนั้น มันมากมายหลายชิ้น เอาไปทิ้งเสียมันหาย รกรุงรัง : ให้ความงามมันแล่นเข้าไปข้างใน ไปมีความงามที่จิตใจอันสงบ อันสะอาด อันสว่าง นี่จะเรียกว่า “ความงามข้างใน” “ความงามตามแบบของผู้มีสติปัญญา”; เราเข้าไปไม่ถึง เพราะว่าเราไปหลงไหลความงามผิวเปลือก ความงามทางวัตถุ ความงามตามความหมายในภาษาคน. ทำไมจะต้องใส่เสื้อสี ? ทำไมจะต้องปักกลดตาย ? ทำไมไม่ใช้ผ้าธรรมดา ๆ ราคาถูก ๆ แล้วก็ทนกว่าด้วย ? นั่นก็เพราะหลงในเรื่องของความงาม.

เมื่อเห็นว่า มนุษย์มีสัญชาตญาณประสงค์ความงาม, แล้วก็รีบเลื่อนชั้นให้มัน – ให้กลายเป็นสติปัญญาที่ถูกต้อง คือสัญชาตญาณนั้นให้กลายเป็นภาวิตญาณ – *develop* (พัฒนา)มัน จาก *instinct* (สัญชาตญาณ) ให้มาเป็นสติปัญญาอย่างมนุษย์; มันก็รู้ว่าไอ้ความงามสูงสุดนั้นอยู่ที่สติปัญญา ที่เป็นไปอย่างถูกต้อง ทำหน้าที่ของมันอย่างถูกต้อง ขจัดปัญหาต่าง ๆ ออกไปอย่างหมดสิ้น แล้วมันงามอยู่ที่หมดปัญหานั้นเอง.

นี่ถ้ายังมีภาระหนักแห่งชีวิตคดทับอยู่ มันงามไปไม่ได้; มันต้องหมดภาระ ต้องเบาสบาย ต้องเป็นอิสระเสรี นี่มันจึงจะงาม. ฉะนั้น ขอให้สนใจในคำว่า “ศิลปะ” คือความงาม. เรามีโชคดีที่จะทำได้โดยง่าย เพราะว่าพระธรรมเป็นศิลปะอยู่ในตัวพระธรรม : เราเข้าถึงพระธรรมให้มากเข้าเท่าไร ไอ้ความงามตามแบบของพระธรรม จะเกิดขึ้นที่กายวาจาใจ ทัศนคติ ความคิดความเห็นของเราเท่านั้น. นี่เราเรียกว่าโชคดีที่ได้เป็นพุทธบริษัท ใกล้ชิดอยู่กับพระธรรม มีพระธรรมเป็นหลัก.

ควรรู้จัก “ศิลปะตามหลักพุทธศาสนา”

นี่อยากจะพูดอีกข้อหนึ่ง – ข้อสุดท้ายว่า ศิลปะตามหลักแห่งพระพุทธศาสนานี้ เป็นสิ่งที่ควรจะรู้จัก. พระพุทธเจ้าได้ตรัสไว้บทหนึ่งว่า *ลีปปี* : *พาหุสจฺจยฺจ ลีปฺปญฺจ เอตมฺมงฺกลมุตฺตมํ* – ศิลปะ เป็นมงคลอันอุดม หรือสูงสุด; ไม่ใช่ศิลปะหลอกลวง. ไอ้ศิลปะโก่ง-เทียม-ปลอม นั่นก็ศิลปะเหมือนกัน : เดียวนี้

เขาว่าศิลปะเป็นของปลอมก็มี มันเป็น *artificial* –มันเป็นศิลปะแห่งการปลอมเทียม. เดียวนี้เราหมายถึง *artistic, artistic* –ศิลปะอันบริสุทธิ์; มันก็ไม่ปลอมไม่เทียม, มันตรงตามความหมายของคำคำนี้. เดียวนี้ตามตลาดนะ ไอ้ศิลปะเขาหมายถึงของเทียม; ก็อย่าไปเอาของมัน เพราะมันไม่ใช่ศิลปะ. ตามหลักธรรมะแท้มันต้องเป็นศิลปะแท้ ที่พระพุทธเจ้าตรัสว่า “เป็นมงคลสูงสุด” นี้ เพราะว่ามันทำให้ได้สะดวกสบาย ไม่เหน็ดเหนื่อยไม่ยากไม่ลำบาก และได้ชื่นอกชื่นใจด้วยอำนาจของความงาม. มันมีศิลปะที่ไหน มันก็ควรจะมี ความชื่นใจพอใจด้วยอำนาจของความงาม; ถ้าเป็นเรื่องทางวัตถุก็งามอย่างวัตถุ, ก็พูดแล้วว่าไม่เอา ยกไปไว้เสียอีกทางหนึ่ง.

เดี๋ยวนี้กำลังพูดเรื่องจิตใจในภาษาธรรม มันเป็นเรื่องงามทางจิตใจ; ฉะนั้น ให้งามอยู่ที่เนื้อที่ตัว ที่กาย ที่วาจา ที่จิต ที่ความคิดความนึก ความรู้ ความเชื่อ ความประสงค์อะไรก็ตาม ให้มันถูกต้อง ก็เรียกว่ามันงาม, แล้วมันก็จะ เป็นมงคล คือคุ้มครองไม่ให้เกิดความทุกข์, แล้วก็มีความสุขอย่างที่มี ความงาม.

ถ้ากล่าวแต่โบราณชนิดที่เรียกว่า ดึกดำบรรพ์ ก็มีกล่าวอยู่ว่า *สาธุ โข สิบปากี นาม* –ขึ้นชื่อว่า “ศิลปะ” ย่อมยังประโยชน์ให้สำเร็จ. นี้เขาหมายถึงความฉลาด ความถูกต้อง, ไม่ใช่คดโกง; ถ้านิยมความคดโกง มันก็ได้เหมือนกัน ศิลปะแห่งความคดโกง มันก็เป็นศิลปะ. แต่เดี๋ยวนี้เอาความบริสุทธิ์ถูกต้องว่าศิลปะที่จะยังประโยชน์ให้สำเร็จ. ถ้าเราไม่มีศิลปะ คือมือมันต่ำไป ความคิดนึกมันต่ำไป อะไร ๆ มันต่ำไป มันก็ไม่ถึงขนาดที่เป็นศิลปะ, มันก็ไม่สำเร็จประโยชน์อะไร.

เดี๋ยวนี้เขาก็มีระดับแห่งศิลปะที่เลื่อนขึ้นมา : ในทางวัตถุกี่คูเถอะ เราสร้างบ้านสร้างเรือน สร้างโบสถ์ วิหาร สร้างอะไรต่าง ๆ ถึงระดับสูงสุดทางวัตถุ มันก็สำเร็จประโยชน์ในทางวัตถุ. ถ้าทางจิตใจมันเป็นอย่างนั้นบ้าง มันก็จะเป็นการดี; แต่เดี๋ยวนี้มันไม่ค่อยจะเป็นอย่างนั้น เพราะไปหลงไ้ทางวัตถุ จิตมันโน้มลงไปทางต่ำ มันสูงไปไม่ได้. ฉะนั้น ศิลปะในทางฝ่ายวิญญาณ มันจึงไม่ค่อยมีใครไปแตะต้อง ไม่มีใครสนใจ มันก็เลยไม่ก้าวหน้า มันก็ไม่สำเร็จประโยชน์อยู่ในด้านวิญญาณ มันไปสำเร็จประโยชน์ในด้านวัตถุมากเกินไป : นี่น่าเศร้า หรือน่าสังเวช.

ที่นี่ ที่จะต้องสังเกตหน่อยหนึ่งก็คือว่า **ไอ้เรื่องศิลปะนี้ มันไม่ใช่เรื่องเรียนรู้เฉย ๆ, มันต้องเป็นเรื่องที่ประยุกต์ได้** : ความรู้นั้นต้องเอามาประยุกต์ได้ ไอ้ความงามนั้นต้องเป็นสิ่งที่ประยุกต์ได้ คือทำให้เกิดขึ้นตามที่เราต้องการ; เราต้องประพฤติพรหมจรรย์ ชนิดที่สำเร็จประโยชน์ อย่างที่เรียกว่าบรรลุมรรคผล นิพพาน คือกิเลสและความทุกข์ร่อยหรอไป ๆ เหลือ น้อยลง ๆ จนกระทั่งหมดสิ้น. คำว่า “กิเลส” นี้แปลว่า **ของสกปรก**; ภาษาไหนก็ตามที่เขาแปลกันไปจากคำว่ากิเลส เขาแปลว่าสกปรกทั้งนั้นแหละ เพราะว่าไอ้คำว่ากิเลส นั้นแปลว่าสกปรก มันก็คือไม่งาม; ฉะนั้น กิเลสน้อยไปเท่าไรความงามมันก็เข้ามาแทนที่มากเข้าเท่านั้น. ในจิตใจของเรา **นี่ มีกิเลสลดลงไปเท่าไร; ไอ้ความงามมันก็เข้ามาแทนที่เท่านั้น.**

นี่พรหมจรรย์มันงามทั้งข้างต้น ข้างปลาย และทั้งตรงกลาง ก็เพราะเหตุนี้. นี่เท่านั้นที่จะพอแล้ว สำหรับที่จะตอบคำถามว่า **ทำไมจะต้องพูดถึงศิลปะ**

ศิลปะให้มันมากเรื่อง เพราะว่าไอ้ศิลปะนี้มันมีตัวตนของมัน ที่มีค่าแก่นมนุษย์ ที่ว่าจะทำให้มนุษย์ได้รับประโยชน์จากความเป็นมนุษย์ให้ถึงที่สุด, อาตมาก็ต้องการให้ทุกคนมีความเป็นมนุษย์ อย่างมีศิลปะ จึงได้เอามาพูด; ไม่ใช่แกล้งพูดให้มันมากออกไป ๆ อย่างรกรุงรัง; ต้องการให้คนเป็นคน ให้มนุษย์เป็นมนุษย์ มีศิลปะแห่งความเป็นมนุษย์ จึงได้พูดถึงคำว่า “ศิลปะแห่งการครองชีวิต”.

การครองชีวิต ก็คือ ทำให้ชีวิตมันเป็นชีวิตที่ถูกต้อง คือเป็นมนุษย์นั่นเอง, ก็แปลว่ามีความเป็นมนุษย์กันอย่างถูกต้อง; ถูกต้องอย่างเดียวไม่ชอบต้อง “งาม” ด้วย, ฉะนั้น จึงเอาคำว่า “ศิลปะ” เข้ามาใส่ไว้รวมกัน ว่า ศิลปะแห่งความเป็นมนุษย์ เพราะเหตุนี้.

ความหมายของคำว่า “ปรมัตตศิลปะ”

เอ้า, ทีนี้ก็จะคู่ต่อไปถึงคำว่า “ปรมัตตศิลปะ”; นี่ก็เอา “ปรมัตต” เติมเข้ามา, ปรมะ แปลว่า อย่างยิ่ง หรือสูงสุด, อัตตะ แปลว่า ประโยชน์ หรือความหมาย หรือคุณค่า, ฉะนั้น ปรมัตตะ แปลว่า มีคุณค่าอันสูงสุด. ปรมัตตศิลปะก็หมายความว่า ศิลปะที่มีคุณค่าอันสูงสุด; อธิบายง่าย ๆ ก็คือว่า มันมีอรรถะหรือคุณค่าที่ลึกกว่าธรรมดา.

ปรมัตตศิลปะ มีคุณค่าที่ลึกไปกว่าธรรมดา ที่มนุษย์ธรรมดารู้จักหรือมีอยู่; ดังนั้น มันอาจจะเล็งความหมายลึกไปถึงพระนิพพาน : ถ้าเรามีปรมัตต-

ศิลปะแล้ว ไอ้ศิลปะนี้จะทำให้มองเห็นทะลุปรุโปร่ง ไปถึงพระนิพพาน จึงเรียกว่า **ปรมัตตะ**. ถ้าเพียงแค่งิน ๆ นอน ๆ สวย ๆ งาม ๆ เต็ม ๆ โดด ๆ กันอยู่ที่นี่ มันก็ไม่ต้องเป็นปรมัตตะ เพราะว่ามันเกือบจะดับทุกข์อะไรไม่ได้; มันจะต้องดับทุกข์ในชั้นลึก – ต้นเหตุแห่งความทุกข์คือกิเลสที่มันถูกทำลายไป ถูกทำลายไป, มันจึงลึกลงไปถึงขนาดที่เรียกว่า “หมดกิเลส” และ “หมดความทุกข์”.

ไม่มีเรื่องอะไรจะลึกซึ่งเท่าเรื่อง “หมดกิเลส” และ “หมดความทุกข์” นั่นคือ “พระนิพพาน” อย่างที่ท่านกล่าวว่า **นิพพานเป็นธรรมสูงสุด เป็นธรรมอันยิ่ง เป็นบรมธรรม**; ฉะนั้นถ้าเราเรามีวิธีการอันใดที่จะเข้าถึงบรมธรรม อันนั้นต้องเป็นศิลปะในขั้นที่เป็นปรมัตตะ คือมีคุณค่าหรือความหมายอันสูงสุด. เพราะเหตุฉะนั้นแหละ จึงต้องใช้คำว่า **ปรมัตตะ** นำหน้าคำว่า **ศิลปะ** ไม่ใช่ศิลปะเฉย ๆ; แต่ถ้าเราชี้แจงพูดให้ยาว เราก็พูดสั้น ๆ ว่า “ศิลปะ” ก็ได้เหมือนกันว่า “ศิลปะแห่งการครองชีวิต” ซึ่งที่แท้หมายถึง “ปรมัตตศิลปะ” อันเป็นศิลปะสูงสุด. แล้วไอ้ที่ว่ามันเป็นปรมัตตะ นั้น มันก็ต้องเป็นเรื่องทางวิญญานเป็นธรรมดา.

เรื่องทางวัตถุ มันแก้กันด้วยวิชาการทางวัตถุ, เรื่องทางจิตคือระบบประสาทสมองที่อยู่ที่นี่อยู่กับร่างกาย มันแก้กันได้ด้วยวิชาความรู้ทางระบบจิตหรือระบบของสมอง; นี่ยังไม่ใช่เรื่องทางวิญญาน, ยังเป็นเรื่องทางกายหรือเนื้อกันอยู่กับกาย. ถ้าส่วนเรื่องทางวิญญานนั้น คือเรื่องทางสติปัญญา ความคิด ความเชื่อ ความยึดถือ ความประสงค์ อะไรที่มันไถลออกไปเป็นของละเอียด, แม้ว่ามันจะอาศัยจิต แต่ไม่ใช่เรื่องของจิต เราไม่รู้จะเรียกว่าเรื่องอะไรดี ก็เรียกว่า **เรื่องทางวิญญาน**.

อาตมาถูกคำหลายถ้อยที่เดียว ที่เอาคำว่า “ทางวิญญาณ” เข้ามาใช้, มีคนเขียนคำอยู่ทุกวันแหละว่า “เอาคำอะไรมาใช้ก็ไม่รู้ ว่าเรื่องทางวิญญาณ”; ก็ไม่รู้จะไปตอบใครที่ไหนว่า มันไม่รู้จะใช้คำอะไร : เมื่อพวกฝรั่งเขามีคำว่า *physical* ทางกาย, *mental* ทางจิต, *spiritual* ทางสปีริต แล้วไม่รู้จักจะแปลเป็นไทยว่าอะไร ก็เลยแปลว่า ทางวิญญาณไว้ทีก่อน ยังไม่มีใครเข้าใจ เขาก็หาว่า ไปทำให้มันยุ่งไปเอาคำว่า “ทางวิญญาณ” เข้ามาใช้ให้มันยุ่ง; ก็ยอมแพ้เขา เพราะว่าไม่รู้ว่าจะเอาคำอะไรมาใช้.

ฉะนั้น ถ้าใครมีปัญหาคิดเห็นว่า มีคำอะไรดีกว่าคำว่า “ทางวิญญาณ” เอามาใช้คู่กับคำว่า *spiritual* ได้แล้วก็ขอให้ช่วยบอกด้วย อาตมาจะได้พูดกันใหม่จะได้แก้ไขกันเสียใหม่. แต่เดี๋ยวนี้มันไม่มี ไม่มีปัญหาว่า จะใช้คำว่าอะไรดี, ก็ขอใช้คำว่า ทางวิญญาณไปก่อน : ไม่เกี่ยวกับร่างกาย ไม่เกี่ยวกับจิต ระบบสมองหรือประสาท เพียงเท่านั้น, มันสูงไปถึงทฤษฎี ความคิด ความเห็น สถิติปัญญา ความเชื่อถือ ความยึดถือโน่น – นั่นเราเรียกว่า ทางวิญญาณ.

ความสุขทางกาย เพราะมีของแวดล้อม สะดวกสบายเอร็ดอร่อย, สุขทางจิต คือจิตปรกติ นอนหลับดี, แต่ความสุขทางวิญญาณนั้นหมดกิเลส กิเลสไม่รบกวน. มีความสุขทางจิต แต่ยังมีกิเลสรบกวน มันก็เป็นสุขไปไม่ได้, มันไม่ใช่ถึงที่สุด เพียงแต่เรื่องของจิต; มันถึงที่สุดอยู่ด้วยเรื่องสติปัญญา ความคิดนึก รู้สึกของจิต ฉะนั้นเราจึงมีเรื่องทางวิญญาณ. ศิลปะทางกายมันก็แค่นั้นแหละ, ไอ้ศิลปะเกี่ยวกับจิต บังคับให้เป็นสมาธิได้ มันก็เท่านั้นแหละ มันไม่

ไปไกลกว่านั้น; แต่เรื่องทางวิญญาณนั้น มันต้องกำจัดกิเลสได้, มันละเอียดมาก จึงจัดไว้เป็นอีกขั้นตอนหนึ่ง.

ฉะนั้น “ปรมัตถศิลปะ” นี้ ก็ขอให้เข้าถึงเรื่องทางวิญญาณ; ส่วนเรื่องทางกาย เรื่องทางจิต นั้นพลอยฝากไว้ด้วย เหมือนเป็นแผ่นดินสำหรับเหยียบ. ให้อัจฉริยะที่อาศัยกาย วิญญาณมันก็อาศัยจิต; ฉะนั้น เราจึงมีกายสำหรับจิตตั้งอาศัย, มีจิตสำหรับสติปัญญาความคิดนึกตั้งอาศัย. ฉะนั้นถ้าทั้ง ๓ ขั้นนี้มันถูกต้อง บริสุทธิ์บริบูรณ์ดีแล้ว มันก็เป็นศิลปะสูงสุดเป็นแน่นอน; แต่เพราะเหตุที่ว่า ให้อำนาจทางฝ่ายวิญญาณ มันอยู่เหนือเรื่องใด มันอาจจะนำเรื่องอื่นไปได้ เพราะฉะนั้นเราจึงไปเพ่งเล็งกันแต่เรื่องทางวิญญาณ – เรื่องปรมัตถศิลปะจึงเพ่งเล็งไปยังเรื่องทางวิญญาณ มากกว่าจะเพ่งเล็งไปยังเรื่องทางวัตถุ เพราะเหตุนี้. นี่คือความหมายของคำว่า “ปรมัตถศิลปะแห่งการครองชีวิต”.

ความหมายของคำว่า “การครองชีวิต”

เฮ้, ทีนี้ก็มาถึงคำว่า การครองชีวิต : ศิลปะแห่งการครองชีวิต. ทำไมการครองชีวิตจะต้องมีศิลปะ? หรือว่าศิลปะมีสำหรับการครองชีวิต? ตอบว่า เพราะว่ามันเป็นความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ : ศิลปะแห่งการครองชีวิต เมื่อมันถึงที่สุดแล้ว มันจะมีความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์. “ความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์” นี้ก็เหมือนกัน มันก็จะมีโอกาสที่จะเถียงกันไม่รู้จักสิ้นสุด เพราะคนแต่ละคนถือว่าตนมีความเป็นมนุษย์สมบูรณ์ทั้งนั้น; ลองไปว่าเขาถือว่าคุณนี่มันไม่เต็ม

บาท นี้เขาก็โกรธตาย หรือเขาจะทำอันตรายเอาด้วย ไม่มีใครยอมให้ใครมา ประมาทว่า ใจเรามันไม่เต็ม. แต่ความเต็มมันอยู่ที่ไหน นี่มันยังลำบาก แล้วไม่รู้ว่าจะเอาอะไรเป็นหลัก : ถ้าเอาร่างกายเป็นหลัก มันก็คงจะเป็นมนุษย์สมบูรณ์กันทุกคน, ถ้าเอาจิตเป็นหลัก มันก็ไม่ค่อยแน่นัก บางคนจิตมันยังป้า ๆ เป้อ ๆ; แต่ถ้าเอาทางวิญญาณเป็นหลักแล้ว ดูจะหาคนที่ เป็นมนุษย์โดยสมบูรณ์ยากเหลือเกิน เพราะมันเต็มอัดอยู่ด้วยกิเลส คือสิ่งสกปรก, ไม่มีความสะอาดในทางวิญญาณ ยังไม่มีความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์.

ความเต็มเปี่ยมแห่งความเป็นมนุษย์ อยู่ที่มนุษย์มีความถูกต้องสมบูรณ์ ทั้งทางร่างกาย ทั้งทางจิตใจ และทั้งทางวิญญาณ; มันยากที่สุดอยู่ที่เรื่องทางวิญญาณ ฉะนั้น เรามาสนใจเรื่องนี้กันเป็นพิเศษ ว่าเราจะสร้างความเป็นมนุษย์ของเราให้สมบูรณ์ ด้วยการจัดการกับปัญหาทางวิญญาณทั้งหลาย ทั้งปวง ให้มันหมดสิ้นไป. ให้ถือว่า ความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์นั้นแหละ เป็นอุดมคติ ของสิ่งที่เรียกว่าชีวิต : ชีวิตมันก็ต้องการความสมบูรณ์แห่งชีวิต, ที่นี้ว่าชีวิตระดับไหน ทางไหน แ่งไหน ก็ต้องให้สมบูรณ์กันให้หมด; ฉะนั้น ความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ทุกแง่มุม มันก็เป็นอุดมคติของชีวิต. เราต้องเป็นมนุษย์ที่มีอุดมคติของชีวิต ว่าชีวิตนี้มันจะไปสมบูรณ์ลงที่ตรงไหน ถึงระดับที่เป็นอุดมคติ.

ฉะนั้น ขอให้สนใจ “ปรมัตถศิลป์” เพราะว่ามันจะช่วยให้เราถึงความเต็มแห่งความเป็นมนุษย์. จริยธรรมสากลก็มีอยู่ข้อหนึ่ง ที่เรียกว่า *Summun Bonum* ข้อแรกก็คือ *perfection* ของความเป็นมนุษย์ เขาแปลว่า ความเต็มแห่งความเป็นมนุษย์. นี่นักศีลธรรมสากลเขาก็สนใจเรื่องนี้กันเหมือนกัน – สนใจเรื่อง

ความเต็มแห่งความเป็นมนุษย์. นี่เราจะมาถกกันงุ่มง่ามอยู่ที่นี้ โดยไม่รู้ว่ไ้ความเต็มแห่งความเป็นมนุษย์นั้นมันเป็นอย่างไร? นี่ก็ลองคิดดูเถิดว่ มันไม่เหมาะสม; มันเท่ากับไม่รู้ว่เกิดมาทำไม? ไม่รู้ว่จะไปไหน? จะได้อะไร? จะถึงจุดที่สุดสูงสุดกันที่ตรงไหน? นี่เรียกว่ เป็นคนที่ไม่มื้อุดมคติแห่งชีวิต.

ฉะนั้น ขอให้สนใจปรมัตถศิลปะแห่งการครองชีวิต ซึ่งจะได้กล่าวกันโดยละเอียด ในการบรรยายครั้งต่อ ๆ ไป. ครั้งนี้มันเป็นครั้งแรก มันก็พูดกันได้แต่ชื่อเรื่อง หรือความหมายแห่งหัวข้อในชื่อเรื่องที้อาตมากำลังพูดอยู่. ศิลปะแห่งการครองชีวิต จำเป็นแก่มนุษย์ทีจะต้องทำให้สมบูรณ์ เพื่อความเป็นมนุษย์สมบูรณ์ และถึงอุดมคติแห่งความเป็นมนุษย์.

มีศิลปะการครองชีวิตทำให้ชีวิตเป็นมหรสพ

เอ้า, ทีนี้ข้อทีจะแนะให้ดูต่อไปว่ มันไม่ใช่เพียงแต่เท่านั้น : เมื่อทำแล้ว มันจะทำให้ชีวิตนี้เป็นมหรสพ คือมื้มฤตธรรม. พูดกันเสียดราวเดียวเลย ว่ถ้าปล่อยไปตามบุญตามกรรม มันก็เป็นชีวิตบ้า ๆ บอ ๆ; แต่ถ้าว่ามีศิลปะแห่งความเป็นมนุษย์ เป็นปรมัตถศิลปะแล้ว, จะทำให้ชีวิตนี้เป็นมหรสพ. คำว่ “มหรสพ” นี้ เป็นภาษาบาลี มีความหมายว่ เป็นสิ่งประเล้าประโลมใจให้สดชื่น; เขาเรียกกันว่ *entertainment* นั้นนะ ตรงกับคำว่ มหรสพ คือสิ่งประเล้าประโลมใจให้สดชื่น : คนโง่ก็สดชื่นไปตามแบบคนโง่, คนมีปัญญาทีสดชื่นไปตามแบบของคนมีปัญญา; ดังนันสิ่งประเล้าประโลมใจมันจึงมีหลายรูปแบบ; แต่สำหรับ

พุทธบริษัทเรามันต้องแบบที่เต็มไปด้วยสติปัญญา เพราะคำว่า “พุทธะ” นี้แปลว่า ผู้รู้ ผู้ตื่น ผู้เบิกบาน, โดยแท้จริงแล้วมันแปลว่าผู้ตื่นนอน ตื่นจากหลับ – มันต้องรู้ อะไรเป็นอะไร มันต้องมีสิ่งประเล้าประโลมใจชนิดที่ถูกต้อง.

ชีวิตของคนธรรมดาสามัญ – คนโง่งนะ ก็มี “มหรสพอย่างคนโง่ง” – กิน เล่น นอน บริโภคตามเรื่องของคนธรรมดาสามัญ : มันก็เป็น มหรสพโง่ง. เมื่อคืนดูหนังเรื่องหนึ่ง เอามาขายกันดู : รู้สึกว่า “โอ้, มนุษย์ ปัจจุบันนี้มีแต่มหรสพโง่ง” มีแต่ปัญหาทางวัตถุของคนโง่ง, มันไม่มีความรู้ที่จะ หยุคเสียซึ่งไอ้ความทุกข์ ชนิดที่เป็นเรื่องทางจิตทางวิญญาณเลย.

เรามามีมหรสพกันใหม่ คือเย็นอกเย็นใจ ตามความหมายเต็มทีของ คำว่าพุทธะ แปลว่าผู้รู้ มันรู้ตามที่เป็นจริง มันไม่โง่ง, ผู้ตื่น จากหลับแล้ว มันก็ เห็นอะไรได้, และ ผู้เบิกบาน อยู่ด้วยอำนาจของความรู้ ไม่ใช่เบิกบานอยู่ด้วยความ โง่ง. ความโง่งไม่ได้ทำให้ใครเบิกบานได้ แต่ทำให้สนุกสนานเพลิดเพลินไปได้ แล้ว คนมันก็คิดความรู้สึกทำนองนั้น และเห็นเป็นสิ่งที่ประเล้าประโลมใจที่ขาดไม่ได้; ฉะนั้น คนเขาต้องมีโรงหนัง โรงละคร โรงเต็นรำ โรงอาบอบนวด โรงอะไรต่าง ๆ เพื่อการประเล้าประโลมใจ ตามแบบของคนโง่ง.

นี่พุทธบริษัทเราทำอย่างนั้นไม่ได้ ยิ่งไปทำอย่างนั้นยิ่งไม่เป็นพุทธ-บริษัท; เราก็มีของเราอีกแบบหนึ่ง คือ มีธรรมะในฐานะเป็นปรมัตถคิลปะ – หยุค เสียซึ่งความเร่าร้อน หยุคเสียซึ่งความมืดมัว หยุคเสียซึ่งความหนักอึ้ง ความระทม ทุกข์ ความผูกมัดแห่งจิตใจ, ใจโล่งโปร่งสบาย หยุคเย็น นี่คือ “มหรสพ”.

ชีวิตนี้อาจจะทำให้เป็นมหรสพชนิดนี้ได้ คือ **อาบรดอยู่ด้วยพระนิพพาน** เหมือนกับเอาพระนิพพาน มาเป็นน้ำสำหรับอาบรดอยู่เสมอ; เพราะเรามีปรมัตตศิลปะแห่งชีวิตชนิดนี้ มันสามารถทำให้เรามีชีวิตที่เป็นมหรสพ. พุคให้ถูกต้องก็ว่า เป็นเสมือนมหรสพ; ให้ถูกต้องกว่านั้นอีกก็คือ **มหรสพของพระอริยเจ้า** – มหรสพที่บริสุทธิ์สะอาด. เรื่องนี้มันก็แปลกอยู่เหมือนกัน พุคแล้วก็บางทีจะมีคนค้าน ว่า **พระอรหันต์ท่านก็ยังคงต้องการสิ่งประเล้าประโลมใจ** คือชอบพูดจกันด้วยเรื่องธรรมะ เป็นที่สนุกสนานตลอดคืนก็ได้ : นี่เป็นพระอรหันต์แล้ว ยังต้องการสิ่งประเล้าประโลมใจ คล้าย ๆ กับว่าตกอยู่ใต้อำนาจของกิเลส. **ที่จริงท่านก็มีความอยู่เหนือกิเลสนั้นแหละเป็นมหรสพของท่าน** ท่านก็พูดกันคุยกันสนทนากันเรื่องความอยู่เหนือกิเลสอย่างไร ทั้งที่เป็นการปฏิบัติ และเป็นผลของการปฏิบัติ; ฉะนั้น การสนทนาของท่าน จึงเป็นเสมือนมหรสพของท่าน.

หรือบางทีจะเห็นง่ายไปกว่านั้น : **ท่านไปเข้านิโรธสมาบัติ – หยุด เย็นสบาย** – นั้นเป็นมหรสพของท่าน. ก็แปลว่า ท่านยังต้องการมหรสพ คือสิ่งประเล้าประโลมใจอยู่ด้วย; **แต่มันไม่ใช่เรื่องของกิเลส.** คนทั่วไปมันต้องการเรื่องกิเลส มาเป็นสิ่งประเล้าประโลมใจ; ฉะนั้น ขอให้รู้จักแยก ออกกันไปเสียให้เด็ดขาด.

ที่นี้ เอาว่าคนธรรมดาเราๆ นี้แหละ – มันยังไม่เป็นพระอรหันต์ดอก, **ขอให้รู้จักใช้ความสะอาด สว่าง สงบ แห่งจิตใจเป็นมหรสพ** : เวลาที่เรา นั่งสบาย ไม่มีอะไร ๆ รบกวน มีวิเวก สงัดทางกาย สงัดทางจิต สงัดทางวิญญาณ บางเวลาเราก็มีได้เหมือนกัน, เรามานั่งตรงนี้ เรามานั่งที่ริมทะเล มานั่งบนยอดภูเขา มี

อะไรแควดล้อมให้จิตมันว่าง จากสิ่งรบกวนโดยประการทั้งปวง มันก็รู้สึกต่อความสงบสุขอันใหม่อีกอันหนึ่ง ซึ่งไม่เหมือนธรรมดา ทำให้พอใจสบายใจ. มันมีได้หลายทาง มันบังเอิญก็ได้, มันเป็นด้วยเจตนา – เราทำมันก็ได้แต่ไม่ค่อยสำเร็จ, มันมักจะเป็นเรื่องบังเอิญเสียมากกว่า สำหรับคนธรรมดา; แต่ถ้าทำสำเร็จเป็นพระอรหันต์แล้วมันก็ง่าย มันต้องการจะชิมรสของความสงบสุขนี้เมื่อไรก็ได้, ฉะนั้น ท่านก็มีชีวิตเป็นมหรสพอยู่ตลอดเวลา.

เอาตามพูดไม่กลัวใครคำว่า พระอรหันต์ท่านมีจิตจิตใจในความรู้สึกของท่าน เป็นเสมือนหนึ่งมหรสพอยู่ตลอดเวลา; แต่ว่ามันเป็น “มหรสพทางวิญญาณ”, ไม่ใช่มหรสพของปुरुชน ที่โรงหนัง โรงละคร โรงอาบอบนวด โรงอะไรต่าง ๆ. ฉะนั้น ที่นี้เราก็อาจจะให้เกิดความสนใจ ในมหรสพทางวิญญาณ จึงได้สร้างตึกหลังนั้นขึ้นมาเรียกว่า “โรงหนังทางวิญญาณ” ด้วยความมุ่งหมายอันนี้; ขอให้ท่านทั้งหลาย พยายามใช้มันให้เป็นประโยชน์ ให้มากที่สุด เท่าที่จะใช้ได้.

นี่ปรมัตถศิลป์ะ สามารถทำชีวิตให้เป็นมหรสพ แม้แต่คนธรรมดา : สลัดไอ้เรื่องธรรมดานะออกไปเสียไม่รู้ไม่ชี้กับมัน พงหาความสงบตามธรรมชาติ ตามธรรมชาติ, ไกลธรรมชาติยิ่งเป็นได้ง่าย; ฉะนั้น เราจัดบ้านเรือนของเราให้มันคล้ายธรรมชาติ ให้มันเป็นธรรมชาติให้มากที่สุด. เหมือนกับวัดนี้ ทั้งวัดนี้ พยายามจะรักษาไอ้ความเป็นธรรมชาติ ให้อยู่ใกล้ชิดกับเราที่สุด; อย่างว่านอนในห้อง โพล่มือมาทางหน้าต่างก็กลัวถูกหญ้า ถูกใบหญ้าใบไม้ ใบบอน อะไรได้ : อย่างนี้มันมีความรู้สึกผิดกันมากกับที่จะไปนอนที่ ที่จัดเพื่อความสุขทางกามคุณ.

ยิ่งใกล้ชีวิตธรรมดา มันก็ยิ่งไม่ลืมธรรมดา. ฉะนั้น เมื่อไปตามธรรมดา มันก็เข้าไปเพื่อความหยุดเพื่อความสงบ เพื่อความเย็น : นี่เป็นสิ่งที่ทำได้ เราก็ทำให้มันมากเท่าที่จะทำได้.

เมื่อมันเป็นมหรสพ คือสบายใจ ถูกขบกล่อมด้วยธรรมะ มีความสบายอกสบายใจด้วยธรรมะ แล้วก็เรียกว่ามีอมฤตธรรม. อมฤตธรรมแปลว่า สิ่งที่ไม่ตาย, สิ่งที่ไม่ตายก็คือธรรมะนั้นเอง. ไม่มีอะไรที่จะไม่ตายอยู่ที่แต่ธรรมะในฐานะธรรมดา ในฐานะกฎของธรรมดา ในฐานะความจริงของธรรมดา : ธรรมะนี้ไม่ตาย. พอเรามีธรรมะนี้ก็เรียกว่า เรามีอมฤตธรรม คือธรรมที่ไม่ตาย : มันมีแต่ธรรมะตามธรรมดา มันไม่มีตัวกู มันไม่มีของกู มันไม่มีของมีงของกู มันไม่มีอะไรที่มันเป็นกิเลส นี่ก็เรียกว่า มันมีธรรมะที่เป็นสัจจะตามธรรมดา ไม่รู้จักตาย นี่คืออมฤตธรรม. ถ้าเรามีศิลปะทางธรรมอย่างเพียงพอแล้ว จิตใจก็จะสัมผัสกันได้กับธรรมะซึ่งเป็นอมฤตธรรม ชีวิตนี้ก็เป็นมหรสพพร้อมกันไปกับการดื่มกินอมฤตธรรม; ซึ่งจะใช้คำว่าเหมือนกับเอาพระนิพพาน มาเป็นน้ำอาบรดอยู่เสมอ มีความเยือกเย็นทางวิญญาณ.

นี่มองดูอีกแง่หนึ่งก็คือว่า เราได้ทำให้ชีวิตนี้ กลายเป็นสิ่งสิ่งเดียวกับกับสิ่งที่เรียกว่าธรรม. ก่อนนี้เราแยกธรรมไว้ส่วนหนึ่ง แยกตัวกู-ของกูมาไว้อีกส่วนหนึ่ง : มันคนละส่วนกัน. ทีนี้ยุบขยี้ไ้ตัวกู-ของกูให้มันหมดไปเสีย มันเหลือแต่ธรรม เหลือแต่ชีวิตที่เป็นธรรม คือเป็นเรื่องของธรรมดา เป็นไปตามกฎของธรรมดา, ไม่มีตัวกู ไม่มีของกู ไม่ให้เกิดความรู้สึกโง่หลงไปว่า มีตัวกู-ของกู เพราะมีสติปัญญาอยู่ตลอดเวลา ไม่ไปอยากโง่ อย่างโง่เขลาในสิ่งใด ๆ. นี่

มี “เคล็ด” อยู่ชนิดเดียวตรงนี้ว่า “อย่าไปอยากอะไรอย่างโง่เงาในสิ่งใด ๆ”; เมื่อไม่มีความอยากแล้ว ใจ่ความคิดว่า “กูผู้อยาก” มันไม่อาจจะเกิด. ความคิดว่า “กูผู้อยาก” นี้ มันเกิดตามหลังความอยาก : ความอยากเกิดเพราะความโง่ ไม่รู้เท่าทันถึงการณ์ ไม่มีสติสัมปชัญญะ ไม่มีปัญญา จิตมันก็อยากอย่างนั้น อยากอย่างนี้; ถ้ามีสติปัญญาพอมันไม่อยาก มันก็ไม่มี ความอยาก, ไม่มีความอยาก ก็ไม่มีอะไรปรุงให้เกิดความรู้สึกว่า “กูผู้อยาก”.

เรื่องนี้ละเอียดมาก สมกับที่เรียกว่าเป็นปรมาตถ์; คนธรรมดา มันถูกสอนกันมาแต่ทางวัตถุ. ถ้าเรื่องทางวัตถุมันต้องมีผู้อยากก่อน, แล้วมันจึงจะทำการอยาก. เดียวนี้เป็นเรื่องทางปรมาตถ์ทางจิตทางวิญญาณ : มันมีความอยากก่อน, แล้วจึงค่อยมีบุคคลผู้อยาก; บุคคลผู้อยากเป็นเพียงมายา เป็นเพียงความคิดนึกปรุงขึ้นมาจากความอยาก. เราจึงมีสติสัมปชัญญะปัญญา ทันเวลา เมื่อตาเห็นรูป หูฟังเสียง จมูกได้กลิ่น ลิ้นได้รส ผิวหนังได้สัมผัส ผิวหนังได้อะไร : มีสติปัญญาทันเวลา มันไม่เกิด ความอยาก คือเห็นว่า มันเช่นนั้นเอง เท่านั้นเอง ธรรมชาติเช่นนั้นเอง :-

ความสวยทางตา รู้สึกว่ามันรู้สึกว่าเป็นความรู้สึกว่าสวย, ไพเราะทางหู มันก็สักว่าความรู้สึกอย่างนั้น, หอมทางจมูกก็สักว่ามันรู้สึกกลิ่นเท่านั้น, อร่อยที่ลิ้นก็มันรู้สึกตามธรรมชาติอย่างนั้นเท่านั้น, สัมผัสผิวหนังอันนี้มันวลอะไรก็ตาม มันสักว่าความรู้สึกเท่านั้น, ความคิดนึกก็เหมือนกันมันสักว่าความคิดนึกเท่านั้น : มันเท่านั้นเอง มันเช่นนั้นเอง มันเป็นเพียงเช่นนั้นเองไม่มากไปกว่านั้น - นั้น ความอยากมันไม่เกิดในกรณีนั้น ๆ ตัณหาไม่เกิดในกรณีนั้น ๆ, แล้ว “อุปาทาน

ว่าตัวกู้อยาก” มันก็ไม่เกิด มันเกิดไม่ได้นี่ – มันไม่มีปัจจัย มันไม่เกิดตัวกู้อยาก; แล้วก็ไม่มีตัวกูแล้วมันไปทุกข์กับอะไรล่ะ, ความทุกข์มันต้องไปทุกข์อยู่ที่ “มีตัวผู้ทุกข์” คือ “กู” นั่นแหละ.

พอมันเกิดโง่ “มีตัวกู” ขึ้นมา, อะไร ๆ มันก็มารวมกันที่ตัวกู – ความเกิดก็ของกู ความแก่ก็ของกู ความเจ็บก็ของกู ความตายก็ของกู ลูกก็ของกู เมียก็ของกู ผู้รักก็ของกู สมบัติก็ของกู ความได้ก็ของกู ความเสียก็ของกู แพ้ก็ของกู ชนะก็ของกู : พุดตั้งวันก็ไม่จบ; เพราะมัน “มีตัวกู” อะไร ๆ มันก็มารวมกัน “เป็นของกู”, แล้วมันก็เป็นความหนัก และเป็นความทุกข์.

เดี๋ยวนี้เราทำให้ “ตัวกู-ของกู” ไม่อาจจะเกิด ยังคงอยู่แต่ธรรมดาตามธรรมชาติ จิตสัมผัสอยู่แต่กับธรรมดาตามธรรมชาติ; ไม่สัมผัสในผลของความโง่ ว่าตัวกู หรือว่าสวย ว่าหอม ว่าเอร็ดอร่อยแล้วก็ไปอยากเข้า อยากจะเอา แล้วก็มีความรู้สึก “ตัวกู” อยากจะเอา เอามาเป็น “ของกู”. นี่เรียกว่า เกิด “ตัวกู-ของกู” เมื่อไร มันก็เป็นไฟนรกเผาคนนั้น เมื่อนั้น : ไม่รู้จักเจ็ดหลาบ และไม่รู้จักศึกษา ป้องกันอย่าให้มันเกิด ปล่อยไปตามเรื่องตามราวอยู่เสมอ; แล้วมันคงเกิดไปจนตายเข้าโลงแหละ มันเอาออกไม่ได้, มันมีไอ้ “ตัวกู-ของกู” ติดไปด้วยในโลง.

ถ้ามีปรมัตตศิลปะอย่างที่ว่านี้แล้ว มันทำลาย มันฆ่า “ไอ้กิเลสร้าย ตัวกู-ของกู” ที่นี้ได้ : นี่ชีวิตจะเป็นสิ่งเดียวกับธรรมดา มีแต่ธรรมดาเท่านั้นที่สัมผัสอยู่กับจิต, กิเลสประเภท “ตัวกู-ของกู” ก็ไม่มี “ความโลภ ความโกรธ ความหลงของตัวกู” ก็ไม่มี, “ความทุกข์ของตัวกู” ก็ไม่มี. นี่แหละ ดูให้ดี ว่าความ

ไม่งามมันอยู่ที่ตรงนี้; “ตัวกู-ของกู” เกิดขึ้นในจิตแล้วก็หมดความงาม. ดูต่อไปอีกนิดหนึ่ง : พอมัน “เห็นไอ้ความไม่มีตัวกู-ของกู” มันก็จะ “มองเห็นความงาม ความไพเราะ” ให้ชีวิตนี้เป็นพระธรรม - พระธรรมก็มีความงามเบื้องต้น ท่ามกลาง และตรงปลาย. ความงามเบื้องต้น ท่ามกลาง และเบื้องปลายนี้ : ธรรมะเป็นอย่างนั้น; เอาธรรมะมาเป็นอันเดียวกับชีวิต เอากิเลสออกไปเสียได้, ไอ้ชีวิตนี้ก็มีความงาม เบื้องต้น ท่ามกลาง และเบื้องปลาย.

มีความละเอียดลออ ลึกซึ้ง สวยงาม เหมือนกับว่า “กวีนิพนธ์”. ตรงนี้ก็ท้อใจที่จะพูดว่า ชีวิตที่บริสุทธิ์สะอาด มีความไพเราะ มีคุณค่า อย่างกับว่ากวีนิพนธ์ คือบทประพันธ์. ท้อใจตรงที่ว่า ไอ้คนที่มันไม่มีหู, ไม่มีหู มันไม่มีบทประพันธ์; บทประพันธ์ไพเราะสักเท่าไร มาอ่านให้คนที่ไม่มีหูฟังแล้วมันไม่ไพเราะ มันไม่เป็นบทประพันธ์ เพราะหูมันไม่เป็นนักประพันธ์ - ไอ้ความไพเราะของการประพันธ์มันก็ไม่มี ความไพเราะ; ซึ่งเรียกว่า “สืขอให้ควายฟัง” “เป่าปี่ให้แรดฟัง” นี้ มันมีคนตรีที่ไหน มีความไพเราะที่ไหน : ในหูของวัว หูของแรด หูของควาย ไม่สามารถจะรับความไพเราะ ทางกวีนิพนธ์ ทางดนตรี ทางบทประพันธ์.

ที่จริงชีวิตนี้มีความไพเราะทางดนตรี ทางกวีนิพนธ์ ทางประพันธ์อย่างยิ่ง; แต่คนโง่ๆ เหล่านี้ไม่ได้สัมผัสเลย. นี้ไม่ได้สัมผัสความไพเราะ ความงามเบื้องต้น ท่ามกลาง เบื้องปลายของชีวิตนี้เลย; ทั้งที่บวชเป็นพระเป็นเณร เป็นอุบาสกเป็นอุบาสิกา มันก็ไม่มีหูที่จะได้ยินดนตรีของพระธรรม ความไพเราะของพระนิพพาน ทั้งเบื้องต้น ท่ามกลาง และเบื้องปลายนี้; จึงมารบเร้ากันเสียบ้างว่า

ถ้าอย่างไรรู้อก็สนใจปรมัตตศิลปะกันบ้างเถิด จะช่วยให้เราไ้เข้าถึงอะไรอันลึกซึ้ง หรือลึกที่สุดน่ะ อยู่ในชีวิตนั้น. มันไม่ลึกลับ; ถ้าลึกลับเข้าถึงไม่ได้ มันเกินไป, เดียวนี้มันไม่ถึงกับลึกลับแต่มันลึกซึ้ง. ขอให้อสนใจหยั่งลงไปให้ถึงที่สุดแห่งความลึกซึ้งของชีวิต เข้าถึงจุดของชีวิตให้ไ้ : นี้ก็เรียกว่า เราทำสำเร็จในการครองชีวิต. ศิลปะแห่งการครองชีวิต สำเร็จอยู่ในการครองชีวิต การดำรงชีวิต อย่างที่เรียกว่า “มีศิลปะ”. ไม่ใช่ศิลปะหลอกลวง ไม่ใช่ *artificial*, มันเป็น *artistic* ซึ่งพอฝรั่งไ้ยินแล้วหูฟังเลย : มันเป็นศิลปะ; ไม่ใช่ว่าเป็นศิลปะหลอกลวง.

ความหมายของคำว่า “ตามทัศนะของชาวพุทธ”

เฮ้า, ที่นี้ก็จะพูดถึง ที่ทำไมจะต้องกล่าวว้า ตามทัศนะของชาวพุทธ ? ปรมัตตศิลป์แห่งการครองชีวิต และจำกัดไว้ว้า “ตามทัศนะของชาวพุทธ” : ตามทัศนะของพวกอื่นไม่มีอย่างที่ว่านี้ ต้องตามทัศนะของชาวพุทธ ต้องเป็นเรื่องของชาวพุทธ ต้องเป็นผู้ที่มีกำเนิดเกิดมามีการอบรมศึษาอย่างชาวพุทธ มันจึงจะเป็นสิ่งที่เป็นไปไ้; ถ้าไม่อย่างนั้น มันไม่อาจจะเป็นไปไ้.

ทำไมจะต้องพูดว้าตามทัศนะแห่งชาวพุทธ ? ทำไมจะต้องเรียกมันว้าพุทธศิลปะเล่า ? ศิลปะของชาวพุทธเล่า ? ก็เพราะว่ามันเป็นสติปัญญาของชาวพุทธ. สติปัญญาของพวกอื่นเป็นไปไม่ได้ – มีแต่ความเชื่ออย่างเดียวก็เป็นไปไม่ได้, มีแต่ความบึ๊กบึน อ้ามहितด้วยกำลังวังชาก็เป็นไปไม่ได้; มันต้องเป็นไป

ด้วยสติปัญญาอันละเอียดอ่อนของชาวพุทธ ฉะนั้นจึงต้องจำกัดไว้ว่า ตามทัศนะของชาวพุทธ หรือว่าเป็นศิลปะของชาวพุทธ. เพราะว่ามันจะเป็นสติปัญญาของชาวพุทธเท่านั้น และเพราะว่ามันเหมาะสมแก่ชาวพุทธเท่านั้น มันไม่เหมาะสมกับคนอื่น : พูดแล้วคล้ายกับเอาเปรียบ. มันไม่เหมาะสมกับคนอื่น ซึ่งไม่ได้อบรมอย่างชาวพุทธ และว่าเพราะทำได้ง่ายสำหรับชาวพุทธเท่านั้น คนอื่นทำได้ไม่ง่าย คนอื่นยากที่จะทำได้; มันทำได้ง่ายเฉพาะชาวพุทธเท่านั้น.

ที่นี่ อยากจะพูดคำสุดท้ายว่า ถ้าไม่มีเสียแล้ว มันก็เสียชาติเกิดมาเป็นชาวพุทธ; มันเสียชาติเกิดมาเป็นชาวพุทธ ถ้ามันไม่มีสิ่งนี้; ฉะนั้น เราจึงต้องมีทัศนะแห่งชาวพุทธ มีศิลปะแห่งชาวพุทธ มีความถูกต้องอย่างชาวพุทธ เพื่อให้ชีวิตนี้มันเข้าถึงจุดสูงสุดของความเป็นมนุษย์ อย่างที่วามมาแล้ว. สติปัญญาของชาวพุทธ รู้จักทำให้หมดตัวกู-ของกู, เหมาะสมสำหรับชาวพุทธ เพราะว่าเป็นผู้รู้ ผู้ตื่น ผู้เบิกบาน, ทำได้ง่ายสำหรับชาวพุทธ เพราะเรามีจุดมุ่งหมาย คือจะกำจัดกิเลสและความทุกข์ ต้องการจะพัฒนาชีวิตไปในทางที่จะอยู่เหนือกิเลสและความทุกข์. หลักธรรมะในพระพุทธศาสนาเป็นอย่างนั้นอยู่แล้ว; เมื่อชาวพุทธมีหลักธรรมะอย่างนี้อยู่แล้ว มันก็ง่ายสำหรับชาวพุทธ; ถ้ายังทำไม่ได้อีก มันก็เสียที่ที่เกิดมาเป็นชาวพุทธ คือเสียที่ที่เกิดมาเป็นมนุษย์และพบพระพุทธศาสนา.

ฉะนั้น ขอให้เราอย่าได้เสียชาติเกิดมาเป็นมนุษย์ และพบพระพุทธศาสนา; จงได้พากันสนใจในสิ่งที่เรียกว่า “ปรมัตถคิลป์แห่งการครองชีวิต ตามทัศนะของชาวพุทธ”, ไว้ด้วยกันทุกคน. วันนี้ไม่มีโอกาสที่จะพูดว่ามันเป็นอย่างไร เพราะเราจะต้องทำความเข้าใจ ในความหมายทุกๆ ไปของคำที่เป็นหัวข้อ

เรื่อง : หัวข้อเรื่องว่า ศิลปะแห่งการครองชีวิต และเป็น ชนิดที่เป็นปรมัตถะ และ เป็นได้แต่ตามทัศนะของชาวพุทธ; ก็ความหมายทั่วไปของคำว่า “ศิลปะ” ของคำว่า “ปรมัตถะ” ของคำว่า “การครองชีวิต” และของคำว่า “ตามทัศนะของชาวพุทธ”.

ขอฝากไว้ให้เป็นเงื่อนไข เป็นเพียงเงื่อนไข หรือเป็นจุดเบื้องต้น จุดตั้งต้นของท่านทั้งหลายทุกคน; จงได้อำนาจไปคิดนึก พิจารณาดูว่า มันมีหน้าที่ที่ชาวพุทธจะต้องเข้าถึงและใช้ศิลปะอันนี้กันหรือไม่. ถ้าเห็นด้วยก็ค่อยศึกษากันต่อไปในโอกาสอื่น.

เวลาสำหรับการบรรยายในวันนี้ มันก็หมดแล้ว, อาตมาก็จำเป็นจะต้องยุติการบรรยายในวันนี้ ไว้แต่เพียงเท่านี้; เป็นโอกาสให้พระคุณเจ้าทั้งหลาย ท่านจะได้สวดบทพระธรรมในรูปแบบคณสาชยาย ส่งเสริมกำลังใจของพุทธบริษัททั้งหลายให้มีความเชื่อ มีความกล้าหาญ มีความเข้มแข็งในการประพฤติปฏิบัติหน้าที่ของตน, เพื่อความเป็นชาวพุทธที่เจริญรุ่งเรืองก้าวหน้า, สืบไป.

ศิลปะแห่งการครองชีวิต

- ๒ -

๑๒ เมษายน ๒๕๒๓

ชีวิตในฐานะเป็นวัตถุแห่งศิลปะ

ท่านสาธุชน ผู้มีความสนใจในธรรมทั้งหลาย,

การบรรยายประจำวันเสาร์ แห่งภาควิสาขบูชา ในวันนี้, อาตมาก็ยังคงกล่าวโดยหัวข้อใหญ่ว่า **ศิลปะแห่งการครองชีวิต** ต่อไปตามเดิม; แต่จะได้กล่าวโดยหัวข้อย่อยเฉพาะวันนี้ว่า **ชีวิตในฐานะเป็นวัตถุแห่งศิลปะ**.

ท่านทั้งหลายต้องทบทวน ข้อความแห่งการบรรยายครั้งที่แล้วมา เพื่อทำความเข้าใจเกี่ยวกับการบรรยายเรื่องนี้ไว้เสมอ ว่าไม่ใช่เป็นเรื่องกล่าวให้มันนอกกริตนอกรอย เล่นลิ้นเล่นโวหาร ซึ่งมันเป็นคำพูดที่แปลกสำหรับคนบางคน.

มันจะเป็นไปได้หรือไม่ ก็ขอให้ท่านทั้งหลาย คอยสังเกตดูเอาเอง พยายามศึกษาให้เข้าใจ แล้วลองปฏิบัติดู; ก็จะพบความจริงนั้นๆ ว่าเราจะทำให้ชีวิตนี้มีความสุขสนุกสนานเป็นมหรสพได้หรือไม่, หรือว่าเราจะทำให้ชีวิตนี้เป็นเสมือนการดื่มอมฤตธรรม อยู่ตลอดเวลาได้หรือไม่.

ถ้าทำได้ นั่นคือ “ศิลปะ”, ถ้าทำไม่ได้ มันก็ไม่ใช่ศิลปะ; จะทำได้หรือไม่ได้ ก็อยู่ที่ความโง่หรือความฉลาดของคนเหล่านั้น. พุทธะ แปลว่า ผู้รู้ ผู้ตื่น ผู้เบิกบาน; พุทธบริษัท มีลักษณะเป็นผู้รู้ ผู้ตื่น ผู้เบิกบาน, มันจะรู้ หรือจะตื่น จะเบิกบานไปได้สักเท่าไร ก็คอยดูกันต่อไป.

อาตมาก็มีความมุ่งหมาย ที่จะให้เกิดความสำเร็จประโยชน์ในข้อนี้ คือ ข้อที่ให้เราเป็นผู้รู้ ผู้ตื่น ผู้เบิกบาน; มีอะไรที่จะทำความเข้าใจกันได้ ให้ง่าย ให้สะดวก และโดยเร็ว ก็เอาเรื่องนั้นมาพูดกัน : เดียวนี้ “เอาเรื่องของ ‘ศิลปะ’ มาพูด ให้เป็นเรื่องของธรรมะ”.

ธรรมะเป็นทุกสิ่ง เอามาพูดให้เป็นอะไรก็ได้

ธรรมะเป็นสิ่งที่ทุกสิ่ง เป็นเรื่องทุกเรื่อง : เราจะพูดให้เป็น “วิทยาศาสตร์” ก็ได้ ในเมื่อเอา “บทพิสูจน์ทั้งหลาย” มาเป็นหลักเป็นประธาน, เราจะพูดให้เป็นเรื่องของ “ปรัชญา” ก็ได้ เมื่อเอาเรื่องของ “วิธีการใช้เหตุผล” มาเป็นประธาน, เดียวนี้เราจะพูดให้เป็น “ศิลปะ” มันก็ต้องเอาเรื่องของ “ความงาม” มาเป็นหลักเป็นประธาน เพราะคำว่า “ศิลปะ” นั้น มันมีความหมายอยู่ตรงที่ “มีความงาม” นั่นเอง.

พระพุทธองค์ก็ทรงประสงค์จะใช้ประโยชน์จาก “ความงาม” จึงได้ทรงกำชับภิกษุทั้งหลาย เมื่อทรงส่งออกไปประกาศพระศาสนา ว่า เธอจงประกาศพรหมจรรย์ ให้มีความงามทั้งเบื้องต้น มีความงามทั้งท่ามกลาง มีความงามทั้งเบื้องปลาย : หมายความว่า “ระเบียบปฏิบัติกรดำรงชีวิตอันประเสริฐ” ที่เรียกว่า “พรหมจรรย์” นั้น เธอต้องแสดงแก่เขาให้มีความงามทั้งเบื้องต้น มีความงามทั้งท่ามกลาง และมีความงามทั้งเบื้องปลาย. นี่ทำให้เราสังเกตเห็นได้ว่า แม้พระพุทธองค์ ก็ทรงมีลักษณะแห่งศิลปิน คือนิยมใช้ความงามเป็นเครื่องมือ ในการที่จะเผยแผ่พระธรรม.

ว่าโดยที่จริงแล้ว “ความงาม” นี้เป็นสิ่งที่เกี่ยวข้องกันอยู่กับสัจชาตญาณของมนุษย์ จนถึงกับจะพูดได้ว่า มันเป็นความรู้สึกในระดับสัจชาตญาณ. สัตว์เดรัจฉานทั้งหลาย มันก็เป็นอย่างนั้น : เราสังเกตดูแม้แต่สุนัข หมู หมา กา ไก่ มันมีคู่ของมันกำหนดไว้ เฉพาะตนๆ; ที่มันกำหนดนั้นกำหนดตาม “ความงาม ความพึงพอใจ ความน่าพอใจออกพอใจด้วยกันทั้งนั้น. สัตว์ยังรู้จักค่าของ “ความงาม” มันจึงมีความงามโดยธรรมชาติ สำหรับเป็นสื่อสัมพันธ์; โดยเฉพาะสัตว์ตัวผู้ จะมีความงามไว้ให้สัตว์ตัวเมียเลือก. นี่เป็นไปตามธรรมชาติว่า ความรู้สึกโดยสัจชาตญาณนั้น ก็รู้สึกใน “ความงาม” และนิยม “ความงาม”.

เพราะฉะนั้น มนุษย์จึงมีเรื่องของ “ความงาม” เข้ามาเกี่ยวข้องด้วย และเราเรียกมันว่า “ศิลปะ”. คำว่า “ศิลปะ” จำกัดความได้สั้นๆ ว่า ความงามบวกกับความสำเร็จประโยชน์. ความสำเร็จประโยชน์อย่างเดียวไม่พอกิน โดยเฉพาะอย่างยิ่งสำหรับสมัยนี้, ต้องเอา “ความงาม” บวกเข้าไปด้วย; แล้วก็เรียกชื่อใหม่ว่า “ศิลปะ” – มีความสมบูรณ์ด้วย “ความงาม” และ “ความสำเร็จประโยชน์”.

ธรรมะมาช่วยให้มีทั้ง “ความงามและความสำเร็จประโยชน์”; ชีวิตที่ประกอบไปด้วยธรรมะ ก็จะเป็นชีวิตที่ประกอบไปด้วย “ความงามและความสำเร็จประโยชน์”.

เรากำลังพูดกันถึง “ศิลปะแห่งการดำรงชีวิต” หรือ การครองชีวิต มาครั้งหนึ่งแล้ว : แสดงถึงความหมายของคำว่า “ศิลปะ”, ความหมายของคำว่า “ปรมาตมะ” คือมีลักษณะหรือคุณค่าที่สูงยิ่ง, ความหมายของคำว่า “การครองชีวิต”, และความหมายของคำว่า “ตามทัศนะของพุทธบริษัทเรา”.

ส่วนวันนี้ก็จะได้พูดถึง **ชีวิตในฐานะที่เป็นวัตถุแห่งศิลปะ**. เราจะต้องมองดูกันให้ลึกซึ้งสักหน่อยว่า ชีวิตนี้เราก็ไม่ได้ทำตัวเอง เราก็ไม่ได้ตั้งใจจะเกิดมาด้วยซ้ำไป, แต่มันก็ได้เกิดมาแล้ว; เมื่อเกิดมาแล้วก็ไม่พ้นไปจากความรับผิดชอบ จึงต้องทำให้มันมีประโยชน์ถึงที่สุด; ที่เรียกว่า “มีค่า” นั่นก็คือ “ประโยชน์” นั่นเอง. มันจะเป็นประโยชน์ได้มากเพียงไร เราก็จะทำการันให้สุดความสามารถเพียงนั้น.

พุทธบริษัทถือเอาธรรมะเป็นศิลปะตามพุทธประสงค์

เฮ้, ที่นี่ก็มีปัญหาเกิดขึ้นมาเป็นข้อแรกว่า **ชีวิตนี้จะทำให้เป็นวัตถุที่ตั้งแห่งศิลปะได้หรือไม่?** เมื่อคนรู้จักกันแต่เรื่องทางวัตถุ เห็นศิลปะเป็นวัตถุไปหมด มันก็ไม่เข้าใจว่า จะเอาชีวิตมาทำให้เป็นวัตถุแห่งศิลปะได้; แต่ถ้าได้

เคยได้ยินได้ฟังได้ศึกษามา ในเรื่องราวอันเกี่ยวกับศิลปะแล้ว ก็พอจะเข้าใจได้ ลึบไปว่า สิ่งที่เรียกว่า “ศิลปะ” นั้นไม่มุ่งหมายแต่สิ่งที่เป็นวัตถุ, จะมุ่งหมายไปถึงนามธรรม ความคิดนึก ความรู้สึก ตลอดถึงวิถีคิด วิธีนึก วิธีการใช้ความคิด ความนึก อย่างนี้ก็ถือเป็นศิลปะได้ แล้วก็เป็นศิลปะที่จะสำเร็จประโยชน์เสียด้วย.

แล้วก็ขอเตือนอีกครั้งหนึ่งว่า พวกเราชาวพุทธก็ยังมงงายหลับตาในเรื่อง “ศิลปะของชาวพุทธ”; เราห่อไปตามพวกฝรั่งซึ่งเขาถือเอาวัตถุ – เอาศิลปวัตถุเป็นศิลปะของชาวพุทธ. เมื่อพูดว่า “พุทธศิลป์” เขาหมายถึงพระพุทธรูป หมายถึง โบสถ์วิหาร อะไรทำนองนั้นทั้งนั้น; ซึ่งเรื่องเหล่านี้มันผิดกับความจริง – พุทธบริษัททั้งหลายไม่ถือว่านั่นเป็น “ศิลปะ”. พุทธบริษัทถือเอาธรรมะหรือระเบียบปฏิบัติตามธรรมะที่เนื่องกันอยู่กับชีวิต นั้นว่าเป็น “ศิลปะ” : ตรงตามพระพุทธรูปประสงค์ ที่ขอร้องให้ประกาศแบบแห่งการครองชีวิตอันประเสริฐ ที่มีความงดงามในเบื้องต้น ท่ามกลาง และเบื้องปลาย.

พวกฝรั่งเขาไม่มองกันในเรื่องนี้ ไม่มองกันอย่างนี้; คงมองพุทธศิลปะแต่เรื่องทางวัตถุ มีพระพุทธรูปเป็นต้น. เราเลิกตามอย่างเขาเสียที; มาดูกันให้ดีเสียใหม่ ว่า พุทธบริษัทนั้นมีระเบียบแห่งการครองชีวิต เป็นวัตถุที่ตั้งแห่งศิลปะ, พุดย่อ ๆ ก็ว่า เอาตัวชีวิตนั่นเอง เป็นวัตถุแห่งศิลปะ.

คำว่า “วัตถุ” มีความหมายดินได้ คือหมายถึง ตัววัตถุที่เป็นสสาร จับคลำได้ นี้ก็มี – นี้ความหมายหนึ่ง; อีกความหมายหนึ่งนั่นแปลว่า ที่ตั้งที่อาศัย เป็นรากฐาน – นี้เป็นนามธรรมก็ได้ เพราะมุ่งหมายเอาความที่มันเป็นที่ตั้งที่อาศัย

เรียกว่าเป็นวัตถุคือเป็นที่ตั้งที่อาศัย. เมื่อพูดว่า เอาชีวิตเป็นวัตถุแห่งศิลปะ ก็หมายถึง ระบอบการดำรงชีวิต ความมีชีวิต การครองชีวิต หรืออะไรก็ตามแล้วแต่จะเรียก ว่าอันนั้นแหละเป็นวัตถุแห่งศิลปะที่จะกล่าวถึงในข้อนี้.

สรุปความว่า เอาตัวชีวิตนั้น เป็นวัตถุแห่งศิลปะของพุทธบริษัทที่บริสุทธิ์; ไม่เอาวัตถุเช่นพระพุทธรูปหรือโบสถ์วิหารเป็นต้น ว่าเป็นศิลปะของชาวพุทธ : นั้นมันเป็นศิลปะของคนพวกหนึ่งต่างหาก แล้วมันก็ไม่เกี่ยวกับธรรมะหรือพุทธะ, เพียงแต่ว่าเขาเอาไปเกี่ยวข้องกันในทางภายนอก แต่เนื้อในไม่ได้เกี่ยวข้องอะไรกัน. ในฐานะที่เป็นศิลปะวัตถุด้วยกัน ก็แยกกันว่า โนนเป็นเรื่องทางวัตถุ; อันนี้เป็นเรื่องทางจิตใจ. ชีวิตเป็นศิลปะในแง่ของจิตใจ เป็นเรื่องทางจิตทางวิญญาณ.

ชีวิตเป็นวัตถุแห่งศิลปะ ในลักษณะอย่างไรบ้าง ?

(ก. กรณีเอาชีวิตในแง่ไตรวิภังค์ เป็นวัตถุแห่งศิลปะ)

ที่นี่จะได้ดูกันต่อไป ถึง การที่จะทำให้ชีวิตนี้เป็นวัตถุแห่งศิลปะ. เราจะต้องนึกกันอย่างกว้าง ๆ ทีหนึ่งก่อนว่า ชีวิตนี้เป็นการเวียนว่ายไปในวัฏฏสงสารแห่งการเวียนว่ายนั้นเอง; คือมี กิเลส เป็นเหตุให้กระทำสิ่งใดสิ่งหนึ่ง ที่เรียกว่า กรรม, กรรมเป็นเหตุให้เกิดผลแห่งกรรม, ผลแห่งกรรมทำให้เกิด กิเลสอีก, กิเลสก็ทำให้เกิด กรรม อีก, กรรมก็ทำให้เกิด ผลแห่งกรรมอีก, ผลแห่งกรรม

ก็ทำให้เกิดกิเลสอีก ฯลฯ; เวียนกันอยู่อย่างนี้ เรียกว่า “วัฏฏสงสาร”. ชีวิตมันเป็นอย่างนี้ จริงหรือไม่? ขอให้ดูให้เห็นกันเสียก่อน; อย่าพูดตาม ๆ กันไป; หรือว่าเมื่ออาตมาพูดแล้วก็ไม่ต้องคิดต้องนึกอะไรกันอีก.

ให้ทุกคนนี้ มองให้เห็นว่า ชีวิตนี้มันประกอบอยู่ด้วยการว้ายเวียนของสิ่งทั้ง ๓ นี้จริงหรือไม่? และในวันหนึ่ง ๆ มันมีมากสักกี่วง? เราอยาก, แล้วเราทำตามที่เราอยาก, แล้วเราได้ผลมา, แล้วเราก็ออยากอีก, เราก้ทำตามที่เราอยากอีก, ได้ผลมาแล้วเราก้ทำตามที่เราอยากต่อไป : นี่มันเกี่ยวข้องกันไปอย่างไม่มีที่สิ้นสุด เป็นวง ๆ แห่งวัฏฏะอย่างนี้. นี่แหละคือตัวชีวิต ที่จะปัญหาที่ต้องเอามาพูดถึงกันในเรื่องนี้.

ชีวิตเนื้อหนัง เกิดมาทางมารดาคลอดออกมา นี้ มันเป็นเรื่องที่ไม่มีปัญหาอะไร เพราะมันถึงแต่ทางร่างกาย; แต่ก็มีปัญหาอยู่บ้างซึ่งจะได้พูดกันต่อไป. เดียวนี้จะพูดเฉพาะชีวิตในความหมายที่ว่า มันเป็นเรื่องทางจิตใจ คือ เวียนว้ายอยู่เป็นวง ๆ : ชีวิตเวียนว้ายเป็นวัฏฏะ คือเป็นวง ๆ ตลอดวัน ตลอดคืน ตลอดเดือน ตลอดปี หรือจะจนตลอดชีวิต.

ชีวิตนี้เราจะทำให้มันมี “ศิลปะ” มีศิลป์คือ “มีความงาม” ได้หรือไม่? ท่านก็ไม่ต้องเชื่อ, แม้อาตมาจะพูดว่ามันทำได้; ขอให้ใคร่ครวญกันต่อไป ศึกษาสังเกตกันต่อไป. อยากจะเอ่ยถึง “ชีวิตสมบูรณ์แบบ” คือ “ชีวิตของพระอริยเจ้า” ตั้งแต่พระโสดาบันขึ้นไป ถึงพระอรหันต์ : ชีวิตนี้เรียกว่าชีวิตของพระอริยเจ้า. ชีวิตของพระอริยเจ้านั้นอยู่เหนือกิเลสยิ่ง ๆ ขึ้นไปทุกที จนเหนือหรือสิ้นหมดสิ้น

แห่งกิเลส; ชีวิตนี้อยู่เหนือมารเหนือสิ่งทำลายล้างเหนือการขัดขวางของกิเลส เป็นชีวิตที่เหนือกิเลสและเหนือมาร. นี้เรียกว่า “ชีวิตของพระอรียเจ้า” มันงามหรือไม่งาม? ถ้างามต้องถือว่ามัน “มีศิลป์” เพราะว่ามันเกี่ยวกับการกระทำ มันไม่อาจจะเป็นไปได้เอง : ท่านต้องประพฤติ ต้องปฏิบัติ ต้องกระทำ จนเกิดความสำเร็ประโยชน์ในการมีชีวิต แล้วก็มีความงามด้วย. อาตมาารู้สึกว่า ชีวิตนี้แหละเป็นชีวิตที่ประกอบไปด้วยศิลป์ เป็นชีวิตของพระอรียเจ้าเหนือกิเลสเหนือมาร ดังที่กล่าวแล้ว.

(ข. ธรรมเนียมการทำให้วงกลมแห่งการเกิด-แก่-เจ็บ-ตาย มีศิลปะ)

ที่นี่เพื่อจะดูให้ง่ายขึ้น ให้ชัดเจน ก็แยกเป็นเรื่องๆ; เช่นว่า **ชีวิตนี้** ประกอบอยู่ด้วยวงกลมแห่ง**ความเกิด ความแก่ ความเจ็บ ความตาย**. ความเกิด ความแก่ ความเจ็บ ความตายนี้ เป็นระยะยาว พุดตามความเชื่อที่เชื่อกันอยู่โดยทั่วไป ว่าเรามี**ความเกิด ความแก่ ความเจ็บ ความตาย**, ตายแล้วไปเกิดใหม่ เกิดแล้วก็แก่ ก็เจ็บ ก็ตาย, แล้วก็เกิดอีก แล้วก็แก่ ก็เจ็บ ก็ตาย; พุดอย่างนี้ก็**ได้เหมือนกัน**.

สรุปความได้ว่า **ชีวิตนั้น** คือวงกลมแห่ง**การเกิด แก่ เจ็บ ตาย** : นี้เราจะทำให้มัน “มีศิลป์” ได้หรือไม่? ความเกิด-แก่-เจ็บ-ตายนี้ เราจะต้องทำให้มันงดงาม เป็นศิลป์ได้หรือไม่? ถ้าได้ มันก็ควรจะน่าดู; ถ้าไม่ได้ มันก็น่าเกลียด น่าชังไปตามเดิม.

พุทธบริษัทจะทำให้ความเกิด แก่ เจ็บ ตาย กลายเป็นสิ่งที่ “มีศิลป์” คือ “ความงาม” ได้หรือไม่? **อาตมาอยู่ในพวกที่ถือว่าได้;** จึงอุทิศสัจจะเอาใจ ความคิดนึกเกี่ยวกับเรื่องนี้มาพูดกับท่านทั้งหลาย :-

เอ้า, จะพูดกันถึง **ความเกิด** ก่อน. **ความเกิดจากท้องแม่** : นี่จะทำให้มีศิลป์ได้หรือไม่? นี่มันก็ไม่ใช่เรื่องสำคัญอะไร; แต่ถ้ามีการควบคุมดีในทางชีววิทยา ทางอนามัย และทางจิตวิทยาด้วยแล้ว, เด็ก ๆ คงจะเกิดมาสวย เกิดมาดี เกิดมาน่ารัก กว่าธรรมดาไม่มากนักน้อย. นี่ทำให้ความเกิด มันเป็นศิลป์ขึ้นมา เป็นการเกิดทางวัตถุทางเนื้อหนัง เกิดจากท้องแม่.

แต่โดยที่แท้แล้ว “ความเกิด” นั้นมันไม่ใช่อยู่ที่ตรงนั้น : “ความเกิด” คือ “เกิดขึ้นแห่งความรู้สึกว่า ‘มีตัวฉัน’ ‘มีตัวกู’”, คือเป็น “ความเกิดแห่งความรู้สึกในใจ ว่ามีตัวฉัน มีตัวเรา มีตัวกู”. ถ้าไม่มีความรู้สึกอย่างนี้ มันก็ไม่มี ความหมายแห่งการเกิด; **เมื่อไรในจิตใจ “มีความรู้สึกเป็นตัวฉันเป็นตัวกู”, เมื่อนั้น เรียกว่า “มีความเกิด”.**

ในพระบาลีมหาตัมหาสังขยสูตร **พระพุทธเจ้าได้ตรัสถึงการเกิด ๒ ชนิดนี้** เนื่องกันไปเป็นเรื่องเดียวกันว่า กุมารอาศัยการร่วมกันแห่งบิดามารดา มีโอกาสเหมาะเกิดออกมา จากท้องมารดา; และกุมารนั้นเติบโตขึ้นมา รู้จักกิน รู้จักดื่ม รู้จักเล่นหัว; จนถึงกับว่า **รู้สึก-รู้-มีความรู้สึกต่อสิ่งที่เรียกว่าเวทนา - สุขเวทนา ทุกขเวทนา อทุกขมสุขเวทนา, และ เวทนาที่รุนแรงถึงกับเกิดตัณหา คือความอยากไปตามอำนาจของเวทนา; ครั้นเกิดตัณหา คือความรู้สึกอยากอย่าง**

รุนแรงแล้ว ก็เกิดความรู้สึกอีกอันหนึ่งสืบทอดออกมา เป็นความรู้สึกว่า “เราอยาก” : เมื่อเกิดความรู้สึกว่า “เรา” อย่างนี้แล้ว ก็เรียกว่าอุปาทาน หรือภพ หรือชาติที่สมบูรณ์.

อุปาทานยึดมั่นในสิ่งที่ตัวอยาก ความคิดนี้เป็นความคิดที่ปรุงขึ้นมาเป็นตัวคนผู้อยาก เรียกว่าภพ; ครั้นเต็มที่แล้วก็ “โพล่งมาเป็นความรู้สึกตัวเราคืนเรา ๆ อยู่ด้วยอำนาจของความอยาก” นี้เรียกว่าชาติ : ชา-ติ แปลว่า ชาติ แปลว่า ความเกิด. นี่มันใกล้เคียงกับความเกิดเมื่อเกิดจากท้องแม่ – นั่นมันไม่มีความหมายอะไร มันเป็นเกิดด้วยเนื้อหนัง; ทีนี้ต่อมากุมารนั้นเติบโตขึ้น จนถึงวันหนึ่งเมื่อไรก็ได้ มีความรู้สึก เป็นตัณหา อุปาทาน เป็นภพ เป็นชาติ-เกิดตัวกู : นี้คือชาติที่มีปัญหา.

นี่เราจะเกิด “ตัวกูอย่างนั้นอย่างนี้” ทุกคราวที่เรามีโอกาสตัณหา : เมื่อได้สัมผัสกับสิ่งภายนอก เช่น รูป เสียง กลิ่น รส โสภณูปะ เป็นต้นแล้ว ก็เกิดความอยากเพราะว่ามันมีความไฉ่, มันขาดแคลนสติปัญญาเกี่ยวกับเรื่องนี้ มันก็มีความไฉ่ มันก็ยึดความหมายของเวทนา ก็เกิดความอยากคือตัณหา, เกิดอุปาทานคือบุคคลผู้อยาก. นี้เรียกว่า เกิดในทางฝ่ายจิต ในทางฝ่ายวิญญาณ วันหนึ่งหลายครั้งหลายหน – ทุกคราวเรียกว่า “การเกิด” ทั้งนั้น; เกิดที่ไรก็เป็นทุกข์ที่นั่น เป็นทุกข์นี้ไม่น่าดู; ต่อเมื่อไม่เป็นทุกข์ จึงจะน่าดู.

เราก็ควบคุม “ความเกิด” ชนิดนี้ให้ได้; คือ มีสติเพียงพอ มีปัญญาเพียงพอ ควบคุมการกระทบทางอายตนะ ไม่ให้เกิดความยึดมั่นถือมั่นด้วยอำนาจของตัณหา อุปาทาน. ถ้าจะมีความรู้สึกที่เราได้สัมผัสอารมณ์อะไรเข้าแล้ว ก็

“มีสติเพียงพอที่จะทำความรู้สึกที่ รับอารมณ์เข้าแล้ว สักว่ารับอารมณ์เข้าแล้ว”;
มันเกิดเวทนาแล้ว มันก็ “สักว่าเป็นแต่เวทนาเท่านั้น” :-

นี่เกิดเวทนาทางตา สวยหรือไม่สวย ก็รู้ว่า “มันสักว่าเวทนาเท่านั้น”
คือสักว่าเป็นความรู้สึกที่เกิดขึ้นตามกฎเกณฑ์ของธรรมชาติ ที่ระบบของประสาท
ตามกฎเกณฑ์ของธรรมชาติ; เกิดเวทนาทางหู ไพเราะหรือไม่ไพเราะ ก็รู้สึก
มัน “สักว่าเวทนาเท่านั้น – สักว่าความรู้สึกเท่านั้น”. นี่ฟังดูให้ดี ๆ ซิว่า “สักแต่
ว่าเวทนาเท่านั้น”; คือมันมองเห็นลึกลงไปว่า “สักว่าความรู้สึกที่เกิดขึ้นตาม
กฎเกณฑ์ของธรรมชาติ ตามธรรมชาติเท่านั้น, ไม่เห็นมีตัวตนของเวทนาที่
ตรงไหน มันเป็นความรู้สึกที่เกิดขึ้นตามกฎเกณฑ์ของธรรมชาติเท่านั้น”.

ที่นี้(เกิดเวทนา) ทางจมูก – หอมหรือเหม็น ก็เหมือนกัน : “เวทนาสัก
ว่าเวทนา” – สักว่าความรู้สึก ตามกฎเกณฑ์ของธรรมชาติที่ระบบของประสาท
เท่านั้น. ที่นี้(เกิดเวทนา) ที่ลิ้น – อร่อย หรือไม่อร่อย ก็เหมือนกันอีก – “สักว่า
เวทนาเท่านั้น” : สักว่าความรู้สึกเกิดขึ้นแก่ระบบประสาทที่ลิ้นตามธรรมชาติ
เท่านั้น. ที่นี้ ที่กาย ที่ผิวหนัง นุ่มนวล หรือกระด้าง ก็ “สักว่าเวทนาเท่านั้น” :
สักว่าความรู้สึกเกิดขึ้นตามกฎเกณฑ์ของธรรมชาติที่ระบบประสาทที่ผิวหนังเท่านั้น.
ในใจก็เหมือนกัน : เกิดความรู้สึกอะไรขึ้นมา ก็เป็นความรู้สึกที่เกิดขึ้นตาม
กฎเกณฑ์ของธรรมชาติเท่านั้น :-

มันก็ไม่ยึดเอาเวทนาว่าเป็นตัวตนของเวทนา, เห็นเวทนาเป็นเพียง
ความรู้สึกธรรมชาติธรรมดาตามกฎเกณฑ์ของธรรมชาติ, ไม่มีตัวตนให้เรารัก

ใคร่หลงใหล. นี่ก็เป็นเวทนาที่ไม่ทำให้เกิดตัณหา คือความอยาก; ไม่เกิดตัณหา – ความอยากแล้ว ก็ไม่เกิดความรู้สึกว่า “เราอยาก” : นี่เรามันก็เป็นเราที่ไม่โง่เงา ไม่กัลลัคคัมอยู่ด้วยตัณหาคือความอยาก ไม่ถูกผูกมัดอยู่ด้วยอุปาทาน – ยึดมั่นถือมั่นว่า “เรา” ว่า “ของเรา” : เรียกว่า มันเป็นจิตที่ยังคงสะอาด มีความรู้สึกด้วยสติปัญญา จะเรียกว่าควบคุมความเกิดขึ้นไว้ได้ให้งดงาม; ถ้าว่าจะเป็นเรื่องที่ทำให้เกิดความเฉลียวฉลาด ก็ทำไปในทางที่ทำให้มันเกิดความเฉลียวฉลาด : ใ้อัการกระทบทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย ทางใจนั้น มันก็กลายเป็นเรื่องของการศึกษาไป, เลยเกิดนักศึกษาที่ฉลาด. นี่คือการเกิดที่งดงาม : แทนที่จะเกิดคนที่มีกิเลสและเป็นทุกข์, กลายเป็นเกิดคนที่มีการศึกษา รู้เท่าทันธรรมด้ายิ่งขึ้น และไม่มี ความทุกข์ : นี้เรียกว่า “เกิดดี” หรือ “ดีเลิศ”.

จิตมันจะเกิดวันหนึ่งสักก็ครั้ง มันก็ไม่เกิดเป็นคนที่ทนทุกข์; มันเกิดเป็นจิตที่มีความรู้แจ้ง สว่างไสว เบิกบาน มีความสะอาด มีความสว่าง มีความสงบที่ยังคงรักษาไว้ได้ ตามสภาพเดิมของจิตอันบริสุทธิ์; อย่างนี้ เรียกว่า “เกิดดี เกิดมีศิลป์” ทำความเกิดให้กลายเป็นวัตถุแห่งศิลป์ เป็น “ความเกิด” ที่งดงาม. นี้เสร็จไปเรื่องหนึ่ง.

ทีนี้ก็มาถึง **ความแก่.** ทำอย่างไร ความแก่จึงจะมีศิลป์? คนแก่ๆ คงจะงงกันบ้างว่า ทำอย่างไรจึงจะแก่อย่างมีศิลป์ คือแก่ให้มันงดงาม? ใ้อัความแก่ทางร่างกายทางเนื้อหนังนั้นมันก็อย่างหนึ่ง มันก็ไปตามเรื่องของมัน : ร่างกายอยู่มาตั้ง ๓๐-๔๐ ปี มันก็เหี่ยวชราชราชราไม่น่าดูไม่งดงาม นั่นเป็นเรื่องความแก่ของร่างกาย เป็นเรื่องทางวัตถุแท้ๆ.

ที่นี้ยังมีความแก่ในความหมายหนึ่ง คือ เป็นเรื่องทางนามธรรม : การที่จิตใจมันได้ล่วงกาลผ่านวัยมามากเข้า ๆ, นี่มันเป็น “รัตัญญู” คือเป็น “บุคคลที่รู้ราตรียาวนาน”, อายุมากเท่าไรก็ยิ่งรู้ราตรีมาก ยาวหรือนานเท่านั้น; ฉะนั้น อายุมากเท่าไรมันก็ยิ่งรู้อะไรมากกว่าเด็ก ๆ เท่านั้น ยิ่งไกลจากความเป็นเด็กมากออกไปเท่านั้น ตรงที่มันรู้อะไรมากขึ้น. ดังนั้นในด้านนี้มันไม่ได้เหี่ยวลง มันไม่ได้แก่ลงอย่างเนื้อหนัง ด้านนี้มันกลับสว่างไสวยิ่งขึ้นตามที่อายุมันยาวนาน; มันมีปัญหาอยู่แต่ว่า ไอ้คนคนนั้นนะมันจะแก่เป็นหรือแก่ไม่เป็น มันจะแก่อย่างไร เวลา ยิ่งแก่ยิ่งโง่ยิ่งมลายยิ่งไม่รู้อะไร นั่นมันไม่มีบุญ จะทำอย่างไรได้. ถ้าว่ามันมีบุญได้รับการศึกษาดี แวดล้อมดี, จิตใจก็ยิ่งรู้อะไรมากขึ้น ตามความยาวนานของราตรีที่ตนได้ผ่านไป.

ฉะนั้น ความแก่ชนิดนี้ยิ่งแก่มันยิ่งสว่างไสว ยิ่งแจ่มแจ้ง เปรียบได้อีกอย่างหนึ่งว่า มันยิ่งนุ่ม เพราะมันยิ่งเข้มแข็ง มันยิ่งสดชื่น มันยิ่งกล้าหาญ มันยิ่งแน่ใจ; อย่างนี้เป็นลักษณะของความนุ่ม. ความนุ่มที่มีในขณะอายุน้อย ๆ เป็นนุ่มเป็นสาวเป็นวัยรุ่นนั้น มันนุ่มทางร่างกาย เป็นความเจริญเติบโตในด้านร่างกาย อะไร ๆ ก็เป็นระบบทางกายทั้งนั้น มันก็นุ่มในแบบนั้น แล้วมันก็สำหรับจะบ้าในทางกามนั้นมากขึ้น – ไอ้ความนุ่มชนิดนั้น.

เดี๋ยวนี้จิตที่มันได้ผ่านอะไร มากขึ้น ๆ มันหมดความโง่ หมดสิ่งที่ทำให้เราร้อนเหี่ยวแห้ง, มันก็กระชุ่มกระชวยด้วยสติปัญญา; อย่างนี้เรียกว่า ยิ่งอายุมาก ยิ่งนุ่ม – นุ่มที่ไม่ถอยกลับเป็นแก่ สติปัญญานี้มันกลับแก่ไม่ได้. เราจงพอกพูนสติปัญญาให้เจริญออกงามก้าวหน้า มันเป็นสิ่งที่ไม่กลับแก่ลงไม่ได้, แม้ว่า

ร่างกายมันจะตาย มันจะจบจะสิ้น มันก็ตายไปในส่วนร่างกาย ส่วนสติปัญญานั้น มันยังคงอยู่เท่านั้น มันดับไปก็ดับไปในสภาพอย่างนั้น ที่มันจะดอยกลับมาไม่ได้; เว้นไว้แต่ว่าเขาทำผิดประพฤติดิไม่มีไอ้ความหนุ่มชนิดนี้ มีแต่ว่าร่างกายล้วน ๆ เปลี่ยนไปตามเหตุตามปัจจัยฝ่ายร่างกาย, จิตไม่เป็นอิสระ ไม่แยกตัวออกมาได้ ในฐานะเป็นสติปัญญาที่ไม่รู้จักแก่.

เพราะเหตุฉะนั้นแหละ จึงมีคำกล่าวไว้ว่า **ยิ่งอายุมากมันยิ่งอึด** : ดวงจิตวิญญาณในภายใน ในทาง *spiritual* โน้น ยิ่งแก่มันยิ่งอึด. ใครมองเห็นใคร เข้าใจว่ายิ่งแก่มันยิ่งอึด; คนโง่งทำไม่เป็น คนโง่งไม่เข้าใจ คนโง่งทำไม่เป็น ที่ว่า “ยิ่งแก่แล้วจะยิ่งอึด”. ยิ่งแก่ทางสติปัญญานั้น คือมันยิ่งรู้เท่าเล่างั้นไปทุกสิ่งทุกอย่าง : รู้เท่าทันสิ่งต่าง ๆ จะแปลกจะใหม่อย่างไรมันก็รู้เท่าทัน มันหลอกถูกไม่ได้ ไร้. นี่คนแก่ทางวิญญาณนะมันจึงอึด, ยิ่งแก่ยิ่งอึด ยิ่งอายุมากยิ่งอึด เพราะว่ามันรู้เท่าทันสิ่งทั้งปวงมากขึ้น; โดยเฉพาะอย่างยิ่ง “มันรู้เท่าทันความเป็นเช่นนั้นเอง ของสังขารทั้งหลายมากขึ้น”. ข้อนี้พูดกันมานานแล้ว ไม่ต้องพูดโดยรายละเอียดให้เสียเวลา; คือข้อที่ว่า หัวใจของพระพุทธศาสนาทั้งหมดทั้งสิ้น ที่เป็นคำสั่งสอนนั้น มันสรุปอยู่ที่คำว่า “เช่นนั้นเอง”. เห็น “เช่นนั้นเอง” คือเห็นความจริงของทุกสิ่ง รูป หรือนาม หรือขันธ ชาติ อายุตนะมันก็มีความเป็น “เช่นนั้นเอง” คือเป็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา “เช่นนั้นเอง”.

เด็ก ๆ อมมือมองไม่เห็น คนหนุ่มคนสาวก็เข้าใจไม่ได้; ต่อเมื่อเป็นคนแก่ มีอายุมากพอที่จะเห็นว่า **จริงแล้ว** ร่างกายก็ดีจิตใจก็ดี รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณก็ดี มัน “เช่นนั้นเอง เช่นนั้นเอง”; คือมันเป็นไปตามเหตุตาม

ปัจจัยของมันเอง; ความทุกข์ต้องเป็นอย่างนี้ เป็นอย่างอื่นไม่ได้ คือมันต้องเป็นไปตามแบบของความทุกข์, เหตุให้เกิดทุกข์ ต้องเป็นอย่างนี้ ๆ เป็นอย่างอื่นไม่ได้ มันเป็นไปตามแบบของเหตุให้เกิดทุกข์, ความดับสนิทแห่งความทุกข์ ก็เป็นอย่างนี้ ๆ เป็นอย่างอื่นไม่ได้ มัน “เช่นนั้นเอง” ตามแบบของความดับสนิทแห่งความทุกข์, ทางให้ถึงความดับสนิทแห่งความทุกข์ มันก็เป็น “เช่นนั้นเอง” เป็นอย่างอื่นไม่ได้. มันจะเป็นการเห็นอริยสัจจ์โดยย่อก็ดี เห็นอริยสัจจ์โดยละเอียด คือปฏิบัติสมุพบาทก็ดี มันเห็น “เช่นนั้นเอง”.

คนยิ่งแก่ทางวิญญูณ ยิ่งเห็น “เช่นนั้นเอง” มากขึ้น ๆ; ฉะนั้น ยิ่งแก่จึงยิ่งยิ้ม เพราะว่าคุณรู้เท่าเล่าทันมีทุกสิ่งทุกอย่างยิ่งขึ้น คุณจะไม่หลงใหลอะไร ๆ ในโลกนี้. นี่ก็เรียกว่า ยิ่งแก่มันยิ่งยิ้ม มันยิ่งรู้สึกเป็นอิสระ ไม่ตกไปเป็นทาสของสิ่งใด ๆ.

นี่คือ การทำความแก่ให้เป็นศิลปะ ให้มีความงามอย่างศิลปะ, ความแก่ของคนนั้นมันมีความงามอย่างศิลปะ อย่างศิลปะ : เขามี *art* หรือศิลปะของความแก่ สำหรับความแก่ สำหรับจะแก่ให้แก่อ่างมีศิลปะ. นี่เป็น ความแก่ที่ยิ่งแก่ยิ่งยิ้ม, แล้วยิ่งหนุ่ม, ยิ่งไม่รู้จักรอย, เป็นรัตัญญบุคคล รู้จัก “ความเป็นเช่นนั้นเอง” ของสิ่งทั้งหลายทั้งปวงมากขึ้นทุกที ๆ กว่าที่จะถึงวาระสุดท้าย ร่างกายดับไป แต่สติปัญญามันไม่ลดลง มันไม่ถอยกลับ ที่เรียกว่า “มันไม่รู้จักรอย”, “ไอ้ความหนุ่มที่ไม่รู้จักแก่” คือสติปัญญาของคนที่มีอายุมากขึ้น, ความเบิกบานที่ไม่รู้จักรอย มันเหมือนดอกไม้พิเศษที่บ้านแล้วไม่รู้จักรอย ก็คือสติปัญญาของพุทธบริษัท ที่ก้าวหน้าไปจนถึงการบรรลุมรรคผลนิพพาน. นี่เป็นการทำให้ความแก่นั้นมีศิลปะ.

เฮ้, ทีนี้เรื่องถัดมาก็เรื่อง **ความเจ็บ**. ความเจ็บไข้ จะทำให้เป็นของงดงามมีศิลป์ได้อย่างไร? คนโง่งทำไม่ได้, คนอวดดีก็ทำไม่ได้, ได้แต่เดาเอาเองนี่ก็ทำไม่ได้; มันจะได้ก็แต่เข้าถึงธรรมะซึ่งเป็นการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า.

เราจะต้องรู้จักแยกความเจ็บ ออกเป็น ๒ ชนิด อีกเช่นเดียวกัน คือ ทางกายทางวัตถุนี้ ก็มีความเจ็บ ชนิดหนึ่ง, ทางจิตทางวิญญาณ ก็มีความเจ็บ อีกชนิดหนึ่ง. เจ็บแต่กายทางฝ่ายวัตถุ ไม่เจ็บทางฝ่ายจิตหรือฝ่ายวิญญาณ; นั่นแหละ คือความเจ็บที่เป็นศิลปะ งดงามอย่างยิ่ง. ในเรื่องนี้มีพระพุทธรูปปางตรัสเปรียบเทียบไว้ให้เข้าใจง่ายว่า เหมือนกับคนคนหนึ่งมันถูกลูกศรดอกเล็กๆ ยิงเสียบติดมา มันก็เจ็บเท่านั้นแหละเป็นธรรมดา, ประเดี๋ยวหนึ่งก็มีลูกศรดอกใหญ่อาบยาพิษมาเต็มที มาปักเสียบเข้าไปอีกติดอยู่. ลองเปรียบเทียบดูเถอะว่ามันจะเจ็บต่างกันอย่างไร : ดอกศรเล็กๆ เกือบๆ แทะ นี่มันก็เจ็บทางกาย; นี่พอดอกศรใหญ่มียาพิษมาเสียบเข้าอีกดอกหนึ่ง มันเจ็บมากกว่านั้นหลายร้อยเท่า. ดอกศรลูกแรกเปรียบเหมือนเราได้รับความเจ็บตามธรรมดา จะเจ็บปวดด้วยทิ่มแทงหรือเจ็บปวดทางไหนก็เถอะ แต่เป็นอย่างธรรมดา; นี่ต่อมาคนมันโง่ มันรับเอาความเจ็บนั้นมาเป็นของกู – เป็นความเจ็บที่มีตัวตน เป็นความเจ็บของกู ยึดมันถือมันว่ากูจะตายแล้ว, นี่มันก็จะเจ็บถึงที่สุด เป็นความทุกข์ถึงที่สุด ถึงกับเป็นลมตายไปเลย เพราะอำนาจของความกลัว.

นี่เรารู้จักแยกว่า ความเจ็บตามธรรมดาทางวัตถุนี้ มันมีอยู่อย่างหนึ่ง มันไม่ร้ายกาจอะไร; ส่วนความเจ็บทางวิญญาณ คือจิตใจที่ไปยึดมันถือมันเอาความเจ็บเท่านั้นแหละ – ความเจ็บอย่างทีแรกนั้นแหละ เอามาเป็นความเจ็บ

ของกู ขนาดที่จะทำให้กูตาย ก็กลัวตายอยู่. นี้นดอกศรเล็ก ๆ ไม่มียาพิษ มันก็กลายเป็นดอกศรใหญ่และมียาพิษเต็มที; มันก็เจ็บ แล้วมันก็พินาศไปด้วยความเจ็บ เป็นบ้ำเป็นหลังไปด้วยความเจ็บ กลัวจนตายไปด้วยอำนาจของความเจ็บ. นี่เพราะเขาไม่รู้จักแยกไอ้ความเจ็บทางกาย; ออกไปเสียจากความเจ็บทางใจทางวิญญาณ คือเจ็บด้วยศันหาอุปาทาน : นั่นมันเป็นเรื่องของคนโง่.

ถ้าเป็นเรื่องของพุทธบริษัท มันก็ “ความเจ็บเท่านั้นหนอ” “เช่นนั่นเองหนอ” : มันเป็นความรู้สึกที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติธรรมดา ตามระบบของประสาท มันก็ต้องรู้สึกเช่นนั้นเองหนอ ให้มันเป็นเรื่องของกายอยู่เสมอไป; แม้จะเจ็บไข้หรือแม้จะเจ็บอะไร ก็มีสติรู้ว่ามันเป็นเรื่องความเจ็บ ที่เกิดขึ้นเป็นความรู้สึกตามหลักเกณฑ์ของธรรมชาติเท่านั้นหนอ, อย่าเอาตัวฝังลงไปในความเจ็บนั้น ให้เป็นความเจ็บของกู ซึ่งมันเป็นเรื่องของอุปาทาน แล้วมันก็จะเจ็บด้วยอวิชา ความโง่เขลา ซึ่งมันเจ็บหมดทั้งวิญญาณ ทั้งดวงจิต นี่มันเป็นความเจ็บอันใหญ่หลวงซึ่งมันสร้างขึ้นด้วยอำนาจของอวิชา.

นี่เราเป็นพุทธบริษัท แยกความเจ็บออกจากกันได้, มันก็รู้สึกแต่ความเจ็บที่มันมีอยู่ตามธรรมดา; อย่าเปลี่ยนเป็นความเจ็บของกิเลสศันหาของอุปาทาน. นี่ความเจ็บนั้นมันก็จะกลายเป็นศิลปะ คือว่ากลายเป็นบทเรียน : ทุกคราวที่มีความเจ็บก็จะได้รับบทเรียน เพิ่มพูนสติปัญญา, ไม่เป็นความเจ็บที่เป็นภัยเป็นอันตราย. นี่เรียกว่าเป็นผู้มีศิลปะ สามารถทำความเจ็บให้เป็นวัตถุแห่งศิลปะ มีความงดงามอยู่ที่บุคคลนั้น : สามารถดำรงจิตให้อยู่เหนือความเจ็บ มีแต่ความเจ็บกายตามธรรมดาเล็ก ๆ น้อย ๆ ไม่มีความเจ็บในทางจิตในทางวิญญาณ ด้วย

อำนาจกิเลสตัณหาอุปาทาน. นี้เรียกว่ามีศิลปะในความเจ็บ หรือในการเจ็บ; จึงยิ่งเจ็บยิ่งฉลาด ยิ่งเจ็บยิ่งฉลาด เพราะความเจ็บมาเป็นครูทุกคนเราไป.

ที่นี้มาถึง *ความตาย* กันบ้าง. ความตายใคร ๆ ก็กลัว เป็นสัญชาตญาณ – สัตว์ทั้งหลายย่อมกลัวตาย : เรากลัวได้โดยไม่ต้องเจตนาไม่ต้องมีความรู้สึกก็มันกลัวได้ตามอำนาจของสัญชาตญาณ. ความรู้สึกตามสัญชาตญาณ มีอยู่ในสิ่งที่มีชีวิตทั้งหลาย ในบุคคล ในสัตว์เครื่อง. เดียวนี้เขาพิสูจน์กันได้ถึงกับว่า แม้ในต้นไม้, ไม่เชื่อก็ได้ แต่อาตมาอ่านข่าวเรื่องนี้แล้วรู้สึกจะเชื่อ ว่าแม้ต้นไม้ก็มีความรู้สึกชนิดที่กลัวตาย, เขาพิสูจน์ตามวิชาทางวัตถุก็ปรากฏว่าต้นไม้กลัวตาย.

นี่แม้แต่สัญชาตญาณต่ำด้อยลงไปถึงต้นไม้ ก็รู้จักกลัวตาย : ไปขู่เชิญทำอะไรให้ตาย มันจะรีบออกลูกออกดอกออกทันที; นี้ที่เราโง่ ๆ พิสูจน์ได้อย่างนี้. แต่ว่านักวิทยาศาสตร์เขาพิสูจน์ ด้วยเครื่องมือทางวิทยาศาสตร์ ด้วยเข็มวัด ด้วยอะไรต่าง ๆ แสดงความรู้สึกของต้นไม้ : เมื่อมันถูกกระทำจะให้ตาย มันแสดงออกมามาก, หรือแม้แต่คนเกลียดต้นไม้ต้องการจะทำลายต้นไม้ เข้ามาในบริเวณนั้น ต้นไม้ยังแสดงความรู้สึกออกมาทางเข็มวัดอย่างนี้ ให้ความรู้สึกได้ว่าไอ้คนคนนี้นั้นเป็นศัตรูของต้นไม้ ถึงกับอย่างนี้, ซึ่งไม่ใช่เรื่องเหลือวิสัย ซึ่งต่อไปคงจะเป็นที่เข้าใจกันได้ธรรมดาสามัญที่สุด.

เอาเป็นว่า *สิ่งใดมีชีวิต สิ่งนั้นจะมีสัญชาตญาณแห่งความกลัวตาย*; เมื่อกลัวตายแล้ว มันก็กลัวปัจจัยแห่งความตายทั้งหมดทั้งสิ้น : กลัวผี กลัวเสือ กลัวเจ็บ กลัวไข้ กลัวยากจน กลัวศัตรู กลัวอะไรกลัวไปหมดร้อยแปดพันอย่าง ซึ่งมันสรุปอยู่ที่กลัวตาย เพราะว่าสิ่งเหล่านั้นมันมีผลเป็นความตาย มันจะมาทำ

ให้ตาย. นี่ความกลัวทั้งหลาย สรุปรวมอยู่ที่ความกลัวตาย. สกปรกน่าเกลียดน่าชังเหลือเกิน ใจ้ความหมายแห่งความตายนี้; ทำอย่างไรจะให้มันงดงามกลายเป็นศิลปะไปได้เล่า ก็ลองคิดดู ข้อนี้ก็หมคปัญญา จะต้องอ้างเอาเรื่องของพระอรหันต์มากล่าว ตามที่มีอยู่ในพระคัมภีร์.

พระอรหันต์ คือผู้^๑ที่เห็นสิ่งทั้งหลายทั้งปวงถูกต้องตามที่เป็นจริง ไม่เห็นความเป็นตัวเป็นตน จึงไม่เห็นความเกิด หรือความแก่ หรือความตาย, เห็นเป็นเพียงกระแสแห่งการปรุงแต่ง เปลี่ยนแปลง รู้สึกแก่จิตอย่างไร ก็สมมติเรียกว่าอย่างนั้น แล้วแต่จิตมันจะปรุงแต่งเปลี่ยนแปลง ไปตามสิ่งที่เข้ามาแวดล้อม ทำให้เกิดความรู้สึกอย่างไร. พระอรหันต์มองเห็นแต่กระแสแห่งการปรุงแต่งเปลี่ยนแปลงในทางจิตใจเป็นอย่างนั้น ๆ ๆ แล้วก็เรียกส่วนนั้นว่าความเกิดขึ้น เรียกส่วนนี้ว่าความตั้งอยู่, เรียกส่วนโน้นว่าความดับไป, ซึ่งเราเรียกกันเสียใหม่ว่าความเกิด ความแก่ ความเจ็บ ความตาย. เมื่อยังไม่ตาย มันก็ต้องปรุงแต่งกันไป คือมันยังอยู่ อยู่ชนิดที่จำต้องอยู่ มันหลีกเลี่ยงไม่ได้มันจำต้องอยู่; ฉะนั้น ท่านจึงมองเห็นว่า ใจ้ความตายนั้นนะมันก็สวยงาม ตรงที่มันเป็นจุดจบของความอยู่. ที่นั่งกันอยู่แถวนี้ฟังถูกหรือไม่ถูก ก็ช่วยกันคิดดูให้ดี ว่าชีวิตนี้มันเป็นความอยู่ ความตายเป็นจุดจบของความอยู่; ฉะนั้น ความตายเป็นสิ่งสวยงาม.

ในพระบาลีแห่งหนึ่งมีกล่าวถึงพระอรหันต์ ท่านถือว่า ความตายเป็นเสมือนเวลาจ่ายค่าจ้างในตอนเย็น. พวกกรรมกรทั้งหลาย ทำงานประจำวัน รับค่าจ้างประจำวัน; พอถึงตอนเย็นเขาก็ยินดีที่จะได้ถึงเวลานั้น เพราะจะได้รับค่าจ้างที่ทำงานมาตลอดวัน ในตอนเย็น.

พระอรหันต์ท่านก็มองความตาย เหมือนกับว่าเป็นเวลารับค่าจ้างในตอนเย็น. สมมติว่า ชีวิตนี้ทั้งหมดนี้เรียกว่าวันหนึ่ง, พอถึงเวลาตายนั่นก็คือตอนเย็น เป็นเวลารับค่าจ้าง ท่านก็ยินดีที่จะพบกับเวลานั้น ซึ่งเป็นเวลาเย็น หยุดรับค่าจ้างประจำวัน. เมื่อท่านมองความตายในลักษณะอย่างนี้ ความตายมันถึงดงามเท่านั้นเอง; มันเป็นเวลาจุดจบแห่งความยุ่ง เป็นเหมือนการรับค่าจ้างตลอดวัน ในตอนเย็น.

นี่ท่านมีศิลปะ มองความตายกลายเป็นของงดงาม; ไม่เหมือนพวกเราที่กลัวตายยิ่งกว่าสิ่งใด กลัวตายยิ่งกว่าสิ่งใด. ไปสังเกตดูเองเถอะว่า เรื่องยุ่งทั้งหลายมาจากกลัวตาย : ที่ว่า “กลัวยากกลัวจน” นั้นมันไม่จริง มันมองเห็นว่ายากจนนั้นเป็นปัจจัยแห่งความตาย มันจึงได้กลัวความยากความจน, แม้แต่หนามเกี่ยวสักชนิดหนึ่งมันก็กลัวเกือบตาย เพราะว่ามันเป็นนิมิตแห่งความตาย มันเป็นปัจจัยแห่งความตาย, อะไรรู้อ มันก็ไปรวมอยู่ที่ความตาย มันก็เลยกลัวความตาย; **ไม่เห็นว่าเป็นจุดจบของความยุ่ง.**

พระอรหันต์บางพวก : นี้อาตมาต้องขอล่าวไปตามเรื่องราวในพระคัมภีร์ จะไม่ยืนยันในข้อเท็จจริง; แต่กล่าวไปตามพระคัมภีร์ว่า พระอรหันต์พวกหนึ่ง ท่านใช้ความตายนี้เป็นเครื่องมือแก้ปัญหาของท่านอย่างงดงาม; คือว่าพระอรหันต์เหล่านี้ทำความเพียร ล้างชำระกิเลสนะ ทำให้กิเลสสร้างไปเป็นขณะ ๆ แล้วมันกลับมีมาใหม่อีก ความหลุดพ้นของท่านเป็นของชั่วคราว เขาเรียกว่า **สมยวิมุตโต :** ที่เราได้ยินเวลาสวดอภิธรรมว่า **สมยวิมุตโต** นะ รู้เถอะว่า คือพระอรหันต์จำพวกนี้; ท่านทำให้กิเลสสร้างไปเป็นครั้งคราว แล้วมันก็กลับมาใหม่อีก

ท่านจึงรู้ – อ้าวมันไม่ได้หมดกิเลส ก็ทำความเพียรอีก ทำความเพียรอีกกิเลสก็
ระงับไปอย่างกับไม่มีเหลือ เข้าใจว่าหลุดพ้นแล้วอีก แล้วต่อมา – มันกลับมาอีก :
“สมยวิมุตโต” เป็นอย่างนี้. ที่นี้ท่านจะแก้ล้ามันสักที : พอมันระงับ กิเลสระงับ
เหมือนกับว่าหมดแล้ว หลุดพ้นแล้ว ท่านก็ฆ่าตัวเองตาย เสียในขณะนั้น, อย่าให้
โอกาสแก่กิเลสที่จะกลับมาใหม่.

นี่เรียกว่า ท่านใช้ความตายมีประโยชน์แก่ท่าน คือหยุดไอ้ความกลับไป
กลับมาแห่งกิเลสเสียได้. นี่ไม่ได้แนะนำให้ทำตามอย่าง แต่มาเล่าให้ฟังถึงเรื่องว่าใน
พระบาลีก็ยังมีเรื่องขนาดนี้.

ที่นี้ที่ธรรมดาเกินไป ก็มีเรื่องเล่าว่าพระอรหันต์บางองค์ เจ็บป่วยด้วย
โรคร้ายไข้เจ็บ ชนิดที่รักษาไม่หาย ไม่มีทางจะหาย มีแต่ทรมาณยิ่งขึ้น ๆ; ท่านก็
จัดให้มีการฆ่าตัวเองตาย ก็หมดเรื่องทนทุกข์ทรมาณ. นี้อย่างนี้ก็มี แล้วก็ระบุว่า
เป็นพระอรหันต์ด้วย; เราอย่าไปวินิจฉัยว่ามันจะเป็นไปได้หรือไม่เป็นไปได้ จริง
หรือไม่จริง ข้อความนี้จริงหรือไม่จริง. อาตมายืนยันได้แต่เพียงว่า มันจริงตรงที่
มันมีอยู่ในพระคัมภีร์นะ. นี่ท่านใช้ความตายเป็นเครื่องหยุดความยุ่ง ด้วยเจตนา
ของท่านเอง; เรียกว่าใช้ความตายให้เป็นศิลปะ แก้ปัญหาได้ อย่างงดงาม “ตาม
แบบของท่าน”.

นี่เราเลิกกลัวความตายกันเสียทีเถิด : มันเป็นเหมือนกับเวลาจ่าย
ค่าจ้างประจำวันในตอนเย็น หรือมันเป็นจุดจบของความยุ่ง : เราก็ไม่กลัว; แต่
ก็ไม่ได้ขอร้องว่าให้ฆ่าตัวตาย, ขอร้องแต่ให้เราทำให้ได้อย่างนี้ – ให้มีจิตใจแก่

กล้าเข้มแข็งอยู่เหนือความหมายแห่งความตายอย่างนี้. ไม่ได้สอนให้ฆ่าตัวตายนะ อาตมายืนยันอยู่อย่างนี้; ฟังดูให้ดี ๆ ว่าไม่ได้แนะนำให้ไปฆ่าตัวตาย ให้เป็นศิลปิน. แต่แนะนำให้ปรับความรู้ความเข้าใจความเห็นแจ้งให้ถูกต้อง ให้ความตายเป็นของเด็กเล่นไป; คือไม่มีความหมายที่จะทำให้เรากลัว ให้เราเป็นทุกข์ ตัวสั้นหัวสั้นไหว เหมือนที่กำลังเป็นอยู่. โง่มากเกินไปมันก็กลัวจึงจก ตุกแก กลัวถูกหนุ กลัว...; อย่างนี้มันก็โง่มากเกินไป. กลัวความตาย จนไม่รู้ว่าความตายเป็นอย่างไร มันก็น่าละอาย; โง่ขึ้นมาถึงกลัวผีกลัวสาว มันก็โง่เปล่า ๆ; เลิกโง่กันเสียที.

ที่นี้ว่าขึ้นมาถึง กลัวยากกลัวจน ก็เลิกโง่กันเสียที ไม่ต้องกลัว; มีอะไรจะทำก็ทำ ทำด้วยสติปัญญา สนุกในการทำ, ไม่เกิดกิเลสตัณหา ด้วยความหวังซึ่งทรมาณใจเปล่า ๆ.

ที่นี้มาถึง เจ็บไข้ ก็เลิกกลัวกันเสียที มันเป็นของธรรมดาอย่างนี้ มันเป็นอย่างนั้นเอง ก็ไม่ต้องกลัว. ความตายก็หมดความหมาย พญามฤตยูราชก็วิงหนีหางหนีไปไหนก็ไม่รู้ เมื่อมาเผชิญหน้ากันเข้ากับสติปัญญาของพุทธบริษัท ที่ได้รับมาจากพระพุทธเจ้า : สามารถทำให้ความตายกลายเป็นวัตถุแห่งศิลปะไปอย่างนี้.

ขอให้คิดดูให้ดีว่า ชีวิตนี้จะใช้เป็นวัตถุแห่งศิลปะได้หรือไม่? ชีวิตนี้ใช้เป็นที่ตั้งแห่งความงามของสติปัญญา ของบุคคลผู้มีสติปัญญาสูงสุด คือพระพุทธเจ้าและสาวกของพระพุทธเจ้านี้จะได้หรือไม่?

ความมีศิลปะ อยู่ตรงที่ “ทำเป็น”

เอ้า, ทีนี้อาตมาจะพูดอีกสักตอนหนึ่ง ที่มันต่า ๆ ลงมาสักหน่อย ว่า **ความเป็นศิลปะ เป็นศิลปะ** นะ มันอยู่ที่ความหมายสั้น ๆ ธรรมดา คือ **มันอยู่ตรงที่ “ทำเป็น ทำเป็น”**. คำว่า “เป็น” นี้เป็นภาษาพิเศษ แปลเป็นภาษาอังกฤษไม่ได้, เคยพยายามแล้วมันแปลไม่ได้; เช่น “กินเป็น” “กินไม่เป็น” อย่างนี้ เราพูดกันแต่ในภาษาไทย; “กินไม่เป็น” มันก็กินไม่เป็น เช่น คนกินแกงหอยจู้บแข็งไม่เป็น มันก็ไม่กิน มันก็ไม่อร่อย เพราะมัน “กินไม่เป็น”.

ศิลปะนั้นมันมีอยู่ตรงที่ทำเป็น; “ทำเป็น” นะ นี่คอยฟังดูให้ดี. เคยมีคำกลอนเขียนไว้ว่า :-

ยามจะมี	มีให้เป็น	ไม่เป็นทุกข์
ยามจะเป็น	เป็นให้ถูก	ตามวิถี
ยามจะตาย	ตายให้เป็น	เห็นสุดดี
ถ้าอย่างนี้	ไม่มีทุกข์	ทุกเมื่อเฮย.

ยามจะมี “มีให้เป็น” : มีเงินก็มีให้เป็น; ถ้า “มีไม่เป็น” มันเป็นทุกข์, ถ้า “มีเป็น” มันไม่เป็นทุกข์. มีเงินอย่างโง่เขลามาสุมอยู่บนหัวบนศีรษะ ในสมองนอนไม่หลับ - นี่มัน “มีไม่เป็น”; เงินมันก็มาสุมอยู่บนศีรษะให้เกิดความทุกข์. หาเงิน “หาไม่เป็น” มันก็เต็มไปด้วยความทุกข์; ถ้า “หาเป็น” มันก็เต็มไปด้วยความสนุกสนาน. ได้เงินถ้า “ได้ไม่เป็น” มันก็เอามาเป็นทุกข์ : ได้ก็ทุกข์

หลังจากได้ก็ทุกข์ ได้อยู่ก็เป็นทุกข์. เก็บเงิน “เก็บไม่เป็น” มันก็เป็นทุกข์ เพราะมันมาสูมอยู่ในศีรษะ ในจิตในใจ.

นี่เรียกว่า มันทำเป็นหรือไม่เป็น : หาเงินเป็นหรือไม่เป็น, มีเงินเป็นหรือไม่เป็น, ได้เงินเป็นหรือไม่เป็น; ถ้าเป็นมันก็ไม่เป็นทุกข์ – นั่นแหละคือศิลปะ มันอยู่ตรงที่ “ทำเป็น” ความหมายมันอยู่ที่ตรงที่คำว่า “ทำเป็น”; แล้วก็อธิบายยาก.

ที่ว่า ยามจะเป็น เป็นให้ถูกตามวิธีนะ : เราเป็นพ่อ ก็ “เป็นให้เป็น”, เป็นแม่ก็ “เป็นให้เป็น”, เป็นพี่-เป็นน้องก็ “เป็นให้เป็น”, เป็นครูบาอาจารย์ก็ “เป็นให้เป็น”, เป็นลูกศิษย์ก็ “เป็นให้เป็น”, เป็นลูกหลานก็ “เป็นให้เป็น”, เป็นเศรษฐีก็ “เป็นให้เป็น”, เป็นขอทานก็ “เป็นให้เป็น” : ถ้า “เป็น” เป็น รู้จัก “เป็น” ให้เป็นแล้ว ไม่มีความทุกข์. ถ้ามันโง่ “เป็น” ไม่เป็นมันก็ต้องเป็นความทุกข์ : เป็นพ่อแม่ก็มีความทุกข์อย่างพ่อแม่, เป็นลูกหลานก็มีความทุกข์อย่างลูกหลาน, เพราะมัน “เป็น” ไม่เป็น; คือมัน “เป็น” ด้วยความยึดมั่นถือมั่น เป็นตัวกู-ของกู เป็น, เป็นของกู - กูเป็น, หรือมีอะไรเป็นของกู. อย่างนี้เรียกว่า มัน “เป็น” ไม่เป็น; เป็นเศรษฐีมันก็มีความทุกข์อย่างเศรษฐี, เป็นขอทานมันก็มีความทุกข์อย่างขอทาน. ถ้ามัน “เป็น” เป็น, ฟังดูให้ดี ๆ นะมันพูดยาก : ถ้ามัน “เป็น” เป็น มันก็ “เป็นเศรษฐีที่ไม่ยึดมั่นถือมั่น”, สมบัติทั้งหลายไม่มาสูมอยู่บนหัวเศรษฐี มันก็นอนหลับสบาย. ถ้ามัน “เป็น” ไม่เป็น ใ้อสิ่งทั้งหลายมันมากสูมอยู่บนหัวเศรษฐี นอนมันก็ไม่หลับ อะไรมันก็คืนร่นกระวนกระวายไปหมด : นี่มันเป็นไม่เป็น. เป็นขอทานก็เหมือนกัน : ถ้ามัน “เป็น” เป็น นะ มันก็ไม่เดือดร้อนอะไร – หิวก็

ไปขอกิน อิ่มแล้วก็นอนสบาย; เป็นขอตานโง่เอามาวิตกกังวล ด้วยโซควาสนา มันก็นอนเป็นทุกข์ นอนไม่หลับ. ความที่ไม่มีอะไรเสียอีก มันช่วยให้นอนหลับ, พอได้อะไรมาก็เป็นทุกข์นอนไม่หลับ; ขอตานหลายคนแล้ว เขาพูดกันแบบนี้ เขาแสดงกันอย่างนี้ วันไหนหาได้มาก ขอตานได้มาก วันนั้นกลับนอนไม่ค่อยหลับ, หรือได้อะไรมาดีเป็นพิเศษ ก็มากลัวจะหาย นอนไม่หลับ : นี่มันเป็นขอตานโง่ มัน “เป็นไม่เป็น” มันก็ต้องเป็นทุกข์.

เดี๋ยวนี้เรายังจะเป็นพ่อบ้าน แม่เรือน เป็นนายเป็นบ่าวรับผิดชอบสนองความต้องการอะไรต่าง ๆ; ถ้า “เป็นไม่เป็น” แล้วจะเป็นทุกข์ทั้งนั้น. จะเป็นเจ้าฟ้าเจ้าแผ่นดิน เป็นเทวดาในสวรรค์ เป็นอะไรก็สุดแท้; ถ้า “เป็นไม่เป็น” แล้วมันเป็นทุกข์ทั้งนั้น.

ฉะนั้น ศิลปะมันอยู่ตรงที่ “เป็นให้เป็น” คือไม่ต้องเป็นทุกข์เพราะไม่ยึดมั่นถือมั่นว่า “กูเป็น” ไม่ยึดมั่นถือมั่นว่า “ของกูมี ของกูเป็น”. นี่เรียกว่า เมื่อ “เป็น” ก็เป็นให้เป็น – “เป็นให้เป็นศิลปะ” : เป็นพ่อ เป็นแม่ เป็นลูก เป็นนาย เป็นบ่าว เป็นชานา เป็นพ่อค้า เป็นข้าราชการ เป็นอะไรก็ตามใจ, “เป็นให้มันเป็น” เอะ แล้วมันก็จะไม่มีความทุกข์ มันเป็นศิลปะ.

ทีนี้ก็มาถึงว่า *ตาย ก็ตายให้เป็น*. นี่เมื่อแรกพูด มีคนทักหลายคนว่านี่มันแปลกจริงๆว่า “ตายก็ต้องมีศิลปะ”; ก็ถูกแล้ว – *ตายก็ต้องตายอย่างมีศิลปะ*. ตายด้วยไม่ยอมตาย ร้องลั่นเหมือนหมูเหมือนควาย ได้ยินกันอยู่ทั่วไป, คนที่มันไม่ยอมตาย มันดิ้นรนชวนขวยร้องลั่นอยู่อย่างหมูอย่างควาย : มัน “ตายไม่เป็น”.

ถ้า “ตายเป็น” มันก็ ตายเสียก่อนตาย นี้ : เมื่อฟังอยู่เดี๋ยวนี้ก็ได้ ตายให้เสร็จเสียก่อนตาย เลิกความมีตัวกู-ของกูเสีย เลิกอุปาทานว่าตัวกู-ของกูเสียให้หมดสิ้นแต่เดี๋ยวนี้ ก่อนแต่ที่ร่างกายมันจะตาย; พอร่างกายมันจะตาย ก็เหลือแต่เรื่องของร่างกาย ไม่มีเรื่องของตัวกู มันก็ปล่อยไปสิ. เหมือนเราเห็นมะม่วงผลหนึ่งมันเน่าลงไปนี้ มันไม่มีความหมายอะไร : มันก็เน่าไปอย่างนั้นแหละ.

นี่เราเอาไอ้ตัวกู-ของกูโง่ ๆ บ้า ๆ ออกเสียให้หมด ให้เหลือแต่ร่างกายล้วน ๆ พอถึงคราวเจ็บไข้ตายเน่าเข้าโลงไป; มันก็แค่นั้นแหละ มันไม่ต้องเป็นทุกข์. อย่างนี้เรียกว่า “ตายอย่างมีศิลป์” “ตายเป็น” คือ ตายเสร็จแล้วตั้งแต่ก่อนตาย : ไม่มีความหมายว่ากูได้เกิดมา ไม่มีความโง่ความเขลาที่ยึดมั่นถือมั่นว่ากูได้เกิดมา. นี้เรียกว่า ตายก่อนตาย เพราะไม่มีตัวกูมาตั้งแต่แรกเริ่มเดิมที.

พระพุทธเจ้าตรัสสอนให้ถอนความยึดถือว่าตัวกู ว่าของกู เพื่อประโยชน์อย่างนี้. คำสอนทั้งหมดในพระพุทธศาสนา คือสอนให้ถอนเสียซึ่ง “อหังการ-มมังการมานานุสัย คือความเคยชินแห่งความยึดมั่นว่าตัวกู-ของกู” นี้ ถอนออกไปให้หมดสิ้น มันก็เป็นการตายเสร็จแล้วก่อนแต่ร่างกายตาย; พอถึงเวลาร่างกายตาย มันก็เหมือนมะม่วงลูกหนึ่งเน่าไปเท่านั้นเอง ไม่มีเรื่องราวอะไรมากมาย.

[สรุป]

ในที่สุดนี้ หวังว่าท่านทั้งหลาย คงจะพอเข้าใจบ้างไม่มากก็น้อย ว่า เรื่องของความงามตามแบบของศิลปะนั้นน่าสนใจอย่างไร, เกี่ยวข้องกับพุทธ-

ศาสนาอย่างไร. ย้อนระลึกนึกถึงตั้งแต่ที่แรกเริ่มเดิมที ที่พอมีสาวกพอสมควรแล้ว พระองค์สั่งให้ไปประกาศพระศาสนา กำชับว่า จงประกาศแบบแห่งการครองชีวิต(พรหมจรรย์)ชนิดที่มีความงามทั้งเบื้องต้น ท่ามกลาง และเบื้องปลาย : นี่มันมีความหมายแห่งศิลปะเต็มที.

“ศิลปะ” คำนี้ มันเปลี่ยนความหมายตามยุคตามสมัย มันเปลี่ยนคำที่เรียกตามยุคตามสมัย เอาไปใช้กับความหมายอย่างใดอย่างหนึ่ง. ไอ้คำว่า “ศิลปะ” นี้มันมีความหมายไม่เหมือนกันตามยุคตามสมัย; เดียวนี้เราพูดถึงว่า ความงามที่บวกกันอยู่กับความสำเร็จประโยชน์ นั้นเรียกว่าศิลปะ. เราทำอะไรให้มันงดงามไปเสียทุกอย่าง : จะกินข้าว จะอาบน้ำ จะถ่ายอุจจาระ ปัสสาวะ จะทำอะไรทุกสิ่งทุกอย่างทุกประการในชีวิตประจำวัน ทำให้มันน่าดู คือทำด้วยสติปัญญา ไม่ประกอบอยู่ด้วยความประมาทเลินเล่อ หรือมีโทษอย่างใด; อย่างนี้ก็เรียกว่าเป็นความงามหรือเป็นศิลปะได้.

นี่เราสนใจกันแต่เรื่องบางเรื่อง ที่จะสนับสนุนกิเลสนั้น ไปทำให้งามกันนั่นแหละ ถ้าจะสนับสนุนกิเลส ก็ทำให้งามกันเหลือประมาณ; แต่ที่จะฆ่ากิเลสทำลายล้างกิเลสไม่ค่อยสนใจ แล้วไม่รู้จักทำให้งาม, พอกิจจะทำให้งามกลายเป็นลูกน้องของกิเลสไปเสียทันที; ฉะนั้น ระวังให้ดีเถอะ, เรื่องนุ่งห่มอันสวยงาม เรื่องกินอยู่อันเอร็ดอร่อย เรื่องประเล้าประโลมใจอันสนุกสนาน เรื่องมีบ้านมีเรือนมีเครื่องใช้ไม้สอยเครื่องมืออะไรต่าง ๆ นั้นอย่าให้มันเป็นไปเพื่อกิเลส อย่าให้เป็นไปเพื่อประโยชน์แก่กิเลส, ให้มันเป็นไปเพื่อความงดงาม ในการที่จะแข่งขันฆ่าเสียซึ่งกิเลส; นี่จะเป็นผู้รู้ ผู้ตื่น ผู้เบิกบาน ตรงตามความหมายของพุทธะ.

ผู้รู้ ผู้ตื่น ผู้เบิกบานนั้นแหละ คือความมีศิลปะหรือเป็นศิลปิน. ความรู้ทำให้หายโง่หายเขลา ให้ฉลาด ให้รู้จักทำเหมือนกับว่าตื่นจากหลับ ไม่หลับอีกต่อไปแล้ว – ความเบิกบานนั้นแหละคือความงาม. พุทธะแปลว่า ผู้รู้ ผู้ตื่น ผู้เบิกบาน จึงมีความงามซึ่งเป็นหัวใจแห่งศิลปะรวมอยู่ในนั้น; ฉะนั้น พุทธบริษัททุกคนเป็นศิลปิน ที่จะสร้างชีวิตนี้ให้งดงาม. ถ้าทำไม่ได้แบบนี้ ก็เลิกเรียกตัวเองว่าพุทธบริษัท; ไปจดบัญชีว่า “เป็นคนโง่ในวิฆฏสงสาร” เสียดีกว่า, อย่าเรียกว่า “เป็นพุทธบริษัท” เลย.

แม้ว่าชีวิตนี้มันจะระหกระเหิน ก็เป็นไปตามเหตุตามปัจจัยของสิ่งทั้งหลายทั้งปวงที่มีเหตุมีปัจจัย; เราก็คควบคุมไว้ให้ได้ ไม่ให้มันผิดพลาด ไม่ให้มันล้มละลาย, แต่ว่าให้มันสนุกสนานก็แล้วกัน.

อาตมา *อยากจะทำภาพพจน์เป็นเครื่องเปรียบเทียบ* : เหมือนกับว่าโล้เรือเล่นคลื่นอยู่กลางมหาสมุทร; เรือเล่นคลื่นโต้คลื่น โล้ไปโล้มาอยู่บนยอดคลื่นกลางมหาสมุทร : เป็นอย่างไรบ้าง? มันน่าสนุกหรือมันน่าหวาดเสียว? ถ้าเรามีสติปัญญาสามารถมีความเชื่อแท้จริง มันก็สนุก, มันไม่ต้องน่าหวาดเสียว มันไม่ต้องจมน้ำตาย, รอดอยู่ได้ก็อยู่ในอาการที่มันค่อนข้างจะโลดโผนแหละ : มันก็เหมือนกับโล้เรือเล่นอยู่บนยอดคลื่น ท่ามกลางมหาสมุทร.

มหาสมุทร ก็คือมหาสมุทรแห่งกิเลส มีโลก โกรธ หลง และกิเลสบริวารอื่น ๆ อีกมากมาย เหมือนกับมหาสมุทรที่มีคลื่น; ฉะนั้น ชีวิตนี้เหมือนกับเรือน้อย ๆ โล้คลื่นเล่นคลื่นอยู่ท่ามกลางมหาสมุทร. นี่แหละศิลปินแท้ ไม่จมน้ำ

ตาย; มันเป็นผู้รู้ รอบรู้ มันเป็นผู้เชี่ยวชาญ เป็นผู้ชำนาญ แล้วมันทำอะไรเป็น มันพายเรือเป็น แกวเรือเป็น นั่งเรือเป็น ไล่เรือเป็น อะไรเป็น ๆ ๆ, มันก็ไม่ต้อง จมน้ำตาย.

นี่ชีวิตศิลปะมันก็ต้องโลดโผนบ้าง แต่มันก็ไม่ต้องตาย แล้วมันกึ่งดงาม ด้วย; ฉะนั้น อย่าทำให้ชีวิตนี้เป็นทุกข์ทรมาน เหมือนคนที่ยอมแพ้แต่ต้นมือ. เราไม่ยอมแพ้ ที่ให้มันเป็นไปในแต่ในด้านทุกข์ทรมาน; เราจะเอาชนะมันให้ได้ ไม่มีความรู้สึกเป็นทุกข์ทรมาน, แม้จะต้องสละชีวิตนั้นไป เราก็ไม่ยอมเป็นทุกข์ทรมาน. นี่มันเก่งถึงขนาดนี้; เรียกว่าไม่ต้องมีปัญหายุ่งยาก เหมือนที่กำลังมีอยู่ในโลกนี้.

คนเกือบจะทุกคนในโลกนี้ กำลังเดือดร้อนดิ้นรนอยู่ด้วยความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ ทางการเมือง ทางการปกครอง ทางอะไรต่าง ๆ ทั่วโลก; มันเสีย มันเสียไปเท่าไร มันเป็นฝ่ายเสีย ฝ่ายลบ ฝ่ายที่ไม่ได้อะไร ฝ่ายที่โง่เขลา. มันไม่ควรจะเป็นอย่างนั้น; โลกมันจะเป็นอย่างไร ก็ปล่อยให้มันเป็นไปตาม เรื่องของโลก มันเป็นเช่นนั้นเอง; เรามีจิตใจที่ดึงเอาไว้ได้ส่วนหนึ่ง คืออยู่ด้วยความรู้สึก “เช่นนั้นเอง” ฝ่ายนี้ – ฝ่ายที่ไม่เปลี่ยนแปลง ฝ่ายที่ไม่เป็นอะไรไปตามโลก; เรามี “เช่นนั้นเอง” “ความเป็นเช่นนั้นเอง” ของพระนิพพาน กงที่ตายตัว กำกับอยู่, ไม่รู้จักเป็นทุกข์ไปตามเรื่องของชาวโลก ที่มีความเป็น “เช่นนั้นเอง” แต่ในฝ่ายของความทุกข์ คือว่าเก่งแต่ในฝ่ายที่จะทุกข์ มันพร้อมแต่ในฝ่ายที่จะทุกข์ เรียกว่ามันเก่งแต่ในทางฝ่ายที่จะเป็นทุกข์, เช่นนั้นเองแบบนี้แหละ

มันของคนโง่ เอาไว้ให้คนโง่ ในสากลจักรวาล. ถ้าเราเป็นพุทธบริษัท ต้องเป็น ผู้รู้ ผู้ตื่น ผู้เบิกบาน : มีชีวิตงดงามเป็นศิลปะอยู่เสมอ.

ทั้งหมดนี้ อาตมาพูดไปโดยมุ่งหมายจะแสดงให้ท่านทั้งหลายมองเห็น ว่า ชีวิตของคนเรานี้อาจจะใช้เป็นวัตถุแห่งศิลปะได้ เป็นวัตถุเพื่อศิลปะได้; คือเป็นวัตถุที่เป็นที่ตั้งแห่งความงาม ไม่มีความพ่ายแพ้แก่กิเลส, แล้วก็ไม่มีอะไร จะงามเท่า. ความงามสูงสุด อยู่ที่การชนะกิเลส ชนะความเกิด ชนะความแก่ ชนะความเจ็บ ชนะความตาย; ทำอะไร ๆ ในชีวิตนี้ มันก็ถูกต้องไปหมด มันก็ มีความงาม.

ขอให้เอาไปคิดดู; ถ้าเห็นด้วย เห็นจริง ก็จงทำให้มันสำเร็จประโยชน์ : ให้ชีวิตของตน ๆ แต่ละคน เป็นวัตถุที่ตั้งอาศัยแห่งความงดงามของพระธรรม ซึ่งมีความงามเบื้องต้น ท่ามกลาง และเบื้องปลาย; อย่าให้เสียที่ที่เกิดมาเป็น มนุษย์และพบพระพุทธศาสนาเลย.

การบรรยายสมควรแก่เวลา ขอยุติการบรรยายในวันนี้ ไว้แต่เพียงเท่านี้; เป็นโอกาสให้พระคุณเจ้าทั้งหลาย ได้สวดบทพระธรรมรูปกณสาชยาย ส่งเสริมกำลัง จิตในการประพฤติปฏิบัติธรรม, เพื่อมีความงามในเบื้องต้น ท่ามกลาง และเบื้อง ปลาย, สืบต่อไป.

ศิลปะแห่งการครองชีวิต

- ๓ -

๑๙ เมษายน ๒๕๒๓

ศิลปะแห่งการมีชีวิตอยู่เหนือปัญหา

ท่านสาธุชน ผู้มีความสนใจในธรรมทั้งหลาย,

การบรรยายประจำวันเสาร์แห่งภาควิสาขบูชา เป็นครั้งที่ ๓ ในวันนี้, อาตมาก็ยังคงกล่าวเรื่อง **ศิลปะแห่งการครองชีวิต** ตามทัศนะของชาวพุทธ ต่อไปตามเดิม; แต่มีหัวข้อย่อยเฉพาะในวันนี้ว่า **ศิลปะแห่งการมีชีวิตอยู่เหนือปัญหา**.

ขอให้ท่านทั้งหลาย ทบทวนความมุ่งหมาย ของการบรรยายในชุดนี้ จากการบรรยายครั้งที่แล้ว ๆ มา อยู่เป็นประจำว่า พุทธบริษัทมีการประพฤติปฏิบัติ ไม่เพียงแต่เพื่อความสงบสุข ตามธรรมคาสาัมณ; แต่ต้องมี “ความ

งดงาม” อยู่ในการปฏิบัตินั้นด้วย สมตามที่ว่า พระพุทธองค์ ทรงกำชับให้ภิกษุทั้งหลายประกาศพรหมจรรย์ที่มี “ความงาม” – มีความงามในเบื้องต้น มีความงามในท่ามกลาง และมีความงามในเบื้องปลาย.

สิ่งที่มีความงามทำให้มีการสมัครทำตามได้ง่ายกว่า

ทำไมจะต้องกำชับให้กระทำให้มี “ความงาม”? นี่เราก็สันนิษฐานเอาว่า พระผู้มีพระภาคไม่ได้ทรงประสงค์ การประพฤติปฏิบัติ เพียงแต่ “สำเร็จประโยชน์” อย่างเดียว; แต่ต้องการให้มี “ความงาม”. สิ่งที่เราเรียกว่า “ความงาม” นั้น เป็นความหมายของสิ่งที่เราเรียกกันปัจจุบันนี้ว่า “ศิลปะ”. ศิลปะคือ ความงาม บวกกับ ความสำเร็จประโยชน์ และ ความมีฝีมือ : เป็น ๓ อย่างอยู่. “ความงาม” เป็นที่ตั้งแห่งความเลื่อมใส ความชอบใจ : ไม่ต้องคะยั้นคะยอ บังคับกดขี่อะไร คนก็สมัครที่จะทำตาม เพราะว่ามันมี “ความงาม” อยู่ในนั้น, ขอให้ลองคิดดูว่า กฎข้อบังคับหรืออะไร ถ้ามันมี “ความงาม” อยู่ในนั้น ไอ้คนเขาก็สมัครทำตามด้วยความสมัครใจ มากกว่าที่มันไม่มีความงาม; มันต้องมี “ความสำเร็จประโยชน์” ตามที่มุ่งหมาย อันเป็นอุดมคติด้วย ในที่นี้ก็คือ “ความดับทุกข์” ได้ด้วย; ในที่สุดมันก็มีองค์ประกอบอีกอันหนึ่งคือเป็นงานชนิด “งานฝีมือ” มันไม่ได้ทำได้ง่ายๆ สำหรับคนที่ไม่มีฝีมือ.

นี่แหละท่านทั้งหลาย จงมองดู “พรหมจรรย์” คือ “ตัวพระพุทธศาสนา” ว่า เมื่อมีการปฏิบัติแล้ว มันจะมีลักษณะเป็นศิลปะอย่างครบถ้วน คือ มี

ความงามด้วย, มีความสำเร็จประโยชน์ด้วย, มีการแสดงความมีฝีมือ คือใครเห็นเข้าแล้วก็รู้สึกว่่าน่าอัศจรรย์.

เดี๋ยวนี้เราใช้คำว่า “ศิลปะแห่งการครองชีวิตตามทัศนะของพุทธบริษัท” ก็หมายถึงการประพฤติปฏิบัติของพุทธบริษัท ที่มีองค์ประกอบตามความหมายของคำว่า “ศิลปะ” นั่นเอง. เราเรียกตัวเองว่าชาวพุทธ เป็นสาวกของพระพุทธเจ้า; คำว่า “พุทธะ” นิยมแปลกันว่า ผู้รู้ ผู้ตื่น ผู้เบิกบาน, ความงามอยู่ที่ความเบิกบาน. พุทธบริษัทไม่เป็นผู้สยบซบเซา แต่มีความเบิกบานเพราะว่าเป็นผู้ตื่นแล้วจากหลับ คือกิเลส เป็นผู้รู้สิ่งที่ควรรู้; เราจึงควรจะพยายามทุกอย่าง ให้มันมีคุณสมบัติ สัมกับความเป็น “พุทธะ” คือ “ผู้รู้ ผู้ตื่น ผู้เบิกบาน”.

โลกุตตรธรรมมีความงามอยู่ในตัว เป็นศิลปะสูงสุด

ดูความงามอีกอย่างหนึ่งก็คือ ความเป็นโลกุตตระ. โลกุตตระแปลว่าเหนือโลก; คู่กับคำว่าโลกียะ ซึ่งเป็นไปตามวิสัยโลก. ยิ่งมีความเป็นโลกุตตระเท่าไร, ก็ยิ่งงดงามมากขึ้นเท่านั้น; แต่เราบางคนเข้าใจกันเสียว่า โลกุตตระสูงเกินไป ไม่ควรจะเอามาเกี่ยวข้องกับคนในโลก, โดยเฉพาะอย่างยิ่งในปัจจุบันนี้, นั่นแหละคือสิ่งที่จะทำให้ไม่น่าดู : ขาด “ธรรมะประเภทโลกุตตระ” เสียเมื่อไร ก็จะต้องสูญเสีย “ความงาม” ไปจนหมดสิ้น.

ที่จะยกมาได้เป็นตัวอย่างง่าย ๆ ต่ำ ๆ ที่สุดว่า มันต้องคู่กันไปอย่างไร สำหรับสิ่งทั้ง ๒ นี้; ยกตัวอย่างเช่น :-

เมื่อเด็กเขาสอบไล่ตก เขายึดมั่นถือมั่นมาก เขาก็เสียใจ ร้องไห้, บางทีก็ไม่เป็นอันกินอันนอน; ถ้าคุณยายคุณทวดมาพูดสักคำหนึ่งว่า “อย่าร้องไปเลย ลูกเอ๊ย มันอย่างนั้นเอง”. ถ้าเด็ก ๆ เขาฟังถูก เขาหยุดร้องไห้ได้; คำพูดของคุณยายนั้นแหละ คือ “คำพูดประเภทโลกุตตระ”. ความเสียใจของเด็กที่ร้องไห้ เพราะสอบไล่ตก เป็นวิสัยชาวโลก(โลกียะ) แล้วมันก็ต้องมี, เมื่อมี มันก็ร้องไห้; เมื่อคุณย่าพูดให้เข้าใจ หยุดร้องไห้ – มันเป็นเรื่องที่เพิกถอนอำนาจหรือวิสัยโลก, เป็น “คำพูดประเภทโลกุตตระ”.

แม้แต่เด็ก ๆ อนุบาล รุ่นอนุบาล ก็ยังต้องอาศัย “ธรรมะประเภทโลกุตตระ” อย่างนี้; แล้วท่านก็รู้ว่า ไอ้เด็กที่มันร้องไห้หน้าตามอมแมมนั้นนะ มันงามหรือมันไม่งามอย่างไร? เมื่อเขาได้รับคำชี้แจงปลอบใจ หยุดร้องไห้ ยิ้มได้ มันงามหรือไม่งามอย่างไร? นี่แหละควรจะมีใจกันบ้างว่า ไอ้สิ่งที่เรียกว่า “โลกุตตระ” นั้น มันอยู่ที่ไหน? มันต้องใช้กันที่ไหน? และเมื่อไร?

หรือ **ถ้าเด็กมันเล็กไปกว่านั้นอีก**, เช่น มันทำตุ๊กตาดกแตก แล้วก็เสียใจก็นั่งร้องไห้อยู่; “คำปลอบโยนที่ทำให้หยุดร้องไห้ หัวเราะได้” มันล้วนแต่จะเป็น “คำพูด ประเภทที่เรียกว่าเป็นโลกุตตระทั้งนั้น”; หน้าที่เต็มไปด้วยน้ำตามอมแมมไม่งดงามเลยนั้น กลายเป็นยิ้มแย้มแจ่มใสขึ้นมา.

เรื่องอื่น ๆ ก็เหมือนกัน : **คนโต ๆ นั้นแหละ ทำการทำงานผิดหวังอะไร** ก็นั่งร้องไห้อยู่ ไปผูกคอตายก็มี; นี่มันไม่งดงามเลย สำหรับความเป็นมนุษย์. ถ้ามันมีความรู้อะไรสักอย่างหนึ่ง ทำให้ไม่ต้องร้องไห้ ไม่ต้องกระวน

กระสวย เาชนะเหตุการณ์เหล่านั้นได้ตามปกติ : นี่คือ “ความรู้ประเภทโลกุตระ” ที่มาทำลายอำนาจอย่างโลกียะนั้นให้สูญสิ้นไป แล้วมันก็มีความงาม.

หรือว่า เป็นบุรุษตามธรรมดาสามัญ มันก็คลุกเคล้าอยู่ด้วยกิเลส; เมื่อพ้นจากความเป็นบุรุษเป็นพระอรียเจ้า เป็นพระอรหันต์ไป ก็เรียกว่า “อยู่เหนือกิเลส” ก็มีความงามอันสูงสุดที่จะเรียกกันว่า ความงามในทางจิต หรือในทางวิญญาณ.

นี่ขอให้ทุกคนมองเห็นว่า “ไอ้โลกุตระธรรม” นั้นจำเป็น ที่ต้องมาอยู่เป็นเพื่อนกับมนุษย์ในโลกมนุษย์นี้ เพื่อจะแก้ปัญหหรืออันตรายหรือพิษภัยโทษร้ายต่าง ๆ ที่มันจะเกิดขึ้นตามวิสัยโลก. ถ้าไม่มีธรรมะประเภทนั้นเข้ามา คนก็ต้องอยู่ในสภาพที่ไม่น่าดู น่าเกลียดน่าชัง แล้วทนทุกข์ทรมานด้วย; ฉะนั้น “โลกุตระธรรม” มีลักษณะเป็น “ความงาม” อยู่ในตัวเอง เป็น “ศิลปะ” สูงสุด.

“ต้องเป็น” เสมือนต้นไม้หรือเถาวัลย์ที่โผล่พ้นยอดไม้ทั้งปวง

ขอให้พิจารณาคูถอ : อะไรจะงามเท่าความเป็นอย่างนี้ คือความมีศิลปะของการประพฤติปฏิบัติในพระธรรม. เราอาจจะมองดูยอดไม้ ที่พุ่งขึ้นไปได้เห็นยอดไม้ทั้งหลาย; หรือว่าเถาวัลย์บางอย่างบางชนิด มียอดพุ่งขึ้นไปได้เห็นยอดไม้ทั้งหลาย : มันมีลักษณะแห่งความงดงาม ความน่าชมเชย, งดงามอย่างยิ่งตรงที่มันสามารถพุ่งออกไปได้ เหนือปัญหา. ถ้ามันอยู่ข้างใต้ต้นไม้อื่น, มันมีปัญหาถึงกับว่ามันอาจจะต้องตาย; แล้วมันจะงามได้อย่างไร : ตัวมันเองก็

ไม่งาม, เราดูแล้วก็ไม่รู้สึกว่ามันงาม. ถ้ามันพุ่งออกไปได้เหนือยอดไม้อื่น ๆ มันก็มีความงาม; เราจึงถือเอาการที่พุ่งขึ้นไปเหนือปัญหาทั้งปวง ว่าเป็นความน่าดูอย่างยิ่ง, คือดูยอดไม้ที่มันขึ้นได้เหนือยอดไม้ ยอดเขาวัลย์ที่ขึ้นได้เหนือยอดไม้เถอะ มันมีความงามในทางความสามารถ และความปลอดภัย ความเป็นอิสระอะไรทำนองนี้.

คนเราก็ต้องเสมอกัน : มันต้องโผล่ขึ้นเหนือปัญหา คือเหนือความทุกข์นั่นเอง; ถ้ามันจมอยู่ในความทุกข์ จมอยู่ในปัญหา มันก็เหมือนกับว่า คนเจ็บหรือคนตาย มันก็ไม่มี ความงามอะไร; ต้องมีความสามารถที่โผล่ขึ้นพ้นเหนือการครอบงำของความทุกข์ หรือของปัญหา. ข้อนี้ต้องอาศัยปัญญา : ปัญญาสามารถที่จะฆ่าปัญหา สัมมาทิฐิเป็นเครื่องกำจัดมาร; ปัญญารอบรู้ในสิ่งที่ควรจะรู้ ก็ฆ่าปัญหาคือสิ่งที่เป็นอุปสรรค. ในชีวิตนี้ก็เหมือนกัน ถ้าเป็นชีวิตที่ประกอบอยู่ด้วยปัญญา มันก็มีความอยู่เหนือปัญหา; เหมือนกับยอดไม้ที่มันพุ่งขึ้นไปได้ เหนือยอดไม้ทั้งหลาย.

สิ่งที่เรียกว่า “ปัญญา” นั้นบางทีก็เรียกว่า “สัมมาทิฐิ” แปลว่าความเห็นชอบ ความเห็นอันถูกต้อง ความรู้ความเข้าใจ ความเชื่อหรือความอะไรของจิตใจนี้มันถูกต้อง นี้เรียกว่าสัมมาทิฐิ; นั่นแหละคือ ปัญญา, ถ้ามีแล้วมันจะงามงามตรงที่มันฆ่าปัญหา ฆ่ามาร ฆ่าความทุกข์ทุกชนิด.

เป็นอันสรุปความในตอนนี้อ่า ชาวพุทธต้องมีชีวิตแบบศิลปะ คือมีความงาม ซึ่งเป็นความงามในทางจิตทางวิญญาณ; ไม่ใช่ “ความงามอย่างชาวบ้าน” ด้วยเรื่องสีสันเขียวแดงลวดลายประดับประดา ซึ่งเป็น “ความงาม

แบบเกเลส” แล้วก็ทำอันตรายแก่บุคคลที่เข้าไปเกี่ยวข้อง, อย่างน้อยก็ทำให้บุคคลเหล่านั้นกลายเป็นคนโง่ไป. นี่จึงระวังให้ดี ๆ พิจารณาให้ดี ๆ ว่า ศิลปะนี้ ที่แท้จริงหมายถึงศิลปะในด้านชีวิตจิตใจ คือความงามแห่งการประพฤติกระทำ ที่มีคุณค่าสูงอยู่ในตัวมันเอง เป็นความงามในทางวิญญาณ เพราะว่ามันอยู่เหนือปัญหา.

ฉะนั้น การบรรยายในวันนี้จึงมีหัวข้อว่า ศิลปะแห่งการมีชีวิตอยู่เหนือปัญหา. ชีวิตของใครอยู่ภายใต้ปัญหา นอกจากไม่น่าดูแล้ว มันก็ทนทุกข์ทรมานมากเกินไป; ถ้ามันนานเกินไปมันก็ต้องเป็นโรคประสาท; ยิ่งนานกว่านั้นอีกมันต้องเป็นบ้า. นี่มันจะมีความงามอย่างไร เพราะมันไม่เป็นศิลปะ; เดียวนี้เราพูดกันถึงศิลปะแห่งการมีชีวิตอยู่เหนือปัญหา. ปัญหาของใคร? ก็ปัญหาของมนุษย์นั่นเอง.

“ปัญหา” ที่ต้องรู้ เพื่อมีชีวิตอยู่เหนือปัญหา

ทีนี้ก็จะได้พิจารณากันถึงสิ่งที่เรียกว่าปัญหา : อะไรคือปัญหา? คนบางคนเขาไม่รู้สึกรว่ามีปัญหา และไม่อยากจะสนใจเรื่องปัญหา, และไม่ยอมรับว่าตัวมีปัญหานั้น เพราะไม่ถือเอาปัญหานั้นว่าเป็นปัญหาของตัวเอง. เมื่อพูดกันถึงปัญหา ก็อยากจะให้มีหัวข้อไปตามลำดับว่า ปัญหาแรกมันก็เริ่มต้นขึ้นด้วยข้อที่ว่า **ไอ้ชีวิตนี่คืออะไร? แล้วเกิดมาทำไม? อะไรเป็นสิ่งที่สูงสุดที่มันควรจะ** **ได้? แล้วมันจะได้โดยวิธีใด? ซึ่งเป็นความถูกต้องของอะไร? นี่คำตอบที่สั้น ๆ** **ที่สุด ก็มีคู่กันเป็นลำดับ ดังนี้ :-**

(๑. ถาม-ตอบ : ชีวิตนี้คืออะไร?)

เมื่อถามว่า **ชีวิตนี้คืออะไร?** พุทธบริษัท ตามทัศนะของพุทธบริษัท ก็จะตอบว่า **ชีวิตนี้คือ “กระแสแห่งการเกิด”**. “การเกิด” มีหลายอย่าง เกิดทางกายก็เป็นการเกิด, เกิดทางความคิดนึกทางจิตเป็นปัจจุบันนี้ ก็คือความเกิด; เกิดของคนก็มี เกิดของสัตว์เดรัจฉานก็มี เกิดของต้นไม้ก็มี. **ชีวิตนี้เป็น “กระแสแห่งการเกิด”** แล้วแต่จะไปใช้กับการเกิดอะไร; อะไรมันมีการเกิดแล้ว มันก็มี “กระแสแห่งการเกิด”.

ทำไมต้องพูดว่า “กระแสแห่งการเกิด”? เพราะว่ามันเกิดที่เดียวไม่ได้ มันต้องเกิดมาตามลำดับแห่ง “เหตุและปัจจัย” : ต้องมีสิ่งนี้แล้วจึงมีสิ่งนี้ แล้วจึงมีสิ่งนี้ แล้วจึงมีสิ่งนี้ ที่เรียกว่า “เหตุและปัจจัย” ส่งเสริมกันมา ตามลำดับ โดยกฎแห่งอิทัปปัจจยตา, หรือที่เรียกว่า “อาการแห่งอิทัปปัจจยตา” นั้นเอง. นี้เรียกว่า “กระแสแห่งการเกิด”.

จะเกิดมาเป็นคนได้สักคน, ได้อย่างไร? มันก็มีเรื่องที่เราจะเห็นกันอยู่ได้ เข้าใจกันได้ หรือศึกษากันได้. อาศัยอะไร เป็นเหตุให้บุคคลมีการสืบพันธุ์? มีอุปกรณ์อะไร เป็นกำลังให้กระทำ? และต้องอาศัยอะไรก็อย่างที่ประการ? จึงจะมีการตั้งครรภ์ มีทารกในครรภ์ มีการเจริญเติบโตตามลำดับ แล้วก็มี การคลอดออกมา จนกว่าทารกนั้นจะสมบูรณ์ด้วยความรู้สึกรู้คิดนึก “เกิดความรู้สึกรู้คิดในทางจิตใจได้ ว่า ‘ตัวกูและของกู’”. ถ้าทารกนั้นยังไม่ได้เติบโตถึงขนาดที่ “เกิดความรู้สึกรู้คิดได้ว่าตัวกูและของกู” แล้ว, ตามพระบาลีโดยเฉพาะอิทัปปัจจยตา ปฏิจจสมุปบาทนะ ยังไม่ถือว่าเป็นการเกิดที่สมบูรณ์.

กระแสแห่งการเกิดจึงตั้งต้นมา ตั้งแต่ว่าปัจจัยทางบิดามารดา เป็นมาตามลำดับ, เป็นทารกออกมา, เป็นเด็กโตพอสมควร – ยึดมั่นในเวทนา เกิดตัณหา เกิดอุปาทานว่า “ตัวกู-ของกู” นี่คือ “การเกิดที่สมบูรณ์”. ประมาณว่าอายุมันจะตกเข้าไปตั้ง ๕ เดือน ๖ เดือนแล้วกรรมัง กว่าเด็กเล็ก ๆ นั้นจะ “เกิดความรู้สึกประเภทตัวกู-ของกู” ขึ้นมาในจิตใจได้. นี่ชีวิตคืออะไร? ชีวิตคือ “กระแสแห่งการเกิด”.

เกิดแล้ว, เป็นตัวกู-ของกูได้แล้ว; มิใช่มันจะหยุดอยู่เพียงเท่านั้น, มันยังมีเรื่องที่จะต้องเกิด – เพราะมีสิ่งนี้จึงเกิดสิ่งนี้ เพราะมีสิ่งนี้จึงเกิดสิ่งนี้ ต่อไปอีก, แล้วมันยังมี “การเกิดโดยลักษณะนี้” ได้ วันหนึ่ง ๆ นั้นหลายกระแส หลายวงแห่งการปรุงแต่งที่เป็นการเกิด; ดังที่ได้อธิบายกันอย่างละเอียดแล้วในเรื่องของปฏิจสมุปบาท ว่าวันหนึ่งวันหนึ่งนั้นมันมีกระแสแห่งปฏิจสมุปบาทเกิดได้หลาย ๆ วง. นี่ก็เป็น “กระแสแห่งการเกิด” อยู่นั่นเอง; แม้จนกระทั่งมันเนาเข้าโลงไป มันก็คือเกิดอีกชนิดหนึ่ง – การตายเข้าโลง ก็เป็น “การเกิดชนิดหนึ่ง” ด้วยเหมือนกัน, ถ้าเชื่อว่าเข้าโลงแล้วไปเกิดใหม่อีก : มันก็ยังมี การเกิดที่ซำรอยอันไม่รู้จักสิ้นสุด.

นี่คือ “กระแสแห่งการเกิด”; เป็นคำตอบของคำถาม ที่ถามว่าชีวิตนี่คืออะไร? ชีวิตนี่คือกระแสแห่งการเกิด.

ขอให้รู้จักชีวิตในลักษณะเช่นนี้กันก่อน เพราะว่ามันคือตัวปัญหา คือปัญหาข้อแรก ที่ว่าอะไรคือปัญหา?

(๒. ถาม-ตอบ : เกิดมาทำไม?)

นี่ชีวิตคือกระแสแห่งการเกิด; แล้วก็มีปัญหาต่อไปว่า **เกิดมาทำไม?** ตอบตามที่สนะของพุทธบริษัท ว่า **เกิดมาเพื่อให้ได้สิ่งสูงสุด.** ปัญหาตอนนี้ซับซ้อนและวุ่น; คือคนบางคนเขาก็แย้งว่าฉันไม่ได้ตั้งใจจะเกิดมา ทำไมจะมาปรับให้เป็นหน้าที่ ที่ว่าฉันต้องเกิดมาเพื่ออย่างนั้น ต้องเกิดมาเพื่ออย่างนี้?

ข้อนี้ขอให้ไปคิดดูเอาเองก็แล้วกันว่า เราตั้งใจจะเกิดมาหรือมิได้ตั้งใจจะเกิดมาก็ตามที, แต่เดี๋ยวนี้มันได้เกิดขึ้นแล้ว มันหลีกเลี่ยงไม่พ้นแล้ว เพราะว่ามันได้เกิดขึ้นมาแล้ว; **นี่เราจะใช้การที่ได้เกิดขึ้นมานี้ ให้เป็นประโยชน์หรือจะให้เป็นโทษ?** ถ้าเราอยากจะใช้ให้มันเป็นโทษมันก็ได้เหมือนกัน ก็มีอิสระเสรีภาพที่จะทำให้เป็นอย่างนั้น; แต่คงไม่มีใครต้องการ, มันก็ต้องเลยผสมโรงว่า ไหน ๆ ก็เกิดมาแล้ว ว่าควรพิจารณากันดูให้ดีที่สุดว่า มันเกิดมาทำไม? คือดูในข้อที่ว่า **เกิดมานี้มันควรจะเกิดมาเพื่ออะไร? หรือเกิดมาเพื่อประโยชน์อะไร?** นี่มีคำตอบอย่างเอาเปรียบ หรือกำปั้นทุบดินว่า **เกิดมาเพื่อให้ได้สิ่งสูงสุดที่มนุษย์มันอาจจะได้.**

ก็ไปคิดดูเองว่า มนุษย์นี้ มันควรจะได้อะไรอย่างสูงสุด เท่าที่ธรรมชาติของความเป็นมนุษย์มันอำนวยให้? **เอาไปเปรียบเทียบกับต้นไม้ กับสัตว์เดรัจฉาน** แล้วก็คนด้วยกัน ในระดับ “ด้อย” สติปัญญา จนถึงระดับที่ “เด่น” ด้วยสติปัญญา **ว่ามันต่างกันอย่างไร? มันมีความสามารถต่างกันอย่างไร?** ชีวิตในระดับต้นไม้จะทำอะไรได้บ้าง? ชีวิตในระดับสัตว์เดรัจฉานมันจะทำอะไรได้บ้าง? คนที่ “ด้อยทางสติปัญญา” จะทำอะไรได้บ้าง? แล้วคนที่ “สมบูรณ์ด้วยสติปัญญา” นี้มันจะทำอะไรได้บ้าง? แล้วเราอยู่ในพวกไหน? ก็ดูเอาเอง.

หรือว่าเราอยากจะอยู่ในพวกไหน : ถ้าเราเห็นว่า ใจความเป็นมนุษย์นี้มันยุ่งยาก ยุ่งมากเกินไป ขอเป็นอย่างสัตว์, ก็ได้เหมือนกัน : ก็มีหน้าที่การงานที่น้อยที่ต่ำเตี้ย ที่แคบที่ไม่รับผิดชอบอะไร ไม่เป็นประโยชน์แก่ใคร – ก็ได้ยินว่ามีผู้เคยคิดเหมือนกัน; ถ้าเห็นว่าเป็นสัตว์เดรัจฉานก็ยุ่งยาก มีปัญหาเยอะ อยากจะเกิดเป็นต้นไม้ต้นไม้ดีก็ว่า มันมีเรื่องน้อยสบายกว่า จะหยุดหรือเย็นมากกว่า; แต่ดูอีกทีหนึ่งมันก็สู้ก้อนหินก็ไม่ได้, ต้นไม้ยังมีเรื่องยุ่ง เรื่องกิน เรื่องถ่าย เรื่องต่อสู้ เรื่องอะไรมากมาย สู้เป็นก้อนหินไม่ได้, อยากจะเกิดเป็นก้อนหิน อย่างนี้มันก็ได้เหมือนกัน : สำหรับเอามาคิดดู.

แต่ถ้าว่าพูดถึง ประโยชน์อันสูงสุดแล้ว มันก็จะมองเห็นไปในทางที่ว่า มันคู่กันอยู่กับ ความยุ่งยากลำบาก นั่นเอง; ฉะนั้น ต้นไม้ ก็ต้องทำอะไรยุ่งยากลำบากมากกว่าก้อนหิน, สัตว์เดรัจฉาน ก็ต้องทำอะไรยุ่งยากลำบากมากกว่าต้นไม้, คน ก็ต้องทำอะไรยุ่งยากลำบากมากกว่าสัตว์เดรัจฉาน. ฉะนั้น ความยุ่งยากลำบาก มันคู่กันอยู่กับประโยชน์อันสูงสุด; แล้ว ประโยชน์อันสูงสุดมันก็ต้องได้มาด้วยความที่ต้องลงทุน ด้วยความยุ่งยากลำบาก ทางกาย ทางใจ ทางอะไรทุกทางที่มันเกี่ยวข้องกันอยู่ เพื่อได้สิ่งสูงสุด มันก็ขึ้นอยู่กับว่ากระทำอะไรได้ : ถ้าต้องการอย่างมนุษย์ เป็นสิ่งสูงสุดของมนุษย์ มันก็ต้องมีเรื่องมากมายเป็นธรรมดา เพราะว่ามนุษย์นี้ธรรมชาติได้มอบหมายสมบัติอันมีค่า คือมันสมองมาให้ในระดับที่สูงสุดกว่าสัตว์เดรัจฉาน หรือต้นไม้ต้นไม้ลงไป, มนุษย์จะต้องเผชิญกันเข้ากับความยุ่งยากลำบาก เพื่อสิ่งสูงสุด ที่มันสูงที่สุดกว่าสิ่งอื่นจริงๆ. นี้เราควรจะไปคิดไปในทางที่จะใช้ทรัพย์สินสมบัติอันประเสริฐที่สุด คือสติปัญญา สมรรถภาพของชีวิตจิตใจอย่างมนุษย์นี้ ให้มันเป็นไปถึงที่สุด ซึ่งสัตว์เดรัจฉานทำไม่ได้ ซึ่งต้นไม้ทำไม่ได้ หรือซึ่งก้อนหินยังทำไม่ได้.

(๓. ถาม-ตอบ : อะไรควรเรียกว่าสิ่งสูงสุด?)

นี่ถามว่า **อะไรควรเรียกว่าสิ่งสูงสุด?** ในทัศนะของพุทธบริษัทก็คือ **ความดับไปแห่งความทุกข์โดยสิ้นเชิง ด้วยกันทุกฝ่าย.** “ด้วยกันทุกฝ่าย” นี้มันเป็นเรื่องคล้าย ๆ กับว่า “ส่วนเกิน”; แต่ที่จริงไม่ใช่ส่วนเกิน ท่านบัญญัติไว้พอดี ว่า **มนุษย์จะต้องดับความทุกข์ทุกอย่างทุกประการของตนให้ได้** แล้วก็ช่วยทำผู้อื่น คือเพื่อนมนุษย์ด้วยกันนี้ให้เป็นอย่างนั้นด้วย. นี่เป็นคำที่พระพุทธเจ้าทรงเน้นมาก ขอร้องมาก : **ประโยชน์ตน ประโยชน์ผู้อื่น** แล้วก็ **ประโยชน์พร้อมกันทั้งสองฝ่าย.** ความที่หมดปัญหาหรือดับทุกข์ได้ ด้วยกันทุกฝ่ายนั้นแหละ คือสิ่งสูงสุดของมนุษย์. **เดี๋ยวนี้ใครรู้สึกอย่างไรบ้าง?**

ในเรื่องชาดก “ลิงล้างหู” มีคำกล่าวอยู่แต่ว่า **มนุษย์นั้น ทั้งวันทั้งคืนมีแต่คำพูดว่า เงินของกู ทองของกู บุตรของกู ภรรยาของกู สามีของกู อะไรอย่างนี้** เหมือนกับว่าเป็นสิ่งสูงสุด, โดยไม่มีความหมายที่จะดับทุกข์กันอย่างไร; มุ่งแต่จะแสวงหาสิ่งเพติดเพลิน, หรือปัจจัยแห่งสิ่งเพติดเพลิน ซึ่งเดี๋ยวนี้เราก็เห็นชัดเจนอยู่ว่า คือสิ่งที่เรียกว่าเงินเป็นปัจจัยของความเพติดเพลินทุกอย่างทุกประการ; เขาชอบความเพติดเพลิน เขาก็ต้องแสวงหาปัจจัยแห่งความเพติดเพลิน เขาเอาเป็นสิ่งสูงสุด; เขาไม่ได้ตั้งปัญหาว่าเป็นทุกข์หรือไม่เป็นทุกข์; แล้วก็ไม่ได้ตั้งปัญหาถึงผู้อื่น – เพื่อผู้อื่น เพราะมันมีแต่คำว่า “ของกู ของกู” อยู่ตลอดเวลา; ฉะนั้นความรู้สึกมันจึงต่างกัน ชนิดที่เรียกว่าตรงกันข้าม : พวกหนึ่งไอ้ **ของกู,** อีกพวกหนึ่ง **ของทุกฝ่ายทั้งตัวเองและผู้อื่น.**

เดี๋ยวนี้เราเป็นพุทธบริษัท; ถ้าเรายังอยากจะเป็นพุทธบริษัท มันต้องรู้สึกคิดนึกศึกษาไปตามแนวของพุทธบริษัท : เมื่อเราอยู่เป็นสุขแต่ลำพังตัวเอง นั้นนะมันยังมีค่าน้อยไป มันมีคุณค่าน้อยไป ไม่สมบูรณ์; ต้องให้ผู้อื่นมีความสุขด้วยกันทุกคน มันจึงจะมีค่าอันสมบูรณ์. จะพูดง่าย ๆ ก็ว่า เรามันอยู่คนเดียวในโลกไม่ได้แน่; หรือถ้าอยู่ได้ก็จะไม่รู้รู้สึกสนุกอะไร : ให้เป็นสุขอยู่คนเดียวในโลก ไม่มีใครคนอื่นอีกเลยนี้ มันก็จะไม่รู้รู้สึกสนุก, แล้วมันก็เป็นสิ่งที่อยากที่จะเป็นไปได้ – การมีอะไรเพียงคนเดียว โดยที่ไม่เนื่องกับผู้อื่นหรือสิ่งอื่น. นี่ถ้าถามว่า อะไรเป็นสิ่งสูงสุด? ก็คือ “ความสุขที่แท้จริง” ของทุกฝ่ายนะ คือ “สิ่งที่สูงสุด”.

(๔. ถาม-ตอบ : จะได้มาโดยวิธีใด?)

นี่ปัญหาถัดไปมันก็จะมีความ **จะได้มาโดยวิธีใด?** ตอบอย่างพุทธบริษัท นั่นก็คือ **ได้มาจากการทำหน้าที่ของมนุษย์ โดยถูกต้องและสมบูรณ์.**หน้าที่ คือสิ่งที่ต้องทำ โดยอำนาจกฎของธรรมชาติ เรียกว่า “หน้าที่” : มีหน้าที่ของมนุษย์ คือตามแบบของมนุษย์ มีอยู่เพื่อมนุษย์ เป็นที่ตั้งแห่งความเป็นมนุษย์, แล้วก็ **มีหน้าที่ของมนุษย์ที่ถูกต้อง** นี่หมายความว่า กระทำถูกต้องไม่ผิด, แล้วก็ **สมบูรณ์** หมายความว่าครั้งเดียวก็ไม่ได้ มันต้องสมบูรณ์. บางคนยึดถือความถูกต้อง เพียงส่วนเดียวครั้งเดียว ก็ไม่มีความสมบูรณ์ จึงไม่ประสบความสำเร็จ เต็มตามที่ควรจะประสบ.

ฉะนั้น ขอให้จำไว้ว่า คำว่า “ถูกต้อง” นี้ ต้องคู่กันกับคำว่าสมบูรณ์. เกวลี ปริสุทฺธิ เป็นคำที่คู่กันมา ในคำสั่งของพระพุทธเจ้าประกาศพรหมจรรย์ : ปริสุทฺธิ – บริสุทฺธิ์ นั่นคือถูกต้อง, เกวลี นั่นคือสิ้นเชิง – หมายความว่า “ถูกต้องครบถ้วนสมบูรณ์”. ทำหน้าที่ของมนุษย์อย่างถูกต้องและสมบูรณ์ เป็นวิธีจะได้ถึงสูงสุด.

(๕. ถาม-ตอบ : ถูกต้องของอะไร?)

นี่ปัญหาสุดท้าย ควรจะมีอีกข้อหนึ่งว่า **ถูกต้องตามอะไร?** ถูกต้องตามกฎเกณฑ์ของอะไร? ก็ตอบว่า **ถูกต้องตามกฎเกณฑ์ ของธรรมะทั้ง ๔ ความหมาย.** ธรรมะมีความหมาย ๔ ความหมาย อาตมาก็พูดมาหลายสิบครั้งแล้ว; บางคนก็จะจำได้, บางคนก็ไม่จำ หรือว่าไม่ชอบไม่เชื่อก็ไม่จำ. ต้องขออภัยบ้าง ใครจะรำคาญก็ตามใจ : มันเป็นความจำเป็นอย่างยิ่ง ที่จะต้องรู้จักความหมายของคำว่าธรรมะ ๔ ความหมายไว้ในใจเสมอ. ธรรมะ ๔ ความหมาย คือ ธรรมะที่เป็นตัวธรรมชาติ นี่ความหมายที่ ๑, ธรรมะที่เป็นตัวกฎของธรรมชาติ นี่ความหมายที่ ๒, ธรรมะที่เป็นหน้าที่ตามกฎของธรรมชาติ นี่ความหมายที่ ๓, และ ธรรมะที่เป็นผลอันเกิดมาจากการทำหน้าที่ นี่ความหมายที่ ๔. มันมีอยู่ ๔ ความหมายเท่านั้น : ตัวธรรมชาติ, ตัวกฎของธรรมชาติ, ตัวหน้าที่ตามกฎของธรรมชาติ, ตัวผลที่เกิดมาจากหน้าที่.

พระไตรปิฎกทั้งแปดหมื่นสี่พันพระธรรมขันธ์นั้นแหละ พูดถึงเรื่อง ๔ เรื่องนี้เท่านั้น; ไม่ได้พูดถึงเรื่องอื่นเลย : (๑) ธรรมะคือตัวธรรมชาติ – พูดถึงเรื่อง

รูปเรื่องนาม เรื่องกายเรื่องใจ เรื่องทุกอย่างที่มันเกี่ยวกันอยู่กับรูปกับนาม ที่เป็นไปอย่างมีเหตุปัจจัยเรียกว่า **สังขตธรรม**, รวมไปถึงสิ่งที่ตรงกันข้าม จากรูปจากนาม หรือจากสิ่งที่มีเหตุปัจจัย ที่เรียกว่า **อสังขตธรรม** มีนิพพานเป็นตัวอย่าง. หมายความว่าเหล่านี้มีอยู่ตามธรรมชาติ หรือเป็นปรากฏการณ์ของธรรมชาติ ทางกายบ้าง ทางจิตบ้าง ทางสติปัญญาบ้าง เห็นได้ง่ายๆ บ้าง ละเอียดจนคนธรรมดา มองไม่เห็นบ้างนี้ : นี้เรียกว่า **ตัวธรรมชาติ**. (๒) นี้กฎเกณฑ์ที่ทำให้ธรรมชาติ จะต้องเป็นไปเช่นนั้น เป็นไปตามที่มันเป็นอยู่ เกิดขึ้น ตั้งอยู่ ดับไปก็ดี หรือในลักษณะอื่นใดก็ดี มันเป็นไปตามกฎของธรรมชาติ; เช่นร่างกายของเรา ก็เป็นไปตามกฎของธรรมชาติทุก ๆ อณู ทุก ๆ ปริมาณของร่างกาย. ตัวร่างกายก็เป็นธรรมชาติ, ตัวที่มันต้องเปลี่ยนแปลงไปตามกฎของธรรมชาติ ก็เพราะว่ามันมี **กฎธรรมชาติ** เข้ามาอยู่ด้วย กำกับอยู่ในร่างกายนี้. (๓) ฉะนั้น ร่างกายนี้จะมี **หน้าที่ตามกฎของธรรมชาติ** ซึ่งร่างกายนี้รวมทั้งจิตใจด้วย นี้มันจะต้องทำ – มันจะต้องหาอาหาร มันจะต้องกินอาหาร ต้องถ่ายอุจจาระ ปัสสาวะ นี่เป็นเบื้องต้นที่สุด มันต้องทำอย่างนี้; ยังจะต้องอย่างอื่นอีกมาก ที่มันจะรอดชีวิตอยู่ได้; แล้วมันไม่เพียงแต่รอดชีวิตอยู่ได้ มันก็เพื่อให้ได้รับผลดีที่สุดด้วย นั่นหน้าที่ส่วนนั้นมันก็ยัง มีอยู่, นี้เพราะว่า **ทำเพียงรอดชีวิตอยู่ได้ มันก็ยังไม่ดีกว่าสัตว์เดรัจฉาน มันต้องรอดชีวิตอยู่ได้ด้วย แล้วมันต้องได้อะไรดีที่สุดที่มนุษย์ควรจะได้ด้วย** : ทั้งหมดนี้เรียกว่าหน้าที่. แม้ว่ามันจะมีมากมายต่างกัน ไม่เหมือนกันแต่ละคน, แต่มันก็เป็นหน้าที่ด้วยกันทั้งนั้นแหละ. (๔) ใครทำหน้าที่แล้วก็เรียกว่าใช้ได้ มันก็มีผลเกิดจากหน้าที่; นี่เป็นธรรมดา เพราะว่ามันมีกิริยาแล้ว มันก็ต้องมีปฏิกิริยา, มีการกระทำ มันก็มีผล.

มีเรื่อง ๔ เรื่องเป็นหลักสำคัญอยู่อย่างนี้, เราจะต้องทำให้ถูกต้อง : ให้มันถูกต้องเกี่ยวกับธรรมชาติ, ให้มันถูกต้องเกี่ยวกับกฎของธรรมชาติ, ให้มันถูกต้องเกี่ยวกับหน้าที่ตามกฎของธรรมชาติ, ให้มันถูกต้องเกี่ยวกับผลอันเกิดมาจากหน้าที่นั้น ๆ. นี่ชื่อว่า ถูกต้องมันต้องเป็นอย่างนี้; ซึ่งจะพิจารณากันให้ละเอียดด้วยเหมือนกัน.

แต่เดี๋ยวนี้กำลังพูดถึงตัวปัญหา : ควรจะจับปัญหา-จับตัวปัญหาให้ได้ว่า มนุษย์มีปัญหา, มนุษย์ต้องดำรงชีวิตอยู่เหนือปัญหา; ทำได้เช่นนั้นเรียกว่าดวงงามที่สุด เป็นศิลปะแห่งการมีชีวิตของมนุษย์ที่จะอยู่เหนือปัญหา. ปัญหาที่ว่าชีวิตคืออะไร? มันก็รู้แจ้งว่า คือ “กระแสแห่งการเกิด”; ปัญหาว่าเกิดมาทำไม? มันก็รู้แจ้งว่า “เพื่อได้สิ่งสูงสุด”; ปัญหาว่าอะไรเป็นสิ่งสูงสุด? มันก็รู้แจ้งว่า “ไม่มีความทุกข์กันเลย ด้วยกันทุกฝ่าย”; ปัญหาว่ามี จะได้มาโดยวิธีใด? ก็รู้แจ้งว่า “ทุกคนทำหน้าที่ของตนให้ถูกต้องและสมบูรณ์”; ปัญหาว่า ถูกต้องตามอะไร? ตามกฎเกณฑ์อะไร? ก็(รู้)แจ้งว่า “ถูกต้องตามกฎเกณฑ์ของธรรมะ ทั้ง ๔ ความหมาย”. นี่คือปัญหา : มันเป็นปัญหาของมนุษย์. คำว่า “ปัญหา” นี้ ไม่ใช่ว่าเพียงแต่คำถามเฉย ๆ, มันทำอันตรายเอาด้วย; ถ้าเราตอบปัญหาไม่ได้ มันลงโทษให้ด้วย : นี่ปัญหา.

ขอให้ไปดูทุกสิ่งทุกอย่าง เกี่ยวกับมนุษย์เรา : อะไรที่ทำให้ขัดขวางติดตันออกไปไม่ได้; อย่างนี้เราเรียกว่า “ปัญหา”. ถ้าเราวางปัญหานั้นไม่ได้ เราจะเป็นอย่างไร? ใคร ๆ ก็เห็นอยู่แล้วว่า มันเสียหายหมดแหละ มันทนทุกข์ทรมานเหลือเกิน.

การอยู่เหนือปัญหาด้วยสัมมาทิฐิ

เดี๋ยวนี้เรามีปัญหา ทั้งสองนัย : ปัญหาที่เป็นผล อยู่ในลักษณะของผล ก็มี, ปัญหาที่อยู่ในลักษณะของเหตุ ก็มี เช่นว่า :-

เราก็รู้สึกเป็นทุกข์แล้ว เป็นทุกข์เพราะเกิด แก่ เจ็บ ตาย, หรือเป็นทุกข์เพราะอะไร ๆ ไม่เป็นไปตามที่เราต้องการเสียเลย; อย่างนี้มันก็เป็นทุกข์แล้ว เป็นภาวะที่ไม่พึงประสงค์แล้ว. คำว่า “ทุกข์” นี้ ความหมายควรจะกว้างออกไปถึงคำคำนี้ – คำที่ว่า “ภาวะที่ไม่พึงประสงค์”; ไม่ใช่หมายถึงแต่เพียง “เจ็บปวดทรมาน” อย่างเดียว. “ภาวะที่ไม่พึงประสงค์ทั้งหมด” ไม่ว่าจะเล็ก ไม่ว่าจะใหญ่ ไม่ว่าจะทางกายทางจิตใจ ทางสังคม หรือทางตัวเองก็ตาม นี้เรียกว่า “ความทุกข์”; มันก็มีอยู่แล้วในโลกนี้, แล้วมันก็เกี่ยวข้องกันอยู่แล้วกับเรา. นี่เรามันมีปัญหาอยู่แล้ว : **ปัญหาที่เป็นผล.**

ที่นี้ยังมี **ปัญหาที่เป็นเหตุ**; นั่นก็คือ “อวิชา-ความรู้” ความปราศจากความรู้ที่ควรจะรู้, นี้เรียกว่า “อวิชา”. นี้ก็เป็นปัญหาส่วนที่เป็นเหตุ ทำให้เราตอบอะไรไม่ได้ แก้อะไรไม่ได้, แล้วมันสร้างปัญหาอื่นอีกมากมายนั่นนะ; ต้องรู้จักมันไว้. “อวิชา – ปราศจากความรู้ที่ควรจะรู้” นี้ เป็น**ปัญหาที่เป็นตัวเหตุ**; แล้วมันสร้างปัญหาอื่นอีกมากมาย. ฉะนั้นเรามีปัญหาทั้งส่วนที่เป็นเหตุ และมีปัญหาทั้งส่วนที่เป็นผล; มันก็ต้องมีความรู้ที่เพียงพอ ปัญญาที่เพียงพอ สัมมาทิฐิที่เพียงพอ จึงจะขจัดปัญหานี้ได้. ตามหลักพระพุทธศาสนาว่า **ขจัดปัญหาได้ด้วยปัญญา ด้วยสัมมาทิฐิ**; นี้ก็ต้องพูดกันต่อไป. เดี๋ยวนี้การบรรยายเรื่องนี้

พูดถึงเรื่องการอยู่เหนือปัญหา – มีชีวิตอยู่เหนือปัญหา ก็ชี้ให้เห็นเสียเลยว่า อยู่เหนือปัญหาทั้งชนิดที่มันเป็นเหตุ และอยู่เหนือปัญหาทั้งชนิดที่มันเป็นผล : เราต้องอยู่เหนืออวิชา เหนือการปรุงแต่งด้วยอำนาจของอวิชา, แล้วก็ ต้องมีจิตใจอยู่เหนือความทุกข์ที่มันเป็นผล หรือเป็นไปตามกฎของธรรมชาติ.

ดังนั้น จึงสรุป “การอยู่เหนือปัญหา” อนุโลมตามธรรมะ ๔ ความหมายนั้นว่า “เราจะอยู่เหนือปัญหา” อันเกี่ยวกับธรรมชาติมันบีบคั้น – “อยู่เหนือปัญหา” ที่เกี่ยวกับธรรมชาติมันบีบคั้น, “อยู่เหนือปัญหา” ที่เกี่ยวกับกฎของธรรมชาติมันบีบคั้น, “อยู่เหนือปัญหา” ที่เกี่ยวกับหน้าที่ตามกฎของธรรมชาติมันบีบคั้น, “อยู่เหนือปัญหา” อันเกี่ยวกับผลตามหน้าที่นั้น ๆ มันบีบคั้น.

ท่านลองฟังดู เข้าใจหรือไม่เข้าใจ : (๑) ธรรมชาติหรือปรากฏการณ์ของธรรมชาติทั้งหลายรอบ ๆ ตัวเรามันก็บีบคั้นเราอยู่นะ; ไม่มีอะไรเป็นไปตามที่เราต้องการ นั้นมันบีบคั้นเราอยู่, เมื่อตะกี้ต้องห้ามกรรมมาสหลบแดดนะ คุณก็เห็นอยู่แล้ว มันบีบคั้นเรา เราทนไม่ได้, นี้เรียกว่าโดยการบีบคั้นของธรรมชาติ. อะไร ๆ ตามธรรมชาติที่มันไม่เป็นไปตามที่เราต้องการ มันมีการบีบคั้น; เราต้อง “อยู่เหนือการบีบคั้น” อันนั้นให้ได้. ทีนี้ (๒) กฎของธรรมชาติมันมีอยู่อย่างหนึ่ง มันบีบคั้นเรา, เราต้องการอีกอย่างหนึ่ง เราก็ต้อง “มีปัญญาที่อยู่เหนือปัญหา ตามกฎของธรรมชาติ”. เมื่อเราต้องเจ็บไข้; แต่เราไม่ต้องการเจ็บไข้ เราต้อง “มีอะไรที่มาต่อสู้ อยู่เหนือปัญหาตามกฎของธรรมชาติ”. ไปดูเถอะทุกอย่างที่มนุษย์กำลังต่อสู้ เกี่ยวกับกฎของธรรมชาติมันบีบคั้น : ปัญหาการบ้านการเมือง การเศรษฐกิจ การสงคราม, แม้ที่สุดแต่ปัญหาควบคุมกำเนิดเหล่านี้ มันก็เป็น

ปัญหาที่ต้องต่อสู้ ตามที่มันบีบคั้น. (๓) หน้าที่ตามกฎหมายของธรรมชาติ มันก็บีบคั้นเรา; บางทีเราก็ยอมทำตาม บางทีเราก็ไม่ยอมทำตาม. ถ้ามันจำเจมัน ก็เป็นที่จะทำตาม; อย่างเดี๋ยวนี้เอาตามจี๊เกียจกินยา ถึงขนาดว่ายอมตาย จี๊เกียจกินยา จี๊เกียจบริหารร่างกาย ถือว่า “ยอมตาย” อย่างนี้; มันก็เป็นการบีบคั้นของหน้าที่ตามกฎหมายของธรรมชาติ. ถ้ามันไม่ยุ่งยาก ไม่มากมายไม่จำเจ มันก็พอที่จะ “ต่อสู้กับมัน” ได้อีกอย่างหนึ่ง อีกแบบหนึ่ง; แต่ถ้ามันซ้ำซากจำเจมันก็จี๊เกียจจะต่อสู้, ยอมแพ้ง่าย ๆ ได้เหมือนกัน. ทีนี้ (๔) ผลที่เกิดจากหน้าที่มันก็บีบคั้นนะ : คุณหาเงินมาได้มาก ๆ, มันบีบคั้นอย่างไรบ้าง? หากการมรณหรือปัจจัยแห่งการมรณมาได้มาก, มันบีบคั้นอย่างไรบ้าง? ก็ขอให้ดูเถอะ; แต่คนที่ถูกบีบคั้นมักจะไม่รู้สึก. นายทุนร่ำรวยมาก คนมั่งมีร่ำรวยมาก, เขาถูกบีบคั้นหรือบดขยี้หัวใจ อยู่ด้วยความมั่งมีของเขาหรือเปล่า? เข้าใจว่าทุกคนมองเห็น. เป็นเทวดาในสวรรค์ : ความ เป็นเทวดาในสวรรค์อย่างที่เราเห็นว่าทำอะไรกันบ้างนั่นนะ, มันบีบคั้นบดขยี้หัวใจของเทวดาเหล่านั้นหรือเปล่า? นี่ถ้าเราเป็นพุทธบริษัทจริงเราจะมองเห็น เพราะ ว่าเราไม่ได้เข้าไปตามพวกเทวดาเหล่านั้น. เรามองเห็นได้ดีว่า เทวดาเหล่านั้น กำลังถูกบดขยี้หัวใจ อยู่ด้วยสวรรค์สมบัติของเขาอย่างไรบ้าง. แม้ว่าชั้นพรหมไม่เกี่ยวข้องกับกามารมณ์ แต่อยู่ด้วยความรู้สึกเป็นอัตตาอันสูงใหญ่ ตัวกู-ของกู อันมหิমানั่นนะ, มันบดขยี้จิตใจของสัตว์ที่เรียกกันว่าพรหมเหล่านั้นอย่างไรบ้าง? มันยึดมั่นในความดีความเด่น แม้ไม่เกี่ยวกับกามารมณ์ นี่เรียกว่ามันบีบคั้น.

เราต้องอยู่เหนือปัญหา อันเกิดมาจากการบีบคั้นทั้ง ๔ ความหมายนี้ ให้จนได้ : บีบคั้นของธรรมชาติ, บีบคั้นของกฎของธรรมชาติ, บีบคั้นของหน้าที่ตามกฎหมายของธรรมชาติ, บีบคั้นด้วย - โดยผลที่เกิดมาจากหน้าที่.

ศิลปะการอยู่เหนือปัญหา ตามหลักธรรมะ ๔ ความหมาย

เฮ้, ทีนี้เรามาดูกันไปทีละอย่างให้ละเอียดสักหน่อย จึงจะพบศิลปะแห่งการเป็นมนุษย์ที่อยู่เหนือปัญหา; อย่าลืมว่าจะพูดไปตามหลักเกณฑ์ทั้ง ๔ คือ ความหมายของคำว่า “ธรรมะ ๔ ความหมาย” นั่นเอง :-

ข้อแรกเกี่ยวกับ **ธรรมชาติ** เราเรียกธรรมชาติหรือปรากฏการณ์ของธรรมชาติทั้งหลายเหล่านี้ว่า **สภาวะธรรม**; ศัพท์บาลีในพระคัมภีร์ใช้อยู่ในวงพระคัมภีร์ การศึกษาตามพระคัมภีร์ นี้เขาเรียกว่า **สภาวะธรรม** แปลว่า **สิ่งที่มันเป็นอย่าง** ก็คือธรรมชาตินั้นแหละ ที่มีปรากฏการณ์เห็นอยู่ว่าอย่างไรเป็นอย่างไร นี้เรียกว่า **สภาวะธรรม**. **ดูที่ตัวสภาวะธรรม** : เป็นฝ่ายรูปธรรมหรือวัตถุก็มี, เป็นฝ่ายจิตฝ่ายวิญญาณก็มี, หรือถ้าหากมีอะไรอื่นไปนอกจากรูปและนามนี้ นี้มันก็ด้วย – ด้วยกัน เช่นพระนิพพานเป็นต้น. **รูปธรรม**คือวัตถุ ทุกคนมันก็รู้ รู้จักคำนี้ รู้จักสิ่งนี้, **ไอนามธรรมคือจิตใจ** ทุกคนก็รู้จักสิ่งนี้หรือคำพูดคำนี้, แล้วถ้ามีอะไรอื่นที่มันนอกออกไปจาก ๒ อย่างนี้ **มันมีอีก** มันก็รวมอยู่ในคำว่าสภาวะธรรม หรือธรรมชาติ ด้วยเหมือนกัน. เป็นอันว่า ธรรมชาติทั้งหลายทั้งที่เป็นรูป เป็นนาม คือเป็น **สังขาร** นะ, และธรรมชาติอื่นที่มีรูปร่างมีชื่อนาม ที่มีใช้สังขาร แต่เป็น **วิสังขาร** ก็ดี; นี่ก็คือธรรมชาติ เท่านั้นแหละ, จะเรียกว่า **สภาวะธรรม** คือ **สิ่งที่เป็นอย่าง** โดยเสมอกัน.

เฮ้, ทีนี้ก็มาดู **ธรรมชาติที่มันเกี่ยวกับมนุษย์** นี้ : ร่างกายมนุษย์ ทรัพย์สมบัติของมนุษย์ ตั้งคมอันแวดล้อมมนุษย์ ซึ่งมีกันอยู่แล้วตามธรรมชาตินี้, มันไม่ได้เป็นไปตามที่เราต้องการ มันไม่ได้เป็นไปตามที่ใครคนใดคนหนึ่งหวัง

ว่าให้เป็นอย่างนั้นให้เป็นอย่างนี้. คนหวังนะมันคือคนไม่รู้อะไร, ถ้าพูดให้ตรง ๆ ขออภัยก็พูดว่า “คนบรมโง่” คนที่มันหวังอะไรนะคือคนบรมโง่; เพราะมันเป็นของธรรมชาติ มันต้องเป็นไปตามกฎเกณฑ์ของธรรมชาติ มันหวังอยู่ให้มันโง่ทำไม; พอเริ่มหวังมันก็คิดหวังแหละ, ไปดูเถอะพอเริ่มหวัง ทันใดนั้นจิตใจนั้นมันก็คิดหวัง มันไม่ได้ตามที่ตัวหวัง; ฉะนั้น อยู่อยู่ด้วยความหวังสิ, “อยู่ด้วยสติปัญญา ว่ามันต้องทำอะไร เกี่ยวกับเรื่องนี้ก็ทำ ๆ ๆ”, อย่าหวัง.

ธรรมะไม่ได้สอนให้คนหวัง เพราะธรรมะไม่ต้องการจะสอนให้คนมันโง่ ก็เลยไม่สอนให้คนหวังว่าจะเอาอย่างนั้นจะได้อย่างนี้; แต่สอนว่าเธอจงทำอย่างนี้ จงทำอย่างนี้ จงทำอย่างนี้ – ให้สมบูรณ์ด้วยสติปัญญา แล้วก็ทำไปเถอะ; เรียกว่า ชีวิตนี้ดำเนินไป ทำให้ชีวิตนี้ดำเนินไป แต่ก็อย่าหวัง เพราะถ้าหวังมันก็คิดหวังแน่นอน. แล้วมันน้อยรายนัก ที่มันจะได้อย่างหวัง; แม้จะได้ อย่างหวัง มันยิ่งบ้าใหญ่ต่อไปอีกโน้น คือมันหวังต่อไปอีก มันไม่รู้จักจบหรือ.

ฉะนั้น รู้จักธรรมชาติสภาพธรรมธรรมดานี้ กันเสียก่อนว่า มันเป็นสิ่งทีใคร ๆ ไม่ควรจะหวังว่าจะเอาอย่างนั้นจะเอาอย่างนี้ ตามความหวังของตัว; แต่เป็นสิ่งทีใคร ๆ ต้องรู้ต้องเข้าใจว่า “จะต้องจัด จะต้องทำกับมันอย่างไร ทำให้ดีที่สุดแล้วกัน”. มีบุตรภรรยาสามี มีทรัพย์สมบัติ มีอะไรก็ตาม, อย่าไปหวังให้มันโง่ – จะเอาอย่างนั้นจะเอาอย่างนี้ ให้มันทรมาณใจอยู่ตลอดเวลา; แต่ว่า “จงกระทำลงไป ดำเนินการกระทำลงไปด้วยสติปัญญาให้ถูกต้องตามที่ควรจะทำ”, มันไม่มีอะไรดีกว่านั้น; ไม่ต้องหวังให้มันทรมาณใจ; และแม้สมหวังก็ไม่ต้องดีใจถึงโลดใจ มันจะเป็นบ้าอย่างอื่นต่อไปอีก.

นี่คือความวิปริตของธรรมชาติภายนอกกายเรา : ธรรมชาติทั้งหลายภายนอกกายเรา – ดินฟ้าอากาศ แดดลมฝนอะไรก็ตามเถอะ ไม่ใช่สิ่งที่เราจะไปหวังกับมันได้; ฉะนั้นการที่เราไม่หวังนั่นแหละ เป็นศิลปะแห่งการอยู่เหนือปัญหา, มันไม่ทำอะไรให้เป็นความร้อใจ เป็นทุกข์ทรมานแก่เรา เพราะว่าเราไม่หวัง. เพราะในธรรมชาติทั้งหลายมีความวิปริต คือธรรมชาติภายนอกกายเรานะ : ทรัพย์สมบัติก็ดี หรือธรรมชาติกลาง ๆ ทั่วไป ไม่ใช่ทรัพย์สมบัติของเราก็ดี อะไรก็ดี, มันมีความวิปริตจากที่เราต้องการนะ, เราจะต้องแก้ปัญหานี้ด้วยการไม่หวังอะไร; ถ้าเราต้องการอะไร เราก็ทำให้มันถูกต้องกับเรื่องของมัน.

ทีนี้ถ้าว่า มันเป็นเรื่องภายใน ธรรมชาติภายใน คือร่างกายของเราก็ดี จิตใจของเราก็ดี มันไม่เป็นไปตามที่เราต้องการ; นี่ก็เรียกว่าความวิปริตของธรรมชาติในภายใน. เมื่อตะกี้นี้มันในภายนอก; เดียวนี้ในภายใน, เอ้ามันก็ได้สิ เรามีร่างกายที่ไม่เป็นไปตามความต้องการของเรา เราก็ไม่ไปทุกข์ร้อนให้มันเสียเวลา เรารู้จักธรรมะอันสูงสุดในพระพุทธศาสนาที่เรียกว่า “อิทัปปัจจยตา” ซึ่งสรุปความเหลือเพียง ๓ พยางค์ว่า “เช่นนั้นเอง” : มันเช่นนั้นเอง.

ร่างกายเรายังไม่เป็นไปตามความประสงค์ของเรา เพราะมันมีความเป็นเช่นนั้นเอง. ทีนี้เราก็ไม่ต้องไปเป็นทุกข์กับมัน จะต้องการแก้ไขก็แก้ไขไป ไม่ต้องเป็นทุกข์กับมัน; แต่มันทำยากสักหน่อย ที่จะทำให้จิตใจไม่ต้องเป็นทุกข์แล้วก็แก้ไขไปให้ถูกต้องตามกฎของความเป็นเช่นนั้นเอง. เรื่องความทุกข์มันก็มีความเป็นเช่นนั้นเองของมัน รูปแบบหนึ่ง, ที่เราไม่ต้องการความทุกข์ ต้องการดับทุกข์ก็มีความเป็นเช่นนั้นเองของมัน อีกแบบหนึ่ง; มันก็ไปหามาให้ถูกฝาถูกตัว ให้มันถูกต้องปรับกัน มันก็ปรับกันได้.

แต่อย่างไรก็ดี เราจะไม่แปลกประหลาดในสิ่งใด ซึ่งล้วนแต่ “มีความเป็นเช่นนั้นเอง”. คนที่ยังหัวเราะอยู่ ประหลาดใจอะไรอยู่ มีความประหลาดใจอะไรอยู่บ่อย ๆ นี้ คือมัน “ไม่เห็นเช่นนั้นเอง” – ไม่เห็นความเป็นเช่นนั้นเอง. เราจะมีความรู้ให้เพียงพอ มีกำลังจิตที่เพียงพอที่จะ “เห็นความเป็นเช่นนั้นเอง” แล้วไม่มีอะไรแปลก : มีชีวิตก็ไม่แปลก, ตายก็ไม่แปลก; เรื่องได้เรื่องเสีย เรื่องแพ้เรื่องชนะ เรื่องอะไรทุกอย่างที่เขาหัวเราะขึ้น ๆ ลง ๆ กันนั่น ต้องไม่มีอะไรแปลก. นี้มีความสามารถที่จะไม่ให้เกิดปัญหาขึ้นมาจากธรรมชาติ หรือ สภาวะธรรม คือธรรมชาติตามที่มันเป็นอยู่เอง : เราอยู่เหนืออย่างนี้.

เรามีการบริหารที่ถูกต้อง ตามเรื่องของธรรมชาติแหละ : ต้องบริหารกายอย่างไร ต้องบริหารจิตอย่างไร บริหารความรู้สติปัญญาของเราอย่างไร ก็ทำไปให้ถูกต้อง โดยไม่ต้องหวังให้เป็นอย่างนั้น หวังให้เป็นอย่างนี้. “พอหวังก็ผิดหวัง” นี้ช่วยจำไว้ด้วย; ฉะนั้นไม่หวังดีกว่า ทำไปให้ถูกต้องก็แล้วกัน : สติมีเพียงพอ ปัญญามีเพียงพอ ทำไปให้ถูกต้องก็แล้วกัน, อย่าให้มีคำว่า “ความหวัง” เข้ามาเกี่ยวข้องด้วย; เพราะว่ไอ้หวังชนิดนี้ มันเป็นความหวังของอวิชา.

ไอ้หวังที่ต้องการอย่างถูกต้องด้วยปัญญานั้นนะ มันมีชื่อเรียกอย่างอื่น; ในทางศาสนาไม่เรียกว่า “ความหวัง”. ความประสงค์ต้องการที่ถูกต้องนั้น ในทางศาสนาเขาเรียกว่า “สัมมาสังกัปป” : จำไว้ให้ดี ๆ. สัมมาสังกัปป องค์ที่ ๒ ของอริยมรรคมีองค์ ๘ นั้นแหละคือความหวังชนิดที่คนธรรมดาเขาเรียกกันว่าความหวัง; แต่มันไม่เหมือนกันเพราะว่าความหวังของคนธรรมดามันหวังด้วยอวิชา. ไอ้สัมมาสังกัปปนั้น เป็นความประสงค์ด้วยสัมมาทิวฐิ; ฉะนั้น จึงไม่

หวังให้ทรमानใจ ไม่ต้องหวังให้ทรमानใจ, มีสัมมาสังกัปปไปแล้วไม่ต้องหวังอะไรให้ต้องทรमानใจ.

เรื่องลูก เรื่องเมีย เรื่องพี่ เรื่องทรัพย์สมบัติ เรื่องอะไรก็ตาม มีสัมมาสังกัปป คือมีแนวของความประสงค์ที่เป็นไปตามอำนาจของสัมมาทิฐิ หรือปัญญาอย่างนี้ได้; ไม่ใช่หวังให้คอแห้งใจเหี่ยว เหมือนกับว่าหวังด้วยอวิชา ซึ่งพอหวังก็ผิดหวัง แล้วก็ผิดหวังตลอดไป; ถ้าเกิดสมหวังเข้ามาก็ยังบ้ำใหญ่ต่อไปอีก.

นี่เราบริหารกาย บริหารจิต บริหารสติปัญญา ให้ถูกต้องอย่างนี้แล้ว ปัญหาที่จะหมดไปในอันดับที่หนึ่ง; คือปัญหาที่เกิดมาจากการบีบคั้นของสิ่งที่เรียกว่า ธรรมชาติ หรือสภาวะธรรม – มีอยู่ในตัวเราเต็มที มีอยู่นอกตัวเราเต็มที.

ในโลกนี้เต็มไปด้วยสิ่งที่เรียกว่าธรรมชาติที่เป็นสภาวะธรรม มันมีอะไรตามกฎเกณฑ์ของมันเอง; เราไปหวังจะให้มันมาตามความต้องการของเราก็เราก็กลายเป็นคนโง่ไป หรือเป็นคนสร้างปัญหาให้ตัวเองไป, ไม่มีประโยชน์อะไร นอกจากมีความทุกข์หรือปัญหา. ฉะนั้น ขอให้ทุกคน อยู่เหนือปัญหาอันเกิดมาจากการบีบคั้นของธรรมชาติตามธรรมชาติ.

ที่นี่ **ข้อที่ ๒** : **อยู่เหนือปัญหาอันเกิดจากการบีบคั้นจากกฎของธรรมชาติ.** ไ้กฎของธรรมชาตินี้ ในภาษาวัด ภาษาธรรมะ เขาเรียกว่า **สังขธรรม.** สังขธรรม – ธรรมที่เป็นของจริงไม่โกหกต่อใคร ไม่หลอกลวงใคร เขาเรียกว่าสังขธรรม; ธรรมดาเราจะเรียกกันว่า **กฎของธรรมชาติ.** กฎของธรรมชาติคือสังขธรรมนี้ เป็นกฎที่มนุษย์ไม่สามารถหลีกเลี่ยง; ฉะนั้นสิ่งที่แน่นอน

ตายตัว มนุษย์ไม่สามารถหลีกเลี่ยง เพราะอะไร ๆ มันเป็นไปตามกฎ มันเป็นขึ้นมาตามกฎ และมันเป็นอยู่ตามกฎ และมันจะเป็นต่อ ๆ ไปก็ตามกฎ จะไปหลีกเลี่ยงไปไหนหรือ.

เราเกิดขึ้นมามันก็เกิดขึ้นมาตามกฎธรรมชาติ เราดำรงชีวิตอยู่ก็ตามกฎของธรรมชาติ เราจะไปต่อไปข้างหน้าจนกระทั่งตาย หรืออะไร มันก็ไปตามกฎของธรรมชาติ; ฉะนั้น จะต้องไม่ให้สิ่งนี้บีบคั้นเรานะ : เราสามารถที่จะไม่ปล่อยให้มันเกิดปัญหาขึ้นมา เพราะกฎของธรรมชาติ, พูดกำปั้นทุบดิน – เราอยู่เหนือกฎได้โดยไม่ทำให้ผิดกฎ, มันพูดเอาเปรียบไปสักหน่อย ว่า “เราอยู่เหนือกฎธรรมชาติได้ โดยที่เราไม่ทำให้มันผิดกฎของธรรมชาติ”.

เมื่อเราไม่ทำให้ผิดกฎของธรรมชาติแล้ว มันก็ทำอะไรเราไม่ได้ มันก็มีค่าเท่ากับเราอยู่เหนือกฎของธรรมชาติ : เราอยู่เหนือกฎของธรรมชาติ โดยไม่ทำให้ผิดกฎของธรรมชาติ. เมื่อมันต้องแก่เจ็บตายไป เฮ้, มันก็แก่เจ็บตายไป; กฎธรรมชาติของเราทำให้เรารู้ จนเราไม่ต้องร้องไห้เกี่ยวกับความเกิด แก่ เจ็บ ตาย; เรารู้กฎของธรรมชาติพอที่จะไม่ต้องเป็นทุกข์. แม้ว่าเราไม่ได้ผลตามที่เรต้องการ เพราะกฎของธรรมชาติ; กฎของธรรมชาติมันก็ยังมีอยู่ว่า สำหรับเราจะไม่ต้องเป็นทุกข์ เพราะว่ามันเป็นอย่างนั้นเอง.

กฎของธรรมชาติมันจะโหดร้ายทารุณที่สุด เฉพาะแต่คนโง่เท่านั้นแหละ – คนโง่ที่ไม่เข้าใจที่ไม่เข้ร่อย ประสานอะไรกันไต่กับกฎของธรรมชาติ. แต่สำหรับพุทธบริษัทแล้ว จะต้องหัวเราะเยาะไอ้กฎของธรรมชาติได้เสมอ : มันจะเกิดขึ้น ตั้งอยู่ ดับไป, เกิดขึ้น ตั้งอยู่ ดับไป ในลักษณะใดก็ตาม คือถูกใจก็

ตาม ไม่ถูกใจก็ตาม; มันก็หัวเราะเยาะได้เรื่อยไป : มาให้รักมันก็ไม่รัก มาให้โกรธมันก็ไม่โกรธ มาให้เกลียดมันก็ไม่เกลียด มาให้กลัวมันก็ไม่กลัว มาให้หลงไหลใฝ่ฝันวิตกกังวลมันก็ไม่วิตกกังวลอย่างนี้ นี้เรียกว่า **มันรู้เท่าทันกฎธรรมชาติ รู้จักสังขาร คือกฎของธรรมชาติ**; นี่ก็เรามีพระเจ้าคุ้มครองเรา เรามีพระธรรมมีพระศาสนาคุ้มครองเรา ทำให้เราเป็นทุกข์ไม่ได้, เพราะเรารู้จักไอ้สังขารหรือกฎของธรรมชาติชนิดที่ ทำให้เราเป็นทุกข์ไม่ได้; ฉะนั้น เราจึงมีพระเจ้าคุ้มครองเราอย่างสำเร็จประโยชน์ มีพระธรรมคุ้มครองเราอย่างสำเร็จประโยชน์ มีพระศาสนาคุ้มครองเราอย่างสำเร็จประโยชน์ : นี่ปัญหาอันเกี่ยวกับกฎของธรรมชาติ ก็ไม่มีแก่เรา เราอยู่เหนือปัญหาเพราะว่าปัญหาไม่มีแก่เรา เราอยู่นอกความบีบคั้นของปัญหา อันเกี่ยวกับกฎของธรรมชาติ.

ฉะนั้น เราทุกคนสามารถที่จะอยู่เหนือปัญหา อันเกี่ยวกับกฎธรรมชาติที่มันกำลังบีบคั้น **ควบคุมไอ้สิ่งทั้งหลายทั้งปวงอยู่ทั่วไปในสากลจักรวาล** โดยส่วนรวมก็ดี โดยส่วนปลีกย่อยน้อย ๆ ของคนคนหนึ่ง ๆ ก็ดี มันอยู่ได้อ่านา กฎของธรรมชาติ; ฉะนั้น เราต้องรู้จักตอบสนองในลักษณะที่จะไม่เกิดเป็นปัญหาหรือความทุกข์แก่เรา : เรารู้เรื่องอนิจจัง ทุกขัง อนัตตาคือ เราก็ไม่มีปัญหาอันเกิดมาจากสิ่งทั้งหลายทั้งปวงที่เป็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา. เรียกว่าศิลปะคือความงดงาม ที่มีชีวิตอยู่เหนือปัญหานานาประการอันเกิดมาจากการบีบคั้นของกฎธรรมชาติ การบีบคั้นของกฎของธรรมชาติ.

ที่นี้มาถึง **หมวดที่ ๓ : ปัญหาอันเกิดมาจากการบีบคั้น ของการปฏิบัติหน้าที่ตามกฎของธรรมชาติ.** เมื่อมีกฎของธรรมชาติแล้ว ก็มีหน้าที่ของ

มนุษย์ที่จะต้องปฏิบัติตามกฎของธรรมชาติ; มันไม่ยอม มันมีความตายตัวอยู่อย่างนั้น; เราจะปฏิบัติได้หรือปฏิบัติไม่ได้ เราต้องรับผิดชอบเอง. นี่เราจะทำอะไร เราจึงจะไม่ต้องเกิดปัญหาหรือเกิดความทุกข์ เกี่ยวกับการปฏิบัติตามหน้าที่ – ปฏิบัติหน้าที่ตามกฎของธรรมชาติ. เรามีหน้าที่ที่จะดับทุกข์ มีหน้าที่ที่จะเปลื้องปัญหาทุกชนิด จะเป็นปัญหาที่เกิดมาจากอะไรก็ตาม เรามีหน้าที่ที่จะแก้ปัญหาล่าช้า เปลื้องปัญหาล่าช้า : นี้เรียกว่า “หน้าที่”. เรามีหน้าที่ที่จะแก้ปัญหาย่อยอย่างอันระดมเข้ามา โดยธรรมชาติก็ดี โดยกฎของธรรมชาติก็ดี : นี้เรียกว่า “หน้าที่”. ในภาษาบาลีภาษาศาสนาเรียกว่า **ปฏิบัติธรรม** แปลว่า **สิ่งที่ต้องปฏิบัติ** คือ **แก้ปัญหหรือดับความทุกข์** ที่มันเกิดขึ้นมาในหน้าที่.

ปัญหามันมีได้ทั้งขึ้นทั้งลง; คือ **ปัญหาเกิดจากการที่ไม่สามารถปฏิบัติ** – เมื่อเราไม่สามารถปฏิบัติตามหน้าที่ มันก็เกิดปัญหาหรือความทุกข์ขึ้นมา, เราก็ต้องแก้ปัญหาคด้วยการที่ว่า **เอาชนะความทุกข์โดยทางจิตใจได้**. **ที่นี้ ปัญหาที่เกิดมาจากปฏิบัติที่ผิด – ปฏิบัติหน้าที่ผิด** ที่กำลังผิดอยู่นี้ก็ดี หรือเคยผิดมาแต่ก่อนก็ดี และต่อไปข้างหน้ามันยังอาจจะมีผิดอีกก็ได้, เราปฏิบัติหน้าที่ของเราผิดต่อกฎของธรรมชาติ เราก็จะมีความทุกข์อย่างเดียวกับที่เคยมีมาแล้ว; **ฉะนั้น เราจะต้องสู้กับปัญหา** ที่เกิดมาจากการปฏิบัติที่ผิดหรือเคยผิด : **ที่ว่ามันจะผิด** เราป้องกันอย่าให้มันผิด, **ที่มันเคยผิดมาแล้ว** ก็ต้องกลายเป็นวิชาความรู้, และ **ที่กำลังผิดอยู่นี้** ก็จะต้องเป็นบทเรียน อย่าให้มันเป็นปัญหาทรมานใจ หรือความทุกข์ที่เหมือนกับว่าได้รับโทษ ได้รับความลงโทษ.

เราจะเปลี่ยนไอ้สิ่งเหล่านี้ให้เป็นบทเรียน สำหรับการประพฤติปฏิบัติต่อไป **ไม่เอามานั่งเป็นทุกข์เป็นร้อนเป็นอะไรอยู่**; แล้วเราก็จะเชี่ยวชาญชำนาญ

รวดเร็วกว่าการแก้ปัญหาชนิดนี้ยิ่งขึ้น. ฉะนั้น เราทำให้ชีวิตนี้มันเป็นบทเรียนไปเสีย. อาตมาอยากจะพูดว่า **น้อยคนนัก ที่จะรู้จักทำชีวิตนี้ให้เป็นบทเรียน;** เพราะว่ามีแต่คนโง่ คอยแต่จะดีใจ เสียใจ ยินดี ยินร้าย ขึ้น ๆ ลง ๆ พู ๆ แพบ ๆ ไม่มีจิตใจอยู่กับเนื้อกับตัว แล้วชีวิตนี้มันก็เป็นบทเรียนไปไม่ได้, ฉะนั้นเขาก็พลาดโอกาส เสียโอกาสที่จะได้บทเรียนที่ดีจากชีวิตนั้น.

ฉะนั้น **ไปดำรงชีวิตกันเสียใหม่ ในลักษณะที่ทำให้ชีวิตนี้มันเป็นบทเรียน;** พูดอีกทางหนึ่งก็พูดว่า **ให้การทำงาน เป็นการปฏิบัติธรรม.** ทุกคนมีการงาน ไม่มีใครที่ไม่มีการทำงาน : การงานนับตั้งแต่การบริหารร่างกาย เรื่องกิน เรื่องถ่าย เรื่องอะไรต่าง ๆ. บริหารร่างกายก็เป็นการงาน, ให้รอดชีวิตอยู่ได้นี้ก็เป็นการงาน, การศึกษาวิชาความรู้ก็เป็นการงาน, การประกอบอาชีพในหน้าที่ก็เป็นการงาน, การบริหารหมู่คณะก็เป็นการงาน, อะไรมันเป็นการทำงานไปหมด; แต่ละคนสามารถทำงานอย่างใดอย่างหนึ่งตามถนัดของตน ๆ.

เรียกว่า ทุกคนมีหน้าที่การงานตามถนัดแก่ความเป็นมนุษย์ของตน ๆ; ฉะนั้น **ขอให้การงานนั้นเป็นการปฏิบัติธรรม** คือเป็นบทเรียนที่เราทำให้มันถูกต้อง, ให้มันสอนเราเพิ่มขึ้นทุก ๆ การงานที่เราได้กระทำ. การงานที่ถูกต้องได้ผลดี นี่มันเป็นครูน้อย, มันเป็นเพื่อนกินเพื่อนเล่นเสียมากกว่า; ให้อำนาจที่ผิดหวังที่ทำให้เจ็บปวดมากนั้นแหละ เป็นครูที่ดี เป็นครูที่ไม่หลอกลวง, ไม่ใช่เพื่อนกินเพื่อนเล่น แต่เป็นครูที่ดีที่สอนอย่างเจ็บปวด คือมันสอนจริง.

ฉะนั้น **การงานที่ได้รับผลดี** ทำให้เหลือ, **การงานที่ไม่ได้รับผลดี** คนก็ไม่รู้จักรับเอาเป็นครู มันก็สำหรับเป็นความทุกข์เสียอีก; คนก็เลยไม่ได้รับ

ประโยชน์ หรือผลดี ทั้งจากการงานที่เป็นผลดีหรือผลเสีย. แต่ถ้าเรามาถือหลักว่า การงานคือการปฏิบัติธรรม ให้การงานทุกอย่างมันสอนเราให้ฉลาดให้ยิ่ง ๆ ขึ้นไป, แล้วให้ทำการงานด้วยการประกอบไปด้วยธรรมคือความไม่เห็นแก่ตัว : นี่เป็นเบื้องต้น เป็นรากฐานความเห็นแก่ความถูกต้อง; แล้วก็ปฏิบัติตามหน้าที่ของตน ๆ นับตั้งแต่คนล้างท่อถนน คนกวาดถนน คนแจวเรือจ้าง คนถีบสามล้อ ที่ถือว่าเป็นการงานที่ต่ำที่สุดคน ๆ ก็ขอให้มันเป็นการปฏิบัติธรรมของเขา สำหรับให้เขาทำให้มันดีที่สุด ให้เขาบังคับตัวเองให้ทำให้ดีที่สุด ให้ชีวิตของเขาเป็นประโยชน์แก่สังคมให้มันมากที่สุด. นี่มีผลดีอยู่ที่ว่า 'ไม่ต้องไปปฏิบัติธรรมะที่ไหนกันอีกแล้ว, 'ไม่'ไปวัดเลยก็ได้; ขอแต่ให้ทำหน้าที่ของตนในฐานะเป็นมนุษย์คนหนึ่งจะทำได้อย่างไรให้ดีที่สุด ให้ดีที่สุด.

ทำการงานให้ดีที่สุดในหน้าที่ของตน ๆ นี่คือการปฏิบัติธรรมะหน้าที่ตามกฎของธรรมชาติ; จะคุ้มครองป้องกันดีที่สุด ก็เป็นธรรมะจริง คุ้มครองได้จริง; แล้วยังจะเรียกได้ว่าเป็นบุญอันสูงสุดด้วย – บุญอันสูงสุดคือทำหน้าที่ของตนให้ถูกต้องและสมบูรณ์. หน้าที่มีอยู่อย่างไรทำให้ถูกต้อง และสมบูรณ์ : อันนั้นจะเป็นบุญอยู่ในการทำหน้าที่. คนกวาดถนน ล้างท่อถนน ก็ช่วยให้บ้านเมืองสะอาด มันก็ได้บุญตรงที่ทำบ้านเมืองสะอาด, ส่วนเงินเดือนค่าจ้างได้รับบ้างนั้นนะอีกเรื่องหนึ่ง เพราะมันต้องกินข้าว แล้วมันก็ต้องควรจะได้เงินเดือนบ้าง; แต่ที่มันทำให้บ้านเมืองสะอาดสบายแก่ผู้อยู่ นี้ควรจะถือว่าเป็นความดี ความชอบของเขา หรือว่าเป็นบุญ. นี้ดูเถอะแม้แต่คนล้างท่อถนน มันก็เป็นบุญอยู่ในการงานที่มันทำ; ฉะนั้น ถ้าเราได้ทำหน้าที่อย่างอื่น ๆ ที่สูง ๆ ขึ้นไป : เป็นพ่อค้า เป็นข้าราชการ เป็นครู เป็นหมอ เป็นที่มันสามารถจะทำหน้าที่สูงขึ้นไป, ก็ควรจะรู้สึกว่ามันเป็นบุญที่สูงขึ้นไป.

คนเป็นมนุษย์คนหนึ่งมีหน้าที่ ทำหน้าที่นั้นให้สมบูรณ์ มันก็จะเป็นประโยชน์แก่สังคม หรือว่าแก่โลกก็ได้. บุญอย่างนี้คือบุญที่จริง บุญที่ไม่ได้ทำดี ไม่ได้ข้อมดี ไม่ได้ทำอะไรหมด. การทำหน้าที่ถูกต้องและสมบูรณ์ คือบุญ หรือเป็นการปฏิบัติธรรม อยู่ในตัวการกระทำนั้นแล้ว. ถ้าใครถือหลักอย่างนี้ คนนั้นจะไม่มีปัญหาเกี่ยวกับการปฏิบัติหน้าที่ตามกฎของธรรมชาติ. เพราะเหตุอะไร? เพราะเหตุว่า ธรรมชาติมันไม่ต้องการอะไรมากกว่านั้น; ธรรมชาติต้องการแต่เพียงว่าให้มนุษย์ทุกคนทำหน้าที่ของตน ตามที่เหมาะสมแก่ตน อย่างไม่อย่างถูกต้องและสมบูรณ์. นี่ขอให้นึกถึงข้อนี้ แล้วก็ทำ; ก็จะไม่มีปัญหาที่เกี่ยวกับว่าหน้าที่ตามกฎของธรรมชาติ - มันจะไม่มาบีบคั้นเราได้ เพราะเราตอบสนองอย่างดีที่สุด; มันก็เป็นศิลปะตรงที่ว่า เอาภาระงานที่ธรรมชาติมอบให้นี้ มาเป็นการแก้ปัญหของทั้งหมด.

ถ้าเรารู้เรื่องนี้ดี เราสามารถทำได้หมดตามที่ควรจะทำ เท่าที่ควรจะทำ แล้วก็ไม่ต้องสร้างความทุกข์อะไรให้, มันทำงานเพื่องาน มันทำงานเพื่อธรรมะ มันทำงานเพื่อธรรมชาติ เพื่อกฎของธรรมชาติ เพื่อสัจธรรมของธรรมชาติ; มันไม่มีผิด มันไม่มีผิดหวัง และหน้าที่ตามธรรมชาติก็จะไม่บีบคั้นคนชนิดนี้ เพราะคนชนิดนี้มันทำมากเกินไปที่ธรรมชาติเรียกร้องต้องการไปเสียอีก. เราถือว่าเป็นศิลปะอันหนึ่ง ที่ทำให้มีชีวิตอยู่เหนือปัญหา กล่าวคือการบีบคั้นของการเรียกร้องของธรรมชาติให้คนเราทำหน้าที่.

ที่นี้ **หมวดสุดท้าย ผลที่เกิดจากการทำหน้าที่**, พุคให้สั้นที่สุดก็คือ "ผลงาน". เราทำงานหมดปัญหาเรื่องการทำงานไปแล้ว ที่นี้ได้ผลงานมา ยังมีปัญหาอะไรอีก? คนทั่วไปคงคิดว่าหมดปัญหาแล้ว ทำงานประสบผลสำเร็จได้

เหล่านี้เรียกว่า “กรรม”; เราไม่มีหน้าที่ที่จะยื่นคอเข้าไปในบ่วงแห่ง “ผลของกรรม”; เรามีหน้าที่ที่จะออกมาอยู่ข้างนอก เปลื้องตนออกมาเสียจากอำนาจของกรรม หรืออำนาจแห่งผลของกรรม, **นี่เรากลับมีหน้าที่อย่างนี้.**

ถ้าเราไปยึดมั่นถือมั่นเป็นทาสของผลงานที่ได้รับ, เราก็มีปัญหาที่มีความทุกข์หนักเพิ่มขึ้นมา มากกว่าที่เราไม่ประสบความสำเร็จในการทำงานเสียอีก. แม้ได้ผลของการงานมาแล้ว ก็ยังต้องระวังต้องระวัง, อย่าให้ความได้ดีได้เด่นได้อะไรนี้ เกิดเป็นยักษ์มารอะไรขึ้นมาอีก สำหรับจะบีบคั้นขย้ำเรา. นี่เปลื้องตนออกมาเสียจากผลงานทั้งหลาย; ใครได้ – ใครได้รับนะ มันก็เป็นความสะดอกสบายอยู่ที่ปลายเท้าได้ฝ่าเท้าของเราก็พอแล้ว, อย่าเอามาสูมไว้บนศีรษะเลย, **ให้ผลงานทั้งหลายเป็นทาสที่รับใช้อยู่เบื้องล่าง** นี่ชนะปัญหาอันเกี่ยวกับผลของงาน. อย่าว่าแต่ผลธรรมดา; ผลที่เป็นมรรคผลนิพพาน พระพุทธเจ้าท่านก็ยังสอนไม่ให้ยึดถือ **ไม่ให้ยึดถือว่าพระนิพพานของเราโน่น** – ไม่มีการยึดถือผลใด ๆ ว่าเป็นของเรา.

นี่หน้าที่หรือเคล็ดหรือเทคนิคหรือศิลปะ ที่จะประพุดติกระทำต่อธรรมะในความหมายที่ ๔ คือผลอันเกิดจากหน้าที่ ที่เรียกโดยบาลีว่า **ปฏิเวธธรรม**; ปฏิเวธะ แปลว่าได้แทงเฉพาะ คือได้ชิมได้ลองได้กิน. ผลของงานเป็นเงินเป็นทอง เป็นเกียรติยศชื่อเสียง เป็นอำนาจวาสนาอะไรก็ตาม นี่ก็เรียกว่าผล – ผลของงาน; **นี่ถ้าปฏิบัติธรรมะ บรรลุมรรค ผล นิพพาน นี่ก็เรียกว่าผลของงานในด้านโลกุตตระ. ผลงานทั้งหมด ต้องไม่ถูกยึดถือว่าเป็นของเรา, ไม่ยึดถือตัวเราโดยความเป็นเจ้าของผลงาน;** นี่ผลงานก็ไม่รู้จะไปทำอันตรายใคร เพราะไม่มีใครยึดมั่นถือมั่น.

สิ่งใดก็ตาม ถ้าไปยึดมั่นถือมั่นเข้าแล้ว มันทำอันตรายผู้นั้น คือผู้ยึดมั่นถือมั่น; ฉะนั้น ได้ผลอะไรมาอย่าไปยึดมั่นถือมั่น, ให้เป็นของธรรมดา ตามกฎของธรรมชาติ. ถ้าต้องการจะใช้ให้เป็นประโยชน์ก็ใช้ให้เป็นประโยชน์; ดังที่ว่าธรรมะนี้เปรียบเหมือนกับเรือแพ ใช้สำหรับข้ามฟาก อย่าเอามาแบกมาทูนไว้บนหัว แล้วพาขึ้นไปบนเรือน – มันก็เป็นเรื่องที่ผิดกฎของธรรมชาติ.

ฉะนั้น ผลงานทั้งหลายมันก็ ควรจะจัดไว้ในสิ่งที่อำนวยความสะดวกสบายแก่ความเป็นมนุษย์ ไม่มีความทุกข์ด้วยกันทุกฝ่าย เพราะว่ามีผลงานดี; ก็มีเท่านั้น. ถ้าไปยึดผลงานยึดอะไรเข้ามาเป็นของตนอีก มันก็มีความทุกข์อันใหม่ขึ้นมาอีก มันก็มีปัญหาอันใหม่ขึ้นมาอีก; ปัญหามันก็ไม่รู้จักสิ้นสุด. เดียวนี้เราต้องการจะเป็นมนุษย์ ที่มีชีวิตอยู่เหนือปัญหาทั้งปวง ถ้ามันมีอะไรที่ขุ่นข้องอยู่ในใจ ก็เรียกว่า “ปัญหา” ทั้งนั้นแหละ, แม้แต่ชนิดหนึ่งก็เรียกว่าปัญหา; อย่าต้องมีเลย ปัญหาเล็ก ปัญหาใหญ่ ปัญหาเปิดเผย ปัญหาซ่อนเร้น อะไรก็อย่าได้มีดีกว่า.

เอาละ, เป็นอันว่า ปัญหาเกี่ยวกับธรรมชาติ เราก็สลัดไปได้, ปัญหาเกี่ยวกับกฎของธรรมชาติ เราก็สลัดไปได้, ปัญหาเกี่ยวกับหน้าที่ตามกฎของธรรมชาติ เราก็สลัดไปได้, ปัญหาเกี่ยวกับผลที่ได้รับจากการปฏิบัติหน้าที่ เราก็สลัดออกไปได้; เราจึงไม่เป็นโรคประสาท ไม่เป็นโรคจิต, เรากำลังสบาย เป็นคนปกติเป็นพุทธบริษัท ผู้รู้ ผู้ตื่น ผู้เบิกบานอยู่ได้ เพราะเราสะสางปัญหาเหล่านี้ได้ เพราะเรามีศิลปะแห่งการดำรงชีวิต ให้อยู่เหนือปัญหาโดยประการทั้งปวง ด้วยอาศัยความรู้ที่ถูกต้องและเพียงพอ.

[สรุป]

ท่านอดสำหมาฟังคำบรรยายนี้ ก็อย่าหวังอย่างอื่น นอกจากหวังที่จะได้ **ความรู้ที่เพียงพอ ที่จะไปขจัดปัญหาเหล่านี้** ซึ่งรอพร้อมประดาหน้ากันอยู่ : ขจัดปัญหานั้นให้หมดไป ด้วย**ความรู้หลักพระพุทธศาสนา**, สรุปรวมอยู่ที่ **สัมมาทิฐิ** – ความรู้ความเข้าใจความคิดความเห็นความเชื่อหรืออะไรก็ตาม ที่มันถูกต้องนะ, แล้วมันก็ทำให้เกิดความประสงค์ที่ถูกต้อง ที่เรียกว่า**สัมมาสังกัปปะ**, มันก็มีวาจาถูกต้อง เป็น**สัมมาวาจา**, มีการกระทำถูกต้องคือ เป็น**สัมมากัมมันโต**, เลี้ยงชีวิตถูกต้อง – **สัมมาอาชีโว**, พยายามอยู่อย่างถูกต้อง – **สัมมาวาโย**, ดำรงสติอยู่ถูกต้อง เป็น**สัมมาสติ**, จิตใจก็แน่วแน่นมั่นคงอยู่อย่างถูกต้อง ที่เรียกว่า**สัมมาสมาธิ**. **นี่คือความถูกต้อง ที่เรียกว่ามันถูกต้องตามกฎหมายของธรรมชาติใน ๔ ความหมาย, หรือถูกต้องตามหลักของอัญจกัมมจรค;** ขอให้สิ่งเหล่านั้น ความถูกต้องเหล่านั้น มันมาอยู่กับเนื้อกับตัว ของเราท่านทุกคน.

อยากจะให้ใช้คำสั้น ๆ ที่สรุปความเหล่านี้ไว้ได้ทั้งหมด เป็นหลักจริยธรรมสากลก็ได้ เป็นหลักในพระพุทธศาสนาโดยเฉพาะก็ได้; **คือว่าให้พุทธบริษัททุกคนรู้จักตัวเอง ให้เชื่อตัวเอง ให้บังคับตัวเอง ให้พอใจตัวเอง ให้เคารพตัวเอง. ให้รู้จักตัวเอง** นะ ให้พุทธบริษัทรู้จักตัวเองว่า เราเป็นพุทธบริษัทไว้อย่างไร ต้องทำให้เป็นผู้รู้ ผู้ตื่น ผู้เบิกบาน อยู่เหนือปัญหาต่างๆ ไว้อย่างไร – นี้เรียกว่า “**รู้จักตัวเอง**”; แล้วก็ **มีความเชื่อตัวเอง** มีศรัทธาในตัวเอง ว่าเราทำได้ไว้อย่างไรในฐานะที่เป็นพุทธบริษัทนี้ – เราทำอย่างนั้นได้ เชื่อว่าเราทำได้ และเชื่อในทุกสิ่งที่มีมันเกี่ยวกับการที่จะแก้ปัญหานี้ได้; แล้วก็ **มีการบังคับตัวเอง** ประพฤติพรหมจรรย์ คือการบังคับตัวเอง ให้มันทำอย่างนั้นให้จนได้ – นี้เรียกว่า “**บังคับตัวเอง ถูกต้อง**

ไปหมด”; ทีนี้ก็ **พอใจตัวเอง** : ตำรวจตัวเองดูทุก ๆ อย่าง พบแต่ความถูกต้อง – ในทางร่างกายก็ถูกต้อง ทางจิตก็ถูกต้อง ทางวิญญาณคือสติปัญญามันก็ถูกต้อง ก็นับถือตัวเอง ยกมือไหว้ตัวเองว่าไม่เสียทีที่ได้เกิดมาเป็นมนุษย์ – นี้เรียกว่า **“การพอใจตัวเอง”**.

ใครทำได้ถึงขนาดนี้ นั่นแหละจบแล้ว พรหมจรรย์จบแล้ว สมบูรณ์ ในความเป็นมนุษย์ : รู้จักตัวเอง เชื่อตัวเอง บังคับตัวเอง จนพอใจตัวเอง จนยกมือไหว้ตัวเองได้; เพราะว่าเป็นผู้หมดปัญหา หมดทุกข์ โดยประการทั้งปวง. นี้ คนคนนี้สวยก็มากน้อย งามก็มากน้อย ไปคิดดู : คนที่มันทำได้แบบนี้ละ มัน งามก็มากน้อย เขาเป็นมนุษย์ที่มีศิลปะของพระธรรมอย่างเต็มตัว. อย่างน้อยก็ ขอให้ช่วยจำคำ ๕ คำนี้ไปด้วย : **รู้จักตัวเอง เชื่อตัวเอง บังคับตัวเอง พพอใจตัวเอง ไหว้ตัวเองได้; เรื่องก็จบ; นี้ความตั้งใจของอาตมา ที่จะแสดงศิลปะของความเป็นมนุษย์นะ มันอยู่ที่ตรงนี้.**

เป็นมนุษย์สกปรกเขาเรียกอะไรนะ – **อตุตตถปญญา อสุจิ มนุสสา** – มีปัญหาแต่ในเรื่องประโยชน์ของตัวเอง เป็นมนุษย์อสุจิ คือมนุษย์สกปรก. เดียวนี้ เป็นมนุษย์ที่มีปัญญา รู้จักประโยชน์ของทุกฝ่าย แก้ปัญหาของทุกฝ่ายได้จริง เป็นผู้ชนะความทุกข์และปัญหาได้จริง มันจึงมีชีวิตอยู่อย่างงดงาม. **อย่ามีแต่ความถูกต้องล้วน ๆ เลย มีความงดงามอยู่ในความถูกต้องนั้นด้วยจะดีกว่า, มันเป็นการทำอะไรที่พลอยได้; ฉะนั้น ชีวิตนี้ขอให้มี “ความงาม” ด้วย มี “ความสำเร็จประโยชน์” ด้วย และมี “การกระทำที่มีฝีมือ ฝีมืออย่างยิ่ง” ด้วย เรียกว่า “ศิลปะแห่งการครองชีวิตเป็นมนุษย์ ตามทัศนะของพุทธบริษัทโดยสมบูรณ์”.**

การบรรยายในวันนี้ เป็นการสมควรแก่เวลาแล้ว; ขอยุติการบรรยาย ด้วยการแสดงความแน่ใจว่า ท่านทั้งหลายคงจะสามารถปรับปรุงตัวเอง ให้เป็นผู้มีชีวิตที่อยู่เหนือปัญหานานาประการได้มากขึ้นกว่าเดิม, ให้สมกับที่เป็นพุทธบริษัท เกิดมาเป็นมนุษย์และพบพระพุทธศาสนา ด้วยกันจงทุกคนเถิด. ต่อไปนี้ก็เป็นโอกาสให้พระคุณเจ้าทั้งหลายสวดบทพระธรรมคณสาชยาย ส่งเสริมกำลังใจ ในการปฏิบัติธรรมะดังที่กล่าวมาแล้วนี้ให้ยิ่ง ๆ ยิ่งขึ้นไป, สืบไป.

ศิลปะแห่งการครองชีวิต

— ๔ —

๒๖ เมษายน ๒๕๒๓

ศิลปะสำหรับการมีชีวิตอยู่ในโลก

ท่านสาธุชน ผู้มีความสนใจในธรรมทั้งหลาย,

การบรรยายประจำวันเสาร์ แห่งภาควิสาขบูชา เป็นครั้งที่ ๔ ในวันนี้, อาตมาก็ยังคงกล่าวเรื่อง **ศิลปะแห่งการครองชีวิต** ต่อไปตามเดิม; แต่จะได้กล่าวโดยหัวข้อย่อยเฉพาะในวันนี้ว่า **ศิลปะสำหรับการมีชีวิตอยู่ในโลก.**

ท่านทั้งหลายเป็นอันมาก ไม่ได้เคยฟังมาแต่ต้น ของการบรรยายชุดนี้ ย่อมมีความสงสัยขึ้นมาในใจว่า มี “ศิลปะ” อะไรกัน ที่เกี่ยวกับธรรมะ? หรือว่า

ธรรมชาติจะมาเป็น “ศิลปะ” ในการมีชีวิต โดยเฉพาะอย่างยิ่งอยู่ในโลก การมีชีวิตอยู่ในโลก จะทำให้เป็น “ศิลปะ” ได้อย่างไร? เราได้เคยสรุปความหมายของคำว่า “ศิลปะ” มาแล้ว ในการบรรยายครั้งก่อน ๆ ซึ่งผู้ฟังจะต้องทำไว้ในใจ ถึงความหมายอันนี้ ให้เป็นที่เข้าใจอยู่เสมอ สำหรับการฟังทุกครั้งไป.

ความหมายทุกแง่มุมเกี่ยวกับเรื่อง “ศิลปะ”

คำว่า “ศิลปะ” คนอื่นพวกอื่นเขาจะมีคำจำกัดความว่าอย่างไร, ก็ตามใจเขา; สำหรับเราพวกพุทธบริษัท จำกัดความของคำว่า “ศิลปะ” ไว้ว่า “ความสำเร็จ ที่บวกกันเข้ากับความงดงาม และบวกกันเข้ากับควมมีฝีมือ”. ท่านลองฟังดูให้ดี ๆ ว่า ความเป็นศิลปะหรือควมมีศิลปะ กับควมไม่มีไม่เป็ศิลปะนั้น มันต่างกันอย่างไร? ศิลปะ หรือ ควมมีศิลปะ-เป็ศิลปะ นั้น มันมีผลเป็ความสำเร็จประโยชน์ตามที่ตัวต้องการ, แล้วก็บวกกันอยู่กับควมงดงาม เป็ที่ตั้งแห่งควมเลื่อมใสพอใจ, และบวกกันอยู่กับควมมีฝีมือ ในการประพฤติหรือกระทำ; ถ้ารวมกันได้ทั้ง ๓ อย่างแล้ว ก็เรียกว่า “เป็ศิลปะ”.

เท่าที่เราสอบดูความหมายกับคำว่า *Art* ของพวกฝรั่ง ซึ่งมีความหมายในทางปรัชญาเป็นต้น มันก็ได้ใจควมเหมือน ๆ กัน กับที่พุทธบริษัทเราถือกันเป็นหลักอยู่.

วัตถุประสงค์ของการกระทำทุกอย่าง อยู่ที่ “ควมสำเร็จประโยชน์” จะเป็ความสุขหรือเป็อะไรขึ้นมาได้ตามที่เราต้องการ นี้ต้องมีแน่; นี้ถ้ามันบวกกัน

เข้ากับ “ความงดงาม” มันก็มีความหมายมากออกไป เพราะว่าความสำเร็จประโยชน์ที่ไม่งดงาม มันก็มีเหมือนกัน คือมันเป็นธรรมดาๆ, ที่นี้ความสำเร็จประโยชน์ที่มีความงดงามแสดงอยู่ในนั้น มันจับใจผู้คนมากกว่า, พระพุทธองค์จึงทรงย้ำหนักย้ำหนาว่า เรืองประกาศพรหมจรรย์ ให้มีความงามในเบื้องต้น ความงามในท่ามกลาง และความงามในเบื้องปลาย – ถ้าท่านรู้จักพระพุทธองค์ในแง่นี้ ก็จะเห็นได้ทันทีว่า ทรงเป็นศิลปิน คือมีวิญญาณแห่งศิลปิน และมุ่งหมายให้พวกเราใช้ความเป็นศิลปิน คือมีประโยชน์จากศิลปะ; **นี่จะต้องบวกกันกับ “ความมีฝีมือ”** หมายถึงว่า มันกระทำได้โดยยาก เป็นงานฝีมือที่ละเอียดอ่อนที่ทำได้โดยยาก, ข้อนี้มันก็เกือบจะเป็นธรรมดาว่า ถ้าสำเร็จประโยชน์ด้วย งดงามด้วย มันก็ต้องทำยาก, แต่มันอาจจะเป็นไปได้ว่า ที่ไม่ทำยาก ทำไม่สู้ยาก มันก็จะมี นี่เราจึงต้องจำกัดความลงไปด้วยอีกข้อหนึ่งว่า **“และเป็นงานฝีมือ”**.

นี่คือ ความหมายของคำว่า “ศิลปะ”; แปลว่า **สำเร็จประโยชน์** บวกกันอยู่กับ “ความงาม” และ “ความมีฝีมือ”. “ความงาม” จูงใจคนให้สนใจ จูงใจคนให้ทำตาม; นี่เป็นความงามในทางนามธรรม เป็นความงามทางธรรม, ไม่ใช่งามด้วยเขียวๆ แดงๆ สีสังฆวรรณะลวดลาย, แต่มันเป็น ความงดงามของการประพฤติ ของมรรยาท ของการกระทำ – เมื่อเขาเห็นแล้วก็ยินดี พอใจ เลื่อมใส สัมผัสใจเอาอย่าง. ที่นี้มันก็มาถึงข้อที่ว่า “มีฝีมือ” คือกระทำยาก; ถ้ามันง่ายไปหมด หรือไม่ต้องการฝีมือ ทุกคนมันก็เป็นศิลปินไปหมด. แต่ที่มันจะทำได้แต่คนที่ มีฝีมือ ซึ่งแสดงอยู่ในตัวแล้วว่าไม่ใช่คนโง่. ระวังให้ดี คนโง่จะทำอะไรให้มีฝีมือไม่ได้; แล้วคนที่ขอมโง่ ขอมไม่ทำอะไรให้มีฝีมือ นี่มันก็มีอยู่มากในโลกนี้ หรือจะเป็นธรรมดาไปเสียทีเดียว.

ที่นี้ก็มาพูดถึงหัวข้อที่ว่า “ศิลปะสำหรับการมีชีวิตอยู่ในโลก” ก็คือ คนจะมีชีวิตอยู่ในโลกนี้ ขอให้อยู่อย่างมี “ศิลปะ”. ในการบรรยายครั้งที่ ๑ ได้พูดกันถึงความหมายทั่วไปของคำว่าศิลปะ ของคำว่าชีวิต ของคำว่าทัศนะแห่งชาวพุทธ เพราะเรามีหัวข้อว่า **ปรมาตตศิลปะแห่งการครองชีวิตตามทัศนะของชาวพุทธ**. วันนี้เป็นคำบรรยายที่ขยายความออกไป เพื่อให้เข้าใจโดยรายละเอียดว่า “ตามทัศนะของชาวพุทธนั้น –เรามีแบบแห่งการครองชีวิตที่เป็นศิลปะ”.

ในการบรรยายครั้งที่ ๒ บรรยายโดยหัวข้อว่า **ชีวิตในฐานะวัตถุแห่งศิลปะ**. ออกจะฟังยากสำหรับคนทั่วไป; เพราะว่าเขาเอาวัตถุจริง ๆ กันเสียโดยมาก มา “เป็นวัตถุแห่งศิลปะ” คือเป็นวัตถุสิ่งของ เป็นไม้เป็นโลหะ เป็นกระดาษ เป็นก้อนหิน เป็นอะไรก็ตาม เป็นวัตถุแห่งศิลปะ, อย่างที่เราได้เห็น ได้ยิน ได้ฟัง อยู่ว่ามันเป็นวัตถุแห่งศิลปะ. แต่เดี๋ยวนี้ไอ้ตัวชีวิต และโดยเฉพาะส่วนที่เป็นนามธรรม เราสามารถที่จะ “เอามาเป็นวัตถุ – ที่ตั้งแห่งศิลปะ” ก็คือ ทำชีวิตนั้นให้งดงาม.

ในการบรรยายครั้งที่ ๓ เรื่อง **ศิลปะแห่งการมีชีวิตอยู่เหนือปัญหา**. หมายความว่าชีวิตเต็มไปด้วยปัญหา นี่เป็น “ชีวิตธรรมดา”; ถ้าทำให้อยู่เหนือปัญหาได้ นั่นเป็น “ชีวิตที่มีศิลปะ”.

ท่านก็พอจะเข้าใจได้ว่า คำว่า “ศิลปะ” นี้ ไม่ได้หมายถึงเรื่องทางวัตถุ แต่อย่างเดียวนะแล้ว; มันหมายถึงขึ้นมาถึง การกระทำ กิริยาแห่งการกระทำ หมายถึง **ความคิด** และ **การแสดงออกแห่งความคิด**. นี่มันมากไปกว่าที่คนทั่ว ๆ

ซึ่งคำว่า “พุทธะ” นี้ แปลว่า ผู้รู้ ผู้ตื่น ผู้เบิกบาน; “พุทธบริษัท” ก็ แปลว่า บริษัท คือกลุ่มชน ผู้มีความรู้ ความตื่นจากหลับ และความเบิกบาน. กลุ่มชนจำนวนมาก มีวัตถุประสงค์อย่างเดียวกัน รวมกันเข้าแล้วเรียกว่า “บริษัท” ทั้งนั้น : อย่างพุทธบริษัทนี้ ก็คือกลุ่มชนจำนวนมากมีวัตถุประสงค์อย่างเดียวกัน คือพระพุทเจ้าเป็นหลักเป็นประธาน; เรามารวมกันเพื่อวัตถุประสงค์อันนี้ ก็เรียกว่า “พุทธบริษัท”. พุทธบริษัทก็คือผู้ที่มีความรู้ – เป็นผู้รู้, มีความตื่น คือไม่หลับไม่หลงไหล ไม่โง่งม, แล้วก็เบิกบานอยู่ด้วยความสุข.

ดูความหมายของคำว่า “พุทธบริษัท” คำเดียว ก็พอที่จะแสดงให้เห็นว่า มันต้องมีศิลปะ คือ เป็นศิลปะ, พุทธบริษัทจึงจะอยู่อย่างผู้รู้ ผู้ตื่น ผู้เบิกบาน ได้ตามความประสงค์; มันจึงเกี่ยวเนื่องกันอยู่ อย่างแยกกันไม่ได้ สำหรับความมีศิลปะกับความเป็นพุทธบริษัท.

ทีนี้จะเหลียวดูไปถึงสิ่งที่เรียกว่า พระธรรม หรือ ความรู้อันเกี่ยวกับพระธรรม หรือ การปฏิบัติอันเกี่ยวกับพระธรรม หรือ ผลของการปฏิบัติอันเกี่ยวกับพระธรรม รวมเรียกสั้น ๆ ว่า “ธรรม” คำเดียว : ค่าอันสูงสุดของสิ่งที่เรียกว่าธรรม ก็อยู่ตรงที่ “ทำโลกนี้ให้งดงาม”. คนที่เห็นแก่ปากแก่ท้อง จะไม่รู้ค่าของความงดงาม : ขอให้ได้กิน ได้ดื่มได้นอนหลับแล้วก็แล้วกัน ไม่คำนึงถึงความงดงาม, โลกก็เป็นโลกที่เราอยู่ได้ก็แล้วกัน ไม่ต้องคำนึงถึงความงดงาม; นี่ คนที่ไม่มีธรรมะ ไม่รู้จักธรรมะ ไม่ต้องการธรรมะ.

ไอ้ธรรมะมันมีค่า หรือคุณค่า หรือคุณสมบัติ อะไรก็ตาม, อยู่ที่ “การทำโลกให้งดงาม”. ถ้าว่าโลกนี้ไม่ต้องการความงดงาม ก็ไม่ต้องมีธรรมะก็

ได้; ฉะนั้นการมีธรรมะก็ทำให้โลกนี้งดงาม คือความสงบสุข. **ไม่มีอะไรจะงดงามเท่ากับความสุข;** เราจึงสนใจกับ “ศิลปะ” ซึ่งเป็น “ความงาม” และจะต้องเกิดขึ้นมาจากสิ่งที่เรียกว่า “พระธรรม”. เราจะให้คนแต่ละคนมีภาวะอันงดงาม ทางกาย ทางวาจา ทางใจ ทางการพูดจา ทางการคิด-การกระทำ-การเป็นอยู่ทุกอย่าง ให้มันมีความงดงาม : แล้วรวมกันเป็นโลกที่งดงาม.

ให้มีความงดงามอยู่ในการกระทำทางฝ่ายจิตฝ่ายวิญญาณ มากกว่าทางฝ่ายวัตถุ : ท่านแต่งตัวงาม มันก็คืองามทางฝ่ายวัตถุ, ท่านมีมารยาทงาม มันก็คือความงามทางฝ่ายจิตฝ่ายวิญญาณหรือฝ่ายธรรมะ. มันไม่ได้มีอะไรเพียงแต่ฝ่ายวัตถุอย่างเดียว; คนเราคนหนึ่ง ๆ ประกอบด้วยวัตถุคือร่างกาย และจิตใจซึ่งเป็นนามธรรม, มันสัมพันธ์กัน ให้เกิดการกระทำเกิดการเป็นอยู่ ที่งดงามพร้อมกันไป ทั้งทางร่างกายทั้งทางจิตใจ.

เมื่อรู้ว่า **ไอ้ความงามนี้** มันมีความหมายพิเศษ แยกออกไปจากความสำเร็จประโยชน์เพียงอย่างเดียว; **เราก็ต้องนึกถึงกันบ้าง.** แม้ตัวเราเองก็ชอบความงามของเราเอง, คนอื่นไม่ต้องพูด เขาก็จะชอบความงามของคนอื่น : มันก็เลยเป็นเครื่องชักจูงดึงดูด ให้เกิดความคบหาสมาคมกันหรือร่วมมือกัน; ฉะนั้น **ความเป็นผู้สมัคสมานสามัคคีกัน** มันก็มีได้ง่ายเพราะเหตุนี้.

ที่นี้มาพูดถึงว่า **“ศิลปะ”** สำหรับการมีชีวิต ก็คือการบอกให้รู้ว่า **ชีวิตต้องเนื่องอยู่กับ “ศิลปะ”** – มีความสงบสุขชนิดที่มี **“ความงาม”**. ถ้ามันไม่เป็นแบบนี้แล้ว ก็มันเป็นไปในทางที่ตรงกันข้ามเสียแล้ว; **ชีวิตก็คือตัวนรก** นั่นเอง.

ท่านลองเป็นอยู่อย่างไม่มีศิลปะดูก็ได้ แล้วชีวิตของท่านมันก็จะกลายเป็นนรกไปทันที; คือมันกระทำไปในทางที่ “ไม่มีอะไรงดงามเลย” : ในการกระทำทางกายก็ดี ทางวาจาก็ดี ทางจิตก็ดี สติปัญญาความคิดเห็นก็ดี มันจะ “ผิดพลาด”, ที่มัน “ไม่งาม” นั้นมันคือผิด มันไม่สำเร็จประโยชน์ แล้วมันก็เป็นทุกข์และเดือดร้อน แล้วมันก็ทำได้ง่าย ๆ ทำโดยไม่ต้องมีความรู้ความคิดความพยายามอะไร. นี่ชีวิตที่มันไม่มีศิลปะ มันก็จะกลายเป็นแหล่งแห่งความทุกข์ทรมาน ไปเสียเอง; แล้วมองดูไปที่ความทุกข์ ใครเห็นว่างามบ้าง? แล้วความหมายของคำว่า “ทุกข์” หรือ “ทุกข์” นี้ มันแสดงอยู่ชัดแล้วว่า ดูแล้วน่าเกลียด.

ตรงนี้ขออธิบายนอกเรื่องหน่อย เพราะว่ายังเข้าใจผิดกันอยู่มาก : คำว่า **ทุกข์** ในภาษาไทย หรือ **ทุกข์** ในภาษาบาลีนั้น ตัวหนังสือแท้ ๆ ที่เป็นความหมายกลาง ๆ กว้างที่สุดแล้ว มันแปลว่า **ดูแล้วน่าเกลียด** : **ทุ** แปลว่า **น่าเกลียด** หรือ **ชั่ว**, **อกุข** **อกุจิ** นี้ก็แปลว่า **ดู** หรือ **เห็น**; **ทุกข์** ก็แปลว่า **ดูเห็นแล้วน่าเกลียด** ได้แก่สังขารทั้งปวง ทั้งที่มีวิญญานและไม่มีวิญญาน.

ไอ้สังขารที่มีวิญญานมันน่าเกลียด เพราะมันไม่เที่ยง มันเปลี่ยนแปลง มันก็น่าเกลียด, หรือว่ามันมีกิเลสครอบงำแล้วมันก็เป็นทุกข์ แล้วก็น่าเกลียด; แต่ว่า **สังขารที่ไม่มีวิญญาน** เช่นก้อนหินก้อนนี้ มันไม่ได้มีชีวิตวิญญาน ไม่รู้สึกทนทุกข์ทรมานอะไรในตัวมัน, แต่มันมีลักษณะที่ไม่เที่ยง เปลี่ยนแปลง ดูแล้วก็ **น่าเกลียดที่ความเปลี่ยนแปลงของมัน**.

ฉะนั้น คำว่า **ทุกข์** แปลว่า **ดูแล้วน่าเกลียด**, แม้ว่าจะไม่มีชีวิตวิญญานอะไร มันน่าเกลียดอยู่ที่มันมีความเปลี่ยนแปลง หลอกหลวง; จึงพูดได้ว่า **จันชื้อ**

ว่าความทุกข์แล้ว ไม่ว่าในแง่ไหน ในความหมายไหน มันจะน่าเกลียดไปเสียทั้งนั้น. ให้อุณหภูมิที่เจ็บปวด ครอบคลุมราวโอดโอยอยู่นี้ มันก็เห็นชัดแล้วว่าน่าเกลียดน่าชัง ไม่งามคือไม่งาม – คุณร้องไห้ คุณเป็นทุกข์ แล้วก็รู้สึกงาม; หรือแม้แต่ก่อนหินก้อนนี้ที่มันไม่มีชีวิตวิद्यุณาน ไม่ร้องครวญครางโอดโอยอะไร แต่ถ้าดูแล้วมันก็มีลักษณะแห่งความทุกข์คือเปลี่ยนแปลงแล้วก็น่าเกลียด แล้วมันก็ไม่งาม. นี่หมายความว่า บุคคลนั้นดูมันด้วยสายตาที่ประกอบด้วยปัญญา ตามทางธรรม จะเห็นว่าสังขารทั้งปวงที่มีชีวิตจิตใจหรือไม่มีชีวิตจิตใจ มันก็ไม่น่าพอใจ ไม่งดงามอะไร เพราะมันเปลี่ยนแปลงเรื่อย จึงเรียกว่าเป็นทุกข์ : สังขารทั้งปวงเป็นทุกข์ มันเป็นทุกข์ในความหมายนี้ คือในความหมายว่า ดูแล้วมันไม่งาม.

ฉะนั้นเราจึงถือเอาความหมายของคำว่า “สุข” ว่าตรงกันข้าม คือมันน่าดู หรือน่างดงาม; แล้ว “ความสุขอันแท้จริง” นั้น คือความสงบสุขเป็นสันติที่ยั่งยืน มีความหมายมากในทางธรรม.

เราจะมีสติปัญญาอันละเอียดอ่อนกันเสียบ้าง ที่จะมีความรู้เรื่องอันละเอียดอ่อนอีกเหมือนกัน คือเรื่องของ “ศิลปะ” – เรื่องที่ทำอะไร ๆ ให้มันงดงาม, อย่าสักแต่ว่ามีกินอิมปากอิมท้องแล้วมันก็พอแล้ว มันก็ต้องมีการเป็นอยู่ที่งดงามด้วย; แล้วก็ไม่ใช่งดงามแต่เพียงทางภายนอกทางวัตถุ มีเครื่องแต่งตัวสวย มีบ้านสวย มีอะไรสวย แล้วมันจะพอ, นั้นมันไม่พอ มันต้องมีเจ้าของบ้านที่สวยด้วย – เจ้าของบ้านที่มีความงดงามอยู่ที่กาย วาจา ใจ ด้วย. ให้อัฒมคมันจึงจะเป็นชีวิตที่งดงาม หรือที่น่าดู.

เอาละ, เป็นอันว่า ตอนนี้เราทำความเข้าใจกันในข้อที่ว่า ศิลปะนั้น เป็นของละเอียดอ่อน และเป็นสิ่งที่จำเป็นปรารถนา คือว่าควรจะต้องการสำหรับทุกคน ที่มีสติปัญญาอย่างมนุษย์. ถ้าเป็นอย่างสัตว์เดรัจฉาน ไม่มีความคิดนึกหรือความรู้สึก หรือมันสมองลึกลงมาถึงความงามชนิดนี้ มันจึงไม่มีความรู้สึกที่เป็นศิลปะ; แต่เดี๋ยวนี้เราเป็นคน เป็นมนุษย์แปลว่ามีใจสูง มันควรจะสูงพอที่จะรู้จักความเป็นมนุษย์นั้น ว่ามันสูง ว่ามันสวย ว่ามันงาม คือความที่ต้องมี “ศิลปะ” นั้นเอง.

โลกคืออะไรที่จำเป็นต้องอยู่อย่างมีศิลปะ

ที่นี้ก็ตามหัวข้อที่ได้ยกขึ้นไว้ข้างต้นนั้นว่า ศิลปะสำหรับการมีชีวิตอยู่ในโลก; ฉะนั้นฟังให้ดีว่า “มีชีวิตอยู่ในโลก”, ก็ต้องมีชีวิตอยู่ในโลกอย่างงดงาม ไม่ใช่อย่างที่จะปล่อยให้ตามบุญตามกรรมได้. เราควรจะพิจารณาคูกันในเรื่องต้นสักหน่อยว่า **ไอ้โลกนี้มันคืออะไร?** ไอ้คำว่า “โลก” นี้ : **โลกแผ่นดินก็ได้**, เด็ก ๆ ที่เขาเพิ่งเรียนในโรงเรียนนะ คำว่า “โลก” เขาก็หมายถึงไอ้ก้อนกลม ๆ คือแผ่นดินนี้; แต่ถ้าเป็นผู้ใหญ่เรียนธรรมะธัมโมอะไรมาเยอะแล้ว คำว่า “โลก” นี้มันเลยไปถึง **สัตว์โลก** คือสิ่งที่มีชีวิตอยู่ในโลก; แล้วถ้าละเอียดมากไปกว่านั้น ไอ้โลกมันก็คือ **ชีวิตที่มารวม ๆ กันเข้าทั้งหมด** นั้นเอง. บรรดาสิ่งที่มีชีวิตทั้งหลาย –เอาชีวิตนี้มารวม ๆ กันเข้าแล้วก็คือโลก; ฉะนั้น **โลกก็คือชีวิตที่เอามารวม ๆ กันเข้า** นั้นเอง, นี้เราก็มีส่วนอยู่ในการที่รวมนั้นด้วย. **โลกคือชีวิตที่รวม ๆ กัน แล้วก็เกิดมีปัญหาขึ้นมา; คือการดำรงชีวิตอย่างไรจึงจะงดงาม ก็จะเป็นสุขสบายไม่มีความทุกข์นะ : นั่นคือปัญหา.**

ฉะนั้น โลกก็คือสิ่งที่มีปัญหาว่าจะอยู่กันอย่างไรรจึงจะงดงาม, มันไม่เพียงแต่ชีวิตที่มารวม ๆ กันอยู่เฉย ๆ เสียแล้ว; มันได้สร้างปัญหาขึ้นมา เพราะการที่มาอยู่รวม ๆ กันนี้มันไม่งดงาม ถ้ามันไม่มีธรรมะสำหรับการอยู่รวม ๆ กันอย่างถูกต้อง, ฉะนั้น เราต้องมีธรรมะข้อนี้ ซึ่งเรามาเรียกเสียใหม่ว่า “ศิลปะสำหรับการมีชีวิตอยู่ในโลก”.

โลกนี้มีปัญหาตามธรรมชาติ ชีวิตมีปัญหายุ่งตามธรรมชาติ มาตรฐาน; ขอให้มองคุณในแง่นี้ก่อน ว่าไอ้โลกนี้มันมีปัญหายู่งตามธรรมชาติมากพออยู่แล้วเหมือนกัน; คือว่าเราเกิดมานี้ มันต้องต่อสู้ตลอดเวลา – ตั้งแต่อยู่ในท้องแม่ มันก็มีการดิ้นรนต่อสู้, คลอดออกมา ก็คือการดิ้นรนต่อสู้ – ต้องต่อสู้กับดินฟ้าอากาศ ต้องต่อสู้กันกับทุกอย่างที่มาแวดล้อม ต้องต่อสู้กับโรคภัยไข้เจ็บ, ไอ้ตามปรกติธรรมดาเราก็ต้องกินอาหาร เราก็ต้องหาอาหาร และต้องบริหารร่างกายให้มันถูกต้อง มันจึงจะรอดชีวิตอยู่ได้ : นี่ตามธรรมชาติมันก็มีปัญหายู่งแล้ว.

ทีนี้พอเกิดมาแล้ว มาอยู่รวมกันเป็นโลก ไอ้ปัญหาที่มากไปกว่าธรรมชาติมันก็เกิดขึ้น ที่เรียกว่า ปัญหาทางการเมือง; หมายความว่าเมื่อมาสัมผัสกันเข้า มันก็มีปัญหาใหม่แปลกออกไป ที่เรียกว่า วิวัฒนาการมากกว่าธรรมชาติ. เดียวนี้มนุษย์เราในโลกมีวิวัฒนาการด้วยสติปัญญา มีนั่นมีนี่อย่างนั้นอย่างนี้ จนพอจนเกิน จนได้เปรียบแก่กิเลส จะต้องต่อสู้กับกิเลสยาก มากไปกว่าเดิมซึ่งเพียงแต่ต่อสู้กับธรรมชาติ; เดียวนี้ต้องมาต่อสู้กับกิเลส คือความโง่ของมนุษย์ที่ทำอะไรที่ไม่ควรจะทำขึ้นมามากมาย ให้มีปัญหาเกิดขึ้นมากมาย เกี่ยวกับการกินอาหาร เกี่ยวกับการนุ่งห่ม เกี่ยวกับการอยู่อาศัยใช้สอย และเกี่ยวกับการบำบัดโรคภัยไข้เจ็บ : นี่ปัญหาก็มากกว่าก่อน.

ที่นี้ ที่ว่า “มันโง่”, ขอภัยใช้คำว่า “มันบ้า”, นักขึ้นไปอีก ก็คือเรื่อง **ถึงประเล้าประโลมใจ**. ธรรมชาติของจิต มันก็ต้องการความประเล้าประโลมอยู่แล้ว; เดียวนี้มนุษย์ก็ขยายการกระทำที่เป็นการประเล้าประโลมใจนี้ มากไปเกินกว่าที่จำเป็น ซึ่งท่านทั้งหลายก็เห็น ๆ กันอยู่แล้วว่ามันเป็นอะไรบ้าง ที่มนุษย์ได้ทำขึ้นมา สำหรับประเล้าประโลมใจ **จนเพื่อจนเกิน**; แล้วอันนี้เองเป็นต้นเหตุแห่งการทุจริตคอร์รัปชัน ความไม่เชื่อตรงต่อความเป็นมนุษย์ของกันและกันเต็มไปทั่วโลก. **นี่แหละปัญหาที่มันเกิดมาจากวิวัฒนาการของมนุษย์นั้น**. ยิ่งในปัจจุบันนี้ยิ่งมากขึ้น เหมือนกับวัง; ไอ้ตอนที่แรก ๆ มีโลก ยังเป็นคนป่าอยู่ มันก็ไม่ค่อยมีปัญหาอย่างนี้; พอมนุษย์เริ่มเจริญ เริ่มเจริญทางวัตถุปัญหาก็มาก; เดียวนี้เจริญจนเพื่อ ปัญหามันก็เพื่อเหมือนกัน. ฉะนั้น เราจึงแก้ปัญหาลำบากไม่ได้ เพราะว่ามันเป็นบ่าวเป็นทาสของกิเลสมากเกินไป **ก็เลยมีปัญหา ยากที่สุดที่จะอยู่ในโลกชนิดนี้ให้เป็นปรกติได้**.

เรามีปัญหาทั้งส่วนตัวเรา เฉพาะตัวเราคนหนึ่งนี่ก็ปัญหาประเภทหนึ่ง; แล้วเราก็มีปัญหาเกี่ยวกับสังคม คือการผูกพันกันเข้าเป็นสังคม, **กระทั่งเป็นโลกทั้งโลกที่มีการเนื่องกัน**. เดียวนี้เรามองให้ดีเราจะเห็นว่า มันมีการผูกพันกันทั้งโลก มีอะไรเกิดขึ้นที่ไหนที่มุมโลกไหน ไอ้ผลที่มันสะท้อนออกมานั้น มันถึงทั่วกันไปทั่วโลก; ฉะนั้นคนเขาจึงกลัวว่าสงครามมันจะเกิดขึ้นที่ไหน มันมีผลสะท้อนไปทั่วโลก เพราะว่ามันเล็กลงทุกที คือการคมนาคมมันวิเศษมากขึ้นทุกที จนโลกมันเล็กแล้ว. ก่อนนี้ถ้าจะไปเที่ยวทั่วโลก เขาว่าต้องเล่นเรือตั้ง ๓ ปี กว่าจะรอบโลก; เดียวนี้เราไปได้ใน ๓ วัน, ถ้าเครื่องบินชั้นดีมันก็สักวันครึ่ง มันก็จะไปรอบโลกได้ โลกมันเล็กลงเพราะเหตุนี้; ฉะนั้น ปัญหาจึง

มาถึงกันหมด ก็เรียกว่ามันเป็นโลกที่อยู่ยากมากขึ้นทุกที; เราต้องเก่ง ต้องฉลาด ให้ทันกัน จึงจะอยู่ในโลกชนิดนี้ได้.

นี่โลกคืออะไร? โลกคือชีวิตที่มารวม ๆ กัน แล้วก็ทำให้เกิดปัญหาในการดำรงชีวิต : “มีปัญหาทั้งตามธรรมชาติ” และ “มีปัญหาทั้งที่มนุษย์ทำขึ้นมา ผิดธรรมชาติ” แล้วก็ “มีปัญหาทั้งส่วนตัวและส่วนรวมผูกพันกัน”. สรุปแล้วโลกนี้ก็ – ไม่ใช่อะไรอื่น โลกนี้คือกลุ่มแห่งปัญหาซับซ้อน ยุ่งเหยิงสาบไม่ออก; แล้วมันจะอยู่กันอย่างไร ?

การดำรงชีวิตอยู่ในโลกชนิดไม่พ่ายแพ้โลก

นี่เมื่อเรามีหน้าที่ที่ยังจะต้องอยู่ในโลกนี้ จะต้องดำรงชีวิตอยู่ในโลกนี้ ซึ่งเต็มไปด้วยปัญหาดังที่กล่าวแล้ว : เราจะต้องอยู่ในท่ามกลางปัญหา โดยไม่ต้องเป็นอันตราย ไม่ต้องถูกระทบกระเทือนด้วยปัญหา จะเรียกว่า “เป็นศิลปะ” หรือไม่? ถ้าเราอยู่ได้ อยู่ได้ดีนะ, จะเรียกว่า “มีชีวิตอย่างศิลปะ” หรือหาไม่? ใคร ๆ ก็ต้องยอมรับว่า ถ้ามันอยู่ได้ดี มันก็ต้องเก่งมาก ขนาดเป็น “ยอดของศิลปะ” ที่เดียว; ฉะนั้น เราจึงพูดกันถึง “ศิลปะสำหรับการมีชีวิตอยู่ในโลก โดยเฉพาะแห่งยุคปัจจุบัน”.

เมื่อโลกมันมีปัญหา มาก มันก็เหมือนกับว่า มันระเะระกะไป ด้วย หนาม หรือด้วยของแหลมคม ที่จะยอกตำคนที่อยู่ในโลก. ลองคิดดูสักแวบหนึ่ง ก็พอจะเห็นได้ว่า เราจะต้องระมัดระวังตัวมากขึ้นทุกที ความปลอดภัยไม่รู้หายไป

ไปหมด; โดยเฉพาะในบ้านในเมืองที่เจริญ เช่นเมืองหลวง เต็มไปด้วยอันตราย แม้กลางวันแสก ๆ บนถนนหนทาง; กระทั่งว่าอยู่ในบ้านในเรือน ในห้องในหับ ของตน ก็ยังมีอันตราย; เรียกว่ามันแปลกจากแต่ก่อนมากแหละ.

ที่นี่ มันยังมีอันตรายชนิดอื่นที่มองไม่เห็นตัว; เช่นที่จะทำให้เรา ประสบกับเข้ากับโรคภัยไข้เจ็บ ความหมดเปลือง ความวินาศพิบหาย วิกฤติอะไรต่าง ๆ นี้อีกมากมายอีกหลายอย่าง. นี้เรียกว่า *โลกสมัยนี้มันเต็มไปด้วยอันตราย, เราจะอยู่ในโลกนี้โดยไม่ประสบอันตรายได้อย่างไรกัน? เราต้องเก่งมาก เราต้องฉลาดมากแหละ จึงจะมีชีวิตอยู่ในโลกนี้ ชนิดที่ไม่ไปโดนกันเข้ากับไอ้หนาม หรือว่าอันตราย ที่มีอยู่ทั่วโลก.*

(ข้อที่หนึ่งหรือแง่ที่หนึ่ง : *อยู่ในโลก โดยไม่ถูก “เขี้ยวของโลก”.*) มีรูปภาพใน “ตึกโรงมหรสพทางวิญญูณ” อยู่ภาพหนึ่ง ซึ่งมีความหมายมาก ขอให้ทุกคนสนใจ : ว่า *อยู่ในโลก เหมือนกับลี้ญงอยู่ในปากไม่ถูกเขี้ยวง.* มันเป็นภาพพจน์ หรืออุปมาที่ให้ความหมายดีมาก : *ไอ้ลี้ญงมันอยู่ในปากง ก็อยู่ระหว่างเขี้ยวง แต่มันไม่เคยถูกกับเขี้ยวง เพราะว่ามันอยู่อย่างมีศิลปะนะ, จะโดยเจตนาหรือไม่โดยเจตนา นั้นเราไม่ต้องไปรู้ออก, เรารู้แต่ว่า “ไอ้ลี้ญงไม่เคยถูกเขี้ยวง”; ฉะนั้น เราจึงอยู่ในโลกนี้ เหมือนลี้ญงมันไม่ถูกเขี้ยวง.*

เราอยู่ในโลกที่เต็มไปด้วย “เขี้ยวของโลก” “พิษสง อันตรายของโลก” นี้เต็มไปด้วยหมด แล้วเราก็ไม่ถูกกับ “เขี้ยวของโลก”. นี้เรียกว่า “เขี้ยวของโลก” : อยู่ในระหว่าง “เขี้ยวของโลก” โดยไม่ถูกเขี้ยวของโลก. นี้คือศิลปะแห่งการมีชีวิตที่อยู่ในโลกข้อแรก โดยไม่ต้องถูกเข้ากับ “เขี้ยวของโลก”.

คนหนุ่มคนสาวระวังให้ดี มีโอกาสที่จะถูกกับ “เจ้าของโลก” นี้มากกว่า; จะต้องศึกษาให้เข้าใจว่าอะไรเป็นอะไร แล้วก็อยู่อย่างเฉลี่ยฉลาด ไม่ถูกกันกับ “เจ้าของโลก” ไม่ต้องมานั่งร้องไห้ ไม่ต้องไปกระโดดน้ำตาย ไม่ต้องแขวนคอตาย ไม่ต้องยิงตัวเองตาย : นี่ก็เรียกว่า มันอยู่ในโลกอย่างไม่ถูก “เจ้าของโลก”.

ท่านไปคิดดูเถอะ จะเห็นได้ว่ามันยิ่งจำเป็นยิ่งขึ้นทุกที สำหรับโลกยุคปัจจุบันนี้. นี่ข้อหนึ่งแล้ว : เรามีชีวิตอยู่ในโลกโดยไม่ “ถูกเจ้าของโลก”.

ที่นี้มองคู่อีกแง่(:แง่ที่สอง)ถัดไป : **อยู่ในโลก โดยการ “กินเหยื่อ” แล้ว “ไม่ติดเบ็ด”.** ก็คือ โลกนี้ มันเต็มไปด้วย “เหยื่อล่อ” ให้เกิดความอรร้อยทางตาบ้าง ทางหูบ้าง ทางจมูกบ้าง ทางลิ้นบ้าง ทางผิวหนังบ้าง ทางจิตใจบ้าง, เต็มไปด้วยความอรร้อยที่จะล่อ; แล้วไอ้สัตว์เหล่านี้ก็ทนไม่ได้ ก็ไปกินเข้าแล้วก็ “ติดเบ็ดคือความทุกข์”. เราจะทำอย่างไร ที่จะเป็นเหมือนไ้ปลาที่มันฉลาดเป็นพิเศษ “-กินแต่เหยื่อ” แล้ว “ไม่ติดเบ็ด”? เดียวนี้มันเป็นปลาโง่กันทั้งนั้นแหละ ไป “กินเหยื่อ” เหล่านี้เข้าแล้วก็ “ติดเบ็ด คือ ความทุกข์” ไม่มากก็น้อย ไม่ทางกาย ก็ทางจิต; โดยมากก็คือ “ความระทมทุกข์” เพราะไปเป็นทาสของเหยื่อ, คือ “ติดเบ็ด”.

ในโลกนี้มี ๓ เรื่อง อาตมาเคยสรุปให้ฟัง ให้จำกันได้เป็นหลักง่าย ๆ ว่า สาม ก. : ก กิน, แล้ว ก กาม, แล้วก็ ก เกียรติ : เรื่องกิน เรื่องกาม เรื่องเกียรติ นี้ เป็น “เหยื่อของโลก” ในโลกได้ทั้งนั้น :-

เรื่องที่ ๑ : *เรื่องกิน* ก็อย่าให้มันไป “ติดเบ็ด” – เกิดปัญหาขึ้นเพราะการกิน วิชาไปเพราะการกิน. โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ใ้กินที่ไม่ต้องกินเช่นกินเหล้านั้นนะ หรือกินอะไรที่มันมากเกินความจำเป็น ที่มันไม่ต้องกิน, แม้แต่กินอาหารมันก็กินกันจนเกิน จนเสียนิสัย ที่จะต้องกินกินกินแพง จนเงินเดือนไม่พอใช้. นี่ก็อย่าให้มันมีลักษณะเหมือนกับ “ติดเบ็ดในโลก” เกี่ยวกับการกิน.

ที่นี้ เรื่องที่ ๒ : *เรื่องกาม* นี้มันไม่ใช่เรื่องจำเป็น; แต่มันก็เกินกว่าที่มนุษย์จะบังคับได้ เพราะธรรมชาติมันเป็นผู้กำหนดมา มันใส่อวัยวะภายในของคนเราบางอย่างมา – *ต่อมแกลนด์ประเภทนั้น* ซึ่งจะต้องเกิดความรู้สึกในทางกามหรือทางเพศขึ้นมา อย่างที่จะหลีกเลี่ยงไม่ได้; แล้วธรรมชาติอันสูงสุด หรือพระเจ้าบันดาลเหนือมนุษย์ – *ใส่สรรร้อยสูงสุดมาในสิ่งที่เรียกว่ากาม* เพื่อให้คนหลง แล้วตกเป็นทาสของกาม แล้วก็ทำหน้าที่ที่น่าเกลียดน่าชัง สกปรก เหน็ดเหนื่อยที่สุด คือ “การสืบพันธุ์”.

ถ้าไม่มีอะไรมาล่อมาหลอกกันขนาดหนัก คือรสแห่งกามแล้ว คนก็ไม่สืบพันธุ์ แล้วพันธุ์มันก็สูญ; ธรรมชาติไม่ต้องการให้สูญพันธุ์ หรือพระเจ้าไม่ต้องการให้สูญพันธุ์ มันก็ใส่เรื่องกามมาในชีวิตนี้อย่างเหนียวแน่น อย่างที่ทุกคนก็ตกอยู่ได้อ่านาจ. นี่ถ้าเราไม่รู้เท่าทันเราก็เป็น “ทาสของกาม” มันก็ “ติดเบ็ดของกาม”. ถ้ารู้เท่าทันกินเหยื่อไม่ติดเบ็ด บริโภคกามโดยไม่ต้องรับโทษทุกข์ เพราะกามก็ดี ก็เรียกว่า “ความงดงาม” ได้.

ที่นี้ เรื่องที่ ๓ คือ *เรื่องเกียรติ*. คนเราหลงไหลในเกียรติ : ถ้าเรื่องกินหมดไปแล้ว เรื่องกามหมดไปแล้ว ก็มา “ติดเรื่องเกียรติ” หลงเกียรติ ขอมตาย

เพราะเกียรติ; ใอันี่มันก็ไม่งดงาม. ดังนั้นถ้า “ให้มีเกียรติอย่างที่ไม่ต้องทุเรศตา” มันก็ “นำดู” มันก็ “งดงาม”.

ฉะนั้น กินเหยื่อแล้วไม่คิดเบ็ดของเรื่องกิน เรื่องกาม และเรื่องเกียรติ : นี้เป็น “ศิลปะอย่างยิ่ง” ในการที่จะมีชีวิตอยู่ในโลกนี้. นี้เป็นแง่หนึ่งที่ต้องมอง เพื่อดำรงชีวิตอยู่ในโลกให้งดงาม.

ที่นี้แง่ถัดไป (: แ่งที่สาม) ก็อยากจะพูดว่า **อยู่ในโลก โดยเป็นผู้ “ชนะโลก”**. มันพูดได้ว่า คนในโลกทั้งหมดก็ว่าได้ อยู่ในโลกอย่างผู้พ่ายแพ้ – พ่ายแพ้ต่ออำนาจของโลกสิ่งหลอกลวงยั่วชวนของโลก ทนทุกข์ขมแค้นกันไปทั้งนั้น. นี้เราจะ “มีศิลปะอยู่ในโลกอย่างผู้มีชัยชนะเหนือโลก ตลอดเวลา”; เราจะไม่พ่ายแพ้แก่โลก เราไม่ต้องหนีโลก. คำว่า “หนีโลก” นั้นเป็นคำพูดที่โง่เขลาที่สุด เช่นว่า “บวชหนีโลก” นี้ เป็นไปไม่ได้ในทางพุทธศาสนา. **บวชนี้เพื่อจะเอาชนะโลก เพื่อหาวิธีที่จะเอาชนะโลก, ไม่ใช่บวชหนีโลก; ใอันี่บวชหนีโลกนั้นคนโง่มันพูด** พูดตามความคิดของมันเอง. เดียวนี้อยู่ในโลก ไม่ต้องหนีโลก เพราะ “อยู่อย่างผู้ชนะโลก มีชัยชนะเหนือโลก”. ทุกอย่าง ใอันี่เรื่องกิน เรื่องกาม เรื่องเกียรติ เรื่อง เป็นอยู่ในแบบไหน เราก็เป็นผู้ชนะได้; โลกไม่บีบบังคับเราได้ เพราะฉะนั้นเราไม่ต้องหนีโลกไปบวชหรอก. **ธรรมะมันมีไว้สำหรับให้คนอยู่ในโลก อย่างผู้มีชัยชนะอยู่ในโลก, อยู่ในโลกด้วยชัยชนะ.**

นี่คือธรรมะของพระพุทธเจ้า : **ธรรมะของพระพุทธเจ้ามีวัตถุประสงค์ให้คนอยู่ในโลก โดย “มีชัยชนะอยู่เหนือโลก”;** นี้คนที่มันไม่รู้จัก มันใช้ไม่เป็น มันพ่ายแพ้ แล้วมันก็หนีโลกไปบวช : มันยังโง่ ๒ เท่า ๓ เท่า. ใอันี่ธรรมะ

มันต้องการให้อยู่ในโลกนี้ เอาชนะทุกอย่าง เรื่องกิน เรื่องกาม เรื่องเกียรติ เรื่องอะไรก็ตามที่มันมีอยู่ในโลก เราจะต้อง “อยู่อย่างชนะ”, ไม่ใช่ชนะอย่างบ้าบิ่น ชนะอย่างโง่เขลา อันนั้นมันก็ใช้ไม่ได้, มันต้องชนะจริงๆ ก็ว่ามันไม่สร้างปัญหาขึ้นมา อยู่ได้อย่างสะดวกสบาย.

ถ้าอยู่ในโลกด้วยความพ่ายแพ้ มันก็เหมือนกับตกนรกแหละ มันตกนรกอยู่ที่ในโลก ซึ่งอยู่ด้วยความพ่ายแพ้. ถ้าว่าเราอยู่ในโลกด้วยชัยชนะ มีศิลปะเราก็เหมือนกับอยู่ในสวรรค์ได้เหมือนกัน – มีวิธีการทำให้จิตใจอยู่ด้วยความพอใจ ความสนุกสนานเยือกเย็นเป็นผาสุก. นี่ชนะโลก; มีหลักธรรมะมากพอ ที่จะเอามาใช้ให้เป็นผู้ชนะโลกอยู่ในโลก.

ไอ้ที่เราจะพ่ายแพ้ ก็คือ สิ่งที่มันมีคุณค่าในทางหลอกลวง ยั่ววนและหลอกลวง นี้ก็มีนะ; ไอ้ที่ยังเป็นสถานะตามธรรมชาติมันก็มี. ท่านรู้ไว้เถิดว่า มันมีอยู่ ๒ ฝ่ายที่เราจะแพ้มัน :-

ไอ้ฝ่ายที่ ๑ ก็คือ ทีมมนุษย์มันสมมติ มันหลงยึดถือปฏิบัติกันขึ้นมาเอง เขาเรียกกันว่า โลกธรรม – ธรรมที่มีอยู่ในโลก คือสิ่งที่มีอยู่ในโลก เรียกว่า “โลกธรรม”; ยกตัวอย่างไว้เป็นเรื่อง ได้ลาภแล้วก็เสื่อมลาภ, ได้ยศได้เกียรติแล้วก็เสื่อมยศเสื่อมเกียรติ, แล้วก็ได้สรรเสริญแล้วก็ได้นินทา, แล้วก็ได้สุข – ได้ทุกข์. ก็แยกเป็น ๔ คู่, รวมเป็น ๘; เรียกว่า โลกธรรม ๘.

ใครบ้างที่ไม่กระทบกันเข้ากับ “โลกธรรม” ถ้าอยู่ในโลกมันต้องกระทบกันเข้ากับ “โลกธรรม”; เพราะว่าในโลกมันมีสิ่งนี้เป็นลักษณะของมัน.

เราได้ลาภ แล้วเสื่อมลาภ; ใจคนโง่มันแพ้ทั้งขึ้นทั้งลง : เมื่อมันได้ลาภ มันก็เอามาสำหรับเป็นบำเป็นหลังไปยึดมันถือมัน หึงหวง อิจฉาริษยา อะไร เพราะการได้ลาภ, แล้วก็วิตกกังวลในลาภที่ได้มา, แล้วมันก็เป็นโรคประสาท เพราะลาภที่มันได้มานั่นเอง. นี่มันพ่ายแพ้แก่การได้ลาภ. ทีนี้พอมันเสียลาภ มันก็มาร้องไห้ร้องห่มตืออกซกหัว เป็นทุกข์ทรมาน ไปฆ่าตัวตายเพราะการเสียลาภก็มีเป็นทุกข์อย่างยิ่ง : นี่มันก็แพ้แก่โลกในการเสียลาภ. ได้ลาภมาก็แพ้ เสียลาภไปก็แพ้, มันแพ้ทั้งขึ้นทั้งลง : นี่เป็นเรื่องของคนโง่.

ที่ได้ยศแล้วก็เสื่อมยศ มันก็เหมือนกันอีกแหละ : ได้ยศสำหรับมาโง่มาหลง มาเป็นสุนัขบ้า, แล้วก็เสื่อมยศเสียศไป มันก็มาเป็นทุกข์ทรมานอยู่; นี้เรียกว่าแพ้ทั้งขึ้นทั้งลง. ได้สรรเสริญได้นิทา : เมื่อเขาสรรเสริญมันก็หลงเงิงโง่กว่าเดิม, เขานินทาว่าร้าย มันก็โกรธแค้นและเป็นทุกข์; มันแพ้ทั้งขึ้นทั้งลง. ได้ความสุขความทุกข์ : ได้สุขมาสำหรับโง่, ได้ความทุกข์มาสำหรับทนทรมาน.

ฉะนั้น เราจะรู้เท่าทันสิ่งเหล่านี้ทั้งหมด, ไม่มาทำให้เกิดแพ้ทั้งขึ้นทั้งลงอย่างนี้ได้; อย่างนี้เรียกว่า เราชนะโลก ในแง่ของการปรุงแต่งในโลก หรือที่มนุษย์ทำขึ้นมา สมมติขึ้นมา บัญญัติขึ้นมา; อย่าไปแพ้มัน.

ทีนี้ ฝ่ายที่ ๒ ที่ว่า ในแง่ของธรรมชาติ : สภาวะธรรมตามธรรมชาติ นี้ก็อย่าไปแพ้มัน; เช่นว่าต้องเกิด ต้องแก่ ต้องเจ็บ ต้องตาย อย่างนี้, อย่าต้องไปร้องไห้เป็นทุกข์เพราะเหตุนั้น มันจะโง่. มันเป็นของธรรมดาที่ว่าจะต้องเกิด ต้องแก่ ต้องเจ็บ ต้องตาย, หรือมีอะไรแทรกอยู่ในระหว่างนั้นอีกมากมาย; อย่าไปแพ้มัน.

วิชาของพระพุทธเจ้าได้ทรงประทานมาให้ครบถ้วนแล้ว สำหรับจะเอาชนะความเกิด ความแก่ ความเจ็บ ความตาย; คือข้อที่พระพุทธองค์ทรงกำชับอย่างยิ่งว่า พวกเธอจงไปประกาศพรหมจรรย์ ให้มีความงามในเบื้องต้น ท่ามกลาง และเบื้องปลาย นั้นนะ. ถ้าภิกษุเหล่านั้น ไปประกาศพรหมจรรย์ได้ตามนั้นจริง ก็คือ การไปแจกยา หรือเครื่องคุ้มกัน ให้มนุษย์ไม่ต้องเป็นทุกข์ เพราะการเกิด แก่ เจ็บ ตาย; แล้วก็รับเอา “พรหมจรรย์” หรือ “ยาอันวิเศษ” นี้ เอามาใช้ประจำชีวิตของเรา, เราก็ไม่ต้องแพ้อะไรในโลก ในสภาวะธรรมดา เช่นการที่ต้องเกิด ต้องแก่ ต้องเจ็บ ต้องตายอย่างนี้.

เดี๋ยวนี้อะไรชนิดหนึ่งก็เป็นทุกข์เดือดร้อนร้องไห้ร้องไห้ เพราะความเจ็บไข้, แม้แต่เพราะความชรา ก็คืนรัตนทรมานอยู่ ต่อสู้อย่างโง่เขลา มันก็ยังมีความทุกข์มาก, แม้ความตายนี้ มันก็ไม่ควรจะมีความทุกข์มาก ให้เดือดร้อนกระวนกระวาย “ควรจะตายอย่างมีศิลป์”. พุดแล้วมันก็จะน่าหัว คนบางคนคงจะนึกหัวอยู่ในใจ ว่า “ให้ตายอย่างมีศิลป์”; คือตายชนิดที่ไม่มีความหมายอะไร มาขู่เข็ญจิตใจของเราให้เป็นทุกข์, เราสามารถจะหัวเราะเยาะความตาย หรือพุดอีกทีหนึ่งก็ “กวักมือเข้ามา” – มา ๆ มาต่อสู้กัน. นี่ตายอย่างมีศิลป์.

ถ้ามีธรรมะจริง มันตายเสร็จแล้วแต่ก่อนร่างกายตาย : “ตัวกู ตัวตน” นี้มันตายเสร็จแล้วแต่ก่อนแต่ร่างกายตาย; นั่นคือผลของการปฏิบัติตามพระธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้า. ฉะนั้นความตายเลยไม่มีความหมาย เอาชนะความตายได้ เอาชนะมัจจุราชได้ เพราะ การปฏิบัติธรรมะสูงสุดในพระพุทธศาสนา คือเรื่องสุญญตา เรื่องอนัตตานั้นเอง.

รูปภาพที่น่าดูที่สุดในตึก(โรงมหรสพทางวิญญาณ)หลังนี้ก็มี คือ ภาพเรื่อง “หมวดเต่า เขาระต่าย นอกบ” นะ; แต่ว่าคนโง่ไม่รู้เรื่องแน่ เพราะคนโง่ไม่อยากจะดูเรื่องนี้ด้วย พอได้ยินก็สั่นหัวเสียแล้ว, เพราะเขาทำไว้ให้คนฉลาดดู. ขอร้องให้ไปดูกันเสียใหม่อีกทีว่า ไอ้เรื่อง “หมวดเต่า เขาระต่าย นอกบ” นั้นมันเป็นอย่างไร; นั่นแหละคือ เรื่องชนะความตาย.

เอาละ, เป็นอันว่า เราดำรงชีวิตอยู่ในโลก โดยมีชัยชนะอยู่เหนือโลกตลอดเวลา, ไม่ต้องแพ้แก่โลก ไม่ต้องหนีโลกซึ่งมันหนีไปไหนไม่ได้ มันพูดแต่ปาก, ทั้งในแง่ของการปรุงแต่งโดยมนุษย์ กระทั่งในแง่ของการเป็นไปเองตามธรรมชาติ ของสิ่งที่มีมันเป็นธรรมชาติ.

นี่คือการดำรงชีวิตอยู่ในโลก ชนิดที่ไม่พ่ายแพ้แก่โลก, มันอยู่เหนือโลกนะ : (๑) มันอยู่อย่าง “ไม่ถูกเขี้ยวของโลก”, (๒) มันอยู่อย่าง “กินเหยื่อแล้วไม่คิดเบ็ด”, (๓) มันอยู่อย่างที่ว่า “ชนะปัญหาทุกอย่างในโลก” : อย่างที่กล่าวมาแล้ว.

การดำเนินชีวิตให้ถูกต้องอย่างมี “ศิลปะชาวพุทธ”

เฮ้, ทีนี้(ทั้ง ๓ แง่นั้น)มันเป็นหัวข้อที่คลุมกว้างมากเกินไป : เราควรจะยกตัวอย่างเฉพาะเรื่องมาพูดกันบ้าง ให้เป็นที่เข้าใจว่ามันเช่นอะไรบ้าง? หรือมันเกี่ยวกับอะไรบ้าง? เอามาเป็นตัวอย่าง. อาตมาจะยกมาสัก ๔ อย่าง คือ เรื่อง การงาน, เรื่องทรัพย์สมบัติ, เรื่องครอบครัว, และ เรื่องการเสวยสุข.

เรื่องที่ ๑ คือ เรื่องการทำงาน. ชีวิตมันต้องมีการงาน : การงานโดยธรรมชาติ ที่ต้องทำตามธรรมชาติโดยไม่รู้สึกรู้สีกตัว นี่ก็เป็นการงานประเภทหนึ่ง; แล้ว การงานอีกประเภทหนึ่งเราทำอยู่ด้วยความรู้สึก เราก็จะฝืนความรู้สึก เพราะเราจึงเฝ้ายทำงาน.

ไอ้ “การงาน” ที่ตามธรรมชาติ เช่นว่าเรามันต้องทำอะไรอย่างหนึ่งแหละ ที่ให้ร่างกายมันปรกติสบายมีชีวิตอยู่ได้ เช่นนอนมากแล้ว มันก็ต้องลุกขึ้นนั่งแหละ, นั่งนานนัก มันก็ต้องลุกขึ้นยืน, ยืนมากนักก็ต้องเดิน – นี่ซึ่งมันต้องทำไม่อย่างนั้นชีวิตมันปรกติไม่ได้; เราต้องอาบน้ำ, เราต้องถ่ายอุจจาระปัสสาวะ, เราจะต้องทำการงาน คือการบริหารกายทั้งอย่างน้อยๆ เล็กๆ น้อยๆ และอย่างใหญ่ๆ ที่เราจะต้องทำ, เมื่อเราต้องกินอาหาร เราก็ต้องหาอาหาร มันก็มีการงานมากขึ้น, หรือว่ามันเนื่องกับผู้อื่นกว้างออกไป การงานมันก็ขยายตัวออกไป : รวมแล้วก็เรียกว่า “การงาน” เพื่อจะให้มองเห็นว่า **ไอ้การงานนะมันคู่กันกับชีวิต** หรือมันเป็นอันเดียวกับชีวิต – **ชีวิตต้องเป็นการงาน การงานต้องเป็นชีวิต, ถ้าไม่มีการงานชีวิตมันอยู่ไม่ได้.**

เป็นอันว่า เราหลีกเลี่ยง “การงาน” ไม่พ้น; แต่ก็ไม่มีก็คนดอกที่ชอบทำการงาน. “ทุกคนจึงเฝ้ายทำงาน” : พูดยังไงจริงหรือไม่จริง? ขอให้ท่านทั้งหลายทุกคนไปคิดดู ที่เอาตมาพูดว่า “ทุกคนนะมันจึงเฝ้ายทำงาน”. ที่มันทำการงานอยู่ข้างนั้น เพราะความจำเป็นบังคับ; เช่นกลัวเมียดำ มันก็ไปทำการงานอย่างนี้, หรือมันไม่มีอะไรจะกิน มันก็ต้องไปทำการงาน. ที่ทำการงานเป็นข้าราชการ เป็นชาวนา ชาวสวน อะไร มันเพราะว่าความจำเป็นบังคับทั้งนั้น

แหละ, เนื้อแท้มันไม่ได้รักที่จะทำการงานให้เหน็ดเหนื่อย มันอยากจะนอนพักผ่อนเล่นหัว คือไม่ทำการงาน.

ฉะนั้น เราจึงมองเห็นว่า คนมันยังโง่มากที่ไม่รักการงาน. เดียวนี้มันทำด้วยความจำเป็นบังคับ มันก็คือ “ตกนรก” นั่นเอง; ฉะนั้น ทุกคนมันตกนรกอยู่ตลอดเวลา คือต้องทำการงานด้วยการฝืนความรู้สึก มันไม่ชอบทำงาน, มันก็ต้องไปออฟฟิศ เพราะว่ามันต้องเบิกเงินเดือนมากิน ถ้าไม่ทำงานมันก็ไม่มีเงินเดือน อย่างนี้เป็นต้น : มันก็ต้องทนทำงาน ทนไปทำงาน นั่นคือ “การตกนรก”. นี่คนโง่จะต้อง “ตกนรกการงาน” ตลอดปีตลอดชาติ.

ถ้าคนรู้ธรรมชาติ มีธรรมชาติ มันเห็นว่า “การงานนั่นคือชีวิต, การงานนั่นคือการทำหน้าที่ตามกฎของธรรมชาติ – นั่นคือการปฏิบัติธรรม”; มันก็เลยสนุกในการทำงาน, สนุกในการทำงาน เมื่อทำงานสนุก, ไม่สนุกเมื่อเลิกงาน, หรือไปเที่ยวพักผ่อนหย่อนใจนั้นเป็นเรื่องบ้า – เห็นเป็นเรื่องบ้าไปเลย, เมื่อต้องทำงานอยู่ที่ออฟฟิศ หรือในโรงงาน ในที่ทำงานทั้งหลาย – นี่มันกลับสนุก. ไอ้คนนี่ไม่ตกนรกเลย – ไม่ตก “นรกการงาน”; แต่กลับได้ “สวรรค์แห่งการงาน” – มีความสุขสนุกสนานพอใจอยู่ในการกระทำงาน. นี่คือศิลปะแห่งการดำรงชีวิตอยู่ในโลก เกี่ยวกับเรื่องการงาน.

สรุปความสั้น ๆ ว่า การงาน “ไม่เป็นการทรมาน” แก่บุคคลนั้น ซึ่งเป็นคนฉลาด; การงาน “เป็นนรก” สำหรับคนโง่ทุกคนที่ไม่ชอบทำการงาน, มันนั่งทำงานอยู่ที่โต๊ะนั้น กระพืดกระเฟียด อยากจะถึง ๔ โมงเย็นเร็ว ๆ จะไปบ้านจะไปกินไปเล่นนั่น : ไอ้คนชนิดนี้การงานคือนรก สุขเหาเขาอยู่ตลอดเวลา ไม่มีศิลปะ เพราะว่ามันไม่ถูกต้องตามกฎของธรรมชาติ.

ต้องไปปรับเปลี่ยนใหม่ให้การทำงานเป็นสวรรค์ เป็นสุขสนุกสนานในการทำงาน ไม่เป็นการทรมานแต่ประการใด; ให้มองไกลออกไป คือฉลาดมากขึ้นไปอีกนะ ว่าการทำงานคือการศึกษา และการปฏิบัติธรรม. การงานคือการศึกษาธรรมะ, การงานคือการปฏิบัติธรรมะ; ก่อนนี้เราไม่มีความรู้เรื่องการทำงาน พอเราไปทำการงานเข้า เราก็อู้.

นี่ย่อवादดีไปนะว่า ใ้วิชาความรู้เรื่องการทำงานนั้น เรียนได้จากมหาวิทยาลัย หรือวิทยาลัย โรงเรียนอาชีพอะไรต่างๆ; นั่นมันยังไม่รู้ดอก. มันจะไปรู้จริงต่อเมื่อมันไปทำงานเข้าจริง ๆ; ฉะนั้นตัวการงานจริง ๆ นะจึงจะเป็นการศึกษา. อย่างเรียนวิชาแพทย์มานี้มันก็เหมือนกับฝันแหละ; จนกว่าไปปฏิบัติงานเข้าจริงพอสมควรแล้ว มันจึงจะรู้ว่าวิชานั้น ๆ. อาชีพอย่างอื่นก็เหมือนกัน : ต่อเมื่อไปทำการงานในหน้าที่นั้น ๆ จึงจะมีความรู้ในเรื่องนั้น ๆ. นี้เรียกว่า การงานเป็นการศึกษา.

การศึกษาไม่จบลงแค่ได้รับปริญญา ไม่ใช่หาว่าคุณจะโง่; แต่อยากจะบอกให้รู้ล่วงหน้าว่า การศึกษาไม่ได้จบอยู่แค่ได้รับปริญญา, การศึกษาจะจบต่อเมื่อได้รับผลของการทำงาน ในปริญญาสาขาที่คุณได้รับ. อย่าเข้าใจว่า การศึกษาจบเมื่อวันรับปริญญา; การศึกษามันจบเมื่อไปทำงานในหน้าที่นั้น ๆ สำเร็จแล้วนั้น. การศึกษาในเรื่องนั้น ๆ มันออกมาจากการงาน, ฉะนั้นการงานเป็นการศึกษา; ควรจะรักการงาน พอใจการงาน ในฐานะเป็นการศึกษาเสียขั้นหนึ่งก่อน.

แล้วการงานเป็นการปฏิบัติธรรม. ทำงานเป็นอะไร : เป็นครู เป็นหมอ เป็นพ่อค้า เป็นอะไรก็ตาม, ใ้การที่ทำงานสำเร็จ ต้องประกอบไปด้วย

ธรรมชาติมากมายเหลือเกิน : เขาจะต้องมีความรู้เรื่องนั้น เขาจะต้องมีความอดทนอดกลั้น ในเรื่องนั้น ต้องมีสติสัมปชัญญะในเรื่องนั้น ต้องมีความเฉลียวฉลาด ปฏิภาณในการแก้ปัญหาเฉพาะหน้าเกี่ยวกับเรื่องนั้น, เขาต้องมีสัจจะ ความซื่อตรง จริ่งใจ ขยันขันแข็ง ในการทำงานนั้น, เขาจะต้องกล้าหาญเพียงพอในหน้าที่ของตน. ธรรมชาติเกือบหมดทั้งพระไตรปิฎกนะ มาอยู่ในตัวการทำงาน เมื่อทำงาน; ฉะนั้น ใครจะทำงาน โดยที่ไม่ต้องปฏิบัติธรรมะนั้นไม่ได้หรอก.

เป็นชาวนาไถนาอยู่ในนากับควาย แต่แกต้องมีธรรมชาติเกือบจะทั้งหมด; คือความรู้ว่าจะไถนาอย่างไร มีวิริยะความพากเพียรไถนาอย่างไร มีอุตสาหะ มีจิตตะ มีวิมังสา มีคุณธรรมที่ช่วยให้สำเร็จทุกอย่างในการไถนา มันจึงจะไถนาได้. ฉะนั้น การงานเป็นการปฏิบัติธรรม อยู่โดยอัตโนมัติ.

และที่สำคัญที่สุดก็คือ ทำลายความเห็นแก่ตัว ทำลายความขี้เกียจในการทำงานนั่นเอง. ขอให้ทำงานเถอะ จะทำลายความขี้เกียจในการทำงาน. เราจะทำให้การงานนี้ไม่เป็นนรกสำหรับเรา ไม่เป็นการทรมานสำหรับเรา; แต่ให้เป็นสิ่งที่น่าชื่นใจสำหรับเรา คือเป็นการศึกษาชีวิต ศึกษาธรรมชาติ ปฏิบัติชีวิต แล้วก็มีมีความสุขสนุกอยู่ในการทำงาน ซึ่งเป็นความสุขจริง. ถ้าเราเป็นคนจริง มีธรรมชาติจริง รู้ว่าไอ้การทำหน้าที่ของมนุษย์ คือการปฏิบัติธรรมะ, ก็พอใจในการทำงาน มันเป็นความสุขอยู่ที่ความพอใจ.

เราพูดได้เป็นหลักจิตวิทยาได้เลยว่า ความสุขนั้นคือความพอใจ เกิดมาจากความพอใจ : ถ้าความพอใจโง่ ก็สุขโง่, ความพอใจหลอกลวง ก็สุขหลอกลวง, ถ้าความพอใจแท้จริง ก็เป็นสุขที่แท้จริง; ฉะนั้นเราไปทำให้มันเกิด

ความพอใจที่แท้จริง พอใจในชีวิต พอใจในการทำงาน แล้วก็ตามอยู่ด้วยความพอใจ ก็เป็นสุข.

ไ้ความพอใจนี้มันเป็นอย่างอื่นไม่ได้ มันต้องเกิดความสุข, ความพอใจทุกชนิดจะให้เกิดความสุข; นี้เราพอใจอย่างถูกต้อง มันก็เกิดความสุขอย่างถูกต้อง, ไม่ใช่พอใจอย่างกิเลส. ถ้าพอใจอย่างกิเลส : มันไม่คิดทำงาน พอได้ไม่ทำงานมันก็พอใจ; อย่างนี้ก็เป็นความสุขปลอม. เดียวนี้มีความพอใจอย่างถูกต้อง มันก็เป็นความสุขอย่างถูกต้อง. ขอให้พอใจเมื่อได้ทำอะไรอยู่ แล้วเป็นสุขเพลิดเพลินอยู่, มันก็เลยไม่ต้องนึกถึงเงินที่จะได้รับ เมื่อไปขายเมื่อไปอะไรนั้น มันเป็นความสุขหลอกลวง.

เราเป็นข้าราชการทำงานอยู่ที่โต๊ะทำงาน เป็นสุขอย่างยิ่งในการทำงาน; แต่เราเบื่อ มันก็ตกรอกอยู่ที่โต๊ะทำงาน. เราคิดว่า พอถึงเย็นเลิกงาน เราไปเที่ยวกินเหล้าเมาชา กามารมณ์อะไรก็เป็นความสุข; นั้นกลายเป็นความโง่ : มันไม่ใช่ความสุข ไปยึดเยียดให้เป็นความสุข มันก็เป็นความโง่. ฉะนั้น สุขที่แท้จริงอยู่เมื่อทำการงานถูกต้องตามความเป็นมนุษย์ : เรามีความเป็นมนุษย์ ทำหน้าที่ของมนุษย์อย่างถูกต้อง เราพอใจ เรายกมือไหว้ตัวเองได้ นั่นคือความสุข. พอถึงวันเงินเดือนออกไม่รู้ไม่ชี้; มันไม่ไปไหนเสียหрок เราไม่ต้องไปนึกถึงมันดอก; จะเอาเงินเดือนไปใช้ก็ใช้ให้ถูกต้อง, อย่าเอามาใช้เพื่อทำลายตัวเองให้วินาศ.

ชวานาคนหนึ่งไ้นามีความสุขอย่างยิ่ง ชุคตินก็มีความสุข ไ้ไ้นามีความสุข อะไร ๆ ก็มีความสุข; พอข้าวสุกเอาไปขายได้ 'ไม่รู้ไม่ชี้' ลูกเมียครอบครัวเขาจะไปทำกันอย่างไรก็ไม่รู้ไม่ชี้ ไ้ฉนั้นมันเป็นสุขเมื่อไ้ไ้นามีความสุข

เมื่อทำงาน. นี่ความสุขอย่างนี้มันแท้จริงกว่า; ถ้าจะไปเอาเงินที่ขายข้าวนั้นได้ มากินเหล้าเมายา มันก็เรื่องข้าเลย มันเป็นคนข้าเลย; แต่ก็เป็นกันอยู่โดยมากนะ – เมื่อขายข้าวได้ก็ไปบีบบั่นเอามาจากภรรยา เอามากินเหล้าเมายา ตามแบบของคนบ้า ตามแบบของคนยักษ์มารภูตผีปิศาจ, มันหาความสุขด้วยเรื่องหลอกลวงชนิดนั้น.

นี่ขานาของพระพุทธเจ้ามันเป็นสุขอยู่ เมื่อขุดนา ทำนา ไถนา อะไรเสร็จ; มันเป็นสุขพอเสียแล้ว, มันไม่ต้องการความสุขชนิดไหนอีก ไม่ต้องเอาเงินขายข้าวได้ไปซื้อเหล้า ซื้อสิ่งสำเร็จสำเร็จอะไร.

นี่ขอให้มีความสุขจากการทำงาน ในขณะที่ทำงาน; มันสุขเสียแล้ว มันไม่ต้องไปหาความสุขที่หลอกลวงคดโกงที่ไหนอีก : นี่ปัญหามันหมดไป. เรามีการทำงานที่เป็นสวรรค์ ไม่เป็นนรก. นี่เรียกว่า ดำรงชีวิตถูกต้องในแง่ของการทำงาน.

มีศิลปะที่อยากจะบอกกันอีกสักข้อหนึ่งว่า **จงทำงานด้วยสติปัญญา;** คือรู้ว่าเราเป็นมนุษย์ มีหน้าที่อย่างมนุษย์ แล้วก็ทำหน้าที่อย่างมนุษย์ แล้วก็สุข : นี่ทำงานด้วยสติปัญญา; **อย่าทำงานด้วยกิเลสตัณหาหรือความหวัง.** ถ้าทำด้วยตัณหา คือความอยาก, อาสาคือความหวัง, แล้วมันก็ตกนรกอีกเหมือนกัน. เมื่อเราทำงาน เรามีความรู้ถูกต้องว่า ทำอย่างนี้ทำด้วยสติ ทำด้วยปัญญาอย่างนี้; อย่าทำด้วยความหวัง ว่าเมื่อไรมันจะออกมา, อย่าทำด้วยความอยากคือตัณหา อยากเหมือนใจจะขาด ที่จะเห็นผลงาน. นี่คนบ้ามันจุดไฟขึ้นสูมเผาตัวเอง : ใจความอยากนั้นเป็นไปติดต่อกันไม่ขาดตอน นี่เรียกว่า

ความหวัง, ยิ่งหวังเท่าไรยิ่งเผาหัวใจเท่านั้น; ฉะนั้น **อย่าทำด้วยความอยาก อย่าทำด้วยความหวัง.**

ยกตัวอย่างเหมือนกับว่า ซื่อลือตเตอร์ี่มาแผ่นหนึ่งแล้ว ก็อย่าไปสนใจนอนไม่หลับว่ามันจะถูกเมื่อไรนี้, ไม่ต้องสนใจลืมเสียก็ได้; ไว้ไปตรวจดูเมื่อถึงวันฉลากมันออกก็แล้วกัน; ตลอดหลาย ๆ วันนั้นอย่าไปหวังให้มันบ้ำ อย่าไปหวังให้เป็นคนนอนไม่หลับ หรือว่าทรมาณจิตใจ. ใ้การงานนี้ก็เหมือนกัน ทำนาทำสวน กำขาย หรืออะไร ก็ทำไปด้วยสติปัญญา; ระวังใ้ความอยากความต้องการในผลงานเสีย; แล้วก็ระวังความหวัง ที่เด็ก ๆ เขาชอบหวังกันนั่นแหละเสีย; **สนุกเป็นสุขอยู่ในการกระทำ แล้วผลมันก็ออกมาเอง.**

ใ้คนโง่มันก็ถามขึ้นมาว่า ถ้าอย่างนั้นเอากำลังใจที่ไหนมาทำงาน ถ้าไม่หวัง ถ้าไม่สอนใ้หืออยากไม่สอนใ้หวัง? เราก็ตอบว่า นั่นมันเรื่องของคนโง่ – ต้องเอากิเลสตัณหาเป็นกำลังใจสำหรับทำกรงาน. **ใ้เรามันลูกศิษย์พระพุทเจ้า เราไม่โง่ : เราเอาสติและปัญญานั้นแหละ เป็นกำลังใจสำหรับทำกรงาน.** พวกโง่ทำงานด้วยกำลังของกิเลส เช่นความอยากและความหวังเป็นต้น; ใ้เราเป็นพุทชบริษัท ทำกรงานด้วยกำลังแห่งสติปัญญา; กำลังแห่งปัญญานี้ดีหรือมากกว่ากำลังแห่งความหวัง หรือความอยาก ซึ่งเป็นกิเลส.

ท่านทั้งหลยอาจจะทำงานมาแล้ว ด้วยความอยากและความหวัง; ไปทบทวนความจำดูเถิดว่ามันเผาจิตใจอย่างไร. **เดี๋ยวนี้เราจะหยุดการทำด้วยความอยากหรือด้วยความหวัง แต่ทำด้วยกำลังของสติปัญญา; ส่วนความหวังนั้นเป็นอันว่าเลิกกัน ชักสะพานกันเสียเลย ไม่เกี่ยวข้องด้วย.** ใ้ความหวังนั้นนะ

พอไปหวังเข้ามันก็ผิดหวังนะ ลองไปหวังอะไรเข้าสิมันผิดหวังทันที มันไม่ได้ตามที่หวัง; ก็คือไปหวังให้มันผิดหวังนั่นแหละ **ฉะนั้นไปหวังให้มันโง่; ไม่ต้องหวัง** ทำ ๆ ทำ ๆ ให้ดีที่สุด, ไม่ต้องหวัง.

นี่เรียกว่า “ศิลปะสูงสุด” เป็น “ยอดของศิลปะแห่งการทำงาน” : จงทำงานด้วยกำลังของสติปัญญาคือพระธรรม ด้วยกำลังของพระธรรม; อย่าทำงานด้วยกำลังของความหวังความทะเยอทะยาน ซึ่งเป็นกิเลสตัณหา. **นี่เป็น “ศิลปะแห่งการทำงาน”.**

มีการดำรงชีวิตอย่างถูกต้องเกี่ยวกับการงาน การงานก็เลยเป็นความสุขอยู่ในการงาน; เป็นการศึกษาที่ทำให้ฉลาดมากขึ้น; แล้วเป็นการก้าวหน้าทางจิตทางวิญญาณ ในการเป็นมนุษย์ของตน. เป็นอันว่า หมดปัญหาไปอันหนึ่ง เป็นการประสบผลสำเร็จด้วยความมดงามอย่างยิ่ง แล้วก็ป็นงานฝีมืออย่างยิ่ง เพราะการปฏิบัติอย่างนี้มันไม่ใช่ง่าย มันละเอียดอ่อน มันก็ป็นงานฝีมืออย่างยิ่ง : **ศิลปะแห่งการครองชีวิตในแง่ของการงาน.**

เอ้า, ทีนี้จะพูดถึง **เรื่องที่ ๒** คือ เรื่อง **ทรัพย์สมบัติ**. คนโง่มีทรัพย์สมบัติมาสำหรับป็นนรกสุขเผาตน; **คนมีปัญญามีทรัพย์สมบัติมา สำหรับรับใช้ให้เกิดความสะดวกสบายแก่ตน.**

คนโง่มีทรัพย์สมบัติมาสำหรับสุขเผา ถ้าพูดตรง ๆ ก็ว่า **สุขกบาล** นั้นแหละ มันหยาบคายนักไม่พูด; มาสำหรับสุขเผาไ้ตน ให้มีความทุกข์. มันมีทรัพย์สมบัติด้วยความยึดถือว่าตัวกูว่ของกู มันก็สุขเผาอยู่ด้วยความวิตกกังวล

เป็นโรคประสาทกันมานานแล้ว เพราะการมีชีวิตอยู่ด้วยความยึดมั่นถือมั่น ใน ทรัพย์สมบัติเป็นต้น.

ฉะนั้น “การหาทรัพย์” ก็อย่าเป็นการหาจนรอกมาใส่ตัว, “การมีทรัพย์” ก็อย่ามีจนรอกสำหรับสุมเผาตัว, “การบริโภครทรัพย์สมบัติ” ก็อย่าให้เป็นการ บริโภคนรอกเข้าไป, ถึงคราวที่จะต้อง “สละทรัพย์สมบัติเพื่อประโยชน์แก่ผู้อื่น” ก็ให้มันเป็นเรื่องสนุกสนานเป็นความสุขไป. อย่าหาสมบัติด้วยกิเลสค้นหา ด้วย ความหวัง อย่างที่ว่านั้น, มีทรัพย์ก็อย่ามีด้วยความวิตกกังวล, บริโภครทรัพย์ก็อย่า บริโภคด้วยความตะกละของกิเลส. *ทำด้วยสติปัญญาเถอะ มันก็จะให้มีความสุข* *ทั้งในการหาทรัพย์ มีทรัพย์ บริโภครทรัพย์ แล้วก็สละทรัพย์เพื่อ* *ประโยชน์แก่ผู้อื่น.*

เราต้องสละทรัพย์เพื่อเพื่อนมนุษย์; มองดูให้เห็นแล้วก็จะสนุกสนาน ในการสละทรัพย์ เพื่อประโยชน์แก่เพื่อนมนุษย์. ถ้าผ่านทางพระพุทธเจ้าได้ก็ยิ่ง ดี; สละทรัพย์เพื่อประโยชน์แก่เพื่อนมนุษย์ แต่ว่าผ่านทางพระพุทธเจ้า คือผ่านทาง พระศาสนาของพระพุทธเจ้า; เพราะว่าพระพุทธเจ้าท่านตรัสว่า ธรรมวินัย คือศาสนาของตถาคตนี้ มีเพื่อประโยชน์ความสุข เกื้อกูลแก่สัตว์ทั้งปวง ทั้ง เทวดา และมนุษย์, ให้พวกเราพุทธบริษัทช่วยกัน รักษาพระศาสนาไว้เพื่อ ประโยชน์อย่างยิ่งแก่สัตว์ทั้งหลาย ทั้งเทวดาและมนุษย์, ท่านว่า พระองค์เอง เกิดมาเพื่อประโยชน์แก่สัตว์ทั้งหลายทรงแสดงพระศาสนาชื่อธรรมวินัย เพื่อ ประโยชน์แก่สัตว์ทั้งหลาย, สาวกทั้งหลายช่วยกันรักษาธรรมวินัยหรือศาสนาไว้ เพื่อประโยชน์แก่สัตว์ทั้งหลายนี้. ก็หมายความว่า ถ้าพระธรรมวินัยคือศาสนา

อยู่แล้วก็ สัตว์ทั้งหลายยังได้รับประโยชน์ทั้งโลก – ทั้งมนุษย์โลกเทวโลก คือทั้งคนยากจนและคนมั่งมี, ว่าอย่างนี้ก็ได้อีก : คนยากจนก็จะหายยากจน คนมั่งมีก็จะไม่จืดเหี่ยวจืด จะเอื้อเพื่อช่วยเหลือคนยากจน. นี้เรียกว่า เป็นประโยชน์ทั้งแก่เทวดาและมนุษย์. ฉะนั้นเราทำประโยชน์ผู้อื่น สละทรัพย์เพื่อประโยชน์แก่ผู้อื่น โดยผ่านทางพระศาสนาของพระพุทธเจ้า; นี้ประโยชน์มันกว้างขวาง.

แล้วจะมีความสุขเมื่อหาทรัพย์ มีความสุขเมื่อมีทรัพย์ มีความสุขเมื่อบริโภคทรัพย์ และมีความสุขเมื่อสละทรัพย์ : มันก็มีความสุข มันไม่ตกนรก. ถ้าทำผิดจากนี้มันจะตกนรก เมื่อหาทรัพย์ เมื่อมีทรัพย์ แม้เมื่อบริโภคทรัพย์ แม้เมื่อสละทรัพย์ออกไปช่วยเหลือผู้อื่น : มันเป็นนรกไปหมดแหละ. ต้องมีธรรมะที่ถูกต้อง เป็นไปในรูปของศิลปะ จัดความทุกข์ออกไปเสียได้, หาทรัพย์ คือทำงาน ก็สนุกเพราะได้ทำหน้าที่ของมนุษย์.

บุญกุศลสูงสุด อยู่ที่การทำหน้าที่ของมนุษย์. พูดอย่างนี้บางคนไม่ชอบ แล้วโกรธด้วย; อาตมาพูดว่า ไม่ต้องไปทำบุญกุศลที่ไหนหรอก, บุญกุศลมันอยู่ที่ทำหน้าที่ของมนุษย์ให้ถูกต้อง ให้เต็มเปี่ยมให้ครบถ้วนให้สมบูรณ์เถอะ. หน้าที่ของเราในฐานะที่เป็นมนุษย์อย่างไร ทำมันให้ถูกต้องและครบถ้วนสมบูรณ์; นั่นคือการทำบุญ ทำกุศล, มันเป็นการปฏิบัติธรรมะอยู่ที่นั่น.

ฉะนั้น เมื่อหาทรัพย์ก็หาด้วยสติสัมปชัญญะ ปัญญาว่า นี่เป็นหน้าที่ของผู้ที่เรียกตัวเองว่ามนุษย์ แล้วก็พอใจ; เมื่อมีทรัพย์ ก็มีอย่างมีวัตถุประสงค์จ่ายสำหรับอำนวยความสะดวก ไม่ใช่มีไว้สำหรับยึดถือหลงใหล เป็นปุโสเมเฟ้าทรัพย์ หรือว่ายึดถือจนนอนไม่หลับ จนได้เป็นโรคประสาท เพราะความมีทรัพย์, ยังมีทรัพย์

มากยิ่งขึ้นความทุกข์มาก นี้คนที่มันไม่รู้ธรรมะในข้อนี้; นี้ **บริโศกทรัพย์** ก็บริโศก ไม่ลง หวงแหงนเห็นยิวจีตืด อย่างนี้ก็มี, หรือว่าโง่บริโศกในลักษณะที่เป็นการ เพื่อกาเกิน อย่างนี้ก็มี; **ไม่มีธรรมะเข้ามาประกอบด้วยแล้ว** การบริโศกทรัพย์ ก็เป็นการทำลายล้าง เป็นความวินาศมากกว่าที่จะเป็นประโยชน์.

ฉะนั้นขอให้มีชีวิตถูกต้อง ในการกระทำเกี่ยวกับทรัพย์สมบัติ ให้สม กับคำว่าทรัพย์ ทรัพย์ะ; “ทรัพย์ะ” มีความหมายหรือคำแปลว่า “เครื่องปลื้มใจ”. **ทรัพย์** นี้แปลว่า **เครื่องปลื้มใจ**, จะเป็น **ทรัพย์** ในภาษาไทย, หรือ **วิตุต** ในภาษา บาลี, หรือ **ทุรุย** ในภาษาสันสกฤต ภาษาอะไรก็ตาม มันมีรากศัพท์ว่า **ความ ปลื้มใจ** หรือ **สิ่งให้เกิดความปลื้มใจ**. ฉะนั้น **ผู้ใดมีทรัพย์อย่างถูกต้อง; ใ้อ ทรัพย์นั้นจะให้เกิดความปลื้มใจ**.

ถ้ามีทรัพย์แล้วร้อนกร้อนใจ เหมือนอยู่ในกองไฟ อย่างนี้มันไม่เป็น ทรัพย์เสียแล้ว : **ใ้อทรัพย์** ที่เขามีอยู่ มันไม่เป็นทรัพย์เสียแล้ว มันไม่เกิด ความ ปลื้มใจเสียแล้ว, มันเกิดนรกเสียแล้ว. ฉะนั้น **จงมีทรัพย์ให้ตรงตามตัวหนังสือ ของคำว่าทรัพย์ ที่แปลว่าเครื่องปลื้มใจ**; อย่าให้กลายเป็นนรกสุขุมเผาจิตใจ : เมื่อ หาก็ร้อน เมื่อมีอยู่ก็ร้อน เมื่อบริโศกก็ร้อน เมื่อจ่ายไปก็ร้อน, นี้มันร้อนไปหมด อย่างนี้ไม่ใช่ทรัพย์ เพราะว่าถ้าทรัพย์ในความหมายที่ถูกต้อง ก็ต้องมีความ ปลื้มใจ.

เรามีทรัพย์ เราก็มีความปลื้มใจ ว่าปลอดภัยไปขั้นหนึ่งแล้ว มี หลักประกัน มีปัจจัยเพียงพอ เป็นเครื่องอุ่นใจ มันก็ปลื้มใจ, เมื่อเอามากิน มาใช้ มันก็ปลื้มใจ, เมื่อเอาไปช่วยเหลือผู้อื่นก็ยิ่งปลื้มใจ เพราะคนชนิดนี้มันเห็น มัน

รู้สึกมันเห็นแจ้งว่า ให้ผู้อื่นกินนั้น สบายหรือเป็นสุขมากกว่ากินเอง เขาก็เป็นสุข เมื่อบริจาคช่วยเหลือผู้อื่น. การให้นั้นนะ มีความสุขมากกว่าการรับเอามา; แต่คนธรรมดาเขาไม่คิดอย่างนั้น, เรารับเอามา เราได้สิ จึงจะมีความสุข. ส่วนผู้มีปัญญาชนิดละเอียดอ่อนนี้ เขาเห็นว่า การให้ผู้อื่นไป นั้นแหละเป็นความสุขยิ่งกว่าการรับเอามาของผู้อื่นมา; ดังนั้นมันจึงพร้อมที่จะให้เสมอ แล้วเป็นสุขสนุกสบายอย่างยิ่งเมื่อได้ให้, ไม่ใช่เมื่อได้รับนะ เมื่อได้รับกลับจะรู้สึกสะอิดสะเอียน รู้สึกปมด้อย, แต่เมื่อได้ให้แล้วก็สบายใจอย่างยิ่ง. นี่ไม่ใช่สอนให้เป็นสมาชิกพระเวสสันดรนะ; บอกความจริง ว่ามันเป็นจริงอย่างนี้ ว่าเมื่อให้นั้นสบายกว่าเมื่อเอา. เอ้า, เป็นอันว่า เรื่องทรัพย์ ควรจะมีศิลปะกันให้ได้ถึงขนาดนี้.

เอ้า, ทีนี้ก็จะพูดต่อไปถึง *เรื่องที่ ๓* คือ *เรื่องครอบครัว*; แม้ว่าเวลา มันจะหมดอยู่แล้ว ก็ต้องขอคุณให้จบ ไม่ใช่มันค้างเต็ง : **มีความรู้มีศิลปะแห่งการครองชีวิต หรือดำรงชีวิตอยู่ในโลก เกี่ยวกับความมีครอบครัว.**

บางคนอาจจะคิดว่าเชื่อไม่ได้ เพราะอาตมาไม่เคยมีครอบครัว : บางคนจะคิดอย่างนี้. **แต่นี้ก็จะพูดไปตามที่ได้ศึกษาเล่าเรียนมาจากพระธรรมคำสอน หรือจากการสังเกตสังกอะไรก็ได้ :** จะพูดเรื่องเกี่ยวกับครอบครัวว่า ชีวิตฆราวาส โดยเฉพาะ มันก็ต้องมีครอบครัว มันต้องเป็นอยู่อย่างมีครอบครัว; ฉะนั้น ต้องมีการประพฤติกระทำอย่างถูกต้อง ถึงขนาดเป็นศิลปะเกี่ยวกับการมีครอบครัว ของฆราวาสทั้งหลาย.

เมื่อพูดถึงครอบครัว มันก็ต้องตั้งต้นไปตั้งแต่เรื่องที่มันเกี่ยวข้องกัน ว่า **ทำไมต้องมีครอบครัว?** มันเป็นเรื่องของธรรมชาติ หรือเป็นเรื่องของพระ

เป็นเจ้าอันสูงสุด ที่ต้องการให้มนุษย์มีการสืบทอด เพื่อไม่ให้สูญพันธุ์อย่างนั้น; ฉะนั้น จึงฝังความรู้สึกที่จะสืบทอดนี้ มาลงไว้ในร่างกายของคนทั้งผู้หญิงทั้งผู้ชาย – มีต่อมแกลนด์ประเภทหนึ่ง ซึ่งสร้างความรู้สึกเพื่อการสืบทอดทั้งผู้หญิงผู้ชาย. ความรู้สึกอันนี้มีมันรุนแรงมาก ทำให้เกิดการสมรส เกิดการแต่งงาน เกิดการมีบุตร : มันเป็นเรื่องของครอบครัวขึ้นมา. ฉะนั้น เราจะต้องมีการสืบทอด มีการสมรส เพื่อการสืบทอด และมีบุตร มีการอบรมบุตรหลานด้วย; อย่างถูกต้อง.

เดี๋ยวนี้เราไม่รู้ว่า ใจความลับของธรรมชาติมันมีอยู่อย่างนี้; เราเอาตามความรู้สึกของเรา เราก็ถูกธรรมชาติหลอกเต็มสุดเหวี่ยงเลย หรือถูกพระเป็นเจ้าหลอกเต็มสุดเหวี่ยงเลย; พุคแล้วมันหยาบคาย ว่าพระเป็นเจ้าก็ยังไม่หลอก คือหลอกให้มนุษย์มีการสืบทอดด้วยความสมัครใจ, ทนรับความยาก ความลำบาก ความสกปรก ความเหน็ดเหนื่อย เกี่ยวกับการสืบทอดได้อย่างน่าชื่นตาบาน. นี่มันคนโง่ : มันไม่รู้เรื่องอันจริงแท้ของธรรมชาติ ว่าการสืบทอดนั้นคืออะไร.

การสืบทอดคือความประสงค์ของพระเจ้า หรือของธรรมชาติ ต้องการให้ไม่สูญพันธุ์ ฉะนั้น ต้องมีการสืบทอด. ทีนี้มันเป็นเรื่องเหน็ดเหนื่อย เรื่องยากลำบาก เรื่องสกปรก เขาก็ต้องให้ค่าจ้างอย่างสูงสุดมา คือความสุขสนุกสนาน เอรีดอรร้อยเกี่ยวกับเพศ; นี่เราก็ไปรับค่าจ้างนั้นเข้า เราก็เป็นลูกจ้างทำการสืบทอด เห็นแก่ค่าจ้าง อย่างนี้ไม่ใช่มนุษย์ที่มีปัญญา; มันต้องรู้ว่า ใจนั้นมันเป็นค่าจ้างของธรรมชาติ เราอย่าไปหลงเลย – เราอย่าไปหลงในค่าจ้างที่เขาหลอกฉาบหน้าไว้นั้นนะ, เรารู้จักความประสงค์อันแท้จริง ของพระเจ้าหรือของธรรมชาติเสียดีกว่า อย่าไปหลงในค่าจ้างที่เขาจ้างให้สืบทอด; เรามารู้สึกเสียเองว่า มันเป็นหน้าที่ของสิ่งที่มีชีวิตต้องสืบทอด แล้วก็สืบทอดด้วยสติสัมปชัญญะ.

อาตมาพูดได้เพียงเท่านั้นว่า กิจกรรมระหว่างเพศนั้น ขอให้ทำด้วยสติสัมปชัญญะ. มีคนหวังร้ายปากสกปรกเลวทราม เขาพูดว่า อาตมาสอนว่าให้สืบพันธุ์ด้วยจิตว่าง. นี่ขอประกาศเดี๋ยวนี้ว่าไม่ได้พูดหรือ ไม่ได้พูดว่าประกอบกิจกรรมระหว่างเพศด้วยจิตว่าง ไม่ได้พูด; แต่พูดว่า ให้ประกอบกิจกรรมระหว่างเพศด้วยสติสัมปชัญญะ ว่าจะอะไรเป็นอะไร, อย่าให้มากไปด้วยความมึนเมารสอารมณ์ทางเพศแก่กล้า อย่างนั้นมันไม่น่าดู มันไม่งดงาม. ถ้างดงามก็ทำด้วยสติสัมปชัญญะ รู้หน้าที่ของมนุษย์ ตามความประสงค์ของธรรมชาติ หรือของพระเป็นเจ้าก็แล้วแต่เราจะเรียก; ถ้าว่าทำด้วยการรับจ้างแล้วก็ มันเป็นเรื่องของกิเลส โง่เขลา มันน่าละอาย.

ทีนี้จะไกลไปกว่านั้น ก็ว่า ทำไมจะต้องสืบพันธุ์? เพราะว่าไอ้มนุษย์เกิดมานี้ เพื่อวิวัฒนาการให้ถึงระดับสูงสุดคือนิพพาน. ท่านจะยอมรับหรือไม่ยอมรับข้อนี้; แต่อาตมาก็ต้องพูด ตามหลักเกณฑ์ของพระธรรม ว่าชีวิตเวียนว่ายตายเกิดไปนี้ มันเพื่อไปจุดหมายปลายทางคือพระนิพพาน. พูดถึงนิพพานมันต้องเรียกว่ายากว่าไกลอยู่ข้างหน้า; ฉะนั้น คนคนนี้มีมันตายเสียก่อน มันไม่ได้ถึงนิพพาน แต่มันจะสืบพันธุ์ไว้เป็นลูกเป็นหลาน สำหรับช่วยเดินต่อไป เดินต่อไปจนถึงนิพพานก็ได้ จนกล่าวได้ว่า มนุษย์มันไปถึงนิพพานก็ได้ เพราะการรับช่วงของลูกของหลาน.

เพราะฉะนั้น เราจะถือเป็นหลักว่า การสืบพันธุ์นั้นเป็นมรดกแห่งการเดินทางไปนิพพาน. การสืบพันธุ์มีลูกมีหลานนะ เป็นการรับมรดกแห่งการเดินทาง เพื่อไปถึงนิพพาน; อย่างนี้มันเป็นเรื่องสะอาด มันไม่สกปรก มันไม่น่ารังเกียจอะไร. ถ้าสืบพันธุ์เพื่อรับจ้างกามารมณ์ เป็นกามารมณ์แล้ว มันสกปรก

มันน่าเกลียด มันน่าชัง; มันไม่เป็นศิลปะ. เรามีการสืบพันธุ์ด้วยความรู้สึก
 ถ่าในในหน้าที่, ไม่ทำด้วยความโง่ความหลง แต่ทำด้วยสติสัมปชัญญะ, ให้มี
 การสืบพันธุ์ เพื่อว่าคนเหล่านั้นจะได้เดินทางต่อไป จนมนุษย์ถึงนิพพานเข้าใน
 วันหนึ่ง.

นี่ การมีครอบครัว มันก็เลยมีเพื่อรับมรดกนิพพาน; ฉะนั้น จะต้อง
 มีการสมรสหรือแต่งงานที่ถูกต้องที่ดี ที่ประกอบด้วยธรรมะ, อย่าทำไปด้วย
 กิเลสตัณหา. เดี่ยวนี้คนรักกัน แต่งงานกัน สมรสกัน ด้วยกิเลสตัณหา มันก็ได้
 หย่ากันหัวเดือนท้ายเดือน หัวปีท้ายปี สมน้ำหน้ามันที่มันอยากโง่ – สมรสแต่งงาน
 ด้วยกิเลสตัณหา; แต่ถ้ามันทำด้วยสติปัญญา มันก็อยู่กันจนตายไม่ต้องหย่ากัน.
 มันยังพอใจในการได้ทำหน้าที่ของมนุษย์เกี่ยวกับการสืบพันธุ์ เพื่อมีการรับมรดก
 แห่งการเดินทางไปนิพพาน.

ฉะนั้น มีการสมรสแต่งงานที่ประกอบไปด้วยธรรมะ มีบุตรและมีการ
 อบรมบุตรที่ประกอบไปด้วยธรรมะ; ไม่มีอาชญากรรม หรือโรคร้ายไข้เจ็บนะ
 เกี่ยวกับเรื่องการสืบพันธุ์ เหมือนที่เขากำลังเป็นกันอยู่ในโลกเวลานี้. เราพุทธ-
 บริษัทไม่มีเรื่องเสียหาย ไม่มีอาชญากรรม ไม่มีโรคร้ายไข้เจ็บ อันเกี่ยวกับการ
 สืบพันธุ์อย่างโง่เขลา ด้วยกิเลสตัณหา.

นี่คือ ศิลปะแห่งการมีครอบครัวถูกต้องไปตั้งแต่แรก คือความมุ่ง
 หมายที่ต้องมีการสืบพันธุ์ มีการสมรส มีการแต่งงาน การมีบุตร การอบรมบุตร
 ให้สำเร็จประโยชน์ ตามความหมายของความเป็นมนุษย์. นี้เรียกว่า ดำรงชีวิตใน
 โลกอย่างถูกต้อง เกี่ยวกับการมีครอบครัว.

ทีนี้ข้อสุดท้าย **เรื่องที่ ๔ : เกี่ยวกับการแสวงหาความสุขแห่งชีวิต.** คำว่า “ชีวิต” แปลว่า เป็นอยู่ สดชื่นอยู่, ก็ต้องหมายถึงอิมอยู่; ถ้าหิวระหาย กระวนกระวายอยู่ ไม่ควรเรียกว่าชีวิต. คำว่า **ชีวิต** หรือ **ชีวะ** นี้ เป็นอยู่อย่างสดชื่น เหมือนต้นไม้ต้นโตที่มันสดชื่น แล้วมัน อิมเอิบอยู่ด้วยความมีชีวิต. ถ้าเรียกว่า **ความสุขแห่งชีวิต** มันต้องสดชื่นและอิมอยู่; ทีนี้เราทำไม่เป็น มันสดชื่นไม่ได้ มันอิมไม่ได้ มันหิวระหายอยู่ตลอดเวลา. ใ้อชีวิตที่โง่เขลาหิวระหายอยู่ ด้วยกิเลสตัณหาตลอดเวลา นั้น ยังไม่ใช่ชีวิตที่ถูกต้องตามหลักของพระพุทธศาสนา : **ถ้าชีวิต ต้องสดชื่น ต้องเยือกเย็น ต้องมีความรู้สึกที่อิมอยู่.**

ฉะนั้น เราต้องหล่อเลี้ยงชีวิตด้วยธรรมะ : ในทุกแง่ทุกมุมจะต้องทำให้ชีวิตนี้มันอิมอยู่ และพอใจอยู่, อย่างที่ได้พูดมาแล้วเมื่อตะกี้ที่ว่า เมื่อทำการงาน ก็พอใจในการงาน เป็นสุขสนุกอยู่ในการงาน, ฉะนั้น ชีวิตที่ทำการงานนั้นแหละ มันอิมอยู่ มันพอใจอยู่. ในตัวการงานนั้นแหละ มีความสุขของชีวิต; ไม่ใช่เงินหรือไม่ใช่ผลที่เกิดจากการงาน, นั้นเอามาทำลายชีวิตก็ได้ เอามาทำชีวิตให้เราร้อนก็ได้. แล้วมันยุ่งยากลำบากแหละ ที่ว่าใช้เงินเพื่อหาความสงบสุข; แต่เราหาความสงบสุขจากพระธรรม – มีพระธรรมเมื่อไร มีความสงบสุขเมื่อนั้น; แล้วก็เมื่อทำการงานนั้นแหละ มีพระธรรมได้มากที่สุด แล้วมันก็มีความเยือกเย็นอยู่ในการทำการงาน.

ถือหลักอริยมรรคมีองค์ ๘ ประการของพระพุทธเจ้า มีชีวิตอยู่ด้วย สัมมาสังกัปป; อย่าอยู่ด้วยความหวัง ความหิวระหาย ที่เป็นตัณหาหรือเป็น อาสา. สัมมาสังกัปป แปลว่า ความดำริชอบ, มันมีความหวังความประสงค์อยู่

ในตัวความดำรินั้นด้วยเหมือนกัน; แต่ไม่รุนแรงถึงกับเป็นตัณหา คือความอยาก หรือไม่รุนแรงถึงกับเป็นอาสา คือความหวัง ที่เผาหัวใจอยู่ตลอดเวลา.

อย่าให้ชีวิตนี้อยู่ด้วยตัณหาหรือความหวัง; ให้อยู่ด้วยอริยมรรคมีองค์ ๘ – มีความรู้ความเข้าใจถูกต้อง มีความดำริถูกต้อง มีการพูดจาถูกต้อง ทำการงานทางกายถูกต้อง ดำรงชีวิตถูกต้อง พยายามพากเพียรถูกต้อง มีสติถูกต้อง มีสมาธิถูกต้องนะ; นี่เป็นชีวิตที่สดใส อิ่มเอิบอยู่ตลอดเวลา, ไม่มีสิ่งทีเรียกว่า ความผิดหวัง เพราะเราไม่ได้หวังอะไร, เราทำอยู่อย่างประสบความสำเร็จทุกลมหายใจเข้าออก. เขาเป็นว่า ประสบความสำเร็จอยู่ทุกวัน ๆ ก็ดีถมไปแล้ว.

ทีนี้เราสอนคนโง่ ๆ ให้คิดเสียใหม่ว่า **อย่าคิดว่าเรายังไม่สำเร็จ** ในการทำงานที่เรากระทำ, ให้มองเห็นว่าเราสำเร็จ ในการทำงานกระทำทุกวัน ๆ, **วันนี้ทำได้เท่านี้ ก็คือสำเร็จเท่านี้, พรุ่งนี้ทำได้สำเร็จเท่านั้นก็สำเร็จเท่านั้น; ไม่ใช่ยังไม่สำเร็จ.** ถ้ารู้สึกเป็น “ยังไม่สำเร็จ” มันก็แพดเผาและเป็นทุกข์; **ฉะนั้น สำเร็จอยู่ทุกครั้งที่ทำ.** อย่างว่าถ้ามันนับได้ว่าจุดดินที่หนึ่ง ก็ได้ประสบความสำเร็จที่หนึ่ง; หรือจะทำอะไรก็แล้วแต่, ถ้าคุณทำงานเขียนหนังสือ เขียนหนังสือได้ตัวหนึ่งก็พอใจว่ามันสำเร็จไปตัวหนึ่ง, เขียนหนังสืออีกตัวหนึ่ง ก็สำเร็จอีกตัวหนึ่ง. มันสำเร็จทุกขณะที่เราเขียนหนังสือตัวหนึ่ง ๆ เราก็พอใจ ไม่เหน้อย ไม่ขาดกำลังใจที่จะกระตุ้นให้ทำ.

นี่คนเขาแปลความหมายนี้ผิด : แปลว่า **ความสันโดษแล้วก็ไม่อยากทำอะไร** นั่นมันว่าเอาเอง; แต่ความสันโดษในทางธรรมะนั้น – **พอใจทุกครั้งทุกขณะที่ทำลงไป แล้วก็สำเร็จ แล้วมันก็มียั่วให้อยากทำ** เพราะมันสำเร็จเห็น

ทันตาอยู่; ฉะนั้นความสันโดษชนิดนี้ ทำให้ยิ่งทำสนุก พอใจและยังเป็นสุข, เป็นสุขอยู่ในความสันโดษ ซึ่งเป็นความพอใจ. ฉะนั้น เราเสวยสุขกันที่นี้สิ อย่าต้องเอาเงินไปซื้อเหล้ามากิน ซื้อปัจจัยแห่งกามารมณ์; คอยแต่ว่าเมื่อไรจะเลิกงานแล้วจะไปสถานอาบอบนวดอย่างนั้น มันเป็นเรื่องของอะไรไปแล้ว; ไม่ใช่เรื่องของพุทธบริษัทแล้ว และไม่ใช่เรื่องของความสุขด้วย.

นี่เราจะมีชีวิตอยู่ด้วยความพอใจ ในการเข้าถึงธรรมะ เคลื่อนไหวทุกอิริยาบถให้เป็นธรรมะ. ใจตัวธรรมะนั้น ถือว่าเป็นสิ่งถาวร เป็นสิ่งนิรันดร เป็นสิ่งที่ไม่รู้จักตาย, ฉะนั้น ขอให้มันมาอยู่กับเรา อยู่กับความรู้สึกรู้ใจของเรา อยู่กับจิตใจของเรา ในแต่ละขณะ แต่ละนาที-วินาที : เราอยู่ด้วยธรรมะ; ฉะนั้น เราอยู่ด้วยสิ่งที่ไม่รู้จักตาย เราก็สบาย.

นี่ศิลปะของการเสวยสุขแห่งชีวิตของพุทธบริษัท จะต้องเป็นอย่างนี้; ฉะนั้น เราไม่มีความทุกข์ เราตคนรก็ไม่ไ้, อย่างน้อยก็มีความเป็นสวรรค์ คือความพอใจในตัวเอง ยกมือไหว้ตัวเองอยู่ได้ตลอดเวลา. นี่เป็นข้อที่สี่.

ถ้าเราทำถูกต้องในเรื่องเกี่ยวกับการงาน, เราทำถูกต้องในเรื่องเกี่ยวกับการทรัพย์สมบัติ, เราทำถูกต้องเกี่ยวกับครอบครัว การมีครอบครัว, เราทำถูกต้องเกี่ยวกับการเสวยความสุขแห่งชีวิต : ทั้งหมดนั้นเป็นธรรมะไปหมด. นี่มันเป็นชีวิตที่เข้าถึงคุณธรรมสูงสุดแห่งชีวิต และเป็นความงามอย่างยิ่ง; จึงจัดว่าเป็นศิลปะ. ธรรมะในฐานะที่เป็นศิลปะ มีความงามทั้ง ๓ เวลา ทั้ง ๓ กาละ คือ เบื้องต้น ท่ามกลาง และเบื้องปลาย.

นี้ไอ้ ๓ กาละนี้ มันอธิบายได้มาก; แต่อาตมาอยากจะพูดสั้น ๆ สรุปลงสั้น ๆ เพราะเวลายมันเหลือนิดเดียวแล้วนี้ ว่าให้มันงามทั้งปฐมวัย มัชฌิมวัย ปัจฉิมวัย. คนทุกคนที่นั่งอยู่ที่นี่ ก็อยู่ในวัยใดวัยหนึ่งในวัยทั้ง ๓ นี้.

ถ้าใครยังอยู่ในปฐมวัย ก็นับว่าโชคดี ทำให้งามเสียแต่ปฐมวัย อย่าให้มันผิดพลาด; ถ้าเข้ามาถึงมัชฌิมวัยเสียแล้ว ก็รักษามัชฌิมวัยนี้ให้มันมีความงดงาม, ถ้าปฐมวัยมันผิดพลาดไปแล้ว ก็ไม่ต้องไปเสียใจทุกข์ร้อนอะไรกับมัน, มาทำให้มัชฌิมวัยนี้ ถูกต้องและงดงาม; ที่นี้บางคนมาถึงปัจฉิมวัยเสียแล้ว, นี่เอ้า ก็เหลืออยู่เท่าไร ก็ทำให้มันงดงามเท่านั้นแหละ – ทำปัจฉิมวัยนี้ให้งดงามที่สุด.

งามให้ทันเวลาเสียในวัยที่ยังเหลืออยู่ แล้วแต่ว่าเราตั้งอยู่ในวัยอะไร : ตั้งอยู่ในปฐมวัย ก็งดงามให้ทันในปฐมวัย และวัยที่เหลืออยู่อีก ๒ วัย, ตั้งอยู่ในมัชฌิมวัย ก็ให้มันทันมัชฌิมวัย แล้วที่เหลืออยู่อีก ๑ วัย, ถ้าตั้งอยู่ในปัจฉิมวัย – วัยสุดท้าย ก็ให้มันสวยงามในวาระสุดท้าย งดงามถึงวาระดับจิต – ตายอย่างมีศิลปะ. นี่ทำเสียให้มันทัน – ทนรู้ทันเห็นเป็นสันติภูมิจโก. ธรรมะแท้จริงเป็นสันติภูมิจโก; ถ้าไม่ได้ซึม ไม่ได้รู้ ไม่ได้เห็น ไม่ได้รู้สึกด้วยตนเอง ไม่ใช่ธรรมะ, ถ้าเป็นธรรมะต้องเป็นสันติภูมิจโก.

ฉะนั้น ทุกคนทำเสียให้ทันเวลา ทนรู้ทันเห็นเป็นสันติภูมิจโก, มิฉะนั้นก็เสียชาติที่เกิดมาเป็นมนุษย์ และพบพระพุทธศาสนา; อย่าให้มันเสียชาติที่เกิดมาเป็นมนุษย์และพบพระพุทธศาสนา. ถ้าจำคำนี้ไว้ได้มันก็จะไม่ประมาท : “อย่าให้เสียชาติเกิดมาเป็นมนุษย์และพบพระพุทธศาสนา” ถ้าจำไว้ได้ก็จะไม่ประมาท,

ถ้าไม่สนใจก็จะเต็มไปด้วยความประมาท, แล้วก็ไม่ได้รับอะไร, แล้วมันก็จะเสียชาติที่เกิดมาเป็นมนุษย์ และพบพระพุทธศาสนาจริง ๆ.

นี่รวมความว่า เรามาพูดคุยกันอีกครั้งหนึ่งในวันนี้ เรื่องศิลปะแห่งการครองชีวิต เป็นศิลปะเพื่อจะมีชีวิตอยู่ในโลก โดยไม่ต้องสัมผัสกับเขี้ยวของโลก; ก็พอสมควรแก่เวลาแล้ว.

ต้องขอยุติการบรรยายในวันนี้ไว้เพียงเท่านี้; ก็เป็นโอกาสให้พระคุณเจ้าท่านได้สวดบทพระธรรม ในรูปแบบคณสาธยาย – แสดงธรรมะเป็นเครื่องกระตุ้นให้เกิดความพอใจ ความกล้าหาญ ความเชื่อในการที่จะปฏิบัติธรรมะถูกต้องถึงที่สุดของธรรมะ, สืบต่อไป.

ศิลปะแห่งการครองชีวิต

- ๕ -

๑๐ พฤษภาคม ๒๕๒๓

อัญจกิมรรค ยอดศิลปะแห่งการครองชีวิต

ท่านสาธุชน ผู้มีความสนใจในธรรมทั้งหลาย,

การบรรยายประจำวันเสาร์ แห่งภาควิสาขบูชา เป็นครั้งที่ ๕ ในวันนี้, อาตมาก็ยังคงบรรยายเรื่อง **ปรมัตตศิลป์แห่งการครองชีวิต** ต่อไปตามเดิม; แต่จะกล่าวโดยหัวข้อย่อเฉพาะวันนี้ว่า **อัญจกิมรรค – ยอดศิลปะแห่งการดำเนินชีวิต.**

ท่านทั้งหลายควรจะทบทวนความหมายของคำว่า “ศิลปะ” ให้ปรากฏอยู่ในใจเสมอ; แล้วก็จะเข้าใจได้ว่า **ทำไมธรรมะจึงเป็นศิลปะ**, หรือบางทีก็เป็น

ยอดของศิลปะด้วยซ้ำไป. “ความหมายของศิลปะ” นั้น โดยส่วนใหญ่มันหมายถึง งาม, และ สำเร็จประโยชน์, แล้วก็ป็นงานฝีมือ จึงทำยาก; มันงาม, มันสำเร็จ ประโยชน์ตามที่ต้องการ, แล้วก็ป็นงานฝีมืออันละเอียด. “ศิลปะแห่งการมีชีวิต” ในที่นี้ หมายถึงต้องการให้มันมีชีวิตที่งดงาม, แล้วก็สำเร็จประโยชน์ตามความ มุ่งหมายของคำว่าชีวิต, แล้วก็ป็นงานที่ละเอียดประณีต น่าดูน่าเลื่อมใสเพราะ ว่ามันยาก. สำหรับคำว่า “งาม” นั้น เป็นความหมายสำคัญของคำคำนี้.

เหตุที่ต้องนำ “เรื่องงาม” มาพูดเกี่ยวกับชีวิต

ท่านทั้งหลายจะต้องเข้าใจคำว่า “งาม” ให้ถูกต้อง : งามด้วยการขีด เขียนมีสีมีสัสนั้น นั่นก็งาม, งามด้วยกิริยาท่าทาง เช่นเดินร่างงาม อย่างนี้มันก็งาม, หรือคนรูปร่างมันงาม อย่างนี้ก็เรียกว่างาม. แต่ “งามในชีวิต” นี้ มันไม่ใช่อย่าง นั้น; มันมีความหมายไปในทางที่ว่ามันดี มีความหมายพิเศษอยู่ในตัวมันเอง จนเราจะพูดได้ในที่นี้ว่าเป็นมนุษย์แห่งงดงาม อย่าสักว่าเป็น ๆ, หรือว่าจะทำอะไร สักอย่างหนึ่ง ก็ทำให้มันงดงามไม่ใช่สักแต่จะทำ. ชีวิตนี้มันอาจจะทำให้งาม ใน ลักษณะที่ว่าเป็นศิลปะ, สำเร็จประโยชน์อย่างยิ่งในการที่มีชีวิต, แล้วก็ทำยาก แต่ มิได้หมายความว่ายากจนใคร ๆ ทำไม่ได้ เพียงแต่ว่ามันต้องการความตั้งอกตั้งใจ ฝีมือลายมือเต็มที่สักหน่อยเท่านั้น.

ทำไมจะต้องเอา “เรื่องงาม” นี้มาพูดเกี่ยวกับการมีชีวิต? เพราะว่า มัน อาจจะมีชีวิตให้งามกว่าธรรมดา และมีความสุขยิ่งขึ้นไปกว่าธรรมดา. เราจะ นึกถึงพระพุทธภาษิต ที่พระองค์ทรงกำชับเมื่อส่งภิกษุไปประกาศพระศาสนาว่า

พวกเธอจงแสดงธรรม ประกาศพรหมจรรย์ให้มีความงามในเบื้องต้น มีความงามในท่ามกลาง และมีความงามในเบื้องปลาย. ประกาศพรหมจรรย์ยังต้องทำให้งาม; นี้มันอย่างไรกัน ขอให้ท่านทั้งหลายลองคิดดู. การประกาศพรหมจรรย์ คือการตั้งสอน “แบบแห่งการครองชีวิตอันประเสริฐ”, ถ้ามันทำไปอย่างโง่เขลา มันก็ไม่งาม; นี้มันอาจจะดูได้แต่ตอนต้น, ตอนกลางตอนปลายมันไม่งาม จึงต้องทรงบังคับว่า ต้องทำให้มันงามทั้งเบื้องต้น ท่ามกลาง และเบื้องปลาย.

พุทธบริษัทมีชีวิตที่มีความงาม ตามความหมายของคำว่าพรหมจรรย์ ตามลักษณะของพระพุทธเจ้าที่ว่าเป็นผู้รู้ เป็นผู้ต้น และเป็นผู้เบิกบาน. คนที่มีความรู้เป็นคณฺงดงาม, คนที่ตื่น คือไม่โง่ ไม่เขลา เป็นคณฺงดงาม, คนที่เบิกบาน เป็นคณฺงดงาม : นี้มันมีความงามอย่างนี้ เพราะว่าเขาอยู่เหนือปัญหา ไม่มีอะไรที่เป็นปัญหาในชีวิตสำหรับคนชนิดนี้ อยู่ในโลกก็อยู่อย่างผู้มีชัยชนะเหนือโลก ไม่ใช่เป็นคนจมโลก; ดังนั้นมันจึงงาม.

เราจะต้องมีการดำเนินชีวิต ชนิดที่เป็นศิลปะและมีความงาม; หนทางที่จะดำเนิน ก็ได้แก่สิ่งที่เรียกว่า “พรหมจรรย์” นั่นเอง ดังที่พระองค์ทรงกำชับว่าให้ประกาศพรหมจรรย์ให้ดังงาม. “พรหมจรรย์” ในที่นี้ ก็หมายถึงอภฺฐัจฉกัถมรรคอีกนั่นแหละ; ขอให้เข้าใจให้ถูกต้อง ให้ถูกต้อง. อภฺฐัจฉกัถมรรคนั้นก็คือพรหมจรรย์, บางทีเราก็เรียกกันเต็มที่ว่า พระอภฺฐัจฉกัถมรรค, ในหนังสือเทศน์เก่า ๆ ท่านมีสำนวนโวหารไพเราะมาก ท่านก็เรียกว่า “พระอภฺฐัจฉกัถมรรค” ซึ่งเดี๋ยวนี้ก็มาเรียกกันสั้น ๆ ว่า “อภฺฐัจฉกัถมรรค”. อภฺฐัจฉกัถมรรคนี้เป็นหนทางอันประกอบไปด้วยองค์ ๘ อย่างที่เราได้เคยได้ยินได้ฟังกันอยู่; มีความเป็นอริยะคือไปจากข้าศึก หมายความว่าไปจากข้าศึก และ

ไปสู่พระนิพพาน เพื่อบรรลุผลคือพระนิพพาน; ล้วนแต่แสดงความงามอยู่ในตัวแห่งอัญัญจิกมรรคนั้นเอง.

ท่านจงนึกถึงอัญัญจิกมรรค ว่าประกอบไปด้วยองค์ ๘ ใดๆกันเสียก่อน; แล้วก็จะค่อยเห็น “ความงาม”. ท่านทั้งหลายโดยมากก็ท่องได้สำหรับอัญัญจิกมรรค : สัมมาทิฏฐิ – ความเห็นชอบ, สัมมาสังกัปป – ความดำริชอบ, สัมมาวาจา – การพูดจาชอบ, สัมมากัมมัฏโธ – การทำกรงานชอบ, สัมมาอาชีโว – ดำรงชีวิตชอบ, สัมมาวายาโม – พากเพียรชอบ, สัมมาสติ – ระลึกรชอบ, สัมมาสมาธิ – ตั้งใจมั่นชอบ : นี่เป็นตัวพรหมจรรย์; ซึ่งพระองค์ทรงกำชับให้ประกาศให้ดังงามทั้งเบื้องต้น ท่ามกลาง และเบื้องปลาย. ท่านทั้งหลายจะต้องทำให้ไว้ในใจให้ชัดเจนแจ่มแจ้งคล่องแคล่ว แล้วจะได้ประพฤติปฏิบัติให้มั่นคงงาม. อาตมาจะแสดงความงามของอัญัญจิกมรรคนี้ตามสมควร เพื่อให้ท่านเห็นว่ามันเป็นศิลปะอย่างไร :-

ดูอัญัญจิกมรรคในฐานะเป็นศิลปะที่มีความงาม

อัญัญจิกมรรค – มรรคมีองค์ ๘ นั้น มีความงามตรงที่ว่า “มันอยู่ระหว่างกลาง หรืออยู่ตรงกลาง” ที่เรียกว่า “มัชฌิมาปฏิปทา” : ตรงกลางระหว่างเป็ยกกับแห่ง – ถ้าเป็ยกเรียกว่า อากาศหปปฏิปทา, ถ้าแห่งเรียกว่า นิชฌามปฏิปทา. “เป็ยก” หมายถึงชุ่มแซ่ในกามคุณ, “แห่ง” หมายถึงทรมาณตนให้ลำบาก; ถ้าจะพูดธรรมดาๆ ว่า “เป็ยก” นี้คือมันมากเกินไป, “ไอ้แห่ง” มันก็น้อยเกินไป; หรือว่า

“เป็ยก” นี้มันฟูมเฟือย ตามใจตัวเองมากเกินไป, “แห้ง” นั้นมันก็ทรมาณตัวเองมากเกินไป; ให้มันอยู่ตรงกลางมันจึงจะงาม. อีกอย่างหนึ่งเรียกว่า “ตั้ง” เกินไป หรือ “หย่อน” เกินไป มันก็ไม่งาม; อภิวรรคเป็นเครื่องทำให้พอดี ให้อยู่ในท่ามกลาง มันจึงงาม.

ต่อไป อภิวรรคมีความงาม เพราะว่า “มีความถูกต้องอย่างครบถ้วน เป็นสัมมัตตะ” : มีความถูกต้อง ในความคิดเห็น ในความใฝ่ฝัน; ในการพูดจา ในการทำงาน ในการเลี้ยงชีวิต; ในการพากเพียร ในการมีสติ และการมีสมาธิ. คำว่า “ถูกต้อง” นี้ คือมัน “ถูกต้องต่อการทำบุคคลนั้น หรือคนรอบข้าง เกี่ยวเนื่องกับเขานั้น ไม่ให้มีความทุกข์”; ในทางอื่นเขาอาจจะหมายความกันอย่างอื่น, แต่ในทางธรรมะในทางพระศาสนาแล้ว คำว่า “ถูกต้อง” นั้นหมายถึงว่า ให้เกิดประโยชน์แก่คนทุกฝ่าย ก็เรียกว่าถูกต้อง. คนทุกฝ่ายนี้ไม่หมายถึงเฉพาะคนนั่นเอง : หมายถึงคนนั้นด้วย และทุกคนที่มาเกี่ยวข้องกับคนนั้นด้วย. ถ้ามันพิสูจน์ความมีประโยชน์แก่ทุกคน แล้วก็เรียกว่า “ถูกต้อง” หรือ “ดี” หรือ “ชอบ” หรือ “กุศล” หรือ “บุญ” ก็แล้วแต่จะใช้คำไหน; แต่ถ้ามันพิสูจน์ความมีอันตรายแก่ทุกคน ก็เรียกว่ามัน “ผิด” มัน “ชั่ว” มัน “บาป” มันเป็น “อกุศล”. อภิวรรคนี้ประกอบด้วยความถูกต้องครบถ้วนถึง ๘ ประการ มันจึงมีความงามในทางธรรมเต็มที.

นี่ต่อไปอีก อภิวรรคมีความงาม เพราะว่า “กระแสของมันเอียงไปทางพระนิพพาน” ที่เรียกว่า “นิพพานนินนา”; มันมีความลาดเอียงไปทางนิพพาน : เหมือนหนทางทางหนึ่ง เราก็มองเห็นอยู่ว่า มันลาดเอียงไปทางที่เราประสงค์ไปยังสิ่งที่เราประสงค์, เราก็พอใจ เราก็ยินดี ที่ได้เห็นหนทางนั้น. อภิวรรค

นี่ก็เหมือนกัน : ถ้าผู้ใดมองเห็นจริงๆ เข้าใจจริงๆ มองเห็นจริงๆ จะรู้สึกได้ว่า เอียงไปทางพระนิพพาน แล้วเขาก็พอใจ. เพราะความที่มันเอียงไปหา นิพพาน นั้น มันจึงมีความงามที่มันเอียงไปหาที่สุดแห่งความทุกข์ จุดสิ้นสุดแห่งความทุกข์ กันเสียที. การที่มันเอียงไปทางไหน นั้นมันหมายความว่ามันง่ายแก่คนที่ จะเดินไป, แม้ไม่เดินมันก็ยังจะกลิ้งไปเองได้ นี่มันง่าย; เหมือนกับเราเดินลงที่ลาดเอียง มันเดินง่าย ไปได้ตามที่เราต้องการได้โดยง่าย, ไม่เหมือนกับว่าจะเดินขึ้นภูเขา. อัญญัฏฐิกมรรคนั้น มีความงามตรงที่ว่า แสดงความเอียงไปสู่พระนิพพานอยู่ เสมอ, ถ้าใครพลัดเข้าไปในหนทางนี้แล้ว มันจะเลื่อนไหลไปสู่พระนิพพาน; ค่าของมันอยู่ที่ตรงนี้และอย่างนี้ จึงเรียกว่ามีความงาม.

คู่ต่อไป อัญญัฏฐิกมรรคนั้นมีความงาม เพราะ “เป็นศิลปะแห่งการไม่ต้องทำอะไร”. นี่บางคนอาจจะไม่เข้าใจว่า “ไม่ต้องทำอะไร” แล้วมันจะมีประโยชน์อะไร, หรือมันจะได้อะไร. นี่มันเป็นสำนวนพูด; พระพุทธเจ้าท่านได้ตรัสไว้ เมื่อจวนจะเสด็จปรินิพพานอยู่หยก ๆ แล้วว่า ถ้าภิกษุทั้งหลายเหล่านี้จักเป็นอยู่โดยชอบไซ้ โลกก็จะไม่ว่างจากพระอรหันต์ ที่พระองค์ตรัสว่าไม่ต้องมีอะไรมาก นอกจากเป็นอยู่โดยชอบเท่านั้นแหละ โลกจะไม่ว่างจากพระอรหันต์ : ที่ว่า “เป็นอยู่โดยชอบ” นี้ ก็คือ “เป็นอยู่ตามอัญญัฏฐิกมรรค ๘ ประการ” นั่นเอง, ดังที่กล่าวมาแล้วว่ามันมีความถูกต้อง ๘ ประการ.

คำว่า “ไม่ต้องทำอะไร” เป็นสำนวนพูด : เพียงแต่อยู่กับให้ดี ๆ ไม่ต้องทำอะไร ไม่ต้องทำอะไรมากไปกว่านั้น. หรือว่าไม่ต้องทำอะไรให้มากไปกว่าที่ธรรมชาติมันกำหนดให้แล้ว, เช่นว่า จิตนี้มันเป็นประภัสสร ไม่มีกิเลส ไม่มีความทุกข์, ถ้ากิเลสเกิดขึ้น มันก็จะเศร้าหมอง หรือจะมีความทุกข์; เรา

เพียงแต่อยู่ให้ดี ๆ ให้ถูกต้อง ตามกฎของธรรมชาติ อย่าให้กิเลสมันเกิดขึ้นมาได้. กิเลสเกิดขึ้นนี้ เพราะเราซุกซน เราแส้ไปหาเรื่อง – แส้ไปในทาง ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ, ไปหลงรักในความงดงามไพเราะเอรีดอร์อยเป็นต้น : คล้ายกับว่ามันอยู่ไม่นิ่ง; ถ้ามันอยู่นิ่ง ๆ มันอย่าแส้ไปหาเรื่อง มันก็คงจะสงบอยู่ตามเดิม. เรื่องนี้คนที่ชื่อเหวยหล่าง เอาไปพูดมาก ว่า “อยู่นิ่ง ๆ ไม่ต้องทำอะไร”; ก็หมายความว่า มันอยู่ให้ถูกต้องตามกฎของธรรมชาติซึ่งเป็นอยู่แล้ว อย่าไปรับเอาอะไรใหม่เข้ามาด้วยความโง่ ด้วยความเขลา ด้วยความหลงของอวิชชา.

มันเป็นสำนวนพูดซึ่งต้องแปลความหมาย : อย่าไปสร้าง “ตัวตน” หรือ “ของตน” อะไรขึ้นมา – อยู่นิ่ง ๆ, ถ้าไปสร้าง “ตัวตน –ของตน” ขึ้นมา มันก็ต้องเป็นทุกข์; มันก็อยู่อย่างที่เราเรียกว่า “มันไม่ได้ทำอะไร เพราะว่ามัน ‘ไม่มีตัวตนของตน’ – ไม่มีผู้ทำอะไร” ก็เรียกว่า เป็นอยู่ชอบอย่างยิ่ง ไม่มีทางที่จะผิดพลาดได้.

ทีนี้ก็จะคู่ต่อไป ความงามของอภิวรรคนั่น มัน “เป็นกัลยาณมิตร ให้แก่คนทุกคนในทางจิต ในทางวิญญาณ”. พระอานนท์กราบทูลพระพุทธเจ้าว่า กัลยาณมิตรนั้นเป็นครึ่งหนึ่งของความสำเร็จ; พระพุทธเจ้าท่านตรัสว่า “อย่าพูดอย่างนั้นอานนท์, มันไม่ถูกต้อง พูดว่า กัลยาณมิตรเป็นทั้งหมดของความสำเร็จ, ไม่ใช่เป็นเพียงครึ่งเดียว” : ทรงแสดงกัลยาณมิตรด้วยอภิวรรค : ให้ทุกคนถือเอาอภิวรรคเป็นกัลยาณมิตร.

ข้อนี้มันก็น่าคิดอยู่ว่า แม้กัลยาณมิตรที่เป็นคน ๆ ด้วยกัน จะเรียกว่า เป็นครึ่งหนึ่งแห่งความสำเร็จ หรือเป็นทั้งหมดของความสำเร็จ ก็ลองคิดดู ?

ถ้าพระพุทธเจ้ามาเป็นกัลยาณมิตรของเรา ก็เป็นทั้งหมดของความสำเร็จเป็น
 แนนอน เป็นแสงสว่างถึงที่สุด เป็นกัลยาณมิตรถึงที่สุด. แต่เดี๋ยวนี้เมื่อท่าน
 ทรงแสดงอริยมรรคมีองค์ ๘ เป็นกัลยาณมิตร ก็หมายความว่า เป็นมิตรในทาง
 วิญญูญาณ, ไม่ใช่มิตรในทางกาย ในทางวัตถุ, แต่ว่าเป็นมิตรในทางจิต เป็นมิตร
 ในทางวิญญูญาณ. คำว่า “มิตร” แปลว่าคนที่มีจิตใจหวังดีต่อกัน เป็นผู้ร่วมกระทำ
 ความรอดปลอดภัยให้แก่กันและกัน; ถ้าเรามีอัฐังคิกมรรคเป็นกัลยาณมิตร ก็
 หมายความว่า มันมีแต่ความถูกต้อง ทั้งทางกาย ทั้งทางจิต ตามองค์แห่งอริยมรรค
 นั้น มีความเป็นกัลยาณมิตรอย่างยิ่ง อย่างนี้เราจึงเรียกว่างาม. ชีวิตที่มีกัลยาณมิตร
 อย่างนี้ เรียกว่าเป็นชีวิตที่มีศิลปะอันงดงาม.

ดูต่อไปว่า อัฐังคิกมรรคมีความงาม เพราะว่า “มันเป็นการประสานกลม
 เกลียวแห่งองค์มรรค” เหมือนกับการประสานกลมเกลียวแห่งเชือก ๘ เกลียว. เชือก
 พัน ๒ เกลียว ยังไม่ค่อยงาม, พัน ๓ เกลียวงามกว่า; ยิ่งมากเกลียวพันกันได้
 ละเอียดประณีตยิ่งดูงาม ยิ่งดูเกลี้ยง ยิ่งดูงาม. “แปดเกลียว พันเป็นเส้นเดียว
 แล้วมันดูงาม” นี่มันหมายความว่า มันมีลักษณะของความเป็นระบบ : ความ
 สำเร็จประโยชน์นั้น ไม่สำเร็จประโยชน์ด้วยการกระทำเพียงอย่างเดียว, แต่สำเร็จ
 ด้วยการกระทำหลายอย่าง ประสานกันไปอย่างกลมเกลียวเป็นระบบ. ความ
 สำเร็จประโยชน์อยู่ที่การกระทำเป็นระบบ เพราะว่าปัญหาหรือความทุกข์มันก็
 เกิดขึ้นเป็นระบบ. ร่างกายคนเราก็เป็นระบบ; ท่านคิดดูเถอะว่า มันมีอะไรหลาย
 อย่างหลายส่วน หลายระบบด้วย รวมกันเป็นร่างกายคนคนหนึ่ง.

เรื่องมีอะไรเป็นระบบนี้ มันเป็นหลักเกณฑ์ของธรรมชาติ : ที่
 “ธรรมชาติมันสร้างขึ้นเอง” มันก็เป็นระบบ; ที่ “มนุษย์สร้างขึ้นใหม่” มันก็เป็น

ระบบ, เช่นว่า รถยนต์สักคันหนึ่ง มันก็สร้างกันเป็นระบบ มีหลาย ๆ ระบบเล็ก ๆ รวมกันเป็นระบบใหญ่ เช่นระบบไฟ ระบบน้ำ ระบบหล่อลื่น, ระบบอะไรก็สุดแท้ รวมกันเป็นระบบใหญ่ คือเป็นรถยนต์คันหนึ่ง.

ธรรมชาติสำหรับจัดความทุกข์ ก็มีลักษณะเป็นระบบ; เพราะว่า ใ้อิทธิพลของธรรมชาติมันเป็นระบบ ความทุกข์มันเกิดเป็นระบบ, ธรรมชาติที่จะดับทุกข์จะแก้ทุกข์มันก็ต้องเป็นระบบที่พอกันที่ครบถ้วน. เราก็เห็นความงามของการที่มันกระทำงานเป็นระบบ เป็นการประสานกันโดยความถูกต้องขององค์แห่งมรรค เสมือนหนึ่งเชือก ๘ เกลียว.

ทีนี้ดูอีกที ต่อไปอีกก็ว่า **อภิวรรค “มีความงามแห่งความเป็นสมังคี”.** “สมังคี” คำนี้คงจะแปลกหูสำหรับบางคน; **สมังคี** – สม + อังคะ + อี ก็แปลว่า **มีองค์อันเสมอกัน.** สมังคีแปลว่ามีองค์อันเสมอกัน คือมีส่วนประกอบที่เสมอกัน คือมันถูกต้องสำหรับที่มันจะประกอบกัน แล้วก็รวมกันเป็นสิ่งเดียวกัน. ซึ่งเรา – พวกเราทำอะไรมันไม่ค่อยมีอาการที่เรียกว่าสมังคี คือส่วนประกอบต่าง ๆ มันไม่ถูกต้อง มันไม่สม่ำเสมอ; เหมือนอย่างว่าจะทำน้ำพริกกิน, ถ้าส่วนประกอบของน้ำพริกนั้นมันไม่ถูกต้อง ไม่สม่ำเสมอ มันก็จะทำน้ำพริกที่เด็ด ๆ ทำ – มันกินเกือบจะไม่ค่อยได้; ถ้าเป็นคนที่มีฝีมือ เป็นแม่ครัวดีมีฝีมือ เขาก็ทำน้ำพริกให้มันกินอร่อยได้ เพราะมันมีส่วนประกอบที่เรียกว่า **สม่ำเสมอ** คือถูกต้อง ตามที่มันควรจะมีอย่างไร.

สำหรับอริยมรรคนี้ก็เหมือนกัน; **องค์ทั้ง ๘ นั้นต้องครบ** แล้วก็แต่ละองค์ ๆ ก็มีคุณสมบัติเต็มที่ สำหรับองค์นั้น ๆ, หมายความว่า ไม่มีอะไร

บกพร่อง – ไม่มีองค์ไหนบกพร่อง แล้วก็ประสานกัน เหมือนกับว่าเชือก ๘ เกลียว. เราจะเข้าใจได้ว่า เชือก ๘ เกลียวนั้น แต่ละเกลียวมันมีกำลังหรือมีแรงยึดเหนี่ยวเท่า ๆ กัน ขนาดเดียวกัน; ถ้ามันเล็กบ้างใหญ่บ้าง มันก็เป็นเกลียวกันไม่ได้ดี หรือแรงยึดเหนี่ยวไม่เท่ากัน, ใ้อันมันไม่มีแรงยึดเหนี่ยวมากมันก็จะขาดเสียก่อน มันก็พลอยขาดตาม ๆ กันไปด้วย : นี้เรียกว่า มันไม่มีความเป็นสมังคี.

อะไร ๆ ในโลกนี้ที่เกี่ยวกับมนุษย์ ล้วนแต่ต้องการสิ่งนี้ คือ **ความเป็นสมังคี**; แล้วเราก็ไม่ค่อยสนใจ. ดังนั้นในครอบครัวหนึ่ง ๆ มันจึงมีการทะเลาะเบาะแว้ง มีความโกลาหล่นว้าย มีความกระทบกระทั่ง ไม่เป็นผาสุก; เพราะส่วนประกอบมันไม่เข้ากัน มันไม่เสมอกัน คือ **สมาชิกในครอบครัวนั่นเอง มันไม่เป็นสมังคีต่อกัน.** ฉะนั้นเราจึงเห็นว่า **อัฐังคิกมรรคนี้ มีความงามตรงที่มีองค์เสมอกัน.**

เพียงที่ยกตัวอย่างมานี้ ก็ดูจะมากพอแล้วว่า **อัฐังคิกมรรค** นั้นมีความงาม – มีความงามสำหรับคนมีปัญญา มีตาแห่งปัญญา มองเห็นถึงนั้น ๆ อย่างชัดเจนอย่างแจ่มแจ้ง; คนโง่มองไม่เห็นแน่นอน; **คนมีปัญญาเท่านั้นที่จะเห็นความงามของพระธรรม.** พุคว่า “ความงามของพระธรรม” คนธรรมดาที่ฟังไม่ถูกแล้ว เพราะไม่รู้ว่าจะงามอย่างไร และไม่รู้ว่าจะพระธรรมนั้นคืออะไรด้วย.

คนที่เข้าใจรู้จักพระธรรมเท่านั้น ที่จะเห็นว่าพระธรรมนี้มีความงดงาม. โดยเฉพาะอัฐังคิกมรรค ก็มีความงามอย่างที่กล่าวมาแล้ว : สรุปความว่า มันพอดี – ไม่ตั้ง ไม่หย่อน ไม่เปียก ไม่แห้ง; มีความถูกต้องครบถ้วนสำหรับจะเอียงไปสู่พระนิพพาน; และดีที่ว่า **ไม่ต้องทำอะไรมาก** อยู่ให้มีความ

ถูกต้อง เป็นอยู่อย่างถูกต้องเท่านั้น ไม่ต้องทำอะไรมาก มันก็สำเร็จประโยชน์; และเป็นมิตรสำหรับดับทุกข์ ไม่มีมิตรอย่างอื่นใด ยิ่งไปกว่า; มันเป็นงานระบบ ประสานแห่งองค์ ๘ องค์ เหมือนเชือก ๘ เกลียว; แต่ละองค์มีคุณสมบัติเต็มที่ ในหน้าที่ของตนประสานกันดีแล้ว เรียกว่า “มัคคสมังคี – ความมีองค์เสมอกัน” ซึ่งพวกเราไม่ค่อยจะมี. นี่แหละคือความงามของอภิวรรค.

ที่นี่ได้กล่าวไว้เป็นหัวข้อข้างต้นว่า “อภิวรรค เป็นยอดศิลปะแห่งการดำเนินชีวิต” ก็คงจะพอเห็นได้บ้างแล้วว่า มันมีความงาม มันจึงเป็นศิลปะ : อภิวรรคมีความงามอย่างที่กล่าวมาแล้ว ในเมื่อปฏิบัติ ปฏิบัติอย่างเฉลียวฉลาดและแยบคาย แล้วเกิดความงามอันนี้ขึ้นมา.

การดำเนินชีวิตที่ดีที่สุด เรียกว่า “พรหมจรรย์”

คู่อีกที่ว่า เป็นทางดำเนินแห่งชีวิตนั้น ก็จะได้พิจารณากันต่อไป. ท่านทั้งหลายเข้าใจหรือไม่ว่า ชีวิตนี้เป็นการเดินทาง? ถ้ามีปัญญาสักหน่อยก็จะเห็นได้ว่า ชีวิตนี้เป็นการเดินทาง คือมันไม่ซ้ำที่ มันเปลี่ยนเรื่อย มันมีวิวัฒนาการเปลี่ยนแปลงเรื่อยไป. ก็คิดดูเอาเถอะตั้งแต่เกิดมาจากท้องแม่ มันก็เปลี่ยนไปกว่าจะเนาเข้าโลง; หรือว่าถ้าเอาชาติหน้าชาติอื่นมา เป็นเครื่องประกอบ ก็ยังเห็นว่ามันเป็นการเดินทางที่ยืดยาว อย่างที่เขากล่าวไว้แต่โบราณว่าเป็นกัปปี ๆ กัลป์ ๆ กันทีเดียว, คือท่องเที่ยวไปในวัฏฏสงสาร. ขอให้เข้าใจแต่โดยใจความก็ได้ว่า ใจชีวิตนี้มันไม่ได้อยู่ที่ มันเปลี่ยนเรื่อย; ดังนั้นมันเป็นการเดินทาง. ถ้ามันเดินผิด มันก็ต้องทนทุกข์ทรมาน และไม่ถึงปลายทาง; ถ้ามันเดินถูกก็มันมี

ความสุขสบาย และก็จะถึงจุดหมายปลายทาง. **นี่แหละคือข้อที่ว่าชีวิตนี้เป็นการเดินทาง.**

การเดินทางนี้ เป็นไปได้ ๒ อย่าง คือ **เป็นการเดินทาง โดยวิวัฒนาการของธรรมชาติ** – นั่นธรรมชาติมันจัดมาให้เสร็จว่าให้ชีวิตนี้เป็นการเดินทาง. ถ้าเรียนวิทยาศาสตร์เกี่ยวกับชีววิทยา เขาก็อธิบายไว้ชัดเจนในทำนองที่ว่า ชีวิตนี้ตั้งต้นด้วยสิ่งที่ต่ำต้อยที่สุด เป็นสัตว์เซลล์เดียว, แล้วกว่าจะเป็นสัตว์หลายเซลล์กว่าจะเป็นต้นไม้ กว่าจะเป็นสัตว์เดรัจฉาน กว่าจะสูงขึ้นมาจนถึงเป็นคน : มันต้องเปลี่ยนแปลงมาเรื่อยๆ **โดยกฎของวิวัฒนาการตามธรรมชาติ; อย่างนี้เรียกว่า มันเดินทางโดยวิวัฒนาการของธรรมชาติ, ไม่เกี่ยวกับเรา.**

ที่นี้การเดินทางอีกแบบหนึ่ง **มันเกี่ยวกับสติปัญญาของมนุษย์ คือมนุษย์เข้ามาเกี่ยวข้องกับสิ่งที่เรียกว่าชีวิตของตนหรือของใครก็ตาม มีการประพฤติกรรมทำอย่างใดอย่างหนึ่ง ให้มันมีความเปลี่ยนแปลงมาก รวดเร็ว ยิ่งขึ้นกว่าแต่ก่อน.** เราเห็นได้ว่า มนุษย์ก็ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในเรื่องการกินอยู่ นุ่งห่ม อยู่อาศัย บำบัดโรคภัยไข้เจ็บ ที่เรียกกันว่าปัจจัย ๔ ประการนั้นก็ดี หรือว่ามีสิ่งประเล้าประโลมใจให้หลงไหลเพลิดเพลินนั้นก็ดี มีมาก จนมนุษย์เปลี่ยนแปลงไปมาก จนมนุษย์ไม่อาจจะนอนกลางคืนได้เหมือนแต่ก่อน มนุษย์ไม่อาจจะตากแดดตากฝนได้ เหมือนอย่างสัตว์เช่นวัวและควาย เหมือนอย่างแต่ก่อน. **นี่คือความเปลี่ยนแปลงตามสติปัญญาของมนุษย์.** เดียวนี้เราก็มีอะไรต่อมีอะไรหลายอย่าง ที่เรียกว่า หยุกยานี้ มาใช้มาสอย มาทา มากิน มาทำทุกอย่าง จนไอ้ร่างกายนี้ มันค่อยๆ เปลี่ยนแปลงไป จากที่เคยเป็นมา จากที่ธรรมชาติมันสร้าง

สรรคฺมา; ก็เรียกว่า เป็นการเดินทางที่ซัดไปเซมา ผลุน ๆ ผลัน ๆ หาได้เป็นไปเพื่อความสงบสุขไม่.

แม้ว่ามนุษย์จะมีปัญญา มันก็มีปัญญาเพื่อจะรับใช้กิเลสเสียมากกว่า; มันไม่มีความถูกต้อง เพราะว่ามันไม่ได้เดินไปตามทางแห่งอภิวรรค. **จนกว่าเมื่อไรจะเกิดคนมีปัญญา เช่นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ได้พบวิถีทางที่จะเดิน หรือพบวิธีการที่จะเดิน; มันก็มีผลดี หนทางก็ดี วิถีเดินมันก็ดี มันก็ดีไปหมด** ชีวิตกลายเป็นสิ่งที่มีความสงบสุข; แม้ว่าจะอยู่ในท่ามกลางโลกที่เต็มไปด้วยความโกลาหลวุ่นวาย มันก็ไม่โกลาหลวุ่นวาย; แม้จะมีอะไรมาช่วยมาดึง มันก็ไม่ถูกดึง; มันเป็นชีวิตที่คงอยู่ได้ อย่างที่เรียกว่าชนะ มีชัยชนะต่อทุกสิ่งทีเข้ามาครอบงำ เข้ามาชักจูง เข้ามาช่วยวน เข้ามาหลอกหลวง; **ชีวิตดำรงอยู่ได้ในความถูกต้อง** ในท่ามกลางสิ่งที่เป็นข้าศึก หรือหลอกหลวง; **เราก็มองเห็นได้ว่ามันเป็นชีวิตอีกแบบหนึ่ง ซึ่งมีความงาม.**

ถ้าปล่อยไปตามความโง่ ความหลงของกิเลสแล้ว มันก็เป็นความสกปรก; แต่มันอาจจะเป็นความงามของคนโง่คนหลงคนพาลก็ได้ เพราะว่าคนโง่คนหลงคนพาล เขาก็มีอะไร ๆ ไปตามแบบของเขา, ดังนั้น เขาก็ต้องมีความงามไปตามแบบของเขา จนถึงกับว่าการคลุกเคล้าอยู่ด้วยกิเลสนั้นเป็นความงามของตน.

ชีวิตเป็นการเดินทาง **“เมื่อทำด้วยดีที่สุดจนหมดปัญหา”** ก็เรียกว่า **“พรหมจรรย์”**. พรหมจรรย์ แปลว่า การประพฤติกระทำ อันประเสริฐหรือสูงสุด. คำว่า **“พรหมจรรย์”** นี้ ในภาษาไทยมีความหมายแคบ – หมายแต่ความ

บริสุทธิทางเพศ ในความหมายแคบ ๆ; แต่สำหรับในพระบาลีนั้น คำว่า “พรหมจรรย์” หมายถึงการประพฤติธรรมะทั้งหมดอย่างถูกต้อง จนถึงกับไปนิพพานทันทีเดียว; อย่างที่กล่าวมาแล้วข้างต้นว่า อัญ्ञจกักรมรรคนั้นแหละคือตัวพรหมจรรย์, พรหมจรรย์นี้แหละคือตัวอัญ्ञจกักรมรรค. นี่การดำเนินชีวิตที่ดีที่สุด เราเรียกว่า พรหมจรรย์.

ชีวิตมีส่วนประกอบ ๘ เกลียว ที่เป็นไปตามธรรมชาติอยู่ก่อน

นี่การดำเนินชีวิตตามทางแห่งอัญ्ञจกักรมรรคนั้น มันมีข้อที่ควรจะต้องสังเกตดูว่า มันเหมือนกับว่าทำให้ชีวิตนี้มีเกลียว ๘ เกลียว แล้วก็ประสานกันดีเป็นชีวิตที่มุ่งดังไปยังพระนิพพาน. นี่เป็นการพูดอุปมา ด้วยภาพพจน์ เพื่อเข้าใจความหมายบางอย่างได้ดีขึ้นว่า ชีวิตนี้เหมือนกับของ ๘ เกลียว เกลียวชีวิต ๘ เกลียว พันเป็นเกลียวเดียวเป็นเส้นเดียว แล้วก็เดินไป; หมายถึงว่า มันมีทางไป มันมีความมุ่งหมาย ของความยาวที่มันยาวไปถึงไหน นี่เรียกว่าปลายทางของมัน.

ชีวิตเป็นของมีเกลียว ๘ เกลียว นี่มันเป็นไปตามธรรมชาติ; ท่านจงเข้าใจว่ามันเป็นไปตามธรรมชาติ, ไม่ใช่เราจะเพ่งมืองค์ ๘ หรือ ๘ เกลียวนี้ ต่อเมื่อได้ฟังจากพระพุทธเจ้าว่ามรรคมืองค์ ๘. ที่จริงชีวิตนี้มันเป็น ๘ เกลียวอยู่ก่อนแล้วตามธรรมชาติ, หรือมิใช่มันจะเป็นของ ๘ เกลียว ต่อเมื่อเราปฏิบัติตามอัญ्ञจกักรมรรคอย่างนี้ก็ไม่ใช่; มันเป็นของมีเกลียว ๘ เกลียวอยู่แล้วตาม

ธรรมชาติ แต่ว่าเกลียดเหล่านั้น มันไม่ถูกต้อง คือมันไม่เป็น “สัมมา”, สัมมา แปลว่า ถูกต้อง, มันเป็นเกลียดที่ไม่ถูกต้อง, มันอาจจะเป็นเกลียดเว้า ๆ แหว่ง ๆ แคบ ๆ หรือไม่มีคุณสมบัติอันแน่นอน; มันไม่เป็นความถูกต้อง มันจึง “ไม่เป็น มรรคที่จะไปสู่พระนิพพาน”.

องค์มรรค ๘ ที่มีอยู่ตามธรรมชาติยังดับทุกข์ไม่ได้

ที่ว่า “ชีวิต ๘ เกลียด” นั้น เรามองดูกันแต่ส่วนที่มันเป็น ส่วนประกอบของชีวิตอยู่ตามธรรมชาติ, อย่าเพิ่งไปพูดถึงธรรมะ; คือให้ดูว่า :-

(๑) เราทุกคนเกิดมาแล้ว **ต้องมีความคิดเห็นของตนด้วยกันทั้งนั้น**, ผิดถูกไม่รู้ ทุกคนมีความคิดเห็นของตนทั้งนั้น : เด็กก็มี ผู้ใหญ่ก็มี คนโง่ก็มี คนฉลาดก็มี – มีความคิดเห็นของตนทั้งนั้น.

(๒) และคนเราเกิดมาแล้ว **มีความต้องการอย่างใดอย่างหนึ่งของตนทั้งนั้น** : ต้องการผิด ต้องการถูก ต้องการอะไรก็ไม่รู้ ไม่รับผิดชอบ; แต่เรามีความต้องการอยู่ด้วยกันทั้งนั้น.

(๓) ที่นี้คนเราเกิดมาแล้ว **ต้องมีการสื่อสารด้วยคำพูด คือวาจา** : คนเรามีวาจา มีการพูด เพราะว่าเราจะต้องอาศัยการพูดจา เพื่อจะรับความรู้จากผู้อื่น หรือว่าจะให้ความรู้แก่ผู้อื่น; ฉะนั้น เราเกิดมาก็พูดเป็น – โตขึ้นมาไม่เท่าไร

ก็พูดเป็น แล้วก็พูดกันจนตาย. นี่เรียกว่า ทุกคนเกิดมาแล้วก็มีการสื่อสารด้วย วาจา.

(๔) เราทุกคนเกิดมาแล้ว **ต้องมีการเคลื่อนไหวทางกาย** ที่เรียกว่า กัมมันตะ; เพราะว่าธรรมชาติมันไม่ยอมให้ใครอยู่นิ่ง ทุกคนก็ต้องเคลื่อนไหวทางการกระทำ คือทางกาย ทำอะไรก็ตามที่ว่ามันมีความเข้าใจว่าจะต้องทำอะไร เราจึงมีการเคลื่อนไหวกันอยู่ทุกคน ไม่ต้องมีใครมาสอน.

(๕) ที่นี้ทุกคนเกิดมาแล้ว **ต้องเลี้ยงชีวิต ต้องหากิน ต้องเลี้ยงชีวิต** : สัตว์เดรัจฉานก็ต้องเลี้ยงชีวิต คนก็ต้องเลี้ยงชีวิต, นี่การเลี้ยงชีวิต การหาเลี้ยงชีวิต มันก็มีอยู่แล้วโดยธรรมชาติ.

(๖) ทุกคนเกิดมาแล้วก็ **มีความพยายามในสิ่งที่ตนรัก หรือตนปรารถนาว่าจะได้มา**; แม้แต่สัตว์เดรัจฉานมันก็ทำเป็น – นก หนู มันก็เจาะหรือขุดรู จนกว่าจะได้สิ่งที่มันต้องการ. มันก็รู้จักพยายาม; เพราะฉะนั้น คำว่า “ความพยายาม” นี้ เป็นสิ่งที่ทำเป็น สำหรับสิ่งที่มีชีวิต.

(๗) ที่นี้สูงขึ้นไป : **ความมีสติ**; ท่านอย่าเพิ่งนึกถึงธรรมะที่เป็นคำสอนในศาสนา. **สตินี้เป็นสิ่งที่ทุกคนมี** : สติในส่วนสัญญา คือระลึกได้ จำได้ ว่านี่เป็นอะไร อย่างนี้ก็เหมือนกันทุกคน, สัตว์เดรัจฉานมันก็มี สุนัข แมวมันก็มี มันจำได้ว่าคนนี้เป็นเจ้าของ คนนี้ไม่ใช่, สติความระลึกได้รวดเร็วทันทีว่า คนนี้เป็นเจ้าของ, หรือสติที่ว่าจะทำอย่างไร จึงจะแก้ปัญหานั้นได้ สัตว์เดรัจฉานมันก็เคยกระทำมาก่อน ในบางสิ่งบางอย่างมันก็ยังจำได้ มันก็ระลึกได้ มันก็เอาวิธีนั้น

มาใช้อีก นี่มันก็ต้องอาศัยสติด้วยเหมือนกัน; เพราะว่าสติมันเป็นเรื่องให้ระลึกถึงสิ่งที่จะต้องระลึก เพื่อเอามาใช้ทันที ในกรณีนั้น ๆ.

(๘) นี่สิ่งสุดท้าย : **สมาธิ – ความมั่นคงแห่งจิต**; นี่คนเราก็มี ไม่ใช่ไม่มี. อย่าเข้าใจว่าคนทั่วไปไม่มีสมาธิ จะมีแต่คนที่ฝึกสมาธิ : คนทั่วไป สัตว์ทั่วไป มันก็มีสมาธิตามธรรมชาติ; ยักษ์มาร ฝึสาง เทวดา มันก็มีสมาธิ ตามแบบของยักษ์มาร; แม้แต่สัตว์เดรัจฉาน มันก็มีสมาธิ ตามแบบของสัตว์เดรัจฉาน – ปลาบางชนิดจะพ่นน้ำให้ถูกเหยื่อที่บินอยู่ในอากาศได้ ด้วยความมีสมาธิ หรือ ความเชี่ยวชาญความชำนาญ ซึ่งที่แท้ก็เป็นสมาธิ ที่มีอยู่เองตามธรรมชาติ; เด็ก ๆ มันเล่นต๋อยกอง เล่นหยอดหลุม หรือขว้างนก ขว้างสัตว์อะไรก็ตาม ทำได้โดยมีสมาธิตามธรรมชาติ. สมาธินี้มีอยู่ตามธรรมชาติ; ฉะนั้นจึงถือว่า สิ่งที่มีชีวิตมันก็มีสมาธิ ตามสมควรแก่ชีวิตของมันด้วยกันทุกชนิด.

ขอให้ดูให้ดีว่า ไอ้องค์ ๘ แห่งมรรคนี้ มันก็คือ ไอ้สิ่งที่สัตว์มีอยู่แล้วตามปรกติ, แต่มันไม่ถูกต้อง; จงเข้าใจข้อนี้ว่ามันไม่ถูกต้อง, ต้องเอามาจัดมาทำให้ถูกต้อง. พระพุทธเจ้าท่านทรงทราบว่า จะต้องทำอะไรมันจึงจะถูกต้อง; ก็จัดไอ้องค์มรรค ๘ ประการนี้ ให้ได้รับการฝึกฝนปฏิบัติให้มันถูกต้อง มันจึงจะเป็นอริยอภิวรรคขึ้นมา. อย่าลืมว่า ท่านเดิมคำว่า “อริยะ” เข้าไปด้วย – อริโย อภิวรรคโค มัคโค; ไอ้ของเราที่มีอยู่ตามธรรมชาติโดยสามัญสำนึก – สัตว์ชาติญาณนั้น มันไม่อริโย, คือมันไม่สัมมา – ไม่ถูกต้อง, ไม่อริโย คือไม่กำจัดกิเลสซึ่งเป็นข้าศึก.

มรรคมืองค์ ๘ ที่เป็นศิลปะสูงสุดใช้ดับทุกข์ได้

เฮ้, ทีนี้เราก็มาคูทบทวนซ้ำลงไปอีกทีว่า มันถูกต้องอย่างไร แล้วมันมีความงามอย่างไรนะ : นี่อัญจกิมมรรคก็จะเป็นศิลปะอันสูงสุดขึ้นมาเพราะเหตุนี้ :-

ข้อแรก : ความคิดเห็น เรามีกันได้ทุกคน ตามที่เกิดมาแล้วได้รับการอบรมอย่างไร : อบรมผิดมันก็มีความคิดเห็นผิด เด็ก ๆ บางคนมันชอบขโมย – มันมีความคิดเห็นว่ายโมยดีกว่า, เมื่อได้รับการอบรมดี มันก็มีความคิดเห็นว่ายอ้วไม่เอา ไม่ขโมย. นี่มันแล้วแต่ว่ามันได้รับการอบรมสั่งสอนมาอย่างไร.

นี่พระพุทธเจ้าท่านวางหลักสำหรับความคิดเห็นไว้ว่า “เห็นเรื่องที่สำคัญที่สุดอย่างถูกต้อง : เห็นอย่างถูกต้องในเรื่องที่สำคัญที่สุด”. เรื่องอะไรที่สำคัญที่สุด? ก็เรื่องดับทุกข์ว่าทำอะไรจึงจะดับทุกข์ : เด็ก ๆ เขาคิดว่าไปขโมยก็ได้ เอามากินมาใช้สบายดีก็ดับทุกข์; หรือคนที่มันมีปัญหา ก็ปฏิบัติอย่างนั้นอย่างนี้ต่าง ๆ นานา ซึ่งเป็นลัทธินอกพุทธศาสนาก็มีอยู่มากมาย ว่านี่มันดับทุกข์; พระพุทธเจ้าท่านว่าไม่ – ไม่สำเร็จประโยชน์, ต้องมาเอาที่ตัวความทุกข์ว่าเป็นอย่างไร เหตุให้เกิดทุกข์เป็นอย่างไร ความดับสนิทแห่งความทุกข์เป็นอย่างไร หนทางถึงความดับทุกข์เป็นอย่างไร – ที่เราเรียกกันว่าอริยสัจสี่. ถ้าไปสนใจคำบาลี มันจะฟังดูยุ่งยาก ก็พูดกันอย่างไทย ๆ ก็แล้วกันว่า ไขความทุกข์ยากลำบากที่เรากำลังประสบอยู่นี้ มันเป็นอย่างไร? มันมาจากอะไร? ถ้าจะให้มันไม่มีนะ ให้หมดไป จะต้องทำอย่างไร? ให้มีความคิดความเห็นให้ถูกต้องในประเด็นเหล่านี้.

ความทุกข์เรารู้สึกอยู่กับใจ; แต่เราก็ไม่สนใจที่จะรู้หรือเข้าใจว่า มันเกิดมาจากอะไร? พอมีความทุกข์ขึ้นมา ก็ทุกข์เหมือนกับคนบ้า ถึงกับร้องไห้ ร้องไห้จนถึงกับฆ่าตัวตาย โดยไม่ต้องดูว่า ใจความทุกข์นี้มันเป็นอย่างไร? มาจากอะไร? ทำอย่างไรจึงจะดับทุกข์ได้? ก็แปลว่า ใจความคิดเห็นที่เรามีอยู่ตามธรรมชาติ โดยสัญชาตญาณนั้น มันไม่สำเร็จประโยชน์; ต้องมาอบรมกันเสียใหม่ – มาทำภาวนา คือทำการอบรม, ภาวนา แปลว่าการอบรม, ภาวนา หมายความว่าอบรมแล้ว; ต้องทำให้เป็นความอบรมแล้ว มีความคิดเห็นที่ถูกต้อง ว่าทุกข์เป็นอย่างนี้, เหตุให้เกิดทุกข์เป็นอย่างนี้, ทุกข์ไม่มีเป็นอย่างนี้, หนทางที่จะทำให้ทุกข์ดับไปนั้นเป็นอย่างนี้ ๆ.

ความคิด ความเห็น ความเข้าใจ ความเชื่อ ความรู้ นี้อยู่ในกลุ่มเดียวกัน พระบาลีใช้คำว่า ทัณฺณิ แปลว่า ความเห็น, ความรู้ ความเชื่อ ความเข้าใจ มันก็รวมอยู่ที่นี้; ฉะนั้นเราจึงทำให้มันเข้ารูปกัน เป็นความคิดเห็นที่ถูกต้อง. เข้าใจผิดก็ผิด เชื่อผิดก็ผิด เรียนมาผิดมันก็ผิดแหละ; ต้องมาทำให้มันถูกต้อง จนเกิดเป็นความคิดเห็นหรือทัณฺณิที่ถูกต้อง แล้วก็เรียกว่า สัมมาทัณฺณิ.

พูดซ้ำอีกทีหนึ่งว่า ทุกคนมีทัณฺณิเป็นของตนมาแต่เกิด แต่มันไม่ถูกต้อง; นี่มารับการอบรมศึกษาฝึกฝนให้มันถูกต้อง ตามที่พระพุทธเจ้าท่านสอนไว้ แล้วมันถึงงาม. เมื่อก่อนนี้มันสกปรกแทบจะดูไม่ได้ ความคิดความเห็นมันยังโง่เขลา หรือเป็นอันธพาลไปเสียก็มี มันไม่งาม; นี่พอมาได้รับการอบรมดีเป็นองค์แห่งอภิวรรคแล้ว มันถึงงาม ดูแล้วมันก็น่าชื่นใจ.

ที่นี้ **องค์ที่ ๒ คือ สังกัปปะ**. สังกัปปะก็คือความต้องการ ความปรารถนา ความใคร่ที่จะได้. ทุกคนมี สัตว์เดรัจฉานก็มี มนุษย์ก็มี เด็กเล็ก ๆ ก็มี ผู้ใหญ่ก็มี คนแก่ก็มี ก็มีกันทั้งนั้นแหละความต้องการ; แต่มันไม่ถูกต้อง – มันไปต้องการไอ้ที่ไม่ควรจะต้องบ้าง, มันไปต้องการไปในสิ่งที่ไม่อาจจะได้บ้าง, มันต้องการผิด ๆ ชนิดที่เป็นอันตรายแก่ตัวผู้ต้องการเองบ้าง. ก็มาศึกษากันเสียใหม่ว่าอะไรควรต้องการ หรือไม่ควรต้องการ; เมื่อพบแล้วมันก็ต้องการแต่ในทางที่ถูกต้อง – ต้องการจะออกจากทุกข์ ต้องการจะไม่มีความทุกข์ ต้องการจะอยู่ด้วยกันอย่างมีความสุข, ก็เลยเป็นความต้องการที่ถูกต้อง เป็นความต้องการที่มีความงดงามอยู่ในตัวมันเอง.

ความต้องการนี้ทุกคนมี แล้วก็หวังที่จะให้ความต้องการนั้นประสบผลสำเร็จ; แต่แล้วก็ทำไม่เป็น มันก็ไม่ประสบผลสำเร็จ, บางทีมันกลับตรงกันข้ามเสียก็มี, ฝืนฝืนหรือหวังจนขาดใจตายไป มันก็ไม่ได้ตามที่ต้องการอย่างนี้ก็มี, เพราะมันไม่ถูกต้อง เพราะมันไม่เป็นความต้องการที่ถูกต้อง.

พอเป็นความต้องการที่ถูกต้องตามหลักของธรรมะ; ความต้องการนั้นก็งดงาม, และมันก็จะได้ตามที่ต้องการด้วย มันก็ยิ่งงดงามใหญ่ : **นี่องค์ที่ ๒ คือ สัมมาสังกัปปะ** มันก็มีความงาม; **ชีวิตเกลียวที่ ๒** มันก็งาม.

ชีวิตเกลียวที่ ๑ ทิฏฐิ – ความคิดเห็นมันก็งาม; **ชีวิตเกลียวที่ ๒ สังกัปปะ** มันก็งาม.

ที่นี้ **ชีวิตเกลียวที่ ๓ : การพุดจา** ซึ่งเป็นเครื่องสื่อสารระหว่างคนด้วยกัน. เราจำเป็นที่จะต้องพุดจา ไม่อย่างนั้นมันก็จะไม่มีความเจริญก้าวหน้า.

ถ้าหากไม่มีการพูดจา มนุษย์ก็ยังคงอยู่เหมือนสัตว์ คือถ่ายทอดความรู้ให้กันไม่ได้. สัตว์มันไม่มีเครื่องมือถ่ายทอดความรู้ เพราะมันพูดไม่ได้ ถ่ายสติปัญญากันไม่ได้; แต่มนุษย์โชคดีที่ว่ามันเกิดพูดกันขึ้นได้ เมื่อไรก็ไม่รู้, ซึ่งที่แรกมันก็คงจะพูดไม่เป็นเหมือนกัน แต่มันเกิดพูดเป็นขึ้นมาเมื่อไรก็ไม่รู้ มันก็ได้สิ่งประเสริฐ คือการพูดจามาใช้สำหรับการสื่อสาร เพื่อจะรับความรู้เข้ามาใส่ตนมากขึ้นทุกที ๆ. เด็กคลอดมาจากท้องแม่ ได้ยินได้ฟังนั่นนี่เพิ่มขึ้นเรื่อย ค่อยรู้ความมากขึ้น ๆ โดยทางวาจา นี้เรียกว่า มีวาจาสำหรับการรับเข้ามา เพิ่มความรู้ให้แก่ตน; อีกทางหนึ่งมันก็มีวาจาสำหรับให้ความรู้ออกไปแก่ผู้อื่น : การพูดจามันจึงจำเป็น.

เมื่อมันสามารถทำได้แบบนี้ มันก็เป็นโอกาสที่เป็นเครื่องมือที่จะประพடுத்தด้วยความหวังดีก็ได้ ด้วยความหวังร้ายก็ได้, มันอาจจะใช้เป็นเรื่องหลอกลวงเอาประโยชน์ของผู้อื่นมาเป็นของตนก็ได้, หรือมันจะแสดงความดุร้ายออกมาทางวาจาก็ได้, หรือพูดทำให้เกิดความยุ่งยากลำบาก ยุ่งให้แตกสามัคคีก็ได้, แล้วแต่ว่าไอ้ความคิดนั้นมันคิดไปอย่างไรแล้ว การพูดจาก็ผิดตามไปด้วย; ฉะนั้นการพูดจาก็มีส่วนที่ทำให้โลกนี้วินาศได้ จึงต้องมีการควบคุม.

พระพุทธเจ้าท่านตรัสรู้ ท่านก็วางบทบัญญัติเกี่ยวกับการพูดจาไว้ว่าต้องเป็นอย่างนี้ ๆ จึงจะเรียกว่ามีการพูดจาชอบ; เอามาพิจารณาดู ก็เห็นว่ามันเป็นชีวิตเกตุยวทั้งดงามด้วย; คือการพูดจาไม่ให้พูดเท็จ ไม่ให้พูดส่อเสียด ไม่ให้พูดคำหยาบ ไม่ให้พูดเพื่อเจ้อ; ก็แปลว่าไม่มีความสกปรกเหลืออยู่ แม้แต่นิดเดียวในการพูดจา, เป็นการพูดจาที่สะอาด สวยสด งดงาม. นี่การมีวาจาถูกต้องเป็นสัมมาวาจา มันก็เป็นความงดงาม.

นี่ชีวิตเกลียวที่ ๔ คือ การเคลื่อนไหวทางกาย. ปล่อยให้ตามธรรมชาติมันก็เหมือนสัตว์เร่ร่อน; ต้องทำไปด้วยสติปัญญา. ชีวิตนี้อยู่หนึ่งไม่ได้ ธรรมชาติมันบังคับให้อยู่หนึ่งไม่ได้ ให้อ่อนอยู่หนึ่ง ๆ ไม่ทำอะไรมันก็ตายแหละ : มันไม่กินอาหาร มันไม่เคลื่อนไหว มันไม่ทำอะไรหมด มันก็ตาย.

นี่มันต้องเคลื่อนไหว; การเคลื่อนไหวมันก็ต้องมีหลักเกณฑ์ ว่าเคลื่อนไหวอย่างไรมันมีประโยชน์ เคลื่อนไหวอย่างไรเป็นโทษ; มันก็เคลื่อนไหวแต่ที่มีประโยชน์, ให้อำนาจเคลื่อนไหวที่ไปกระทบกระทั่งประโยชน์ของผู้อื่นนั้นต้องงดเว้น. นี่เราจึงเคลื่อนไหวไปในทางที่ไม่เป็นโทษแก่ผู้ใด แต่เป็นประโยชน์ทั้งแก่เราและแก่ผู้อื่น : ไม่ฆ่าสัตว์ ไม่ลักทรัพย์ ไม่ประพฤตินอกใจ หรือไม่ทำอะไรทุกอย่างที่มันเกี่ยวกับสิ่งเหล่านี้; มันก็เลยงาม – งามอยู่ที่วาจา งามอยู่ที่กายด้วยกัน.

ที่นี่ชีวิตเกลียวที่ ๕ ได้แก่ การดำรงชีวิตให้รอดอยู่ได้. ชีวิตมันต้องการจะรอดอยู่ได้โดยสัญชาตญาณ, อย่างไม่รู้ มันก็ไม่ยอมตาย มันจะดิ้นรน ๆ จนชีวิตรอดอยู่ได้; ทีนี้มันมีปัญหาอยู่ว่า การดิ้นรนนั้นมันถูกต้องหรือไม่? ถ้าไม่ถูกต้อง มันก็กลับเบียดเบียนคนนั่นเองแหละ – เบียดเบียนสัตว์ตัวนั่นเอง หรือเบียดเบียนผู้อื่นพร้อมกันไป; อย่างนี้เรียกว่าเลี้ยงชีวิตไม่ถูกต้อง, ควรจะเปลี่ยนแปลงเล็กเสียด. เลี้ยงชีวิตอย่างถูกต้อง ไม่มีการเบียดเบียนใคร เพื่อว่าจะไม่มีใครเดือดร้อน. เพราะว่าถ้ายังมีใครเดือดร้อนเข้าแล้วมันทนอยู่ไม่ได้ มันต้องทำปฏิกิริยาตอบกลับมา, ให้อันที่แรกมันก็จะต้องเดือดร้อนด้วย : มันเลยกลายเป็นเดือดร้อนกันไปหมด ไม่มีใครสงบสุขอยู่ได้.

เพราะฉะนั้น เราต้องมีการเลี้ยงชีวิตซึ่งเป็นสิ่งที่จำเป็นที่สุดนั้น ในลักษณะที่ไม่กระทบกระทั่งใคร; ถ้าดีที่สุดช่วยส่งเสริมซึ่งกันและกัน เอื้อเพื่อเผื่อแผ่ซึ่งกันและกัน เพราะว่าทุกคนต้องการที่จะเลี้ยงชีวิตให้อยู่รอดด้วยกันทั้งนั้น.

ที่นี่ *เกลียวชีวิตองค์ที่ ๖ คือ ความพยายาม*. สัตว์มีความพยายามที่จะให้บรรลุวัตถุประสงค์ตามความต้องการของตน; ถ้ามันมีแต่กิเลส มีแต่อวิชชา มันก็ต้องการผิด มันก็พยายามผิด. แม้ก็มีสติปัญญา แต่ถ้าเป็นสติปัญญาอย่างโลก ๆ นี้ก็มีทางที่จะให้พยายามผิด คือพยายามรับใช้กิเลส; เหมือนคนสมัยนี้พยายามเต็มที่ ขยันเต็มที่ หาเงิน หาทอง หาทรัพย์ หาอำนาจมาเพื่อรับใช้กิเลสเพื่อซื้อหากามารมณ์ พยายามทำงานให้ได้เงินมากๆ เพื่อซื้อหากามารมณ์. นี่ดูความพยายามของเขาซิ; ส่วนความพยายามที่จะดับทุกข์นั้นไม่สนใจ เพราะว่าไม่รู้ว่าจะอะไรเป็นทุกข์? อะไรเป็นความดับทุกข์? มันก็เลยพยายามตัวเป็นเกลียวอยู่ สร้างความทุกข์ขึ้นมาใหม่ ทำอะไรทุกอย่างเพื่อซื้อหากามารมณ์ สนุกสนาน ทางเนื้อทางหนัง; ไม่เห็นว่าเป็นเรื่องเสียเปล่า ไม่มีประโยชน์อะไรแล้วก็มีทุกข์เพิ่มขึ้นด้วย.

ความพยายามตามหลักของอภิวรรค ก็คือพยายามระวัง อย่าให้มันเกิดความผิดพลาดความชั่วร้ายขึ้นมา, แล้วก็ละไอ้ความชั่วร้ายที่เกิดมาแล้วเสีย; พยายามให้ความดีความถูกต้องเกิดขึ้นมา, แล้วรักษาความดีความถูกต้องนั้นไว้ให้มันมีอยู่ ให้มันเจริญยิ่งขึ้นไป : นี่พยายามอย่างนี้มันก็เหมือนกับพยายามที่จะทำตนให้บริสุทธิ์สะอาดปราศจากกิเลสและความทุกข์. กิเลสเป็นของ

สกปรก ให้เกิดผลคือความทุกข์; ผู้มีปัญญาจะพยายามที่จะชำระล้างกิเลส หรือป้องกันความทุกข์อยู่ตลอดเวลา ฉะนั้นจึงไม่หาเงินมาก ๆ เพื่อไปซื้อหา กามารมณ์ เป็นทาสของกามารมณ์; แต่เขาทำอย่างอื่น ไม่ต้องเป็นทุกข์. เรียกว่า ความพยายามนั้นจะปลดเปลื้องความทุกข์ยิ่ง ๆ ขึ้นไปทุกที จะมีความใกล้ชิดต่อพระ นิพพานยิ่ง ๆ ขึ้นไปทุกที : เรียกได้ว่าความพยายามนั้น พยายามเพื่อจะเข้าใกล้ พระนิพพาน จนถึงพระนิพพานคือความสงบเย็น ไม่มีความทุกข์เลยที่นี่และ เดียวนี้ ไม่ต้องรอต่อตายแล้ว.

นิพพานแปลว่าเย็น, เย็นเพราะไม่มีของร้อน; กิเลสเป็นของร้อน ไม่มี ของร้อนมันก็เย็น และต้องเย็นที่นี่และเดี๋ยวนี้ ถ้าไม่เช่นนั้น มันไม่เป็นธรรมะใน พระพุทธศาสนา. ธรรมะในพระพุทธศาสนา มีใจความกำกับชัดเจนอยู่แล้ว กล่าว แต่ที่ท่านทั้งหลายจะสวดอย่างเพื่อเจือ “นกแก้วนกขุนทอง” ไม่รู้ความหมาย : สุวากุขาโต ภควตา ธมฺโม – ธรรมะอันพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสดีแล้ว, สันติภูจิกโก – สันติภูจิกโกนะ เห็นเองประจักษ์เอง ถ้าไม่เห็นเองไม่ประจักษ์จิตใจเอง แล้วไม่ ใช่วรรณะของพระพุทธเจ้าที่กล่าวไว้ดีแล้ว, อกาลิกโก – ไม่ต้องจำกัดเวลา ต่อ นั้น ต่อนี้ หรือต่อตายแล้วเป็นต้น ทำเมื่อไรได้เมื่อนั้น นี้เป็นอกาลิกโก, เอหิปสฺสโก – ดิขณาตจะเรียกกันมาดู, โอปนยิกโก – ควรจะมีในตน, ปจฺจตุตฺตํ เวทิตพฺโพ – รู้ลึก เฉพาะตนเป็นคน ๆ ไป.

ถ้าพระนิพพานที่อื่นต่อคราวอื่น มันไม่เป็นสันติภูจิกโก, เมื่อไม่เป็น สันติภูจิกโก ไม่เป็นธรรมะในพระพุทธศาสนา; ฉะนั้น ต้องเย็นปรากฏอยู่ในใจว่า มันเย็น เย็นเมื่อยังไม่ตาย เมื่อยังมีความรู้สึกอยู่สำหรับจะรู้สึกว่ามันเย็น. เมื่อไม่มี

กิเลสซึ่งเป็นของร้อน มันเย็น แล้วรู้อยู่ในจิตใจว่ามันเย็น นี่เป็นสันตสิทธินะ. ถ้าไม่สันตสิทธินะ ไม่ใช่หลักธรรมะในพระพุทธศาสนา.

อาตมาพยายามอธิบายให้เห็นว่า นรก คืออย่างนั้น ในจิตใจอย่างนั้น, สวรรค์ คือเป็นรู้สึกในจิตใจอย่างนั้น; กลับถูกหาว่า เขาเอาเองผิด ๆ ไม่พูดตามที่ เขาพูดว่าตายแล้วจะไปนรกหรือไปสวรรค์ เป็นต้น. อย่างนั้นมันไม่สันตสิทธินะ, อย่างมากมันก็ได้แต่เชื่อหรือคาดคะเนเอา; แต่ถ้าที่มันร้อนเป็นไฟวู ๆ อยู่ในใจ นี่มันสันตสิทธินะ, หรือถ้ามันสบายอยู่ในใจ มันก็เป็นสันตสิทธินะ. เรื่องนรกเรื่อง สวรรค์ก็ต้องเป็นสันตสิทธินะ - รู้สึกอยู่ในใจ จึงจะเป็นเรื่องในพระพุทธศาสนา คือเป็นสันตสิทธินะ.

นี่เราจะต้องทำสิ่งที่เรียกว่าพระธรรมนั้นให้ปรากฏอยู่ในใจ พยายาม ให้ใกล้พระนิพพาน พยายามให้ถึงพระนิพพาน คือความเย็นที่ปรากฏอยู่ในใจ เพราะว่างจากกิเลส. เราป้องกันไม่ให้กิเลสเกิดขึ้นได้นานเท่าไร เราก็กินกับพระนิพพานอยู่ได้นานเท่านั้น. วันหนึ่ง ๆ ขอให้มันเย็นอยู่กับพระนิพพานได้นานที่สุดเท่าที่เราจะทำได้. นี่แหละขอให้เราพยายามชอบ พากเพียรชอบกันที่ตรงนี้ คือให้อยู่กับพระนิพพานให้นานที่สุดเท่าที่จะนานได้.

ที่นี้ **ชีวิตเกลียวที่ ๗ : สติ-ความมีสติ.** สติตามธรรมชาติเหมือน สัตว์เดรัจฉานทั่วไปนั้นไม่พอ, หรือสติตามที่มนุษย์ธรรมดามีกันอยู่นั้นมันไม่พอ **มันไม่เร็ว** : เห็นสิ่งน่ารักมันก็รักเสียแล้ว, เห็นสิ่งที่น่าโกรธมันก็โกรธเสียแล้ว, เห็นสิ่งที่น่ากลัวมันก็กลัวเสียแล้ว, มันก็เป็นทุกข์เสียแล้ว สติมันไม่พอ; จะต้อง มีสติพอที่จะยับยั้งความรู้สึกอันนั้นไว้ แล้วก็เอาปัญญาเข้ามาแก้ไขความรู้สึกผิด ๆ ความเข้าใจผิด ๆ นั้นทันแก่เวลา.

เปรียบเทียบให้ง่าย ก็ให้จำไว้ว่า สติเหมือนยานพาหนะขนส่ง คือมันระลึกไปได้คือไปเอามา : ระลึกถึงพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ ก็ไปเอาพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ มา, ระลึกถึงความจริงเรื่อง อนิจจัง ทุกขัง อนัตตาก็คือไปเอาความจริงเรื่องนี้มา ๆ มาทันเวลาในขณะที่เกิดปัญหาขึ้นมาแล้ว. ตาเห็นรูป หูฟังเสียง จมูกได้กลิ่น ลิ้นได้รส ภายได้ไผ่ภูฏัพพะที่ผิวหนัง จิตได้รู้สึกอะไรขึ้นแล้ว มันจะเป็นทุกข์ ถ้าปล่อยไปตามความงมงาย ความไม่รู้; ที่นี้ความรู้จะมาได้อย่างไร? ก็สตินั้นแหละไปเอามา : เคยได้ยินได้ฟังได้อบรมศึกษาเล่าเรียนมาไว้ทำอะไร นั่นเป็นปัญญาไปเก็บไว้ที่แห่งหนึ่ง; สติไปขนเอามาใช้ให้ทันเวลาเมื่อมีการกระทบทางอายตนะ - ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ.

† เดียวนี้เราไม่มีสติพอถึงขนาดนั้น, แล้วบางทีเราก็ไม่มีปัญญาด้วย สติก็ไม่มีด้วย; มันก็เลยเป็นไปตามบุญตามกรรม ในโลกนี้ : พอมันมีอะไรให้โกรธก็โกรธ, มีอะไรให้รักก็รัก, มีอะไรให้เกลียดก็เกลียด, มีอะไรให้กลัวก็กลัว; ก็เหมือนกับคนบ้า เพราะไม่มีสติยับยั้งความรู้สึกคิดนึก อยากโกรธก็โกรธ อยากรักก็รัก; เรียกว่าอย่างผลุนผลัน ไม่มีการบังคับความรู้สึกด้วยสติ. นี้เราจะเลวกว่าสัตว์เดรัจฉานเสียอีก เพราะสัตว์เดรัจฉานมันยังไม่ผลุนผลัน มันยังน้อยๆ มันยังระงับความรู้สึกไว้ได้มาก.

ไอ้คนเรานี้ไม่บังคับความรู้สึก ไม่มีสติจะบังคับความรู้สึก; มันก็เลยมีปัญหาร้ายกาจ เป็นทุกข์ทรมานแก่มนุษย์นั่นเอง เพราะมนุษย์ เผชิญหน้ากับสิ่งที่มีความหมายมาก มีอำนาจมาก มีอิทธิพลมาก หรือส่งเสริมกิเลสมาก พุดอย่างนี้ดีกว่า. ถ้าไม่มีสติปัญญาพอ มันก็ต้องไปเป็นทาสของกิเลส; ฉะนั้น เราจะต้อง

มีสติที่ฝึกไว้ดี ฝึกไว้ให้รวดเร็ว นับตั้งแต่วันที่ “ฝึกหยุดไว้ก่อน” ยังไม่ลงมือคิดหรือพูด หรือทำ ยังไม่ตัดสินใจ, เป็นอุปกรณ์อันหนึ่งที่จะมีสติ หรือจะเรียกว่าเป็นสติในขั้นต้นก็ได้.

“หยุดไว้ก่อน ยังไม่รู้สึกรู้คิด ยังไม่คิดนึก” เหมือน นิทานนัปลิขก่อนนั้นแหละ; นับหนึ่งไม่ถึงสิบยังไม่พูด จะมีระยะพอสำหรับที่จะคิด จะนึก จะรู้สึกจะตัดสินใจ. อาตมาให้คำพูดไว้อีกแบบหนึ่งว่า จะทำอะไรให้นึกถึงพระพุทธเจ้าก่อน. คือจะมีสตินั้นเอง นึกถึงพระพุทธเจ้าก่อน : ก่อนที่จะพูด จะคิด จะทำ จะตัดสินใจ อะไรในกรณีนี้, นึกถึงพระพุทธเจ้าก่อน. จะทำอะไรทางกาย ทางวาจา ทางใจ จะโกรธใคร จะต่อว่าใคร จะด่าใคร จะหย่าเมีย จะหย่าผัว จะทำอะไรก็ตามใจ, ให้ระลึกถึงพระพุทธเจ้าก่อน แล้วจึงค่อยตัดสินใจ. นี้เรียกว่ามันเป็นโอกาสของสติ.

อยากจะแนะนำให้สังเกตว่า ขนบธรรมเนียมประเพณีของพวกเรา “ทำอะไรตั้งนะโมก่อน” ไม่เห็นหรือ? จะทำอะไรก็ตามใจ “ตั้งนะโม” ก่อน นั่น เพื่อสำรวมสติให้สมบูรณ์เสียก่อนนั่น แล้วจึงทำอะไรลงไป. ใ้เด็ก ๆ ที่มันจะขึ้นต้นไม้ “มันพนมมือตั้งนะโมก่อน” แล้วมันจึงค่อยขึ้นไป : นี่คือมันสำรวมสติให้ดีที่สุดเสียก่อน ระบบประสาทมันก็ดีที่สุดเสียก่อน แล้วมันก็ขึ้นต้นไม้ แล้วมันก็ไม่พลาด; มันพลาดยาก เพราะมันทำไปด้วยสติ. นี่ทำอะไรให้มีสติ; แต่เราพูดว่า “จะทำอะไรให้นึกถึงพระพุทธเจ้าก่อน” เพื่อให้โอกาสแก่สติ.

ทีนี้ในทางพระพุทธศาสนานั้น ตรัสไว้เกี่ยวกับอภิวรรคนี้ : สติเป็นไปในกาย สติเป็นไปในเวทนา สติเป็นไปในจิต สติเป็นไปในธรรม ที่เรียก

ว่าสติปัฏฐานทั้ง ๔. นั้นมันชั้นสูงสุด; เมื่อมีการฝึกฝนสติ ก็เลือกเอา “สิ่งที่ดีที่สุด” มาฝึกฝน คือ “เรื่องของกาย” ความจริงทั้งหลายเกี่ยวกับกาย แล้ว “เรื่องของเวทนา” ซึ่งเป็นต้นเหตุแห่งกิเลสตัณหา แล้วก็ “เรื่องของจิต” ซึ่งเป็นเสมือนหนึ่งผู้ปกครองกาย แล้วก็ “เรื่องของธรรมะ” คือสัจจะของสิ่งทั้งหลายทั้งปวงเอามาทำสติ, มันก็ได้สติสูงสุดเท่านั้นเอง แล้วก็ได้ปัญญาพร้อมกันไปในการทำสตินั้นด้วย.

ฉะนั้น การเจริญสติปัฏฐานนั้นได้ทั้งสติได้ทั้งปัญญา; ทำพร้อมกันนี้มันดี คือมันจะได้เป็นเกลอกัน สนิทสนมไม่ค่อยแยกจากกันนี้. ทำสติปัฏฐานนั้นเป็นเหตุให้ตลอดออกมาทั้งสติทั้งปัญญา มันเป็นเกลอกอดคอกันสนิทสนมมันจะได้ไปด้วยกันง่าย มาด้วยกันง่าย. ฉะนั้น สติปัฏฐานจึงเป็นวิธีที่ดีที่สุดสำหรับฝึกสติ. มีสติอย่างนี้แล้วมันงดงามเหลือที่จะเปรียบแหละ เกลียวชีวิตเกลียวนี้งดงามเหลือที่จะเปรียบแล้ว.

เอ้า, มาถึงข้อสุดท้าย *เกลียวที่ ๘ : ความมีสมาธิ* หรือ *สมาธิ*, เป็นความมั่นคงแห่งจิต. คนเราก็มีสมาธิอยู่ตามธรรมชาติ อย่างที่เรียกว่าสัญชาตญาณ; ถ้าไม่มีสมาธิเสียเลย มันก็ทำอะไรไม่ได้หรอก ทำอะไรไม่ถูกหรอก. สมาธิตามธรรมชาติที่เห็นได้ง่าย ๆ; เช่นว่า เราจะถ่มน้ำลายให้ถูกอะไรก็ได้, หรือว่าเราจะขว้างก้อนหินให้ถูกอะไรก็ได้, เราจะเล่นหยอดหลุมทอยกองได้ดีที่สุดสำหรับคนที่มีสมาธิ, จะเล่นหมากรุกก็เล่นได้เก่งที่สุดสำหรับคนที่มีสมาธิ. นี้สมาธิตามธรรมชาติมันก็มีอยู่แล้ว ตามสมควรแก่ธรรมชาติ; แต่ว่ามันยังไม่พอเอาเข้าจริงมันมักจะสลายกระจัดกระจายไปหมด ต้องมาฝึกกันใหม่ฝึกกันใหม่ ฝึกโดยตรงฝึกกับจิตให้จิตมีความเป็นสมาธิ.

จิตที่เป็นสมาธิ นั้น ก็คือ มีความตั้งมั่นรวมกำลังกัน, จิตนั้น มีความบริสุทธิ์จากกิเลส ว่างกิเลสไปพักหนึ่ง, แล้วจิตนั้นเป็นอิสระ ว่องไว เคลื่อนไหวเร็ว ในการทำหน้าที่ของตน : นี่มีสมาธิ มีความหมาย ๓ ประการอย่างนี้ สมาหิโต - ตั้งมั่น, บริสุทธโ - บริสุทธิ์, กัมมณีย - ว่องไวในหน้าที่การงานของจิต. ไปทำจิตให้เป็นอย่างนี้เถอะ นั่นคือมีสมาธิตามหลักแห่งพระพุทธศาสนา; มันงามหรือไม่งาม, งามก็มากน้อย, ฉะนั้นขอให้ไปลองคิดดูว่าคนที่มึจิตอย่างนี้.

มีจิตมีกำลังเข้มแข็ง แสดงฤทธิ์ปาฏิหาริย์ก็ได้, มีจิตบริสุทธิ์ปราศจากกิเลส มันก็เป็นสุขเหลือประมาณในสมาธินั้น, แล้วจิตคล่องแคล่วว่องไวต่อการทำงาน มันก็ทำงานได้ดี ทั้งการงานทางบ้านเรือนในโลก ๆ หรือการงานในทางธรรมทางศาสนา จะบรรลุมรรคผลนิพพาน ทำวิปัสสนากัมมัฏฐานอย่างนี้ก็ได้ดี. นี่จิตที่เป็นสมาธิมีความงดงามเหลือที่จะกล่าวได้.

ผลแห่งชีวิต ๘ เกลียวที่อบรมด้วย “พุทธพรหมจรรย์” แล้ว

ขอให้สนใจ ว่าชีวิตซึ่งอาจจะแยกได้เป็น ๘ เกลียวนั้น ถ้าปล่อยไปตามธรรมดา มันก็ไม่น่าดู มันเพียงแต่อยู่ได้ เหมือน ๆ กับสัตว์เดรัจฉานแหละ; แต่ถ้ามาอบรมให้ถูกต้องตามหลักของพรหมจรรย์ในพระพุทธศาสนาแล้ว ใจชีวิตทั้ง ๘ เกลียวนั้นจะงดงามอย่างยิ่ง - งดงามตามแบบของตน ๆ ทั้ง ๘ เกลียว; และทั้ง ๘ เกลียวมาฝืนเป็นเชือกเส้นเดียวมันก็ยิ่งงดงามถึงที่สุด เพราะมันรวมความงามทั้งหมดเข้าด้วยกัน.

ขอให้มองเห็นว่า อัญจังกิมมรรคนั้นมีความงดงามสักเท่าไร จนถึงกับว่าคนสมัยนั้นเขายกมือขึ้นทว้มห้ว พนมมือว่า “พระอัยจางคิมมรรค” : เคารพเท่ากับพระพุทธเจ้าเลย เพราะพระพุทธเจ้าคือพระธรรม พระธรรมสร้างพระพุทธเจ้าขึ้นมา. แล้วก็เหมือนกันหมดแหละ ที่ว่า อัญจังกิมมรรคนี้เป็นพรหมจรรย์สำหรับขจัดความทุกข์ของทุกหมู่ทุกเหล่าทุกประเภท : มันเป็นหลักที่รวมหมด สำหรับที่จะแก้ปัญหของทุกคนที่จะอยู่ในโลกก็ได้ ที่จะออกไปเหนือโลกไปพระนิพพานก็ได้.

อย่าเข้าใจผิดตามคนบางคนที่พูดว่าอัญจังกิมมรรคนี้ เอาไว้สำหรับไปนิพพาน, อย่าเอามาสอนเด็ก ๆ ลูกหลานในบ้านในเรือน มันไม่ได้ มันผิดฝาคิดตัวมันจะทำให้ครีคระเงอะงะ; นั่นคนนั้นมันหลับตาพูด เพราะมันไม่รู้ว่่าอัญจังกิมมรรคคืออะไร; ถ้ามันเข้าใจอย่างแจ่มแจ้ง มันจะเห็นว่า อัญจังกิมมรรคนี้จะใช้ตั้งแต่เบื้องต่ำที่สุด จนถึงเบื้องสูงที่สุด.

แม้ลูกเด็ก ๆ ของเรานี้ ก็ต้องมีอริยมรรคมีองค์แปด : มีความคิดเห็นถูกต้อง, มีความต้องการถูกต้อง; มีการพูดจาถูกต้อง, มีการกระทำการงานถูกต้อง, เลี้ยงชีวิตถูกต้อง; พยายามถูกต้อง, มีสติถูกต้อง, มีสมาธิถูกต้อง : ในระดับของเด็ก ๆ จะต้องมืหลักเกณฑ์อย่างนี้. ฉะนั้น ขอให้ช่วยกันทำให้ลูกเด็ก ๆ มันมีการเดินทางที่ถูกต้อง ดำเนินชีวิตที่ถูกต้อง มีความงดงามสูงสุดในระดับเด็ก ๆ; ให้เด็กน้อย ๆ มีอัญจังกิมมรรค ครอบถ้วนเหมือนกัน แม้ว่าจะไม่มาก ไม่ใหญ่ ไม่โต ไม่สูงเท่าของผู้ใหญ่ ก็ขอให้มือย่างครบถ้วนทั้ง ๘ องค์ด้วยเหมือนกัน(กับผู้ใหญ่) เพราะมันเป็นชีวิตที่แยกออกไปได้ ๘ เกลียวเหมือนกัน มาตั้งแต่

เล็กแล้ว; แยกออกเป็นเกลียว ๆ สอนมันแต่ละเกลียวให้มันถูกต้อง : ให้มีความคิดเห็นถูกต้อง, มีความต้องการถูกต้อง, มีการพุดจาถูกต้อง, มีการกระทำทางกายถูกต้อง, เลี้ยงชีวิตถูกต้อง, พากเพียรพยายามอย่างถูกต้อง, มีสติถูกต้อง, มีสมาธิถูกต้อง : ที่เป็นอย่างทางกายก็ให้มี, ที่เป็นอย่างทางจิตก็ให้มี, ที่เป็นอย่างทางวิญญาณคือทางสติปัญญาก็ให้มี; อย่างที่เรียกว่า มีศีล สมาธิ ปัญญา ๓ ประการนี้อยู่ในอภิญญาคัมภรค คือมรรคมีองค์ ๘; ก็จะมีความงามสูงสุดโดยไม่ต้องสงสัย.

อภิญญาคัมภรค เป็นอริยะปรมาตถศิลปินในการครองชีวิต

อาตมาพยายามที่จะชี้ให้ท่านทั้งหลายมองเห็นความงาม, หรือความเป็นศิลปะ คืองามด้วย สำเร็จประโยชน์ด้วย สะเอียดประณีตน่านับถือด้วย, ในชีวิตที่ประกอบอยู่ด้วยอภิญญาคัมภรคนั้น; แล้วยกให้เห็นเป็นตัว ๆ เป็นองค์ ๆ เป็นเกลียว ๆ ว่ามันงามอย่างไร; และเมื่อรวมกันเข้าทั้งหมดแล้ว มันมีความงามอย่างไร; ให้หัวข้อว่า อภิญญาคัมภรคยอดศิลปะแห่งการดำเนินชีวิต.

ที่นี้มันก็มีจุดรวมอยู่ว่า มันเป็น “อริยะ” เป็นของ “ชั้นอริยะ” ไม่ใช่ชั้นธรรมดา. ชั้นบุดูชนคือชั้นธรรมดา; ชั้นอริยะเป็นชั้นอริยะคือไม่ใช่ธรรมดาสูงสุดประเสริฐพิเศษ. เรียกว่าอริยมรรค – มรรคที่เป็นอริยะไปจากข้าศึก, อริยะแปลว่าไปจากข้าศึก ออกจากข้าศึก หรืออยู่เหนือข้าศึก, ข้าศึกคือกิเลส จะไปเสียจากกิเลสก็ได้ หรือว่าอยู่เหนือกิเลสก็ได้ ผลมันก็เท่ากัน. อริยะแปลว่าไปจาก

ข้าศึก, อริยะแปลว่าอยู่เหนือข้าศึก, อริยะแปลว่างดงามประเสริฐเหนือศิลปะทั้งหลาย.

ศิลปะทั้งหลายในโลกนี้ จะมีที่รื้อยอย่างพันอย่างก็ตาม ว่างดงามเท่ากับศิลปะแห่งการดำเนินชีวิตโดยหลักแห่งอัฐังคิกมรรค : งดงามในขั้นต้น งดงามในท่ามกลาง งดงามในเบื้องปลาย. งดงามในขั้นต้นของอัฐังคิกมรรค ก็คือว่าแรกถึงกระแสอัฐังคิกมรรค, เพียงแต่เข้ามาสู่กระแสเหมือนเหยียบขบวน ประตู่เข้ามา ยังไม่ได้เข้าไปข้างใน อย่างนี้ก็คือความเป็นพระโศดาบัน, มาที่ต้นกระแสแห่งพระนิพพาน เป็นพระโศดาบันงดงามในเบื้องต้น; ที่นี้ก็เดินไปตามกระแสนั้น ก็มีความงดงามในท่ามกลาง คือพระสัทธาคามิ และพระอนาคามิ; ที่นี้ก็ถึงจุดหมายปลายทาง งดงามในที่สุด ก็คือพระอรหันต์.

อริยมรรคมีองค์แปดนี้ เป็นตัวทางหรือกระแสหรือเกลียว จากจุดโลกอันมีความทุกข์นี้ ไปสู่พระนิพพานอันเป็นที่สิ้นสุดแห่งความทุกข์; แรกถึงก็เป็นพระโศดาบัน เรียกว่างดงามในเบื้องต้น, เดินไป ๆ ๆ ก็เรียกว่างดงามในท่ามกลาง เป็นพระสัทธาคามิ เป็นพระอนาคามิ, ถึงที่สุดปลายทางเรียกว่างดงามในเบื้องปลาย ก็เป็นพระอรหันต์. ก็ไม่มีอะไรที่จะนำคุณไปกว่านี้แล้ว ไม่มีอะไรจะงดงามไปกว่านี้แล้ว เมื่อพูดถึงเรื่องทางวิญญาณ ทางสติปัญญา, ไม่ใช่ทางรูปธรรม; ขอให้ท่านทั้งหลายได้ทำความเข้าใจในศิลปะแห่งการดำเนินชีวิตนั้น จนมองเห็นว่า “อัฐังคิกมรรคนั้นเป็นยอดศิลปะแห่งการดำเนินชีวิต” โดยนัยดังที่กล่าวมา, ให้ท่านทั้งหลายก็สามารถจะ “มีปรมัตถศิลป์ในการครองชีวิต ในทุกแห่งทุกมุมโดยแน่นอน”, “มีชีวิตอยู่เหนือปัญหาทั้งปวง มีชีวิตอยู่ในโลกอย่าง

มีชัยชนะเหนือสิ่งทั้งปวง”; ก็ไม่มีอะไรเหลือสำหรับจะเป็นทุกข์, แล้วจะเอาอะไรกันอีก มันก็ควรจะพอใจ.

การบรรยายในวันนี้ก็สมควรแก่เวลาแล้ว; อาตมาขออุทิศด้วยหวังว่า ท่านทั้งหลาย จะได้เอาไปพิจารณาอย่างดีที่สุด เพื่อเป็นประโยชน์ที่สุดแก่ท่านทั้งหลาย; ขออุทิศไว้แต่เพียงนี้ เป็นโอกาสให้พระภิกษุสงฆ์สวดบทพระธรรมเป็นคณสาชยาย ส่งเสริมกำลังใจแก่ผู้ที่มีมุ่งหมายจะปฏิบัติพระธรรมนั้น, สืบต่อไป ในบัดนี้.

ศิลปะแห่งการครองชีวิต

- ๖ -

๑๗ พฤษภาคม ๒๕๒๓

ศิลปะแห่งการใช้สติในทุกกรณี

ท่านสาธุชน ผู้มีความสนใจในธรรมทั้งหลาย,

การบรรยายประจำวันเสาร์แห่งภาควิสาขบูชา ในวันนี้, อาตมาก็ยังคงกล่าวโดยหัวข้อใหญ่เรื่อง *ปรมัตถศิลป์แห่งการครองชีวิต* ต่อไปตามเดิม; แต่จะได้กล่าวโดยหัวข้อย่อยเฉพาะในวันนี้ว่า ศิลปะแห่งการใช้สติในทุกกรณี.

คำจำกัดความของคำว่า “ศิลปะ” ที่ถูกต้องตามมุ่งบรรยาย

ขอให้ท่านทำความเข้าใจ ในความมุ่งหมายของการบรรยายนี้ให้ถูกต้อง เพราะมีความกำกวมบางอย่างที่อาจจะเข้าใจผิดได้; โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ก็คือคำว่า

“ศิลปะ” นั่นเอง. ในภาษาไทยคำนี้มันกำกวม ไม่ใช่รัดกุม เพราะไม่มีความรัดกุม; อาตมาจึงต้องจำกัดความของคำว่า “ศิลปะ” ให้เป็นที่แน่นอน อย่าให้กำกวม มากเกินไป ดังที่ได้กล่าวมาแล้วในครั้งก่อน ๆ ว่า *ไอ้ศิลปะนั้น ความหมาย สำคัญอยู่ที่ “ความงาม”,* แล้วก็ *“ความเป็นสิ่งที่ต้องใช้ฝีมือ”* คือทำยาก, แล้ว ก็ *“ให้สำเร็จประโยชน์ถึงที่สุด ในความมุ่งหมายแห่งเรื่องนั้นๆ”* : คำว่า “ศิลปะบริสุทธิ์” ต้องเป็นอย่างนี้.

แต่เดี๋ยวนี้ในภาษาไทย คำว่า “ศิลปะ” นี้ เอาไปใช้ในความหมาย หลอกลวงก็ได้ คือโกง เป็นเพียงศิลปะ ไม่ใช่ของจริง; นี้เพราะภาษามันกำกวม. *ไอ้ศิลปะโกง ศิลปะทำปลอม ศิลปะผิคนั้น มันเป็น “ศิลปะเทียม”;* หรือจะต้อง เรียกว่า *“เทียมศิลปะ”* ไม่ใช่ศิลปะ, มันเป็นของทำขึ้นเพื่อ *เทียมศิลปะ* หลอกตา ว่างาม ว่ายาก ว่าประณีต ว่ามีประโยชน์.

เพราะฉะนั้น **ขอให้ท่านเอาความหมายให้ถูกต้อง.** ถ้าเป็นภาษาอังกฤษมันง่าย เพราะมันจำกัดไว้ชัด : คำว่า *art* แปลว่า **ศิลปะ** ที่มีความหมาย ดี คือมีความงาม มีความยาก และมีประโยชน์; ถ้า *“เทียมศิลปะ”* นั้นเขามีคำว่า *artificial*, ถ้า *artificial* นั้นคือเทียมศิลปะ ทำเทียมศิลปะ ไม่ใช่ศิลปะ; นี้ถ้า *“มันเป็นศิลปะสูงสุด”* ถึงขนาดสูงสุด เขาก็มีคำว่า *artistic*, นี้ถึงขนาดแห่งความมีศิลปะ คือมันสูงสุด.

เมื่อเขามีคำจำกัดตายตัวกันอยู่อย่างนั้น มันไม่ปนกัน; ภาษาไทยเรา อะไรก็ศิลป์ อะไรก็ศิลปะ เพราะเปิดไว้กว้าง คือจริงก็ได้ ปลอมก็ได้; แล้ว โดยมาก เดี่ยวนี้คนมักจะมองในทางที่ว่ามันเป็นของปลอม คือ *“เทียมศิลปะ”*.

ขอให้เข้าใจเสียใหม่ว่า คำว่า “ศิลปะ” นี้ ไม่ใช่เรื่องหลอก เรื่องลวง เรื่องตบตา เรื่องคดโกง เรื่องปลอมเทียมอะไร; มันให้สำเร็จประโยชน์ แต่มันยิ่งไปกว่าธรรมดา คือต้องงามด้วย, ถ้าเราเอากันตามธรรมดา ไม่ต้องการความงามก็ได้; และ ถ้า “เป็นศิลปะจริง” มันต้องประณีตละเอียดและทำยากยิ่งด้วย เราก็เลยมีปัญหา; เช่นว่าจะทำไม้ดับปิ้งปลา เดียวก็จะเอากระดาษทรายมาขัด เพื่อว่าให้มันงาม ให้มันเป็นศิลปะ, อย่างนี้มันก็บ้า เพราะว่ามันไม่ใช่เรื่องที่ต้องทำถึงขนาดนั้น : ถ้าศิลปะที่จะทำไม้ดับปิ้งปลา มันก็ผ่าออกมาพอให้ปิ้งปลาได้ มันก็เป็นศิลปะพออยู่ในตัวแล้ว, ไม่ต้องเอากระดาษทรายขัด หรือไม่ต้องเอาน้ำมันทา.

ฉะนั้น ขอให้จำกัดขอบเขตแห่งความหมายของคำว่า “ศิลปะ” ไว้ให้พอดี ๆ; หรือว่าเราจะ มองกันในแง่ธรรมดา ๆ ก็ให้เห็นว่า มันมีความงามชนิดที่ทำความพอใจ ไม่ต้องเป็นไปในทางรูปร่างสีสันทันอะไรนัก แต่มันทำความพอใจ, ทำความสำเร็จประโยชน์, แล้วก็ทำด้วยฝีมือ.

จะยกตัวอย่างเช่นว่า “ศิลปะการทำฟัน”. การทำฟันนี้เดี๋ยวนี้ไม่เป็นเรื่องของหมอเสียแล้ว แต่กลายเป็นเรื่องของศิลปินเสียแล้ว เพราะว่าทำฟันนั้นต้องทำให้ดี ถึงขนาดที่เรียกว่าไม่เจ็บเลย, ไม่เป็นอันตรายนั้นแน่นอน แล้วก็ต้องทำให้ไม่เจ็บ จนเด็ก ๆ ก็ไม่ต้องร้องไห้; ฉะนั้น การทำฟันนั้นก็เลยกลายเป็นศิลปะ เลยไปกว่าเป็นเรื่องของหมอล้วน ๆ, ดังนั้นแทนที่จะเรียก “หมอฟัน” ก็กลายเป็นเรียกว่า “ทันตศิลปิน” ไปเสียโน่น.

ถ้าท่านสังเกตในข้อนี้ ก็จะพบว่า **ไอ้ศิลปะนั่นคืออะไร** : มันให้สำเร็จประโยชน์ตรงตามที่ต้องการ, แล้วมันยังสวยงามจับใจนี้, แล้วมันยังเป็นของประณีตละเอียดอ่อนด้วย.

ธรรมะเป็นศิลปะอย่างยิ่ง!

นี่เราก็ดูเถอะว่า อะไรเป็นศิลปะอย่างยิ่ง? อาตมาก็จะระบุไปยังสิ่งที่เรียกว่า **ธรรมะ หรือพระธรรม :-**

พระธรรมนี้ “งามอย่างยิ่ง”; มีแต่คนโง่เท่านั้นแหละ, หรือจะอยู่ในพุทธบริษัทเรานี้เลยก็ได้, ที่ไม่มองเห็นว่าพระธรรมเป็นของงาม เพราะคนมันมีหัวใจหยาบ กระด้าง ต่ำ มาแต่กำเนิด. ไอ้คนชนิดนี้แม้จะมาบวชเป็นพระเป็นเณรแล้ว ก็ยังไม่เห็นว่าพระธรรมเป็นของงาม เพราะมันไม่มี “หัวใจศิลปะ” เอาเสียเลย.

ที่พระพุทธเจ้าท่านตรัสว่า **พระธรรมงามในเบื้องต้น งามในท่ามกลาง งามในเบื้องปลาย** ไม่มีความหมายสำหรับคนชนิดนี้; แต่ถ้าว่า เขามีสติปัญญาเต็ม ตามความหมายของคำว่า “พุทธบริษัท คือกลุ่มชนผู้มีความรู้ ความตื่น ความเบิกบาน” พระธรรมก็จะมีความหมายไปในทางความงามยิ่งกว่าสิ่งใด, ขอให้สนใจหน่อยว่า “ยิ่งกว่าสิ่งใด”. **ไม่มีอะไรจะงดงามเท่ากับพระธรรม หรือความมีพระธรรม;** เดียวก็จะได้ดูกันเป็นเรื่อง ๆ ไปว่ามันงามอย่างไร.

ที่นี้ นอกจาก “งาม” แล้ว มันก็ **“เป็นของละเอียดอ่อน ต้องทำอย่างมีฝีมือลายมือ”**. เช่นว่า จะทำสมาธิบังคับจิตให้ได้; อย่างนี้มันต้องละเอียดอ่อน

ต้องมีฝีมือยิ่งกว่าหมอฟัน หรือทันตศิลปินเป็นอันมาก เพราะว่ามันเป็นเรื่องทางจิตใจ มันละเอียดอ่อนกว่าเรื่องทางวัตถุ.

นี่ที่ว่า **“มันสำเร็จประโยชน์”** นี้ : มันสำเร็จประโยชน์ยิ่งกว่าสิ่งใด. บรรดาสิ่งๆ ให้สำเร็จประโยชน์แก่มนุษย์เราแล้ว ไม่มีสิ่งใดจะให้สำเร็จประโยชน์มากเท่าธรรมะ หรือพระธรรม; ดังนั้นพระธรรมจึง **“มีความงาม”**, **“มีความละเอียดอ่อนในการประพาด”**, และ **“มีความสำเร็จประโยชน์สูงสุด”**.

พระธรรมก็คือ **“ศิลปะ”**, **“ศิลปะแท้จริง”** ก็คือพระธรรม : เรารู้จักพระธรรมกันในเรื่องนี้หรือเปล่า? ที่แล้ว ๆ มากี่สนใจกันแต่เรื่องว่า **“มีประโยชน์ครบทุกข้อได้”**; แต่ไม่ค่อยคำนึงถึง **“ความงาม”** ดังนั้นมันจึงโง่, และไม่คำนึงถึง **“ความละเอียดอ่อน”** ดังนั้นจึงทำไม่ได้ ปฏิบัติไม่ได้ เพราะมันทำหยาบ ๆ มันมีนิสัยทำหยาบ ๆ หวัด ๆ มาตั้งแต่เกิด มันก็เอามาทำกันไม่ได้กับพระธรรม, แล้วก็ **“ไม่รู้จักมุ่งหมายความงดงามด้วย”** มันก็เข้ารูปกันยาก มันไม่เข้ารูป. มันไม่ถูกฝาดถูกตัวกันอย่างนี้; ธรรมะก็ไม่สำเร็จประโยชน์แก่บุคคลชนิดนี้ ซึ่งมันไม่มีความรู้ความเข้าใจหรือความพอใจในสิ่งที่เรียกว่าศิลปะ. เมื่อพระธรรมเป็นศิลปะอย่างเต็มตัว, ไอ้คนที่ไม่รู้เรื่องศิลปะมันก็รู้เรื่องพระธรรมไม่ได้; ฉะนั้น ขอให้สนใจคำว่า **“ศิลปะ”** กันให้ถูกต้องและเต็มที่.

เดี๋ยวนี้อาตมายังเดิม คำว่า **“ปรมัตถะ”** เข้าไปข้างหน้าด้วย : เป็น **“ปรมัตถศิลปะ”** ก็คือ **“ศิลปะที่มีความหมายอย่างยิ่ง มีประโยชน์อย่างยิ่ง”** คือ **“ยิ่งถึงที่สุด”**; แล้วที่ระบุเฉพาะในด้านที่เกี่ยวกับ **“การครองชีวิต”** ไม่ใช่เรื่องการขีดเขียน การระบายสี การตกแต่ง การกระทำอย่างวัตถุภายนอก, เดี่ยวนี้เป็นเรื่อง **ในจิตใจ ในภายใน**.

นี้สรุปความว่า ถ้า “ไม่งาม” ก็ไม่ใช่ศิลปะ, แม้จะดีมีประโยชน์อย่างไร ก็ไม่ใช่ศิลปะ; “ต้องงาม” จึงจะเป็นศิลปะ เพราะหัวใจความสำคัญมันอยู่ที่นั่น. คำว่า “งดงาม” มันหมายถึง **ไอ้ค่าที่เป็นไปในทางความสุข** ด้วยเหมือนกัน; เพราะว่าสิ่งใดงาม ย่อมทำความพอใจ สบายใจให้แก่บุคคลนั้น ๆ. เพราะว่ามันจะเป็น **สัญชาตญาณ** ก็ได้; **นี่** อตมาคาคะเนเอาว่า **ไอ้ความรู้สึกว่างาม และเป็นสุขนี้ มันเป็นสัญชาตญาณ โดยไม่ต้องมาศึกษาอะไรกันอีก.** แม้แต่สัตว์เดรัจฉาน มันยังรู้จักชอบงาม : เมื่อได้สถานที่ที่งดงาม มันก็โลดเต้นกันใหญ่; แม้แต่ไถนี้ไถได้ที่สะดวกสบาย งดงาม มันก็ก๊ิกกะนองกันใหญ่, บินขึ้นบินลง ขึ้นแล้วขึ้นอีก. เรียกว่า **ไอ้ความงามทางจิตใจนี้ มันก็เป็นเรื่องที่ต้องการของจิตใจ, ถ้าได้มา ก็เป็นเรื่องประเล้าประโลมใจที่ดีที่มีประโยชน์.**

จิตใจของคนเราต้องการสิ่งประเล้าประโลมใจ; **นี้** ขาดไม่ได้ ถ้าขาดแล้วมันเหงา มันไม่สมบูรณ์ คือมันไม่มีความสุขนั่นเอง, มันต้องมีสิ่งประเล้าประโลมใจ. **ที่นี้** คนโง่เขาก็ไปเอาอบายมุข – คืมน้ำเมา เล่นมหรสพอะไรกันไป ตามเรื่องที่เป็นสิ่งประเล้าประโลมใจ, มันก็ประเล้าประโลมไปตามแบบนั้น; **ผล** ที่ได้มันก็ไม่ใช่ความสงบสุข เพราะมันประเล้าประโลมใจไปในทางชั่วร้ายให้มันสงบไม่ลง.

ที่นี้ พุทธบริษัทเรา ต้องการ “ความงามอย่างแท้จริง” มาเป็นเครื่องประเล้าประโลมใจ, เช่นคุณค่าของพระธรรมที่มีความงามในทางศิลปะอย่างที่กล่าวแล้ว มาเป็นสิ่งประเล้าประโลมใจ; พุทธบริษัทจึงสบายใจ สงบสุขอยู่ได้ด้วยธรรมะ โดยไม่ต้องไปดูหนังดูละคร, ไม่ต้องกินเหล้าเมายา, ไม่ต้องลุกขึ้นเต้นรำ, หรือไม่ต้องทำอะไรอย่างทีอวิชาพาไป, เหมือนคนส่วนมากในโลก.

นี่เป็นการชี้ให้เห็นในแง่ที่ว่า ชีวิตมันต้องการสิ่งประเล้าประโลมใจ ในทางความงาม; แล้วความงามนั้นต้องเป็นไปในทางที่ถูกต้อง ก็เป็นไปเพื่อความสงบสุข. ถ้ามันประเล้าประโลมใจไปในทางให้ฟุ้งซ่านให้กำเริบแล้ว มันก็ผิด ก็มันได้ผลไปในทางยุ่งยากลำบาก ไม่มีความสงบ; ฉะนั้น ไอ้ความสงบนั้นแหละกลับเป็นความงาม, เราดูคนที่มีความสงบเสงี่ยมนะ เรารู้สึกว่างาม, ไอ้คนที่แต่งเนื้อแต่งตัวสวย หากความสงบเสงี่ยมมิได้ เราก็ดูเป็นคนบ้าหรือคนไม่น่าไว้ใจ : นี่เป็นเรื่องของธรรมชาติแท้ ๆ.

ถ้ามีไอ้ความผิดพลาดอย่างใด ๆ ที่เรียกว่าเป็นบาป เป็นอกุศล ปรากฏอยู่, พุทธบริษัทก็จะเห็นว่ามันไม่งาม; แต่คนโง่เขลาคนธรรมดาสามัญ อาจจะเห็นเป็นงามไปก็ได้. เดียวนี้เราเอาพุทธบริษัทเป็นหลักกันดีกว่า : ไอ้ผิดพลาดไม่ถูกต้อง หรือเป็นกิเลส นี่มันไม่งาม; ต่อเมื่อมันตรงกันข้าม คือเมื่อไม่มีกิเลส มันมีความถูกต้อง เราก็เห็นว่ามันงาม หรือมันมีศิลปะ. เมื่อเวลาไม่มีกิเลสก็คือไม่มีศิลปะ เพราะไม่มีความงาม; เมื่อเวลาไม่มีกิเลส มันก็มีศิลปะ เพราะว่ามันงาม. งามในทางธรรม เป็นอย่างนี้; ไม่ใช่งามทางวัตถุรูปร่างในภายนอก, หรืองามเพราะกิเลสชวนให้เห็นว่างาม.

นี่เราต้องการความงามที่แท้จริงคือธรรมะ : ธรรมะคือความงาม, ความงาม คือธรรมะ; เราต้องมีวิธีการที่จะกระทำให้ได้ตามนั้น. ความไม่มีกิเลสเป็นความงาม, การทำให้ไม่มีกิเลสก็เป็นศิลปะ; วิธีที่จะทำให้ไม่มีกิเลสมันเป็นศิลปะ เพราะว่ามันทำยาก และมันมีความงามอยู่ในตัวมันเอง. นี่เราจึงหลีกเลี่ยงสิ่งที่เรียกว่า “ศิลปะ” นี้ไม่พ้น; ไม่ว่าเราจะรู้สึกตัวหรือไม่รู้สึกตัว.

“ความงาม” มีอยู่แล้ว เพียงแต่รักษาไว้เท่านั้น!

บางคนอาจจะคิดว่า อาตมาหมายความว่า “ความงาม” มันมีอยู่แล้ว ไม่ต้องสร้างขึ้นมา เราเพียงแต่รักษาอย่างนั้นหรืออย่างไร? อาตมาก็จะพูดว่า “อย่างนั้นแหละ, ยืนยันว่าอย่างนั้นแหละ : โอ้ “ความถูกต้อง” นี้ มันมีอยู่โดยธรรมชาติ; “ความสงบ” มีอยู่โดยธรรมชาติ; “ความวุ่นวายความไม่ถูกต้อง” นี้ เพิ่งมี.

ถ้าเรารู้จักธรรมชาติของจิต เราจะรู้ตามพระพุทธภาษิต ที่ได้ตรัสไว้ว่า *จิตนี้มีปกติประภัสสร* คือใส-ส่องใสดุตามธรรมชาติ แล้วก็*เศร้าหมองเมื่ออุปกิเลสจรเข้ามา*; เหมือนกับว่า เพชรนี้มันมีน้ำที่ใส - น้ำเพชรที่สวยงามนะอยู่ในเพชร ถ้ามีอะไรมาปิดบังเสีย มันก็ไม่ปรากฏ มันก็ไม่งาม, แม้ว่าธรรมชาติเดิมของมันจะงาม, เช่น ความที่ไม่ได้เจียรระไน ยังมีผิวขรุขระ นี่มันก็ไม่งามสิ เพราะความที่ไม่ได้เจียรระไนนั่นมันบังเอาไว้เสีย, หรือว่าเจียรระไนแล้ว แต่ถ้ามันเปื้อนโคลน เปื้อนสี เปื้อนของสกปรก มันก็ไม่งามเหมือนกัน. ฉะนั้นเราถือว่า *โดยธรรมชาตินี้ จิตนี้เป็นประภัสสร-งาม*, แล้วก็เสียความงามไปเมื่อมีกิเลส คือ ความเศร้าหมองเข้ามาปกปิด; ฉะนั้น ความมีกิเลสจึงไม่งาม, ความไม่มีกิเลสจึงเป็นความงามอยู่โดยธรรมชาติ.

ใคร ๆ ก็ไปลองคิดดู ไม่ต้องลึกซึ้งอะไรนัก ว่าเมื่อจิตมีกิเลสเป็นอย่างไรบ้าง? เมื่อจิตไม่มีกิเลส นั้นมันต่างกันอย่างไร? พอจะสังเกตได้ด้วยกันว่า เมื่อจิตแจ่มใส สะอาด สว่าง สงบ เย็น นี่มันเป็นความงามอย่างยิ่ง; ถ้ามันสกปรก มีดมัว และเร่าร้อน มันก็หาความงามมิได้เลย. ฉะนั้นเรารักษาอย่าให้

มันเกิดสกปรกมีดมัว เราร้อนขึ้นมา; ให้มันคงสภาพปกติ : ประภัสสร สะอาด สว่าง สงบ อยู่ตามธรรมชาติเดิม.

ที่ว่า “อบรมจิต” นั้น คืออบรมจิตชนิดที่อย่าให้มันให้โอกาสแก่กิเลส เกิดขึ้น; อบรมเรื่อยไป ให้จิตนี้สามารถป้องกันไม่ให้กิเลสเกิดขึ้น ใจ้ความเป็น ประภัสสรของจิตก็ตายตัวลงเป็นพระนิพพาน เพราะว่ามันประภัสสรตลอดกาล โดยประการทั้งปวง. เราถือว่า “ใจ้ความสงบ” เป็นของเดิม, ความวุ่นวาย โกลาหลนี้เป็นของใหม่ แล้วก็ไม่งาม; ก็รักษา “ใจ้สภาพเดิมที่งดงาม” เอาไว้ให้ ได้ ก็คือ “มีธรรมะ”. การใช้สตินี้เขาใช้เพื่อรักษาสภาพปกติไว้ได้ รักษาสภาพที่ ถูกต้องไว้ได้; ถ้าเราไม่มีสติ มันก็ไม่มีอะไรจะเป็นเครื่องรักษา. นี่เป็นหลัก สำคัญตายตัวสั้น ๆ ว่า สติเป็นเครื่องรักษา; ถ้าไม่มีสติแล้ว ไม่มีอะไรที่จะเป็น เครื่องมือสำหรับการรักษา.

คำว่า “รักษา” ในที่นี้ หมายถึงทำทุกอย่างที่เกี่ยวข้องกับให้คงสภาพเดิม. เดียวนี้ถ้าเรารักษาไว้ได้ มันก็งาม; ฉะนั้น ความงามมันก็มีได้ เพราะว่ามีสติใน การรักษา. ภิกษุสามเณรจะมีศีลาจารวัตรงดงาม น่าเลื่อมใส ก็เพราะว่ามีสติใน การรักษา. ฉะนั้นการที่ “มีศิลปะอยู่ได้” ก็เพราะว่า “มีสติในการรักษา”; ฉะนั้น เราควรจะได้พูดกันเสียให้ละเอียดลออสักครั้งหนึ่งว่า จะใช้สติอย่างไร, จึงได้ยก มาตั้งไว้ข้างต้นสำหรับวันนี้ว่า ศิลปะแห่งการใช้สติ ในทุกกรณี.

การใช้สติ ก็เพื่อให้มีศิลปะ มันก็เป็น “ศิลปะแห่งการใช้สติ”; แล้วเรา ก็จะสามารถจะควบคุมพฤติกรรมต่าง ๆ ทุกอย่างในชีวิตของเรา ให้เป็นไปอย่าง มีความงาม, ตามความหมายของคำว่า “ธรรมะ” หรือ “ศิลปะ” นั่นเอง.

วิธีทำให้การดำรงชีวิตมีความงาม : ๕ ข้อ

พูดถึง ความงาม ก็จะ แยกออกไปได้หลายอย่างหลายประการ ที่เกี่ยวกับการดำรงชีวิตของคนเรา, ซึ่งในที่นี้ใช้คำว่า “ทุกกรณี ทุกขั้นตอน หรือทุกคน”.
จะต้องทำอย่างไรจึงจะมีความงาม :-

ข้อแรกที่สุด อยากจะระบุไปยัง **ความไม่มีลักษณะแห่งอบาย** หรือจะเรียกว่า **ไม่มีอบายมุข** ก็ได้เหมือนกัน. คำว่า **อบายมุข** แปลว่า **ปากทางแห่งความเสื่อม**; แล้วก็มีคำประกอบเข้ามาว่า **เสื่อมแห่งอะไร ?** ถ้าเสื่อมแห่งทรัพย์สมบัติ ก็เป็นคำธรรมดา ภาษาคนธรรมดา - **อบายมุขคือปากทางแห่งความเสื่อมของทรัพย์สมบัติ**; แต่ถ้าเป็นภาษาพิเศษที่สูงขึ้นไป ที่เรียกว่า “ภาษาธรรม” ก็จะระบุไปยัง **ความเสื่อมแห่งความเป็นมนุษย์**, คือความเป็นมนุษย์นั้นมันร่อยหรอไป มันเสื่อมไป หรือมันหายไป; แล้วมันงาม หรือไม่งาม? ขอให้ลองคิดดู. เรามีสติในการจะรักษาความเป็นมนุษย์ไว้ไม่ให้เสื่อม ก็คือมี**ความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์**; แล้วมันจะงามหรือไม่งามก็ขอให้ลองคิดดู? พร้อมกันนั้นก็จะต้องรู้ความหมายของคำว่า “งาม” ในทางธรรม หรือทางภาษาธรรมด้วยพร้อมกันไปในตัว.

คำว่า “**อบาย**” ที่แปลว่า **ความเสื่อม** เล็งถึงความเสื่อมแห่งความเป็นมนุษย์นั้น ก็ถือเอาตามหลักที่รู้จักกันอยู่ทั่วไปว่า **อบายทั้ง ๔ คือ นรก เจริจฉาน เปต อสุรกาย**. ใ้อลำดับนี้ไม่แน่ว่าจะเรียงอย่างอื่นก็ได้; แต่เอาตามลำดับที่จะเรียงอย่างนี้ ว่า **นรก เจริจฉาน เปต อสุรกาย :-**

นรก คือ ความร้อนใจ : ทุกข์ร้อนอยู่ในใจเหมือนกับไฟเข้าไปลุกอยู่ในอกในใจ; มันงามหรือไม่งาม?

เดรัจฉาน นั่นคือ **ความโง่** : โง่จนเหลือประมาณ โง่จนไม่รู้จะโง่กันอย่างไร; เมื่อมันโง่อย่างนี้ มันงามหรือไม่งาม ?

เปรต คือ **ความหิว** : มีกิเลสตัณหาสำหรับจะหิว มีจิตมีวิญญาณอันหิว, หิวเหมือนจะขาดใจ; ก็ดูเถอะว่ามันงามหรือไม่งาม ?

อสุรกาย คือ **ความขี้ขลาด** : ขี้ขลาดเหลือประมาณ เนื่องมาจากความโง่มันเหลือประมาณ มันก็ขี้ขลาดเหลือประมาณ, แล้วก็คิดไปได้มาก จนไปขลาดในสิ่งที่ไม่ควรจะขลาด; อย่างนี้ก็เรียกว่าเป็นอสุรกาย, กิเลสเถอะว่ามันงามหรือไม่งาม ?

ทีนี้เราจะมีสติแก้ไขความไม่งาม ทำให้มันงาม; นี้เราเรียกว่า ศิลปะแห่งการใช้สติ ในกรณีอันเกี่ยวกับอบายทั้ง ๔ :-

ไม่ทำผิด ไม่ประกอบกรรมชั่วให้เกิด **นรก** –เป็น **ความร้อน**; ไม่ให้ **ความโง่** ครอบงำ จนมีลักษณะแห่ง **สัตว์เดรัจฉาน**; ไม่หิวที่จะได้สิ่งตามที่ตนหวังด้วย **ความโง่**, ใ้ความหวังนี้มันทำไปด้วยความโง่ ไม่ได้ทำไปด้วยสติปัญญา ฉะนั้นมันจึง **หิวชนิดแผดเผาจิตแผดเผาวิญญาณ** เช่นเรื่องกิเลสตัณหาเรื่องกามารมณ์นะ มันหิวอย่างไร มันหิวเท่าไร ก็พอจะเข้าใจกันได้ เรียกว่ามันไม่งาม เป็น **เปรต** แล้วมันจะงามได้อย่างไร; เป็น **อสุรกาย** คือ **ขลาด** มันก็แสดงอาการแห่งคนขลาดออกมา น่าเกลียดน่าชัง น่าหัวเราะ น่าตำหนิ น่าดูหมิ่น มันงามไม่ได้.

ฉะนั้น **มีสติให้ดีให้พอ** คือให้ถูกต้อง แล้วให้เพียงพอ ไม่ทำผิดถึงกับ **ร้อนใจเหมือนไฟเผา**; หรือถ้าหากว่าใ้ความร้อนใจเหมือนไฟเผานั้น มันจับพลัด

จับพลูเข้ามาโดยบังเอิญ เพราะว่าเราไม่ได้ทำ เรายังมีกรรมที่จะสลัดออกไป ไม่เอามาร้อนนอกร้อนใจโดยเห็นว่า “โธ้อะ มันเช่นนั้นเองในโลกนี้”. เอ้า, ก็ไม่ต้องตกนรก มันก็ไม่สูญเสียความงามของจิตใจในข้อแรก.

ทีนี้เรื่องเกี่ยวกับ ความโง่(คือ เจริญฉาน)นั้นนะ มันลำบากสักหน่อย : ถ้าการศึกษาไม่พอ มันก็โง่. แต่ในทางธรรมะนี้ มันไม่มากมายเหมือนกับเรื่องทางโลก, แล้วมันต้องการแต่จะดับทุกข์เท่านั้นแหละ; ถ้าดับทุกข์ได้ ก็เรียกว่ามันมีความรู้พอ ฉะนั้น เราก็รู้แต่พอจะดับทุกข์ได้ เราก็พ้นจากความโง่ในความเป็นพุทธบริษัท.

แล้วก็เปรต คือ ความหิวนี้ มันรู้ว่ามันไม่มีอะไรที่จะต้องหิว; ถ้าต้องการอะไร ก็ไม่ต้องหิวไม่ต้องหวัง ทำไปด้วยสติปัญญา ทำทุกอย่างด้วยสติปัญญา อย่าทำด้วยความหวัง นั่นแหละเป็นเคล็ดที่สำคัญอย่างยิ่ง; ขอให้ทุกคนช่วยกำหนดจดจำใส่ใจไว้ว่า อย่าทำด้วยความหวัง, อย่าทำด้วยความหิว, จงทำด้วยสติปัญญาเท่านั้นเอง ทำไปพลาบสนุกไปพลาบ ไม่ต้องหิว ไม่ต้องหวังต่อผลสำเร็จ. นี่ศิลปะแห่งการขจัดเสียซึ่งความเป็นเปรต ให้มันหมดสิ้นไป มันจะได้ดังงาม.

ทีนี้ สำหรับ ความขลาด(: อสุรกาย)นั้น ถ้าความรู้เรื่องตัวตนมันไม่พอ มันก็ยึดถือตัวตน-ของตนมากเกินไป มันก็กลัวไปหมดทุกอย่าง; ของเล็กน้อยเดียวมันก็เอามากแล้วได้มากมายเป็นเรื่องใหญ่เรื่องโต แสดงความขลาดออกมาให้คนอื่นหัวเราะเยาะ; แต่ถ้าเรารู้ว่าอะไรดี อะไรชั่ว อะไรผิด อะไรถูก อะไรควร

อะไรไม่ควร ตัวตนเป็นเรื่องของความยึดถือ : อย่างนี้แล้วมันก็ไม่พลาดเป็นแน่ มันก็จะดำรงตัวอยู่ได้ในลักษณะที่พอดี คือไม่ต้องพลาด.

ฉะนั้นเราก็ยังคงมีความงาม เพราะว่าไม่ตกลงในอบาย, ไม่อยู่ในอบาย, ไม่มีลักษณะแห่งอบายเข้ามาเกี่ยวข้อง; เราจึงมีความงาม. มีสติในการที่จะเว้นเสียได้จากอบายทั้งปวง ก็เรียกว่า มีความงามในการละเสียได้ซึ่งอบาย.

อบาย ๔ อย่างนี้ไม่มีแล้ว ความเสื่อมแห่งความเป็นมนุษย์ก็ไม่มี, แล้วความเสื่อมแห่งทรัพย์สมบัติจะมีได้อย่างไร; เพราะมันทำไอ้สิ่งที่ใหญ่กว่า สำคัญกว่า ถูกต้องเสียแล้ว เรื่องเล็ก ๆ น้อย ๆ ก็ไม่มีทางที่จะผิดพลาดได้.

ขอให้ท่านทั้งหลายสังเกตดูให้ดีว่า “อบาย, อบาย” นี้ เป็นเรื่องของความเสื่อม. ถ้าเป็นความเสื่อมของทรัพย์สมบัติ นี้ก็มันเป็นเรื่องเล็ก ๆ เป็นเรื่องชาวบ้าน; แต่ถ้ามันเป็น “ความเสื่อมของความเป็นมนุษย์” นั้นนะมันเป็นเรื่องของบัณฑิต นักปราชญ์ ของพระอรียเจ้า –เขาไม่ยอมให้เสื่อมจากความเป็นมนุษย์, แม้จะต้องเสื่อมจากทรัพย์สมบัติ ก็รักษาเอาความเป็นมนุษย์ไว้ได้ ไม่มี ความเสื่อมของความเป็นมนุษย์ : อย่างนี้เรียกว่า “มันเป็นความงาม”. มีสติพอแล้ว ก็รักษาความงามอันนี้ไว้ได้; ฉะนั้น เรามาฝึกฝนศิลปะแห่งการมีสติการใช้สติป้องกัน ไม่ให้อบายทั้ง ๔ ประการนี้มาย่ำยี หรือมาแผ้วพานได้ เป็นข้อที่ ๑.

ที่นี้ ข้อที่ ๒ : ความงามในการดำรงชีพ, ในความหมายธรรมดา. ในการแสวงหาทรัพย์สมบัติที่ดี ในการบริโภคทรัพย์สมบัติที่ดี ในการเก็บรักษา

มีไว้สะสมไว้ก็ดี ตามประการนี้ต้องมีความถูกต้อง จนถึงกับเรียกว่า มีความงดงาม : หาทรัพย์อย่างงดงาม, บริโภคทรัพย์อย่างงดงาม, สะสมทรัพย์อย่างงดงาม; ใครทำได้แบบนี้หรือเปล่า?

ในการแสวงหาทรัพย์อย่างงดงาม มันก็ต้องเป็นสัมมาอาชีวะ, ไม่ใช่เรื่องลักเรื่องขโมย เรื่องคอร์รัปชัน เรื่องอะไรที่ว่า “เอาแต่ได้” ก็แล้วกัน ผิดถูกไม่รู้; นี่มันเป็นการแสวงหาที่น่าเกลียดน่าชัง ไม่มีความงดงาม แต่คนก็แสวงหากันโดยมาก. ฉะนั้นไปศึกษาดูให้ดีว่า จะแสวงหาทรัพย์สมบัติกันอย่างไร เว้นเสียได้จากความผิดพลาดในทางศีล ในทางธรรม ในทางกฎหมาย ในทางอะไรทุกอย่าง.

ที่ว่า “หาทรัพย์อย่างงดงาม” นี้ อาตมาอยากจะเสนอแนะว่า ในการหาทรัพย์นั่นเอง ถ้าฉลาดจริงๆ แล้ว มันต้องทำให้มีความสุขได้ด้วย. โดยทั่วไปคนจะมองเห็นหรือยึดถือกันเสียว่า ถ้าหาทรัพย์มันก็เหน็ดเหนื่อยเหงื่อไหลไคลย้อยทนทุกข์ทรมาน; อย่างนี้มันเป็นการหาทรัพย์ที่ไม่งดงาม, เป็นเรื่องของคนโง่ เป็นเรื่องของคนไม่มีศิลปะ. ถ้ามีศิลปะ มันต้องหาทรัพย์ได้อย่างสนุกสนาน, มีความสุขอยู่ในการหาทรัพย์นั้น.

จะยกตัวอย่างเรื่องธรรมดาสามัญและต่ำต้อยที่สุดว่า เป็นชานาเลียงควาย ก็พอใจสนุกอยู่กับควาย : เมื่อเห็นแม่ควายกินหญ้า ลูกควายกินนม ก็สบายใจเหลือประมาณ เพราะมันเป็นคนมีธรรมะ ไม่มีกิเลสตัณหาครอบงำใจ มันจึงไม่ต้องการจะไปกินเหล้าเมายาที่ไหนเพื่อมีความสุข เมื่อเห็นแม่ควายกินหญ้า เมื่อเห็นลูกควายกินนม มันก็ชื่นอกชื่นใจ สบายใจสบายตาเสียแล้ว. นี้เรียกว่า เลียงควายก็มีความสุข เป็นศิลปะอยู่ในการเลี้ยงควาย.

เอาควายมาไถนา ก็มีความสุขอยู่กับคันไถนั่นเอง : มันมีจิตใจสำนึกในหน้าที่ของมนุษย์ รู้สึกว่าเราได้ทำหน้าที่ของมนุษย์แล้ว ก็เป็นการประพฤติธรรม มันประพฤติธรรมเมื่อจับไถไถนาอยู่ ไม่ต้องคิดรนในจิตใจว่า มันจะไปพักผ่อน มันจะไปเที่ยวสนุก มันจะไปกินเหล้าเมายา มันมีความสุขเพราะมันรู้สึกว่าการทำงานคือการปฏิบัติธรรม; แล้วก็เป็นสุขตลอดเวลาที่ไถนา.

หรือว่าถ้าต้องขุดนา : มันพันลงไปด้วยจอบทุกที มันก็สำนึกว่านี่เราทำหน้าที่ที่ถูกต้อง เป็นการประพฤติธรรม เราพันลงไปทีหนึ่ง งานมันก็เสร็จไปทีหนึ่ง พันอีกทีหนึ่งงานก็เสร็จอีกทีหนึ่ง งานของเรากำลังเสร็จกำลังก้าวหน้าไปทุกที ที่เราพันลงไป; มันก็มีความสุขพอใจมีความสุขอยู่ในการขุดนา.

ทีนี้ ต่อไปจะทำอะไร จะเป็นเรื่องของการคราด การดำ การหว่าน การอะไรก็ อยู่ด้วยความพอใจทั้งนั้น. ข้าวออกรวงมา ก็ไม่ค่อยได้สนใจนักพ่อแม่บ้าน; เป็นเรื่องของแม่บ้านเอาไปขาย, ไร่เรามันพอใจมีความสุขเสียแล้วเมื่อได้ทำนา; ฉะนั้นขายข้าวได้เงินเท่าไรเราก็ไม่รู้ไม่ชี้ มันแล้วแต่แม่บ้าน; นี่พ่อแม่บ้านมันก็ไปเป็นสุขกับแม่ควายกินหญ้า ลูกควายกินนมต่อไปอีก.

ไอ้ชีวิตนี้มันไม่มีความทุกข์ มันเป็นการรับประกันความไม่ล้มเหลวในทางเศรษฐกิจ คือมันต้องได้ผล แล้วเราก็มีความสุขตลอดเวลา; มีดวงตาอันแจ่มใส พอใจในความมีชีวิตของตน. นี้เรียกว่าศิลปะ คือทำให้มีความสุขงามอยู่ในเนื้อในตัว ที่กาย ที่วาจา ที่ใจ ของชาวนาคนนั้น.

นี่อาตมาเห็นว่า เป็นความงามอย่างมีธรรมะ ธรรมะที่มีอยู่ที่คนคนนั้น มันเป็นความงาม; ธรรมะกับศิลปะจึงเป็นอันเดียวกันอย่างนี้. ถ้าชาวนา

ของเราทุกคน เป็นชวานา “มีธรรมะศิลปะ” อย่างนี้แล้ว ก็จะอยู่กันเป็นผาสุก, ไม่ต้องไปเบียดเบียนใครที่ไหน, ไม่ต้องสร้างความขัดแย้งกระทบกระทั่งขึ้นมากับใครนี่; มันก็เลยยิ่งงามใหญ่ มันงามทั้งพวกแห่งชวานา งามทั้งหมู่บ้านแห่งชวานา, เย็นตาเย็นใจแก่บุคคลผู้ได้พบเห็น. นี้เรียกว่า การแสวงหาทรัพย์ก็มีศิลปะ คือ ความงาม.

ที่นี่ การบริโภคใช้สอยทรัพย์นั้น ถ้ามันใช้ไปในทาง “อบายมุข” มันก็ไม่มีส่วนที่จะงาม; มันต้องใช้ไปอย่างถูกต้อง แล้วมันก็งาม : ไม่มีเรื่องกินกิน ใช้กิน บริโภคกิน อะไรกินอย่างที่เป็น ๆ กันอยู่ จนทรัพย์สมบัติที่เป็นรายได้ นั้นไม่พอกับรายจ่าย นี่มันก็ไม่งามอย่างยิ่ง; เพียงแต่รายได้ไม่พอกับรายจ่าย มันก็เป็นความไม่น่าดูอย่างยิ่ง มันก็เรียกว่าไม่งาม เพราะเขาใช้ไม่เป็น เพราะเขากินไม่เป็น บริโภคไม่เป็น; เนื่องมาแต่การแสวงหาก็กินไม่เป็นคือไม่งาม แล้วมันก็ไม่งามมาถึงการใช้จ่ายหรือการบริโภค.

ฉะนั้น การบริโภคปัจจัยในลักษณะที่ถูกต้องและพอดีนั้นนะ เป็นความงาม, แม้จะ กินข้าวสักคำหนึ่ง ก็มีลักษณะแห่งความงดงาม คือไม่มีกิเลส ตัณหา ไม่มีความตะกละ ไม่มีอะไรที่เป็นเรื่องให้ดูแล้วมันน่าเกลียด; ฉะนั้น การบริโภคโดยส่วนใหญ่ หรือโดยส่วนย่อย หรือรายละเอียดอะไร ๆ มันก็ดูงามไปหมด : ครอบครัวนั้นบริโภคใช้สอยทรัพย์สมบัติ ในลักษณะที่ใครมองเห็นแล้ว ก็เคารพนับถือและเลื่อมใส. นี้เรียกว่า เขามีศิลปะในการบริโภค มีความงามในการบริโภค.

ที่นี้ในการสะสมไว้เป็นหลักทรัพย์ ก็ทำถูกต้องตามหลักการ; คือว่ามันจะต้องมีส่วนที่สะสมเอาไว้เป็นหลักประกัน นั่นมันก็เป็นความงามอยู่ในตัวมันเองแล้ว, แล้วก็สะสมไว้อย่างที่เรียกว่าจริงหรือตรงต่ออุดมคติ, ไม่เอาไปทำอบายมุข หรือทำอะไรให้มันผิดหลักของการสะสมไว้เป็นหลักประกัน.

เขามีคำพูดเลยไปถึงว่า สะสมไว้สำหรับชาตินี้ยังไม่พอ, ยังต้องสะสมไว้เพื่อชาติหน้าในอนาคตอีกด้วย. นี่ถ้าทำถูกต้องตามความหมาย มันก็ยิ่งงดงาม; เพราะคำว่า “ชาติหน้า” นั้นนะ นับตั้งแต่นาทีนี้ไป มันก็เป็นชาติหน้าไปหมด; ปัญหาอุปสรรคอะไรเกิดขึ้นในอนาคตแม้แต่ชั่วโมงหน้านี้ มันก็แก้ไขได้อย่างถูกต้องและทันแก่เวลา.

นี่แหละการสะสมทรัพย์สมบัติ มันต้องงดงามถึงขนาดนี้; อย่าให้มันโง่งมยุ่ง จนต้องหีบต้องยืมต้องกู้กัน อะไรให้มันปั่นป่วนไปหมด, มันไม่ควรจะมี; ถ้าว่ามีสติปัญญากระทำอย่างถูกต้องตั้งแต่ต้นแล้ว มันจะไม่มีความโกลาหลวุ่นวายในทำนองนั้น. เพราะฉะนั้น ขอให้กระทำอย่างดีที่สุด คืออย่างมีศิลปะในการหาทรัพย์ก็ดี ในการบริโภครทรัพย์ก็ดี ในการสะสมทรัพย์ไว้ก็ดี จะต้องมียุติป้องกันความผิดพลาดได้ ทุกขั้นตอน.

สตินี้หมายถึงมันมีปัญหาารวมอยู่ด้วย : ไอ้ธรรมดาคนเรามันก็รู้จักคิด รู้จักนึก รู้จักคิดถูกชั่วดี ส่วนนั้นมันเป็นปัญญา; แต่ถ้าว่าไม่มีสติแล้ว ปัญญาไม่รู้ว่ามันไปคลานงุ่มง่ามอยู่เสียที่ไหน มันไม่มาช่วยแก้ปัญหานั้นทั้งที, ฉะนั้น จึงต้องมีสติ คือสิ่งที่ไปดึงเอาปัญญาเข้ามาใช้ให้ทันทั้งที ที่มันเกิดปัญหา.

ถ้าสติเอาปัญญามาได้ทันท่วงทีจับไว้อย่างนี้ ปัญญานั้นเปลี่ยนชื่อใหม่ แทนที่จะเรียกว่า **ปัญญา** กลับได้ชื่อใหม่ว่า **ปฏิกาณ**. “ปฏิกาณ” นั่นก็เป็นปัญญา ชนิดหนึ่ง คือปัญญาไว ปัญญามาทันท่วงที, ไม่ใช่ปฏิกาณลมปากเล่นลิ้น โทหก หลอกหลวง; นั่นมันเป็นปฏิกาณของคนพาล. **ถ้าปฏิกาณที่แท้จริงตามหลักธรรมแล้ว คือปัญญาที่มาไว มาทันท่วงที, จนสามารถพูดออกมาได้ทันควัน และถูกต้อง; นี้เรียกว่า ปฏิกาณ.**

เรามีสติ หมายความว่า **มีปัญญาทันท่วงที**, แต่เราเรียกว่า “มีสติ” : การมีปัญญาทันท่วงทีนั้น เราไปเรียกเสียใหม่ว่า “มีสติ”; ถ้าทันท่วงทีมากยิ่งขึ้นไปกว่านั้นอีก เราไปเรียกชื่อใหม่ว่า “ปฏิกาณ”. ฉะนั้น **คนที่มีปฏิกาณแล้วจะไม่อับจน จะแก้ปัญหาได้ทุกอย่าง** ไม่ว่าทางกายหรือทางจิต, ไม่ว่าทางวัตถุหรือทางนามธรรม, จะไม่เกิดปัญหาเกี่ยวกับการเงิน ทรัพย์สินสมบัติ, หรือการกระทำใดๆ ที่จะต้องกระทำอยู่เป็นประจำวัน.

เดี๋ยวนี้ สติไม่มี, คือปัญญาปฏิกาณมันไม่มี มันก็ทำผิดเสียเรื่อย ต้องมีข้อแก้ตัวเรื่อย สำหรับจะทำความชั่ว, มีข้อแก้ตัวสำหรับจะไปคืบน้ำเมา, ไปเล่นการพนัน, หรือไปทำอะไรก็ตาม. นี่สติไม่มีพอที่เอาปัญญามาหักห้ามกิเลส, กิเลสก็ครอบครองจิตใจของบุคคลนั้น; แล้วมันก็สกปรกเหลือที่จะสกปรกแหละ เพราะคำว่า “กิเลส” นั้นแปลว่าของสกปรกนะ.

คำว่า “กิเลส” นั้นขอให้ทราบไว้ด้วยว่า ถ้าแปลเป็นภาษาไทย ก็คือ **ของสกปรก**. มันเอาความหมายของของสกปรก อูจจาระ ปัสสาวะ ที่มันสกปรกนี่ ที่มันเรียกกันอยู่ก่อนแล้ว ไปใช้เป็นเรียกชื่อของความสกปรกทางจิตใจ คือกิเลส;

เดี๋ยวนี้เขาแปลให้อย่างสุภาพ ๆ ว่า **ความเศร้าหมอง** ความเศร้าหมอง : ที่จริงมันก็คือความสกปรก. ขอให้ท่านทั้งหลายรู้ไว้เถอะว่า **กิเลส** นั้นคือของสกปรก แล้วของสกปรกมันจะงามได้อย่างไร; ต่อเมื่อไม่มีภาวะสกปรก มันจึงจะมีภาวะแห่งความงาม.

เฮ้, ที่นี้ก็คู่ต่อไปใน **รายการที่ ๓** คือ **ความงามเกิดมาจากการละเอียดได้ซึ่งการทูลทุกระดับ**. “การทูล” นะตัวหนังสือแปลว่า **มีศีลที่ชั่วเสียแล้ว**; ทูแปลว่าชั่ว หรือแปลว่าโทษประทุษร้ายเสียแล้ว. ไอ้ศีลที่โทษมันประทุษร้ายเสียแล้ว หมดความเป็นศีลแล้ว เป็นศีลชั่วแล้ว อย่างนี้เรียกว่า **ทูล**. ความงามจะเกิดขึ้นต่อเมื่อปราศจากความทูล; ไปสำรวจดูให้ดูว่าเรามีความทูลหรือไม่.

คำว่า “ศีล” ในที่นี้หมายถึง ระเบียบวินัยทุกอย่างทุกประการ ที่ป้องกันไม่ให้เกิดความวุ่นวาย ความผิดปรกติ ความกระทบกระทั่งและเบียดเบียน; เพราะว่าคำว่า “ศีล” นี้แปลว่าปรกติ – ปรกติไม่มีเหตุ ไม่มีวุ่นวาย ไม่มีปัญหา ไม่มีอะไรที่น่าเกลียดน่าชัง เพราะว่ามันปรกติ. คำว่า สี-ละ แปลว่า ปรกติ, **รักษาศีล** เอะ จะเกิดความปรกติ เต็มทุกความหมาย แห่งลักษณะของศีลนั้น ๆ.

ที่นี้พอ **ทูล** ก็คือว่า **ศีลถูกโทษประทุษร้ายเสียแล้ว** มันก็ใช้อะไรไม่ได้; เหมือนกับว่าดอกไม้ ผลไม้ ใบไม้ ที่ถูกหนอนกัดกินหมดแล้ว มันก็ใช้อะไรไม่ได้; นั่นแหละคือภาวะแห่งความทูล มันก็เป็นกิเลส มันก็ไม่งาม. ฉะนั้นเราจะต้องมีศีล นับตั้งแต่ระเบียบเล็ก ๆ น้อย ๆ ในทางมรรยาทด้วย จึงจะเรียกว่า **มีศีลสมบูรณ์**.

คำว่า “มีศีลสมบูรณ์” นั้น ใ้ศีลที่เป็นหลักเป็นประธาน เป็นข้อ ๆ -ศีล ๕ ศีล ๘ ศีล ๒๒๗ อะไรก็สมบูรณ์, แล้วศีลประกอบ -ศีลตัวเล็กตัวน้อย ที่จะประกอบศีลที่เป็นหลักเป็นประธานนั้นก็สมบูรณ์, แล้วมรรยาทที่พึงประพฤติแสดงออกภายนอกก็สมบูรณ์, ที่เที่ยว ที่ไปที่มา ที่กินที่เล่น ที่เรียกว่าโคจร นั้นก็สมบูรณ์; อย่างนี้จึงจะเรียกว่ามีศีล ไม่ทุศีล ไม่ฝาระเบียบ ไม่แหวกแนว ของระเบียบ ก็เรียกว่าปรกติที่สุด สงบที่สุด, เที่ยงดงามที่สุด. ศีลจะมีความงาม ที่สุดด้วยอย่างหนึ่งเหมือนกัน; ฉะนั้นความทุศีลมันก็ไม่งาม.

† เดียวนี้เรามีสติในการรักษาเอาไว้ได้ซึ่งความมีศีล. นี้เรียกว่า “ศิลปะในการมีสติ ยึดเอาไว้ได้ซึ่งความมีศีล”; มันต้องเป็นงานฝีมือ เป็นงานละเอียด อ่อนประณีต สุขุมของบุคคลผู้เฉลียวฉลาด ซื่อตรง ไม่คดโกง ตั้งใจจริง มันจึงจะรักษาศีลไว้ได้, ก็มีความงามที่เกิดมาจากการไม่ทุศีล; แล้วก็ทุกระดับนะ : ระดับเด็ก ระดับผู้ใหญ่ ระดับฆราวาส ระดับบรรพชิต คือทุกระดับทีเดียว.

ที่นี่ **ข้อที่ ๔** พวกถัดไปอีก ก็เรียกว่า **มีความงามในการบริโภค** **ปัจจัย ๔**. ข้อนี้มันก็คล้าย ๆ กันกับในเรื่องดำรงชีพ การหา การบริโภค การสะสมทรัพย์; แต่มันก็ไม่ใช่เรื่องเดียวกันดอก ขอบอกว่าแยกมาเป็นคนละเรื่องดีกว่า. การบริโภคปัจจัย ๔ “ต้องถูกต้อง” และ “มีความงาม”. ปัจจัย ๔ นี้รู้กันแล้วว่า อาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย และการบำบัดโรคภัยไข้เจ็บ รวมเป็น ๔ ประการ นี้เรียกว่าปัจจัย ๔ ต้องทำให้มีความงาม เพราะว่าใ้แต่ละอย่าง ๆ นี้ มันมีความหมายที่กำกวม.

จะยกตัวอย่างเหมือนกับว่า เสื้อผ้าเครื่องนุ่งห่ม, เรานุ่งห่มมันทำไม? มันก็ว่า นุ่งห่มเพื่อปกปิดไอ้ของน่าละอายนี่; นั่นก็ได้. ฉะนั้น ความมุ่งหมายของการนุ่งห่มเพื่อจะปกปิดความละอายก็ได้ มันก็งามไปอย่างหนึ่งแล้ว เพราะมันไม่เอาของน่าเกลียดมาอวดกัน มันก็งามแล้ว. ทีนี้ นุ่งห่มเพื่อป้องกันผิวหนังไม่ให้ถูกแดดเผา ไม่ให้ถูกลมพัด นี่มันก็ยังมุ่งหมายอีกอันหนึ่ง, หรือว่า ป้องกันเหลือบ ยุง ที่จะมาคอยกัดกิน นี่ก็อีกอย่างหนึ่ง; มันมีความหมายไปอีกอย่างหนึ่ง นอกจากว่าปกปิดของน่าละอาย.

ทีนี้ มันยังมีความหมายเตลิดไปถึงว่า อะไร ๆ ที่มันมีประโยชน์มีคุณค่าแล้วมันก็กลายเป็นสินค้าไป; เพราะฉะนั้น ไอ้เสื้อผ้าเครื่องนุ่งห่มนี้ มันกลายเป็นสินค้าไป ก็กลายเป็นวัตถุแห่งศิลปะ ที่เขาจะต้องถักต้องทอต้องเย็บต้องซ่อมอะไรให้มันสวย กลายเป็นวัตถุศิลปะ กลายเป็นของที่สำหรับค้าสำหรับขาย ของพ่อค้าไปเสียก็มี.

อะไรคือความมุ่งหมายอันแท้จริง ของเสื้อผ้าเครื่องนุ่งห่ม? ฉะนั้น เราควรจะต้องเอาหลักว่า ที่มันให้ประโยชน์ด้วย, ความงามด้วย, ให้เป็นการกระทำที่ละเอียดอ่อนของคนผู้มีปัญญาด้วย; ไอ้เครื่องนุ่งห่มนี้จึงจะเป็นปัจจัยที่ให้ความงาม ตามความหมายของคำว่าธรรมะ แล้วก็ศิลปะสมบูรณ์.

ความหมายมันเป็น—มีได้หลายอย่าง แล้วก็คาบเกี่ยวกันบ้าง กำกวมกันบ้าง อะไรก็ตามเรื่อง; เราต้องรู้เท่าว่าอันไหนเป็นความหมายสำคัญ เป็นความหมายนำหน้า เป็นความหมายแท้จริง ทำให้มันถูกต้อง.

ในปัจจัย ๔ ของภิกษุนี้ ท่านยกเอาจิวรหรือ **เครื่องนุ่งห่ม** มาเป็นข้อที่ ๑ ถูกก็แปลกอยู่; แต่ชาวบ้านเขาพูดกันว่า ปัจจัยที่ ๑ คือ **อาหาร** มากกว่า นี้ดูเหมือนว่าจะเห็นแก่ปากแก่ท้อง หรือกลัวตายมากเกินไป, เอาอาหารมาเป็นเรื่องที่ ๑; **เรื่องที่วัดที่วาของพระพุทธเจ้าท่านเอาจิวรมาเป็นเรื่องที่ ๑.**

เราจะทำให้มันถูกต้อง ตามความหมายของคำว่า “ปัจจัย” คือ **ส่งเสริม รักษา ป้องกัน บำรุงชีวิตได้เป็นอย่างดี นั่นแหละคือความงาม.** เราอย่าใช้ปัจจัยเพื่ออย่างอื่นเลย; ใช้ปัจจัยเพื่อให้สำเร็จประโยชน์แก่ความมีชีวิตอย่างถูกต้อง ให้มันมีคุณค่า มีคุณสมบัติเป็นร่างกายหรือชีวิตที่ถูกต้อง, ถูกต้องคือเหมาะสมที่จะทำหน้าที่สูงสุด ให้ได้รับประโยชน์สูงสุดของการที่เกิดมาเป็นมนุษย์; พุทธรวม ๆ ไว้ทีก่อนว่า **สูงสุดของความเป็นมนุษย์ นั่นแหละวัตถุประสงค์มุ่งหมาย.**

ฉะนั้น เราจงบริโภคปัจจัย ๔ นี้ เพื่อประโยชน์แก่ความตั้งอยู่ได้แห่ง **ความเป็นมนุษย์ที่เหมาะสม** สำหรับจะได้รับสิ่งสูงสุดที่มนุษย์ควรจะได้รับ; อย่าใช้อาหาร อย่าใช้เครื่องนุ่งห่ม อย่าใช้ที่อยู่อาศัย อะไรให้มันเป็นไปในทางกิเลสตัณหาเลย; แล้วมันมีความหมายอยู่ตรงที่ว่า **พอดีนั่นแหละคือความงาม;** ถ้ามันขาด หรือมันเกิน มันก็ไม่งาม; จะเป็นอาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย หยุกยา อะไรก็ตามแต่, ถ้ามันขาด หรือมันเกิน แล้วมันก็หาความงามไม่ได้. ฉะนั้น จงให้มันมีความพอเหมาะพอดี ซึ่งมันออกจะเป็นของจำกัดเฉพาะคนอยู่มาก, ต้องไปแสวงหาอัตราเฉพาะคน พอเหมาะพอดีเฉพาะคนเอง; ในที่นี้เราใช้คำกลาง ๆ ความหมายรวมว่า **อย่าให้มันขาด อย่าให้มันเกิน.**

เราอยากกินแต่อาหารอร่อย ไม่รู้ไปเอาเหตุผลมาแต่ไหน. การอยากกินอาหารอร่อยนี่มันเป็นเหตุผล หรือว่ามันเป็นความต้องการของกิเลส? ถ้าเป็นความต้องการของกิเลสแล้วก็อย่าเอาเลย; ถ้ามันเป็นเหตุผล มีเหตุผลที่ต้องกินให้อร่อยก็เอามาพูดจាកันดู. หมอเขายืนยันว่า ให้อร่อยนี่ไม่ได้มีความหมายว่า มันจะบำรุงร่างกายได้ดีที่สุด; อาจจะเป็นของแสลงไปเสียก็ได้; ฉะนั้น ความอร่อยหรือความเห็นแก่ความอร่อยนั้น จึงไม่ใช่ความถูกต้อง แล้วมันยังโง่มากนะ.

ไอ้คนที่กินอาหารอร่อยนี่มันโง่ตามเขา ที่เขาวากันว่าถ้ามันแพงแล้วมันก็อร่อย, ทั้ง ๆ ที่ไม่อร่อย มันก็หลอกตัวเองว่าดีว่าควรกิน เพราะว่ามันแพง. นี่คนสมัครกินอาหารแพง มันโง่อย่างนี้ มันหลอกตัวเองให้อร่อย จึงเรียกว่ามันเป็นคนโง่; เมื่อโง่แล้วมันก็ไม่งามหรอก เพราะมันมีความผิดอยู่ในการกระทำนั้นเสียแล้ว.

เราควรจะมองกันตามหลักธรรมดาสัจจะทั่วไปว่า อร่อยนั้นมันอยู่ที่หิว; เรื่องทำให้หิวนี้ ไม่ต้องลงทุนอะไรมาก ทำงานให้มันเหนื่อยหน่อยมันก็หิว แล้วมันก็กลับเป็นผลดีแก่การงาน, ครั้นหิวแล้วอาหารอะไร ๆ มันก็อร่อยไปหมด เพราะความอร่อยนั้นมันมีรากฐานอยู่บนความหิว; ฉะนั้น หากความหิวมาให้พอดีแล้วอาหารมันก็อร่อยแน่. อย่าต้องไปกินอาหารที่ว่า “แพง” แล้วว่า “นิยมกัน”; มันบ้าสุดเหวี่ยง ถึงกับอาหารบางชนิดคาลอรี ๑,๐๐๐ โน่นไม่อยากจะเชื่อ แต่เขาวางมันก็เป็นความจริง, อาหารที่คนชั้นสูงนั้นคนรวยเขานิยมกันอยู่ มีอัตราขนาดคาลอรี ๑,๐๐๐ บาทก็มี; มันก็บ้า เป็นหมิ่น เป็นแสนแหละ แล้วมันจะมีความงามมาแต่ไหนเล่า?

ฉะนั้นเรามันหิว พอหิวแล้วมันก็อร่อย; แล้วความอร่อยนั้นดีกว่า เป็นความงามที่ควรจะมีติดอยู่ในที่นี้ ในความหมายธรรมดาสามัญว่า ถ้าอร่อยแล้วก็คือมันอร่อยต่อความหิว; เมื่อมีความหิวความกระหาย พอแล้ว, ใ้มน้ำเปล่า ๆ ขึ้นเดียว แก้วเดียว มันก็อร่อย วิเศษสูงสุดอยู่แล้ว. นี่ใ้มน้ำเปล่า ๆ น้ำจืดเปล่า ๆ นะ มันก็ยังอร่อยสูงสุดได้, ถ้ามันมีความหิว หรือความกระหาย. รู้จักใช้รากฐานอันนี้ คือความหิวนี้สำหรับการบริโภคอาหาร มันก็จะไม่หมดเปลือง; มันก็จะไม่กินจนเป็นโรคร้ายไข้เจ็บ; แล้วยังได้ความอร่อย ที่เรียกว่าความงามในทางวัตถุ; แต่อย่าให้เลยไปถึงกิเลสเลย. ธรรมดาสามัญหิวกินอะไรก็ได้, แล้วก็ “อร่อย” นี้ก็เรียกว่า “ความงามทางวัตถุ” ได้.

การแต่งเนื้อแต่งตัว ก็ใ้อยู่ในความมุ่งหมายเดิมที่ว่า ปกปิดความละอายที่จำเป็น, แล้วก็ป้องกันหนาวร้อนเหลือบยุง ลมแดด เท่าที่จำเป็น, แล้วก็ไม่ต้องกิน; ใ้ที่แพงกิน มักจะบาง แล้วเสียเร็ว ขาดเร็ว แล้วก็ไม่ต้องป้องกันเสียด้วยซ้ำไป; ไม่ใช่ว่ามันแพง มันสวย แล้วมันจะป้องกันความละอาย หรือเหลือบยุง ลมแดดได้; แล้วบางที่มันจะเป็นอันตราย, คือความสวยงามทำนองนั้น มันย่อใ้ให้อันธพาลมาจูดคร่ำไปก็ได้. ฉะนั้น อย่าบูชาใ้ความงามชนิดนั้น.

ที่อยู่ที่อาศัย มันไม่ได้งามอยู่ที่ว่าสีสรรทาไว้สวย หรือว่าลงทุนแพง ๆ มันอยู่ที่มีความเหมาะสม เย็นตา เย็นใจ ในลักษณะของธรรมชาติ; ฉะนั้น อย่าทิ้งธรรมชาติ มันจะสูญเสียความงามตามธรรมชาติ. จะเป็นบ้านเรือนก็ดี จะเป็นเครื่องใช้สอยก็ดี เป็นยานพาหนะก็ดี อะไร ๆ ก็ดี ที่รวมอยู่ในคำว่า “เครื่องใช้สอย ในที่อยู่ที่อาศัย” นี้ มันไม่จำเป็นจะต้องกินในจำนวน คือมากกิน, มันไม่ต้องกินในเรื่องค่าเรื่องราคา. นิยมว่าเขาว่าแพงแล้วมันจึงจะดี อย่างนี้มันยังโง่

ยิ่งโง่ แล้วยิ่งไม่งาม; ความโง่อยู่กับความงามไม่ได้ เว้นไว้แต่เป็นเรื่องของคนโง่ คนโง่มันก็ว่าไอ้ความโง่นั้นแหละงาม; แต่คนมีปัญหา มันงามด้วยไม่ได้. ฉะนั้น เราก็รู้เอาเองว่า มันควรจะมีสักเท่าไร หรืออย่างไร.

ที่นี่ **การรักษาโรค.** ความมีโรคนี้ไม่งามแน่ ความหายโรคนั้นเป็นความงาม; มันก็จัดให้มันหายโรคตามที่ถูกต้อง. เดียวนี้มันทำกลับกันอยู่ก็มี : ไอ้ที่มันทำให้เกิดโรค แผลงแก่โรค เห็นเป็นของถูกของควรไปเสียก็มี; ฉะนั้นมันจึงกินจึงดื่ม จึงทำอะไร ๆ หลาย ๆ อย่างที่มันแผลงแก่โรค, นำมาซึ่งโรคโดยรู้สึกรู้สีกตัวบ้าง โดยไม่รู้สึกรู้สีกตัวบ้าง, ขอให้คิดดูให้ดี ๆ. เรายังมีความผิด มีการกระทำ ความผิด เกี่ยวกับสุขภาพอนามัยของเราอยู่เป็นอันมาก; แล้วส่วนมากก็มักจะเป็นเรื่องโรคทางจิต ทางวิญญาณ ที่ทำผิดกันมาก. ถ้าเป็นโรคทางกายนี้หมอช่วยได้มาก ช่วยให้มันมีความถูกต้อง ตามกรณีนั้น ๆ; แต่ถ้าเป็นโรคทางจิตทางวิญญาณแล้ว คุณมันยังปล่อยไปตามบุญตามกรรมกันมาก ไม่มีความถูกต้อง. ฉะนั้น แม้กายจะไม่มีโรค; แต่จิตและวิญญาณมันมีโรคเสียแล้ว มันก็ไม่งามด้วยเหมือนกัน.

ฉะนั้น ขอให้ทุกคนใช้ปัจจัย ๔ ให้ถูกต้อง ให้เกิดความงาม ทางอาหาร การนุ่งห่ม การอยู่อาศัย การบำบัดโรค ที่เรียกว่าปัจจัยทั้ง ๔ จึงจะเรียกว่ามีธรรมะ มีความงามอย่างธรรมะ – มีศิลปะ ซึ่งเป็นตัวเดียวกันกับสิ่งที่เรียกว่าธรรมะนั้น.

ที่นี่พวกต่อไป อาตมาจะเขยิบสูงขึ้นไป ๆ ตามลำดับ เป็น **อันดับที่ ๕** ว่า **ความงามในการละเสียได้ซึ่งนิวรรณ์.** พอพูดถึงนิวรรณ์ ก็เป็นเรื่องทางจิตใจ

แล้ว, สูงขึ้นไปถึงเรื่องทางจิตใจแล้ว. ความรู้สึกเลวร้ายทางจิตใจที่เกิดขึ้นและรบกวนอยู่เป็นประจำวัน ให้จิตสูญเสียความบริสุทธิ์ ความสงบสุข หรือเสรีภาพนี้เขาเรียกว่า **นิวรรณ** แปลว่า **เครื่องกั้นจิต ปิดกั้นจิต ให้ติดอยู่ในความไม่น่าดูนะ** – ติดอยู่ในวงของกิเลสตัณหา ความไม่น่าดู.

นิวรรณที่ ๑ : จิตมันครุ่นอยู่เรื่องทางกามารมณ์. ไปรู้เอาเองเถอะ พูดมากมันก็เสียเวลาเปล่า : คนหนุ่มคนสาวก็อย่างหนึ่ง, พ่อบ้านแม่เรือนก็อย่างหนึ่ง, บางทีคนแก่คนเฒ่าแล้ว ก็ยังมีปัญหาทางกามารมณ์. **ความรู้สึกทางกามารมณ์ที่มันครุ่นขึ้นมา** ทำให้จิตกระสับกระส่าย หรือว่ามันสูญเสียภาวะแห่งความแจ่มใสสงบเย็น ก็เรียกว่า **นิวรรณ**. โอ้ความรู้สึกอย่างนี้มันเกิดขึ้นเมื่อไร จิตมันก็กระสับกระส่ายไม่ปรกติดอก แล้วก็ทำอะไรไม่ได้ด้วย; จะเขียนหนังสือสัก ๒-๓ บรรทัดให้ดี อย่างนี้ก็ทำไม่ได้ ถ้าความรู้สึกทางกามารมณ์มันมาครอบงำจิต.

ที่นี้ ถัดไปก็คือ **นิวรรณที่ ๒ : ความรู้สึกทางจิตใจเคียดแค้น.** ความรู้สึกครุ่นทางกามารมณ์ นั้นเรียกว่า **กามฉันทะ** คือเรื่องหลงรัก; ที่นี้ **ไอ้ที่หลงเกลียด** นี้ เรียกว่า **พยาบาท**; ความไม่พอใจในในวัตถุ ในบุคคล ในสถานการณ์ หรือแม้แต่เรื่องของตัวเอง ชีวิตของตัวเอง ก็ไม่พอใจ **ขัดแค้นเคียดแค้นอยู่** นี้ เรียกว่า **พยาบาท**, เป็นนิวรรณ – อึดอัดใจอยู่เพราะความไม่พอใจ; จิตนั้นก็ทำอะไรไม่ได้ ไม่โปร่ง ไม่เย็น ไม่สงบ; สูญเสียความสงบสุข แล้วมันก็ไม่งาม. เราเองแหละรู้สึกมากกว่าใคร ว่าจิตกำลังขัดแค้นอะไรอยู่ แล้วมันไม่งาม, แล้วมันแสดงออกมาให้คนอื่นเห็นได้ว่า มันมีอะไรขัดแค้นอยู่ในใจ มันก็ไม่น่าดู มันก็ไม่งดงาม.

ที่นี้ ความรู้สึกถัดไปอีก **นิวรรณ์ที่ ๓** ก็เรียกว่า **ถีนมิทระ** คือ **จิตลอย** กำลัง **หดหู่** **แพบฟุบ** **ละเหยละห้อย** **มีนชา** **ง่วงเหงา** ก็ว่าจิตแพบหรือต่ำลงไป, เป็นนิวรรณ์. บางคราวรู้สึกที่จิตนี้มันไม่เอาด้วย มันไม่อยากจะทำอะไรด้วย, มันคอยแต่จะหลบจะแพบ จะไม่ทำอะไร คือมีนชาไปหมด จ้วงเจียไปหมด; มันตรงกันข้ามกับนิวรรณ์ถัดไป คือ **อุทัจจกุกุจะ**.

นิวรรณ์ที่ ๔ : **อุทัจจกุกุจะ** คือมันฟุ้ง. ในบางคราวจิตมันฟุ้ง, ฟุ้งจนทำอะไรไม่ได้; ในบางคราวจิตมันแพบ, แพบจนทำอะไรไม่ได้. ใจที่แพบนี้เรียกว่า **ถีนมิทระ**, ที่ฟุ้งเรียกว่า **อุทัจจกุกุจะ** : ต่างก็เป็นนิวรรณ์ด้วยกันทั้งนั้น เล่าอาการอย่างนี้ก็จะพอแล้ว เพราะว่าทุกคนเคยมี.

นิวรรณ์ที่ ๕ **อันสุคทัย** – **นิวรรณ์สุคทัย**คือ **วิจิจจนา** คือ **ความโลเลแห่งจิตใจ** **ไม่รู้จะเอาอย่างไรกันแน่**. แม้เรื่องที่เคยเรียนมาดีแล้ว เชื่อว่าถูกต้องแล้ว ก็ยังมาเกิดลังเลกันอีกนี่; แล้วก็ลังเลกังวลไปเสียทุกอย่าง แม้ในสิ่งที่อยู่ข้างนอก ว่ามันก็จะไม่ถูก จะเป็นอันตราย หรือจะเกิดอะไรขึ้น ใจที่เราตั้งใจไว้มันจะล้มเหลวหมด; กระทั่งว่าแผนการที่เราคิดไว้ดีแล้วนั้น มันอาจจะไม่ถูก, มันจะผิดพลาดขึ้นมา; มันลังเลไปถึงว่า **หลักธรรมะหลักศาสนา**ที่เคยยึดถือเป็นหลักอยู่ ก็ชักจะไม่เชื่อมั่นเสียแล้ว **ไม่ไว้ใจมันเสียแล้ว**. นี้เรียกว่า **“ลังเล”**.

อย่าเห็นเป็นเรื่องไม่สำคัญ ใจนิวรรณ์นี้มันเป็นเรื่องสำคัญเพราะเกิดทุกวัน เกิดแทบตลอดเวลา แล้วก็บั่นทอนความสุขของชีวิตอย่างยิ่ง, แล้วก็บั่นทอนความสามารถของจิตใจ ที่จะทำการงานให้ได้ผลดี; ฉะนั้น ผลที่เราควรจะได้มันก็ลดลงไปเป็นอันมาก เพราะเหตุแห่งนิวรรณ์. **ภาวะอย่างนี้ไม่งาม มันต้อง**

ขจัดออกไปเสียด้วยศิลปะแห่งการใช้สติ. ไปศึกษาเรื่องนิวรรณ์ให้ดี แล้ว ป้องกันนิวรรณ์ไว้ได้ในทุกความหมาย คือทั้ง ๕ อย่าง.

สรุปอีกทีหนึ่งว่า จิตมันแสไปแต่ในเรื่องงามเรื่องเพศ นี่ก็เป็นนิวรรณ์, จิตมันก็กลุ่มอยู่ด้วยความขัดเคืองโกรธเค้น ไม่พอใจ อาฆาตจองเวรอะไร นี่ก็เป็นนิวรรณ์, แล้วจิตมัน แพบไม่มีกำลัง นี่ก็เป็นนิวรรณ์, จิตมัน ฟุ้งจนทำอะไรไม่ได้ นี่ก็เป็นนิวรรณ์, แล้วจิตมันก็ลังเลไม่แน่ใจในการกระทำ ก็เป็นนิวรรณ์; ล้วนแต่สกปรก ในพวกกิเลส แล้วมันก็ไม่งาม. ถ้าไม่มีมันจึงจะงาม; ก็มีสติในการที่จะป้องกัน ในการที่จะขจัดออกไป ในการที่จะรักษาจิตไว้ให้เกลี้ยงกลางจากนิวรรณ์ : การกระทำได้อย่างนี้เป็นศิลปะ เป็นธรรมะ เป็นความงาม.

นี่ดูต่อไปอีกว่า **ข้อที่ ๖ : ความงามเกิดมาจากการเห็นพระธรรมคือไตรลักษณ์.** คนโง่ไม่เห็นไตรลักษณ์ ไม่รู้จักไตรลักษณ์; คนโง่นั้นย่อมหาความงามไม่ได้; เป็นความสกปรกน่าเกลียด ตามภาษาของพระอรหันต์. คนที่เห็นไตรลักษณ์ – อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา นี่จะต้องงาม เพราะว่าสติปัญญาของเขาได้งามเสียแล้ว, แล้วจิตใจของเขาก็งามตามไปด้วย; ร่างกายของเขาก็ประพสุติตามความงามนั้นๆ ร่างกายมันก็พลอยงามไปด้วย. คนที่เห็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตานั้นนะจะไม่ทูลีล, จะไม่ทำอะไรเลยๆ อย่างนั้นในภายนอก, แม้ในภายนอก; มันก็มีความงาม. เพราะฉะนั้น พระอรหันต์จึงมีความงดงามที่เรียกว่า มีอินทรีย์ส่องใส ใครเห็นเข้าแล้วก็พอใจ โดยบอกไม่ถูกว่าทำไมจะต้องไปพอใจ; เพราะมันมีความงามชนิดนี้เอง : ความงามที่เกิดมาจากการรู้แจ้งในธรรมะอันสูงสุด มีอยู่ในใจ ส่องแสงออกมาถึงภายนอก ทำให้อิริยาบถทั้งหลายงาม ให้เนื้อตัวงาม ให้แวตางาม ให้ทุกอย่างมันงาม.

เห็นไตรลักษณ์ – อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา, เป็นความงามแห่งสติปัญญา ลงไปถึงจิตใจ แล้วลงไปถึงเนื้อตัวอริยาบถ. จงมีชีวิตอยู่ด้วยการเห็นความจริงของสิ่งทั้งปวง เรื่องไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา, มันจะส่องแสง มีรัศมีที่ส่องแสงของจิตของสติปัญญา มีความงามชนิดหนึ่งซึ่งไม่เหมือนความงามชนิดอื่น; ก็เป็นสิ่งหนึ่งซึ่งจะต้องสร้างขึ้นมาให้ได้ ให้มีความงามชนิดนี้ให้ได้.

นี้อาตมาแยกให้มันละเอียดมากหน่อยตรงนี้ เพราะมันพอจะแยกออกจากกันได้; ถัดไปใน **ลำดับที่ ๗ : ความงามในการที่ไม่เกิดกิเลสตัณหา, ความงามที่มันไม่เกิดกิเลสตัณหา.** เมื่อไรเกิดกิเลสตัณหา มันก็สกปรกและไม่งาม; แต่เดี๋ยวนี้ คนแต่ละคน แต่ละวัน ๆ นั้นนะ มันเกิดกิเลสตัณหา บางทีเกิดอยู่ในใจ ไม่มีใครรู้, บางทีเกิดอยู่ในใจ บังคับไว้ไม่ได้ออกมาข้างนอกให้คนอื่นเห็น คนอื่นมันก็รู้ แล้วก็เห็น มันก็ว่าไม่งาม มันก็รู้สึกว่ามันไม่งาม. ไอ้ตัวเองมันก็รู้สึกว่ามันไม่งามอยู่แล้ว ไปให้คนอื่นเห็นเข้าด้วยมันก็ไม่งามเพิ่มขึ้นมาอีกทางหนึ่ง.

ต้องมีสติมาก ควบคุมตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ไม่ให้เกิดกระแสแห่งปฏิจสมุปบาทฝ่ายสมุทฺยวาร, กิเลสตัณหาที่ไม่เกิดขึ้น. นี้พูดอย่างนี้บางคนฟังไม่ถูก; แต่เรื่องมันก็ยาวเกินไปที่จะเอามาอธิบาย ในเวลาอันสั้น.

ฉะนั้น ไปศึกษาเรื่องปฏิจสมุปบาท เอง, แล้วควบคุม ตา หู จมูก กาย ใจ อย่าให้ปรุงแต่งเป็นกระแสแห่งปฏิจสมุปบาทขึ้นมา; กิเลสตัณหาประจำวัน ในชีวิตประจำวัน ในเรื่องประจำวัน มันก็ไม่เกิด เราก็มีความงาม.

ต่อไปเป็น **อันดับที่ ๘** (มันต้องแข่งกับเวลาแล้ว) : **ความงามในการที่จะไม่เกิด “ตัวกู-ของกู”.** ใครลองคิดดูบ้าง : เกิด “ตัวกู-ของกู” ขึ้นมา

เมื่อไร มันงามหรือไม่งาม? แต่เดี๋ยวนี้บางคนยังไม่รู้จักว่า “ตัวกู-ของกู” คืออะไรเสียอีก ก็เลยฟังไม่ถูก. “ตัวกู-ของกู” คือ ความเกิดขึ้น เป็นความรู้สึกว่า “ตัวกู” ว่า “ของกู” เนื่องจากอวิชชา-ความไม่รู้ว่าจะอะไรเป็นอย่างไร เราไปหลงรัก หลงเกลียดอะไรเข้า มันก็เกิดความอยากไปตามอำนาจของความรักและความเกลียด; เมื่อความอยากนี้เป็นไปเต็มที่แล้ว มันก็เกิดความรู้สึกเป็น “ตัวกูผู้อยาก” อยากเอามาเป็น “ของกู” หรือถือว่ามันเป็นศัตรู “ของกู” : เรื่องของ “ตัวกู” มันก็กลุ้มไปหมด.

เรื่อง “ตัวกู-ของกู” อย่างนี้ เป็นความเลวร้ายที่สุด ในการทำมนุษย์ให้ทนทุกข์ทรมาน, เราเห็นแล้วจะเห็นว่ามันไม่งามอย่างยิ่ง; แต่คนเราก็เต็มไปด้วยความรู้สึกชนิดนี้ เพราะว่าสะสมมาตั้งแต่อ่อนแต่ออก ตั้งแต่คลอดจากท้องแม่ : ให้ยึดมั่นถือมั่นเป็น “ตัวกู” เป็น “ของกู”, แล้วก็ให้รู้จักอยากให้อย่าง ๆ ขึ้นไป เรื่องสวย เรื่องงาม เรื่องหอม เรื่องหวาน เรื่องเอร็ดอร่อยต่าง ๆ นานา.

ถ้าความอยากมันเป็นไปเต็มที่แล้ว ความรู้สึก “ตัวกูผู้อยาก” มันก็ตามมา; พอ “ตัวกูผู้อยาก” เกิดขึ้นในจิตใจ -เดี๋ยวนี้ “อะไรเป็นตัวกู อะไรเป็นของกู” ขึ้นมาแล้ว, ก่อนนี้มันเงียบอยู่ มัน “ไม่มีความรู้สึกเป็นตัวกู-ของกู” มันไม่มีเรื่อง. พอมัน “เกิดความรู้สึกเป็นตัวกู-ของกู” ถึงจะมีเรื่อง ขากที่จะป้องกันไว้ได้, มันก็มีเรื่องของกิเลสตัณหา แล้วแต่ว่ามันเกิด “ตัวกู-ของกู” ประเภทไหน ชนิดไหน.

ฉะนั้น ความงามหมดไป เพราะ “เกิดความรู้สึกชนิดตัวกู-ของกู” และ “เห็นแก่ตัวทั้งนั้นเลย ไม่มีเห็นแก่ผู้อื่น” จิตว่างไม่ได้แล้วที่นี้ “ตัวกู-ของกู”

เข้ามาอยู่เต็มจิตแล้ว, จิตไม่ว่างแล้ว, ไม่มีกรรมแล้ว; “ตัวกู-ของกู” เข้ามาอยู่เต็ม ใจธรรมะหายไปหมด จิตนั้นก็ไม่งาม; เหลืออยู่แต่ “ตัวกู-ของกู” หัวสลดอนสกปรก เป็นลักษณะของพญามาร ภูตผีปีศาจ สลดอนไปหมด, หาคความงามในจิตไม่ได้ : นี้มารอยู่ตรงนี้ มารเกิดอย่างนี้ ในลักษณะอย่างนี้ เราก็ไม่รู้จักมัน แล้วก็ไปหลงรักมัน เอามาเป็นตัวเราเสียด้วย, ก็เลยไม่ต้องมีการกำจัดมาร หรือทำลายล้างมารกันเลย.

กำจัดความรู้สึกชนิดนี้เสียให้ได้, อย่าให้มี “ตัวกู-ของกู”; จิตก็ว่างจากกิเลส ก็มีแต่ธรรมะทุกอย่างครบถ้วน. เมื่อไม่มี “ตัวกู” มันมีกรรม, เมื่อมีกรรม มันไม่มี “ตัวกู” : มันอยู่ด้วยกันไม่ได้; ฉะนั้น เราก็มีสติจัดให้ดีเถอะ-ให้มันไม่เกิด “ตัวกู-ของกู”, ถ้าเกิดขึ้นก็รู้ทัน กำจัดออกไปเสียโดยเร็ว, ถ้าเก่งกว่านั้นมันก็กำจัดความคิดชนิดนี้ได้ตลอดเวลา.

กำจัด “ตัวกู-ของกู” เสียได้นั้น เป็นพระอรหันต์; เรียกว่า “เป็นผู้ตายเสร็จแล้วก่อนร่างกายตาย” : กิเลสตัณหาหมดแล้วก่อนแต่ร่างกายตาย, ความคิดว่า “ตัวกู-ของกู” ตายหมดแล้วไม่อาจจะเกิดอีก ก่อนแต่ที่ร่างกายนี้จะตาย; นี้มันงามสักเท่าไร ขอให้ลองคิดดูเถิด. ธรรมะสูงสุดมันอยู่ที่หมดความยึดถือเป็น “ตัวกู-ของกู”; นี้ธรรมะสูงสุดมันก็งามสูงสุดแหละ.

เฮ้, เวลาบังคับให้หมดแล้ว ก็พูดข้อสุดท้าย - เป็น **ข้อที่ ๕** ว่า **ความงามที่เกิดจากการตายอย่างมีสติ ความงามที่มีอยู่ในการตายอย่างมีสติ**. นี้จะตายกันอยู่แล้วยังอยากจะงามอีก ลองคิดดูเถอะ แม้จะตายอยู่แล้ว ก็ยังจะแสดงฝีมือลายมือครั้งสุดท้ายว่า จะตายให้งาม; นี้ไม่ใช่กิเลสตัณหา.

ความต้องการอย่างนี้จะเป็นการทำหน้าที่ เป็นการประพฤติกให้ตรงตามหน้าที่ แม้จะตายก็ตายอย่างมีศิลป์, มีศิลปะแห่งการตาย คือตายให้มันงาม คือตายด้วยสติ : รู้ว่าสิ่งทั้งหลายทั้งปวงเป็นเช่นนี้เอง, อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา เช่นนี้เอง, อิทัปปัจจยตา เช่นนี้เอง, ไม่ต้องกระเสือกกระสนวุ่นวายใจ เตือดร้อนอะไร สงบรำงับอย่างยิ่งด้วยอำนาจสติ แล้วจิตก็ดับไป เหมือน “ดับสวิตช์ไฟ”. นิ่งงามหรือไม่งาม ก็ลองคิดดู? เรียกว่า ตายอย่างงดงามที่สุด, ตายอย่างมีศิลปะที่สุด ก็คือตายอย่างมีสติ. “ศิลปะแห่งการใช้สติ” มันมาจบลงตรงที่ว่า “ตายอย่างงดงาม” เป็นธรรมชาติสูงสุด เป็นศิลปะสูงสุด.

[สรุป]

อาตมาได้กล่าวกับท่านทั้งหลายในวันนี้ ด้วยเรื่อง ศิลปะแห่งการใช้สติในทุก ๆ กรณี. หมายความว่า ทุกชั้นตอนและทุก ๆ คน ให้ทุกอย่างเป็นไปถูกต้องตามทางของพระธรรม ซึ่งงามอยู่ในตัวพระธรรม : มีธรรมะก็มีความงาม, มีความงามก็มีธรรมะ; มีธรรมะก็มีความงาม, มีความงามก็เป็นศิลปะ; ฉะนั้นเราจึง “มีศิลปะในทุกกรณีทุกชั้นตอน” :-

(๑) ในการละเอียดซึ่งอธิบายมุข : ธรรมะขั้นต่ำขั้นเลวของชาวบ้านนะ ทัวไปนะ ก็ละเอียดมุขเสียให้ได้เถอะ มันก็งามขั้นต้น งามขั้นแรก ของเรื่องของชาวบ้าน.

แล้วก็ (๒) งามในการดำรงชีพ การหาทรัพย์สมบัติ การบริโภคทรัพย์สมบัติ การสะสมไว้ซึ่งทรัพย์สมบัติ : ก็ถูกต้องและงดงาม.

ที่นี้ (๓) ไม่มีการทูลีล ในชั้นไหน ระดับใด ทุกอริยาบถ มันก็มีความงาม.

(๔) นี้บริโศกปัจจัย ๔ ที่เป็นเครื่องบำรุงรักษาชีวิตนะ ก็ถูกต้องงดงาม ไม่มีส่วนใดที่น่าติเตียน เพราะมันไม่โง่.

แล้ว (๕) งามเพราะว่าไม่มีนิเวศน์รบกวนใจตลอดวัน ๆ ๆ. ไม่มีนิเวศน์รบกวนใจ มันก็งามข้างใน, และงามออกมาถึงข้างนอก. คนที่ไม่หยุดหงุดหงิดงุ่นง่านด้วยนิเวศน์นั้นนะ มันน่าดู ก็ืองดงาม.

ที่นี้ (๖) งามเพราะสติปัญญาเห็นไตรลักษณ์ บังคับชีวิตนี้ให้งดงาม ให้ปรกติ.

แล้วก็ (๗) งามเพราะไม่เกิดกิเลสตัณหาประจำวัน เหมือนที่เกิดกันอยู่.

แล้วก็ (๘) งามเพราะไม่เกิด “ตัวกู-ของกู” ด้วยความเปลอสติ.

แล้วก็ (๙) งามอันสุดท้าย คือ ตายอย่างงดงามที่สุด เพราะ “ตายอย่างมีสติ” ไม่ยึดมั่นถือมั่นในสิ่งใด ๆ เพราะเห็น “ความเป็นเช่นนั้นเอง” ของสิ่งทั้งปวงแล้ว : นี้เรียกว่า “ตายอย่างมีสติ-ดับไปเหมือนปิดสวิตซ์ไฟ”.

เรื่องมันก็จบที่ว่า จะมีศิลปะในการใช้สตินี้ : ๕ หัวข้อนี้มันก็พอแล้ว; จะพูดให้มากกว่านี้ก็ไม่ได้ แต่มันจะพินเฟือ. ขอให้ท่านทั้งหลายเก็บไปสนใจ; แล้วก็พอใจในการที่จะมีชีวิตที่งดงาม คือประกอบอยู่ด้วยธรรมะ ซึ่งเป็นความงามตามธรรมชาติ ของธรรมะนั้น ๆ.

การบรรยายในวันนี้ก็พอสมควรแก่เวลาแล้ว; อาตมาขอยุติการบรรยายด้วยความหวังว่า ต่อไปนี้ท่านทั้งหลายก็จะมีความงามเพิ่มขึ้นบ้าง ไม่มากก็น้อย; สิ้นสุดการบรรยายนี้แล้ว ให้พระคุณเจ้าทั้งหลายได้สวดบทพระธรรม สำหรับส่งเสริมกำลังใจในการปฏิบัติธรรม ในหน้าที่ของตน; ขอจงได้อดทนฟังต่อไปอีกสักขณะหนึ่ง.

ศิลปะแห่งการครองชีวิต

– ๗ –

๒๔ พฤษภาคม ๒๕๖๓

ศิลปะแห่งการดูด้วยตาทุกสัมผัสปัญญา

ท่านสาธุชน ผู้มีความสนใจในธรรมทั้งหลาย,

การบรรยายประจำวันเสาร์ แห่งภาควิสาขบูชา เป็นครั้งที่ ๗ ในวันนี้, อาตมาก็ยังคงกล่าวเรื่อง *ปรมัตตศิลปะแห่งการครองชีวิต* ต่อไปตามเดิม; แต่จะได้กล่าวโดยหัวข้อย่อยเฉพาะวันนี้ว่า ศิลปะแห่งการดู ด้วยตาทุกสัมผัสปัญญา.

ความหมายของ “ศิลปะ” ที่ควรเข้าใจ ๓ ประการ

ขอzoomความเข้าใจกับท่านทั้งหลายบางคน ที่ยังไม่ทราบความประสงค์ ในการบรรยายชุดนี้ : การบรรยายชุดนี้มุ่งหมายจะให้รู้จักสิ่งที่เรียกว่า “ศิลปะ”,

เพื่อความสำเร็จประโยชน์ ในการที่จะเป็นมนุษย์ที่ได้รับสิ่งที่ดีที่สุดสำหรับมนุษย์ควรจะ**ได้รับ**. บางคน “รังเกียจคำว่าศิลปะ” โดยเห็นเป็นเรื่องตบตา หรือ หลอกลวง; นั่นมันก็ความหมายหนึ่ง – อีกความหมายหนึ่ง เพราะว่าคำว่า “ศิลปะ” นี้ ในภาษาไทยเรา มันใช้เรียกรวมๆ กันไป ทั้งที่เป็นอย่างหลอกลวง และที่เป็นอย่างแท้จริง.

ถ้าท่านเข้าใจความหมายของคำว่า “ศิลปะ” อย่างถูกต้อง แล้วก็จะเห็นได้ด้วยตนเองว่า มีความจำเป็นที่จะต้องทำอะไรๆ ให้เป็นศิลปะ; จนกระทั่งมองเห็น ว่า **ชีวิตนี้** ก็เป็นวัตถุแห่งศิลปะ คือสามารถทำให้มันมีความเป็นศิลปะถึงที่สุดได้, **ธรรมะ** ก็มีความเป็นศิลปะ, แม้ **พระศาสนา – ปรีชาติ ปฏิบัติ ปฏิเวธ** อะไรก็ตาม ก็มีความหมายหรือมีลักษณะเป็นศิลปะ. **เราทำความเข้าใจถึงคำว่า “ศิลปะ” กันบ้าง :-**

คำว่า “ศิลปะ” ประกอบอยู่ด้วยความหมาย ๓ อย่าง คือ “งาม” นี้อย่างหนึ่ง, คือ “สำเร็จประโยชน์” นี้อีกอย่างหนึ่ง, แล้วก็ “ต้องกระทำด้วยฝีมืออันละเอียด” หมายความว่า เป็นงานฝีมือ. ถ้ามันครบทั้ง ๓ อย่างก็เรียกว่า “ศิลปะ”; แต่ถ้อยเอาความหมายที่แรกเป็นหลักสำคัญคือ “ความงาม”, ถ้าขาดความงามเสีย แม้จะสำเร็จประโยชน์ และเป็นงานฝีมือมันก็ไม่เป็นศิลปะ.

เราต้องการให้มันดีที่สุด เท่าที่มันจะดีได้ นั่นแหละคือต้องการให้มันเป็นศิลปะ : มันต้องงดงาม เป็นความหมายที่สำคัญของคำคำนี้. เพียงแต่สำเร็จประโยชน์ หรือเพียงแต่ว่าเป็นงานฝีมือ มันยังไม่สมบูรณ์, ถ้าสมบูรณ์มันต้องหมายถึงมีความงาม. **อย่างชีวิตของคนคนหนึ่ง** มันจะมีแต่เพียงความสำเร็จ

ประโยชน์ก็ได้ หรือเป็นสิ่งที่ประพฤติปฏิบัติกันอย่างละเอียดระมัดระวังอย่างยิ่งก็ได้; แต่ถ้ามันไม่งาม มันก็ไม่สมบูรณ์.

พระพุทธเจ้าตรัสกำชับให้แสดงธรรมประกาศพรหมจรรย์ ในทั้งดงาม ทั้งเบื้องต้น ทั้งท่ามกลาง ทั้งเบื้องปลาย; นี้ก็มีความหมายของ “ความเป็นศิลปะ”. ทำไมจะต้องให้มันเป็นศิลปะ? เพราะว่ามันจะเป็นเครื่องจับเอาจิตใจของบุคคลผู้ได้พบเห็น ให้รับเอาด้วยดี ให้ปฏิบัติตามด้วยดี. ถ้าแสดงธรรมประกาศพรหมจรรย์ ไม่มีความงามใน ๓ สถานดังกล่าวแล้ว มันก็ยากที่จะให้มีผู้สนใจหรือรับเอาด้วยดี.

ลองแยกกันดูก็ได้ : อย่าง “ปริยัติธรรม” มันก็ต้องเรียนกันอย่างงดงาม ทั้งเบื้องต้น ท่ามกลาง และเบื้องปลาย เรียนเป็นลำดับ หรือว่าเรียนอย่างถูกต้องตามลำดับ นี่ก็เป็นความงดงามอย่างปริยัติ; ซึ่งมักจะชอบพูดกันว่า สมบูรณ์ ในเบื้องต้นคือพระวินัย, สมบูรณ์ในท่ามกลางคือพระสูตรต้นตะ, สมบูรณ์ในเบื้องปลายคือพระอภิธรรม, อย่างนี้เป็นต้น. แต่ความหมายที่แท้จริงนั้นมันมีว่า ระเบียบไหนก็งามไปหมด : จะเป็นคำสอนสำหรับเด็ก ๆ ก็งาม, คำสอนสำหรับผู้ใหญ่ก็งาม, คำสอนสำหรับคนแก่ก็งาม, คำสอนสำหรับอยู่ในโลกนี้ก็งาม, อยู่ในโลกรู้ก็งาม, เหนือโลกก็งาม. นี่ปริยัติมันงาม.

ที่นี้ “ปฏิบัติ” มันงาม : เบื้องต้น มันก็งามด้วยศีล, ท่ามกลางมันก็งามด้วยสมาธิ, เบื้องปลายก็งามด้วยปัญญา; แต่เราควรเอาใจความให้มากกว่านั้น คือว่าให้มันงามทั้ง ๓ สถาน คือตลอดต้นจนปลายนั่นเอง. การ

ปฏิบัติเมื่อปฏิบัติสมบูรณ์แล้วมันงาม; ปฏิบัติอย่างลวก ๆ คร่าว ๆ แม้จะสำเร็จประโยชน์ มันก็ไม่งาม; **คูกริยา** ทำทางของผู้ประพฤติดีประพฤติชอบแล้ว มันก็รู้สึกว่างาม; มันงามอย่างการปฏิบัติ งามในมรรยาท งามในกิริยาทำทาง นี้ก็ยังคงเรียกว่างาม.

อย่าไปหมายถึงเส้น สี ลวดลายอย่างนั้นว่าเป็นความงาม; นั่นมันเป็นความงามของวัตถุ เป็นความงามทางวัตถุ. มันควรจะเป็น **ความงามในทางการกระทำ** กระทั่งเป็น **ความงามในความรู้สึก** : การกระทำกิริยาทำทางที่งาม จิตใจที่คิดที่นึกมันก็งาม.

ดูให้ดีว่า คำว่า “งาม” นี้ มันแยกตัวออกมาจากความสำเร็จประโยชน์อย่างไร; อย่าลืมว่าเพียงแค่สำเร็จประโยชน์นั้น มันไม่งามก็ได้ เมื่อไม่งามแล้วมันก็ไม่จับใจคนที่เห็น; มันก็เผยแพร่ธรรมะได้โดยยาก.

เมื่อพูดถึง **“ปฏิบัติ”** คือผลของการปฏิบัติแล้ว มันก็ต้องเห็นได้ว่า **งามอย่างยิ่ง เป็นการบรรลุ มรรค ผล นิพพาน** : ในลักษณะของ “มรรค” ก็งามอย่างเป็นหนทางที่ชวนเดิน, ในลักษณะของ “ผล” ก็เป็นของงามอย่างที่ควรจะได้รับ ให้เกิดความอยากที่จะได้รับ, ถ้าถึงขั้นสุดท้ายคือ “พระนิพพาน” แล้วก็งามจนเหลือที่จะบรรยายได้ จนพูดไม่ออก หรือจะอยู่เหนือความงามไปเสียอีก คือมันงามจนเหนือความงามไปเสียก็ได้. แต่ผู้มีปัญญาจะมองเห็นความงาม แม้ของพระนิพพาน ในฐานะเป็นเบื้องปลายสุดท้ายของพรหมจรรย์.

นี่แหละ ลองคิดดูเถอะว่า "ไอ้คำว่า "ศิลปะ" นี่มันอยู่ที่ไหน? มันอยู่ในทุกสิ่งสำเร็จประโยชน์ถึงที่สุด และประกอบอยู่ด้วยความงาม. อย่างเราจะสร้างบ้านเรือนพอบอยู่ได้ มันก็ได้, แต่ทำไมชอบสร้างให้มันงาม? เพราะมันมีความหมาย อีกทางหนึ่งซึ่งทำให้เกิดความรู้สึกที่เป็นประโยชน์แก่บุคคลผู้อยู่อาศัย.

เอาละ, แม้แต่ว่าจะกินอาหาร ไม่ใช่เพียงแต่ว่ากินให้แล้ว ๆ ไป, มันยังต้องมีท่าทางที่งดงามด้วย คือมีมรรยาทในการกินอาหาร. **ทุกอย่างแหละมันมีส่วนที่เหลือไว้ สำหรับให้กระทำให้งดงาม :** การพูดจาที่มีความงามคือความไพเราะ, บางกรณีถ้าขาดความไพเราะแล้ว ไม่สำเร็จประโยชน์. คำพูดไม่ใช่งามแต่ว่าความไพเราะในคำพูด มันยังมีความงามในวิธีพูด มีความงามในการใช้เหตุผลในการพูด เป็นผู้แตกฉานในการใช้ถ้อยคำ; อย่างนี้ก็เรียกว่ามันมีความงาม มันครอบงำใจของบุคคลผู้ฟังให้คล้อยตาม. การพูดจาอย่างแบบการพูดนี้มันก็มีไอ้ความงามชนิดนี้เป็นหลักสำคัญ เพื่อให้ฝ่ายตรงกันข้ามมันยินยอมและคล้อยตาม.

เราอยู่กันด้วยค่าของความงาม หรือคุณของความงาม อยู่ในหลาย ๆ อย่าง :-

เราชอบของที่สวย ที่ไพเราะ ที่หอม ที่ร่อยแกลั่น ที่นุ่มนวลแก่ผิวหนัง หรือที่ประเล้าประโลมใจ; **นี่มันมีความงามตามแบบของวัตถุ หรือของรูปธรรม,** ยิ่งคนมีกิเลสด้วยแล้ว ยิ่งต้องการความงามชนิดนี้. คนในโลกมันก็มีกิเลสอยู่เป็นธรรมดา ฉะนั้นความงามก็เป็นที่ยึดจับของกิเลส เขาจึงใช้ความงามสำหรับจะจูงจูงคนมีกิเลสไปได้ตามที่ประสงค์; **แต่ถ้าทำไปด้วยความหวังดี ก็**

อาจจะมุ่งไปได้ในทางที่ควรจะไป คือไม่หลอกลวงอะไรกัน; แต่มุ่งไปในทางที่
ให้สำเร็จประโยชน์.

นี่คือความงามแท้ของพระธรรม ที่บุคคลศึกษาเล่าเรียน ประพฤติ
ปฏิบัติ ได้รับความของการปฏิบัติ แล้วมันมีความงาม สามารถที่จะจูงใจคนที่มิเกลียด
ให้คล้อยตาม คือพยายามละกิเลสออกไป ๆ จนหมดกิเลส; มันเป็นขั้นตอนที่ต้อง
ทำให้ถูกต้อง ใช้ความงามดึงมา สำหรับประพฤติกกระทำตามที่ควรจะทำ จน
ความงามเปลี่ยนความหมายจนตรงกันข้ามกับรสนิยมนิยม ๆ ของเขา. นี่เป็นสิ่งที่
อยู่จริงในการเผยแผ่ธรรมะ หรือพระศาสนาของเรา.

ถึงแม้การกระทำอย่างอื่นที่ไม่เกี่ยวกับศาสนา : ถ้าประสงค์จะจูงใจ
คนไปตามวัตถุประสงค์อันใดอันหนึ่งแล้ว ต้องมีลักษณะแห่งความงาม หรือ
ศิลปะอย่างที่ว่ามานี้, คือเป็นศิลปะที่บริสุทธิ์ ไม่ได้หลอกลวง.

พระศาสนามีความงามเบื้องต้น ท่ามกลาง เบื้องปลาย จับใจคนที่เข้าไป
เกี่ยวข้อง; พระธรรมก็มีความงามทำนองเดียวกัน หรือโดยที่แท้แล้ว มันก็เป็น
สิ่งเดียวกันกับที่เรียกว่า พระศาสนา, แม้ว่าจะเล็งความหมายกว้างแคบกว่ากัน มัน
ก็ไปด้วยกันได้. ถ้าพระธรรมไม่มีความงาม ย่อมไม่เป็นที่สนใจของบุคคล, แม้ว่า
เขาจะเป็นคนต้องการอะไรที่ตรง ๆ กัน.

การแสดงธรรมะที่มีความไพเราะ มีความงดงามให้ฟัง, การปฏิบัติ
ธรรมะที่มีความงดงามให้ดู, แล้วก็ การได้รับผลสำเร็จในการปฏิบัติธรรมะ อัน
เป็นความงามสูงสุดให้ดู; นี้เขาเรียกว่า ธรรมะมีลักษณะแห่ง “ศิลปะ” คือธรรมะ

นั้น “งาม”, ธรรมะนั้น “สำเร็จประโยชน์”, แล้วธรรมะนั้น “ต้องทำอย่างมีฝีมือคือละเอียดลออ” หมายความว่า การปฏิบัติธรรมะนั้น ต้องทำอย่างละเอียดประณีต เหมือนกับงานฝีมือชั้นเลิศชั้นยากทั้งหลาย. นี้ ธรรมะ “เป็นศิลปะ” หรือ “เป็นวัตถุแห่งศิลปะ” เพราะว่ามันทำให้งาม มันมีความสำเร็จประโยชน์ แล้วมันต้องทำกันอย่างมีฝีมือในการปฏิบัติ.

พระศาสนาก็มีความเป็นศิลปะในข้อนี้ : เข้าไปเกี่ยวข้องกับพระศาสนา ต้องทำอย่างที่เรียกว่าละเอียดลออ ประณีต สุขุม ไม่ประมาทอย่างยิ่ง, แล้วก็ให้สำเร็จประโยชน์, แล้วก็มีความงาม.

ทีนี้ มาดูกันที่ชีวิตของคนแต่ละคน ทำให้งามได้อย่างไร? ก็ดูเหมือนตั้งใจจะทำให้งามกันด้วยกันทั้งนั้น, แม้ว่าจะลืมความมุ่งหมายหรือจะไม่รู้ความมุ่งหมาย, จนกลายเป็นขนบธรรมเนียมประเพณีไป ว่าเราจะต้องทำอะไรๆ ให้มันงาม : แต่งเนื้อแต่งตัวให้งาม พุดจาให้มันงาม อะไรๆ ให้มันงาม จนเป็นที่นิยม โดยไม่ต้องแนะนำอะไรกันนัก ไม่ต้องขอร้อง สั่งสอน อะไรกันนัก. เด็กตัวเล็ก ๆ มันก็รู้จักงาม และอยากให้งาม และต้องการให้งาม; นี่มันเป็นทุนสำรองหรือเป็นเค็มพันที่ติดอยู่แล้ว ในการที่บิดามารดาจะช่วยส่งเสริมไอ้ความรักงามนั้น ให้มันเดินไปให้ถูกต้อง คือให้มันงามกว่า จริงกว่า สูงกว่า อะไรไปตามลำดับ, ก็จะทำให้มันง่ายขึ้นที่จะเข้าถึงธรรมะหรือศาสนา ซึ่งมีความงามหรือความเป็นศิลปะอยู่แล้ว.

ชีวิตนี้สำเร็จประโยชน์ตรงที่ว่า ทำให้รอดชีวิตอยู่ได้ ให้มันมีค่าหรือมันมีประโยชน์ นั่นเป็นแกนกลางทั่ว ๆ ไป. ของบางคนก็งาม แต่ของบางคนก็ไม่

งาม, ชีวิตของคนที่ไม่งาม ก็คือไม่สมบูรณ์; ฉะนั้นขอให้มันงามในลักษณะที่ควร
จะงาม. งามทางสี ทางภายนอกนี้มันก็งามเหมือนกัน; แต่มันควรจะลึกไปกว่า
นั้น คืองามในทางมรรยาท, งามในทางความรู้ลึกคิดนึก ซึ่งเรียกว่างามในทาง
ธรรม. ทั้งหมดนี้ ต้องทำกันอย่างประณีตละเอียด สุขุม อย่างยิ่ง.

นี่ชีวิตของคน สามารถจะใช้เป็นวัตถุประสงค์แห่งศิลปะได้ ถือเป็นวัตถุประสงค์
ที่อาศัยแห่งศิลปะได้ คือเราสามารถทำให้ชีวิตนี้เป็นของงาม เป็นของสำเร็จ
ประโยชน์ และให้เป็นสิ่งที่ต้องทำด้วยความสามารถละเอียดอ่อนอย่างยิ่ง. ใคร
ไม่ต้องการอย่างนี้ก็ลองคิดดู. มันหลีกเลี่ยงไม่พ้นหรอก : ถ้าว่าต้องการให้มันดีที่สุด
หรือให้มันเป็นสิ่งที่พัฒนาดีถึงที่สุด มันก็หลีกเลี่ยงความเป็นอย่างนี้ไปไม่ได้; ฉะนั้น
ขอให้มองกันในแง่นี้ด้วย, ไม่ใช่ว่าเตลิดเปิดเปิงออกไปนอกกลุ่มนอกทาง ไป
หลงไหลในคำว่า ศิลปะ ศิลปะอะไร อะไรให้มันยุ่งยากลำบากเพิ่มขึ้น. ความจริง
มันจำกัดอยู่ในตัวมันแล้ว ว่าจะต้องทำให้งาม ให้สำเร็จประโยชน์ และให้เป็น
งานฝีมืออันละเอียดอ่อน.

นี่ธรรมชาติกำหนดให้ หรือว่าธรรมชาติอำนวยให้ ธรรมชาติจัดให้,
ให้มนุษย์สามารถทำกันได้ถึงอย่างนี้; แล้วความเป็นมนุษย์ก็จะถึงที่สุด คือการ
เกิดมาเป็นมนุษย์ มันไปจนถึงจุดสูงสุดของมัน สำเร็จประโยชน์ถึงที่สุด ด้วย
ความงามถึงที่สุด และเป็นงานอันละเอียดอ่อนประณีตที่สุด. เราควรจะมองให้
เห็นสิ่งเหล่านี้ เข้าใจสิ่งเหล่านี้; แล้วก็จะช่วยให้เรื่องมันง่ายขึ้น ในการที่จะมี
ชีวิตเป็นมนุษย์ที่ดีที่สุด ตามที่มนุษย์มันควรจะเป็นกันได้. ในฐานะที่เราเป็น
พุทธบริษัท เป็นสาวกของ พระพุทธเจ้าผู้แสดงธรรมประกอบไปด้วยความงามใน

ที่ ๓ สถาน ก็ต้องสนใจคุณค่าของศิลปะ อย่างที่ว่ามานี้ด้วยเหมือนกัน; ไม่อย่างนั้นมันจะประยุกต์กันไม่ได้ คือว่าไอ้ธรรมะจะเข้ามาสู่อีวิตนี้ไม่ได้ ถ้าเราไม่มีหลักเกณฑ์อย่างนี้.

เอาละ, เป็นอันว่า ท่านทั้งหลายพอจะเข้าใจความหมายของคำว่า “ศิลปะ” คือ มันต้อง “งาม” มันต้อง “สำเร็จประโยชน์” แล้วก็ เป็น “งานฝีมืออันละเอียดอ่อน”.

ที่นี่ เราก็ได้พูดกันมาแล้วตามลำดับว่า จะมีศิลปะในการมีชีวิตอยู่อย่างไร ให้ชีวิตนี้อยู่เหนือปัญหาต่างๆโดยประการทั้งปวง; ถ้าใคร ผู้ใดสามารถทำให้ชีวิตของตนอยู่เหนือปัญหาโดยประการทั้งปวงแล้ว ก็ควรจะถือว่า “ผู้นั้นเป็นยอดศิลปิน – เป็นยอดของบุคคลผู้มีศิลปะ”.

ในครั้งหนึ่งก็ได้บรรยายว่า ศิลปะสำหรับการมีชีวิตอยู่ในโลกโดยมีชัยชนะ; ถ้าเราอยู่ในโลกด้วยการทนทรมาณ มันก็ควรจะไปตายเสียดีกว่า, แต่ถ้าว่าเราอยู่ในโลกชนิดที่อิทธิพลใด ๆ ในโลกเบียดเบียนไม่ได้ ไม่มี ความทุกข์ นี้จึง “ควรจะอยู่ในโลก”; และชี้ให้เห็นว่า อริยมรรคมีองค์ ๘ นั้น เป็นศิลปะสูงสุดในพระพุทธศาสนา สำหรับการดำเนินชีวิต.

และในครั้งที่แล้วมา ได้บรรยายโดยหัวข้อว่า “ศิลปะแห่งการใช้สติอย่างถูกต้อง ในทุก ๆ กรณี” : ผู้ใดมีสติ ในทุกกรณีที่เกิดขึ้นเกี่ยวกับตน, คนนั้นสามารถที่จะประพฤติกกระทำให้สมบูรณ์ไปด้วย “ศิลปะ” คือ “มีความงาม มีความสำเร็จประโยชน์ แล้วเป็นงานฝีมืออันละเอียดอ่อน”.

ศิลปะแห่งการดู เป็นสมบัติของพุทธบริษัท

ส่วนในวันนี้ก็จะได้กล่าวโดยหัวข้อว่า ศิลปะแห่งการดู ด้วยยถาภูตสัมมัมภ์ปัญญา. “ศิลปะแห่งการดู” ฟังดูมันก็แปร่ง ๆ หู เพราะว่ามันแปลกหู; แต่อาตมาอยากจะสรุปความ ให้ท่านทั้งหลายกำหนดจดจำง่าย ๆ เบื้องต้นว่า **ไอ้ศิลปะแห่งการดู นั้นแหละเป็นสมบัติของพุทธบริษัท;** จะเข้าใจหรือไม่ ก็ลองใคร่ครวญดู.

ศิลปะแห่งการดู คือดูให้เป็น ถ้าดูไม่เป็น มันไม่เห็น, ถ้าดูเป็น มันจึงจะเห็น : ศิลปะแห่งการดูให้เห็น นี่เป็นสมบัติประจำตัวของพุทธบริษัท. บางคนอาจจะนึกได้แล้วว่า หมายถึงอะไร; แต่บางคนอาจจะมองไม่เห็น. ข้อนี้ก็อยากจะบอกว่า ใจความสำคัญในการปฏิบัติของพุทธศาสนานั้น มันสูงสุดอยู่ที่ “การดูและเห็น” ไม่ใช่ดูเฉย ๆ, ดูเป็นแล้วเห็น; คำว่า “ดู” ในที่นี้หมายถึง “การดูเป็นและเห็น” ก็ได้แก่คำที่เราพูดกันติดปากว่า “วิปัสสนา”. วิปัสสนา แปลว่า เห็นอย่างแจ่มแจ้ง; คือ การดูแล้วเห็นอย่างแจ่มแจ้ง นั่นมันเป็นหัวใจของการปฏิบัติ, เป็นสมบัติของพุทธบริษัทที่จะให้สำเร็จประโยชน์ ในความเป็นพุทธบริษัท.

ศาสนาอื่น ลัทธิอื่น อาจจะมุ่งหมายไปในทาง “ความเชื่อ” – มีความเชื่อเป็นหลักปฏิบัติ; หรือ “มีความเข้มแข็ง ออกค้ำออกทน บังคับกาย บังคับจิตอย่างรุนแรง” เป็นหัวใจของการปฏิบัติ. แต่สำหรับพุทธบริษัทแล้ว ไม่ใช่เช่นนั้นเลย; นั่นเป็นเรื่องเล็กๆ ไปเสีย, เรื่องใหญ่เรื่องสำคัญอยู่ที่ “การดูให้เห็น” ที่เรียกว่า “มีวิปัสสนา”.

เรามีความเหมาะสมที่จะมีชีวิตอยู่ด้วยปัจจัย ๔ แล้วรอดชีวิตอยู่ได้ ก็มีศีล มีความถูกต้องในทางมรรยาท ทั้งทางกาย และทางวาจา ไม่มีอะไรบกวนจากภายนอกเกี่ยวกับสังคมา; มีศีลแล้ว ก็ง่ายที่จะมีสมาธิ คือมีจิตที่ปกติ มีคุณสมบัติเต็มตามที่ตามความหมายของคำว่าจิต นี่เป็นเรื่องของสมาธิ; แต่แล้วมันก็ยังไม่พอ มันยังรอดไปไม่ได้ มันต้องเลื่อนขึ้นไปถึงเรื่องวิปัสสนา คือจิตที่ฝึกอบรมดี แล้วอย่างนั้น ต้องไปทำหน้าที่ “ดูให้เห็นความจริงของสิ่งทั้งปวง” แล้วก็ “รู้สิ่งทั้งปวงชัดแจ้งตามที่เป็นจริง”, อย่างนี้เรียกเป็นบาลีว่า ยถาภูตสัมมัตตปัญญา. ยถาภูตตะ แปลว่า ตามที่เป็นจริง, สัมมะ หรือ สัมมา แปลว่า โดยชอบ หรือโดยถูกต้อง, ปัญญา ก็แปลว่า ปัญญา รู้กันอยู่แล้ว; ยถาภูตสัมมัตตปัญญา – ปัญญาที่ถูกต้องตามที่เป็นจริงในสิ่งทั้งปวง นี่ก็คือตัววิปัสสนา, หรือจะเรียกว่า ตัวผลของวิปัสสนาก็ได้ : การทำวิปัสสนาก็ทำให้เกิดปัญญานี้, เกิดปัญญานี้ขึ้นมา ก็เป็นผลของวิปัสสนา.

ฉะนั้น ตัวการทำให้เห็นตามที่เป็นจริง นี่เป็น “หัวใจของพุทธศาสนา” หรือเป็น “สมบัติของพุทธบริษัท”. เมื่อลัทธิอื่นศาสนาอื่นเขาจะฟัง “ความเชื่อ” “ฟังความเพียร” “ฟังความเข้มแข็ง” อะไรก็ไปตามเรื่องของเขา; แต่พุทธบริษัทเรามุ่งหมายจะ “ใช้วิปัสสนา” คือการเห็นอย่างแจ่มแจ้งตามที่เป็นจริงนี้แหละ เป็นหลักสำคัญ หรือเป็นตัวการกระทำให้สำเร็จประโยชน์.

วิปัสสนามันก็เป็น “ศิลปะยอดสุด” เหมือนกัน; ก็มันต้องทำอย่างฝีมืออันละเอียดอ่อนที่สุดแหละ จึงจะทำวิปัสสนาได้, ครั้นทำได้ก็สำเร็จประโยชน์สูงสุดแหละ สำเร็จประโยชน์สูงสุด ก็เป็นความงามที่สุดในทางจิต

ทางใจของมนุษย์. ฉะนั้น วิปัสสนานั่นแหละ เป็น “ศิลปะสุดยอด” อันหนึ่งของ พุทธบริษัท; อาตมาจึงกล่าวว่า “ศิลปะแห่งการดู นี้เป็นสมบัติของพุทธบริษัท”.

พุทธศาสนามีลักษณะเป็นวิทยาศาสตร์ : ดูให้เห็นโดยประจักษ์

ที่อยากจะแนะนำสักนิดหนึ่งว่า พุทธศาสนามีหลักเป็นการดูให้เห็นโดย ประจักษ์ จึงมีลักษณะเป็นวิทยาศาสตร์. พุทธศาสนาไม่ใช่ปรัชญา ไม่ใช่ ปรัชญา; แต่ก็มีคนเป็นอันมากพูดกล่าวยืนยันว่า “พุทธศาสนาเป็นปรัชญา”, นั่น คือพวกที่เข้าใจพุทธศาสนาผิด เป็นพวกต่างประเทศ เป็นชาวต่างประเทศที่เขาถือว่า พุทธศาสนานี้ไม่ใช่ศาสนา – พุทธศาสนาไม่ใช่ศาสนา เพราะว่าไม่มีพระเจ้า ต้องมีพระเจ้าจึงจะเป็นศาสนา. ฉะนั้นพวกฝรั่งเขาเลยจัดให้พุทธศาสนานี้ไม่เป็น ศาสนา แต่เป็นปรัชญา; ก็มีคนไทยส่วนมากหลับตาเชื่อไปตามนั้น จัดให้พระ พุทธศาสนาของตนเองเป็นเพียงปรัชญา.

นี่เรามาทำความเข้าใจในข้อนี้กันสักหน่อยก็จะดี ว่า พุทธศาสนาจะเป็น ปรัชญาไม่ได้ เพราะปรัชญามีรากฐานอยู่บนการอนุมาน ไม่ใช่การดูให้เห็นโดย ประจักษ์. ใ้เรื่องปรัชญานี้ เขาตั้งสมมติฐานอันใดอันหนึ่งขึ้นมา, ไม่ใช่เอาของ จริง; เขาตั้งสมมติฐาน เช่นว่า “ชีวิตนี้เป็นทุกข์ไหม?” นี้, สมมติว่าเป็นทุกข์ แล้ว ก็หาเหตุผลมาประกอบ ให้อนุมานลงไปว่ามันเป็นทุกข์ : นี่มันเป็นเรื่องคิดเพื่อฝืน คำณวนอย่างเพื่อฝืน, อย่างนี้ไม่ใช่วิปัสสนา. ถ้าวิปัสสนา มันก็ต้องมองโดย ประจักษ์ ว่ามันเป็นทุกข์จริงๆ; เหตุผลไม่มีค่า คือไม่มีการใช้เหตุผล เพื่อจะ เห็นว่าเป็นทุกข์, เพราะว่ามันสามารถดูเห็นชัด ๆ ลงไปว่ามันเป็นทุกข์.

ดังนั้น พุทธศาสนาจึงมีหลักการเป็นวิทยาศาสตร์, จะเป็นเรื่องทางจิตทางวิญญาณก็ตามใจ แต่มันเป็นวิทยาศาสตร์, มันจะเป็นปรัชญาไปไม่ได้; เพราะว่าวิทยาศาสตร์นั้น ไม่ต้องใช้สมมติฐาน, เขาเอาของจริงมาวางลงไปตรงหน้าพิสูจน์ค้นคว้าทดลอง เห็นโดยประจักษ์ทุกขั้นตอน แล้วจึงสามารถที่จะทำให้มันเป็นประโยชน์ได้. ส่วนปรัชญานั้น สมมติอะไรขึ้นมาสักอย่างหนึ่งเป็นทฤษฎีเป็นสมมติฐาน แล้วก็หาเหตุผลมาแวดล้อม มาเสนอให้คนเชื่อว่ามันเป็นไปตามนั้น นี่คือปรัชญา; ซึ่งกำลังเพื่อเจืออยู่ในโลกในเวลานี้ แล้วมันก็ช่วยโลกไม่ได้ ไม่มีทางที่จะช่วยได้. พุทธศาสนาไม่เป็นปรัชญา ไม่ใช่ปรัชญา; แต่เป็นวิทยาศาสตร์ เพราะว่ามันมีวิปัสสนา. พุทธศาสนามี “วิปัสสนา” คือ “มีการดู-มีการดูโดยประจักษ์” : นี้ดูให้เห็นโดยประจักษ์ : ดูเป็นแล้วก็เห็นโดยประจักษ์.

ความเชื่อผิดหลักกาลามสูตรคือสิ่งกีดขวางการมีวิปัสสนา

ที่เรามันมีอุปสรรค ที่เราดูไม่เป็น แล้วเราก็อาจจะโง่มาก จนถึงกับไม่อยากจะดู; คืออยากจะเชื่อเพื่อ ๆ ไป อยากจะทำตามเพื่อ ๆ กันไป อยากจะทำตามคำเล่าลือ หรือว่าตามตัวหนังสือ หรืออะไรต่าง ๆ, อย่างที่พระพุทธเจ้าท่านได้ตรัสไว้ใน “กาลามสูตร”. นี่ขอโอกาสสักนิดหนึ่งว่า ท่านทั้งหลายจงพยายามศึกษาให้เข้าใจในเรื่องกาลามสูตร แล้วก็จะไม่ตกเป็นเหยื่อของความเชื่อ หรือการคาดคะเน; แต่จะมากลายเป็นผู้มีตาของตนเอง ดูเป็นแล้วก็เห็น. กาลามสูตรนั้นก็ควรจะเป็นที่แจ่มแจ้งแก่พุทธบริษัททุกคน; อาตมาเชื่อว่าหลายคนคงจะแจ่มแจ้งอยู่แล้ว แต่สำหรับบางคนอาจจะไม่รู้ประสีประสาเลยก็ได้; ฉะนั้นจะเอาหัวข้อ

ของมันมาอธิบายกันอีกสักครั้งหนึ่ง เพื่อจัดให้อารดูไม่เป็น หรือไม่ยอมดูนั้น ออกไปเสียให้หมด, แล้วมากลายเป็นบุคคลที่สามารถจะดูเป็น และมีวิปัสสนา.

ในกาลามสูตรนั้น ได้ตรัสถึงลักษณะ ๑๐ อย่าง ที่จะต้องรู้ไว้สำหรับ ที่จะไม่เชื่อมงาย. ความเชื่อมงายนั้นมันใช้ไม่ได้หรอก; เข้าใจว่าท่านทั้งหลาย ทุกคนก็ยอมรับในข้อนี้, แต่ที่เป็นอยู่จริงนั้นมันก็ยังเชื่อมงายอยู่นั้นแหละ เพราะ ว่าเรื่องการเชื่ออย่างมงายนี้มันก็ละเอียดมาก. ในหลักของกาลามสูตรนั้น กล่าว เป็น ๑๐ หัวข้อ : 'ไอ้ ๓ หัวข้อแรก มันเกี่ยวกับ "การฟัง" หรือ "การทำตาม ๆ กันไป" :-

ข้อที่ ๑ ว่า อย่าเชื่อเพราะว่าได้ฟังมาอย่างนี้ : อย่าเพิ่งเชื่อเพราะได้ฟัง มาอย่างนี้. นี้พอได้ฟังมันก็เชื่อแล้ว; มันก็ไม่มีโอกาสจะดู - จะดูด้วยปัญญาว่า เป็นอย่างไร.

ข้อที่ ๒ ว่า อย่าเชื่อเพราะว่าประพฤติกปฏิบัติสืบ ๆ กันมา.

ข้อที่ ๓ ว่า อย่าเชื่อเพราะว่ามันลืออยู่กระฉ่อนไปหมด; เช่นพอมีเรื่อง อะไรพิเศษก็ลือลือกันกระฉ่อนไปหมด แล้วก็เชื่อ.

นี่ "อย่าเชื่อเพราะว่าฟังตาม ๆ กันมา", "อย่าเชื่อเพราะว่าปฏิบัติสืบต่อ กันมา", "อย่าเชื่อเพราะว่ากำลังลืออยู่กระฉ่อน" นี้. ถ้าเราไปเอาตามที่ได้ยินได้ฟัง มา หรือตามที่เราเห็นปฏิบัติตาม ๆ กันมา หรือว่าเอาตามเสียงลือลือ, มันก็ไม่มี สติปัญญาของตัวเองที่จะดู - ที่จะดูลงไปจนเป็นวิปัสสนา.

ข้อถัดไป : เกี่ยวกับ “พระคัมภีร์” มีอยู่ข้อหนึ่ง (ข้อที่ ๔)ว่า อย่าเชื่อ เพราะว่ามันมีอยู่ในตำราหรือปิฎก. อย่าเชื่อด้วยเหตุที่เพียงแต่ว่าไอ้หลักที่พูดนั้น มันมีอยู่ในพระไตรปิฎก หรือในตำราอะไรก็ตาม; เพราะถ้าเชื่ออย่างนั้นแล้ว มัน ก็ไม่มีการดูอีกเหมือนกัน มันไม่เกิดวิปัสสนาขึ้นมา.

ที่นี่ เกี่ยวกับ “การคำนวณ” ก็มีอยู่ถึง ๔ หัวข้อว่า :-

(ข้อที่ ๕) อย่าเชื่อโดยเหตุผลทางตรรกะ ที่เรียกว่า วิทยาของการใช้ เหตุผล.

แล้วก็ว่า (ข้อที่ ๖) อย่าเชื่อโดยเหตุผลทางนัยะ นี้แหละคือปรัชญา คือ การอนุมานตามแบบปรัชญา : อย่าเชื่อด้วยการอนุมานตามแบบปรัชญา, โดย อนุมานอย่างนั้น แล้วผลออกมาอย่างนี้ แล้วก็เชื่อ; มันไม่ผ่านการดูโดยประจักษ์ หรือวิปัสสนาเลย.

นี่ก็ (ข้อที่ ๗) อย่าเชื่อโดยการตรึกตามอาการ ตามที่มันเป็นไปเอง ที่ เราเรียกกันว่าตามสามัญสำนึก. แม้สามัญสำนึก มันมีอยู่โดยทั่วไปอย่างนั้น เราก็ ยังไม่เชื่อ; เพราะถ้าเราเชื่ออย่างนั้นเสียแล้ว มันก็ไม่มีการดู ไม่มีวิปัสสนาอีก เหมือนกัน.

อีกข้อหนึ่ง (ข้อที่ ๘) ว่า อย่าเชื่อเพราะว่าหลักเกณฑ์อันนี้ คำพูดอัน นี้ มันทนได้ต่อการพิสูจน์ด้วยทฤษฎี – ความคิดเห็นของเรา. นี่มันถึงกับว่า มันไม่ เชื่อตัวเรา : ไอ้คำที่เขาพูดมานะ มันทนได้ต่อการพิสูจน์ด้วยความเห็นของเรา, เราเห็นอย่างไร เราคิดอย่างไร ไอ้ที่เขาพูดมานั้นมันก็เข้ากันได้ มันทนได้; อย่าง

นี่คืออย่าเพิ่งเชื่อ. อันนี้มันมีความหมายพิเศษ ก็คือ **ไม่เชื่อตัวเอง – ไม่เชื่อสักว่า** **ทิฐฐิ** – ความคิดความเห็นของตัวเอง เพราะมันอาจจะผิดได้ ท่านจึงว่าอย่าเพิ่งเชื่อ; แล้วก็ไปดู – ดูอย่างวิปัสสนา, แล้วถ้าจะเชื่อก็เชื่อกันตอนหลังนี้ คือ หลังจากการดูโดยวิปัสสนา.

ที่นี่เกี่ยวกับ “บุคคล” มีอยู่ ๒ หัวข้อ (ข้อที่ ๘) ว่า **อย่าเชื่อเพราะว่า** **คนพูดมันเป็นคนที่ควรเชื่อ น่าเชื่อ.**

แล้วก็ (ข้อที่ ๑๐) ว่า **อย่าเชื่อ เพราะว่าเป็นครูของข้าพเจ้า.**

นี่ดูเถอะว่า พระพุทธเจ้าท่านตรัสไว้อย่างไร, ท่านเปิดไว้กว้าง ไม่มีใครเคยทำอย่างนี้, ไม่มีใครให้อิสรภาพในการคิดนี้มากเหมือนพระพุทธเจ้า : คนนี้มันดูอะไรมันน่าเชื่อ ก็ไม่เอา, คนนี้เป็นครูของข้าพเจ้า นี่ก็ไม่เอา คือยังไม่เชื่อ, เขาว่าอย่างไรมา ก็ฟัง พอฟังแล้วก็จับใส่ลงไปในห้องทดลองของวิปัสสนา ก็จนกว่ามันจะพบข้อที่เป็นความจริงอันเด็ดขาดลงไป แล้วก็จึงเชื่อ; เขาเรียกว่า เชื่อตัวเองเหมือนกัน แต่ว่าหลังจากวิปัสสนา คือหลังจากการดูอย่างแจ่มแจ้ง **ทั่วถึง.** ใจตัวเองตามธรรมดาที่ยังไม่มีวิปัสสนานั้นอย่าเพิ่งเชื่อ; นี่คนเรามันก็เชื่อตัวเองกันอยู่ทั้งนั้น เมื่อตัวเองโง่ มันก็เชื่อความโง่ของตัวเอง, มันก็ผิดหมด.

มันต้องทำให้เกิดการดูอย่างแจ่มแจ้ง เห็นอย่างแจ่มแจ้งเสียก่อน แล้วจึงค่อยเชื่อ; นั่นก็คือ **เชื่อปัญญา** นั่นเอง หรือ **เชื่อญาณุตสัมมัมปัญญา** นั่นเอง. ใจคำนี้มันยืดยาว จำยาก ฟังยากหน่อย แต่อุตส่าห์จำไว้ได้ก็จะดี ว่า **ญาณุตสัมมัมปัญญา.**

การทำให้เกิดยถาภูตสัมมัมปัญญาโดยหลักกาลามสูตร

ถ้าเราดูเป็น, ดูเป็น แล้วเห็นจริง, แล้วสิ่งที่เรียกว่า ยถาภูตสัมมัม-
ปัญญา ก็เกิดขึ้น : อันนั้นเกิดขึ้นแล้วก็ใช้ได้แหละ, จะใช้แก้ทุกข้อเลย :-

(๑) เราได้ยินได้ฟังมาจากใคร “ไม่เชื่อ” : เอามาทำจนเห็นด้วยยถาภูต-
สัมมัมปัญญาของเราว่า มันเป็นอย่างนั้น แล้วจึงเชื่อ.

(๒) หรือเห็นเขาทำตาม ๆ กันมา เราก็ “ยังไม่เชื่อ” : เอามาลงใน
ห้องทดลองของวิปัสสนา, เกิดยถาภูตสัมมัมปัญญาเกี่ยวกับเรื่องนั้นอย่างไร จึง
ค่อยเชื่อ.

(๓) ไอ้เสียงเล่าลือ ก็เหมือนกัน “ไม่เชื่อ” : เอาเรื่องนั้น ข้อความนั้น
ใจความนั้น มาใส่ในห้องทดลองของวิปัสสนา จนเห็นแจ้งอย่างไร พิสูจน์อย่างไร
มันก็คงที่อยู่อย่างนั้น นั่นแหละ จึงจะเชื่อ.

(๔) ที่นี้เกี่ยวกับปิฎก หรือพระไตรปิฎก หรือตำรา : มิเขียนไว้ใน
ตำราอย่างไรก็ “ยังไม่เชื่อ”; แต่เอาข้อความนั้นหลักเกณฑ์อันนั้น มาใส่ห้อง
ทดลองของวิปัสสนา เห็นแจ้งชัดอย่างไรแล้วจึงค่อยเชื่อ. ไม่ใช่ห้ามไม่ให้
อ่านพระไตรปิฎก ไม่ใช่ห้ามไม่ให้อ่านตำรา หรือไม่เกี่ยวข้องกับตำรา, เรา
ก็เกี่ยวข้องกับตำราได้; แต่แล้วก็ยังไม่เชื่อด้วยเหตุที่ว่ามันเขียนอยู่ในตำรา, แม้
“พระไตรปิฎก” ใช้คำอย่างนี้เสียเลยดีกว่า.

พระพุทธเจ้า ท่านตรัสไว้ ถึงกับว่าแม้มันพูดออกไปจากปากฉันนี้ ก็
อย่าเพิ่งเชื่อ : พวกกันอยู่ต่อหน้านี้ก็ยังไม่เชื่อ; เอาไปสู่ห้องทดลองของ

วิปัสสนาของท่านเสียก่อน, เห็นจริงโดยแน่นอน ไม่เปลี่ยนแปลงได้แล้ว จึงค่อยเชื่อ.

(๕) ที่นี้ข้อที่ว่า **อย่าเชื่อโดยวิธีตรรกะ** คือการใช้เหตุผล ที่คนคนเขาก็มีเหตุผลพูดจากันอยู่ โดยมีเหตุผลในการพูดจา. เดียวนี้ไอ้ตักกะนี้เป็นเรื่องโฆษณาชวนเชื่อ หาประโยชน์เสียมากกว่า เขาเรียกว่าจิตวิทยา. อย่าเชื่อโดยนัยแห่งตรรก คือเขาพิสูจน์ด้วยเหตุผลอย่างนั้นอย่างนี้ ซึ่งแม้แต่เด็ก ๆ มันก็ทำเป็นนะ ไอ้เหตุผลนี้; เขาเรียกว่า**เหตุผลทางตรรก**, ไม่เอาเป็นประมาณ. มันมีเหตุผลทางตรรก ค้านกันไม่ได้ในทางเหตุผลทางตรรก; แต่ก็ยังไม่เชื่อ เอาเรื่องนั้นมาใส่ห้องทดลองวิปัสสนาอีก จนเห็นชัดอย่างนี้แล้วจึงเชื่อ.

(๖) แล้วข้อที่ว่า **อย่าเชื่อด้วยเหตุผลทางนัย** คือวิถีทางปรัชญานั้น ก็เหมือนกัน : ฟังมาแล้วก็ไม่เชื่อ เอามาทดลองด้วยวิปัสสนา แล้วเกิดเห็นแจ้งโดยประจักษ์ แล้วจึงเชื่อ.

(๗) ข้อที่ว่า **โดยสามัญสำนึกของเรา** ซึ่งทุกคนมีอยู่โดยทั่วไป แล้วก็ชอบใช้กันด้วย : ความรู้สึกสามัญสำนึกนี้ ก็อย่าไปฝากเนื้อฝากตัวไว้กับไอ้ที่เรียกว่า “สามัญสำนึก”. โดยมากเขาก็ใช้สามัญสำนึกกันทั้งนั้นแหละ; แต่ว่าในเรื่องชั้นเป็นตายกันอย่างนี้ไม่ได้ - **สามัญสำนึกใช้ไม่ได้ ต้องขึ้นไปถึงห้องวิปัสสนาเสมอ** แล้วก็จึงเชื่อ.

(๘) ไอ้ที่ว่า **มันทนได้ต่อการพิสูจน์ด้วยความคิดเห็นของเรา** ก็อย่างเดียวกันอีกแหละ; เพราะเรามั่นใจอยู่นี้, ไอ้ความคิดเห็นของเรามันก็โง่ หรือผิด

ได้. ฉะนั้นต้องเอามาใส่ห้องของวิปัสสนาอีก, แล้วแต่ว่าเรื่องนั้นมันจะเป็นอย่างไร มันมีเรื่องพูดถึงสิ่งใด แง่ไหน มุมไหน ก็เอาไปใส่ให้มันถูกต้องกับเรื่องของมัน, มันจะออกดูมาเป็น “ยถาภูตสัมมัตตปัญญา” เกี่ยวกับเรื่องนั้น.

(๘) คนที่ควรเชื่อได้พูด เราก็มั่นใจทันที : เอามาหันแหลกด้วยวิปัสสนา, เห็นจริง แล้วก็เชื่อ.

(๑๐) ครูบาอาจารย์พูดก็เหมือนกัน (เราก็มั่นใจทันที); ไม่ใช่ว่าจะสอนให้ไม่เคารพครูบาอาจารย์, สอนให้เคารพครูบาอาจารย์แหละ. เคยได้ยินได้ฟังมาก เคยได้ยินได้ฟังด้วยความหวังดีนี้; แต่แล้วก็เอามาใส่ห้องทดลองของวิปัสสนา “หันแหลก”, ใช้คำหยาบคาย ภาษาชาวบ้าน, ต่อคำพูดของครูบาอาจารย์; เมื่อเห็นโดยประจักษ์แล้วจึงเชื่อ.

นี่เป็น ๑๐ หัวข้อ ซึ่งจะป้องกันไม่ให้คนเรตกไปเป็นเหยื่อของความมมงาย ของความเชื่อ้งาย ความโง่เขลา หรือการหลอกลวงโดยไม่เจตนา : นี้มีอยู่มาก ซึ่งในโลกนี้มันมีอยู่มาก; ถ้าท่านยึดถือไอ้ ๑๐ ประการนี้ไว้ได้แล้วก็จะปลอดภัย จากการที่จะตกลงไปในความมมงาย หรือความเชื่อ้งาย.

หลักความเชื่อในพุทธศาสนาที่มีปัญญานำ

ที่นี่ เมื่อเราปลอดภัยจากความเชื่อ้งาย มันก็มาอยู่ที่ การดูและการเห็น โดยแท้จริง. ถ้าจะมีความเชื่อ มันต้องเป็นความเชื่อภายหลังจากการเห็นแจ้ง;

ไว้เชื่อก่อนการเห็นแจ้งนั้น มันผิดหลักกาลามสูตร ๑๐ ประการนั้น; คือเชื่อภายหลังเห็นแจ้ง – ภายหลังของวิปัสสนาแล้ว ความเชื่อนั้นใช้ได้ ก็จะเป็นความเชื่อตามหลักของพระพุทธศาสนา ที่เรียกว่า “ศรัทธา”.

ศรัทธาในพระพุทธศาสนา เชื่อภายหลังปัญญา; แต่ถ้าว่าความเชื่อหรือศรัทธาในลัทธิอื่นศาสนาอื่น มันมาก่อนปัญญา หรือมันไม่มีปัญญาด้วยเข้าไป เพราะว่าเขาเน้นกันแต่ความเชื่ออย่างเดียว. พุทธบริษัททำอย่างนั้นไม่ได้ ถ้าทำอย่างนั้นก็คือ **หลับตา**; “หลับตา” เป็นพุทธบริษัทไม่ได้ เพราะคำว่า **พุทธะ** **พุทธะ**นี้มันแปลว่า **ลืมตา**, เมื่อเราหลับนั้นนะ ตามันปิด พอเราตื่นจากหลับเราก็ลืมตา.

คำว่า “**พุทธะ**” นี้แปลว่าตื่นจากหลับ, ฉะนั้น **พุทธะ** **พุทธะ**นี้ต้อง**ลืมตา**เสมอ. **พุทธะ** แปลว่า ผู้รู้ ผู้ตื่น ผู้เบิกบาน, ผู้ตื่นนั้นแหละคือตื่นจากหลับ จึง “ต้องลืมตา”; ฉะนั้น พุทธบริษัทต้องมีตา แล้วก็ลืมตา แล้วก็ดู, ดังนั้น **พุทธบริษัท**จะต้องสามารถดู. ฉะนั้น การดูจึงเป็นสมบัติประจำตัวของ**พุทธบริษัท** : “อย่าหลับตาเชื่อ แต่ให้ลืมตาดู” นี้สมบัติของ**พุทธบริษัท**มีอยู่อย่างนี้. ยุติว่า **ศิลปะแห่งการดู** นี้เป็นสมบัติของ**พุทธบริษัท**.

ทำไมจะพูดว่า “ดูเฉย ๆ” ไม่ได้เล่า, ต้องพูดว่า “**ศิลปะแห่งการดู**” เล่า? ก็เพราะว่ามันดูไม่เป็นนี่, ดูอย่างโง่ มันก็ไม่สำเร็จประโยชน์; **ดูให้เป็น** **ดูให้ฉลาด**นะ จึงเรียกว่าเป็น**ศิลปะแห่งการดู**, คือดูดีที่สุด ดูอย่างเก่งที่สุด ลึกซึ้งที่สุด งดงามที่สุดนะ มันเป็น “**ศิลปะแห่งการดู**”.

ดูเห็นโดยประจักษ์ เรียกว่าญาณทัสสนะ : นี้คำฟังยาก จำยาก ว่า “ญาณทัสสนะ”; ช่วยจำไปแฉกคอกไว้ด้วย มันจะช่วยเป็นเครื่องวาง ป้องกันไม่ให้มึนงง.

ดูให้เห็น, ดูเป็น, ดูให้เห็น นี่คือวิปัสสนา; ฉะนั้น ขอนั่นคำว่า ดู-ดู นี้ มากหน่อย เป็นพิเศษหน่อย. แล้วก็จะพูดให้ชัดลงไปว่า ดูวัตถุ ก็ต้องมีตาสิ ทุกคนมันมีตา ถ้าจะดูวัตถุ ฉะนั้นดูนี้ ที่เป็นวัตถุ ก็ต้องดูด้วยตา; ไม่มีตามันจะดู ได้หรือ. ฉะนั้น ดูวัตถุ ก็ต้องดูด้วยตา คือลูกตาที่มีระบบประสาทของตา รู้สึก ด้วยระบบประสาทรู้นั้น เรียกว่า ดูด้วยตา และเห็นด้วยตา. นี้เรียกว่า ดูวัตถุ.

ที่นี่ พอคุณธรรมละ คุณธรรมละ, ดูด้วยตาอย่างนี้เห็นที่ไหนละ เพราะ ธรรมะไม่ใช่ตัวหนังสือนี้ ธรรมะนี้เป็นนามธรรมอันไม่มีรูปร่างปรากฏนี้. ถ้าดู ธรรมะ ก็ต้องดูด้วยตาธรรมะ ตาคือปัญญาละ, หรือญาณทัสสนะอีก นั้นเอง. ใจตาที่จะดูของข้างนอก วัตถุ รูปร่าง นี้ก็ดูด้วยตาธรรมะ; แต่ดู ธรรมะ ต้องดูด้วย “ตาธรรม-ธรรมจักขุ” ดูด้วย “ตาปัญญา-ปัญญาจักขุ” คือความรู้ ความเห็นตามที่เป็นจริง : หลังจาก “การดูอย่างถูกต้องแท้จริง” นี้ เรียกว่า “การเห็นตามที่เป็นจริง” (วิปัสสนา-ญาณทัสสนะ), แล้วก็เกิด “ปัญญารู้แจ้งตามที่เป็นจริง” ที่เรียกว่า “ญาณทัสสนะ”. เป็นศิลปะอัน สูงสุดนะ : กว่าที่จะทำให้เกิด “ญาณทัสสนะ” ขึ้นมาได้ เป็นเรื่อง ละเอียดแสนที่จะละเอียดแหละ สัมกับที่มันเป็นศิลปะ, ทำปัญญาให้เกิดขึ้นมา นี้ เป็นงานที่ละเอียดประณีตสุขุมที่สุด แล้วสำเร็จประโยชน์ที่สุด แล้วก็ มีความ งามที่สุด ในการที่มีปัญญานิดนี้.

เป็นอันว่า เราต้องฝึกให้เกิด **ปัญญาชนิดนี้** : ต้องประพาศิกระทำ ต้องอบรม หรือแล้วแต่จะเรียกแหละ – ต้องประกอบ ต้องกระทำ ให้เกิด **ยถาภูตสัมมัมปัญญา**; นั่นแหละคือสิ่งที่เรียกว่า “**ทำวิปัสสนา**”. เดียวนี้ไปนั่งหลับตาพิมพ์ๆ ทำวิปัสสนา – บ้าเลยก็มี, ไม่รู้อะไรเลยก็มี; นั่นเพราะว่ามัน “**ทำไม่ถูกตัวของวิปัสสนา**”. ถ้าถูกตัวของวิปัสสนา ก็จะเป็นการ “**ดูที่ดี ที่ถูกต้อง**” แล้วก็ “**เห็น**” (วิปัสสนา – ยถาภูตญาณทัสสนะ), เมื่อเห็นแล้วก็เกิด “**ความรู้ที่ถูกต้อง**” ที่เรียกว่า **ยถาภูตสัมมัมปัญญา**.

ฉะนั้น ขอให้ไปศึกษาวิธีทำสมาธิและปัญญา ที่รวมกันแล้วเรียกว่า วิปัสสนานั้นคุณเองอีกเรื่องหนึ่งอีกส่วนหนึ่ง ตามความประสงค์ของตน, จะเอามาอธิบายในวันนี้เวลานี้ มันยืดยาวจนไม่พอแก่เวลา, ต้องไปศึกษาวิธีทำวิปัสสนา โดยรายละเอียดเป็นพิเศษ : อาตมาบอกว่า นั่นแหละ คือการทำให้เกิดปัญญาที่สูงสุด ที่เรียกว่า “**ยถาภูตสัมมัมปัญญา**” สำเร็จประโยชน์ในการดู-ดู ดูด้วยวิปัสสนา.

ดูให้เป็น “**วิปัสสนา**” เพื่อผลเป็น “**ยถาภูตสัมมัมปัญญา**”

ที่นี่ ก็จะพูดถึงการเห็น : การเห็น มาหลังการดู-ดูแล้วก็เห็น; นี่การดูเป็น จึงจะเห็น. “ดู” นี้มันมีความหมายอย่างหนึ่ง, แล้ว “การคิดพิจารณา” นั้นมันมีความหมายอีกอย่างหนึ่ง. เดียวนี้เราเอามาปนกันหมด ให้ทำวิปัสสนากลายเป็นพิจารณา คิดไปตามเหตุผลเสีย. อาตมาก็สารภาพบาปตรงนี้อีกครั้งหนึ่ง ว่า อาตมาก็เคยเข้าใจอย่างนั้น – เคยเข้าใจว่า “**วิปัสสนาคือการคิดนึกพิจารณาตาม**

เหตุผล จนกว่าจะเกิดความเข้าใจ”; **อย่างนี้ไม่ใช่วิปัสสนา** มันเป็นการกระทำอีก
ขั้นตอนหนึ่งต่างหาก.

ถ้ายังต้องคิด ต้องพิจารณา ต้องใช้เหตุผลอยู่แล้ว ยังไม่เห็น, เมื่อยังไม่
เห็น ก็ยังไม่เป็นวิปัสสนา; (เพราะ)วิปัสสนานั้นเป็นแต่การดูแล้วก็เห็น, **ไม่ใช่**
ว่าเป็นการพิจารณา, หรือบางทีก็มากเกินไปจนถึงกับว่า “คิดนำ – คิดนำหน้า”.
เหมือนที่สอนในโรงเรียนปริยัติทั้งหลายนั้น เป็นเรื่องการสอนให้คิดนำหน้าทั้งนั้น;
คิดนำหน้าวิปัสสนา แล้วมันก็ไม่มีการดูที่แท้จริง มันก็เป็นการคิดไปตามที่เล่า
เรียนมาจากโรงเรียน; **อย่างนี้มันก็ไม่เป็นวิปัสสนา จะพิจารณากันอย่างไร มันก็**
ไม่เห็น เพราะมันเป็นการพิจารณาไปตามสิ่งที่เล่าเรียนมา ซึ่งเหมือนกับการคิด
นำ; **อย่างนี้ “ไม่มีผลเป็นการเห็นแจ้ง”** หรือ, **“มีผลเพียงความเข้าใจ”** เท่านั้น
แหละ.

เรารู้อะไรมา เรียนอะไรมา แล้วคิดไปตามแนวนั้น มันก็มีผลเป็นความ
เข้าใจ, แล้วมันก็ได้แต่ลงสมมติฐานอีกแหละ ว่ามันคงจะเป็นอย่างนั้น หรือถ้า
สรุปว่า เพราะฉะนั้น มันจึงเป็นอย่างนั้น; เช่นว่า “เพราะฉะนั้นมันจึงเป็น
ทุกข์”, “เพราะฉะนั้นมันจึงเป็นอนัตตา”. ถ้าความรู้สึกมีอยู่อย่างนี้ นี่ยังไม่เป็น
วิปัสสนา ยังไม่มีวิปัสสนา ยังไม่ดู และยังไม่เห็นดอก; มันได้แต่พิจารณาไป
ตามเหตุผล แล้วสรุปเอาว่า “เพราะฉะนั้นมันจึงเป็นอนัตตา”, เหมือนที่สอนกัน
มากในโรงเรียนนะ : ก็ว่า “เพราะฉะนั้นจึงถือว่ามันเป็นทุกข์”.

ถ้าเรื่องอนิจจังค่อยยังชั่วหน่อย เพราะว่าถ้าดูลงไปที่สังขารจริง ๆ จะ
เห็นความไม่เที่ยงเปลี่ยนแปลง : เห็นอนิจจังมันเห็นง่ายหน่อย ไม่ต้องใช้สมมติ

ว่า “เพราะฉะนั้น มันจึงเป็นอนิจจัง”; หรือ “มันคงจะเป็นอนิจจัง” อย่างนี้ก็ไม่
ต้องพูด.

แต่ถ้าในขั้นทุกขัง ขึ้นอนัตตาแล้ว มันจะถูกหลอก; คือว่ามันรู้สึกไป
ตามที่เล่าเรียนมา หรือพิจารณาด้วยการใช้เหตุผล ไปคว้าเอาเหตุผลนั้น-นี้เข้ามา
ประกอบใช้เหตุผล แล้วมันก็สรุปผลเป็นว่า “มันคงจะ” บ้าง หรือ “เพราะฉะนั้น
ให้ถือว่า มันเป็นทุกขัง” บ้าง. ถ้าอย่างนี้แล้วไม่ใช่วิปัสสนา; คือไม่ได้เห็นแจ้ง
ด้วยตนเองว่า มันเป็นทุกขัง หรือมันเป็นอนัตตา : มันสรุปผลมาจากเหตุผล
ต่าง ๆ ที่ดึงเอามาพิจารณาตามแบบของวิธีพิจารณาอย่างตรรกบ้าง อย่างนัยหรือ
ปรัชญาบ้าง แล้วสรุปผลว่า “เพราะฉะนั้นจึงถือว่ามันเป็นอนัตตา”, อย่างนี้ไม่ใช่
การเห็น, เป็นการเข้าใจอย่างรวบรัด ตามวิธีของการพิจารณาที่เรียกว่า “การใช้
เหตุผล”.

นี่การเห็นนั้น ต้องเห็นตามที่เป็นจริง เหมือนที่ที่เราเอาอะไรมาควั่น,
หรือว่าเดี๋ยวนี้เราล้มตา เห็นสิ่งของเหล่านี้อยู่นะ; มันก็เห็น เห็นชัดเจนไปอย่างนี้
: ไม่ต้องใช้คำว่า “คงจะ” ไม่ต้องใช้คำว่า “เพราะฉะนั้นมันจึงเป็น”, อย่างนี้ไม่
ต้องแล้ว ไม่มี-ไม่มีเรื่องที่จะต้องทำอย่างนั้น, มันก็เห็น.

นี่ถ้าว่าจิตเป็นสมาธิแล้ว ก็ “พังดู” นะ, อยู่ที่ “ลมหายใจ” ว่าอย่างนี้
เถอะ, ก็จะเห็นว่า ไอ้ลมหายใจนี้ไม่เที่ยง, ไม่ต้องอ้างเหตุผลที่ไหนอีกแหละ ว่า
ลมหายใจนี้ไม่เที่ยง หรือคงจะไม่เที่ยง, เพราะจิตเป็นสมาธิ กำหนดอยู่ที่ลม
หายใจ ก็เห็นความเปลี่ยนแปลงของลมหายใจ : เดี่ยวสั้น เดี่ยวยาว เดี่ยวหยาบ
เดี่ยวละเอียด เดี่ยวอย่างนั้น เดี่ยวอย่างนี้ : นี้เรียกว่า เห็นความไม่เที่ยง ของลม
หายใจ.

นี่ดูไปที่ “จิต” : อ้าว! เดี่ยวจิตเป็นอย่างนั้น เดี่ยวจิตเป็นอย่างนี้ เดี่ยวจิตเป็นอย่างโน้น, ก็(เห็น) “อ้าว! จิตมันไม่เที่ยง” นี้, ไม่ต้องใช้เหตุผลว่าจิตมันไม่เที่ยง เพราะเหตุผลอย่างนั้นเพราะเหตุผลอย่างนี้ เพราะว่า “ตา” มันเห็นเสียแล้ว : นี่ที่เรียกว่า “เห็น” – เห็นในลักษณะที่เป็นวิปัสสนา เขาเรียกว่า “เห็นตามที่เป็นจริง” เรียกว่า “ยถาภูตญาณทัสสนะ” : ยถาภูตตะ – ตามที่เป็นจริง, ญาณทัสสนะ – การรู้การเห็น; “การรู้การเห็นตามที่เป็นจริง”.

ฉะนั้น ทำจิตเป็นสมาธิแล้ว “ดูลงไปทีลิ่งใด นั่นจะเป็นวิปัสสนา”. ถ้าไปคิดใคร่ครวญ โดยหลักเหตุผลแล้ว ไม่เป็นวิปัสสนา, เป็นอะไรอื่นไปอย่างหนึ่งแล้ว; อย่างดีก็จะเป็นขั้นตอนเบื้องต้นของวิปัสสนา เช่นจะเรียกว่า “โยนิโสมนสิการ”. โยนิโสมนสิการ แปลว่ากระทำในใจโดยแยบคาย; ครูและนักเรียนมักจะสอนให้เข้าใจกันว่า พิจารณาโดยแยบคาย, ก็เลยพิจารณาตามเหตุผลไปเสียอีก มันจะไม่ใช่โยนิโสมนสิการ; จนกว่าจะดูเท่านั้น ดูเท่านั้น ดูให้ลึกลงไปเท่านั้น แล้วก็เห็น.

คำว่าโยนิโธ นี่แปลว่าโดยเหตุ โดยต้นกำเนิด. โยนิ นี้ภาษาธรรมะ แปลว่าต้นเหตุ หรือต้นกำเนิด, มนสิการ แปลว่ากระทำในใจ; โยนิโสมนสิการ – กระทำในใจถึงต้นเหตุ คือมันดูลึกนี้; ไม่ใช่ไปพิจารณาซอกแซกๆ อยู่ด้วยเหตุผลอย่างนั้นอย่างนี้, ทำอย่างนั้นจะไม่เป็น – ไม่เป็นโยนิโสมนสิการ, แล้วจะไม่เป็นการเห็นที่สำเร็จประโยชน์ได้.

โยนิโสมนสิการ – ทำในใจถึงต้นกำเนิด มันก็ดูลึกลงไป คือลึกกว่าธรรมดา, ดูลึกเป็นชั้นๆ ลงไป แต่ก็ไม่เกี่ยวกับการคำนวณ; ฉะนั้น ถ้าใครชอบใจ

คำว่า “โยนิโสมนสิการ” แล้วก็เข้าใจเสียใหม่, อย่าให้มันเป็นเรื่องของ การพิจารณา โดยเหตุผล มันจะไม่เป็นวิปัสสนา มันจะเป็นเดินไปในทางอื่น, ดูให้ลึกลงไปถึง ต้นเหตุ, ดู-ดู-ดู เท่านั้นแหละ จะเป็นวิปัสสนา; ก็จะมีผลออกมาเป็น ยถาภูต-ญาณทัสสนะ – รู้เห็นตามที่เป็นจริง แล้วความรู้อันนี้ มันก็จะเป็น ยถาภูต-สัมมปปัญญา อย่างที่ว่ามาแล้ว.

ผลแห่งการเห็นถูกต้องตามที่เป็นจริง

ที่นี้ ก็มีทางที่จะสังเกตอีกอย่างหนึ่งว่า ถ้ามันดูและมันเห็นตามที่เป็นจริง แล้วมัน “จะมีผลออกมา” คือ “จะไม่ยึดมั่นในสิ่งใด”. ไปคิดพิจารณาโดย เหตุผล โดยสรุปด้วยเหตุผลนะ อย่างที่ว่ามัน, มันจะไม่ปล่อยวางสิ่งใด มันจะไม่ ละความยึดมั่นที่เคยยึดมั่น; เพราะว่ามันเป็น การคิดตามเหตุผล แล้วมันเข้าใจ มันสักว่าความเข้าใจ, มันไม่มีผลเป็นความปล่อยวางสิ่งที่ยึดมั่นถือมั่นอยู่.

ถ้ามันเห็นโดยวิธีของวิปัสสนา มันแสดงให้เห็นได้ว่า มันจะปล่อยวางในสิ่งนั้น – ในสิ่งที่มันเห็นนะ. ดูสิ่งที่เรายึดมั่นถือมั่นจนเห็น, ถ้าเห็นแล้วมัน ก็จะปล่อยวางสิ่งที่ยึดมั่นถือมั่น; เราจึงบัญญัติว่า ถ้าเห็นจริง มันก็จะปล่อยวางสิ่งที่เคยยึดมั่นอยู่ก่อน, แล้วก็จะไม่ทำความยึดมั่นสิ่งใด ๆ อีก. ถ้าเพียงแต่ คำนวณอยู่ว่า เพราะอย่างนี้จะเป็นทุกขัง เพราะอย่างนี้มันจึงเป็นอนัตตา : นี้คำนวณอยู่อย่างนี้ มันไม่เห็น, แล้วก็ปี ๆ มันก็ไม่ปล่อยวาง ไม่ละความยึดมั่นถือมั่น.

ฉะนั้น มาทำวิปัสสนา (อย่างที่เขาเรียกว่า “ทำวิปัสสนาอยู่ในป่า” แต่จะใคร่ครวญพิจารณาโดยเหตุผล ตามวิธีที่เรียนมาในโรงเรียนอย่างนี้, ไม่มีวันที่จะเห็นตามที่เป็นจริง และปล่อยวาง – นั้นมันไม่ปล่อยวางได้ เพราะมันไม่ได้เห็นตามที่เป็นจริง; มันมานั่งทบทวนไอ้สิ่งที่เล่าเรียนมา เหตุผลตามที่ได้รวบรวมไว้เอามาฟัดกันไปฟัดกันมาอยู่อย่างนั้นแหละ อย่างไม่รู้จบ อย่างไม่รู้จบ ความเข้าใจ เฉไปเฉมา ถูกบ้างผิดบ้าง ไม่มีผลในที่สุดว่า เป็นความปล่อยวาง.

ฉะนั้น จะต้องทำให้ถูกกับเรื่อง; คือดู-ดูแล้วก็เห็น, เห็นก็เห็นความจริง ว่าไม่น่ายึดมั่นถือมั่น แล้วมันก็ปล่อยวาง; ไม่ใช่การคิดนำ ไม่ใช่การคิดไปตามแบบที่เล่าเรียนมา.

เห็นได้อย่างไร จึงเรียกว่า “เห็นตามที่เป็นจริง” ?

คำว่า “เห็น” : ที่นี่จะอธิบายคำว่า “เห็น” คือว่า ดู-ดูแล้ว “เห็น”; ถ้า “เห็นจริง” นะ, ถ้าเห็นจริงมันก็จะเห็นตามที่เป็นจริง อย่างที่ว่า “ญาณุตสัมมัตตปัญญา” นะ.

เห็นตามที่เป็นจริงว่าอย่างไร : “เห็นตามที่เป็นจริง” นั้น เห็นว่าอย่างไร? เห็นว่า มันเป็นเช่นนั้นเองโวย! เป็นเช่นนั้นเองโวย : จะเรียกว่าทุกข์ หรือ อนัตตา, ไม่เรียกก็ได้ เรียกก็ได้; แต่ว่า “โอ, มันเป็นอย่างนี้ มันเป็นอย่างนี้ มันเป็นอย่างนี้” คือเห็น “ตถตา”, เห็นอนิจจังก็ได้ เห็นทุกข์ก็ได้ เห็นอนัตตาก็ได้ – เห็นว่า “มันเป็นอย่างนี้ ๆ”, ไม่รู้จักเรียกชื่อก็ได้ คือเรียกไม่เป็นว่า

อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา นี่พูดไม่เป็น เรียกไม่เป็นก็ได้, แต่มันเห็นชัดเจนไป –“มันเป็นอย่างนี้” นี้; คือเห็นความที่มันเปลี่ยนแปลง แล้วมันก็เต็มไปด้วยความไม่จริง เอาสาระที่ตรงไหนไม่ได้ : นี่คือ อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา.

“เห็นความเป็นเช่นนั้นเอง – สักว่าเป็นเช่นนั้นเอง” : เห็นจริงแล้วจะรู้สึก ว่า โอ๊ย, มันเท่านั้นเอง มันเท่านั้นเอง ไม่มีอะไรมากกว่านี้; หรือว่า มันสักว่าเท่านั้นหนอ, สักว่าเช่นนั้นเท่านั้นหนอ; ไม่เห็นว่าเป็นสัตว์ บุคคล ตัวตน เรา เขา คือเห็นว่ามันเป็นสักว่าเท่านั้นหนอ; เช่น เห็นร่างกายอย่างนี้ ก็เห็นว่าประกอบด้วยดิน น้ำ ลม ไฟ เท่านั้นหนอ.

เห็นเวทนา – เวทนา รู้สึก ร้อย หรือไม่ร้อย : –โอ๊ย, มันสักว่าความรู้สึกเท่านั้นหนอ, สักว่าความรู้สึกที่เกิดขึ้นแก่ระบบประสาทของเรา ตามกฎของธรรมชาติ เท่านั้นหนอ. “ไอ้เท่านั้นหนอ” นะ เป็นใจความสำคัญ : มันไม่มีอะไรที่เป็นตัวตนอะไร, มันเป็นสักว่า เช่นนั้นเอง เท่านั้นหนอ; เวทนาที่หลงไหลกันนัก ยึดถือกันนักนะ มันสักว่า ความรู้สึกเท่านั้นหนอ, ไม่ใช่ตัวตนอะไร, สักว่าความรู้สึกที่ทำให้เกิดขึ้นแก่จิตตามธรรมดา ตามกฎของธรรมชาติ ปรากฏออกมาทางระบบประสาทเท่านั้นหนอ. มันก็ไม่หลงรักเวทนาอีกต่อไป ไม่ยึดมั่นถือมั่นเวทนาอีกต่อไป.

สัญญา ก็เหมือนกัน : ความสำคัญมั่นหมายนี้ ถ้ามันโง่แล้ว มันก็ “สำคัญมั่นหมายอย่างนี้หนอ”; ฉะนั้น สัญญาก็สักว่า “ความสำคัญเท่านั้นหนอ”. สังขาร “สักว่าความคิดเท่านั้นหนอ”. วิญญาณ ก็คือว่า “ไอ้ความรู้แจ้งตามธรรมชาติ เมื่ออายตนะกระทบ เท่านั้นหนอ”.

นี้รวมความว่า “สักว่าเท่านั้นหนอ” “สักว่าเป็นเช่นนั้นเท่านั้นหนอ” ไม่มีตัวตนอะไรที่ไหนด : นั้นแหละเราเห็น “ตถตา” – เห็นไอ้ “ความเป็นเช่นนั้น”. เห็นธรรมะสูงสุด คือเห็นความเป็นเช่นนั้น เรียกว่าตถตา, ตถตา – ความเป็นเช่นนั้น, ใครเห็นความเป็นเช่นนั้น ก็เรียกว่าเห็นตถตา, ผู้ใดถึงตถตา เรียกว่าตถาคต, ตถาคโต – ผู้ถึงแล้วซึ่งตถตา ก็คือเห็นตถตา – เห็นว่า “มันสักว่าเท่านั้นหนอ” “ไม่มีตัวตน สัตว์ บุคคล อะไร ที่ไหนดหนอ”. นี้ถึงตถตา; มีคำแทนชื่อหลายคำ :-

ตถตา – ความเป็นเช่นนั้น, อวิตตตา – ความไม่ผิดไปจากความเป็นเช่นนั้น, อนัญญตถตา – ความไม่เป็นโดยประการอื่นจากความเป็นเช่นนั้น, ชัมมัฏฐิตตตา – เป็นความตั้งอยู่ตามกฎของธรรมชาติ ของสิ่งที่เป็นธรรมดา, ชัมมนิยามตถตา – เป็นกฎตายตัวของธรรมดา, อิทัปปัจจยตถตา – ความที่มีสิ่งนี้ ๆ เป็นปัจจัย สิ่งนี้ ๆ จึงเกิดขึ้น.

นี่คือ “ความเป็นเช่นนั้นเอง” ที่ชัดเจนที่สุดละเอียดที่สุด คือ “เห็นว่า ‘เพราะมีเหตุปัจจัยอย่างนี้ อย่างนี้จึงเกิดขึ้นตามกฎของธรรมชาติ’ ฉะนั้นไม่มีตัวตน ไปรักเข้าก็โง่ ไปเกลียดเข้าก็โง่ ไปกลัวเข้าก็โง่ ไปอะไรเข้ามันก็โง่ทั้งนั้นแหละ เพราะว่ามันเป็นเช่นนั้นเอง ตามกฎของธรรมชาติ”; อย่างนี้จึงเรียกว่า “เห็น” – ดูแล้วเห็น, แล้วก็ “เห็นตามที่เป็นจริง” ว่ามันเป็นเช่นนั้นเอง.

ดูแล้วเห็นด้วยญาณตัมมัปปัญญา ที่ไหนดบ้าง? ว่าอย่างไร?

ที่นี่ **จะดูกันที่ไหนดละ?** เอ้า, ปัญหาต่อไปอีกก็ว่าจะดูกันที่ไหนด? ตอบอย่างกำปั้นทุบดิน : ก็ดูเข้าไปที่สิ่งที่มันกำลังเป็นปัญหา. สิ่งไรกำลังเป็น

ปัญหากระทบจิตใจรบกวนจิตใจ เป็นความทุกข์ทนอยู่, ก็ดูที่สิ่งนั้นแหละ; ฉะนั้น สิ่งนั้นอาจจะเป็นเพียงวัตถุก็ได้ – วัตถุ ก้อนหิน ก้อนดิน ทรัพย์สิน วัว ควาย ไร่นา อะไรก็ได้, ถ้ามันเป็นที่ตั้งแห่งปัญหา แห่งความทุกข์ แห่งความยึดถือ แห่งความวิตกกังวล ห่วงใย ทะเลาะวิวาทอะไร ก็ดูไปที่นั่น. นี้เรียกว่า **ดูที่วัตถุ**.

ถ้าว่าอีกทีหนึ่ง มันก็ **ที่ร่างกายของเรา** : เรื่องมันอยู่ที่ร่างกายของเรา ที่เป็นภายในเข้ามาหน่อย, ก็ **ดูที่ร่างกายของเรา**; หรือ **ดูที่กิริยาอาการที่เรามีอยู่เป็นนิสัยปกติ** คือ **ดูที่อิริยาบถ** อย่างนี้ก็ได้. นี้ลึกเข้าไปข้างใน ก็ **ดูที่ความรู้สึกที่กำลังรู้สึกอยู่อย่างไร**.

จะดูที่ไหน? **ดูที่วัตถุ ดูที่ร่างกาย ดูที่อิริยาบถ กิริยาอาการ ดูที่ความรู้สึก**, ก็มีผลเหมือนกันแหละ คือมันจะเห็นแจ้งชัด ตามที่เป็นจริงว่า “โอ้, มันลึกกว่าเท่านั้นหนอ”.

ฉะนั้น “**ทำกัมมัฏฐานแบบหนอ ๆ**” นั้นนะ เขาก็มีหลักเกณฑ์ที่ดีมากแหละ, ที่ถูกต้อง; แต่ว่าจะปฏิบัติกันถูกต้องหรือไม่นั้น มันอีกปัญหาหนึ่ง; แต่หลักของเขามันดีและถูกต้อง; คือที่ว่า “**เดินหนอ**” นะ หมายความว่า “**มันลึกกว่าอาการเดินเท่านั้นหนอ**”, “**นั่งหนอ**” ก็ “**ลึกกว่าอาการนั่งเท่านั้นหนอ**”. ยกหนอ ว่างหนอ เขียบหนอ ก็เหมือนกัน – ให้มันมองเห็นว่า “**ลึกแต่ว่าอาการอย่างนั้นเท่านั้นหนอ**”, ไม่มีบุคคล ไม่มีตัวตน.

ให้เห็น-ดูให้เห็นอยู่ว่า **ไม่มีบุคคลตัวตน**, มันลึกแต่ว่า **กิริยาอาการอย่างนั้นเท่านั้นหนอ**. “**เดินหนอ**” หมายความว่า **มันลึกกว่าอาการเดิน** ของ

สังขารตามธรรมชาติเท่านั้นหนอ, บุคคลไม่มี. นั่งอยู่ก็เหมือนกัน นั่งหนอ ปวดหนอ เจ็บหนอ : ถ้าว่า “เจ็บหนอ” ก็หมายความว่า มันเป็นสักว่าความรู้สึกตามธรรมชาติที่ระบบประสาท ที่เราเรียกกันว่า “เจ็บ” เท่านั้นหนอ, ไม่มีบุคคลผู้เจ็บ ไม่มีบุคคลที่เป็นเจ้าของความเจ็บอะไร.

ฉะนั้น “ไอ้เรื่องหนอ” นี้ ถ้าว่าตีความหมายถูกต้องนั้นแหละ ก็คือเห็น “ความเป็นเช่นนั้น” ของสังขารทั้งปวง – เห็น “ตลตา”, กระทบเห็น “อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา”.

นี่เรียกว่า ดูที่วัตถุก็ได้ ร่างกายก็ได้ กิริยาอาการก็ได้ ที่ความรู้สึกในจิตก็ได้ ตัวจิตเองก็ได้.

ที่นี่ อีกทางหนึ่ง พระพุทธเจ้าท่านได้ตรัสไว้อย่างสรุป : ท่านว่า ก็ดูที่โลก – โลกทั้งปวง. คำว่า “โลกทั้งปวง” นะ คือว่าโลกทั้งปวงในความหมายธรรมดาในภาษาไทยก็ได้ : โลกทั้งปวง – ทุกอย่างในโลก ถ้ามันมาเข้ามาเกี่ยวข้องกับเราจนเป็นปัญหาแล้ว ก็เรียกว่าต้องดูแหละ. ฉะนั้น ดู “โลกทั้งปวง” คือ “สังขารปรุงแต่งที่อยู่แวดล้อมรอบ ๆ ตัวเราอยู่” นี้เรียกว่า “โลกทั้งปวง”.

ถ้าจะมาทำให้ชัดไปกว่านั้น ก็ต้องดูที่รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ธรรมารมณ์ ที่เกิดขึ้นตามธรรมดา แล้วก็มารู้สึกอยู่แก่จิตใจนะ. รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ธรรมารมณ์ ๖ อย่างนี้ : รูปที่ปรากฏแก่ตา, เสียงที่ปรากฏแก่หู, กลิ่นที่ปรากฏแก่จมูก, รสที่ปรากฏแก่ลิ้น, สัมผัสผิวหนังที่มาปรากฏแก่ผิวหนัง, ธรรมารมณ์ที่ปรากฏแก่ใจ : นี้ก็เรียกว่า “โลก” ได้เหมือนกัน; คือเราดูให้ละเอียดแยกให้ชัดเป็นสิ่ง ๆ ไป; หรือมิฉะนั้น ก็ใช้คำรวม ๆ ว่า “โลกทั้งหมด ๆ”.

ดูไปที่โลกไม่ต้องพิจารณาอะ. ถ้าดูไอ้สิ่งที่มันเป็นภายในนั้น ดูด้วยความรู้สึก ที่ว่าดูด้วยตาไม่ได้นะ, แต่มันดูด้วยความรู้สึก แล้วมันก็รู้สึกได้; เช่น เรารู้สึกหนาว-ร้อน-เย็น-เหม็น-หอม อะไรก็ตามเถอะ นี่มันไม่ได้ดูด้วยตาเนื้อนี่, แต่มันดูด้วยความรู้สึก มันรู้สึกอยู่ได้ ว่า “เป็นเช่นนั้น ๆ”. ฉะนั้น ดูด้วยตานั้นอย่างหนึ่ง; ดูด้วยความรู้สึกทางประสาทนั้นอีกอย่างหนึ่ง; แล้วก็ ดูด้วยปัญญาในชั้นลึก คือยถาภูตสัมมัมปัญญา นั้นก็อีกอย่างหนึ่ง.

ทีนี้มันก็ว่า “เห็น” หรือ “ไม่เห็น” ? ถ้า “เห็น” มันก็เห็นตามที่เป็นจริง; คือเพราะเราไม่ได้คิดนี่ เราไม่ได้ว่าเอาเอง เราไม่ได้คิดนำ มันก็ต้องเห็นตามที่มันเป็นอยู่เอง เป็นอยู่จริง, เช่น เห็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ก็ตามที่เป็นจริงอยู่.

สรุปแล้ว พระพุทธเจ้าท่านตรัสว่า สุญโย - ว่าง, อตุเตน วา อตุตตีเยน วา - จากตัวตน หรือจากของตน : ว่างจากตัวตน หรือว่างจากของตน - ว่างจากความเป็นตน ว่างจากความเป็นของตน :-

ดูไปที่ “โลกทั้งโลก ทัวทั้งโลก” ก็เห็นแต่สิ่งที่ว่างจากตัวตน และว่างจากความเป็นของตน.

ดูที่ “รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ที่มากระทบเราเข้าแล้ว”, ก็เห็นว่า ว่างจากตัวตน หรือจากความเป็นของตน.

ดูที่ “ความรู้สึกข้างในที่เกิดอยู่เป็น ‘เวทนา’ เป็น ‘สัญญา’ เป็นอะไรก็ตาม”, ก็เห็นว่า ว่างจากตัวตน ว่างจากของตน.

นี่คือการเห็น; และยอดสุดของการเห็น เห็นจริงจัง เห็นถึงที่สุด ก็คือเห็นข้อนี้แหละ : เห็นว่า “ว่างจากตัวตน หรือของตน”. เห็นอย่างอื่นยังไม่ใช่สูงสุด, เห็นอนิจจัง เห็นทุกขัง ยังไม่ใช่สูงสุด; ต่อเมื่อเห็นว่า สุญฺโหล – ว่าง, อตฺตฺเตน วา อตฺตฺตฺนียเณ วา – จากตัวตน หรือจากของตน นี้เรียกว่าเห็นถึงที่สุด – เห็นความจริงถึงที่สุด.

พอเห็นอย่างนี้แล้ว มันก็จบเรื่อง; คือจิตไม่รู้จะไปยึดถืออะไร : หันไปทางไหน มันก็ว่างจาก “ตัวตน” และ “ของตน” เสียหมด, จิตก็เลยไม่รู้จะยึดถืออะไร มันก็ไม่ยึดถืออะไร มันก็เป็นจิตที่ว่างจาก “การยึดถือ”. นี่คือการเห็นถึงที่สุด ยอดสุดแห่งการเห็น คือการเห็นว่ามัน “ว่างจากตัวตน ว่างจากของตน”.

ยอดศิลปะแห่งการดู – ทำให้เห็นว่าว่างจากอัตตาและอัตตนิยา

ไอ้การทำให้เห็น อย่างนี้แหละ เป็นยอดของศิลปะแห่งการดู, ซึ่งเป็นหัวข้อเรื่องของการบรรยายในวันนี้ ว่าวันนี้あたมาจะบรรยายด้วยหัวข้อว่า ศิลปะแห่งการดูด้วยญาณสัมมัตตปัญญา : ฉะนั้นเราเห็นว่าว่างจากตัวตน ว่างจากของตน มีผลเด็ดขาดลงไปว่า ไม่ตกเป็นทาสของสิ่งใด ๆ คือไม่ยึดมั่นถือมั่นสิ่งใด ๆ โดยความเป็นตนหรือเป็นของตน. ถ้าเรายึดถืออะไรเป็นตนเป็นของตน เราก็ตกเป็นทาสของสิ่งนั้นแหละ : นั่นคือยึดมั่นถือมั่น แล้วเป็นทุกข์. นี่ถ้าเห็นตามที่เป็นจริงอย่างนี้ มันก็ไม่ยึดมั่นถือมั่นสิ่งใด มันก็เลยไม่ตกเป็นทาสของสิ่งใด.

นี่ขอให้เราทุกคนรู้เรื่องของ “การดู” นี้ไว้ให้เพียงพอ, เรียกเป็นบาลีก็เรียกว่าวิปัสสนา : วิแปลว่าแจ่มแจ้ง, ปัสสนาแปลว่าเห็น; วิปัสสนา แปลว่า เห็นอย่างแจ่มแจ้ง เพราะว่ามัน ดูเป็น ดูถึงที่สุด.

นี่ขอให้ลองคิดดูเถอะว่า เคี้ยวนี้เรามันไม่ได้ดู เราดูไม่เป็น, แล้วเราก็ไม่ได้ดูมากกว่า, อยู่ด้วยความประมาทตลอดวันตลอดคืน ไม่ได้ดู, นี่จะดูขึ้นมาบ้างก็ดูไม่เป็น, มันไปดูอย่างคิดนึก พิจารณาตามเหตุผลเสียหมด มันก็ไม่เห็น เพราะมันถูกครอบงำอยู่ด้วย การพิจารณา โดยวิธีการใช้เหตุผล.

เคี้ยวนี้ไอ้เรื่องวิปัสสนา – เรื่องดูกันจริงๆ ก็ไม่ค่อยจะมี, มันมีแต่ การพิจารณาชนิดคิดนำไปเสียหมด คิดนำ – เรียนมาอย่างไรคิดนำไปอย่างนั้น, วิปัสสนาก็ไม่มี. เป็นอันว่า ในโลกปัจจุบันนี้ แล้วยังลำบากใหญ่แหละ เพราะว่าโลกปัจจุบันนี้ เขาชอบปรัชญา ชอบ *philosophy* – นี่เป็นการอนุมาน ด้วยการ ใช้เหตุผลตามวิถีทางของปรัชญา; ทำให้ตายก็ไม่มีวิปัสสนา – มันก็ไม่มีให้เห็น มันก็ไม่ได้รับผลของวิปัสสนา. นี่พุทธบริษัทเราจะเป็นอย่างนั้นไม่ได้.

ขอเสียทีเถิดว่า ขอให้ทำวิปัสสนาอย่างการ “ดูให้เป็น” และ “ดูให้เห็น”; อย่าเป็นเรื่อง การใช้เหตุผลตามแบบตรรก หรือ การใช้เหตุผลตามแบบของนยะ, คือตามแบบของตรรกวิทยา หรือ ปรัชญาก็ตาม, มันไม่นำไปสู่การเห็น.

เรามีวิธีดูตามแบบของเราของพุทธบริษัท ตามแบบของพระพุทธเจ้า; เรา “เตรียมตา” ที่จะดู ก็คือ “ทำจิตให้เป็นสมาธิ”, จิตที่เป็นสมาธินี้ มันพร้อมที่จะดูและเห็น; ฉะนั้น ในเบื้องต้นเราจึงฝึกการเป็นสมาธิเสียก่อน, เมื่อจิตเป็น

สมาธิแล้ว ใช้จิตชนิดนี้เป็นตาสำหรับจะดู คือวิปัสสนา แล้วก็เห็น; ดูและเห็น นี้คือวิปัสสนา. ฉะนั้น ทำสมาธิก่อน เพื่อจะให้มีความเห็น คือจิตที่พร้อมที่จะดู พอมีตาชนิดนี้แล้ว ก็ไปดู ตอนนี้ก็เป็นวิปัสสนาโดยตรง : นี้ก็ดู แล้วก็เห็น.

แต่คำสำหรับพูดนี้ เขารวมหมดทั้งสมาธิและทั้งวิปัสสนานี้ ว่าวิปัสสนา; ทำวิปัสสนาคือ ทำสมาธิ แล้วก็ทำปัญญา เรียกว่า “ทำวิปัสสนา”. มันก็ถูกแหละ เพราะว่าถ้าไม่มีสมาธิแล้วก็ไม่มีตาที่จะดู; ทำสมาธิเสียก่อน แล้วมีจิตที่ดีแล้ว ที่อบรมดีแล้ว สำหรับเป็นตาที่จะดูแล้วก็ไปดู; แล้วก็เห็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา, หรือจะรวมเรียกว่าเห็นตถตา (: เห็นความเห็นเช่นนั้นเอง) ก็ได้.

เห็นความเป็นเช่นนั้น คือเห็นความเป็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา; ถ้าเห็นจริง ก็สรุปผลออกมาว่าว่างจากตัวตน ไม่มีอะไรที่เป็น “ตัวตน” หรือเป็น “ของตน”, จิตก็ไม่ยึดถือจับจายอะไรโดยความเป็น “ตัวตน-ของตน” นี้เรียกว่าจิตนั้นหลุดพ้น จิตนั้นหลุดพ้นด้วยความไม่ยึดถือ หลุดพ้นจากความยึดถือ แล้วก็ เป็นจิตที่ไม่ยึดถือ มันก็หมดปัญหา คือไม่มีความทุกข์.

สรุปความว่า มันสำคัญอยู่ที่การดูให้เป็น แล้วจึงเห็น; ฉะนั้นการดูจนเห็นนี้ เป็นยอดของศิลปะในด้านจิตใจ หรือทางจิตทางใจ. เราต้องทำให้ละเอียด ประณีต สุขุมที่สุด ใฝ่ดงามที่สุด จึงจะสำเร็จประโยชน์; อาตมาจึงขอใช้คำว่า ศิลปะแห่งการ “ดูด้วยญาณสัมมัตตปัญญา” หรือ “เห็นด้วยญาณสัมมัตตปัญญา”. การดูนี้เป็นสมบัติของพุทธบริษัท : พุทธบริษัทใดไม่มีการดูและการเห็น คนนั้นไม่ใช่พุทธบริษัท, นี้พูดหยาบคายแล้ว “ไอ้คนนั้นมันไม่เป็นพุทธบริษัท” เพราะมันไม่มีสมบัติแห่งการดูและการเห็น; ต้องมีการดูและการเห็น

เป็นสมบัติของตัว คนนั้นจึงจะเป็นพุทธบริษัท คือผู้รู้ ผู้ตื่น ผู้เบิกบาน ที่เป็นสาวก
ของพระพุทธเจ้า.

ขอให้ท่านทั้งหลายทุกคนสนใจกับคำว่า “ดู” – ดูให้เป็น และดูให้เห็น,
แล้วก็จะได้เป็นพุทธบริษัท ที่ได้รับประโยชน์จากการเป็นพุทธบริษัทแน่นอน.

นี่การบรรยายในวันนี้ก็สมควรแก่เวลาแล้ว ก็ขอยุติไว้; ขอให้เป็นโอกาส
ให้พระคุณเจ้าได้สวดบทกณสาชยายพระธรรม ที่ส่งเสริมกำลังใจ สำหรับการ
ประพฤติปฏิบัติธรรมะ, สืบต่อไป.

ศิลปะแห่งการครองชีวิต

- ๘ -

๓๑ พฤษภาคม ๒๕๒๓

ศิลปะแห่งการมีพระพุทธเจ้าอยู่กับเนื้อกับตัว

ท่านสาธุชน ผู้มีความสนใจในธรรมทั้งหลาย,

การบรรยายประจำวันเสาร์แห่งภาควิสาขบูชา เป็นครั้งที่ ๘ ในวันนี้, อาตมาก็ยังคงกล่าวเรื่อง **ปรมัตตศิลปะแห่งการครองชีวิต** ต่อไปตามเดิม; แต่ในครั้งนี้จะได้กล่าวโดยหัวข้อย่อว่า **ศิลปะแห่งการมีพระพุทธเจ้าอยู่กับเนื้อกับตัว.**

ขอข้อความเข้าใจ, โดยเฉพาะอย่างยิ่ง กับผู้ไม่เคยฟังมาแต่ต้น, สักหน่อยหนึ่ง ในเรื่องของคำว่า “ศิลปะ”. เพราะว่าเมื่อท่านได้ยินคำว่า “ศิลปะ”

ท่านอาจจะเข้าใจความหมายผิดไปจากที่อาตมาต้องการจะให้ถือเอา เพราะเคยได้ยินคำว่า “ศิลปะ ศิลปะ” กันแต่เพียงของที่ตบตา ใช้ความงามหรือความแปลกประหลาดเป็นเครื่องตบตา ไม่ใช่ของจริงแท้แน่นอนถาวรเด็ดขาดแต่ประการใด.

ครั้งมาได้ยินคำว่า “ศิลปะแห่งการมีพระพุทธเจ้าอยู่กับเนื้อกับตัว” เขาก็ไม่เชื่อว่ามันเป็นสิ่งที่จะมีได้ แล้วก็เลยถือหรือหาว่ามันเป็นเรื่องหลอกลวง; เพราะคนโดยมากไม่รู้จักพระพุทธเจ้า ชนิดที่จะเอามาไว้กับเนื้อกับตัวได้, รู้จักแต่พระพุทธเจ้าที่เป็นอย่างคน เกิดในประเทศอินเดียมานานมาแล้ว นิพพานแล้ว เผลอแล้ว เหลือแต่กระดูกแล้ว – อย่างนี้จะเอามาอยู่กับเนื้อกับตัวได้อย่างไร.

หรือว่า บางคนถือเขยิบใกล้เข้ามาสักหน่อย –เอาพระพุทธรูปของพระพุทธเจ้า มาแขวนไว้ที่คอ แล้วก็เรียกว่า “อยู่กับเนื้อกับตัว” ก็ทะเลาะเข้าใจเอาว่า อาตมาก็จะกล่าวถึงการแขวนพระพุทธรูปนั้นอีก. ในที่นี้ไม่ได้กล่าวอย่างนั้น ไม่ได้มุ่งหมายอย่างนั้น.

ความหมายที่ควรรู้ให้สมบูรณ์เกี่ยวกับ “ศิลปะ” เป็นต้น

ขอให้เข้าใจคำว่า “ศิลปะ” อย่างถูกต้อง, ดังที่ได้เคยอธิบายมาแล้วหลายครั้ง. ไอ้คำว่า “ศิลปะ” นี้ ในภาษาไทยมี ๒ ความหมายจริงๆ เหมือนกัน คือ ความหมายสำหรับของหลอก ๆ ตบตา นั้นก็มี; ส่วนที่เป็นของจริงนั้น ก็หมายถึงสิ่งที่มีความงามอย่างยิ่ง สำเร็จประโยชน์อย่างยิ่ง แล้วก็ทำยากอย่างยิ่ง ถ้าซื้อขายกัน ก็แพงอย่างยิ่ง นี่เป็นไปในทางวัตถุ, แต่ในทางฝ่ายจิตใจก็เหมือน

กัน : งดงามอย่างยิ่ง สำเร็จประโยชน์อย่างยิ่ง ทำยากอย่างยิ่ง –มันเป็นศิลปะ
ในทางจิตทางใจ.

คำว่า “ศิลปะ” นี้มัน คล้าย ๆ กับคำอีกคำหนึ่ง ถ้าเป็นเรื่องทางใจ, นั่น
ก็คือคำว่า “อุปายวิธี” คือวิธีแห่งการใช้อุบาย; แต่คำว่า “อุบาย” ในภาษาไทยนี้
กลายเป็นเรื่องหลอก ๆ ไปเสียอีก. ในภาษาบาลี คำว่า “อุบาย” ไม่ใช่หมายถึง
“เรื่องหลอกหลวง”, แต่เป็น “วิธีอันเร้นลับ”; ใช้ในทางหลอกหลวงก็ได้ ใช้ในทาง
ซื่อสัตย์สุจริตก็ได้. แม้แต่การประพุดติกระทำให้มีการบรรลุ มรรค ผล นิพพาน
ก็เรียกว่า “อุปายวิธี” หรือ “อุบาย” ด้วยเหมือนกัน.

ฉะนั้น ท่านจงทราบไว้ว่า ในภาษาไทยเรา แม้จะรับเอาคำในภาษาบาลี
มาใช้ แต่ก็ใช้ไม่ค่อยหมด หรือว่าใช้ครั้งเดียว หรือให้มีความหมายไปในทาง
ใดทางหนึ่ง ตามที่นิยมใช้กันโดยมาก; เช่นคำว่า “อุบาย” นี้ก็หมายถึงเรื่อง
หลอกหลวง, ถ้าเรียกว่า “ทฤษฎี” ก็มักจะ หมายถึงมิจฉาทฤษฎีโดยส่วนเดียว.

เรื่อง “ศิลปะ” ในภาษาไทยเรานี้ก็เหมือนกัน นิยมใช้กันแต่ในความ
หมายที่เป็นไปเพื่อการหลอกหลวงตบตา; ผู้คำในภาษาฝรั่งไม่ได้. คำว่า *art* ที่
แปลว่าศิลปะ นั้น เขาก็ได้แยกออกเป็น ๒ คำ; คือถ้าเป็นไปเพื่อหลอกหลวง เขาก็
ใช้คำว่า *artificial*, ถ้าเป็นไปในทางสุจริต เขาก็ใช้คำว่า *artistic* คือมันเป็นของที่
ทำได้ยาก มีความประณีตมาก งดงามอย่างยิ่ง สำเร็จประโยชน์อย่างยิ่ง ตรงกันกับ
หลักทั่วไป.

ทีนี้ก็จะอยากจะพูดถึงคำง่าย ๆ ในภาษาไทยเรา ก็มีอยู่บางคำ เช่นคำว่า
“เคล็ด”. คำว่า “เคล็ด” นี้ ท่านจะถือว่าเป็นคำมีความหมายทางเลวร้าย หรือ

ความหมายทางดี? อาตมาเห็นว่า คำว่า “เคล็ด” นี้ใช้ได้ทั้งในทางเลวและในทางดี : “ใช้เคล็ด” เพื่อทำความดี มันก็ได้ผลดี, “ใช้เคล็ด” ในทางทำความเลว มันก็ได้ผลเลว. แต่คำว่า “เคล็ด” น่ะ มันมีความหมายอยู่ตรงที่ว่า “ให้มันทำงานๆ”, “ให้มันทำเร็วๆ”, “ให้มันใช้แรงน้อย ใช้ทุนน้อย แล้วก็ได้ผลมาก”; อย่างนี้เราเรียกว่า “เคล็ด”.

ถ้าเอา(“เคล็ด”)มาใช้กับสิ่งที่ยาก ที่ดังมาก ที่มีประโยชน์มาก, ไอ้ “เคล็ด” นั้นก็คือ “ศิลปะ” นั่นเอง; แต่ถ้าเอาไปใช้ในทางหลอกลวง มันก็เป็นเรื่องหลอกลวงไป – มันก็หลอกลวงได้มาก หลอกลวงชนิดที่ได้กำไรมาก สมกับที่คำว่า “มันเป็นเคล็ด”. และเดี๋ยวนี้ก็มีคำยืมมาจากภาษาต่างประเทศอีกคำหนึ่ง คือ คำว่า “เทคนิค” (*technics*) : ถ้าเรามี “เทคนิค” เราก็ทำได้ผลดี ได้เร็ว ได้ประโยชน์มาก และลงทุนน้อย; ถ้าผิดเทคนิค ไม่มีเทคนิค มันก็มีผลตรงกันข้าม.

เดี๋ยวนี้ เราก็ชอบใช้คำว่า “เคล็ด” ชอบใช้คำว่า “เทคนิค” หรือ “อุบาย”, กันอยู่แล้วเป็นประจำ; ก็ขอให้เอามาใช้ในทางที่ถูกต้อง ที่เป็นประโยชน์ ที่เป็นสิ่งสุจริต บริสุทธิ์ใจกันดูบ้าง, ก็จะได้รับผลเกินคาด คือลงทุนน้อย ได้ประโยชน์มาก ได้ประโยชน์สูง ได้ประโยชน์ลึก โดยง่าย โดยด่วน และโดยเร็ว.

นี่ ขอให้ถือเอาความหมายของคำว่า “ศิลปะ” กันอย่างนี้; จะชอบเรียกว่า “เคล็ด” ก็ได้ จะชอบเรียกว่า “อุบายวิธี” ก็ได้ จะชอบเรียกว่า “เทคนิค” ก็ได้, แล้วแต่ใครจะชอบใช้คำไหน, สำหรับอาตมาเองนั้นเห็นว่า เราควรจะใช้คำว่า “ศิลปะ”.

วันนี้จะพูดถึง ศิลปะแห่งการมีพระพุทธเจ้าอยู่กับเนื้อกับตัว. คนไม่เคยฟังมาแต่ก่อน ก็จะฟังไปในทางที่ว่า “เป็นเรื่องเล่นไม่เชื่อ, จะเอาพระพุทธเจ้ามาอยู่กับตัวนี้ ฉันไม่เชื่อ ฉะนั้น เมื่อแกมาพูดอย่างนี้ ก็ต้องเป็นเรื่องหลอกกันเล่น, ถึงแม้จะเอาพระพุทธเจ้ามาอยู่กับเนื้อกับตัวได้ ก็เป็น ‘พระพุทธเจ้าหลอก ๆ’ หรือ ‘พระพุทธเจ้าศิลปะ’ ไปเสียอีก ไม่ใช่พระพุทธเจ้าจริง”. นี่ถ้ามันเกิดความรู้สึกขึ้นมาอย่างนี้แล้ว ก็คงจะไม่ตั้งใจฟัง ไม่สนใจฟัง ไม่เข้าใจ ไม่รู้เรื่อง; แล้วก็เลยไม่ได้รับประโยชน์อะไรจากการฟัง.

ไอ้ “ศิลปะ” ต้องให้มีความหมายครบถ้วน อย่างที่เคยพูดมาแล้วอย่างซ้ำ ๆ ซาก ๆ; ก็คือว่า :-

- เป็นสิ่งที่มีความงดงาม เป็นข้อแรก : งดงามอย่างจับใจ เป็นที่ตั้งแห่งความรัก ความพอใจ ความเลื่อมใส, พร้อมทั้งจะจูงใจบุคคลนั้นไปได้ตามปรารถนา. นี่เอาความงามมาเป็นข้อแรก.
- แล้วก็มาถึง ความมีประโยชน์อย่างยิ่ง. หมายความว่า การลงทุนทำกันทั้งทีนี้ เพื่อประโยชน์อย่างยิ่ง มีผลดีเกินค่า หรือว่ากำไรมากที่สุด; นี่พูดกันอย่างวัตถุ.
- ทีนี้ก็มาถึงคำว่า ละเอียด ประณีต สุขุม ในทางฝีมือ; คือต้องมีฝีมืออย่างยิ่ง จึงจะทำได้.

เมื่อครบทั้ง ๓ อย่าง คือ งาม และ ประโยชน์อย่างยิ่ง และ ฝีมืออย่างยิ่ง ก็เรียกว่า ศิลปะ. ถ้าเมื่อลงทุนทำถึงขนาดนี้แล้ว มันเป็นเรื่องหลอกดวงไป

ไม่ได้; จะหลอกลวงไปทำไม เพราะมันต้องใช้ความพยายามมากยิ่งขึ้นอยู่แล้ว จึงจะได้สิ่งนี้มา.

การประยุกต์ศิลปะให้เป็นสิ่งที่น่าสนใจ

นี่ถ้าว่า จะเป็นเรื่องที่น่าสนใจ น่าปรารถนา ก็คือเป็นหนทาง ที่จะให้ สิ่งที่ดีซึ่ง สูงสุด หรือยากลำบากนั้น กลายมาเป็นสิ่งที่มาอยู่กับเราได้ มาสำเร็จ ประโยชน์กับเรา หรือใช้ให้เป็นประโยชน์ได้ :-

เช่นว่า การครองชีวิตให้งดงาม ตามแบบที่เรียกว่าพรหมจรรย์ คือ ตามแบบแห่งการครองชีวิตอันประเสริฐนั้น มันมีค่ามากแหละ มันจึงต้องลงทุน ตามวิถีทางของ “ศิลปะ” คือ ทำอย่างละเอียดลออประณีต จึงจะสำเร็จ แล้วก็ ได้ผลเป็นประโยชน์สูงสุด ที่มนุษย์มันควรจะได้ แล้ว ถ้าดูแล้วมันก็งาม คือ ชวน ให้คนทั้งหลายมาสนใจรับเอาไป.

หรือดังที่บอกแล้วว่า พระศาสนาก็ดี พระธรรมทั้งหลายก็ดี มีความ งาม เป็นเครื่องดึงดูดใจ; ถ้าคนฟังเข้าใจ ก็ารู้สึกความงามในพระศาสนา หรือ ในพระธรรมวินัย แล้วเขาก็ยอมรับปฏิบัติ.

เรื่องทางศาสนา ก็ยังเกี่ยวกับวิธีการที่เรียกว่า “ศิลปะ”; ดังที่พระ พุทธเจ้าเองก็ทรงใช้คำว่า งามเบื้องต้น งามท่ามกลาง งามเบื้องปลาย มาเป็น ลักษณะอันสำคัญ ถึงกับทรง กำชับให้ภิกษุทั้งหลายแสดงธรรม ประกาศพรหม- จรรย์ให้งดงามถึงขนาดนี้. นี่เราในฐานะที่เป็นสาวก มันก็มีหน้าที่ทั้งทางที่จะ

ศึกษา ปฏิบัติ และทั้งทางที่จะสืบพระศาสนา คือเผยแพร่สั่งสอนกันสืบไป; เรา ต้องมีความรู้ ความเข้าใจซึ้งซาบมาแล้วโดยถูกต้อง และครบถ้วนว่า พระธรรม นั้นงามอย่างไร มีประโยชน์อย่างไร ละเอียดประณีตอย่างไร จึงจะสามารถสั่ง สอนเผยแผ่ พระพุทธศาสนาสืบต่อไป ไปยังบุคคลอื่น อันจะมีมาในภายหลัง ให้ เขาได้เข้าใจและรับเอาไปได้ ซึ่งพระธรรมอันสูงสุด, โดยวิธีการแห่ง “ศิลปะ” อันจะพึงใช้ในการเผยแผ่.

อาตมาจึงเห็นว่า เป็นการสมควรอย่างยิ่ง ที่จะมียุทธวิธีการ คือการใช้ “ศิลปะ” ให้ถูกต้อง ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา.

คนทั่วไปในโลก จะเป็นฝรั่งหรือเป็นคนพวกไหนก็ดี มีคำว่า *art* หรือ “ศิลปะ” นี้ใช้ ก็เพราะเกิดความรู้สึกขึ้นมาได้ในภายใน จากจิตใจของตัวเอง ซึ่ง นิยมความงาม ความมีประโยชน์ และความละเอียดประณีตในทางฝีมือ; ฉะนั้น เขาจึงใช้คำคำนี้กันทั่วไปหมด. ไม่ว่าในภาษาไหนมันก็มีคำคำหนึ่งที่ใช้ในความ หมาย ที่ตรงกับคำว่า *art* หรือ “ศิลปะ”.

ธรรมะในศาสนาของเรา ก็มีอาการอย่างนี้อยู่แล้ว มีหลักเกณฑ์อย่างนี้ อยู่แล้ว; ฉะนั้น เราจึงสะดวกที่จะใช้. และจะนำหัวเราะมากทีเดียว ถ้าจะพูด ว่า เรามีอยู่แล้ว เราใช้อยู่แล้ว, แต่เรายังไม่รู้จักชื่อของมัน ไม่รู้จักเรียกคำคำนี้ ทั้งที่เราก็ได้ใช้กันอยู่แล้ว.

ในการแสดงธรรมก็ดี ในการเขียนบทประพันธ์ก็ดี มีการใช้ “ศิลปะ” อย่างเต็มที่; ที่เป็นไปสุดเหวี่ยง ก็คือการใช้กาพย์กลอนที่ไพเราะ. แม้จะเป็นคำ ร้อยแก้ว ไม่ใช่กาพย์กลอน ก็ต้องมีลักษณะแห่ง “ศิลปะ” เต็มที่ คือ ถ้อยคำ

ไปเพราะ มีเนื้อความดี สูง ทำได้โดยยาก. นี่เราก็ได้ใช้กันอยู่แล้วเป็นประจำ และนานมาแล้วด้วย.

โดยเฉพาะอย่างยิ่งอย่างกับอาตมา ซึ่งทำการเผยแพร่พระพุทธศาสนามาหลายสิบปี, สิ่งที่ทำไป มันก็มีรูปแบบแห่ง “ศิลปะ” อย่างมากทีเดียว ในการที่จะเผยแพร่พระธรรม คำสั่งสอนเหล่านั้น. ท่านทั้งหลายก็จะมีด้วยเหมือนกัน ในบางคนที่ได้ทำงานอยู่ในลักษณะอย่างนี้; ใช้มันอยู่แล้ว ได้รับประโยชน์แล้ว ก็ยังไม่รู้จักชื่อของมัน ว่าจะเรียกว่าอะไรดี.

เดี๋ยวนี้ก็จะเอาชื่อของมันมาเผยแพร่ มาประกาศให้รู้ว่า เราจะเรียกกันว่า “ศิลปะ” คือ สิ่งที่มีความงามจับใจ มีคุณค่าใหญ่หลวง แล้ว ก็มีความประณีตละเอียดในการสร้างสรรค์ : นี่คือศิลปะในความหมายที่แท้จริง ที่ถูกต้อง ไม่เป็นการหลอกลวง.

ต้องรู้จักพระพุทธเจ้าโดยภาษาธรรม การมีพระพุทธเจ้าอยู่กับเนื้อกับตัวจึงมีความหมาย

หัวข้อเรื่องมีว่า “ศิลปะแห่งการมีพระพุทธเจ้าอยู่กับเนื้อกับตัว”; นี่ก็ควรจะนึกกันให้ทั่วถึงว่า “ทำไมจะต้องมาอยู่กับเนื้อกับตัว?” ถ้าไม่อยู่กับเนื้อกับตัว มันก็จะช่วยอะไรไม่ได้ มันจะไม่มีประโยชน์อะไร; พระคุณของพระพุทธเจ้า, หรือพระคุณของพระธรรม, หรือพระคุณของพระสงฆ์, จะมีประโยชน์แก่เรา ก็ต่อเมื่อเราเอามาทำให้อยู่กับเนื้อกับตัว.

แล้ว ถ้าไม่รู้จักพระพุทธเจ้าโดยภาษาธรรม ก็จะไม่เข้าใจคำว่า “มาอยู่กับเนื้อกับตัว”; เพราะเห็นว่า พระพุทธเจ้านั้น ก็เป็นบุคคล ตายแล้ว เผลไปแล้ว, นี่ถ้าพูดภาษาชาวบ้าน, เหลือแต่กระดูกแล้ว ไม่พอแจกกัน ที่จะเอามาอยู่กับเนื้อกับตัว, ทำเป็นพระพุทธรูปขึ้นมาแทน แล้วมาแขวนไว้ที่คอ แล้วก็เรียกว่า “อยู่กับเนื้อกับตัว”.

นี่แหละมันเป็นเรื่องติดตัน ตายด้าน กันอยู่ที่ตรงนี้ ว่าจะทำให้พระพุทธเจ้ามาอยู่กับเนื้อกับตัวได้อย่างไร.

เขาเอาพระพุทธรูปมาแขวนคอ ด้วยความคิดว่าอย่างไร? ส่วนมากก็ด้วยความเห็นแก่ตัว เห็นแก่ประโยชน์ของตัว มีความขลาด ความกลัว; เอาพระพุทธรูป พระเครื่อง มาแขวนไว้ที่คอ ด้วยความคิดว่าจะปลอดภัย ด้วยความคิดว่าจะร่ำรวยมากเร็ว ๆ ด้วยความคิดว่าจะให้คนรักทั่วทุกทิศทุกทาง : นี่เอาพระพุทธรูปมาแขวนไว้ในลักษณะอย่างนี้ ซึ่งพระพุทธเจ้าพระองค์จริงไม่เคยตรัส.

พระพุทธเจ้าไม่เคยตรัสเรื่องเกี่ยวกับพระพุทธรูป เพราะว่ามันไม่มี, ในครั้งพุทธกาล ไม่มีพระพุทธรูป ไม่มีพระเครื่อง; ฉะนั้น จึงไม่มีข้อความใดๆ ที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสไว้เกี่ยวกับพระพุทธรูป หรือพระเครื่อง. เพราะฉะนั้นการที่ถือว่าเอาพระเครื่องมาแขวนคอ แล้วจะปลอดภัย จะรวย ใครเห็นก็จะรัก : นี่เป็นเรื่องว่าเอาเองทีหลัง; จะอยู่กับเนื้อกับตัวได้หรือไม่? ก็ลองดูเถิด.

เอาตามซักจะสงสัย จึงได้อามาพูด ให้ใคร่ครวญกันดู พิจารณากันดู ว่าเอาพระพุทธรูปมาแขวนเข้าที่คอ ห้อยอยู่ได้คาง หน้าอก, เวลากินเหล้า ยกแก้วเหล้าข้ามหัวพระเครื่อง วันหนึ่งตั้งหลาย ๆ หน, แล้วพระเครื่องนั้นจะเป็น

อย่างไร? ถ้าเป็นพระพุทธเจ้าจริง มีจิตมีวิญญาณตั้งอยู่ในนั้น แล้วจะรู้สึกอย่างไร? นี้เรียกว่า “เอาแก้วเหล้าข้ามหัวท่าน”.

ที่นี้บางทีก็จะเก็บพระเครื่องไว้ที่อื่นก็ได้, แต่พอถึงเวลาที่เขาจะทำพิธีกินเหล้า เขายกแก้วเหล้าขึ้นชูเหนือหัว เหนือศีรษะพร้อมกัน : ในการดื่มถวายพรให้คนนั้นคนนี้ ยกแก้วเหล้าขึ้นเป็นสิ่งสูงสุดกว่าสิ่งใด ยกขึ้นเหนือหัว; แล้วพระพุทธรูป พระพุทธเจ้าที่เอามาเก็บไว้ในตัวนั้น จะรู้สึกอย่างไร, ถ้ามีจิตมีวิญญาณ? มันก็ไม่สำเร็จประโยชน์เลย ในการที่หวังว่าจะฟังปาณาติกาของพระเครื่องของพระพุทธรูป.

จะทำพิธีพุทธาภิเษก ให้วิเศษมาที่วัดที่วัดที่ร้อยครั้ง, พอเอาแก้วเหล้าข้ามหัวทีเดียว มันก็หมดแหละ – มันก็หมดความหมายแหละ. นี่ข้ามหัวเพราะว่าเหล้ามันเอง ทำให้หมดความเป็นพระเศียร, เหลือแต่หัวตามแบบของวัตถุ. เมื่อยังไม่ได้เอาแก้วเหล้ามาข้ามหัว ก็จะมีคำว่า “พระเศียร” อยู่ – สูงสุดอยู่; พอเอาแก้วเหล้าข้ามหัวเสียแล้ว มันก็หมดความหมายของคำว่า “พระเศียร”, เหลือแต่ “หัว”.

นี้อาตมาจึงใช้คำว่า “ข้ามหัวท่าน จนหมดความเป็นพระเศียร”. แล้วก็ไม่มีความเป็นพระพุทธเจ้าเหลืออยู่แหละ เพราะมันถูกข้ามหัวด้วยแก้วเหล้า วันหนึ่งหลาย ๆ ครั้งนะ สำหรับคนกินเหล้า; หรือว่าคนไม่กินเหล้า ก็ยังจะยกอะไรข้ามหัวท่านอยู่บ่อย ๆ, แม้แต่กินข้าว กินแกง กินกับ กินอะไรก็ตาม มันต้องกินทางปาก มันก็ข้ามหัวพระเครื่อง, แล้วไม่เห็นใครเคยถอดพระเครื่อง แล้วจึงกินจึงดื่ม.

เอาละ, เป็นอันว่า ไอ้การที่เขาอยากจะมีพระพุทธเจ้าอยู่กับเนื้อกับตัว นั้นมันไม่มีความหมายเสียแล้ว; ถ้าทำเพียงเท่านั้น. แม้ว่าบางคนจะเอามาสักกลงไปในหนัง ในผิวหนัง เป็นรูปพระพุทธรูป เป็นรูปพระพุทธเจ้า ให้อยู่กับเนื้อกับตัว; แล้วมันก็ยังปฏิบัติอย่างเดียวกัน กับพระเครื่องที่เอามาแขวนไว้, แล้วก็ใช้ร่างกายนี้ ทำแต่สิ่งที่ไม่น่าดู เป็นบาป เป็นอกุศล : มันก็ไม่มีประโยชน์อะไรที่จะสักพระพุทธรูปไว้ที่เนื้อ ที่ตัว ที่หนัง.

วิธีทำให้มี “พระพุทธเจ้าพระองค์จริง” อยู่กับเนื้อกับตัว

เอาละ, เป็นอันว่า เขาควรจะคิดหาวิธีอื่น ที่จะทำให้ “มีพระพุทธเจ้าพระองค์จริง” แล้วก็ “มาอยู่ที่เนื้อที่ตัวกันจริงๆ”.

อะไรคือพระพุทธเจ้าพระองค์จริง? เห็นได้ตรงไหน? เห็นได้ในที่ไหน? และเมื่อไรจะเห็นได้?

ข้อแรก ก็จะต้องพูดถึง “พระพุทธเจ้าพระองค์จริง”. เรื่องมันก็มีมาก; แต่มันก็จำเป็นจะต้องพูดอีกว่า “พระพุทธเจ้าพระองค์จริง” นั้น ต้องไม่ตาย ต้องไม่นิพพาน ต้องยังอยู่ตลอดเวลา แล้วอยู่กับเราได้ และเข้าไปอยู่ในจิตใจของเราได้ : ข้อนั้นคือสิ่งที่พระพุทธเจ้าท่านเรียกว่า “พระธรรม”, ดังพระพุทธภาษิตที่ว่า ผู้ใดเห็นธรรม ผู้นั้นเห็นเรา ผู้ใดเห็นเราผู้นั้นเห็นธรรม เพียงแต่เห็นเนื้อตัว จับชายจีวรอยู่ ไม่เห็นธรรม ก็ไม่ชื่อว่าเห็นเรา ต้องเห็นธรรม เห็นพระธรรม.

ทีนี้ “เห็นพระธรรม” เห็นที่ตรงไหน ? ก็จะไม่ค่อยเอาว่า “พระธรรมคำสอนทั้งหมด” ก็ได้; แต่พระพุทธเจ้าท่านยังตรัสไว้ชัดว่า ผู้ใด “เห็นปัจฉิมมูขปาถ” ผู้นั้น “เห็นธรรม”, ผู้ใด “เห็นธรรม” ผู้นั้น “เห็นปัจฉิมมูขปาถ” : ก็เป็นอันยุติได้ว่า เห็น “ปัจฉิมมูขปาถ” คือเห็น “ธรรม”.

ทีนี้ “เห็นปัจฉิมมูขปาถ” นั้น คือเห็นอะไร ? ต้องเห็นกันอย่างไร ถูกต้อง : ก็พูดได้ง่าย ๆ ว่า เห็นในการเกิดขึ้นแห่งความทุกข์ และการดับลงแห่งความทุกข์ อย่างถูกต้อง แท้จริง และสมบูรณ์ : นี้เรียกว่าเห็นปัจฉิมมูขปาถ.

ก็มีปัญหาว่า เห็นที่ไหนล่ะ ? ตรงไหนล่ะ ความทุกข์เกิดขึ้น ? ตรงไหนล่ะ ความทุกข์ดับไป ? มันต้อง—เลยต้องรู้สึกเข้าไปถึงภายในจิตใจ ว่าเมื่อไร กระแสปัจฉิมมูขปาถเกิดขึ้น, เมื่อไรกระแสปัจฉิมมูขปาถดับลง; จนกระทั่งพบว่า เมื่ออายตนะข้างนอกกับอายตนะข้างในถึงกันเข้า แล้วก็เกิดวิญญูณ—มีชื่อตามอายตนะนั้น ๆ เช่น จักขุวิญญูณ โสทวิญญูณ เป็นต้น;

อายตนะภายในด้วย อายตนะภายนอกด้วย วิญญูณนั้นด้วย สามอย่างนี้ทำงานร่วมกัน ก็เรียกว่าผัสสะ มันก็ต้องเห็นผัสสะ ต้องรู้จักผัสสะจริงๆ ด้วย ซึ่งเป็นเรื่องข้างใน;

ผัสสะเป็นเหตุให้เกิดเวทนา ก็ต้องเห็นจริงๆ ว่า มันเป็นอย่างไร ไรที่เรียกว่าผัสสะให้เกิดเวทนานั้น มันก็ให้เกิดความทุกข์ได้อย่างไร ก็เห็นได้จริงๆ ว่า “ในขณะที่แห่งผัสสะนั้นคนมันยังโง่อยู่—เมื่อผัสสะนั้นคนมันยังโง่อยู่ ไม่มีปัญญา ไม่มีวิชา ไม่มีสติ ไม่มีอะไรหมด ผัสสะโง่ก็ทำให้เกิดเวทนาโง่ สำหรับ

จะหลงรักหรือหลงเกลียด ในสุขหรือทุกข์ น่ารักหรือน่าชังนี้, ใจเวทนาโง่นี้มันก็มาจากผัสสะโง่, ผัสสะโง่ก็มาจากอวิชาที่เข้ามาประสมโรงเกิดขึ้นในขณะแห่งผัสสะ;

เวทนาโง่แล้ว มันก็ให้เกิด ความอยากที่โง่ ๆ คือตัณหา; เกิดตัณหาแล้ว ก็ช่วยไม่ได้แหละ – มันก็จะเกิด “ความรู้สึกเจ้าของตัณหา” (คือ “อุปาทาน”), คือมันอยากอะไร มันจะเกิดความรู้สึกคิดเข้ามาอีกที่ว่า “กูผู้อยาก” คือผู้อยาก – นี่คือ “ตัวตน” ตั้งต้นกันที่ตรงนี้, มีความโง่ถึงที่สุด คือ โง่จนว่า “มีตัวมีตน” ไม่ใช่เป็นเพียงแต่กระแสการปรุงแต่งของจิต ที่ประกอบด้วยอวิชา;

นี่มันเห็นยาก เห็นยากแหละ; ที่ว่าจะเห็นธรรมะนี้เห็นยากกันที่ตรงนี้เอง. นี่มันลึก, แล้วเราก็มีแต่อวิชา แล้วก็จะเห็นของลึกได้อย่างไร;

มีอุปาทานแล้ว ก็เท่ากับว่า “ภพ” หรือ “ความมีอยู่แห่งตัวตน” นั้นได้ตั้งขึ้นพร้อมแล้ว; ใจภพ – ความมีอยู่ พร้อมแล้ว มันก็คลุดออกมาเป็น “ชาติ” – เป็น “ตัวกู” เป็น “ความรู้สึกเป็นตัวกู” ซึ่งยืนอยู่เป็นประธาน;

ที่นี้ อะไร ๆ ที่ “ตัวกู” กวาดเอาเข้ามา(เป็นของกู) ก็จะเป็นทุกข์ทั้งนั้น : ความเกิดก็เป็นทุกข์ นี่ “ความเกิด” อย่างท้องแม่นะก็เป็นทุกข์ – เพราะมันมีชาติอย่างอุปาทานนี้ขึ้นมา แล้วก็เก็บกวาดเอาชาติที่เป็นชาติอย่างเกิดจากท้องแม่ เอามาเป็นทุกข์, ความแก่เอามาเป็นทุกข์, ความตายเอามาเป็นทุกข์, โสกะปริเทวะ ทุกขะโทมนัสอุปายาส ก็อย่าง ๆ เอามาเป็นทุกข์; คือเป็น “ของกู” – เพราะมาถือ เป็นของกู จึงเกิดเป็นความทุกข์ขึ้นมา, ถ้าไม่ถือ เป็นของกู ก็ไม่เกิดความทุกข์อะไร ๆ เลย.

มันต้องมี “ชาติ” ชา-ติ – ความเกิดแห่งตัวตนจากอุปาทาน ขึ้นมาเสียก่อน; แล้วมันก็ครองอัตภาพนี้เป็นตัวตนเป็นของตน จะรับเอาอะไร ๆ ที่เข้ามาเกี่ยวข้องกับอัตภาพนี้ ว่าเป็นของตน : เอาอะไรเข้ามายึดถือเป็นของตน ก็ต้องเป็นทุกข์เพราะเหตุนั้น. นี้ทุกข์ทั้งปวง ทั้งมวล ทั้งสิ้น เกิดขึ้นด้วยอาการอย่างนี้”.

นี้เรียกว่า เห็น**ปฏิจสมุปบาทฝ่ายเกิดทุกข์** ซึ่งเป็นปฏิจสมุปบาทซีกหนึ่ง ด้านหนึ่ง คือ **ด้านเกิดทุกข์**.

ที่นี้มา **ด้านตรงกันข้าม** (คือ **ปฏิจสมุปบาทด้านดับทุกข์**) มันก็ตั้งต้นคล้ายกันแหละ : อายตนะภายในกระทบกับอายตนะภายนอกเกิด**วิญญาณะ**; สามอย่างนี้ผสมกันทำงาน เรียกว่า**ผัสสะ**. ที่นี้มันจะเป็นด้วยอะไรก็สุดแท้เถอะ ชาวบ้านก็คงจะเรียกว่า “โชคมันดี”, แต่ที่แท้เพราะว่า “เหตุปัจจัยมันดี” – มันมีการศึกษา มันได้ยินได้ฟังคำของพระอริยเจ้า มันได้รับการศึกษาฝึกฝนแนะนำที่ดีเป็นคนมีความรู้ มีปัญญา มีวิชา มีสติ; ฉะนั้น ถ้ามีผัสสะขึ้นมาแล้ว **ไอ้สติปัญญา**มันมา อวิชาไม่มีโอกาสจะเกิด **สติปัญญา**หรือ**วิชามัน**เข้ามาควบคุมผัสสะนั้นเสีย, **ผัสสะ**นั้นก็เลยเป็น**ผัสสะฉลาด** ไม่เป็น**ผัสสะโง่** เหมือนในกรณีแรกที่แล้วมา;

มันมี**ผัสสะฉลาด**เสียแล้ว – **ผัสสะ**ลืมนตา ไม่หลับตา เป็น**ผัสสะ**ที่ตรัสรู้ได้ ในตัวมัน, **ผัสสะ**ชนิดนี้ มันทำให้เกิด**เวทนา**ที่ฉลาดเพราะมันออกมาจาก**ผัสสะ**ที่ฉลาด ฉะนั้น **เวทนานั้น**จึงไม่เป็นที่ตั้งแห่ง**ความหลงรัก หลงโกรธ** หรือ**ยินดียินร้าย**, มันก็เป็น**เวทนา**ที่แสดงตัวอยู่ว่า **โง่** นี้มันสักแต่**เวทนาโง่** มัน

สักว่าเป็นความรู้สึก ที่เกิดขึ้นแก่ระบบประสาทตามธรรมชาติแท้ๆ ไม่ใช่เป็น
ตัวเป็นตนของเวทนา แล้วมันก็ไม่หลง ไม่เป็นที่ตั้งแห่งความหลงรัก หลงเกลียด
: เวทนาแสดงตัวออกมาในลักษณะที่สักว่าเวทนา เป็นแต่สักว่าเวทนา;

เวทนาชนิดนี้มันก็ไม่ให้เกิดตัณหา เพราะมันแสดงตัวถูกต้อง มีปัญญา
มีวิชากำกับมา, เวทนาชนิดนี้ จะกลายเป็นมีประโยชน์ไปอีกทางหนึ่ง คือให้เรา
ได้ความรู้เพิ่มขึ้นๆ ว่าอะไรเป็นอย่างไร อะไรเป็นอะไร เวทนาเป็นอย่างไร
เรื่องนี้เป็นอย่างไร เรื่องนี้มีอะไรที่จะต้องศึกษาเข้าใจประพฤติกกระทำกันอย่างไร
มันก็มีความรุ่งออกมาออกไป เกี่ยวกับไอ้เรื่องทางจิตใจของมนุษย์เรานะ, (เวทนา
ชนิดนี้)มันเลยให้ประโยชน์ให้มันเป็นการศึกษาไปเสีย นี่มันก็ไม่เกิดตัณหา;

เวทนานั้นดับ-ตัณหาก็ดับ คือไม่เกิด; ตัณหาดับ-อุปาทานมันก็ดับ
คือไม่เกิด; อุปาทานไม่เกิด ภพ-ชาติก็ไม่เกิด ตัวกูก็ไม่เกิด; ไม่มีอะไรเป็น
ที่ตั้งสำหรับจะเป็นผู้ยึดถือสิ่งทั้งหลายทั้งปวง (คือไม่มีความรู้สึกว่าเป็นตัวกู)
ความทุกข์ทั้งปวงก็ไม่เกิด.

นี่คือ ปฏิจสุมุปบาทฝ่ายดับ : มีอยู่ในชีวิตจิตใจของคน มากมาย
หลายสิบครั้งต่อวันหนึ่ง เพราะมันมีทั้งตา ทั้งหู ทั้งจมูก ทั้งลิ้น ทั้งกาย ทั้งใจ
ตั้ง ๖ อย่าง; แล้วเรื่องราวต่างๆ ในโลกนี้ก็มามาก; แม้แต่เพียงทางตาเรื่องเดียว ก็
ยังมีหลายเรื่องหลายชนิด.

เรียกว่า ปฏิจสุมุปบาท รอบๆ - เป็นรอบๆ นี้ มันเกิดขึ้นได้มาก; ไอ้
ทางฝ่ายที่เป็นทุกข์นั้นะ จะเกิดขึ้นได้มากกว่า. เพราะว่าเราไม่มีวิชาหรือปัญญา
เพียงพอ เพราะฉะนั้น มันจึงเกิดขึ้นเป็นความทุกข์รบกวน ไม่มากก็น้อย; แต่เรา

ก็ไม่สนใจ เห็นเป็นเรื่องไม่มีความหมายอะไร, ถ้ามันทุกข์หนักเข้าก็มานั่งร้องไห้ เสียคิดว่า ที่จะไปรู้ว่ามันคืออะไร, นักเข้าก็ฆ่าตัวตายเสียคิดว่า มันจะารู้แล้ว รู้รอดไป ฉะนั้นยาที่กินให้ตาย มันก็ยังขายได้ : เพราะเขาไม่รู้วิธีที่จะแก้ปัญหานี้ อย่างไร.

นี่ส่วนที่จะมารู้ว่า ไอ้ “ผัสสะ” “เวทนา” เป็นเพียงของเกิดขึ้นตาม ธรรมดา ไม่ควรยึดถือ นี่มันน้อยนัก. เพราะอะไร? เพราะว่ามันไม่ได้เรียนรู้ เรื่องนี้, หรือว่ามันได้เรียน แต่มันก็ไม่เข้าใจเรื่องนี้, หรือว่าเข้าใจเรื่องนี้ มันก็ ยังปฏิบัติไม่ได้.

นี่แหละขอให้สนใจกันที่ตรงนี้ว่า พระพุทธเจ้าตรัสว่า เห็นปฏิจ- สมุปปาท คือเห็นธรรม, เห็นธรรมคือเห็นตถาคต. ที่นี้การเห็นปฏิจสมุปปาท มันมีไม่ได้; เมื่อเห็นปฏิจสมุปปาทไม่ได้ ก็ไม่เห็นธรรม; เมื่อไม่เห็นธรรมก็ ไม่เห็นตถาคต.

นี่ทำไมเห็นปฏิจสมุปปาทไม่ได้? ข้อแรกที่สุดก็ต้องตอบว่า เพราะ มันไม่ได้เรียน มันไม่มีโอกาสเรียน. เอาละ, ถ้าว่าบวชเรียน ได้มีโอกาสเรียน, มันก็ยังเรียนผิด ๆ โน่น ยังสอนผิด ๆ เรียนผิด ๆ ไม่ถูกเรื่องโน่น : อ้าว, มันก็ ไม่เห็นอีกเหมือนกัน. เพียงแต่เรียนนี้มันไม่เห็น : มันเพียงแต่จำได้ หรือเข้าใจ.

หลักปฏิบัติให้เห็นปฏิจสมุปปาท

นี่ถ้าจะเห็น มันต้องปฏิบัติให้สิ่งนั้นปรากฏขึ้นมาจริง ๆ. เดียวนี้ มันปฏิบัติไม่ได้ เพราะมันเรียนไม่ถูกต้อง ไม่ตรงตามที่เป็นจริง : มีค่าเท่ากับ

ไม่ได้เรียน. เอ้า, ต้องเรียนให้ถูกต้อง ให้เพียงพอ แล้วก็ปฏิบัติให้มันถูกต้อง และเพียงพอ :-

ปฏิจสมุปบาทที่กล่าวไว้ว่า อย่าง : “เพราะมีเหตุนี้จึงมีอันนั้น, เพราะมีอันนั้นจึงมีอันนั้น, เพราะอันนั้นจึงมีอันนั้น” นะ เป็นเพียงวิชา หรือ หลักวิชา; ใ้อ้ที่การปฏิบัติมันไม่ใช่ปฏิบัติอย่างนั้น : มันมาปฏิบัติที่มีสติ ควบคุมอายตนะ เมื่อเกิดวิญญาณ เกิดผัสสะ แล้วให้ปัญญาและสติมาทันทั่วที่ ทันเวลา. สรุปสั้น ๆ ว่า ให้มีสติกับปัญญา หรือให้สติจนเอาปัญญามาโดยเร็ว เดียว ให้มาทันในเวลาผัสสะ, ควบคุมผัสสะนั้นไว้ อย่าให้มันเป็นผัสสะโง่.

เอ้า, มันก็ทำไม่ได้เสียอีก มันยากเกินไป; แล้วบางคนก็ไม่รู้ด้วยซ้ำไป ว่า ปฏิบัติในปฏิจสมุปบาทนั้น เป็นอย่างไร? เข้าใจว่า เอามาท่อง ท่องไปท่อง มา ท่องไปท่องมาแล้วก็เป็นการปฏิบัติ : นี่มันน่าหัว; อันนั้นมันส่วนวิชา จะ ท่องก็ท่องไปซิ มันไม่เป็นการปฏิบัติหรอก.

การปฏิบัติ ก็คือ เอาสติกับปัญญามาให้ทันขณะที่มีผัสสะ. ผัสสะนี้ เกิดจากใ้อ้ของ ๓ อย่างทำงานด้วยกัน คืออายตนะภายใน อายตนะภายนอก และ วิญญาณ, สติกับปัญญามาให้ทันในขณะที่ผัสสะก็พอแล้ว, ไม่ต้องถึงกับว่า มา ให้ทันในขณะที่ว่าตาถึงกับรูปและเกิดจักขุวิญญาณนะ - นั่นมันยังเร็วเกินไป มัน ยังไม่มีตีตนะ; แต่ถ้าว่ามาได้ก็ตีเหมือนกัน แต่มันอาจจะตีมากเกินไปก็ได้, คือว่า เมื่อตาเห็นรูป แล้วก็รู้ว่า - มีสติรู้ว่า ตาเท่านั้นหนอ รูปเท่านั้นหนอ, ครั้น วิญญาณเกิดขึ้น เป็นการเห็นทางตา ก็ว่าวิญญาณเท่านั้นหนอ ไม่มีอะไร; อย่าง นี้ก็คงจะตีมาก, แต่อาจจะมากเกินไป และปฏิบัติยากมากเกินไป. เอาแต่เพียงว่า เมื่อมันเกิดการกระทบระหว่างสิ่งทั้ง ๓ แล้ว มีสติปัญญาทันในขณะที่เกิดผัสสะ.

ทำไมจะมาทัน? มันต้องฝึกไว้คล่องแคล่ว – ฝึกสติและปัญญาไว้อย่างคล่องแคล่ว. ระบอบปฏิบัติ เช่น อานาปานสติครบทั้งชุด ทั้ง ๑๖ ขั้น นั้นนะ ถ้าฝึกดีจริง สมบูรณ์จริงแล้ว จะเป็นผู้มีสติและปัญญาอย่างเพียงพอ อย่างคล่องแคล่ว ทันแก่เวลาเสมอ. ฉะนั้น ต้องไปฝึกฝนให้มีสติ ให้มีปัญญา โดยระบอบปฏิบัติ; แล้วพอมันเกิดเรื่องจริง ๆ ก็ให้มัน – สติปัญญามาทันในขณะที่สำคัญที่สุด คือขณะแห่งผัสสะ : นี้ผัสสะมันก็ฉลาด, เกิดเวทนาขึ้นก็เป็นเวทนาฉลาด คือให้ความรู้แก่จิต ว่าเวทนานั้นคืออะไร สักว่าเวทนาเท่านั้นหนอคืออะไร, มันก็ไม่เกิดตัณหา ไม่เกิดอุปาทาน ไม่เกิดทุกข์ทั้งหมดทั้งปวง : เราเห็นที่ตรงนี้.

คำว่า “เห็น” นี้ ไม่ได้เห็นด้วยตา; มันเป็นเรื่องนามธรรม ต้องเห็นด้วยตาใจ ไม่ใช่ตาเนื้อ. ตาเนื้อสำหรับเห็นข้างนอก; แต่ถ้าเรื่องข้างใน ต้องเห็นด้วยตาใจ, เขาเรียกว่า ปัญญาจักขุบ้าง ธรรมจักขุบ้าง คือจักขุที่เห็นด้วยปัญญา แล้วเห็นธรรมะ. ธรรมจักขุ ก็เห็นธรรมะ : เมื่อเห็นธรรม ก็เห็นปฏิจัสมุปปาท, เห็นปฏิจัสมุปปาท ก็คือเห็นธรรม, เห็นธรรมคือเห็นตถาคต. ถ้าเห็นแต่ในหนังสือเรียน นี่มันไม่ใช่เห็น; แม้ในขณะที่ปฏิบัติ ก็ยังไม่เรียกว่าเห็น; ต้องสำเร็จในการปฏิบัติ ควบคุมมันได้ ทุกข์ไม่เกิดหรือทุกข์มันดับ เห็นอยู่ด้วยธรรมจักขุด้วยปัญญาจักขุ อย่างนี้เรียกว่า “เห็น”.

ฉะนั้น จะเอาปฏิจัสมุปปาทมาอ่าน มาท่อง มาอธิบาย มาถกมาเถียงกัน มันก็ไม่ชื่อว่าเห็น; ยิ่งมาถกกันในรูปแบบของปรัชญาแล้ว จะยิ่งเพื่อเชื่อไปไกลออกไป ๆ จนไม่มีประโยชน์อะไร; ต้องเอามาปฏิบัติควบคุมปฏิจัสมุปปาทนี้ได้ ฝ่ายเกิดก็ไม่เกิด ก็มีแต่ฝ่ายดับ แล้วก็เห็นด้วยปัญญาจักขุ ด้วย

ธรรมจักขุ ก็เห็นปฏิจสมุปบาท ผู้นั้นก็เห็นธรรม, ผู้ใดเห็นธรรม ผู้นั้นก็เห็นพระองค์.

พระองค์ชนิดนี้แหละ – พระพุทธเจ้าชนิดนี้เท่านั้น ที่จะอยู่กับเนื้อกับตัวของเราได้; เพราะว่าสิ่งที่เรียกว่า ปฏิจสมุปบาท นั้น มันก็เกิดดับอยู่ในภายในใจของเราอยู่แล้ว, หรือในทุกสิ่งก็ได้ มันมีกระแสแห่งปฏิจสมุปบาทแสดงอยู่ทั้งนั้น. แต่ไม่เอาเรื่องข้างนอก; เอาเฉพาะเรื่องข้างใน – กระแสแห่งปฏิจสมุปบาทเป็นไปในภายใน : เกิดทุกข์ เมื่อมีวิชาเป็นแม่บท, ไม่เกิดทุกข์ ในเมื่อดับวิชาเสียได้. นี่เห็นทั้งสองฝ่ายอย่างนี้ด้วยจิตใจ ก็รู้สึกด้วยจิตใจ; ภาษามคธตอนนี้ ต้องมีคำบัญญัติว่า “การเห็น คือการรู้สึก ด้วยจิตใจที่ประกอบอยู่ด้วยปัญญา”. นี่ธรรมจักขุ ปัญญาจักขุเห็นอยู่, ไม่ใช่ตาเนื้อนี้เห็นอยู่ ตาเนื้อนี้อาจจะหลับอยู่ก็ได้. แม้ตาบอด คนตาบอดก็เห็นได้, ถ้าเขาเข้าใจ และเขาปฏิบัติควบคุมอายตนะอยู่. นี่คือเห็นพระพุทธเจ้า.

เห็นที่ไหน? ก็เห็นข้างใน; เห็นข้างในมันก็อยู่ข้างในแล้ว ก็ไม่ต้องพูดกันอีก ไม่ต้องถกเถียงกันอีกว่าอยู่กับเนื้อกับตัวหรือไม่ เพราะมันอยู่ข้างในแล้ว. นี่พระพุทธเจ้าองค์จริงอยู่ข้างใน อย่างนี้.

เห็นพุทธะองค์จริงข้างใน ไม่ชูแก้วเหล่าข้ามพระเศียร ไม่โง่งเวลาทำผิด

ถ้ามีพระพุทธเจ้าอย่างนี้อยู่ข้างในแล้ว มือของคนนั้นจะไม่ไปหยิบแก้วเหล้ามากิน ไม่ไปหยิบแก้วเหล้ามาชูขึ้นท่วมหัว; ฉะนั้น พระพุทธเจ้าพระองค์

จริง ไม่มีใครเอาแก้วเหล้ามาขำพระเศียรของท่าน ไม่มีใครเอาแก้วเหล้ามา
ชูเหนือพระเศียรของท่านนั้น : ขอให้เข้าใจกันอย่างนี้บ้าง.

ไอ้คนที่ยังเอาแก้วเหล้ามาใส่ปากอยู่อย่างนี้ คนนั้นยังไม่เห็นปฏิจ
สมุบาท; ไม่เห็นธรรมะแม้แต่ในระดับต่ำ ๆ ตื้น ๆ. นี่คนชนิดนี้ไม่เห็นธรรมะ
แม้แต่ระดับต่ำ ๆ ตื้น ๆ; ไม่เห็นปฏิจสมุบาท มันก็ไม่เห็นพระพุทธเจ้า ไม่มี
พระพุทธเจ้า; แล้วมีความเป็นอันธพาล ชอบกินเหล้า มันก็กินเหล้า กินแล้วกิน
อีก, แล้วก็ไปซื้อพระเครื่องมาแขวนคอ ด้วยหวังจะให้รวย ให้สวย ให้มีอะไร
ต่าง ๆ มันก็หมดความหมาย.

พระเครื่องนั้น ก็เป็นแต่สักว่าพระเครื่อง; แล้วยังเอามารับการดู
หมิ่นดูถูก โดยยกแก้วเหล้าขำไปขำมาด้วย มันก็ยังไม่มีความหมายแหละ;
จะพุทธานิเทศกันสักกี่ร้อยครั้ง หรือจะซื้อมาตั้งหลายหมื่นบาท มันก็ไม่มี
ความหมาย.

ฉะนั้น แยกกันเด็ดขาด – แยกออกจากกันเสียให้เด็ดขาด ว่า “พระพุทธ-
เจ้าพระองค์จริง” นั่นคือ “ธรรมะ” ธรรมะคือ “การเห็นปฏิจสมุบาท” เห็น
อยู่แล้วข้างใน. เห็นธรรมะขนาดนี้แล้ว จะโง่งจะเขลาไม่ได้ มันทำผิดโง่งเขลา
ไม่ได้; ไม่ต้องพูดถึงว่าจะไปกินเหล้า จะไปฆ่าสัตว์ จะไปลักทรัพย์ จะอะไร มัน
มีไม่ได้.

นี่ใครมีพระพุทธเจ้าองค์นี้แล้วหรือยัง? อาตมาอยากจะถามว่า ใคร
มีพระพุทธเจ้าองค์นี้แล้วหรือยัง ที่อยู่ข้างใน? ไม่ต้องตอบดอก; ไม่ใช่ถามให้
ตอบ, ถามให้ไปคิดว่ามีแล้วหรือยัง – มีพระพุทธเจ้าอย่างนี้กันแล้วหรือยัง : นั่น

แหละเป็นพระพุทธเจ้าจริง. มีพระพุทธเจ้าจริง ต้องจริงนะ, ต้องชัดแจ้ง แจ่มแจ้ง ปรากฏอยู่จริง ๆ นะ, จึงจะเรียกว่ามี.

มีพระพุทธเจ้าองค์จริงแล้ว ควรกราบพระพุทธรูปไหม ?

ทีนี้ อาจจะเกิดปัญหาขึ้นมาบ้าง : พอมีพระพุทธเจ้าองค์จริง อยู่ในใจ อย่างนี้ตลอดเวลา สว่างไสวอยู่อย่างนี้, พอจะไปกราบพระเครื่อง หรือไปกราบพระพุทธรูปอิฐปูนอย่างไร มันก็ชักจะกระสับกระส่าย; เพราะว่ามีพระพุทธเจ้าองค์จริงอยู่ข้างใน แล้วจะไปกราบวัตถุสมมติว่าเป็นพระพุทธเจ้าอย่างนี้ มันกระสับกระส่าย.

ฉะนั้น บางทีอาจจะลืมกราบพระพุทธรูปไปก็ได้; หรือไปกราบเข้าแล้ว มันรำคาญ มันรู้สึกว่าเป็นการขบถต่อพระพุทธเจ้าพระองค์จริง เพราะไปถวายนามสักการะเคารพอะไรทั้งหมดทั้งสิ้น แก่สัญลักษณ์ของพระพุทธเจ้า วัตถุแทนของพระพุทธเจ้า. นับตั้งแต่พระธาตุลงมาถึงพระพุทธรูป ลงมาถึงพระเครื่องอะไรเหล่านี้ มันเป็นเพียงสัญลักษณ์ของพระพุทธเจ้า; และเมื่อพระพุทธเจ้าองค์จริงมีอยู่ข้างใน จะรู้สึกอย่างไร ?

เอาละ, ประองตองกันก็ได้ : ถ้าว่านี่มันเป็นสัญลักษณ์ – เห็นสัญลักษณ์แล้วก็กราบเพื่อให้ถึงองค์จริง, นี่ประองตองกันอย่างนี้ก็ได้อีก; แต่มันไม่มีเหตุผล เพราะว่าถ้ามีพระพุทธเจ้าองค์จริง ใจสัญลักษณ์มันก็ไม่มีความหมายนี้. เราไม่เคยได้ยินว่า พระอรหันต์กราบพระพุทธรูป; แต่มันจะเป็นเพราะว่าในสมัยพุทธกาล

ไม่มีพระพุทธรูป. ถ้าว่าเป็นพระอรหันต์สมัยที่มีพระพุทธรูป มันก็คงจะมีปัญหาว่า 'ไม่รู้จะกราบพระพุทธเจ้าทำไม? ไปกราบของแทนหรือของสมมติ มันก็ขบถต่อองค์จริงอย่างนั้นแหละ; ฉะนั้น ระวังให้ดี ระวังกันให้ดี ๆ.

เข้าใจว่ากราบสัญลักษณ์ ก็ให้มันเป็นเรื่องของสัญลักษณ์, แล้วให้รีบนึกถึงพระพุทธเจ้าองค์จริงอยู่ที่ไหน. ถ้ามีอยู่ข้างใน, เอ้า (กราบสัญลักษณ์) ก็ได้แล้วเหมือนกัน; แต่เดี๋ยวมันก็จะหัวเราะตัวเอง ว่าพระพุทธเจ้าองค์จริงมีอยู่ข้างใน แล้วก็ไปกราบวัตถุอะไรก็ไม่รู้ แทนพระพุทธเจ้าพระองค์จริง.

การที่จะมีพระพุทธเจ้าองค์จริงอยู่กับเนื้อกับตัว มันจะเป็นปัญหาขึ้นมาอย่างนี้ก็ได้.

แต่เอาตามาคิดว่า ถ้ายังจะต้องกราบพระพุทธรูปอยู่บ้าง ก็เพื่อเป็นตัวอย่าง เป็นระเบียบคำสอนที่ดี แก่คนที่เขายังไม่มีพระพุทธเจ้าพระองค์จริง. เหมือนอย่างว่า พระอรหันต์เป็นพระอรหันต์แล้ว ไม่มีประโยชน์อะไรที่ต้องถือวินัยกันอีก; แต่พระอรหันต์ท่านก็ยังอุทิศส่ำห้ปฏิบัติพระวินัย ระวังให้เป็นตัวอย่างที่ดี, ต้องอาบัติเข้าแล้ว ก็ไปแสดงอาบัติ ซึ่งมันไม่มีความหมายอะไรกับพระอรหันต์นั้นเลย แต่ท่านก็ทำไป ทนทำไป เพื่อว่าจะเป็นตัวอย่างที่ดี แก่คนที่ยังไม่เป็นพระอรหันต์.

ถ้าว่าจะต้องกราบต้องอะไรกัน ก็จะต้องตีความหมายกันอย่างนี้ ว่าให้เป็นตัวอย่างที่ดี; อย่าถือว่าเท่านั้นพอแล้ว แล้วก็หยุดเสีย; ให้พยายามทำให้พระพุทธเจ้าพระองค์จริง เกิดขึ้นในภายใน คือการเห็นปฏิจสมุขบาท ซึ่งเป็น

การเห็นธรรม, เห็นธรรมแล้วก็เห็นพระองค์จริง. แล้วมันมีให้เห็นอยู่ตลอดเวลา นะ : ให้อธิบายเรื่องปฏิบัติสมุปปาต มันมีให้เห็นอยู่ตลอดเวลา ถ้าไม่ใช่ฝ่ายเกิด ก็ต้องฝ่ายดับคือฝ่ายที่มีสติปัญญา ควบคุมผัสสะไว้ได้ มีอยู่ตลอดเวลา พระพุทธเจ้า พระองค์จริง มีให้เห็นอยู่ข้างในตลอดเวลา ก็เห็นเถอะ ก็รู้สึกเถอะ.

จะมีพุทธะองค์จริง ต้องมี “ประสูติ-ตรัสรู้-นิพพาน” ในใจ

เอ้า, ทีนี้ ก็จะพูดกันให้ละเอียดสักหน่อยว่า จะมีพระพุทธเจ้าพระองค์จริงอยู่ข้างในเรา - ในใจของเรา เรียกว่า “ที่เนื้อที่ตัวของเรา”, ท่านจะต้องกระทำให้ครบ เรื่องที่เกี่ยวกับพระพุทธเจ้า ก็คือให้มีการประสูติ การตรัสรู้ และการนิพพาน - ตามประการนี้ อยู่ในตัวของท่าน.

ที่ว่าประสูติแห่งพระพุทธเจ้า ก็คือว่า ให้เกิดจิตดวงใหม่ หรือให้ภาวะแห่งจิตดวงใหม่ ที่เห็นแจ้งในปฏิจกสมุปปาตนี้ - ให้จิตชนิดนี้ ให้ภาวะแห่งจิตชนิดนี้ เกิดขึ้นในจิตหรือใจนั้นแหละ ในสันดาน ในใจนั้นแหละ นี้เรียกว่าประสูติ, แล้วการเห็นแจ้งนั้น มันเป็นการ ตรัสรู้, ตรัสรู้แจ้งอย่างนี้ อวิชชาดับไป กิเลสดับไปเป็นนิโรธ แล้วความเย็นเกิดขึ้นมาแทน เป็น นิพพาน นิพพาน แปลว่าเย็น นี่คือการ ปรีนิพพาน.

พระพุทธเจ้าประสูติ ตรัสรู้ ปรีนิพพานอยู่ในหัวใจของเรา ซึ่งเราทำให้มีขึ้นมาได้ครบทั้งสามสถาน. การประสูติ การตรัสรู้ การปรีนิพพาน มีอยู่ในหัวใจของเราจริง ๆ ที่ว่าจะติดต่อกันไปตลอดเวลา ก็ยังดี; แต่ถ้าไม่อย่างนั้น แม้เป็นคราว ๆ ก็ยังดี.

ถ้ามีอะไรเกิดขึ้น ขอให้พระพุทธเจ้าเกิด-ประสูติ ตรัสรู้ ปรีชาญาณ
ขึ้นมาทันแก่เวลา ก็ยังคุ้มครองได้; เรียกว่าพระพุทธเจ้าเสด็จมาบางเวลา เพราะ
ว่าเราทำให้เกิดขึ้นบางเวลา : อย่างนี้ก็ดีกว่าไม่มีเสียเลย, ดีกว่ามาก ๆ ที่เดียว;
แต่ถ้าทำให้ตลอดเวลา ไม่เกิด ๆ ดับ ๆ อย่างนี้ก็ดีที่สุด.

ฉะนั้น จึงอยู่ด้วยสติสมบูรณ์อย่างยิ่ง ปัญญาเพียงพอ สำหรับจะ
ควบคุมอายตนะ คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ในลักษณะที่ถูกต้อง ซึ่งกระแส
ปฏิเจตสมุปบาทฝ่ายสมุทวารเกิดขึ้นไม่ได้; หรือเกิดขึ้นมาก็เพียงแต่ตั้งต้นเป็น
ผัสสะ แล้วก็หยุดดับไปเสีย เรียกว่ามันไปดับที่ตรงกลางก็ได้.

ไอ้ที่จะไม่ให้เกิดเลยนี่มันยากกว่า เพราะว่าตามันก็เห็นรูป ก็เกิดจักขุ-
วิญญาณ; แต่ถ้าเก่งจริงมันก็ทำได้ : ตาก็สักว่าตา รูปก็สักว่ารูป วิญญาณก็สักแต่
ว่าวิญญาณ ไม่ปรุงแต่งกันเป็นปฏิเจตสมุปบาท. นี้จะมีสติและปัญญาไวและมาก
พอถึงเพียงนี้ได้หรือไม่ ก็ไปคิดดู; ถ้าทำได้ก็วิเศษ แล้วควบคุมให้เป็นไปตลอด
เวลา.

มันก็สูงสุดแหละ : มีพระพุทธเจ้าแท้จริงอยู่กับเรา จนกระทั่งกลายเป็น
เป็นเรา เรากลายเป็นพระพุทธเจ้าไปเสีย. นี่เดียวไม่กล้าพูด ไม่กล้าคิด เห็นว่า
มันจะดีเกินไป มันจะจ้วงจาบพระพุทธเจ้า.

ที่จริงอย่างลัทธิดีกว่า, อย่างดั่งกลัวยังนั้นเลย; ขอให้มันมีอย่างนั้น
เถอะ - ให้มีพระพุทธเจ้าแท้จริงอยู่กับเราตลอดเวลา จนดูเหมือนว่าเราก็กลายเป็น
พระพุทธเจ้าไปเสียแล้ว. นี่ก็ไม่ได้ดูหมิ่นพระพุทธเจ้าอะไรมากมาย, ถึงอย่างไร
เราก้ยังเป็นอนุพุทธเจ้าอยู่นั่นแหละ เพราะเราต้องฟังคำสั่งสอนของพระองค์ รับ
เอามาปฏิบัติ.

เราหาได้เป็นพระพุทธเจ้าเทียมพระพุทธเจ้า คือ “สัมมาสัมพุทธเจ้า” ไม่, ยังเป็นพระพุทธเจ้าที่เดินตามพระสัมมาสัมพุทธเจ้า – เกิดตาม คลอดตาม พระสัมมาสัมพุทธเจ้า; แต่ว่าความเป็นพระพุทธเจ้านั้นจะเหมือนกัน ก็ว่า รู้ถึงที่สุด ดับกิเลส แล้วเย็นเป็นนิพพาน – นี้จะเหมือนกัน.

เพราะฉะนั้น ขอให้มองเห็นว่า ไอ้ที่เราจะให้ มีพระพุทธเจ้าประสูติ ตรัสรู้ นิพพาน อยู่ในเรานี้ เป็นสิ่งที่ทำได้นะ; ถ้าตัดเสียว่าไม่เชื่อ ไม่สนใจก็ตามใจ. แต่ถ้าจะลองใคร่ครวญดู มันก็พอจะเห็นได้ ไม่เหลือวิสัย; ไม่เหลือวิสัย ในข้อนี้ ที่จะทำให้จิตดวงใหม่มันเกิดขึ้น แปรจากจิตดวงเก่า ๆ คือจิตโง่ ๆ (-ประสูติ), ให้จิตดวงใหม่มีความฉลาด รอบรู้ในเรื่องของธรรมะ แล้วกิเลสก็เกิดไม่ได้ คือกิเลสมันดับ โดยนิโรธธาตุ ซึ่งประจำอยู่ ในแสงสว่างแห่งปัญญา (-ตรัสรู้), เมื่อไอ้กิเลสคือความร้อนดับ ไอ้ปรินิพพานหรือนิพพานคือความเย็นก็ปรากฏตัวออกมา นี่พระนิพพานก็ปรากฏอยู่(-นิพพาน) : เราจึงมีทั้งประสูติ ทั้งตรัสรู้ และทั้งนิพพาน อยู่ในตัวเรา; จะเรียกว่า “มีพระพุทธเจ้าอยู่ที่เนื้อที่ตัวของเรา โดยแท้จริงตลอดเวลา” ก็ได้, หรือจะว่า “เดี๋ยวนี้เรากลายเป็นพระพุทธเจ้าเสียแล้ว” ก็ได้.

ไอ้คำว่า “เรา-เรา” ในที่นี้ อย่าเข้าใจไปว่า “เป็นตัวตนเป็นตัวเรายึดถืออะไร”; “เรา” – สมมติเรียกกาย ใจ หรือนามรูปถึงขนาดนี้ สมมติเรียกว่า “เรา” ต่อไปตามเดิม. เมื่อโง่ก็คือ “เรา”; เมื่อตรัสรู้ฉลาดแล้วก็คือ “เรา” : “เรา” – เรียก “เรา” โดยสมมติ. แต่โดยแท้จริงในภายใน มันย่อมเห็นเองว่า “มิได้มีเรา” เพราะมันตรัสรู้ รู้ธรรมะถึงที่สุดเสียแล้ว มันก็ “ไม่มีตัวเรา”. แต่มันก็ยังคงเหลือจิต – สิ่งที่เราเรียกว่า จิตนี้มันยังไม่ดับ ฉะนั้น จิตดวงใหม่นี้ได้เกิดขึ้น เรียกว่า

การประสูติ, จิตดวงใหม่นี้ประกอบอยู่ด้วยปัญญา เรียกว่า **ตรัสรู้**, จิตดวงใหม่นี้สัมผัสความเย็นเพราะความหมดไปแห่งกิเลส เรียกว่า **มัน นิพพาน** คือมันเย็น แต่ไม่ใช่ตาย – ไม่ใช่ร่างกายตาย.

พระพุทธเจ้าแท้จริงไม่รู้จักตายมีอยู่ตลอดกาล

ขอเตือนไว้แล้วเตือนไว้เล่าว่า **พระพุทธเจ้านั้นตายไม่ได้**; อย่าพูดไปตามประสาเด็ก ๆ. เด็ก ๆ เขาได้รับการสอนทางหนังสือในโรงเรียนว่า “พระพุทธเจ้าตายนั้นเขาเรียกว่า ‘นิพพาน’, ซ้ำตายเขาเรียกว่า ‘ล้ม’, พระเจ้าแผ่นดินตายเขาเรียกว่า ‘สวรรคต’”, อย่างนี้เป็นต้น : “พระพุทธเจ้าตาย” เขาเรียกว่า “นิพพาน” – นิพพานจึงมีความหมายว่าเป็นความตาย.

ต่อมาเด็ก ๆ ก็ได้รับคำบอกเล่าว่า “พระพุทธเจ้านิพพานแล้ว” สองพันกว่าปีมาแล้ว : เด็ก ๆ ก็คิดว่า **พระพุทธเจ้าตาย – ตายได้ ตายเป็น และตายแล้ว**; อย่างนี้เป็นอันตรายอย่างยิ่ง **แก่ความรู้ที่ถูกต้อง**. เพราะ **ว่าพระพุทธเจ้าที่แท้จริงนั้นตายไม่ได้ดอก; ใจที่มันดับได้ก็เรื่องสังขารทั้งนั้นแหละ – เกิดได้ก็สังขาร, ดับได้ก็สังขาร.**

พระพุทธเจ้าแท้จริงคือธรรม **ตัวธรรม ที่ไม่รู้จักตาย**; ยิ่งปฏิบัติสมุพบาท ซึ่งเป็นกฎของธรรมชาติ แล้วมันไม่ตายหรือ **ไม่รู้จักตาย** แล้วมันไม่รู้จักเกิดด้วย : **ไม่รู้มันมาได้อย่างไร? คำนี้อธิบายยาก และไม่ต้องอธิบาย**

ดีกว่าว่า สัจธรรมทั้งหลายที่เป็นกฎ มันเกิดขึ้นมาได้อย่างไร? ถ้ามันเกิดได้ มันก็ดับได้; เดียวนี้มันไม่มีการดับเลย มันก็ต้องไม่มีการเกิด, แล้วมันโผล่ขึ้นมาอย่างไร? นั่นมันตั้งอยู่อย่างไร? ยกไว้เป็นของที่ไม่ต้องอธิบาย; เหมือนกับพระเจ้าทั้งหลายนะ ที่พวกที่ถือพระเจ้า เขาจะไม่ตอบคำถามว่า ใครสร้างพระเจ้า? เขาไม่ต้องตอบคอก, พระเจ้าเกิดขึ้นมาอย่างไร? เขาก็ไม่ต้องตอบ.

สัจธรรม หรือพระธรรมในฐานะที่เป็นกฎนี้ก็เหมือนกัน ไม่มีใครสร้าง ไม่มีการเกิด; แต่มีอยู่ตลอดเวลา. กฎแห่งปฏิจจสมุปบาท มีอยู่ตลอดเวลา โดยไม่ต้องเกิด โดยไม่ต้องดับ; ใครเห็นเข้า ชื่อว่า “เห็นธรรม”, ใครเห็นธรรมชนิดนี้ ชื่อว่า “เห็นพระพุทธเจ้า”. ฉะนั้น พระพุทธเจ้าต้องไม่เกิด ต้องไม่ดับ ต้องไม่ตาย ต้องไม่อะไรหมด, ต้องเป็นนิรันดร ด้วยเหมือนกัน.

ฉะนั้น เรามีพระพุทธเจ้าชนิดนี้กันจะดีไหม; ขอฝากไว้ให้ไปคิดดู. ถ้าดี – เข้าต้องการ, แล้วก็มาสนใจเรื่องที่ว่า ทำอย่างไรเล่า มันจึงจะมีพระพุทธเจ้าชนิดนี้อยู่กับเนื้อกับตัว.

หลักธรรมที่เป็นศิลปะทำให้มีพระพุทธเจ้ามาอยู่กับเนื้อตัว

ต้องใช้ศิลปะแน่นอน เพราะว่าการทำนั่งငံးမေ့မေ့ ภาระการกระทำนี้มีประโยชน์เหลือประมาณ การกระทำนี้ฝีมือนะเอียดสุขุม ประณีตเหลือประมาณ : นี้ศิลปะ; ก็คือปฏิบัติธรรมะอย่างมีศิลปะ; ก็จะเข้าถึงตัวธรรมะคือปฏิจจสมุปบาท – เห็นพระพุทธเจ้าตัวจริง.

เราตีความกันอย่างนี้ได้ไหม : พระพุทธเจ้าตรัสว่า ผู้ใดเห็นธรรม ผู้นั้นเห็นเรา, ผู้ใดเห็นเรา ผู้นั้นเห็นธรรม. นี่ถ้าผู้ใด มีธรรม ละ? ผู้นั้นก็ต้องมีเราซิ : ผู้ใดมีเรา ผู้นั้นต้องมีธรรม, ผู้ใดมีธรรม ผู้นั้นมีเรา. เมื่อพระพุทธเจ้าตรัสไว้แบบนี้; เราก็มีธรรม มีธรรมก็คือมีพระพุทธเจ้า ฉะนั้น เราก็มีพระพุทธเจ้า อยู่ได้โดยแท้จริง อยู่ที่เนื้อที่ตัวของเรา คือในใจของเราละ.

นี่เราต้องเตรียมปฏิบัติ ให้เนื้อตัวของเราเป็นที่ประทับของพระพุทธเจ้า : ปฏิบัติกาย วาจา ใจ ทิฐิ ความคิดความเห็น อะไรให้ถูกต้อง ให้สมบูรณ์, เนื้อตัวเราก็จะเป็นสิ่งที่เหมาะสม ที่จะมีพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ มาประทับอยู่.

ขอให้ใช้ศิลปะแห่งการปฏิบัติศีล สมาธิ ปัญญา และโดยเฉพาะอย่างยิ่งก็คือ อริยมรรคมีองค์ ๘; หรือจะเป็นวิธีลัดอย่างไร ซึ่งให้มันเกิดอริยมรรคมีองค์ ๘ ก็ได้ทั้งนั้น. ปฏิบัติอานาปานสติอย่างเดียวให้เต็มที่ ให้สมบูรณ์ จะมีทั้งศีล สมาธิ ปัญญา.

ได้อธิบายแยกแยะให้เห็นชัดแล้วว่า ส่วนไหนเป็นศีล ส่วนไหนเป็นสมาธิ ส่วนไหนเป็นปัญญา ส่วนไหนเป็นมรรค ผล นิพพาน ในอานาปานสติ ๑๖ ขั้น ๑๖ ประการนั้น; ไปคู่ได้ ไปเปิดคู่ได้ แล้วกระทำความเข้าใจให้แจ่มแจ้ง, แล้วก็ปฏิบัติให้ซึมซาบด้วยใจ ด้วยธรรมจักขุ ด้วยปัญญาจักขุ, ก็สำเร็จประโยชน์ ในการที่จะ “มีพระพุทธเจ้าอยู่กับเนื้อกับตัวของเรา”.

แล้วอย่าลืมว่า ปฏิบัติศีล สมาธิ ปัญญาที่ดี ปฏิบัติอริยมรรคมีองค์ ๘ ก็ดี ปฏิบัติอานาปานสติทั้ง ๑๖ ขั้นนั้นก็ดี มันมีความหมายแห่งศิลปะเหลือประมาณ

ยิ่งกว่าประมาณ คือมันงดงามอย่างยิ่ง มีประโยชน์สูงสุด แล้วละเอียด ประณีต สุขุมอย่างยิ่ง ในการปฏิบัติ.

การเกิดโดยลักษณะ “โอปปาติกะ”

เอาละ, เป็นอันว่า พระพุทธเจ้านั้นไม่ตาย พระพุทธเจ้าไม่ใช่คน ไม่ใช่ยักษ์ ไม่ใช่มาร อย่างพระพุทธภยิตตรัสไว้เอง : อย่าเรียกฉันว่า คนธรรมดา ยักษ์ เทพ พรหม อะไรเลย, มนุษย์ก็ยังไม่เรียก; แต่จงเรียกฉันว่า “พุทธะ”เถิด. นี่พระพุทธเจ้าท่านตรัสไว้แบบนี้.

“เห็นพุทธะ” คือ “เห็นธรรม”; “เห็นธรรม” คือ “เห็นปฏิจสมุปบาท”. จิตใจที่เห็นปฏิจสมุปบาท เห็นธรรมะนั้นนั้นจะ ต้องเป็นพระพุทธเจ้าเสมอ; จะของใครก็ตามนะ : ของพระพุทธเจ้าพระสิทธัตถะนั้นก็ตาม, ของพระสาวกก็ตาม, ของใครก็ตาม; ถ้าเห็นสัจธรรม ธรรมสัจจะ ที่ชื่อว่า “ปฏิจสมุปบาท” ด้วยปัญญาจักขุ ด้วยธรรมจักขุแล้ว ก็ชื่อว่า “เห็นพระพุทธเจ้า”; เห็นธรรมะมีอยู่ในเรา ก็คือเห็นพระพุทธเจ้าในเรา.

จะทำให้พระพุทธเจ้าเกิดขึ้นในเราได้ โดยลักษณะแห่ง “โอปปาติกะ”. นี่ช่วยกันจำไว้ด้วยว่า เขามีความหมายสำหรับคำว่า “โอปปาติกะ” กันอย่างอื่นนะ. อาตมาไม่มีอย่างนั้นนะ; อาตมาเหมือนที่กำลังพูดนะ คือข้อความมันมีว่า “โอปปาติกะ” นั้นนะ คือ “การเกิดผลงขึ้นมาจากใจอย่างหนึ่งเต็มที คือโตเต็มทีเลย ไม่ต้องผ่านพ่อผ่านแม่ ไม่ต้องมีพ่อแม่” : เกิดผลงขึ้นมาเป็น

อย่างนั้นเลย ทันทีทันควันเลย; แล้วก็จะต้องไม่เป็นหญิงเป็นชายด้วย ไม่เป็นตัวผู้ ตัวเมียด้วย.

เกิดอย่างไร? ลองคิดดู : ไม่เกิดจากพ่อแม่ เกิดผลงขึ้นมาจากโตเต็มที่ไม่ต้องเป็นหญิงเป็นชายอะไร. เกิดอะไร? เกิดอย่างไร? เขาอธิบายกันว่า สัตว์ชนิดหนึ่ง ภายทิพย์ ภายเทิบอะไร ก็เรื่องมาก; ไม่อยากฟัง ไม่อยากจำ. แต่อยากจะพูดว่า จิตที่มันเปลี่ยนไปสู่สถานะอย่างอื่น นั่นแหละคือการเกิดใหม่ ไปเป็นอีกสภาพหนึ่ง; อย่างจิตปุถุชน เปลี่ยนไปเป็นจิตพระพุทธเจ้าอย่างนี้ มันเป็นการเกิดที่ไม่ต้องอาศัยพ่อแม่ ไม่ต้องเป็นเด็กก่อน แล้วก็ค่อย ๆ โตขึ้น, มันก็ผลงขึ้นมาจากโตเต็มที่ได้ตัว ไม่มีความเป็นหญิงเป็นชาย.

เมื่อพูดอย่างนี้แล้ว ก็อยากจะให้ได้พูดหรือว่าให้ได้ยินกันต่อไปว่า พระพุทธเจ้าพระองค์จริงนั้น ไม่ใช่คนนะ; ท่านห้ามไว้แล้ว ว่าอย่าเรียกฉันว่า มนุษย์ เทพ มาร พรหม คนธรรพอะไร, ให้เรียกฉันว่า “พุทธะ” นะ. ว่า “พุทธะ” นั้น ไม่ใช่หญิง ไม่ใช่ชายดอก; พุทธะนั้น ยังไม่ใช่คนเสียอีก, คือมันเป็น “พุทธะ” ไม่ใช่..., มันมีการเกิดอย่างที่เป็นพุทธะ ด้วยการตรัสรู้ผลงขึ้นมาจากจิตสภาพอย่างนี้ สู่อุจิตสภาพอย่างโน้น; ฉะนั้นร่างกายก็ไม่ใช่พุทธะ ฉะนั้นร่างกายตายก็ตายไป ไม่ใช่พระพุทธเจ้าตาย, พระพุทธเจ้ายังอยู่เสมอ คือธรรมะนั้นยังอยู่เสมอ. นี่พระอรหันต์ก็เหมือนกันแหละ : พระอรหันต์นั้นไม่มีหญิง ไม่มีชายนะ; ที่เรียกว่า พระเถรี พระเถระ นั้นมันสมมติข้างนอก สมมติข้างนอก, แต่ตัวพระอรหันต์แท้ ๆ ไม่เป็นหญิงไม่เป็นชาย เช่นเดียวกับที่พระพุทธเจ้าไม่เป็นหญิงไม่เป็นชาย และไม่เป็นมนุษย์ด้วย : เป็นธรรมะอย่างหนึ่ง ปราภฏที่จิตอย่าง

หนึ่ง. อย่างนี้อาตมาเรียกว่า การเกิด โดย “โอปปาติกะ” โดยวิธีโอปปาติกะ – “เกิดเป็นพระพุทธเจ้า” “เกิดเป็นพระอรหันต์”.

ถ้าชนิดเลว ๆ ก็เกิดเป็นอัมพาต : เมื่อคนนั้นมัน มีความคิดอย่างโจรมันก็เกิดเป็นโจร ในขณะที่จิตนั้น เต็มที่เลย; เมื่อ มีความคิดเป็นสัตว์เดรัจฉาน มันก็เกิดเป็นสัตว์เดรัจฉาน ในขณะที่จิตนั้น เต็มที่เลย; อย่างนี้เรียกว่า โอปปาติกะ เหมือนกัน คือ เกิดโดยจิต โดยไม่ต้องมีพ่อแม่ โดยไม่ต้องเป็นเด็กก่อน และโดยที่ไม่ต้องเป็นหญิง เป็นชาย อะไรที่ไหนดรอก : มันอยู่เหนือบัญญัติ หรือว่าเหนือความจำเป็นที่ต้องมีภาวะหญิง ภาวะชาย.

แต่เราก็ต้องนำเห็นใจแหละ : ตั้งแต่เด็ก ๆ นะ เราได้รับการเรียนพุทธประวัติมา พระพุทธเจ้าเกิดออกมาเป็นเด็กชายโน่น เป็นหนุ่ม แล้วแต่งงาน แล้วไปบวช แล้วเป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ท่านเป็นชายอยู่ตลอดเวลาอย่างนี้ แล้วเราก็รู้ว่าท่านเป็นคนนี้ แล้วก็ไปกษัตริย์ หรือเป็นอะไรไปตามที่เขาสมมติบัญญัติเรียกกันในสมัยนั้น; แต่พระพุทธเจ้าพระองค์จริง ท่านปฏิเสธว่า ไม่ใช่อย่างนั้น, เรียกกันว่า “พุทธะ” คือจิตที่ตรัสรู้สว่างไสวดับเย็นนี้เป็นพุทธะ.

นี่เราไม่ต้องเป็นห่วงดอก เรื่องความเป็นคน เป็นสัตว์ เป็นผู้หญิง เป็นผู้ชายอะไร ไม่ต้องไปเป็นห่วงให้เสียเวลา; มุ่งหมายแต่ว่าเป็นจิตที่มันสว่างไสวแจ่มแจ้ง เหมือนกับแสงสว่างลุกขึ้นมา กำจัดความมืดให้หมดไป, หรือว่ามันดับความร้อนได้ ความร้อนดับไป ก็เย็นเป็นนิพพานนี่.

นี่คือการทำให้มีพระพุทธเจ้าอยู่กับเนื้อกับตัวของเรา; จนกระทั่งพูดได้ โดยไม่ต้องกลัวผิดแหละว่า เราเป็นพระพุทธเจ้าเสียเอง เพราะว่าเราสมมติเอาจิต

ดวงนั้นเป็นเรา – จิตที่มันเปลี่ยนเป็นจิตที่รู้ เกิดขึ้นมาใหม่ เป็นจิตรู้ แล้วก็ดับ
กิเลส แล้วก็เย็นเป็นนิพพาน จิตนั้นมันเป็นพระพุทธเจ้า; เราก็ถือเอาจิตนั้นเป็น
เรา เราก็มีสิทธิที่จะเป็นพระพุทธเจ้า โดยลักษณะอย่างนี้.

นี่คิดดู : ศิลปะหรือไม่ศิลปะ ? มันยากง่ายก็มากน้อยเท่า? แล้วมันมี
ประโยชน์ก็มากน้อย? แล้วมันงดงามหรือไม่? ถ้ามันงดงามที่สุด มีประโยชน์
ที่สุด ประณีต ละเอียดสุขุมที่สุด มันก็จัดเป็นศิลปะได้; คือการกระทำอย่างนี้
เป็นศิลปะแห่งการมีพระพุทธเจ้าอยู่กับเนื้อกับตัวของเราตลอดเวลา; จะแขวน
พระเครื่อง หรือไม่แขวนพระเครื่อง ไม่เป็นประมาณ, จะเกี่ยวข้องกับพระพุทธรูป
หรือไม่ ก็ไม่เป็นประมาณ; เดียวนี้มีพระพุทธเจ้าพระองค์จริงอยู่ในเรา.

เอาละ, เป็นอันว่า อาตมาได้พูดถึงศิลปะที่เป็นชั้นปรมัตถะ ให้ท่าน
ทั้งหลายฟังอีกข้อหนึ่ง เป็นข้อที่ ๘ ในวันนี้ – ศิลปะแห่งการมีพระพุทธเจ้าอยู่กับ
เนื้อกับตัว จนกลายเป็นตัวเราไปเสียเอง; ซึ่งเป็นการบรรยายที่พอสมควรแก่เวลา
แล้ว และสมควรแก่อาตมา ที่วันนี้รู้สึกอ่อนเพลียมาก.

ขอยุติการบรรยายในวันนี้ไว้เพียงเท่านี้; เป็นโอกาสให้พระคุณเจ้าทั้ง
หลาย ท่านได้สวดบทธรรมคณสาชยาย ส่งเสริมกำลังใจของผู้ตั้งหน้าปฏิบัติธรรมะ
ต่อไป, ณ บัดนี้.

ศิลปะแห่งการครองชีวิต

– ๙ –

๗ มิถุนายน ๒๕๖๓

ศิลปะแห่งการอยู่กับนิพพานในชีวิตประจำวัน

ท่านสาธุชน ผู้มีความสนใจในธรรมทั้งหลาย,

การบรรยายประจำวันเสาร์แห่งภาควิสาขบูชา เป็นครั้งที่ ๕ ในวันนี้, อาตมาก็ยังคงกล่าวเรื่อง **ปรมัตตศิลปะแห่งการครองชีวิต** ต่อไปตามเดิม; แต่มีหัวข้อย่อยเฉพาะในครั้งนี่ว่า **ศิลปะแห่งการอยู่กับนิพพานในชีวิตประจำวัน**.

เป็นความจำเป็นที่จะต้องทบทวนความเข้าใจกับบางท่าน และเฉพาะท่านที่ไม่เคยฟังในครั้งแรก ๆ เกี่ยวกับคำว่า “ศิลปะ”; ผู้ที่เคยฟังมาบ้างแล้ว ก็

พอจะเข้าใจได้, แต่เมื่อมีหัวข้อถึงกับว่า “สามารถจะอยู่กับนิพพาน ตลอดชีวิตประจำวัน” อย่างนี้ ก็อาจจะเกิดความสงสัยขึ้นมาก็ได้ว่า มันจะมากเกินไปเสียแล้วกระมัง? สำหรับผู้ที่ยังไม่เคยฟังมาแต่ก่อนนั้น ขอให้เข้าใจความหมายของคำว่า “ศิลปะ” โดยหลักทั่ว ๆ ไปว่า เรามีความหมายสำหรับคำคำนี้คือ สิ่งนั้นงดงามอย่างยิ่ง, สิ่งนั้นสำเร็จประโยชน์อย่างยิ่ง, และ สิ่งนั้นก็ทำยาก เป็นงานฝีมืออันละเอียด สุขุม.

การปฏิบัติธรรมะให้สำเร็จประโยชน์ มีลักษณะเป็นศิลปะ; พระพุทธเจ้าทรงแสดงธรรม ประกาศพรหมจรรย์ไปในลักษณะของศิลปะ ในข้อที่ทรงยืนยันว่า มันต้องมีความงดงามทั้งเบื้องต้น ทั้งท่ามกลาง และเบื้องปลาย; พุทธบริษัทไปศึกษาธรรมะในลักษณะเช่นนี้ ก็มีการปฏิบัติธรรมะในลักษณะที่ให้สมกัน คือมีความงามในรูปแบบของศิลปะนั่นเอง; ขอให้ฟังไปก่อน ว่ามันจะเป็นไปได้อย่างไร อย่าเพิ่งเข้าใจว่ามันเป็นเรื่องพูดกันอย่างเล่นลิ้นตลบตะแลงหรือหลอกลวง.

นิพพานเป็นสิ่งที่สามารถทำให้มาอยู่ในชีวิตทุกขณะได้

นิพพานเป็นสิ่งที่เราจะมาอยู่กับเราได้ในชีวิตประจำวัน นี่ฟังดูมันน้อยคนที่จะเชื่อ; แต่เป็นเรื่องที่อยู่ในวิสัยของพุทธบริษัทจะฟังทำได้อย่างนั้น. เมื่อตะก็ทุกคนคงได้ยินเด็กร้องเพลง ที่ว่า “ป่าเขาลำเนาไพร สุขใจเหมือนมีนิพพาน อยู่คู่กับฉัน”; เมื่อเขาบรรยายถึงลักษณะของป่าที่น่าเอ็นอกเอ็นใจ แล้วก็บอก

คุณสมบัติของป่าเช่นนั้นว่า เมื่อบุคคล เข้านั่ง นอน ยืน เดิน อยู่ในป่าเช่นนั้น มันก็สุขใจเหมือนกับว่ามีนิพพานอยู่กับเขา. ข้อนี้เป็นคำกล่าวที่ถูกต้อง ตามความหมายนี้ คือว่า “มีความเย็นใจ”. ขอให้ระลึกนึกถึงคำว่า “เย็น” หรือ “เย็นใจ” นี้ ไว้ก่อนเป็นเดิมพัน เพราะพระนิพพานไม่มีอะไรมากไปกว่านั้น.

ทีนี้ก็จะกล่าวถึงคำว่า “ชีวิตประจำวัน” : บางคนก็ยังไม่แน่ใจว่ามันคืออะไร? หรือมีขอบเขตสักเท่าใด? อาตมาหมายความว่า หมายถึงในชีวิตปัจจุบันทุกอิริยาบถ ตลอดทั้งวัน ทุกหน้าที่การงานที่เป็นอาชีพ ทั้งในเวลาทำงานหนัก และแม้ในเวลาที่พักผ่อนหลับนอน : มันจะต้องเป็น(อย่าง)มันรวมเรียกในคำคำเดียวว่า “ชีวิตประจำวัน”. เมื่อจะเอา “นิพพาน” มาอยู่ด้วย ในชีวิตประจำวันตลอดวัน มันก็หมายความว่า อยู่ด้วยความเย็น ตามความหมายของคำว่า “นิพพาน” นี้ ตลอด ๒๔ ชั่วโมงทีเดียว. นี้จะเอาพระนิพพาน หรือความเย็น มาอยู่กับเราได้อย่างไร ทั้ง ๒๔ ชั่วโมงนั้น มันก็ต้องพิจารณากันต่อไป.

นิพพานนอกพุทธศาสนาเอามาอยู่ในชีวิตประจำวันไม่ได้

จะต้องพิจารณาคำว่า “นิพพาน” กันเสียก่อน. คำว่า “นิพพาน” นี้ มีทั้ง “ในพุทธศาสนา” และ “นอกพุทธศาสนา” และแถมยัง “ก่อนพุทธศาสนา” ไปเสียอีก. ถ้าเป็นเรื่องนิพพานนอกพุทธศาสนา ก็กล่าวได้ว่า เขามีอยู่ก่อนพุทธศาสนาเกิด. ข้อนี้มีหลักฐานปรากฏอยู่ในพระบาลี, หมายความว่า คนที่ไม่ได้รับนับถือพุทธศาสนา เป็นผู้มิตติปัญญาในระดับเจ้าลัทธิ ก็มาเฝ้าพระพุทธเจ้า และ

ขอร้องให้พระองค์ ทรงแสดง “นิพพานตามแบบของพระองค์”. คิดดูให้ดีเถิดว่า คำว่า “ตามแบบของพระองค์” หมายความว่า มันมีนิพพานแบบอื่น; เขามาขอให้ พระพุทธเจ้าทรงแสดงนิพพานแก่เขาตามแบบของพระองค์, หมายความว่า เขาคงจะไม่พอใจนิพพานตามแบบเดิมที่เขามีอยู่ เขาจึงแสวงหาให้มันแปลกออกไป จนกว่าจะเป็นที่พอใจ.

เกี่ยวกับคำสำคัญ ๆ ในพุทธศาสนานี้ ฟังรู้ไว้เถอะว่า มันตรงเป็นคำเดียวกันกับในลัทธิอื่น ซึ่งมีอยู่พร้อมกัน หรือก่อนกว่ากัน, เป็นคำดั้งเดิม เป็นคำดึกดำบรรพ์; เช่นคำว่า **พระอรหันต์** อย่างนี้มีใช้มาก่อน เขาหมายถึงมนุษย์สูงสุดในทางจิตใจ, แม้แต่คำว่า **พระสัมมาสัมพุทธเจ้า** เขาก็หวังกันอยู่ก่อน เขาใช้กันอยู่ก่อน ทั้งที่เขายังไม่รู้ว่าจะเป็นอะไรกันแน่; เรื่อง นรก เรื่อง สวรรค์ เรื่อง... สิ่งเหล่านี้ก็มีคำพูดที่ใช้กันอยู่ก่อน. และมันยิ่งกว่านั้นไปอีกก็คือว่า ไอ้คำเหล่านั้น ก็ ยืมไปจากคำชาวบ้านที่ใช้พูดกันอยู่; เช่นคำว่า นิพพาน นี้ ยืมไปจากคำชาวบ้านคือคำว่า “นิพพาน” นี้แปลว่า “เย็น” แปลว่า “ดับเย็น”. มนุษย์ธรรมดารู้จักความร้อนความเย็นแล้วทั้งนั้น แต่ก็ยังรู้ถึงเรื่อง “เย็นใจ” ด้วย ไม่ใช่เพียงแค่ “เย็นกาย” อย่างเดียว.

โดยคำพูดธรรมดาสามัญ “นิพพาน” แปลว่า “เย็น”; พูดกันอยู่ทั่วไป ไม่เกี่ยวกับทางธรรมะ ทางศาสนา ก็หมายถึงเย็นทั่ว ๆ ไป; ซึ่งอยากจะบอกกล่าวให้รู้กันอีกสักครั้งหนึ่งว่า “นิพพาน” แปลว่า “เย็น” ถ้าใช้กับวัตถุ ก็หมายถึง วัตถุเย็น, ของร้อน ๆ เย็นลง เช่นถ่านไฟแดง ๆ เย็นลงก็เรียกว่ามันนิพพาน, ข้าวต้ม ข้าวสวยออกมาจากหม้อยังร้อนอยู่กินไม่ได้ ก็ต้องรอกว่ามันจะ “นิพพาน”

เสียก่อน คือ “เย็นลง” เสียก่อน มันจึงจะกินได้. นี่ค่านิพพานใช้กันอยู่ทั่วไปในบ้านในเรือน; ไม่เกี่ยวกับธรรมะอย่างนี้.

(นิพพาน)นี้บางทีก็ใช้กับ **สัตว์เดรัจฉาน** ที่จับมาจากป่าคว่ำมาก เอามาฝึกจนไม่มีความดุร้ายเหลืออยู่ แม้แต่สักนิดเดียว : ก็เรียกว่าสัตว์ตัวนั้น เย็น หรือ นิพพานด้วยเหมือนกัน. นี่คำอย่างนี้ใช้กับสัตว์เดรัจฉาน.

ที่นี้ ครั้นมาถึงคน เขาก็พูดตามความรู้สึก : **อะไรเป็นที่เย็นนอกเย็นใจ เป็นที่พอใจอย่างยิ่ง เขาก็เรียกว่าเย็น,** แล้วก็ยืมคำคำนี้ ไปใช้ในความเย็นที่เขาพบขึ้นมาใหม่; ดังนั้นเราจึงมีการหาพบคำว่า “นิพพาน” ที่ใช้อยู่ในลัทธิอื่นนอกพระพุทธศาสนา. เช่นบาลีพรหมชาลสูตรที่ฆนิกายเป็นต้น มีชื่อเรียกว่า ทิฏฐธัมม-นิพพานวาทะ – ถือเอานิพพานในทิฏฐธรรม. นี่เป็นของลัทธิอื่น; ระบุไปยังความเต็มเปี่ยมของกามารมณ์นี้ว่าเป็นนิพพาน, ความสุขเกิดแต่ปฐมฌาน ทุตติยฌาน ตติยฌาน จตุตถฌาน แต่ละฌานเป็นลำดับทั้ง ๔ ฌาน นี้ก็ว่านิพพาน; เคยได้มาเป็น ๕ อย่าง ๕ ประการ เรียกว่า นิพพานในทิฏฐธรรม ในลัทธิอื่น.

พวกแรก คงจะเป็นพวกที่เขยิบขึ้นไปได้ทีแรก ตามความรู้สึกของตนว่า **ถ้าได้กามารมณ์เต็มเปี่ยม ตามความประสงค์ตามความต้องการแล้ว นั่นแหละคือนิพพาน** คือเย็นสบายถึงที่สุด; **นี้พุทธบริษัทยอมรับไม่ได้** : กามารมณ์นั้นมันยังต่ำหรือเลวเกินไปที่จะมาเป็นนิพพาน ในความหมายของพุทธบริษัท. แต่ก็มีลัทธิอื่นพวกอื่นเขาเคยถือนั้นกันมาแล้ว ว่ามันเป็นนิพพาน เพราะมันระงับความต้องการของเขาได้ทุกครั้งที่ได้มา, เรียกว่าพอใจเย็นใจทุกครั้งที่ได้มา, ส่วนที่จะกลับร้อนขึ้นมาอีกนั้นไม่ได้พิจารณา; หรือจะพูดโดยเอาเปรียบหน่อยก็ว่า ได้

กามารมณ์เต็มเปี่ยมตลอดเวลาไม่มีขาดตกบกพร่อง และไม่มีเวลาหายไป, หมายความว่าอยู่ด้วยกันตลอดเวลา เขาจึงอยากจะพูดว่าเป็นนิพพาน. ในครั้งก่อน พุทธกาล ได้มีความเชื่ออย่างนี้, หรือแม้ในครั้งพุทธกาลก็อาจจะมิ; แต่สังเกตดู เห็นว่าในตอนหลังนี้ ความเต็มเปี่ยมด้วยกามารมณ์นั้น จะไม่เรียกว่านิพพานกัน เสียแล้ว, กลายเป็นเรียกว่าสวรรค์แทน, ความสมบูรณ์ด้วยกามารมณ์ จึงกลายเป็นเรื่องของสวรรค์ ไม่ถึงนิพพาน; แต่อย่าลืมว่า เคยมีพวกบัญญัติกามารมณ์ เต็มเปี่ยมนั้นว่าเป็นนิพพาน.

ที่นี้ก็มาถึง ฌานทั้ง ๔ ให้เกิดความสุข เป็นที่พอใจแก่บุคคลผู้แรกพบ เพราะว่าก่อนหน้านั้นมันไม่มี. มันเกิดมีฤทธิมนีองค์ใดก็ตาม พบการปฏิบัติทางจิต มีสมาธิถึงขั้นที่เรียกว่าปฐมฌาน มาในครั้งแรก เขาก็พอใจอย่างยิ่ง, ไม่เคยรู้กันมาก่อน ไม่เคยชิมกันมาก่อน ก็แตกตื่นกัน ถึงขนาดบัญญัติให้เป็นนิพพาน; ต่อมา ทำให้ดีไปกว่านั้น ก็เป็นทุติยฌาน ตติยฌาน จตุตถฌาน ตามลำดับ ก็เกิดถือเอาไอ้ฌานแต่ละฌานที่สูงขึ้นไปเป็นนิพพาน; แยกเป็นพวก ๆ กันไป. จึงเกิดมีนิพพานในสิ่งที่เรียกว่าฌานทั้ง ๔ เพราะว่าเมื่อเข้าสู่สมาธิหรือฌานชนิดนั้นแล้ว มันก็เย็นจริงเหมือนกัน เพราะอำนาจของสมาธินั้นทำให้กิเลสไม่ปรากฏ.

ที่นี้เราก็มาคู่กันในเรื่องที่ว่า การที่จะมีฌานไปทุกอริยาบถนั้นมันทำไม่ได้; แม้ว่าจะมีข้อความที่ทำให้บางคนหลงไปว่ามีฌานได้ทุกอริยาบถ ก็เป็นเรื่องที่ไม่สมแก่เหตุผล, เช่นพระบาลีที่ว่า เมื่อใดจิตเข้าถึงจตุตถฌาน “นั่ง” ในที่ใดที่นั้นก็เป็นที่นั่งทิพย์, “นอน” ในที่ใดที่นั้นก็เป็นที่นอนทิพย์, “ยืน” ในที่ใดที่นั้นก็เป็นที่ยืนทิพย์, “เดิน” ในที่ใดก็เป็นที่เดินทิพย์ : บางคนอาจจะเข้าใจว่าอยู่

ในฉันทิณินได้. ซ่อนนี้เป็นไปไม่ได้ ตามความรู้ความเข้าใจที่ได้ศึกษามา; มันกลายเป็นแต่เพียงว่ารสแห่งจตุตถฉันทิณินยังอยู่ แต่บุคคลนั้นต้องออกจากฉันทิณินจึงจะเดินได้, เดินทั้งอยู่ในฉันทิณินมันเดินไม่ได้, แต่ว่าอิทธิพลของฉันทิณินนั้นยังอยู่ยังเต็มอยู่ในความรู้สึก ออกจากฉันทิณินแล้วก็เดินได้. นี้ทำให้เราพูดได้ว่า เราไม่อาจจะมีความในทุกอริยาบถ และในทุกการเคลื่อนไหว เช่นกำลังทำงานอยู่.

สมมติว่าชาวนาโถนาอยู่ จะมีความเย็นของนิพพานได้อย่างไร; ถ้าเอาเรื่องของฉันทิณินโดยตรงมันก็มีไม่ได้ มันต้องหยุดโถนาไปนั่งสมาธิ; แต่เรายังมีนิพพานอีกชนิดหนึ่ง ซึ่งจะทำให้มีได้ในทุกอริยาบถ ในทุกที่การทำงาน ในทุกการทำงาน ในเวลาทำงาน หรือในเวลาพักผ่อน ซึ่งจะได้อีกต่อไป.

สำหรับฉันทิณินทั้ง ๔ นั้นเป็นอันว่า เป็นนิพพานนอกพุทธศาสนา บัญญัติว่าเป็นนิพพานมาก่อนพุทธกาล; อันนี้พอจะอนุมานได้ว่า เป็นนิพพาน, แต่เนื่องจากไม่อาจจะมีได้ในทุกอริยาบถ จึงไม่เอามาถือว่าเป็นนิพพาน ในกรณีที่เรากำลังศึกษา, และยังเป็นลัทธิอื่น คือไม่ใช่พุทธศาสนานั้นเอง. นิพพานนอกพุทธศาสนา ก็มีอยู่อย่างนี้; แต่เราไม่สามารถเอามาอยู่กับเราได้ในชีวิตประจำวัน ทุกอริยาบถ.

นิพพานที่เอามาอยู่ในชีวิตประจำวันได้

เฮ้, ที่นี้ก็จะได้อุ นิพพานในพุทธศาสนาหันต่อไป ว่าจะมีทางที่จะเอามาอยู่กับจิตใจ อารบรคอยู่ที่จิตใจ ในทุกอริยาบถได้อย่างไร? นิพพานในพระ

พุทธศาสนานั้น ก็หมายถึง **สิ่งที่เรียกว่างามในเบื้องปลายของพรหมจรรย์**. งามเบื้องต้น งามท่ามกลาง งามเบื้องปลาย; ใ้งามที่สุด คือเบื้องปลายของพรหมจรรย์นั้น เล็งถึงนิพพาน, โดยความหมายที่แท้จริงนั้น **“เป็นที่สิ้นสุดแห่งความทุกข์”** แต่เราเอามาสมมติเรียกให้ชาวบ้านฟังง่าย ๆ ว่า “ยอดสุข” หรือ “สุขอย่างยิ่ง”. ภาษาธรรมะแท้ ๆ จะไม่มีคำว่า “สุขอย่างยิ่ง”, นอกจากเป็นภาษาสมมติสำหรับระดับทั่วไปของบุคคลที่มีตัวตน. ในระดับธรรมะแท้จริง พระพุทธเจ้าท่านตรัสแต่ว่า **ที่สิ้นสุดแห่งความทุกข์**.

นิพพานนั้น **“เป็นที่สิ้นสุดแห่งความทุกข์”** ที่เราเอามาสมมติเรียกกันว่า “ยอดสุข”; นิพพานในพระพุทธศาสนา มีความหมายต่างจากลัทธิอื่น ก็ตรงที่ว่า **เมื่อว่างจากกิเลส – เมื่อจิตว่างจากกิเลสซึ่งเป็นเสมือนไฟ ก็ไม่มีความร้อน แล้วก็มีคามเย็น** : นี้ความหมายของนิพพานในพุทธศาสนาที่ต่างจากลัทธิอื่น.

คำว่า “เย็น” นี้ ขอให้เข้าใจว่า ต้องมีของร้อนซึ่งดับลงไป แล้วมันจึงจะรู้สึกเย็น; เพราะคำว่า “เย็น” มันก็ต้องอาศัยเหตุปัจจัยอื่น ๆ มันจึงจะเย็น. เมื่อของร้อนดับลงไป หายไป ความรู้สึกว่ายเย็น คือไม่มีร้อนมันก็เกิดขึ้น; เหมือนเราเอาน้ำมาราดเข้าที่ผิวหนังของเรา ใช้น้ำมันชะหรือพาเอาความร้อน ออกไปจากผิวหนัง, น้ำพาเอาความร้อนออกไปจากผิวหนังได้เท่าไร เราก็รู้สึกเย็นเท่านั้น; ฉะนั้น ต้องมีการดับไปแห่งความร้อน มันจึงจะมีสิ่งที่เรียกว่าเย็น. **นิพพานในพุทธศาสนา** : มีกิเลสเป็นเหมือนกับไฟ หรือความร้อน, กิเลสดับไปเท่าไร ให้ความเย็นก็เกิดขึ้น; **นิโรธะ** แปลว่าดับ, มาก่อน คือดับแห่งความร้อน, แล้วก็ถึงนิพพานะ คือเย็น ซึ่งเป็นผลแห่งการดับของความร้อน.

นิพพานมีหลายระดับ แต่มีรสชาติเดียวกัน

ทีนี้ก็ต้องพิจารณากันให้ดีในข้อที่ว่า 'ไอ้ เย็นหรือดับไปแห่งความร้อนนี้ มันมีได้หลาย ๆ ระดับ ไม่ใช่มีแต่ระดับสูงสุดอย่างเดียว, ระดับที่ยังไม่สูงสุด มันก็ยังมี; ระดับไม่สูงสุดนี้ หมายถึงดับไปบางส่วนก็ได้, หรือดับเพียงชั่วคราวก็ได้. เย็นชั่วคราว มันก็เย็นอย่างเดียวกันกับเย็นถาวร, เริ่มเย็นน้อย มันก็มีความหมายอย่างเดียวกับเย็นมาก; เหมือนกับว่า เรากินเกลือ หรือกินน้ำตาล มันก็ได้รสแห่งเกลือเค็ม รสแห่งน้ำตาลหวาน, กินมากมันก็หวาน กินน้อยมันก็หวาน, กินบ่อย ๆ คือเป็นครั้งคราวมันก็หวาน, กินไม่หยุดมันก็หวาน, กินถึงที่สุดไม่หยุดเลยมันก็คือ หวาน : ไอ้หวานนั้นก็เป็นอย่างเดียวกัน, เค็มนั้นก็เป็นอย่างเดียวกัน. เพราะฉะนั้น เราอาจจะมีการว่า "เย็น" นี้ได้หลายระดับ คือมาก-น้อยบ้าง ชั่วขณะบ้าง ตลอดกาลบ้าง : ขอให้คอยสังเกตให้ดี ๆ ว่ามันมีรสอย่างเดียวกัน. กินเกลือชนิดหนึ่งก็จะรู้รสเกลือ เหมือนกับที่เรากินเกลือมาก ๆ; กินเป็นครั้งคราวกับกินตลอดกาล มันก็มีความเค็มคือมีรสชาติเหมือนกัน.

นี่ขอให้ถือเป็นหลักในขั้นต้นว่า แม้สิ่งที่เรียกนิพพาน ในพระพุทธศาสนา ซึ่งจะเรียกว่ามีรสนั้น เพราะดับความร้อนนั้น มันก็มีได้หลายระดับ; เพื่อให้เข้าใจในข้อที่ว่า มีได้หลายระดับ เราก็จะได้พิจารณากัน ถึงสิ่งที่เรียกว่า "วิมุตติ" :-

วิมุตติ แปลว่า หลุดพ้น คือหลุดพ้นจากการเบียดเบียนของกิเลส เรียกว่าวิมุตติ; วิมุตตินี้ มีได้หลายระดับ. ฟังเข้าใจว่า คำว่า "เจโตวิมุตติ ปัญญา-

วิมุตติ” นั้น เรายังเข้าใจผิดกันอยู่ : คนโดยมากจะเข้าใจว่า พอเอ่ยถึงเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติ ก็ถือว่าเป็นเรื่องหลุดพ้น ในระดับสูงสุดคือเป็นพระอรหันต์. แต่มีข้อความในพระบาลีแสดงว่า **ไม่เป็นเช่นนั้น** : เจโตวิมุตติปัญญาวิมุตติที่สิ้นอาสวะ – ที่มีความสิ้นอาสวะนั้น จึงจะเป็นวิมุตติในระดับของพระอรหันต์; ถ้ายังเป็นในระดับต่ำกว่านั้นลงมา ก็ยังเรียกว่า **ตัทธวิมุตติ บ้าง, วิกัมภณวิมุตติ บ้าง; ต่อเมื่อเป็นถึงสมุจเฉทวิมุตติ ก็หลุดพ้นโดยสิ้นเชิง จึงจะเป็นวิมุตติของพระอรหันต์.**

ในบางกรณียังอธิบายได้ว่า สมุจเฉทวิมุตติ หมายถึง วิมุตติของพระอรหันต์บุคคลขั้นต้น ๆ ก็ยังได้ คือกิเลสสำหรับพระอรหันต์บุคคลในขั้นนั้น ๆ มันถูกทำลายไปหมดสิ้น – หมดสิ้นสำหรับขั้นนั้น ๆ, ไม่ใช่ทั้งหมดทั้งสิ้นของกิเลสทั้งหมด. ฉะนั้นพระโสดาบัน ก็มีสมุจเฉทวิมุตติตามแบบของท่าน, พระสกิทาคามีก็มีสมุจเฉทวิมุตติตามแบบของท่าน, พระอนาคามีก็มีสมุจเฉทวิมุตติตามแบบของท่าน, พระอรหันต์ก็มีตามแบบของท่าน; ดังนั้น ในหมู่พระอรหันต์แท้ ๆ ก็ยังมีวิมุตติที่ลดหลั่นกัน, ล้วนแต่เรียกว่าวิมุตติทั้งนั้น.

นี่เจโตวิมุตติ คือหลุดพ้นด้วยอำนาจแห่งจิต, ปัญญาวิมุตติ – หลุดพ้นด้วยอำนาจแห่งปัญญา; แต่ว่าจะหลุดพ้นแบบไหน ก็ต้องมีปัญญาทั้งนั้น. **พวกเจโตวิมุตติ** นี้ มีอำนาจจิตมาก่อน แล้วจึงมีอำนาจของปัญญาที่มีรวมอยู่ในนั้นเป็นเครื่องทำลายกิเลส; **พวกปัญญาวิมุตติ** มีสมาธิน้อยไม่ออกหน้า อาศัยปัญญาเป็นเครื่องทำลายกิเลส แต่มันก็มีสมาธิเจืออยู่ตามสัดส่วน ในสิ่งที่เรียกว่าปัญญานั้น. มันจะมีสมาธิโดยไม่มีปัญญา มีปัญญาโดยไม่มีสมาธินั้น มันเป็นไปได้, มันมีอยู่แต่ว่า **อะไรมันออกหน้าหรือมาก่อน.** ถ้าสมาธิ หรืออำนาจของสมาธิมา

ก่อน ปัญญาตามโดยอัตโนมัติ มันก็เป็นพวก “เจโตวิมุตติ” โดยชื่อ; ถ้าปัญญามาก่อน สมาธิตามโดยอัตโนมัติมันก็เรียกชื่อว่า “ปัญญาวิมุตติ”.

แต่ที่เป็นไปโดยแท้จริงนั้น มันต้องมีทั้งสอง : พระพุทธเจ้าตรัสเรียกรวม ๆ กัน ในคราวเดียวว่า เจโตวิมุตติปัญญาวิมุตติ เป็นความรู้สองชนิดอยู่. ในบาลีบางแห่งตรัสว่า “เด็ก ๆ มันยังขาดความรู้เรื่องเจโตวิมุตติปัญญาวิมุตติ, มันจึงมีความรู้สึกยินดีในเวทนา เกิดตัณหา เกิดอุปาทาน และเกิดทุกข์; ถ้าว่าเด็ก ๆ มันมีความรู้ได้ หรือสามารถจะรู้ได้ ในเรื่องนี้ คือเรื่องเจโตวิมุตติปัญญาวิมุตติแล้ว, เด็ก ๆ เหล่านั้น ก็จะสามารรถรู้เท่าทันเวทนา ควบคุมเวทนา ไม่เกิดตัณหา ไม่เกิดอุปาทาน และไม่เกิดทุกข์.

นี่ความหมายตามธรรมดา มีอยู่อย่างนี้; จึงเป็นหลักที่ยึดถือได้ว่า **สิ่งที่เรียกว่า “เจโตวิมุตติปัญญาวิมุตติ” นั้น มีได้หลายระดับ และหมายถึงที่เป็นระดับสูงสุดก็ได้ และหมายถึงระดับที่รอง ๆ ลงมาก็ได้.** ฉะนั้น ขอให้ถือว่า มันจะเป็นวิมุตติไหน รสของมันก็อย่างเดียวกัน : มันจะเป็นวิมุตติ – ตทั้งคะ คือ โดยเผอิญ หรือว่าวิกัมภณะ – โดยตั้งใจข่มขี้ หรือ สมุจเฉตะ เพราะว่าตัดกิเลสโดยสิ้นเชิง, ถ้ามันมีอาการแห่งวิมุตติ คือจิตหลุดจากอำนาจของกิเลสแล้ว มันมีผลคือความสุขซึ่งมีรสอย่างเดียวกัน, มันก็ต่างกันแต่เพียงว่าอันหนึ่งมันไม่สมบูรณ์ อันหนึ่งมันสมบูรณ์ อันหนึ่งมันชั่วขณะ อันหนึ่งมันตลอดกาล.

ดังนั้นจึงมีพระนิพพานที่กล่าวไว้ ในลักษณะต่าง ๆ กัน เช่น สามายิกนิพพาน – นิพพานชั่วครู่ ชั่วสมัย กับนิพพานที่สามายิกะ คือไม่ชั่วครู่ไม่ชั่วสมัย, ทิฏฐธัมมิกะ คือนิพพานที่เห็นได้ในทิฏฐธรรม ปราภุแก่ความรู้สึกของ

บุคคลนั้นที่นี้และเดี๋ยวนี้, สันติภูฏิกนิพพาน – นิพพานที่ผู้มันเห็นเอง, ปัจจัตตนิพพาน – นิพพานเฉพาะตน; และยังมีเรียกว่า ตังคานิพพาน หรือ วิกขัมภนนิพพาน เช่นเดียวกับวิมุตตินั้นด้วย.

หมายความว่า จะเป็นนิพพานชั่วขณะ หรือนิพพานตลอดกาล ไร้อรสของนิพพานก็เป็นอย่างนั้นคือเย็น, จะเป็นสันติภูฏิกนิพพาน หรือปัจจัตตนิพพาน รสมันก็เย็น, หรือว่ามันจะเป็นตังคะหรือวิกขัมภณะ รสมันก็เย็น. เข้าใจข้อนี้กันก่อน ว่าถ้ากิเลสมันว่างไป ไม่มีกิเลสแล้ว จะเป็นเรื่องชั่วคราว หรือเป็นเรื่องตลอดกาล มันก็เย็นเป็นนิพพาน รสอย่างเดียวกัน : นิพพานเล็ก นิพพานน้อย นิพพานชั่วขณะ นิพพานตลอดกาล นิพพานเห็นเอง นิพพานไม่เห็นเอง เหล่านี้ก็ล้วนแต่มีรสเดียวกันคือ “เย็น”. ให้นึกถึงเรื่องกินเกลือ หรือกินน้ำตาลอีกครั้งหนึ่ง : จะกินมากกินน้อย กินทีเดียวกินหลายที ก็มันก็คือรสเต็มรสหวานอย่างเดียวกัน.

สรุปความว่า ความหมายของนิพพานนั้น ไม่ใช่เฉพาะเรื่องของพระอรหันต์พวกเดียว; เอามาใช้ได้แม้ในกรณีของผู้ที่ยังไม่เป็นพระอรหันต์ คือยังเป็นเสขะ – เช่น โสคาบัน สกิทาคามี อนาคามี เป็นต้น แม้กระทั่งถึง ยังเป็นบุรุษนอยู่ – ยังเป็นบุรุษนอยู่ เมื่อกิเลสไม่รบกวนโดยเหตุบังเอิญใดๆ ก็ตาม มันก็มีความรู้สึกเย็นเป็นนิพพาน. หรือเอาอีกทีหนึ่งก็ว่า เมื่อกิเลสยังไม่เกิดขึ้นในจิต จิตนี้ก็เสวยรสแห่งพระนิพพาน คือเย็น; เหมือนกับว่า คนบางคน เดินเข้ามาในสวนโมกข์, พอถึงร่มเงาที่เชือกเย็นนั้น บอกว่าทำไมมันสบายใจบอกไม่ถูก, ก็คือว่าเผชิญเวลานั้น กิเลสไม่รบกวนเลย เย็นเป็นสุข บอกไม่ถูกอย่างนี้เป็นต้น. คน

นี่ก็ไม่ใช่พระอรหันต์ คนนี้ก็ยังเป็นบุคคล; หากแต่ว่ากิเลสไม่รบกวนอย่างยิ่ง จิตมันว่างจากกิเลสอย่างยิ่ง : มันรู้สึกเย็น บอกไม่ถูก. หรือว่าจะไปเที่ยวบนยอดเขา ทำไม่รู้สึกรสขายอย่างยิ่ง, ไปเที่ยวริมทะเลทำไม่รู้สึกรสขายอย่างยิ่ง, เพราะว่าธรรมชาติมันช่วย ธรรมชาติมันช่วยป้องกันบีบคั้นไม่ให้เกิดการเบียดเบียนของกิเลส : มันก็เย็น. เย็นในใจนี้ เรียกว่า “รสของพระนิพพาน”.

ขอให้จำความหมายของคำว่านิพพานไว้อย่างกว้าง ๆ ว่ามันเย็น, ถ้ามันเย็นแล้วมันก็เป็นรสของนิพพาน : หมายถึงเย็นทางจิตทางวิญญาณ ไม่ใช่เย็นที่ผิวหนัง. เย็นด้วยอำนาจที่ไม่มีอะไรเผาผลาญจิตให้เราร้อน ไม่มีกิเลสใดๆ ไม่มีผลกระทบใดๆ ไม่มีอะไรมาทำจิตให้เราร้อน มันก็เป็นนิพพาน; จะเป็นนิพพานระดับไหนก็เย็นเหมือนกัน. ฉะนั้น เราอาจจะเอานิพพานมาอยู่กับเราได้ตลอดทั้งวันทั้งคืน ก็โดยอาศัยเอาความเย็นซึ่งเป็นความหมายของนิพพานนี้ มาอยู่กับเราให้ได้.

นิพพานมีอยู่เป็นพื้นฐานของจิต

ข้อเท็จจริง : ที่นี้ก็ข้อเท็จจริงโดยพื้นฐาน ที่เราจะต้องมองให้เห็นชัด, ไม่ใช่คิดคำนวณคาดคะเน, จะต้องมองให้เห็นชัดลงไปว่า นิพพานนั้นมีอยู่เป็นพื้นฐานของจิต, จะเรียกว่า “เมื่อจิตว่างจากตัวกู-ของกู” ก็ได้. จิตมีตัวกู-ของกู นั่นคือ จิตเกิดกิเลส; เมื่อจิตยังไม่เกิดกิเลส ก็เรียกว่าจิตยังว่างจากตัวกู-ของกู. ความว่างจากกิเลส นั้นเป็นพื้นฐาน, กิเลสมันเพิ่งเกิดขึ้นเป็นคราว ๆ

นี้; ฉะนั้นตัวกูก็เหมือนกัน ความรู้สึกที่เป็นตัวกู-ของกู มาเป็นคราวๆ เกิดขึ้นเป็นคราวๆ, ความว่างจากตัวกู-ของกูนี้มีอยู่เป็นพื้นฐาน. แต่ว่าพวกอื่น ที่อื่น คณาจารย์อื่น เขาอาจจะไม่พูดอย่างนี้; เขาอาจจะพูดตรงกันข้ามว่า “กิเลสมีอยู่เป็นพื้นฐานตลอดเวลา เราต้องควักกิเลสออก”; ฉะนั้นไอ้หลักปฏิบัติของเขามันจึงเป็นอีกอย่างหนึ่ง เพราะเขาถือว่ากิเลสมีอยู่ตลอดเวลา แม้แต่หลับ, เขาก็สู้กันกับกิเลสตลอดเวลาแม้แต่หลับ. เราถือหลักว่า จิตไม่มีกิเลสเป็นพื้นฐาน จิตว่างจากกิเลส; เราเพียงแต่ระวัง อย่าให้โอกาสแก่กิเลส.

ความที่จิตว่างจากกิเลสไม่มีกิเลสเป็นพื้นฐานนี้ อาศัยพระบาลีที่ตรัสไว้ว่า ปกฺขสฺสรมิทํ ภิกฺขเว จิตฺตํ ฯลฯ มีใจความว่า **ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย จิตนี้ประภัสสร** แต่ว่าเศร้าหมองเพราะอุปกิเลสจรมา หรือว่า **ปกฺตวิสุทฺธมิทํ ภิกฺขเว จิตฺตํ - ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย จิตนี้มีปกฺตวิสุทฺธ** คือบริสุทธิ์จากกิเลส ว่างจากกิเลส แต่แล้วก็เศร้าหมองต่อเมื่อกิเลสเกิดขึ้น เข้ามาเหมือนกับอาคันตุกะมา : เป็นพระพุทฺธภายิตตรัสไว้เป็นหลักอย่างนี้ว่า **จิตว่างจากกิเลส บริสุทธิ์อยู่ หรือประภัสสรอยู่นี้เป็นพื้นฐาน**; เมื่อใดผลออกไปมีโอกาสให้กิเลสเกิดขึ้น จิตนี้ก็สูญเสียความประภัสสร หรือความบริสุทธิ์ไปคราวหนึ่งคราวหนึ่ง เป็นคราวๆ แล้วก็กลับไปสู่พื้นฐานตามเดิมคือเป็นประภัสสรหรือว่างจากกิเลส.

หน้าที่ของเราก็คืออบรมจิตให้มากขึ้นมากขึ้น ถึงขนาดที่ว่าทำอะไรเสียกิเลสก็เกิดขึ้นไม่ได้; ฉะนั้น เราต้องอบรมจิตในลักษณะที่ว่า **ทำอะไรเสียกิเลสเกิดขึ้นไม่ได้ มีสติปัญญาบริสุทธิ์บริบูรณ์ ถึงขนาดที่จะไม่ให้กิเลสเกิดขึ้นกับจิต, จิตนี้ก็เป็นประภัสสรตลอดกาล จิตนี้ก็บริสุทธิ์ตลอดกาล.**

ที่เป็นประภัสสรเต็ม บริสุทธิเต็ม นั้นยังอ่อนแอ; จิตยังอ่อนแอ ปล่อยให้กิเลสเกิดขึ้นทำลายความเป็นประภัสสร หรือทำลายความบริสุทธิ์ได้. เดียวนี้จิตเข้มแข็งถึงที่สุด เพราะการอบรมด้วยภาวนาของเรา ด้วยสมณะด้วยวิปัสสนาอะไรก็ตาม, เกิดความเข้มแข็งขึ้นในจิตนั้น ไม่มีโอกาสที่กิเลสจะก่อขึ้นได้ในจิตนั้น; โดยเฉพาะอย่างยิ่งก็คือด้วยอำนาจของสติและปัญญามีมากพอ สติมีมากพอในทุกคราวที่อายตนะนอก-ในกระทบกัน เกิดวิญญาณ เกิดผัสสะแล้ว สติและปัญญาเพียงพอ ไม่อาจจะเกิดกิเลสเช่นตัณหาเป็นต้นได้. **นี่จิตถูกอบรมให้เป็นจิตชนิดที่ไม่เปิดโอกาสให้เกิดกิเลสอีกต่อไป** : **นี่ความที่จิตมันไม่มีกิเลสอยู่เป็นปกติ เป็นพื้นฐานนั้น มันก็สำเร็จประโยชน์**; เรารักษาพื้นฐานชนิดนั้นไว้ได้ มันก็มีผลคือกิเลสไม่อาจจะเกิดกับจิต, ถ้าถึงขั้นนี้ก็เรียกว่า สมบูรณ์.

ที่นี่จะต้องดูกันอีกทีหนึ่งว่า **จะเป็นนิพพานสมบูรณ์หรือนิพพานไม่สมบูรณ์** ชื่อว่านิพพานแล้วรสจะเย็นเหมือนกันหมด คือทำให้ว่างจากกิเลสไว้เรื่อยไปก็แล้วกัน. วิธีที่ทำให้ว่างจากกิเลสตลอดเวลา นี้ จะเรียกว่า “ศิลปะ” หรือว่า “ยอดของศิลปะ-ยอดสุดของศิลปะ” เพราะมันมีความงดงามอย่างยิ่งนะ แล้วประโยชน์อย่างยิ่งนะ แล้วละเอียดประณีตสุขุมคือทำยากมันก็อย่างยิ่ง; ไม่ใช่ว่ามันจะทำได้ง่าย ๆ ในการที่ทำให้อยู่กับความเย็นตลอดเวลา ฉะนั้นเราจึงต้องใช้คำว่า “ศิลปะ”, ไม่ใช่เรื่องธรรมดา จะต้องเป็นเรื่องของ “ศิลปะ” คือทำยากอย่างยิ่ง มีประโยชน์อย่างยิ่ง งดงามอย่างยิ่ง, หัวข้อที่ให้ไว้เป็นหลักมันจึงมีว่า **ศิลปะแห่งการอยู่กับนิพพาน ในชีวิตประจำวัน** คือตลอดชีวิตประจำวัน; ผู้ประสงค์จะต้องทำอย่าง “ศิลปะ”, ไม่ใช่คนโง่ ๆ ไม่ใช่คนไม่มีฝีมือ.

ไอ้ที่มันเป็นไปไม่ได้อยู่ทุกวันนี้ ก็เพราะมันมีแต่คนโง่ ทั้งพระทั้งเณร ทั้งอุบาสกทั้งอุบาสิกา ทำอะไรอย่างโง่ ๆ หวัด ๆ หยาบ ๆ ไม่มีความหมายแห่ง “ศิลปะ” : มันจะทำอะไรให้คงามสักหน่อยมันก็ทำไม่ได้ แม้จะไหว้พระสวดมนต์ให้ถูกต้อง ไพเพราะมันก็ยังทำไม่ได้นี่; คิดดูเถอะ สวดมนต์ให้ไพเพราะนี้ มันคงจะง่ายกว่าทำนิพพานอยู่กับเราเป็นไหน ๆ มันก็ยังทำไม่ได้; แล้วมันก็ยังไม่รู้สึกรู้สียง ไม่อยากจะทำ ยังไม่เห็นว่าเป็นเรื่องที่ควรฝึกฝนโน่น; ฉะนั้นความเป็น “ศิลปะ” มันจึงยังไกล –ไกลจากคนเหล่านี้.

เพราะฉะนั้น ภิกษุสามเณร อุบาสกอุบาสิกา นึกกันเสียใหม่ให้ดี ๆ ว่า พระพุทธเจ้าฉันนั้น มองทางหนึ่งแล้วท่านเป็น “ยอดสุดแห่งศิลปะ” ท่านจึงเอาชนะกิเลส อันเอาชนะแสนยากได้; นี่เราเป็นสาวกของท่าน ถ้าไม่ใช้หลักการอันเดียวกันมันก็เป็นไปไม่ได้ ฉะนั้น จึงขอให้ทุกคนพยายามทำตนเป็นผู้มีฝีมือ มียอดแห่งฝีมือในการกระทำ ในระดับ “ศิลปะ” คือมีความงาม และความสำเร็จ ประโยชน์สูงสุด, ก็จะพอระวังรักษาจิตนี้ให้คงเป็นประภัสสร คือไม่มี “ตัวกู – ของกู” เกิดอยู่ตลอดเวลา แล้วก็เย็นเองตลอดเวลา เพราะไม่มี “ตัวกู – ของกู” มาทำให้ร้อน เพราะไม่มีกิเลสมาทำให้ร้อน. เมื่อทำงานหนัก ๆ เหงื่อไหลไคลย้อย อยู่ก็ไม่ร้อน เมื่อเสร็จงานจะไปนอนพักผ่อนก็ไม่ร้อน เมื่อจะกินจะอาบจะถ่าย จะบริหารร่างกายอะไรอยู่มันก็ไม่ร้อน : มันไม่มีความร้อนแห่งจิตใจ ที่เกิดมาจาก “ตัวกู – ของกู”.

บางทีเราจะใช้คำว่า “ตัวกู – ของกู” เพราะมันเข้าใจง่าย : ความคิดนึกประเภทมี “ตัวกู – ของกู” จะเอานั่นเอานี่ ได้นั่นได้นี่ ยึดครองนั่นนี่ แพ้หรือชนะ หรืออะไรก็ตามนี้ มันเป็นความหมายแห่ง “ตัวกู – ของกู”; “ความโลภ” มันก็

เป็นความรู้สึกแห่ง “ตัวกู” คือตัวกูมันจะเอา; “โทสะ” มันก็เป็นความหมายแห่ง “ตัวกู” คือตัวกูมันจะทำลายผู้อื่น; “โมหะ” ก็เป็นความหมายแห่ง “ตัวกู” เพราะมันไม่รู้อะไร แต่ความอยากความต้องการของมันก็ยังมียู่ มันจึงเต็มไปด้วยความสงสัยเป็นต้น. นี่ “ตัวกู-ของกู” นั่นก็คือ “กิเลส” นั่นเอง จะพูดให้มันเป็นรูปเป็นตัวเป็นตนขึ้นมา, จะพูดว่า “โลภะ โทสะ โมหะ” ก็ได้ แต่มันเป็นนามธรรมมากเกินไป ไม่เป็นคูนเป็นก้อนที่จะให้สะกดได้ ฉะนั้นจึงพูดเสียใหม่ว่า “ตัวกู-ของกู”.

ความหมายมันเป็น “ตัวกู-ของกู” ในกรณีใด ๆ ก็ตาม ไม่เกิดขึ้นในจิตแล้ว จิตก็ว่างจาก “ตัวกู” ว่างจาก “กิเลส” นี้ก็คือเย็น; ฉะนั้นของให้ทุกคนมีชีวิตอยู่ ลมหายใจอยู่ โดยว่างจาก “ตัวกู-ของกู”, ท่านก็จะเย็นตลอดเวลา ชนิดที่เรียกว่า มีนิพพานอยู่กับเราตลอดเวลา. ควบคุมจิตให้ว่างจาก “ตัวกู-ของกู” ตามประสาทคนโง่นี้ อย่าคือดึงด้วยมานะทิฏฐิอะไร ตามแบบคนธรรมดาสามัญนี้แหละ รักษาจิตชนิดนี้ไว้ให้ได้ มันก็จะเย็น เพราะมันไม่ต้องมี “ตัวกู-ของกู”; คำพูดนี้บางคนเห็นว่าเป็นคำหยาบ เป็นคำบ้า ๆ บอ ๆ; หรือบางคนก็เห็นว่าเป็นเรื่องที่ว่าเอาเองไม่มีหลักในพระศาสนา. แต่เอาตามข้อยืนยันว่า หลักของพระพุทธศาสนาเป็นอย่างนี้ : เมื่อใดจิตว่างจาก “กิเลส” คือว่างจาก “ตัวกู”, เมื่อนั้นนิพพานก็อยู่กับเรา; พอ “ตัวกู” หรือ “กิเลส” เกิดขึ้น นิพพานก็หายไปไหนก็ไม่รู้ คือความเย็นมันหายไป ความร้อนมันก็มีอยู่; พอความหมายมันแห่ง “ตัวกู-ของกู” ไม่มีกิเลสไม่มี, จิตนี้มันก็เย็นเพราะนิพพานมันอยู่ : เมื่อใดเย็น ก็เป็นนิพพาน; เมื่อใดร้อน เมื่อนั้นมันก็เป็น “นรก” หรือว่าเป็น “กิเลส” เป็น “มารร้าย”, แล้วแต่จะเรียก. ฉะนั้น จงระวังอย่าให้ “กิเลส” เกิดขึ้น อย่าให้ “ตัวกู-ของกู” โผล่หัวขึ้นมา มันก็จะมีความเย็น.

นี่หลักของพระพุทธศาสนา ที่เราเข้าใจนี้ เราถือว่า ความว่างจากกิเลส ความไม่มีกิเลส นั่นคือพื้นฐานของจิต; แต่เมื่อพวกอื่นเขาถือว่า จิตมีกิเลส ตลอดเวลา, แล้วเขาจะปฏิบัติอย่างนี้ไม่ได้. คำอธิบายนี้ไม่มีประโยชน์แก่บุคคล คณะบุคคล ที่ถือว่าจิตมีกิเลสตลอดเวลา; จะใช้ได้เฉพาะบุคคลที่ถือว่า ที่มองเห็นอยู่ว่า จิตมีความว่างจากกิเลสเป็นพื้นฐาน กิเลสเกิดขึ้นเป็นคราวๆ เพราะ ความพลอ ความงอ ความประมาทของจิตนั้น หรือของบุคคลผู้เป็นเจ้าของจิต นั้น : เมื่อพูดโดยสมมติ ก็ของบุคคลนั้น; พูดโดยไม่สมมติ ก็คือของจิตนั้น.

สรุป “ตัวศิลปะ ๕ ข้อ” ที่เป็นหลักปฏิบัติให้มีชีวิตเย็น

เฮ้, ทีนี้เราจะสรุปเป็นข้อปฏิบัติให้มันง่าย ๆ ก็เป็น “ตัวศิลปะ” เลย – ตัวศิลปะสำหรับปฏิบัติ มันจะมีอยู่อย่างไรบ้าง; รวมความแล้วมันก็ “ทำให้ไม่มี ‘กิเลส’ หรือ ‘ตัวกู’ เกิดขึ้นมา”; แยกให้เป็นหัวข้อเล็ก ๆ ชัด ๆ เข้าใจกันได้ ง่าย ๆ ก็อยากจะ แสดง “ตัวศิลปะ” ที่เป็นหลักปฏิบัติอย่างนี้ เป็นลำดับไป :-

๑. หรือข้อ ก ก็ได้ : ก. มีสติทันเวลาในขณะแห่ง “ผัสสะ”, อย่าง ซ้ำก็ในขณะแห่ง “เวทนา”. หลายคนแม้ที่เป็นนักเรียนนักศึกษา ก็ยังไม่รู้ว่า อะไรเรียกว่าผัสสะ? อะไรเรียกว่าเวทนา? นี่เป็นหลักสำคัญ หลักพื้นฐาน : ต้องรู้ว่า ผัสสะนั้นแหละคือสิ่งที่ต้องมีประจำตลอดเวลา เพราะมีตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ อยู่ในเรา, มีรูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ธรรมารมณ์ อยู่นอกตัวเรา – เป็น ๖ อย่าง ๖ คู่; พอมันมากระทบกันเข้า มันก็จะเกิด วิญญาณ ๖ ชนิด เช่น ตา กระทบกับรูปข้างนอก ก็เกิด จักขุวิญญาณ คือการเห็นทางตา, หู ถึงกันเข้ากับ

เสียง ก็เกิดการไต่อินทางหู เรียกว่าโสตวิญญาน, กลิ่น มาถึงกันเข้ากับ จมูก ก็เกิดความรู้จักกลิ่นซึ่งเรียกว่า ฆานวิญญาน, รส มาถึงกันเข้ากับ ลิ้น หรือลิ้นถึงกันเข้ากับรส ก็เกิดความรู้สึกลิ้น เรียกว่า ชิวหาวิญญาน, ผิวกาย กระทบเข้ากับ ใ้สิ่ง ที่มันอาจจะกระทบกันได้กับผิวกาย(โผฏฐัพพะ) เกิดความรู้สึกรู้ขึ้นมาทางกาย ก็เรียกว่า กายวิญญาน, ความรู้สึกบางอย่างในจิต(ชัมมารมณ) อดีตปัจจุบันอะไรก็ได้ มากระทบ ใจ ก็เรียกว่าความรู้สึกทางใจ เป็น มโนวิญญาน, อย่างนี้.

เมื่อมันมีถึง ๓ อย่างแล้วนะ คือว่าในกรณีแรกนะ คือ ตากับรูปแล้ว จักษุวิญญาน ๓ ประการนี้ถึงกันเข้า คือทำงานร่วมกัน นี่จึงจะเรียกว่าผัสสะ. เพียงตาถึงกับรูปนี้ยังไม่เรียกว่าผัสสะ; ต้องเกิดวิญญานทางตาเสียก่อน แล้ว ๓ อย่างนี้ทำงานร่วมกัน จึงจะเรียกว่าผัสสะ. ฉะนั้น ถ้าใครเคยเข้าใจว่า เพียงแต่ ตากระทบกับรูปจะเรียกว่าผัสสะ นี่ไม่มีหลักที่เป็นพระพุทธรายิต; อาจจะมีใครว่าเอาเองลวก ๆ เร็ว ๆ. ต้องมีตา กับรูป มีจักษุวิญญาน, ๓ ประการนี้ สังกคิ ต่อกัน คือมาร่วมกัน จึงจะเรียกว่าผัสสะ.

ต้องมีการเห็นทางตาก่อน จึงจะมีผัสสะได้ ก็ต้องมีจักษุวิญญานก่อน จึงจะมีผัสสะได้. ใ้ตาล้วน ๆ กับรูปนี้มันเหมือนกับว่าของตายทั้งนั้นแหละ – มันจะรู้สึกไม่ได้, มันต้องเกิดจักษุวิญญานขึ้นมาเสียก่อน แล้วก็จะเป็นผู้รู้สึก; จึงมีพระบาลีว่า จกขุณจ ปฏิจจ รูปเป จ อุปฺปชฺชติ จกขุวิญญาณํ – ตากับรูปทั้งหลายถึงกันเข้า, ปฏิจจ แปลว่า ถึงกันเข้า, แล้วอุปฺปชฺชติ จกขุวิญญาณํ – เกิดจักษุวิญญาน, ติณณํ ฐมฺมานํ สงฺกคฺติ ผสฺโส – สังกคิแห่งธรรม ๓ ประการนี้ เรียกว่าผัสสะ; ฉะนั้น เรามีผัสสะเกือบตลอดเวลาก็ได้ – เตียวตา เตียวหู เตียวจมูก เตียวลิ้น เตียวกาย เตียวในใจเอง : นี้เรียกว่าผัสสะ.

ในขณะที่ผัสสะนั้นต้องมีสติให้ทันเวลา เอาปัญญา เอาความรู้
 ว่าจะอะไรเป็นอะไรมาทันเวลา, เรียกว่า สติมาทันเวลาในขณะที่ผัสสะ : มัน
 ก็จะเป็นผัสสะฉลาด ผัสสะลืมตา ไม่ใช่ผัสสะโง่ ไม่ใช่ผัสสะหลับตา. ผัสสะ
 ฉลาด เกิดเวทนาสำหรับจะรู้อะไรเป็นอะไร; ถ้าผัสสะมันโง่ – ในเวลานั้นไม่มีสติ
 ไม่มีปัญญา ผัสสะนั้นก็ทำให้เกิด เวทนาชนิดที่ทำให้หลงอยาก – น่ารักน่าพอใจก็
 อยากได้ ไม่น่ารักไม่น่าพอใจก็อยากทำลายเสีย, เวทนานั้นจึงเป็นเหตุให้เกิดกิเลส
 – เกิดตัณหา เกิดอุปาทาน และเกิดทุกข์. ฉะนั้น ถ้าเรามีสติปัญญาทันเวลาแห่ง
 ผัสสะ ควบคุมผัสสะให้มันฉลาด เหมือนกับเราลืมหูลืมตาอยู่, ผัสสะนี้จะให้
 หลอดเวทนาออกมา สำหรับเป็นวัตถุสำหรับศึกษาให้เรารู้อะไร ว่าอะไร และ
 ควรทำอย่างไร, ไม่ใช่มาสำหรับให้หลงรักหรือหลงเกลียด.

ฉะนั้น ข้อแรกที่เราจะเย็นอยู่ได้ ตลอดวันนั้น เราจะต้อง “มีสติ
 ทันทั่วทั้งที ในขณะที่ผัสสะ”. สติคือความระลึกได้, ถ้ามันมาทันทั่วทั้งที่มันก็เอา
 ปัญญามาด้วย – ปัญญาเรื่องอนิจจัง ทุกขัง อนัตตาก็ดี, ปัญญาเรื่องอิทัปปัจจยตาก็
 ดี, ปัญญาเรื่องอริยสัจจทั้ง ๔ ก็ดี : จะปัญญาหมวดไหนก็ได้ทั้งนั้นแหละ สติมัน
 ขนเอามาด้วย, มาควบคุมให้ผัสสะเป็นผัสสะที่ฉลาด ลืมหูลืมตา เป็นพุทธระนะ
 – รู้ตื่นเบิกบานอยู่ในขณะที่ผัสสะ; เวทนาอันเป็นที่ตั้งแห่งตัณหากิเลสไม่เกิด : นี้
 เราก็ก็นั่น เพราะว่ากิเลสมันไม่เกิด.

สติต้องมาให้ทันในขณะที่ผัสสะ จะเป็นการดีที่สุด. ถ้ามันเผลอไป
 มันเข้าไป, อย่างน้อยที่สุด ต้องมาทันในขณะที่เกิดเวทนาแล้ว, คือรู้สึกยินดี
 หรือยินร้ายแล้ว ก็สติมาทันดับไอ้ความยินดียินร้ายเสียอีกทีหนึ่ง อย่าให้เกิด

ตัณหา –อย่าให้มันเกิดตัณหา ก็อยากไปตามความยินดี หรืออยากไปตามความยินร้าย. ถ้ามันเกิดตัณหาแล้ว มันยากแหละที่มันจะดับไปเองได้; **ตัณหาจะดับได้ก็ต้องควบคุมเวทนานี้ได้เท่านั้น.** ฉะนั้นในบาลีจะมีกล่าวไว้ว่า *เพราะดับตัณหาเสียได้* มันก็หมายถึงดับหรือควบคุมเวทนาได้ทั้งนั้น.

เมื่อถึงความอยากแล้ว มันก็เกิดอุปาทาน –มีตัวตนผู้อยาก, มันก็เกิดกิเลสเสียแล้ว มีตัวกูเสียแล้ว มันก็ร้อนเสียแล้ว มันไม่เย็นเหมือนเดิมอีกแล้ว. ฉะนั้น ความร้อน มันจะเหมือนกับว่าเริ่มตั้งต้นที่ “ตัณหา”; หรือเมื่อใน **ขณะแห่งเวทนานั้น** ถ้ามันเป็นเวทนาของอวิชชา นั่นแหละเหมือนกับเราเริ่มสูมไฟ : ใน **ขณะแห่งผัสสะ** นี้ก็เหมือนกับว่า มันจะหาเชื้อไฟมา, ใน **ขณะแห่งเวทนามันสูมไฟ** พอถึง **ขณะแห่งตัณหาไฟมันลุกแล้ว** แล้วมันก็ร้อนแหละ.

นี่ข้อหนึ่งว่า **เรามีสติในขณะแห่งผัสสะ**, ทุกอายตนะ คือทั้งทางตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ, แล้ว **นิพพานก็จะอยู่กับเรา** คือ ความเย็นก็จะอยู่กับจิตใจของเรา เหมือนที่มันอยู่มาแล้ว, แล้วไฟไม่เกิดขึ้น แล้วมันก็จะอยู่กับเราต่อไป. เอ้า, นี่ข้อหนึ่ง.

ที่นี้ข้อที่ ๒ จะพูดสำหรับคนธรรมดาสามัญที่สุด ว่า **อย่ามีชีวิต หรือกระทำอะไรอยู่ ด้วยความหวัง.** ลูกเด็ก ๆ ของเราได้รับคำสั่งสอนอย่างโง่เขลา : ให้มีความหวัง, ให้หวังให้มาก, **ความสำเร็จอยู่ที่ความหวัง**, เมื่อหวังแล้วมันสำเร็จครึ่งหนึ่งแล้ว : นี่คำสั่งสอนโง่ ๆ ผิดหลักพุทธศาสนา; เขาก็จะหวังเก่ง แล้วก็เป็นทุกข์ตลอดเวลาที่มันหวัง.

นี่โดยหลักพุทธศาสนาไม่ให้อา “ความหวัง” เข้ามา; ให้อา “สติกับปัญญา” เข้ามาแทน “ความหวัง”. ให้อุ้ความคิดว่า “เราควรทำอะไร” นั่นก็ได้ซิ : เราคิดให้ออกว่าเราต้องการอะไร ต้องการเงิน ต้องการเกียรติยศชื่อเสียง ต้องการอะไรก็ได้ –“ต้องการ”; คิดให้ออกว่าทำอะไร มีแผนการว่าทำอะไร แล้วความต้องการนั้นก็เป็นเพียงต้องการด้วยปัญญา ด้วยสติด้วยปัญญา ไม่ต้องการด้วยโง่เขลา. ถ้าไม่ต้องการด้วยโง่เขลา ด้วยอวิชาแล้ว ยังไม่เรียกว่า “ความหวัง”; มันต้องการรุนแรงรวดเร็วติดต่อกันด้วยความโง่ คืออวิชา อย่างนี้เรียกว่า “ความหวัง”. ถ้าเราต้องการตามธรรมดา มีสติปัญญาควบคุมอยู่; ความต้องการอันนี้เขาไม่เรียกว่า “ความหวัง” ไม่เรียกว่ากิเลส ไม่เรียกว่าตัณหา.

ค่ากลาง ๆ ที่เป็น –ที่มีความหมายว่า “ต้องการ” นี้ดูเหมือนให้อุ้คำว่า “สังกัดปะ” นี้จะดีที่สุด; มิฉนสังกัดปะ สัมมาสังกัดปะ, “สังกัดปะ” นั่นคือ “ความประสงค์” หรือ “ความต้องการ”; ถ้าผิดก็เรียกว่า มิฉนสังกัดปะ, ถ้าถูกก็เรียกว่า สัมมาสังกัดปะ; เรามีสัมมาสังกัดปะได้ อันนี้ไม่ใช่ความหวัง. ให้อุ้ความหวังจะต้องร้อนและต้องเผาเสมอ; ฉะนั้นให้อุ้คำว่า “ความหวัง” นั้นมันประกอบอยู่ด้วยอวิชานะ –ความโง่ความอยากรวมกันเรียกว่า “ความหวัง”.

ความอยากด้วยความโง่นี้เรียกว่า “ความหวัง”; ถ้าความอยากประกอบด้วยปัญญา อันนี้ไม่เรียกว่าความหวัง. เช่นหนุ่มสาวหวังที่จะได้อะไรซึ่งกันและกันอย่างนี้ : โง่(โม่หะ)บวกกับอวิชา แล้วก็เป็น “ความหวัง” แล้วก็ร้อน ร้อนถึงที่สุด. แม้แต่เรียนหนังสือ อยากจะสอบไล่ได้นี้ ถ้ามันทำไปด้วยความหวัง แล้วมันจะร้อนที่สุด; แต่ถ้ามันทำไปด้วยสติสัมปชัญญะปัญญา ก็ทำไปอย่างปกติ

สบายๆ มันก็ไม่ร้อน แล้วมันก็ประสบผลดีกว่า. ทำไปด้วยความหวังอันรุนแรง นั้นนะมันมีคมมัน ใจ้ความมีคมมันทำให้ทำดีไม่ได้ เรียนดีไม่ได้ ไม่มีความ ผาสุก ไม่มีความพักผ่อน แล้วมันก็ทำไม่ได้ –ไม่ได้หรือไม่ได้ผล; ก็ว่าไม่ต้อง หวังขนาดนั้น, รู้สึกด้วยสติสัมปชัญญะแล้วก็ทำไปตามสบาย อันนี้จะสว่างไสว แจ่มแจ้ง ทำได้ดี.

ให้เข้าใจได้ง่ายๆ ก็เหมือนกับว่า ใจ้สองคนมันซื้อลอตเตอรี่มา คนละ ใบ; คนหนึ่งมันหวังจะถูกเหมือนจะเป็นบ้า มันนี่ก็อยู่แต่จะถูกทุก ๆ ชั่วโมง นี่มัน จะเป็นบ้าก็ได้, อีกคนหนึ่งไม่ได้สนใจอะไร ซื้อมาแล้วก็รองจนกว่าเมื่อไรมันถึงวัน ลอตเตอรี่ออก ไปซื้อหนังสือพิมพ์มาสอบดูสักฉบับก็ได้ก็พอแล้ว –นี่มันไม่หวัง อะไรเลย ถูกก็ถูกไม่ถูกก็ไม่ถูก. ใจ้ส่วนคนที่หวังนี่มันนอนไม่หลับ แล้วมันก็ ทรมานร่างกาย แล้วมันให้โทษ ลอตเตอรี่ก็ไม่ถูก. อย่างนี้เรียกว่า มันอยู่ด้วย “ความหวัง” หรือมันอยู่ด้วย “สติปัญญา”; ถ้ามัน “อยู่ด้วยความหวัง” มันก็ร้อน แหะ, ถ้ามัน “อยู่ด้วยสติปัญญา” มันก็ไม่ร้อนแหะ.

บรรพบุรุษของเราทำนา ด้วยความรู้จักฝิดชอบชั่วดีในหน้าที่ของความ เป็นมนุษย์ เลี้ยงควายก็สนุก ไถนาก็สนุก ดำนาก็สนุก, อะไรก็สนุก; ไม่เหมือน กับใจ้คนสมัยนี้ ที่ว่ามันร้อนมันหวัง, แม้เอารถแทรกเตอร์มาทำนา มันก็เหมือน กับคนบ้าแหะ, มันเร้าร้อนมันกระวนกระวาย มันหวังชนิดที่ว่าเผาผลาญจิตใจ.

ฉะนั้นเราจะเอาตัวอย่างชานาที่เป็นพุทธบริษัท : เมื่อเลี้ยงควายก็สบาย ใจ, เมื่อคันไถไถนาก็สบายใจ, เมื่อไถนาอยู่ก็สบายใจ, เมื่อเลิกไถนาก็สบายใจ, มาพักผ่อนนอนหลับก็สบายใจ, ข้าวออกรวงแล้วก็ไม่เห็นว่ามีกิเลสตัณหาอะไร;

พ่อบ้านก็ไม่มีรู้สึกอะไร, แม่บ้านอาจจะเก็บไปขายก็ได้ ถ้าเป็นแม่บ้านที่ดี มันก็ไม่ทำไปด้วยกิเลสให้ร้อนใจ, ข้างพ่อบ้านนี้ไม่ต้องร้อนใจ มันเสร็จเรื่องการทำนาของเราแล้ว. นี้เรียกว่า **ชานาที่อยู่กับพระนิพพานตลอดเวลา คือความไม่ร้อน มีแต่ความเย็น.**

ยกตัวอย่างชานานี้มันง่ายกว่า เพราะมันมีทั่วไป, แล้วมันอาจจะเป็นไปได้ และมันก็ได้เป็นมาแล้ว. **ไอ้ชานาพุทธบริษัทที่แท้จริง เขาจะไม่ร้อน** เหมือนพวกอุตสาหกรรมเครื่องจักรกลทุ่นแรง นี่มันร้อนตลอดเวลา มันไปหาเงินมาก ๆ มาซื้อเครื่องทุ่นแรง แล้วมันก็ทำด้วยความหวัง ด้วยความกระวนกระวาย บางรายก็เป็นโรคประสาทในที่สุด เพราะมัน**ไม่อยู่ด้วยความเย็นที่เป็นนิพพาน.**

นี่ว่า **อย่าอยู่ด้วยความหวัง อย่ามีชีวิตอยู่ด้วยความหวัง อย่าทำอะไรอยู่ด้วยความหวัง** คำว่า “ความหวัง” เอาไปทิ้งเสีย เอาไปทิ้งทะเลเสีย; คือความต้องการด้วยความโง่อย่างรุนแรง ความต้องการอย่างรุนแรง ด้วยความโง่อย่างรุนแรงตลอดเวลา นี้เราเรียกว่า “ความหวัง”. **จะเรียนหนังสือก็เรียนด้วยใจคอปกติ, อย่าทำด้วยความหวัง มันจะบ้าจะเป็นโรคประสาทและจะบ้า; จะทำการงานประกอบอาชีพก็อย่าทำด้วยความหวัง, ทำโดยปกติด้วยสติปัญญา; จะมีแฟน หากู๋ครองอะไร ก็อย่าทำด้วยความหวัง มันจะโง่ มันจะเป็นโรคประสาท มันจะบ้า, จงทำด้วยสติปัญญาปกติที่สุดแหละ, แม้จะประกอบกิจกรรมกันไปก็ทำด้วยสติปัญญา** อย่าพลุนพลันด้วยกิเลสตัณหา ที่เป็นความหวังหรือเป็นความโง่.

นี่ถ้าชีวิตของเราดำเนินไปด้วยสติปัญญา ปราศจาก “ความหวัง” โดยประการทั้งปวงแล้ว, มันเป็นชีวิตที่เย็นอยู่ด้วยพระนิพพาน ตลอดทั้งวันทั้งคืน

ทั้งหลับทั้งตื่น ทุกหน้าที่การงาน. ให้ชีวิตประจำวัน เช่นว่าจะกินอาหาร มันกินด้วยกิเลส มันกินด้วยความตะกละ มันอาจจะอร่อยมากแหละ; แต่มันร้อน – มันร้อนในทางวิญญาน : ความตะกละนะมันร้อนในทางวิญญาน. ไปกินอาหารแพง ๆ ที่ร้านอาหารที่อร่อยแล้วก็ว่าเป็นสุขสบาย; มันไม่มองดูที่ว่า “ไอ้ความตะกละนั้นมันทำให้ร้อน”, มันสู้อินอาหารง่าย ๆ ง่าย ๆ ที่บ้าน ด้วยสติปัญญาไม่ได้.

ถ้ากินอย่างพระกิน : พระแท้เณรแท้ ที่กินอาหารแล้วจะไม่มีความร้อน เพราะเขาต้องพิจารณาด้วยบทปัจจเวกขณ์ เป็นสติปัญญาอย่างยิ่ง, แล้วอาหารที่กลืนกินเข้าไปนั้น จะไม่มีความร้อน จะมีความปกติเย็นเป็นนิพพาน. ถ้าเคยบวชเสียบ้างก็ดี เพื่อหัดกิน “อาหารเย็น” เสียบ้าง; เป็นฆราวาสเป็นปุถุชนเคยกินแต่ “อาหารร้อน” สุมเผาจิตใจให้เร่าร้อน. เอาละ, นี่อีกข้อหนึ่งนะว่า อย่ามีชีวิตหรือทำอะไรอยู่ด้วยความหวัง.

เอ้า, ทีนี้ข้อที่ ๓ : *ให้รู้จักใช้สิ่งเหล่านี้ ตามกรณี ตามกาละ ตามเทศะ ที่ควรจะมี.* ไอ้สิ่งเหล่านี้ คือยาแก้โรคที่เคยบอกกล่าวกันไปแล้ว เคยจดกันไปแล้ว. รู้จักใช้สิ่งเหล่านี้ ตามกรณีคือเรื่องราวที่ควรใช้, ตามเวลาที่ควรใช้, ตามสถานที่ที่ควรใช้ :-

ในบางเวลาต้องรู้จักใช้คำว่า “ช่างหัวมัน”; ถ้าใครไม่รู้รู้จักใช้คำว่า “ช่างหัวมัน” คนนั้นจะต้องเป็นโรคประสาท หรือจะต้องบ้า; บางเวลาต้องรู้จักใช้คำว่า “ช่างหัวมัน”. เคยได้ยินคนบางคนพูดอย่างหยาบคายว่า “ช่างหัวแม่มัน” : ไอ้คนนั้นมันก็ยังดีนะ มันยังปลดไอ้โรคประสาททิ้งไปเสียได้นะ. ถ้าไม่รู้รู้จักใช้คำ

ว่า “ช่างหัวมัน” ในบางกรณี บางเวลา บางแห่งแล้ว มันก็เกิดเรื่องแหละ มันต้องเกิดเรื่องด้วย; แล้วมันจะเกิดเรื่องทั้งภายนอกและภายในแหละ คือภายในก็เป็นโรคประสาทได้ ภายนอกก็ไปทะเลาะวิวาทฆ่าฟันกันได้. ถ้าเรารู้จักใช้ “ช่างหัวมัน” มันจะนอนหลับนะ, ถ้าไม่รู้จักใช้ “ช่างหัวมัน” แล้วมันนอนไม่หลับ; ไปซื้อยานอนหลับมากินแล้วมันก็จะยังนอนไม่หลับ เอาสิ, ถ้ามันไม่รู้จักใช้ไอ้คำว่า “ช่างหัวมัน” เสียบ้าง.

ที่นี้บางเวลาบางกรณี รู้จักใช้คำว่า “ไม่รู้ไม่ชี้” “กูไม่รู้ไม่ชี้กับมึง” นี้ : มันคล้าย ๆ “ช่างหัวมัน” แหละ.

บางเวลาก็อ่า “โอ มันอย่างนั้นเองโว้ย กูไม่เห็นว่าจะแปลกประหลาด”. อะไร ๆ มันก็เกิดขึ้นนี้ มันก็ “อย่างนี้เอง” : อร่อยก็ “อย่างนี้เอง”, ไม่อร่อยก็ “อย่างนี้เอง”, แพ้ก็ “เช่นนี้เอง”, ชนะก็ “อย่างนี้เอง” : ไม่มีอะไรที่มาทำจิตใจของเราให้หวั่นไหว มองเห็นว่า “อย่างนี้เอง”.

เจ็บป่วยขึ้นมา “ไอ้อย่างนี้เอง”, แล้วก็รักษาด้วยวิธี “อย่างนั้นเอง” อีก แหละ “อย่างนั้นเอง” ที่มันจะไม่เจ็บป่วย : เอาไอ้ “อย่างนี้เอง” มาแก้, แก้ “อย่างนี้เอง”. “อย่างนี้เองสำหรับเจ็บป่วย”, ไอ้ “อย่างนี้เองสำหรับหาย”; เราก็มี “อย่างนี้เอง” สำหรับที่จะไม่เป็นทุกข์เพราะเจ็บป่วย, แล้วก็มี “อย่างนี้เอง” สำหรับจะรักษาให้มันหายไป.

ไอ้คำว่า “อย่างนี้เอง” “เช่นนั้นเอง” นะ – หัวใจของพุทธศาสนา : คำว่า “ตถตา” เป็นหัวใจของพุทธศาสนา; ท่านสอนว่า “เช่นนั้นเอง-ตถตา”. เรื่องอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ก็ ตถตา, ปฏิจจสมุปบาททั้งหมด ก็ ตถตา, อริยสัจ

ทั้ง ๔ ก็ ตถตา; ไม่มีอะไรที่ไม่ใช่ตถตา คือมันเช่นนั้นเอง. ฝ่ายให้เกิดทุกข์มันก็ต้องเกิดทุกข์แหละ ฝ่ายที่ไม่เกิดทุกข์มันก็ไม่เกิดทุกข์. ปฏิจสมุปปาทฝ่ายเกิดทุกข์มันก็ต้องเกิดทุกข์ มันก็มีเหตุปัจจัยของมันที่จะเป็น “เช่นนั้นเอง”.

ฉะนั้น เราจะทำอะไรหรือจะขาดทุน มันก็เป็นเรื่องของ “เช่นนั้นเอง” เพราะเรามันโง่ มันก็ขาดทุน เราไม่จริงเราขี้เกียจ ทั้งขี้เกียจทั้งโง่เราก็ขาดทุน : นั่นแหละคือ “ความเป็นเช่นนั้นเอง” ของไอ้เรื่องขาดทุน. เราทั้งไม่ขี้เกียจทั้งไม่โง่ เราก็มีกำไร มันก็เป็น “เช่นนั้นเอง” ของความมีกำไรหรือความได้ลาภ. ช่วยจำไว้เถอะว่า ไอ้คำว่า “เช่นนั้นเอง” นั่นแหละ คือหัวใจของพุทธศาสนา. ก่อนนี้เราก็เคยพูดถึงหัวใจของพุทธศาสนา, แต่ไม่แบบคาย ไม่รัดกุม เหมือนกับคำคำนี้.

ในบางกรณี เราก็จะต้องรู้จักใช้คำว่าไม่มี “ตัวกู-ของกู” : นี่จะเอาว่าง จะเอาว่างแหละ; ไม่มีตัวกู-ของกู, สติว่าไม่มีตัวกู-ของกูมาทันเวลา ฉะนั้นก็ไม่ถูกค่า. คนที่ไม่มีตัวกู-ของกูนั้นใครค่าก็ไม่ถูก, ใครดีก็ไม่ถูก, ใครฆ่าก็ไม่ตาย; มันรู้จักใช้คำว่า “ไม่มีตัวกู-ของกู” ในบางกรณี.

ในบางกรณี รู้จักใช้ว่า “ไม่น่าเอาไม่น่าเป็น”; ในบางกรณี ใช้คำว่า “ตายเสียก่อนตาย” ตายเสร็จก่อนตาย ไม่มีอะไรเหลืออยู่เป็นปัญหา; ในบางกรณี ตัดบทเลยว่า “ดับไม่เหลือ” : กุสมัคрдดับไม่เหลือ จิตนี้สมัคрдดับไม่เหลือ สติปัญญานี้สมัคрдดับไม่เหลือ มันก็หมดปัญหา เพราะประสงค์ความดับไม่เหลือ.

ที่เขียนเป็นรูปยาเข้าเครื่องยาเจ็ดอย่าง เคยแจกกันไปแล้ว ไปค้นหาอ่านดูใหม่ก็แล้วกัน; ในที่นี้เพียงแต่จะเตือนว่า ให้รู้จักใช้สิ่งเหล่านี้ข้อใดข้อหนึ่ง ตามกรณี ตามเรื่องราว ตามเวลา ตามสถานที่ ที่มันควรจะใช้ข้อไหนอย่างไร.

เอ้า, ทีนี้ข้อ ๔ ต่อไป : **ทำงานเป็นสุขและสนุก.** ต้องรู้ลึกถึงไ้ความจริงของธรรมชาติ คือสิ่งที่เรียกว่าธรรมะ ๔ ความหมาย : ธรรมะคือตัวธรรมชาติ, ธรรมะคือตัวกฎของธรรมชาติ, ธรรมะคือตัวหน้าที่ตามกฎของธรรมชาติ, ธรรมะคือตัวผลอันเกิดมาจากหน้าที่ตามกฎของธรรมชาติ. แล้วดูให้ดี : ความหมายที่ ๓ นะ – หน้าที่ที่เราจะต้องทำตามกฎของธรรมชาติ นั้นแหละเรียกว่าธรรมะ. ฉะนั้นหน้าที่ของสิ่งที่มีชีวิต มันจะต้องทำตามที่มีมันเป็นอะไร : มันเป็นตัวสัตว์เดรัจฉาน มันก็ต้องทำหน้าที่อย่างสัตว์เดรัจฉาน ตามกฎของธรรมชาติ มันจึงจะรอดชีวิตอยู่; เราเป็นมนุษย์ก็ต้องทำหน้าที่ของมนุษย์อย่างมนุษย์ ตามกฎของธรรมชาติ เพื่อรอดชีวิตอยู่ หรือเพื่อสะดวกสบายอะไรก็ตาม.

ฉะนั้น การทำหน้าที่ของคนนั้นแหละ คือการปฏิบัติธรรมะ; และเป็นบุญเป็นกุศลอยู่ที่นั่น – อยู่ที่การทำหน้าที่ของคนให้ถูกต้องตามกฎของธรรมชาตินะ. เมื่อธรรมชาติสร้างเรามาให้มีสติปัญญาน้อย ทำได้แต่เพียงแจวเรือจ้าง ทำได้แต่ถีบสามล้อ ทำได้แต่ล้างท่อถนน กวาดถนน, ก็ยินดีทำเถอะ แล้วก็ทำอย่างสนุกเป็นสุข เพราะว่าได้ปฏิบัติธรรม; **ปฏิบัติธรรมในที่นี้ คือทำหน้าที่ตามกฎของธรรมชาติ;** แล้วยินดีพอใจ แม้กวาดถนนอยู่ ล้างท่อถนนอยู่ แจวเรือจ้างอยู่ ถีบสามล้ออยู่ ก็ยินดีอ้อมพอใจ. นี่เพราะว่า **การทำงานนั้นคือการปฏิบัติธรรม เป็นบุญเป็นกุศลอยู่ในการปฏิบัติธรรมคือการทำหน้าที่.**

เราอมรับสภาพความเป็นของเราว่า ธรรมชาติสร้างเรามาพอจะทำอะไรได้ แล้วก็ทำหน้าที่อันนั้นด้วยความพอใจ. ถ้ามันทำหน้าที่ได้เพียงบุรุษไปรษณีย์ เพียงนางผดุงครรภ์อะไรนี้ ก็ทำไปเถอะ ด้วยความพอใจยินดี มีความ

สุขอยู่ในการกระทำ. ถ้าไปหวังมากกว่านั้นมันก็เป็นเรื่องทุกข์ เป็นเรื่องบ้า; ก็ต้องเอาไว้ให้คนที่ “ธรรมชาติมันสร้างมาสำหรับจะเป็นอย่างนั้น” : สำหรับเป็นนายกรัฐมนตรี เป็นประธานาธิบดี เป็นจักรพรรดิ เป็นอะไร มันก็ทำไปตามหน้าที่ของมันที่มันจะทำได้; แต่สำหรับเรามันหน้าที่อะไรมันเหมาะ ก็ทำ แล้วทำอย่างสนุกพอใจ โดยถือว่า เหมือนกับพระเจ้าท่านโปรดให้เราทำหน้าที่อันนี้, พระเจ้าท่านโปรดให้เราทำหน้าที่แจวเรือจ้าง หรือว่าถีบสามล้อ เราก็ทำอย่างยินดีพอใจ สนุกเป็นที่พอใจของเราและเป็นที่พอใจของพระเจ้า. ฉะนั้น **เมื่อมีหน้าที่อะไรจะต้องทำแล้วก็ทำให้สนุก** : ถ้ายังเป็นเด็กนักเรียน เรียนหนังสือก็ต้องเรียนให้สนุก, จะออกไปประกอบอาชีพการงาน ก็ต้องประกอบอาชีพนั้นให้สนุก; แล้วมันจะเป็นนิพพานอยู่ตลอดเวลา ในการที่พอใจในหน้าที่การงานนั้น.

คำว่า “ความสุข” นั้นนะ มันมีใจความสำคัญอยู่ที่ความพอใจ; ถ้าไม่พอใจเป็น ไม่มีเรื่องของความสุข. จะเป็นความสุขชนิดไหนก็ตามเถอะ : สุขอย่างโลก ๆ อย่างสกปรกอะไร ก็มันเป็นเรื่องความพอใจ; สุขอย่างพระนิพพาน ก็เป็นเรื่องความพอใจ : มีคำว่าตูลิตาเหมือนกัน, เมื่อสงบแล้วก็ตูลิตา – แล้วก็รู้สึกตูลิตา แล้วพอใจ; เมื่อพอใจ ก็ไม่ปริตตูลา – ไม่สะดุ้งหวาดเสียว ไม่วิ่งไปวิ่งมา; ก็เป็นที่สุดแห่งความทุกข์.

ฉะนั้น **จงมีศิลปะที่ทำให้เกิดความพอใจอย่างถูกต้องนะ**; ไม่ใช่ความพอใจอย่างโง่เขลานั้น. คนพาลมันก็พอใจทำอาชญากรรม แล้วมันก็คิดว่าดี มันก็พอใจ, นั่นมันพอใจด้วยความโง่ด้วยอวิชชา; แล้วมันก็ไม่ได้รู้สึกอย่างเราว่าไอ้กฎธรรมชาติมันสร้างเรามา สำหรับจะทำอะไรที่มันถูกต้อง ที่มันควรกระทำ,

ไม่มีพระเจ้าที่ไหนจะสร้างคนมาให้เป็นขโมยหรือเป็นอันธพาลข่มขืนแล้วมาอย่างนี้เป็นต้น, อย่างนั้นไม่ใช่หน้าที่. มันมีแต่หน้าที่ที่จะต้องให้ถูกต้องตามกฎหมายของ **ธรรมชาติ** ที่จะเป็นไปเพื่อความดับทุกข์ ดับทุกข์, หน้าที่นี้เพื่อจะให้รอดชีวิตอยู่ได้, หน้าที่นี้เพื่อจะไม่ให้ความทุกข์เกิดขึ้น ให้มีแต่ความพอใจที่ประกอบไปด้วย **ธรรม-ธรรมะ** แล้วเราก็มีความสุข : **นี่คือหน้าที่.**

ฉะนั้น เมื่อได้ทำหน้าที่แล้วก็ต้องเป็นสุข เหมือนนกออกไปหากิน ไปหาอาหารกิน พบอาหารกินก็พอใจและเป็นสุข มันก็กินอาหาร, บางที่เป็นไก่ ลักตัวหนึ่งพบข้าวสารเม็ดหนึ่งก็พอใจ ยินดีร้องด้วยความพอใจ. **นี่เรียกว่า มันพอใจ มันจึงจะเป็นสุข.** แต่เราไม่ใช่สัตว์เดรัจฉานนะ; ฉะนั้นความพอใจของเราต้องสูงกว่านั้น คือเป็นไปอย่างถูกต้องตามทางธรรม แล้วแต่หน้าที่การงานเป็น พระหรือเป็นฆราวาส, เป็นพระมีหน้าที่อย่างไร ได้ทำหน้าที่ของตนอย่างถูกต้องก็พอใจ.

ความพอใจที่ประกอบไปด้วยธรรม ให้เกิดความรู้สึกเป็นสุขเย็นในจิตใจ เป็นพระนิพพานในระดับหนึ่ง. ทำไมจึงว่าเป็นพระนิพพานในระดับหนึ่งเล่า? ก็เพราะว่าเวลานั้นมันไม่มีกิเลส ไม่มีกิเลสมาเผาผลาญ, เมื่อไม่มีกิเลสมาเผาผลาญ มันก็อยู่กับเย็นคือพระนิพพาน แม้ยังไม่ใช่นิพพานสูงสุดเด็ดขาด ก็เป็นนิพพานชั่วขณะ นิพพานที่รู้สึกได้เฉพาะกาล เฉพาะตัว อย่างนี้ก็ยังมี – เป็นตหังคะชั่วขณะด้วยการบังเอิญ ด้วยการกระทบพอเหมาะพอดี อย่างนี้ก็ยังมี. ได้สิ่งแหวดล้อมที่ดีเกิดกิเลสไม่ได้ มันก็เย็นออกเย็นใจ เหมือนมานั่งตามภูเขา ตามริมทะเล ตามป่าไม้อันเยือกเย็น : **นี่มันเหตุปัจจัยเหล่านี้มันช่วยแหวดล้อม ให้กิเลส**

เกิดไม่ได้ แล้วมันก็เย็น ก็เย็นอย่างเดียวกันกับพระนิพพานจริงเหมือนกัน, แม้จะเป็นนิพพานชั่วคราวนิพพานบังเอิญ.

เราก็มีโอกาสที่จะเย็น; ฉะนั้นขอให้ดำรงชีวิตไว้ให้ดี ให้มีสติปัญญาพอที่จะรู้สึกเป็นสุขสนุกในการทำงาน; ไม่ต้องไปในเมือง ไปอบอบนวด ไปสถานเริงรมย์กามารมณ์ นั้นมันเป็นเรื่องบ้า เป็นเรื่องสุขให้ร้อนอยู่อย่างลึก ๆ แล้วร้อนตลอดเวลาเพราะว่าเงินเดือนมันไม่พอใช้ อย่างนี้มันร้อนตลอดเวลา. ฉะนั้นอยู่กับวิวกับควายกับไรกับนา พอใจอย่างยิ่งในการที่ได้ทำหน้าที่ของชาวนา.

มีคนมองเห็นข้อเท็จจริงอันนี้ตรงกับพุทธศาสนา เขาจึงพูดว่า **สบายใจอย่างยิ่งเมื่อเห็นแม่แกะกินหญ้า ลูกแกะกินนม** อย่างนี้; บทประพันธ์ที่มีค่าของเชกสเปียร์ ก็สอนธรรมะข้อนี้ : **เมื่อคนอื่นเขาต้องการความสุข อย่างอื่นก็ตามใจเขา, แต่คนนี่มันมีความสุขเมื่อเห็นแม่แกะกินหญ้าลูกแกะกินนม.** เหมือนกับว่าชาวนาแก่ ๆ คนหนึ่งเป็นสุขอย่างยิ่ง เมื่อเห็นแม่ควายมันกินหญ้า ลูกควายมันกินนม; เราก็เป็นชาวนา นี่มันมีความสุขอยู่ที่ตรงนี้ แล้วก็ไม่ต้องออกไปตลาด ไม่ต้องไปอบายมุขที่ตลาด มีความสุขในการทำงาน แล้วก็สนุกเมื่อทำงาน ทำงานทำอย่างสนุก ที่เขาเรียกกันว่า “โสดทำเต็นท์ทำ” เพราะมันทำสนุก.

เฮ้, ข้อสุดท้าย(ข้อที่ ๕)อยากจะใช้คำว่า **ไม่มองชีวิตในแง่ดีหรือแง่ร้าย; แต่มองเห็นเป็น ตอตา.** ในขั้นศีลธรรมพื้นฐานนี้ เขาสอนให้มองชีวิตในแง่ดี อย่ามองในแง่ร้าย เป็น *optimistic* คือว่าเรามองอะไรในแง่ดีเรื่อย; อย่ามองในแง่ร้าย เป็น *pessimistic* – นั่นอะไรจะรู้สึกร้ายไปหมดเพราะความโง่งของตัวเอง เพราะความยึดมั่นยึดถือความเชื่ออะไรของตัวเอง. นี่เขาสอนให้สูงขึ้นมา :

อย่าไปมองในแง่ร้าย มองแต่ในแง่ดี หวังดีแง่ดี มองแง่ดีไว้เรื่อยไป, พบแต่แง่ดีเสมอไป.

นี้ถ้าสูงขึ้นไปกว่านั้นอีก ตามแบบของพุทธบริษัท หรือของพระพุทธเจ้าแล้ว, อย่ามองมันทั้งในแง่ร้ายแง่ดี, อย่ามองในแง่ร้ายอย่ามองในแง่ดี; แต่มองในแง่ว่า “มันเช่นนั้นเอง” คือ “ตถตา” : เราจะอยู่เหนือดีเหนือร้าย เรียกว่า “เช่นนั้นเอง”, บาลีเรียกว่า “ตถตา”. อย่ามองชีวิตในแง่ร้ายอย่ามองชีวิตในแง่ดี อย่ามองโลกในแง่ร้ายอย่ามองโลกในแง่ดี; แต่มองว่ามันเป็นตถตา คือมันเช่นนั้นแหละ ติดตามไปคู่มันเป็นเช่นนั้นแหละ อย่างนี้แล้วจะไม่มีความทุกข์ไม่ว่าอะไรจะเกิดขึ้น : ใจของร้ายเกิดขึ้นก็ไม่สะดุ้งกลัว, ของดีเกิดขึ้นก็ไม่หลงรัก, มันอยู่ตรงกลางเรื่อยไป เรียกว่า ตถตา.

ไอ้คนที่ มองอะไรในแง่ร้าย เป็นประจำ แล้วคนนั้น มันตกนรกทั้งเป็น อยู่ตลอดเวลา; ไอ้คนไหนมัน มองในแง่ดีเกินไป ตลอดเวลา มันก็เหมือนกับแบกภูเขาอยู่ตลอดเวลา แบกก้อนเงินก้อนทอง แบกก้อนเพชรก้อนพลอย อยู่ตลอดเวลา. ทีนี้คนนี้จะไม่มองในสองแบบนี้ มองว่า ไอ้มัน “อย่างนั้นเอง” อะไร ๆ มันก็คือ “อย่างนั้นเอง”; และมันไม่มีอะไรมาบีบหรือมากดมาทับ มาหุ้มมาห่อ มาเสียบมาแทง อยู่ในจิตใจของเขา. นี่มองชีวิตในความเป็นเช่นนั้นเอง – ตถตา.

เฮ้, นี่จะพูดอีกเท่าไรก็ได้; แต่นี่มันพอแล้วนะ – ไอ้ตัวศิลปะสำหรับปฏิบัตินะมันพอแล้ว :-

๑. มีสติในขณะแห่งผัสสะ, ๒. อย่ามีชีวิตอยู่ด้วยความหวัง, ๓. รู้จักใช้ธรรมะศักดิ์สิทธิ์ข้อใดข้อหนึ่ง ตามเวลา ตามสถานที่ ตามกรณี เช่น รู้จักใช้

“ช่างหัวมัน”, ๔. เป็นสุขและสนุกในการทำงาน, ๕. ไม่มองชีวิตในแง่ร้ายหรือดี แต่มองเห็นเป็น “ตลตา”. ห้าข้อนี้ก็มากเกินไปแล้ว; เพียงข้อเดียวมันก็พอแล้ว – ข้อเดียวก็พอจะทำให้ชีวิตเย็นแล้ว; แต่นี่มันตั้ง ๕ ข้อ มันให้เผื่อ ๆ ไว้ในหลาย ๆ แง่หลาย ๆ มุม.

อานิสงส์ ๔ ประการแห่งการปฏิบัติศิลปะที่ทำให้มีชีวิตเย็น

ในที่สุด จะพูดถึงอานิสงส์ของการปฏิบัติ. อานิสงส์ “การปฏิบัติศิลปะ” นี้ มันก็คือเย็น – เย็นในความหมายของนิพพาน ในขั้นสูงสุดของพุทธศาสนา – ไม่มีกิเลสรบกวน. อานิสงส์ก็คือเย็น เย็นแท้จริง เย็นโดยไม่ต้องอาบน้ำ ไม่ต้องรดน้ำ ไม่ต้องแช่น้ำแข็ง มันก็ยังเย็นยิ่งไปกว่านั้นเสียอีก เพราะมันเย็นทางจิต เย็นทางวิญญาณ, แม้ในความหมายของชาวบ้านก็ได้ ในความหมายสูงสุดของธรรมะก็ได้; คือ “อย่างโลกียะ” ก็ได้ “อย่างโลกุตระ” ก็ได้.

คำว่านิพพาน : นิพพุตา เป็นกิริยา, นิพพานะ เป็นนาม : แปลว่า เย็น; เขาใช้เป็นคำพูดที่พูดกันอยู่เป็นส่วนมาก และมีความหมายมาก. ยกตัวอย่างในบาลีเช่นว่า หญิงสาวสกุลศากยะคนหนึ่งเห็นพระสิทธัตถะ เดินมาแต่ไกลอย่างนี้, เขาจึงร้องขึ้นมาว่า นิพพุตา นูน สามี มาตา นิพพุตา นูน โส ปิตา ฯลฯ อะไรทำนองนี้ : ว่า ถ้าผู้ชายคนนี้เป็นลูกของแม่ของใคร แม่นั้นก็จะนิพพาน คือเย็นอกเย็นใจ, ถ้าผู้ชายคนนี้เป็นลูกของใคร พ่อของเขาก็จะเย็นเป็นนิพพาน, ถ้าผู้ชาย

คนนี้เป็นตัวของใคร ผู้หญิงคนนั้นก็จะเป็นนิพพาน. เขาใช้คำว่า “นิพพาน” นะ; แต่ในความหมายว่า “เย็นอกเย็นใจ”.

บอกแล้วว่า คำในธรรมะทั้งหลาย คือคำชาวบ้านทั้งนั้นแหละ; เช่น ว่า **ข้าวต้มนิพพาน** กินได้. ในที่นี้ก็เหมือนกันแหละ : คนที่มีคนนี้เป็นลูก แม่คนนั้นก็จะเป็น **นิพพุตาคือนิพพาน** คือเย็นอกเย็นใจ นั่นแหละ **ไปทั้งหมด** จะไม่มีร้อน : นี้เราก็หวังกันอยู่ทั้งนั้นแหละ – จะมีลูกมีหลานมีเหลนมีอะไร มันจะทำให้เรา **นิพพาน** คือเย็นอกเย็นใจ. ถ้าประพุดิได้อย่างนี้ มันก็เย็นอกเย็นใจ – **ธรรมะมาช่วยทำให้**; จะหวังให้ลูกหลานมาช่วยทำให้นั้น มันคงจะหวังยากสักหน่อย มันต้องเก่งมากเกินไป; เราทำเอาเองดีกว่า ให้ธรรมะช่วยทำให้ : เราประพุดิธรรมะข้อนี้แล้ว เราก็จะเย็นอกเย็นใจ จึงเรียกว่า **“ศิลปะแห่งการครองชีวิต ชนิดที่มีพระนิพพานอยู่กับเราตลอดเวลา”**.

อานิสงส์อันละเอียดของมันก็คือ **ทำให้เวทนาเป็นของเย็น**. เวทนา คือสิ่งที่เกิดจากผัสสะ; หลังจากผัสสะมันจะเป็นของร้อน, ถ้าเราไม่มีศิลปะอันนี้ **ควบคุม**. เวทนาหนึ่งทำให้รัก, เวทนาหนึ่งทำให้โกรธให้เกลียด : **เวทนามีเป็นของร้อน**. ถ้าเรามีศิลปะอันนี้ คือมีธรรมะอันนี้ควบคุม, เวทนาที่ร้อนนั้นจะกลายเป็นเย็น เราจะพบแต่เวทนาเย็น : คำด่ามาก็เย็น คำสรรเสริญมาก็เย็น คำนิพนทามาก็เย็น; **กระทั่งว่าอะไร ๆ มากี่เย็นทั้งนั้นแหละ** : ได้กินอาหารถูกใจก็เย็น กินอาหารไม่ถูกใจก็เย็น คือมันไม่มีอะไรที่ร้อนได้ **อย่างที่เขารเรียกกันว่า “ผิดหวัง” นั้นเราไม่มี** เรามีแต่เย็น : **ผิดหวังก็เย็น ไม่ผิดหวังก็เย็น อะไรก็เย็น**.

นี่เวทนาที่มันเย็น เพราะเรามีศิลปะ ในการทำให้เย็นโดยวิธีปฏิบัติ ดังที่กล่าวมาแล้ว; แล้วมันก็จะ “เย็น ๆ ๆ ยิ่งขึ้นไป”, จนถึง “เย็นเป็นพระนิพพานโดยแท้จริง”. พระนิพพานนั้นอันแท้จริงสูงสุด ก็ไม่มีอะไรนอกจากเวทนาเป็นของเย็น – อินทรีย์ถูกกำจัดแล้ว เวทนาเป็นของเย็นนั้น : พระนิพพานสูงสุด มีลักษณะอย่างนั้น.

ที่มันก็เป็น... อีกอย่างหนึ่งก็เรียกว่า *มันเป็นการอยู่โดยชอบ ชนิดที่ทำให้โลกไม่ว่างจากพระอรหันต์*. เมื่อจะนิพพานอยู่หยก ๆ พระพุทธเจ้าท่านตรัสว่า ถ้าภิกษุเหล่านี้จะเป็นอยู่กันโดยชอบไซ้ โลกจะไม่ว่างจากพระอรหันต์.

อะไรที่ว่า “เป็นอยู่โดยชอบ” ? คือ เป็นอยู่ชนิดที่มันเกิดกิเลสไม่ได้, เป็นอยู่ชนิดที่ร้อนไม่ได้, เป็นอยู่ชนิดที่เย็นอยู่เสมอ และเย็นยิ่ง ๆ ขึ้นไปจนถึงระดับสุดท้าย : นี่เป็นอยู่โดยชอบ ชนิดที่โลกจะไม่ว่างจากพระอรหันต์.

ที่นี้อานิสงส์คำสุดท้ายที่จะพูดก็คือว่า *มันจะเย็นเป็นนิพพานที่นี้และเดี๋ยวนี้ในระดับหนึ่ง จนกว่าจะถึงระดับสูงสุด*. ทิฏฐัมมิกนิพพาน ทิฏฐัมมนิพพาน สันทิฏฐิกนิพพาน มีชื่อเรียกหลายชื่อ; แต่ว่าเย็นกันที่นี้และเดี๋ยวนี้ รู้สึกได้ในชีวิตนี้. นี่ชิมพระนิพพาน ชิมรสของพระนิพพาน อยู่เรื่อยไปเรื่อยไปเรื่อยไปสูงขึ้นไปสูงขึ้นไปจนถึงระดับสูงสุด. วิธีทำให้มี “ทิฏฐัมมนิพพาน” ในพระบาลีคันดูหมดแล้ว ไม่มีภิกษุ ภิกษุณีอะไรที่ไปทูลถามพระพุทธเจ้าเรื่องนี้ มีแต่ฆราวาสทั้งนั้น เป็นทวดดาบ้าง เป็นท้าวสักกะบ้าง เป็นชาวบ้านธรรมดาบ้าง ไปทูลถามเรื่อง ทิฏฐัมมนิพพาน ต่อพระพุทธเจ้า; ฉะนั้น ขอให้ถือเป็นหลักว่า

เรื่องนี้เป็นเรื่องของฆราวาส ของชาวบ้านฆราวาส : ควรจะสนใจในทฤษฎีธรรม-
นิพพาน คือความเย็นที่เราอาจจะรู้สึกได้ที่นี้และเดี๋ยวนี้ ด้วยจิตใจของเราเอง
แม้ในเพศของฆราวาส; อาตมาจึงเอามาพูดในฐานะเป็น “ศิลปะ สำหรับพุทธ-
บริษัทที่จะมีการอยู่กับพระนิพพาน ตลอดชีวิตประจำวัน แต่ละวันแต่ละวัน ทุก
วัน”.

เอาละ, เป็นอันว่า การพูดถึง “ศิลปะ” อีกข้อหนึ่งเป็นครั้งที่ ๕ ในวันนี้
ก็พอสมควรแก่เวลาแล้ว; หวังว่าท่านทั้งหลาย ที่ได้ฟังมาทุกครั้งจนถึงครั้งนี้ คง
จะมีความเข้าใจแจ่มแจ้งพอที่จะประพฤติปฏิบัติได้; แล้วขอให้พยายามสุดความ
สามารถของตน.

อาตมาขอยุติการบรรยายในวันนี้ลง ด้วยความสมควรแก่เวลา; เป็น
โอกาสในพระคัมภีร์ทั้งหลาย ได้สวดบทพระธรรมคณสาชยาย ส่งเสริมกำลังจิต ใน
การประพฤติธรรม เพื่อประโยชน์แก่การครองชีวิตอยู่กับพระนิพพาน, สืบต่อไป.

ศิลปะแห่งการครองชีวิต

- ๑๐ -

๑๔ มิถุนายน ๒๕๒๓

ศิลปะแห่งการอยู่เหนือกรรมและการสิ้นกรรม

ท่านสาธุชน ผู้มีความสนใจในธรรมทั้งหลาย,

การบรรยายประจำวันเสาร์แห่งภาควิสาขบูชา เป็นครั้งที่ ๑๐ ในวันนี้, อาตมาก็ยังคงกล่าวเรื่อง *ปรมัตตศิลป์แห่งการครองชีวิต* ต่อไปตามเดิม; แต่ในวันนี้ จะได้กล่าวโดยห้วนข้อย่อยว่า **ศิลปะแห่งการอยู่เหนือกรรม และการสิ้นกรรม.**

ขอให้ท่านทั้งหลาย กำหนดคำสองคำนี้ไว้ให้ดี ว่า **การอยู่เหนือกรรม** และ **การสิ้นกรรม.** สิ่งที่เราจะต้องรู้ลึกกันในเบื้องต้นก็คือว่า **ถ้าต้องเป็นไปตามกรรม มีกรรมผูกมัดรัดตรึงอยู่, นีมันไม่งาม เรียกว่าไม่เป็นศิลปะ ไม่มีศิลปะ;**

ต่อเมื่ออยู่เหนือกรรม ล้นกรรมเกลี้ยงเกลาก็ไปแล้ว มันจึงจะงาม จึงเป็น “ยอดศิลปะ” ของพุทธบริษัท.

ศาสนาอื่นไม่พูดถึงการล้นกรรม; แม้จะมีพูดถึงไปในรูปแบบอื่น ไม่เหมือนกับพุทธศาสนา. พุทธศาสนามีวิชาและจรณะ เพื่อการอยู่เหนือกรรม และการล้นกรรมโดยเฉพาะ; มีเจ้าลัทธิอื่นมาถามความข้อนี้กับพระผู้มีพระภาคเจ้า ว่าให้พระองค์ทรงแสดงการล้นกรรมในลัทธิของพระองค์. นี่เราจะจับใจความในขั้นนี้ว่า มิกรรมผูกพันนั้นมันไม่สนุก มันไม่เป็นสุข มันไม่งดงาม; ต่อเมื่อเหนือกรรมและล้นกรรม มันจึงจะไม่มีความทุกข์ มีความสุข และงดงาม : พุทธศาสนามีวิธีที่จะทำให้เป็นเช่นนั้น.

การสอนเรื่องกรรม มี ๒ รูปแบบ

ที่นี้ก็มาถึงปัญหาที่จะต้องทำความเข้าใจกันก่อน; นั่นก็คือว่า การสอนเรื่องกรรมนั้นมีอยู่สองรูปแบบ หรือสองโวหาร. ท่านทั้งหลายเคยได้ยินแต่ว่า เรามีกรรมเป็นของตน ต้องรับผลแห่งกรรมนั้น ไม่พ้นจากกรรมนั้นไปได้; เราไม่เคยได้ยินหรือไม่ค่อยจะได้ยินถึงคำสอนที่ว่า ล้นกรรม เหนือกรรม พ้นกรรม กระทำที่สุดแห่งกรรม.

ถูกแล้วที่เราสวดบทสวดมนต์กันว่า *กมฺมสฺส โกมฺหิ* – เรามีกรรมเป็นของตน, *กมฺมทายาโท* – มีกรรมเป็นทายาท, *กมฺมโยนิ* – มีกรรมเป็นกำเนิด, *กมฺมพณฺธุ* – มีกรรมเป็นเผ่าพันธุ์, *กมฺมปฏิสฺสโร* – มีกรรมเป็นที่พึ่งอาศัย, แล้วก็มีความรู้สึกไปในทำนองว่า มันต้องเป็นอย่างนั้น เป็นอย่างอื่นไม่ได้; นี้ก็เลยจนว่า มันจะอยู่

เหนือกรรมได้อย่างไร จะพ้นกรรมไปได้อย่างไร ในเมื่อพระพุทธเจ้าท่านได้ตรัสไว้เช่นนั้น. บางทีก็ตรัสเลยไปถึงว่า *กมฺมํ สตุเต วิชติ - กรรมย่อมจำแนกสัตว์, ยทิทํ หีนปฺปณฺีตตาย - คือแจกให้เป็นประเภทดีและประเภทเลว.*

ข้อนี้ขอให้เข้าใจเสียก่อนว่า คำสอนเรื่องกรรมมีอยู่สองระดับ สองชนิด หรือสองโวหาร : ถ้าสอนผู้มีตัวตน ยึดมั่นตัวตน ไม่รู้จักอะไรมากไปกว่าตัวตน, ก็สอนเรื่องกรรมดี กรรมชั่ว ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว แล้วจะต้องเป็นไปตามกรรมนะ; นี่ถ้าจะสอนผู้ที่มีสติปัญญาสูง อาจจะรู้เรื่องความหลุดพ้น รู้เรื่องปรมาตตลัจจะ, พระองค์ตรัสสอนถึงเรื่อง กรรมที่สี่ ที่เป็นที่สุดแห่งกรรมทั้งปวง ซึ่งประเดี๋ยวก็จะได้ว่ากันถึงกรรมนี้, เขาสอนในลักษณะที่ไม่มีตัวตน ไม่มีตัวตน มีแต่สังขารที่เป็นไปตามการปรุงแต่ง โดยกฎอิทัปปัจจยตา.

นี่จะต้องเข้าใจว่า คำสอนเรื่องกรรมมีอยู่สองชั้น. คนทั่วไปมีความรู้สึกรู้ว่ามีตัวตน; ไม่ว่าจะเวลานี้หรือไม่ว่าเวลาก่อนโน้นในประเทศอินเดียสมัยพุทธกาล หรือว่าก่อนพุทธกาล คนก็มีความยึดถือว่ามีตัวตนอยู่แล้วทั้งนั้น. พระพุทธเจ้าตรัสรู้ บังเกิดขึ้นมาในหมู่บุคคลที่ยึดถือว่ามีตัวตน ก็ต้องสอนให้เข้ารูปกับความยึดถือของเขาที่ว่ามีตัวตน, จึงสอนอย่างศีลธรรม สอนเรื่องกรรมชนิดที่ต้องเป็นไปตามกรรม; แต่ในตัวพระศาสนาของพระองค์เองนั้น สอนสูงกว่ำนั้น สอนไกลกว่ำนั้น หรือลึกกว่ำนั้น คือสอนความที่ไม่มีตัวตน, ความที่ไม่มีตัวตนนั้นแหละ ถ้าเข้าถึงได้แล้วก็จะพ้นจากอำนาจของกรรมทั้งปวง;

ที่นี้ก็มิคนไม่เชื่อ, แม้ที่นี้เวลานี้ก็อาจจะมิคนไม่เชื่อ เมื่อพูดว่า เราอาจจะอยู่เหนือกรรมหรือสิ้นกรรม. คนเหล่านี้ไม่รู้จักคำว่า “สิ้นกรรม” อย่าง

ถูกต้อง, รู้จักสิ้นกรรมอย่างลูกเด็ก ๆ เหมือนที่เขาจะพูดกันเมื่อมีใครตายลงไป ก็
ว่า “หมดกรรมกันเสียที” : เขาตายนี้เรียกว่า สิ้นกรรมหมดกรรมกันเสียที; อย่าง
นี้มันเป็นเรื่องของลูกเด็ก ๆ. ความสิ้นกรรมหมดกรรมหรือเหนือกรรมนั้น **ไม่ใช่**
มิได้ เพราะความตายแห่งร่างกาย; **ต้องมีได้** เพราะการรู้ธรรมอันลึกซึ้ง. คน
เหล่านี้ต้องเรียกว่า พวกที่ยึดกรรม หรือรู้เรื่องกรรมเพียงครั้งเดียว – มันรู้แต่เรื่อง
กรรมที่สอนให้คนยึดถือเรื่องดี-ชั่ว เรื่องบุญเรื่องบาปในระดับศีลธรรมเท่านั้น; อีก
ครึ่งหนึ่งมันไม่รู้ – อีกครึ่งที่อยู่เหนือกรรม เป็นโลกุตระนั้น มันไม่รู้.

นี่พวกที่รู้จักกรรมเพียงครั้งเดียว เขาก็สอนหรือเน้นกันมาก. คราวหนึ่ง
อาตมาผลอไป, ไม่ได้พูดคัดค้านเขาดอก, บอกว่า “ไม่มีใครเกิด ไม่มีใครตาย ไม่
มีใครอยู่ที่นี้ คือไม่มีคนอยู่ที่นี้, หรือไม่มีคนเกิดไม่มีคนตาย, แล้วทำไมจะต้องรับ
ผลกรรมอย่างที่เขาวา”. นี่เขาก็โกรธ เขาก็คำหาอาตมาว่าเป็นมิจฉาทิฎฐิ เพราะ
ไปถือว่า ไม่มีใครอยู่ ไม่มีใครเกิด ไม่มีใครตาย, ให้อะไรกรรมที่เขาสอน ๆ กันอยู่
มากมายนั้นมันก็ไร้สาระไป. ไปเน้นกันอย่างเดียวแต่ว่ากรรมแล้วก็รับผลกรรม,
และก็รับอย่างที่เรียกว่า เหมือนกับเป็นเรื่องชดเชยกันตรงไปตรงมา; อย่างว่า
ถ้าเราเอาน้ำร้อนลวกสัตว์ตาย ชาติหน้าหรือเวลาไหนก็ตาม เราก็จะถูกเอาน้ำร้อน
ลวกตาย หรือว่าเราแทงเขาด้วยหอก เราก็จะต้องถูกเขาแทงด้วยหอก, อย่างนี้
เป็นต้น; มากมายเป็นคำพูดมหาศาล, แต่เหลือเพียงคำเดียวว่า **รับผลกรรมใน**
รูปร่างเดียวกันกับการทำกรรม. ก็ต้องการให้คนเชื่อกันเพียงเท่านั้น; เป็นความ
หวังดีของเขาว่า **ถ้าคนเชื่ออย่างนี้แล้ว ก็จะไม่ทำชั่ว จะไม่ทำบาป ไม่เบียดเบียน**
กัน, นั่นก็ถูกแล้ว; แต่อย่าถือว่ามันหมดแล้ว มันยังเป็นพุทธศาสนาครึ่ง
เดียว. ให้อะไรพวกถือพุทธศาสนาครึ่งเดียวนี้ เขารวมชวนกันคำอาตมาว่าพูดเป็นมิจฉา-
ทิฎฐิ ว่าไม่มีใครอยู่ ไม่มีใครตาย ไม่มีใครเกิด.

มันต้องมาถึงขั้นที่พุทธศาสนาโดยสมบุรณ์ จึงจะรู้เรื่องกรรมโดยสมบุรณ์; “เลิกเป็นพุทธบริษัทครั้งเดียวกันเสียทีเถิด”. ถ้าท่านยังรู้แต่เพียงว่า ทำกรรม รับผลกรรม, ทำกรรม รับผลกรรม : ไม่มีที่สิ้นสุด นี่เป็นพุทธบริษัทเพียงครั้งเดียว; ต้องเป็นเต็มอีกครั้งหนึ่งว่า เราสามารถที่จะอยู่เหนือกรรม หรือทำให้กรรมสิ้นลงไปได้ นี่จึงจะเป็นพุทธบริษัทเต็มตัว.

กรรมที่สมบุรณ์ : ทั้งกรรมที่ถูกกำจัดและกรรมเครื่องกำจัด

เอ้า, ทีนี้ก็จะพูดเรื่อง กรรมที่สมบุรณ์ : มีพระพุทธานุญาตว่า กรรม ๔ ประการนี้ ตถาคตรู้เองด้วยปัญญาอันยิ่ง คือ กรรมดำหนึ่ง, กรรมขาวหนึ่ง, กรรมเจือกันหนึ่ง, กรรมไม่ดำไม่ขาวหนึ่ง; รวมเป็น ๔.

กรรมดำ คือกรรมชั่ว หรือกรรมบาป, กรรมขาว คือกรรมดี หรือกรรมบุญ, แล้วกรรมเจือกัน ก็คือมีทั้งดำทั้งขาวปนกันอยู่ : นี้ ๓ อย่างแรกเป็นกรรมในลักษณะเดียวกัน; ทีนี้กรรมที่ ๔ - กรรมไม่ดำไม่ขาว แต่เป็นที่สิ้นสุดแห่งกรรมดำกรรมขาว - นี่มันแยกตัวออกไป. มีเจตนาทำชั่ว เป็นกรรมดำ; มีเจตนาทำดี เป็นกรรมขาว; ทำพร้อม ๆ กันเจือกัน มันก็เป็นกรรมเจือกัน; ถ้ากรรมไม่ดำไม่ขาวนั้น มันมีเจตนาจะเลิกล้างเสียทั้งกรรมดำและกรรมขาว, เจตนาจะมีได้เฉพาะบุคคลผู้ที่เป็นไปตามกรรม เสวยผลของกรรมมาแล้วอย่างโชกโชน อย่างเจ็บปวด เบื่อระอาที่จะเป็นไปตามกรรม จึงมีเจตนาที่จะเลิกล้างกรรมเสียทั้งดำและขาว และทั้งเจือกัน, อย่างนี้เรียกว่า กรรมที่ ๔ - กรรมไม่ดำไม่ขาว เป็นที่สิ้นสุดแห่งกรรมดำกรรมขาว.

ไม่ค่อยจะเคยได้ยินได้ฟังกัน; ท่านทั้งหลายก็ลองนึกดูเอาเองว่า เคยได้ยินได้ฟังที่ไหน; คุณเอามาพูดให้ฟังกันอยู่ก็แต่ที่นี้บ้างเท่านั้นเอง. ลีพวกนะ : สามพวกแรกคือดำ ขาว และเจ๊กกันนั้น เป็นกรรมที่จะต้องกำจัดมันเสีย เพราะว่า มันจะทำให้เป็นไปตามกรรมไม่มีที่สิ้นสุด; ที่นี้กรรมที่ ๔ นะ เป็นเครื่องกำจัด-กรรมที่ ๔ เป็นเครื่องกำจัดกรรมทั้ง ๓ อย่างข้างต้น, ไอ้กรรมที่ ๔ จึงไม่ดำไม่ขาว แล้วก็เป็นที่สิ้นสุดแห่งกรรมดำกรรมขาว เพราะว่ากรรมที่ ๔ นี้หมายถึงตัวเจตนาที่จะกำจัดเสียซึ่งกรรมดำและกรรมขาวนั่นเอง.

กรรมที่ ๔ นี้เราไม่ค่อยเอามาพูดกัน ไม่ค่อยเอามาสอนกัน จึงไม่รู้จัก; และบางคนก็ไม่เชื่อ : คนที่ยึดแน่นในไอ้กรรมตามธรรมดามากเกินไป พอได้ยินเรื่องกรรมที่ ๔ ก็ไม่เชื่อ ไม่เชื่อว่าจะเป็นไปได้ เพราะยึดถือแน่นแน่นตามบทสวดมนต์ว่า เราต้องเป็นไปตามกรรมเท่านั้น เป็นอย่างอื่นไม่ได้. นี้ขอให้มาทำความเข้าใจกันเสียใหม่ มาดูมาฟังคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าในข้อนี้กันเสียบ้างว่า ยังมีกรรมที่ ๔ คือกรรมไม่ดำไม่ขาว เป็นที่สิ้นสุดแห่งกรรมดำกรรมขาว. เราจะต้องอาศัยกรรมที่ ๔ นั้นแหละ มาประพฤติปฏิบัติ เพื่ออยู่เหนือกรรมและสิ้นกรรม จึงเป็นสิ่งที่ทำได้; ฉะนั้นการที่พูดว่า “ศิลปะแห่งการอยู่เหนือกรรมและสิ้นกรรม” นี้ เป็นสิ่งที่ทำได้ โดยอาศัยกรรมที่ ๔ ตามที่พระพุทธเจ้าท่านได้ตรัสไว้อย่างไร.

มาพูดกันครั้งแรกใหม่ๆ ว่า “เป็นศิลปะแห่งการอยู่เหนือกรรม” คนทั่วไปก็ไม่เชื่อ; เหมือนครั้งที่แล้วมาที่พูดเรื่อง “ศิลปะแห่งการมีนิพพานอยู่กับเนื้อกับตัวตลอดเวลา” นี้ก็ยากที่จะมีคนเชื่อ; นี้ก็เหมือนกันแหละ “ศิลปะแห่งการที่อยู่เหนือกรรมและสิ้นกรรม” ก็ยากที่จะมีคนเชื่อ โดยเฉพาะพวกพุทธบริษัทครั้งเดียวไม่เชื่อ, แต่เมื่อเป็นพุทธบริษัททั้งสองซีกสมบูรณ์แล้วนะ จึงจะมีทางที่จะเข้าใจและเชื่อ.

มิจนาคติภูฏิ ๓ ประเด็นที่เกี่ยวกับกรรม

ที่นี้ก็จะพูดถึง มิจนาคติภูฏิ เสียเลย. มิจนาคติภูฏิที่เกี่ยวกับกรรม มีอยู่หลายเรื่องหลายประเด็น :-

อย่าง(มิจนาคติภูฏิ)เรื่องแรก(:๑) ก็มีว่า เขาถือกันว่า “ความสุขหรือความทุกข์นี้ เป็นผลของกรรมเก่าโดยส่วนเดียว : ความสุขความทุกข์ของเรานี้เป็นผลของกรรมเก่าแต่หนหลังโดยส่วนเดียว, ขอให้ทนสมักรับกรรมไป โดยไม่มี การต่อสู้อะไรนี้”. ที่จริงความเชื่ออย่างนี้เป็นของลัทธิอื่น ของเดิรลัทธิอื่น นอกพุทธศาสนา; แต่มันก็ติดเข้ามาในพุทธศาสนา ไม่วายที่จะติดเข้ามาในพุทธศาสนา เรา คือพุทธบริษัทบางคนก็มีความยึดถือเชื่อมั่นว่า “สุขทุกข์เป็นผลของกรรมเก่าเท่านั้น”.

ที่นี้พระพุทธเจ้าท่านตรัสว่า “ไม่ใช่อย่างนั้น มันไม่ใช่ไปอย่างนั้น : การถือว่าเป็นกรรมเก่าโดยเด็ดขาดนั้น มันทำให้เกิดความหมายขึ้นมาว่า เราไม่มีทางที่จะแก้ไข, เราต้องมีการกระทำกรรมใหม่ เพื่อการต่อสู้ เพื่อการสร้างให้เกิดความสุขหรือกำจัดความทุกข์ที่เชื่อว่าเป็นผลของกรรมเก่า นั้นได้, ถ้าเชื่อว่าเป็นผลของกรรมเก่าเด็ดขาดเสียแล้ว เราก็หมดฝีมือ ไปทำอะไรมันไม่ได้ มันก็ต้องก้มหน้าก้มตา รับทุกข์ทนทรมานไป, แต่ถ้าเราเชื่อว่ามันไม่ใช่เป็นผลของกรรมเก่าโดยเด็ดขาด มันเป็นเพียงการเป็นไปตามเหตุตามปัจจัยของสังขารธรรม อย่างนี้แล้ว เราก็สามารถที่จะกระทำกรรมใหม่ ที่จะสร้างความสุขขึ้นมา หรือดับความทุกข์เสีย, ไม่ว่าจะมีความสุขหรือความทุกข์ชนิดไหน จะ(เป็น)ของกรรมเก่าหรือไม่

ใจของกรรมเก่าก็ตาม, การที่ถือว่าสุข ทุกข์ เป็นผลของกรรมเก่า ไม่อาจจะทำอะไรแก้ไขได้นั้น เป็นมิจฉาทิฐิ”.

ช่วยฟังดูให้ดีๆ การที่ถือว่า “ไอ้สุขทุกข์เป็นผลของกรรมเก่าหนหลัง ไม่มีทางจะแก้ไขได้” นั้นเป็นมิจฉาทิฐิ : มิจฉาทิฐินี้เรียกว่า อภิริยติฐิ. อภิริยติฐิ แปลว่า ทิฐิถือว่าไม่เป็นอันกระทำ; เช่นเรากระทำดีทำชั่วอะไรตอนหลังนี้ไม่เป็นอันกระทำ เพราะว่ากรรมเก่ามันกำหนดไว้ตายตัวเสียแล้ว, อย่างนี้เป็นมิจฉาทิฐิ เรียกว่าอภิริยติฐิ.

เราจะต้องมีทิฐิที่ถูกต้องเป็น ภิริยติฐิ คือ มีการกระทำ แล้วก็ มีผลแห่งการกระทำถูกต้องตามกฎหมายแห่งเหตุแห่งปัจจัย, ไม่มีกรรมไหนมาผูกขาดได้แต่เพียงกรรมเดียวอย่างเดิยส่วนเดิย, เรามีการกระทำ ที่มันมีผลที่จะให้เกิดผลเรื่อยๆ ไปได้ ตามสมควรแก่การกระทำ; ถ้าถืออย่างนี้ก็เป็นสัมมาทิฐิ เรียกว่า ภิริยติฐิ. ถ้าถือตรงกันข้าม ก็เรียกว่ามิจฉาทิฐิ เป็นมิจฉาทิฐิ มีชื่อว่า อภิริยติฐิ.

เดี๋ยวนี้ฟังดู ก็ดูจะสอนกัน จนเป็นหลักตายตัวว่า สุขทุกข์เป็นผลของกรรมเก่าโดยส่วนเดียว ไม่มีทางดินรนต่อสู้อะไร, นี่สอนกันจนเป็นหลักตายตัว; อย่างนี้มันก็หมดความเป็นพุทธแหละ – ถ้าสอนอย่างนี้มันหมดความเป็นพุทธ คือมันเป็นอภิริยติฐิ ภายนอกพุทธศาสนาเสีย. ถ้ายังเป็นพุทธอยู่ก็ต้องสอนว่า ยังมีการกระทำกรรมที่จะมีผลตามสมควรแก่การกระทำ เพื่อแก้ไข เพื่อต่อสู้อะไร เพื่อความอยู่เหนือกรรม หรือสิ้นกรรมได้, โดยการกระทำที่ถูกต้อง.

นี่ก็เป็นมิจนาคติอีกอันหนึ่ง ซึ่งควรจะเข้าใจไว้ แล้วก็อย่าตกลงไปใน หลุมของมิจนาคตินั้น.

ที่นี่ มิจนาคติถัดไปอีก(:๒)เช่น มิจนาคติที่ว่า “กรรมนั้นเราทำเอง เราเสวยผลเอง” : นี่ฟังดูแล้วก็คงจะงงกันไปหมด; เคยได้ยินได้ฟังแต่คำสอน ว่า “เราทำกรรมเอง แล้วเราก็ได้รับผลของกรรมเอง ด้วยตัวเราเอง”. นี่เป็น มิจนาคติในข้อที่ว่า โดยที่แท้นั้น มันไม่มีตัวเรา มันไม่มีตัวตน. สิ่งที่เรียกว่า กรรมนั้น ไม่ต้องเกี่ยวข้องกับตัวตนตัวบุคคล, มันเป็นกระแสแห่งปฏิจจสมุปบาท หรืออิทัปปัจจยตา มีนามและรูปซึ่งเป็นไปตามเหตุตามปัจจัยปรุงแต่ง : ในลักษณะหนึ่งเรียกว่า กรรม ในลักษณะหนึ่งเรียกว่าเกิดผลกรรม เสวยผลกรรม อยู่ในกระแสอิทัปปัจจยตานี้ ซึ่งไม่มีตัวบุคคล.

เดี๋ยวนี้เรามันมีความรู้สึกยึดถือมาแต่เกิดโน่นว่ามีตัวตน มีตัวกู กูทำ กูได้ กูเสีย อะไร มันมีตัวตนไปหมด; ทั้งที่ว่า อากาเรเหล่านั้นมันเป็นเพียง อากาเรปรุงแต่งแห่งอิทัปปัจจยตา. เขาไม่รู้เรื่องปฏิจจสมุปบาท ก็เกิดรู้สึกเป็น “ตัวตน” ขึ้นมา แล้วก็ให้เป็นบุคคลผู้เป็นเจ้าของกรรม ผู้ทำกรรม ผู้เสวยกรรม : นี่ก็คือ สิ่งที่ทำให้บุคคลเกิดขึ้นมา แล้วจมอยู่ในกองกรรม ติดอยู่ในกองกรรม, มันเป็นอวิชชาที่เป็นเงื่อนไขของปฏิจจสมุปบาท สร้างบุคคลชนิดนี้ขึ้นมาเป็นตัว เป็นตนผู้ทำกรรมขึ้นมา แล้วก็รับผลกรรมนั้น จนเกิดยึดมั่นถือมั่นว่า “เราทำเอง เราเสวยผลเอง”. คำนี้มันกำกวมมาก มันเป็นหลักกรรมในชั้นศีลธรรมอย่าง เบื้องต้นอย่างที่ว่ามาแล้วข้างต้น ว่ามีกรรมเป็นของตัวนั้นนะ : เมื่อสอนว่ามี กรรมเป็นของตัว แล้วมันก็ต้องมีตัวซึ่งเป็นผู้ทำกรรมและเสวยผลกรรม.

ครั้นมาถึงระดับสูง ระดับที่เป็นความรู้ที่ถูกต้อง มิใช่ระดับศีลธรรมแล้ว มันกลายเป็นว่า **ไม่มีตัวบุคคลผู้ทำกรรม**, แล้วมันจะแปลมากตรงที่ว่า **ไม่มีตัวบุคคล แต่มีการทำกรรมและมีการให้ผลแห่งกรรม** : นี่คือจุดที่สำคัญที่สุด ถ้าฟังถูกก็จะเข้าใจ ฟังไม่ถูกก็ไม่สำเร็จประโยชน์อะไร. **ไม่ต้องมีตัวบุคคลนะ; แต่มีการกระทำกรรมและการให้ผลแห่งกรรม หรือการรู้ผลแห่งกรรม** : มันก็เป็นเรื่องของจิตล้วน ๆ จิตที่มีการปรุงแต่งไปตามกระแสแห่งปฏิจสมุปบาท มีเจตนาอย่างนั้นคิดอย่างนั้นประสงค์อย่างนั้นต้องการอย่างนั้น ก็เรียกว่า “**ทำกรรม**”; หลังจากนั้นก็มีความรู้สึกอย่างอื่น สืบต่อมา ก็เป็นการ “**ให้ผลแห่งกรรม**”. ไอ้คำเหล่านี้คงจะฟังยากสำหรับคนที่ไม่เคยศึกษาว่า **มีการกระทำกรรมก็ได้ มีการเสวยผลของกรรมก็ได้ แต่ไม่มีบุคคลผู้ทำกรรม หรือผู้เสวยผลของกรรม**; หมายความว่า **มันเป็นไปเอง จิตหรือนามรูปนี้มันเป็นไปเอง ตามกระแสแห่งปฏิจสมุปบาท**.

เรื่องไม่มีตัวตนนี้เข้าใจยาก; อย่างที่พูดไว้ว่า “**การเดินทางก็มีแล้ว การถึงก็มีแล้ว แต่หาไม่มีตัวบุคคลผู้เดินไม่**” นะ; ถ้าฟังเรื่องนี้ออก มันก็เป็นเรื่องเดียวกัน. การเดินทางก็มีแล้ว การถึงก็มีแล้ว แต่ไม่มีบุคคลผู้เดิน เพราะว่าโดยแท้จริงนั้น มันไม่มีสัตว์ ไม่มีบุคคล, มีแต่สังขารธรรมที่ปรุงแต่งกันตามกฎเกณฑ์ของธรรมชาติ ที่ทำให้รู้สึกนึกคิดได้ว่า “**ตัวเรา**” แล้วก็ “**มีตัวเราผู้ทำ**” “**มีตัวเราผู้**อยู่” “**มีตัวเราผู้เกิด**” “**มีตัวเราผู้ตาย**” “**มีตัวเราผู้เป็นทุกข์**” “**มีตัวเราเป็นผู้ดับทุกข์**” “**มีตัวเราเป็นผู้เดิน**” “**มีตัวเราเป็นผู้ถึงพระนิพพาน**” เป็นต้น.

พยายามทำความเข้าใจเรื่องนี้ในระดับนี้ให้ได้ จึงจะสามารถอยู่เหนือกรรมหรือสิ้นกรรม; ถ้าไม่อย่างนั้นแล้ว ก็จะมีตัวบุคคล มีตัวมีตนสำหรับทำ

กรรม และเสวยผลกรรมต่อไป, แล้วมันก็จะไปเข้ารูปที่เขายึดมั่นถือมั่นว่า “เราทำเอง เราเสวยผลเอง”, เขายึดถืออย่างนั้นเพราะเขารู้สึกว่าเขาเป็นตัวเขา เขาเป็นตัวตน เขาเป็นบุคคลของเขา : นี่ถ้าพูดตามหลักธรรมะอันสูงสุดแล้ว ยังเป็นมิจาติภูฏี – เขายังมีตัวเอง, ถ้าเห็นอิทัปปัจจยตาแล้ว จะไม่มีตัวเอง จะมีแต่กระแสแห่งอิทัปปัจจยตา และมันไม่มีอวิชชา; และอวิชชาที่ทำให้หลง ยึดถือเอาส่วนใดส่วนหนึ่งว่าเป็น “ตัวตน”, ยึดถือส่วนใดส่วนหนึ่งว่าเป็น “การกระทำของกู”, ยึดถือส่วนใดส่วนหนึ่งว่าเป็น “การรับผลของกู” คือ มีตัวตนอยู่เรื่อยไป.

ที่แท้นั้นมันไม่มีบุคคล หรือว่าสิ่งที่ตรงกันข้ามจากบุคคลที่เป็นผู้ทำกรรม : อันนี้ยิ่งยากขึ้นไปอีก เป็นเรื่องยากที่สุดในพระพุทธศาสนา; คือว่า “ไม่มีบุคคล” แล้วก็ “ไม่มีอื่นจากบุคคล” มัน “มีแต่กระแสอิทัปปัจจยตา”, แม้ “กระแสอิทัปปัจจยตา” นั้น ก็ไม่เรียกว่า “อื่นจากบุคคล” เพราะมันเป็นธรรมชาติล้วน ๆ. ที่ว่า “เป็นบุคคลอย่างที่รู้สึกนี้”, แล้ว “เป็นอื่นจากบุคคลคือตรงกันข้าม” ซึ่งสมมติขึ้นมาอีกอันหนึ่งอย่างหนึ่งว่ามันอื่นจากบุคคลนี้ คือตรงกันข้ามจากบุคคลนี้ : นี่ก็ไม่มี. ฉะนั้นถ้ายังไม่เข้าใจก็จำ เพียงแต่จำไว้ก่อนก็ได้ว่า มันไม่มี “บุคคล” และไม่มี “อื่นจากบุคคล” ที่ทำกรรมหรือเสวยผลกรรม, มันเป็น “กระแสแห่งปฏิจสงมุขบาท”, มีอาการที่เรียกว่า “กรรม” หรือ “การทำกรรม” หรือ “วิบากแห่งกรรม” ได้ ในกระแสแห่งปฏิจสงมุขบาทนั้น โดยไม่ต้องมี “ตัวตน” หรือ “บุคคลผู้ทำ” หรือ “ผู้เสวยผลแห่งกรรม”. นี่อาตมาก็ซังกจะสงสัยตัวเองอยู่แล้วเหมือนกันว่า เอาเรื่องมีประโยชน์มาพูดหรือเปล่า? ถ้าพูดแล้วไม่มีใครฟังถูก มันก็บ้าไปคนเดียว? นี่ก็ซังกจะสงสัยตัวเองอยู่อย่างนี้. แต่โดยเหตุที่ว่าในพระบาลีมันมีอยู่อย่างนี้ และที่ว่าเราจะได้เป็นพุทธบริษัทกันเต็มทั้งสองครั้ง

ไม่เป็นแต่ครั้งเดียว, จึงเอาเรื่องนี้มาพูด; จะสำเร็จประโยชน์ได้เพียงใดก็แล้วแต่ท่านทั้งหลายผู้ฟัง.

ที่นี้ มิจฉาทิฎฐิอีกพวกหนึ่ง(๓)เขาถือว่า **“ไอ้บุญไอ้กรรมไอ้อะไรเหล่านี้ มันขึ้นอยู่กับพระเป็นเจ้า”** : บาลีเขาเรียกว่า “อิศสระ” ที่เป็นไทยเรียกว่า “อิศวระ” คือพระอิศวรเป็นเจ้า. นี่ถ้าใครถือว่า **“ไอ้สุขทุกข์บุญบาปนี้ มันเป็นเรื่องการกระทำมาจากพระเป็นเจ้า คือพระเป็นเจ้านิรมิตให้”** อย่างนี้มันก็เป็นมิจฉาทิฎฐิ มันขัดกับหลักเรื่องกรรม; เพราะว่า ถ้าว่าเป็นเรื่องของพระเป็นเจ้าโดยเด็ดขาดแล้ว มันก็แก้ไขไม่ได้อีกเหมือนกัน, ถ้าแก้ไขไม่ได้ มันก็ผิดเรื่องกรรม, เรื่องกรรมต้องเป็นเรื่องที่แก้ไขได้. ฉะนั้น การที่เชื่อว่ามันเด็ดขาดอยู่ที่พระเป็นเจ้าเสียแล้ว มันก็ไม่เป็นเรื่องกรรม ฉะนั้นจึงเป็นมิจฉาทิฎฐิของเรื่องกรรมที่จะไปถือว่าอะไร ๆ ก็แล้วแต่พระเป็นเจ้าโดยเด็ดขาด : **นี่คือพระเป็นเจ้าอย่างที่เขาวา ๆ กันนะ.**

ถ้าเราพุทธบริษัท จะมีพระเป็นเจ้ากับเขาบ้าง ก็มีกฎแห่งอิทัปปัจจยตานั้นแหละเป็นพระเป็นเจ้า. กฎแห่งอิทัปปัจจยตา หรือปัจจุสมุปบาทนั้น เราอาจจะประพฤติปฏิบัติให้ถูกต้องได้, “ถูกต้อง” ในที่นี้คือไม่ให้เกิดความทุกข์ขึ้นมาได้; ก็แปลว่า เราควบคุมได้ – ควบคุมกระแสแห่งการปรุงแต่ง ที่จะไม่ให้เกิดเป็นความทุกข์ขึ้นมาได้. นี่เรียกว่า เราต้านทานพระเป็นเจ้าได้ : ถ้าเป็นเรื่องที่พระเป็นเจ้าจะเป็นผู้บันดาลให้เกิดสุขเกิดทุกข์นี้ เราต้านทานได้ เพราะเราปฏิบัติโดยหลักแห่งปัจจุสมุปบาทอย่างถูกต้อง เป็นไปแต่ในทางที่ควรจะปรารถนาที่ดับทุกข์ได้.

ฉะนั้น เราอย่าทำผิดในเรื่องของอิทัปปัจจยตาหรือปฏิบัติสมุปปาท. ที่ทำผิดในเรื่องอิทัปปัจจยตา ก็คือเมื่อมีการกระทบทางอายตนะ แล้วก็มีอวิชชาเข้ามาปน เกิดการกระทำผิดทางอายตนะขึ้นมา มันก็ได้เป็นทุกข์ : นี่พระเป็นเจ้าที่ทำให้เป็นทุกข์มันอยู่ที่ตรงนี้. ทีนี้เรามีวิชากำจัดอวิชชานั้นเสีย เราก็มีพระเป็นเจ้าที่จริงกว่าที่เก่งกว่าที่หยุดการกระทำของพระเป็นเจ้าองค์แรกเสียได้; เมื่อองค์แรกมันทำให้เกิดทุกข์ เราก็มีพระเป็นเจ้าอีกองค์หนึ่งซึ่งทำให้ไม่ต้องเกิดทุกข์ : พระเจ้าองค์แรกคืออวิชชา, พระเจ้าองค์หลังคืออวิชชา. ถ้ามีอวิชชา การปรุงแต่งแห่งอิทัปปัจจยตามันก็ไปอีกแบบหนึ่ง คือเป็นไปในแบบที่ไม่เป็นทุกข์เลย; แต่ถ้าว่ามันมีอวิชชาเข้ามาเป็นพระเจ้าแล้ว การปรุงแต่งของอิทัปปัจจยตามันไปในทางตรงกันข้าม แล้วมันก็เป็นทุกข์ได้.

นี่การที่ถือว่า ไอ้สุข-ทุกข์ บุญ-บาปอะไรนี้ เป็นเรื่องของพระเจ้า; นี่มันเป็นมิจฉาทิฎฐิด้วยเหมือนกัน เพราะว่ามันขัดกับหลักเรื่องกรรม มันผิดจากกฎเกณฑ์ของเรื่องกรรม มันก็เป็นมิจฉาทิฎฐิ.

นี่ตัวอย่างเพียง ๓ ข้อนี้ ก็พอจะทำให้เข้าใจได้ว่า เราโดยทั่วไปที่มีการศึกษาไม่สมบูรณ์นะ มันก็ถือมิจฉาทิฎฐิเป็นหลักได้ เช่นถือว่า “ไอ้สุขทุกข์เป็นเรื่องกรรมเก่าอย่างเดียว” นี่มันก็เป็นมิจฉาทิฎฐิแบบหนึ่ง; ถือว่า “เราทำอะไรเราเสวยผลเอง” ทั้งที่ความจริงมันไม่มีเรานั้นนะ มันก็เป็นมิจฉาทิฎฐิแบบหนึ่ง; ทีนี้ถือว่า “มีพระเจ้าเป็นผู้บงการ” นี่มันก็เป็นมิจฉาทิฎฐิแบบหนึ่ง เพราะว่าไอ้ความจริงนั้นมันเป็นเรื่องความจริงของการปรุงแต่งตามกฎแห่งอิทัปปัจจยตา.

ในข้อนี้เน้นให้สั้น ๆ อีกที่หนึ่งว่า กรรมและการเสวยผลกรรมนั้น มิได้เป็นไปไม่ได้โดยไม่ต้องมีบุคคล ไม่ต้องมีบุคคลตัวตนเราเขา เป็นคนเป็นตน

อะไรที่โหน มันก็มีได้ – มีการทำกรรมได้ มีการเสวยผลกรรมได้; คือการกระทำของจิตที่ปรุงแต่งเปลี่ยนแปลงไปตามกระแสแห่งอิทัปปัจจยตาอันยืดยาว. ฉะนั้นไปศึกษาเรื่องอิทัปปัจจยตา เข้าใจให้ถูกต้อง แล้วจะรู้ได้เองว่า ตรงไหนเป็นการทำกรรม, ตรงไหนเป็นการรับผลแห่งกรรม, ตรงไหน ที่สมมติเรียกว่าตาย, และตรงไหน สมมติเรียกว่าเกิดใหม่ อย่างนี้เป็นต้น; สิ่งเหล่านี้มีได้โดยไม่ต้องมี “ตัวบุคคล” มีแต่ “กระแสแห่งอิทัปปัจจยตา” ที่เป็นไปโดยอำนาจของอวิชชา อวิชชา ช่วยจำไว้.

เรื่องความจริงของกรรมที่เป็นหลักใหญ่

ที่นี่ก็จะได้พูดเรื่องโดยหัวข้อว่า ความจริงเรื่องกรรม : เรื่องกรรม มีความจริงอย่างไรที่เป็นหลัก.

(กรรมคืออะไร? เกิดมาจากอะไร?)

คำว่า “กรรม กรรม” นี้คืออะไร? คำว่า “กรรม” นี้คือตัวเจตนา ที่เป็นเหตุให้กระทำโดยทวารทั้ง ๓ คือ กาย วาจา ใจ; เป็นเจตนาที่เกิดมาจากผัสสะ. มีพระพุทธรายิตไว้ชัด ๆ ว่า กรรมเกิดจากผัสสะ; กรรมดับไปเพราะการดับของผัสสะ – กรรมดับไปด้วยการดับของผัสสะ.

กรรมคือเจตนาที่เกิดขึ้นมาในลำดับแห่งผัสสะ : ผัสสะทางตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ต่อรูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ธรรมารมณ์นี้. มีผัสสะแล้วก็

มีเวทนา; มีเวทนาแล้ว ก็มีตัณหาคือความอยากไปตาม ความหมายของเวทนานั้น – สุขเวทนาจึงอยากไปอย่างหนึ่ง, ทุกขเวทนาจึงอยากไปอย่างหนึ่ง, อทุกขมสุขเวทนาจึงอยากไปอีกอย่างหนึ่ง.

ไอ้อยากนั้นแหละ เป็นเหตุให้มีเจตนา ฉะนั้นมันจึงมีเจตนาอย่างใดอย่างหนึ่ง : แม้แต่คิดก็เป็นเจตนาหรือเป็นกรรม(มโนกรรม), คิดแล้วพูดออกมาก็เป็นกรรม(วจีกรรม), คิดแล้วกระทำออกไปก็เป็นกรรม(กายกรรม) เพราะมันทำไปด้วยเจตนา; เจตนา นั้นมาจากผัสสะ แต่เป็นผัสสะที่มีอวิชา คือผัสสะของปุถุชนคนธรรมดา เป็นผัสสะที่มีอวิชา.

นี่เป็นหลักธรรมะที่ไม่มีการสมมติ ไม่มีการบัญญัติอะไรไปตามแบบของผู้ที่ยังไม่รู้ไม่เข้าใจ; แต่เป็นความจริงของธรรมชาติ ตามที่พระพุทธองค์ทรงค้นพบแล้วนำมาสอน คือท่านสอนว่า กรรมเกิดมาจากผัสสะ คือการกระทำกรรมมีขึ้น เพราะมีการผัสสะด้วยความโง่ในสิ่งรอบตัว. นี้ช่วยจำอันนี้ไว้เป็นหลักว่า **ที่เราไปทำกรรมเข้านั้น ก็เพราะอำนาจแห่งผัสสะ** : คราวไหนก็ได้ คือทุคราวแหละมีผัสสะด้วยความโง่เมื่อไร แล้วก็ต้องมีการทำกรรมด้วยอำนาจเจตนาอย่างใดอย่างหนึ่งเสมอ.

(กรรมให้ผลอย่างไร?)

เมื่อทำกรรมแล้ว มันก็ต้องมีปฏิริยาออกมา เรียกว่าผลของกรรม : ปฏิริยานั้น ออกมาทันควันก็ได้ เรียกว่า **ทิฏฐธรรม**; ถ้าปฏิริยานั้นไม่ออกมาทันควัน ออกในขณะถัดมา ก็เรียกว่าเป็น **อุปปีชชะ(อุปปะปีชชะ)** – วิชาานั้นเป็น

ในอุปปีชชะ; ทีนี้ถ้าไม่ออกมาในขณะที่ต่อมา แต่ออกมาในขณะที่ตอนหลัง ๆ มาอีก หลัง ๆ มาอีก อย่างนี้ก็เรียกว่า **อปรปรียายะ**(อะปะระปะรียายะ). นี่มันมีอยู่ ๓ ชั้น : ถ้าปฏิบัติริยาออกมาทันควัน ก็เรียกว่า “**ทิฏฐุธรรม**”; ถ้าออกมาในขณะที่ถัดมา ก็เรียกว่า “**อุปปีชชะ**”; ถ้าออกมาในขณะที่ถัดต่อมามาก ถัดต่อมามาก ก็ต่อมามาก ก็จะเรียกว่า “**อปรปรียายะ**”.

เหมือนอย่างเราจิตใจไม่จิตใจอย่างนี้ : มันก็ **ลูกโหลง**ขึ้นมาทันควัน อย่างนี้มันรูปแบบของ **ทิฏฐุธรรม** มันไม่ต้องรอ; แต่ถ้ามัน **ต้องรออีกสักขณะจิต สองขณะจิต** มันก็เป็น **อุปปีชชะ** – มันเหมือนกับการทำให้ไฟลุกโดยวิธีอื่นซึ่งต้องรอ; หรือว่า **ต้องรอนานไปกว่านั้นอีก** มันก็เป็น **อปรปรียายะ**.

ฉะนั้น **กรรมต้องมีวิบากเสมอ**; เหมือนกับเราตีโหลงไป มันก็ต้องมี ปฏิภาณสนองขึ้นมา เป็นเสียงหรือเป็นการกระเด็นกลับ หรือเป็นปฏิภาณอย่างใด อย่างหนึ่งเสมอ : มันมีอยู่แต่ว่าจะทันควัน, หรือว่าจะถัด ๆ ไป, หรือว่าจะ ถัดไปอีก, มันมีอย่างนี้เท่านั้น; ฉะนั้นขอให้ถือว่า กรรมแล้วก็ต้องมีวิบาก. กรรมนั้นนะ คือ **กรรมจริงๆ** : **กรรมที่ทำด้วยเจตนามีวิชาเป็นมูล** นี้เรียกว่า เป็นกรรม. ถ้าการกระทำที่ไม่ได้ทำด้วยเจตนา **มิได้มีวิชาเป็นมูล** นี้ไม่เรียกว่ากรรม; มันเป็นเพียงกิริยาเฉย ๆ ไม่เกี่ยวกับบุญบาป สุขทุกข์ก็ได้.

(กรรมดับเพราะอะไรดับ?)

ทีนี้ไ้กรรมนี้ เมื่อมันเกิดมาจากผัสสะแล้ว มันก็ต้อง **ดับเพราะดับแห่งผัสสะ**. เมื่อเกิดก็เกิดจากผัสสะ; เมื่อดับก็ต้องดับเพราะดับแห่งผัสสะ. **ทีนี้เรา**

ทำให้ผัสสะดับ นั้นแหละคือจะควบคุมกรรม หรือจะอยู่เหนือกรรม. เราอย่าทำให้ผัสสะมีความหมายดี คืออย่าผัสสะด้วยอวิชา : ผัสสะทางตา หู เป็นต้นนี้ อย่าผัสสะด้วยอวิชา, แล้วก็ผัสสะก็จะไม่มีฤทธิ์เดชอะไร มันก็จะเหมือนกับว่าดับไปคือดับ; แต่ถ้าเราผัสสะด้วยอวิชา อวิชานั้นก็จะลุกขึ้นมาเป็นเรื่องเป็นราว เป็นผัสสะที่มีกรรมมีผลกรรมยืดยาวยุ่งยากกันไปหมด.

ถ้าจะดับกรรม ก็คือบังคับผัสสะให้เหมือนกับว่าดับ, มีวิชามีปัญญา มีแสงสว่าง มีสติสัมปชัญญะให้ทันควัน เมื่อมีผัสสะ : ถ้าเป็นอย่างนี้แล้วผัสสะนั้นก็ดับ; เหมือน ไม้ขีดไฟเป็ยก มันขีดไม่ติด, หรือว่าเหมือนกับว่าหินเหล็กไฟที่มันเป็ยก มันตีไม่ติด. นี้เรียกว่า ดับเสียตรงผัสสะ แล้วกรรมก็จะดับ คือจะไม่มีเป็นกรรมไปได้เลย; จึงมีหลักว่า กรรมเกิดจากผัสสะ เมื่อดับก็ดับแห่งผัสสะ.

ที่นี้ทางให้ถึงความดับแห่งกรรมก็คือ อัญจังกิम्मรรค. ข้อนี้เราเกือบจะถือเป็นหลักได้เลยว่า พระพุทธภาษิตทั้งหลาย เมื่อพูดถึงทางให้ถึงความดับแล้วก็ จะในเรื่องอะไรก็ตาม จะถึงถึงอัญจังกิम्मรรคทั้งนั้น; ฉะนั้น ต้องจำอัญจังกิम्मรรคไว้ให้อย่างดี ในฐานะที่เป็นทางให้ถึงความดับแห่งสิ่งที่จะต้องดับไม่ว่าอะไร.

ไปศึกษาเอาเองโดยรายละเอียดว่า อัญจังกิम्मรรคนั้นคืออะไร; ให้รู้ไว้ว่าเป็นทางให้ถึงความดับ – ในที่นี้ก็เป็นทางให้ถึงความดับแห่งกรรม. หมายความว่า ถ้าเรามีชีวิตอยู่ด้วยอัญจังกิम्मรรคแล้ว ผัสสะก็จะไม่เป็นเหตุให้เกิดกรรม เพราะมันมีสัมมาทิฐิ สัมมาสมาธิ สัมมาสังกัปปะ อะไรอยู่ในอัญจังกิम्मรรคนั้นเหล่านี้ล้วนแต่ทำให้ไอ้ผัสสะดับไม่ลุกเป็นไฟทั้งนั้น. ทางให้ถึงความดับแห่งกรรม ก็คืออัญจังกิम्मรรค. นี่เรื่องกรรมโดยหลักใหญ่แท้จริงมันมีอย่างนี้.

(สรุปกรรมโดยหลักใหญ่ – ข้อเท็จจริงเกี่ยวกับกรรม)

สรุปสั้น ๆ ว่า **กรรม** คือตัวเจตนาที่มีมาจากอวิชาในขณะที่แห่งผัสสะ; แล้วก็ **กรรมก็มีวิบาก** เป็นทันควัน หรือถัดมา หรือถัดมาอีก; และ **กรรมเกิดจากผัสสะ** ก็ต้อง **ดับเพราะดับผัสสะ**; แล้ว **ทางให้ถึงความดับผัสสะ** นั่นคือ **อภิญญา-คิम्मรรค**. ขอให้เข้าใจเรื่องกรรมไว้เป็นหลักอย่างนี้.

เฮ้, ที่นี้ที่ว่าทำไมมันจะเกิดเป็นบุญเป็นบาป เป็นอนเณชชะอะไรขึ้นมา นี้ มันอีกขั้นตอนหนึ่ง; คือมันแล้วแต่อวิชา. **อวิชา** แปลว่า **ความรู้ผิด ความรู้ไม่ตรง** : ถ้าอวิชามันต้องการอย่างชนิดที่เรียกว่าบุญ มันก็ **ปรุงแต่งบุญ**, อวิชามันต้องการที่เป็นบาปไม่ใช่บุญ มันก็ **แต่งบาป** หรือ **แต่งอบุญ**, ถ้าอวิชามันต้องการอเนชชะ คือไม่ห้วนไหน มันอยู่ในระหว่างกลาง ๆ ระหว่างบาปกับบุญอย่างนี้ ก็เพราะอวิชานั้นมันต้องการอย่างนั้น มันจึง **ปรุงสังขารชนิดนั้น**; มันจึงเกิดเป็นบุญ เป็นอบุญ และเป็นอเนชชะ ขึ้นมาได้ เป็น ๓ ชนิด ในการปรุงแต่งของอวิชา.

ฉะนั้น **บุญ อบุญ อเนชชะ** มันไม่แปลกกันหรอก มันเป็นเพียงผลของอวิชา; ถ้ามีกรรม เป็นกรรมแล้ว, ก็มีผลกรรมสำหรับเวียนว่ายไปใน วงกลมแห่งอวิชา : หมุนอยู่ที่บุญ อบุญ อเนชชะ. ธรรมดาเราเรียกว่าบุญบาป, แล้วอเนชชะนี้ดูเหมือนยังไม่มีคำอื่นเรียก ก็ต้องเรียกว่าอเนชชะ คือไม่สนใจเรื่องบุญ เรื่องบาป อยากรไปอยู่หนึ่ง ๆ เป็นเรื่องของพวกมัน พวกสมาบัติ. นี้ว่า **บุญ อบุญ อเนชชะ**นี้สร้างขึ้นมาจากอวิชา : ไอ้คนที่มึ่อวิชานั้นแหละ มันสร้างขึ้นมาจากความรู้สึกของอวิชา – ยึดถือว่านี้เป็นบุญ ยึดถือนี้เป็นอบุญ

ยึดถือนี้ว่าเป็นอเนกชา. ถ้าว่ามันเกิดรู้ขึ้นมา คืออวิชาหายไป แล้ววิชาเกิดขึ้นมาแทนอย่างนี้ มันจะไม่สร้าง ๓ อย่างนี้.

จำไว้สั้น ๆ ว่า วิชาจะไม่สร้างสังขารที่เรียกว่าบุญ หรืออบุญ หรืออเนกชา; เฉพาะอวิชาเท่านั้นที่จะสร้าง(สังขารที่เรียกว่า)บุญ หรืออบุญ หรืออเนกชา. ถ้ามันเป็นวิชามันรู้แจ้งโดยประจักษ์ในสิ่งทั้งปวงเสียแล้ว มันจะไม่สร้างบุญ สร้างอบุญ หรือสร้างอเนกชาขึ้นมาอีก; นี่เราจึงหมดปัญหาเรื่องบุญ เรื่องบาป เรื่องอเนกชา เพราะว่าเรามีวิชาเกิดขึ้นมา, ที่นี้ที่อยู่เหนือบุญ เหนืออบุญ เหนืออเนกชา. นี่ความหมายของการที่จะอยู่เหนือกรรม เพราะมีวิชารู้ว่าไอ้นั่นมันบ้าทุกเรื่องแหละ – เรื่องบุญ เรื่องอบุญ เรื่องอเนกชานี้ เป็นเรื่องเวียนว่ายไม่มีที่สิ้นสุดทั้งนั้น, เราไม่เอา, ก็เลยไม่ประสงค์ ไม่มีเจตนาที่จะทำหรือจะสร้าง; นี่เป็นเหตุให้อยู่เหนือการกระทำความผิด เพราะไม่มีอะไรมาเป็นเชื้อล่อให้กระทำ. บาปก็ไม่มาเป็นเชื้อล่อให้กระทำได้อีกต่อไป, บุญก็ไม่มาเป็นเชื้อล่อให้กระทำได้อีกต่อไป, อเนกชาก็ไม่มาเป็นเชื้อล่อให้กระทำได้อีกต่อไป; ดังนั้นจึงไม่มีการกระทำความผิด, และยังมีสภาพอยู่เหนือสิ่งเหล่านี้ไปเสียด้วย – จะอยู่เหนือบุญ เหนืออบุญ และเหนืออเนกชาไปเสียด้วย. นี่ก็ เป็นข้อเท็จจริงเกี่ยวกับกรรม.

หลักกรรมที่มีความลึกซึ้งยิ่งขึ้นไปอีก

ที่นี้ก็จะอยากจะให้ทราบถึงไอ้เรื่องกรรม หรือเรื่องหลักของกรรม ที่มัน “มีความลึกซึ้ง” ยิ่งขึ้นไปอีก; ที่ว่า “ลึกซึ้ง” นี้ คือ ลึกกว่าที่เราเคยรู้ หรือว่าไม่

เหมือนกับที่เรากำลังพูดกันอยู่ ไม่เหมือนกับที่เรากำลังพูดกันอยู่. มีคำอยู่ ๔ คำที่จะต้องเข้าใจนะ คือคำว่า : *กรรมเก่า* คำหนึ่ง; *กรรมใหม่* อีกคำหนึ่ง; *การดับแห่งกรรม* คำหนึ่ง; *ทางให้ถึงความดับแห่งกรรม* อีกคำหนึ่ง.

“*กรรมเก่า*” : กรรมเก่า คำแรก. เราพูดกันถึงกรรมเก่ากันทั้งนั้นแหละ, แล้วก็หมายถึงกรรมเก่าในชาติก่อนโน้น. แต่ว่าคำว่า “กรรมเก่าในหลักแห่งกรรมอันลึกซึ้ง” นี้ ไม่ต้องชาติเก่าโน้น, ชั่วในชีวิตนี้มันก็มีกรรมเก่าอยู่เสมอ; ก็ท่านได้ตรัสไว้ว่า *กายนี้* เป็นกรรมเก่า หรือเป็นผลแห่งกรรมเก่า. *กายนี้*คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ, รวมกันเรียกสั้น ๆ ว่า “กาย” : *ไอ้กายนี้มีเป็นขณะ ๆ ๆ*, ไม่ใช่ว่ามีอันเดียวกันตลอดวัน ตลอดคืน ตลอดเดือน ตลอดปี. *ไอ้ที่* เราเรียกกันว่า “กาย ร่างกาย” นี้ มันมีเป็นขณะ ๆ ๆ เพราะมันมีการปรุงแต่งตามกฎอิทัปปัจจยตา เป็นเรื่องเป็นราว เป็นราย ๆ ไป เป็นขณะ ๆ : ร่างกายนี้จะมีขึ้นทำหน้าที่เหมาะสมในกรณีนี้ ก็เรียกว่านี้ “กายหนึ่ง” – กายหนึ่งแหละ, แล้วกายนี้มันจะ ทำหน้าที่เหมาะสมแก่กรณีอื่น มันก็เป็น “กายหนึ่ง”. ฉะนั้น ต้องฟังดูให้ดีว่า เรานี้จะมีกายหนึ่งหนึ่ง กายหนึ่ง ๆ กายหนึ่ง ๆ อยู่เรื่อยไป; ก็กายหนึ่ง ๆ สำหรับทำอะไร ให้ถูกต้องกับเรื่องของกรณีนั้น ๆ.

นี่กายหนึ่ง ๆ นี้ เป็นกรรมเก่า หมายความว่า มันมีการปรุงแต่งของอิทัปปัจจยตาเสร็จลงไป เสร็จลงไปอย่างหนึ่งหรือครั้งหนึ่ง มันมีผลปรากฏเป็นกายนี้ที่เราเรียกว่า *กายนี้* หนึ่ง ๆ *กายนี้* รูปแบบนี้รูปแบบหนึ่ง นี้เรียกว่ากายนี้ ผลของกรรมเก่า คือการปรุงแต่งตามกฎของอิทัปปัจจยตา ซึ่งมีความหมายเป็นเหมือนกับการกระทำกรรม ความคิดความนึกนี้ก็คือกรรม ในจิตคิดด้วยตัณหา คิด

ด้วยอุปาทานอะไรครั้งหนึ่ง นั้นเรียกว่ามันเป็นกรรม แล้วก็กายนี้มันก็มีลักษณะ อนุโลมตามกรรมนั้น ฉะนั้น มันจึงเป็นผลแห่งกรรมที่ละเอียดและถึยิบ ใน กระแสแห่งอิทัปปัจจยตา พระองค์จึงตรัสว่า “กายนี้เป็นกรรมเก่า” หรือจะมอง อีกทีหนึ่งก็ว่า “ผลแห่งกรรมเก่าในปฏิจสมุขปาท” เพราะว่าไอ้ปฏิจสมุขปาทนี้ ต้องเสร็จไปแล้ว มันจึงจะมีกายอย่างนี้ขึ้นมาในเวลานี้.

กายของเราเนี่ยมันเหมือนกับว่าเปลี่ยนอยู่เรื่อยแหละ แต่มันก็คงเป็น กายนั่นเอง : แล้วแต่ว่าเหตุปัจจัยภายในที่ทำให้คิดนึกอย่างไร ในกระแสแห่ง ปฏิจสมุขปาทนั้น นั้นเรียกว่ากรรม, แล้วก็ปรุงแต่งกายนี้ในรูปแบบหนึ่ง ๆ อัน ละเอียด อันประณีต อันถึยิบ อันรวดเร็วแสนจะรวดเร็ว ฉะนั้นเราจึงมีกายเป็น ชนิดหนึ่ง ๆ หนึ่ง ๆ และกายแต่ละชนิดนั้นเป็นผลแห่งกรรมเก่า คือการปรุงแต่ง ของปฏิจสมุขปาทในรูปแบบแห่งกรรม. นี้เรียกว่ากรรมเก่าในปฏิจสมุขปาท ไม่ ต้องในชาติก่อนโน้น; ชาติก่อน ก่อนแต่จะมาเข้าท้องแม่ ได้ทำกรรมอะไรไว้ นั้น เรียกว่ากรรมเก่า : นั่นก็ได้เหมือนกัน ไอ้กรรมเก่าตามแบบนั้นตามแบบคำสอน ชนิดนั้นตามแบบของศีลธรรมของผู้มีตัวตน.

นี่กรรมเก่านี้ ไม่ต้องมีตัวตน หรือมีกายนี้ซึ่งมิใช่เป็นของตน กายนี้ เป็นผลแห่งกรรมเก่าหรือออกมาจากกรรมเก่า.

ทีนี้ก็มาถึงคำว่า “กรรมใหม่” : นี้ไม่แปลก นี้เห็นได้ง่าย ๆ คือ กรรมที่ ทำ-กำลังทำอยู่ ทางกาย วาจา ใจ ด้วยเจตนา, อย่าให้ตกหล่นนะ “-ด้วย เจตนา”, แล้วก็ “ที่มาจากผัสสะ” นะ ที่มาจากผัสสะนี้ความหมายหนึ่งนะ, แล้วก็ “ด้วยอวิชา” อีกทีหนึ่ง, (=ที่มาจากผัสสะด้วยอวิชา). กรรมใหม่นี้คือการ

กระทำอย่างหนึ่ง ๆ ทางกาย วาจา ใจ : ทางไตรทวารนั้นนะ แล้วก็ด้วยเจตนาที่มาจากผัสสะที่เป็นไปด้วยอวิชชา; นี้อยู่ตลอดเวลาเล็กบ้างใหญ่บ้าง ล้วนแต่รวดเร็วเป็นฟ้าแลบกันทั้งนั้น. นี่คือ **กรรมใหม่** ที่จะกระทำหรือกระทำอยู่เดี๋ยวนี้; ส่วน **กรรมเก่า** นั้น เอาใจตัวยืนโรงคือร่างกายนี้ก็ได้ เป็นกรรมเก่า หรือเป็นผลแห่งกรรมเก่า มันก็เป็นที่ตั้งแห่งกรรมใหม่.

ที่นี้ก็มาถึง **“ความดับแห่งกรรม”**. เมื่อไม่มีการปรุงแต่งของผัสสะโดยเจตนาโดยอวิชชาแล้ว ก็ไม่มีกรรม กรรมดับสนิท เพราะผัสสะดับเย็นสนิท นี้ก็ **เสวยวิมุตติสุขอยู่** : เมื่อผัสสะดับเย็น ไม่เป็นไฟลุกขึ้นมา ก็ถือว่าเป็นการเสวยสุขอันเกิดจากความหลุดพ้นอย่างใดอย่างหนึ่งอยู่. นี้เรียกว่า การดับแห่งกรรม เหมือนกับการดับแห่งไฟไม่มีความร้อนเลย.

ที่นี้ก็มาถึง **“ทางที่ทำให้ถึงการดับแห่งกรรม”**. ก็ไม่ต้องบอก – ก็คือ อัญ्ञัจจกัมมรคอีกนั่นแหละ; **อัญ्ञัจจกัมมรค** เป็นทางให้ถึงความดับแห่งกรรม เพราะว่ามันจะทำให้ผัสสะเย็นดับ ไม่ปรุงแต่งกรรม. เอ้า, ที่นี้เรื่องมันก็มาสำคัญอยู่ตรงที่ควบคุมผัสสะ. ถ้าเข้าใจมาตั้งแต่ต้นก็จะเห็นว่า **ไอ้ผัสสะนั้นแหละตัวการให้เกิดกรรม; ในที่นี้จะควบคุมกรรม มันก็ต้องควบคุมผัสสะ.**

การควบคุมผัสสะ คือการควบคุมกรรม; หรือถ้าจะควบคุมกรรม ต้องกระทำโดยการควบคุมผัสสะ. **นี้ต้องไปฝึกกันเป็นพิเศษ – ให้มีสติสัมปชัญญะทันควันทันท่วงที** **เมื่อมีผัสสะ** : เมื่อตากระทบกับรูป เมื่อหูกระทบกับเสียง เมื่อกลิ่นกระทบกับจมูก เมื่อรสกระทบกับลิ้น เมื่อมีอะไรมาสัมผัสทางผิวหนัง (เมื่อมี

อะไรมาสัมผัสทางใจ) : นี่เขาเรียกว่าผัสสะ. ในขณะที่แห่งผัสสะอันแสนจะรวดเร็ว นั้น จะต้องมิตติและปัญญาที่จะเรียกว่าวิชชาก็ได้ มิตติกับปัญญานั้นมันก็จะควบคุมผัสสะ ให้เป็นผัสสะฉลาด อย่าลลอบเวทนาที่เป็นเหยื่อของตัณหาออกมา : นี้เรียกว่าเราควบคุมผัสสะ ก็คือ ควบคุมเหตุแห่งกรรม.

ผัสสะนี้เรียกว่า นิทานะแห่งกรรม, ผัสสะนี้เรียกว่าสมุททะแห่งกรรม, ผัสสะนี้คือเหตุแห่งกรรม : ถ้าควบคุมผัสสะซึ่งเป็นเหตุได้ ก็(เท่ากับ)ควบคุมกายนี้ได้; นี้ถ้าควบคุมผัสสะนี้ได้โดยวิชาแล้ว มันก็มีกายใหม่ กายใหม่ –สร้างกายใหม่ได้ตามที่เราต้องการ คือสร้างกายที่จะไม่เป็นทุกข์นะ สร้างกายที่จะเป็นทุกข์ไม่ได้ ที่จะไม่เป็นทุกข์ขึ้นมาได้ตามที่เราต้องการ โดยการที่เราควบคุมผัสสะไว้ได้ในอำนาจของเรา : ควบคุมผัสสะไว้ได้ด้วยอำนาจของสติและปัญญา ที่เราฝึกฝนไว้จนแคล้วคล่องชำนาญรวดเร็ว่องไว.

การฝึกฝนอานาปานสติ มีประโยชน์อย่างนี้ : เมื่อฝึกฝนอานาปานสติไปถึงที่สุดแล้ว ก็จะมีสติและปัญญามากพอ และว่องไวรวดเร็วพอที่จะมาควบคุมผัสสะ คือการกระทบของอายตนะ; แล้วมันก็ ผัสสะนี้ก็จะเป็ผัสสะเย็น ไม่ทำให้เกิดกรรม; ไม่ทำให้เกิดกรรมอย่างนี้แล้ว ผัสสะนี้ก็เท่ากับว่าสร้างร่างกายใหม่ สร้างกายใหม่ สร้างชีวิตนี้ใหม่ให้เป็นชีวิตเย็น เป็นชีวิตแต่ละชีวิต ๆ แต่ละชีวิต ๆ เย็น ๆ เย็น ๆ อยู่ตลอดทั้งวันทั้งคืน. นี้เรียกว่าควบคุมผัสสะ. ถ้าใครอยาก จะเรียกกฎเกณฑ์อันนี้ว่า “พระเป็นเจ้า” ก็ได้เหมือนกันแหละ; แต่ต้องเรียกว่า “พระเป็นเจ้าอิทัปปัจจยตา” –พระเป็นเจ้าแห่งกฎอิทัปปัจจยตา.

กรรมให้ผลเมื่อไร ?

เฮ้, ทีนี้ก็ดูกันไปตามที่มันเนื่องกันอยู่อย่างไร. โดยมีหัวข้อว่า **กรรมให้ผลเมื่อไร ?** เมื่อตะกี้ก็พูดมาแล้วว่า กรรมให้ผลอย่างไรนะ; เดี่ยวนี้เราจะพูดต่อไปว่า กรรมให้ผลเมื่อไร? ตอบว่า **กรรมให้ผลติดต่อกับขณะจิตแห่งการทำกรรม.** กรรมให้ผลติดต่อกับมาจากขณะจิตแห่งการทำกรรม : ขณะจิตที่ปรุงแต่งเป็นความคิดความอยาก ความอะไรที่เรียกว่า “กรรม” นั้นแหละ พอขณะจิตนั้นทำหน้าที่เสร็จลงไปแล้ว ขณะจิตถัดมาก็คือ “ผลกรรม” เพราะขณะจิตถัดมานั้น เกิดขึ้นมาจากการปรุงแต่งของขณะจิตแรก – ขณะจิตข้างต้นที่เป็นตัวกรรมนะ; ฉะนั้น **กรรมต้องเรียกว่า ให้ผลทันทีทันควันเป็นปกติ(ทฤษฎีธรรม),** เว้นแต่มีเหตุปัจจัยอย่างอื่นมาประวิงเวลาไว้บ้าง เป็น **อุปัชชะ – ให้ผลในขณะจิตถัดไปอีก,** หรือว่าเป็น **อุปปริยายะ** ก็ให้ผลในขณะจิตถัด ๆ ถัด ๆ ต่อจากนั้นไปอีก แต่ก็ไม่ได้ข้ามวันข้ามคืน ข้ามเดือน ข้ามปีอะไร. นี่ลักษณะแท้ของกรรมจะให้ผลในทันทีทันควัน – ทันทีที่ทำกรรมแล้วต่อติดไปจากการทำกรรม.

ทีนี้เราคนทั่วไปที่พูดกันอยู่นั้น **ไม่รู้**นี่ว่าอะไรเป็นผลของกรรม? อะไรเป็นผลของกรรม? มันตอบกันได้มากมายนัก. ที่จริงไอ้สิ่งเหล่านั้นที่มาทีหลัง ที่อีกหลายวันหลายวันจึงจะมา, หรือว่าจะไปเอากันชาติหน้านั้น ไม่ใช่ผลของกรรมหรอก; **ผลของกรรมแท้จริงจะให้ผลติดต่อกันไปกับขณะจิตที่กระทำกรรม.**

ทีนี้มันมีผลอีกชนิดหนึ่ง ซึ่งเรียกว่าอะไรดีล่ะ – มันเป็นเรื่องพลอยได้ แล้วมันก็เนื่องกับเรื่องภายนอก – เป็นความสุขภายนอก เป็นการได้การเสียภายนอก แล้วก็จะเนื่องกับคนอื่นเสียด้วย; เช่นว่าเราทำกรรมดี แล้วทำไมไม่รวย, เรา

ทำกรรมดีแล้วมีคนค่าเรื่อย, บางคนทำกรรมชั่วแล้วก็รวย แล้วก็มีคนสรรเสริญด้วย; อย่างนี้สับสนกันหมด เพราะว่าไปเอาไอ้สิ่งอื่น ที่ไม่ใช่ผลกรรมอันแท้จริง มาเรียกว่าเป็นผลของกรรม; อย่างนี้แล้วมันก็สับสนกันหมด.

อย่างว่าพระองค์ผู้มาท่านเป็นพระอรหันต์แล้ว หมดกรรมแล้ว สิ้นกรรมแล้ว, แต่ไปที่ไหนยังมีคนเอาก่อนหินขว้างอยู่เรื่อย นั่นมันหมายความว่าอย่างไร? ไอ้ชาวบ้านเขาก็พูดว่า พระองค์ผู้มายังไม่สิ้นกรรม พระองค์ผู้มายังไม่สิ้นกรรม เพราะไปที่ไหนชาวบ้านก็เอาก่อนหินขว้างอยู่เรื่อย หรือทำอันตรายเรื่อย. แต่โดยเนื้อแท้ที่นั่นพระองค์ผู้มาเป็นผู้สิ้นกรรมไปแล้ว ตั้งแต่เมื่อบรรลुकความเป็นพระอรหันต์นะ ท่านสิ้นกรรมโดยแท้จริงโดยประการทั้งปวงแล้ว แล้วก็ไม่มีผลของกรรมอะไรอีกแล้ว; ก็มันเป็นปฏิกิริยาอย่างอื่น มันเนื่องกับเหตุผลอย่างอื่น : มันเนื่องกับขนบธรรมเนียมประเพณีอย่างอื่น ที่ว่าคนนี่เมื่อถูกสมมติถูกประณามว่าเป็นคนชั่วคนเลวร้ายกาจแล้ว มันก็ยึดถือกันไปไม่มีที่สิ้นสุด. หรือพระมหาโมคคัลลานะ เป็นพระอรหันต์แล้ว คนก็ยังพูดว่ามีกรรมเก่ามาทำให้โจรตีตายฆ่าตายอะไรเป็นต้น.

ขอให้รู้ไว้ว่า ไอ้คำพูดธรรมดา ที่พูดกันอยู่ตามธรรมดาในหมู่คนที่ศึกษาเรื่องกรรมในระดับต่ำๆ คือเรื่องศีลธรรมนั้น เขามีความหมายอย่างหนึ่ง; เามาใช้กันไม่ได้กับความหมายในทางขั้นสูงสุด ขั้นที่เป็นความจริงสูงสุด หรือที่เรียกว่าปรมาัตตธรรม. **ในขั้นปรมาัตตธรรม กรรมให้ผลในขณะจิตที่ถัดมาจากการกระทำกรรม หรือจะช้าบ้างก็ไม่ถึงขณะจิตหรอก, ก็จะไม่ต้องข้ามวันข้ามคืน; ฉะนั้นเรียกได้ว่า ให้ผลทันที ดีก็ดีทันที ชั่วก็ชั่วทันที แล้วแต่จะบัญญัติว่าอย่างไรเรียกว่าดี อย่างไรเรียกว่าชั่ว.**

ไอ้ดีหรือชั่วนี้เป็นเพียงสมมติและบัญญัติ, ไม่ใช่ความจริง : เขาสมมติ บัญญัติว่า ไอ้สิ่งที่เป็นโทษไม่เป็นประโยชน์ แล้วก็ว่าชั่ว, สิ่งที่ดีที่มีประโยชน์ ก็เรียกว่าดีนั่น. บัญญัติว่าชั่วเพราะไม่มีประโยชน์ เพราะเป็นอันตรายแก่คนรอบข้างนั่นแหละ; ว่าดีเพราะมีประโยชน์ไม่เป็นอันตรายแก่คนรอบข้าง. แต่ตัวธรรมชาติแท้ ๆ เขา “ไม่มีดี ไม่มีชั่ว”; มันมีแต่ว่าทำอย่างนั้นก็ต้องได้อย่างนั้น ทำอย่างนั้นก็ต้องได้อย่างนั้น; แล้วคนก็บัญญัติเอาเองว่า ทำอย่างนั้นแหละเรียกว่า “ดี” ทำอย่างนั้นแหละเรียกว่า “ชั่ว”, ทีนี้พอมาพูดในภาษาชาวบ้าน ภาษาศีลธรรม ชั้นต่ำ ๆ ก็ต้องพูดว่า “ดี” แทนที่ “ชั่ว” แทนที่. แต่ถ้าพูดอย่างปรมัตถ์ชั้นลึก ไม่พูดถึง “ดี” ถึง “ชั่ว” : พูดว่า “มันให้ผลโดยสมควรแก่การกระทำ ‘ในขณะจิต ถัดมา’, ‘ในขณะจิตถัดมาอีก’, หรือในขณะจิตที่ถัด ๆ มาอีก” : มีเท่านั้นเอง.

นี่กรรมแผ่ให้ผล ตามความหมายของศีลธรรมนั่นนะไม่แน่ : เอาตามที่ เขาบัญญัติสั่งสอนกันอยู่; ฉะนั้นไปอ่านคู่มือกรรม ๑๒ ซึ่งมีในคัมภีร์ชั้นหลัง เช่นคัมภีร์วิสุทธิมรรคเป็นต้น ไอ้กรรม ๑๒ ที่นักเรียนเรียนกันนั่นแหละให้ผล อย่างไร สมมตอย่างไร ชาตินี้อย่างไร ชาติหน้าอย่างไร : นั่นแหละกรรมศีลธรรม – กรรมในความรู้ชั้นศีลธรรม ชั้นมีตัวตน.

นี่ถ้ากรรมในขั้นปรมัตถ์ธรรมไม่มีตัวตนแล้ว กรรมไม่ต้องมีบุคคล ก็ เป็นกรรมและมีผลกรรม; ให้ผลในขณะจิตที่ถัดมาจากขณะจิตที่เป็นการทำกรรม มันจะมีแต่จิตเท่านั้น : ลักษณะอย่างนั้นเรียกว่า “ทำกรรม”, ลักษณะอย่างนั้น เรียกว่า “เกิดผลกรรม”, ลักษณะอย่างนั้นเรียกว่า “เสวยผลกรรม” มันมีแต่เรื่องของจิต แล้วมันให้ผลทันทีในขณะที่ – ขณะจิตหนึ่งทำกรรมเสร็จ ขณะจิตต่อมาก็

เป็นผลแห่งกรรม; สมมติว่าตีว่าชั่วแล้วแต่ความสมมติ นี่เป็นเรื่องข้างนอก เป็นเรื่องของศีลธรรมข้างนอก; ถ้าเป็นเรื่องข้างในแท้ ๆ เป็นธรรมชาติแท้ ๆ ไม่มีคำว่า “ดี” ว่า “ชั่ว”, มันมีแต่ว่าอย่างไรแล้วก็อย่างไรเท่านั้นแหละ : กระทำกรรมลงไปอย่างไร ปฏิบัติการเกิดขึ้นโดยสมควรแก่กรรมอย่างนั้น, จะเรียกว่า “ดี” ว่า “ชั่ว” นั้นไปเรียกเอาเองเถอะ, ไอ้ธรรมชาติมันไม่ต้องการจะเรียกว่า “ดี” ว่า “ชั่ว”.

เหตุแห่งอกุศลกรรมและกุศลกรรม

เฮ้, ทีนี้หัวข้อเบ็ดเตล็ด เช่นว่า เหตุแห่งกรรม. นี้จะพูดให้มันง่ายเข้ามาสำหรับเรื่องทางศีลธรรม. เหตุแห่งกรรม ที่ถือกันเป็นหลักง่าย ๆ ตามที่บัญญัติไว้สมมติไว้ : โลภะ โทสะ โมหะ เป็นเหตุแห่ง “อกุศลกรรม” และไม่เป็นไปเพื่อความดับแห่งกรรม; ทีนี้ อโลภะ อโทสะ อโมหะ นี้เป็นเหตุแห่ง “กุศลกรรม” แล้วยังเป็นไปเพื่อความดับแห่งกรรมด้วย. มันต่างกันอยู่เหมือน ๆ กับว่าตรงกันข้าม : ไอ้โลภะ โทสะ โมหะ นี้เป็นเหตุแห่งอกุศลกรรม แล้วยิ่งส่งเสริมการเกิดแห่งกรรม มิได้เป็นไปเพื่อความดับแห่งกรรม; ทีนี้มันตรงกันข้ามก็คือ อโลภะ อโทสะ อโมหะ นี้เป็นเหตุแห่งกุศลกรรม แล้วยิ่งแถมเป็นไปเพื่อส่งเสริมความดับแห่งกรรม หมายความว่าที่สุดแห่งกรรม ที่จะไปสู่กรรมที่ ๔ - กรรมไม่ดำไม่ขาวนะ - จะนำไปสู่ที่นั่น.

นี่เหตุแห่งกรรมแบ่งออกเป็น ๒ ประเภทอย่างนี้ เรียกว่า “กุศลมูล” “อกุศลมูล” อย่างที่ได้ยินได้ฟังกันจนชิน.

กรรม ๓ ชนิด อีกแบบหนึ่ง

เฮ้, ที่นี้อยากจะให้ฟังข้อสุดท้ายอีกข้อหนึ่ง ซึ่งมันไม่ค่อยผ่านมาให้ได้ ยิน แต่มันก็ควรจะได้ยิน; คือ กรรม ๓ ชนิด อีกแบบหนึ่งหรืออีกนัยหนึ่ง. คืออย่าลืมว่า ได้พูดมาแล้วว่า กรรมนี้ไม่ต้องมีตัวตนเป็นผู้กระทำ, ไม่ต้องมีตัวตนเป็นผู้เสวยวิบาก มันก็ยังมีกรรม มีการกระทำ และมีการเสวยผลแห่งการกระทำอยู่ได้, มันเป็นเรื่องของจิต; และ(กรรมนี้)มันยังแบ่งได้เป็น ๓ พวก :-

พวกที่แรก มีวิบากเป็นไปในทาง “กามธาตุ”, กามธาตุนี้หมายความว่า ใจธาตุที่เป็นที่ตั้งแห่งกาม เรื่องเพศ เรื่องกามารมณ์ เรื่องสวรรค์อะไรนี้เรียกว่ากามธาตุ. กรรมพวกที่ ๑ มีวิบาก วิบากเป็นไปในทางกามธาตุ; ฉะนั้นกรรมนี้ก็ให้ได้ผลเป็นผลความรู้สึกอร่อยในทางกาม, ถ้าบุคคลสมมติเป็นบุคคลเป็นบุคคลลาธิฐานก็มาเกิดเป็นคนบริบูรณ์ด้วยกาม เป็นเทวดาที่สมบูรณ์ด้วยกาม หรือมนุษย์ที่สมบูรณ์ด้วยกาม หรือว่าเกิดมาเป็นสัตว์ที่ยังปรารถนากามเห็นกามเป็นสิ่งที่สูงสุดกว่าสิ่งใด นี่เขาเรียกว่ากามธาตุ หรือความหมายแห่งกามธาตุ. กรรมบางชนิด - ชนิดที่ ๑ ก็แล้วกัน มันมีวิบากเป็นไปเพื่อกามธาตุ โดยกามธาตุ ทางกามธาตุ.

นี่กรรมพวกที่ ๒ มีวิบากเป็นไปโดยทาง “รูปธาตุ”. ถ้าใจกรรมนี้มาแล้ว มันไม่สนใจกามเลย มันจะขยะแขยงกามด้วยซ้ำไป, แต่มันไปสนใจยึดถือยึดมั่นในเรื่องของรูปอันบริสุทธิ์ คือสมาธิที่ไม่เกี่ยวกับกาม แต่ยังมีรูปธรรมเป็นอารมณ์ ที่เรียกว่ารูปฌาน นะ - สูงสุดเขาเรียกว่ารูปฌาน; หรือว่าคนบางคนมันไม่หลงใหลในเรื่อง กามารมณ์ แต่มันไปหลงใหลในสิ่งของ, ก็ยังมี.

นี่กรรมที่ ๓ มีวิบากไปในทาง “อรูปธาตุ” เลื่อนสูงขึ้นไปอีก. เพียงไอ้อรูปธาตุ รูปสุข รูปฉานนี้ไม่พอ ยังเล็กไป เขาเลื่อนขึ้นไปถึงไอ้ที่ไม่มีรูป เป็นอรูปฉาน : นี่ก็ของที่ไม่มีรูป เหนือขึ้นไปอีกนะ. ไอ้ต่ำสุดคือหลงไหลใน “กาม”, ถัดขึ้นมาหลงไหลใน “รูป”, ถัดขึ้นไปอีกหลงไหลใน “อรูป”.

(กรรม)ทั้ง ๓ อย่างนี้ ใช้ไม่ได้ทั้งนั้นแหละ ก็ยังเวียนว่ายอยู่ทั้งนั้น; มันต้องเหนือขึ้นไปหมด เป็นกรรมที่ ๔ อยู่เหนือโลกแหละ เป็นโลกุตตระ-เหนือกาม เหนือรูป เหนืออรูป.

นี่ถ้าเราดูที่มันเกี่ยวข้องกับเรา ระดับเราระดับปุถุชนนี้ : เดี่ยวก็กาม เดี่ยวก็รูป เดี่ยวก็อรูป. ถ้าพูดอย่างที่เขาคิดกันนะ โดยกลัวเขาด่า, แล้วก็พูดเหมือนกับที่เขาพูดกัน : ไอ้กาม ก็คือ สวรรค์, ไอ้รูป ก็คือ รูปพรหม, อรูป ก็คือ อรูปพรหม. แต่ถ้าพูดอย่างไม่กลัวเขาด่า พูดอย่างอิสระ เราพูดว่า ไอ้กาม นั้นก็คือ เรื่องบ้ำกาม, ไอ้รูป นี้มันคือ บ้ำทรัพย์สมบัติสิ่งของ ไอ้อรูป ก็บ้ำเกียรติยศ บ้ำนามธรรม บ้ำอะไรต่าง ๆ ซึ่งไม่มีรูป.

นี่กรรมของเราละ มันให้ผล : บางที่ทำให้เราไปหลงไหลในกาม, บางที่ทำให้เราไปหลงไหลในสิ่งของ, บางที่ทำให้เราหลงไหลในนามธรรมเช่น เกียรติยศชื่อเสียง หรือแม้แต่บุญ หรือแม้แต่สิ่งที่ไม่มีรูปอื่น ๆ. นี่เราเป็นไปตามกรรม : เดี่ยวไปหลงอยู่ในกาม, เดี่ยวไปหลงอยู่ในรูป, เดี่ยวไปหลงอยู่ในอรูป; เพราะว่าการกรรมมันมีกฎเกณฑ์ของมันอย่างนี้.

(อย่างที่ ๑)ที่ทำให้หลงไหลในกาม เขาเรียกว่า กามธาตุเวปັกกุกรรม แปลว่ากรรมมีวิบากเป็นไปในทางกามธาตุ; อย่างที่ ๒ (ที่ทำให้หลงไหลในรูป)

เรียกว่า รูปธาตุเวปັกกรรม-มีวิบากเป็นไปในทางรูปธาตุ; อย่างที่ ๓ (ที่ทำให้หลงไหลในอรุป) เรียกว่า ออรุปธาตุเวปັกกรรม-มีวิบากเป็นไปในทางอรุป. นี้เป็นต้นเหตุที่ทำให้เกิดการบัญญัติทางวัตถุต่อมา ว่ามีภพ ๓ ภพ ๓ : กามภพ-มีกามเป็นความหมาย, ใอรุปภพ-มีรูปธรรมเป็นความหมาย, ออรุปภพ-มีอรุปธรรมเป็นความหมาย; แต่เป็นความหมายสำหรับยึดถือกันทั้งนั้น สำหรับหลงไหลยึดถือเป็นตัวตนเป็นของตนด้วยกันทั้งนั้น; มันจึงยังใช้ไม่ได้.

นี่กรรมมันก็เล่นตลกได้หลายรูปหลายแบบหลายขั้นตอน; ถ้าอยู่ได้อำนาจกรรมแล้ว ก็มอมเมมไปแหละ คือลำบากยุ่งยาก เหน็ดเหนื่อยมอมเมมไปทีเดียว. ถ้าอยู่เหนือกรรมมันก็จะสะอาด จะบริสุทธิ์ จะเป็นสุข จะนำดู : นี้เรียกว่ามันมีความงาม มีลักษณะเป็น “ศิลปะ”.

[สรุป]

เฮ้, สรุปความกันเสียที เป็นเรื่องสั้น ๆ ว่า ทั้งหมดนี้ มันอาจจะสรุปได้ว่า **กรรมเป็นสิ่งที่ควบคุมได้**; พูดอย่างนี้ไอ้คนที่หัวเก่าเขาก็ดำเอาทันทีแหละ เพราะเขาถือว่ากรรมควบคุมไม่ได้ นี่เรามาพูดว่ากรรมเป็นสิ่งที่ควบคุมได้. คำก็ดำไปก่อน แล้วค่อย ๆ ศึกษากัน แล้วก็รู้เอง ว่ากรรมนี้เป็นสิ่งที่ควบคุมได้ จะทำไม่ให้เกิดก็ได้ จะทำให้สิ้นไปเสียก็ได้; คือ “ควบคุมตรงที่ผัสสะ” –อย่าให้ตกเป็นทาสของอวิชชา แล้วผัสสะนั้นก็ป็นวิชชาที่มีแสงสว่างแล้วก็มันไม่ทำให้เกิดกรรม. นี่กรรมเป็นสิ่งที่ควบคุมได้ ควบคุมกันตรงที่ “เมื่อมีผัสสะทางอายตนะ” ให้วิชชาเข้ามาครอบครอง; ทำให้สิ้นไปได้ ก็คือทำให้มองเห็นสิ่งทั้งหลายทั้งปวง

เหล่านี้ ตามที่เป็นจริงว่า ไม่ใช่ตัวตน ไม่ใช่สัตว์ ไม่ใช่บุคคล. พอมองเห็นสูญญตา – ว่างจากตัวตนแล้วก็ กรรมไม่มี ไม่มีที่ตั้ง ไม่มีที่อาศัย ผัสสะไม่เป็นที่ตั้งที่อาศัยแห่งกรรมอีกต่อไป กรรมก็สิ้นไป.

กรรมเป็นเพียงกระแสแห่งอิทัปปัจจยตา แล้วแต่ว่าในขณะที่แห่งกรรม ในขณะแห่งวิบาก หรือในขณะที่แห่งกิเลส. *ไม่ต้องมีบุคคลนะ “กรรม” ก็มีได้ “การเสวยผลกรรม” ก็มีได้* : นี่คือจุดที่เข้าใจยากที่สุด ไม่ต้องมีบุคคล กรรมก็มีได้ การเสวยผลกรรมก็มีได้. เขาไม่เข้าใจ เขาก็หาว่าพูดบ้า ๆ บอ ๆ.

เหนือกรรม เหนือกรรม ก็ “ควบคุมผัสสะ”. เมื่อเรามีสุขหรือมีทุกข์นะ มีสุขมีทุกข์ตามธรรมดา เราก็ควบคุมไม่ให้เกิดตัณหา; คือว่าเราประสบความสุขหรือความทุกข์นั้น ปรากฏขึ้นในใจแล้ว ถ้าสมมติว่ามัน *เป็นผลแห่งกรรมเก่า* อย่างที่เขาพูดกันนั้น เราก็ควบคุมผัสสะ ที่กระทบกับสุขหรือทุกข์นั้นไว้ ให้เป็นผัสสะฉลาด เป็นเพียงความรู้สึกของอายตนะ อย่าให้ปรุงเป็นเวทนาสำหรับเกิดตัณหา. นี่แหละ แม้ว่าความสุขก็ดี ความทุกข์ก็ดี ที่เขาเรียกกันว่าเป็นผลของกรรมเก่าในชาติก่อนนั้น มาถึงเข้า, เราก็ควบคุมที่อายตนะ ที่ผัสสะที่รู้สึกสุขหรือทุกข์นั้นแหละ ว่าโอมันเป็นเพียงความรู้สึกของอายตนะ; ถ้าอย่างนี้แล้ว ใ้อัผลกรรมเก่ากรรมเก่านั้นก็จะไม่มีความหมาย : เราควบคุมอายตนะสำหรับรู้สึกสุขและทุกข์ไว้ได้นั้นแหละ มันก็ขจัดอิทธิพลของใ้อัสุข ของทุกข์ของกรรม ของอะไรได้; นี่มันไม่ต้องมี ไม่มีตัวตน เกิดขึ้นมารับผลแห่งกรรมนั้น. พูดให้สั้นที่สุดตามแบบปฎิจจสมุปบาท ก็ว่า อย่าให้เกิด “ตัวตน” ขึ้นมา : อย่าให้เกิด “ความรู้สึกเป็นตัวตน” ขึ้นมา เมื่อมีการกระทบทางอายตนะ เป็น

ผัสสะ เป็นเวทนา และเป็นตัณหา : ให้เป็นเพียง “ความรู้สึก” เท่านั้น ให้เป็น “ความรู้สึกของจิต” เท่านั้น เป็นจิตที่รู้สึกเท่านั้น เป็นความรู้สึกของจิตเท่านั้น ไม่มีตัวตน ไม่มีสัตว์ ไม่มีบุคคล; อย่างนี้กรรมก็หมดฤทธิ์, แม้ว่าไอ้สุขทุกข์อันนี้ คนนั้นจะถือว่าเป็นผลของกรรมเก่าชาติก่อนก็ตามนี้.

ที่นี้แม้ว่า มันเป็นสุขทุกข์ของผลของชาตินี้ ไม่ใช่เกี่ยวกับกรรมเก่า เราก็ยังคงปฏิบัติอย่างนี้แหละ เพื่ออย่าให้เกิดกรรมใหม่ : เมื่อสุขทุกข์มันมา เกิดขึ้นในใจแล้ว ปรากฏแก่อายตนะแล้ว ควบคุมผัสสะเวทนาอย่าให้เกิดตัณหา, ไม่เกิดอุปาทาน ก็ไม่เกิดเป็นกรรมใหม่ นี้กรรมใหม่ก็ไม่เกิด, กรรมเก่าก็ถูก กระทำให้สิ้นไป, มันก็อยู่เหนือกรรมหรือสิ้นกรรมได้อย่างนี้.

สิ้นกรรมนั้นเพราะหมดความยึดถือว่าตัวตน; ถ้าไม่หมดความยึดถือว่าตัวตน กรรมยังมีที่ตั้งที่อาศัย มันก็จะเกิดขึ้นอีกได้. นี้มีความรู้เรื่องปฏิจ-สมุขบาทเรื่องอทัปปัจจยตาถึงที่สุด จนรู้ว่า เอ้า, มันไม่มีตัวตน ไม่ใช่สัตว์ไม่ใช่บุคคล เป็นเพียงกระแสแห่งอทัปปัจจยตา : อย่างนี้ตัวตนก็ไม่เกิด; ไม่มีตัวตน แล้วกรรมเกิดไม่ได้. ไม่มีเจตนาแห่งตัวตน ไม่มีอะไรที่เป็นเรื่องอวิชา ก็สิ้นกรรม เป็นเรื่องสิ้นกรรม.

มันอยู่ตรงที่ควบคุมผัสสะทั้งนั้น : จะอยู่เหนือกรรมหรือจะสิ้นกรรม มันก็อยู่ที่ควบคุมผัสสะทั้งนั้น. สิ้นกรรมนี้สิ้นจริงๆ นะ ไม่มีตัวตนสำหรับเกิดกรรมนะ. ไอ้ที่ชาวบ้านเขาพูดกันว่า “สิ้นกรรมไปที” : เมื่อคนเมื่อใครตายลง “เอ้อ หมดกรรมไปทีดีแล้ว สิ้นกรรมไปที”; นี่มันสิ้นกรรม แบบลูกเด็ก ๆ. ถ้าสิ้นกรรมจริงๆ ก็คือสิ้นตัวตน สิ้นอัตตวาอุปาทาน สิ้นความยึดมั่นถือมั่นว่า

ตัวตน เพราะมีวิชาเต็มที่มีปัญญาเต็มที่มีแสงสว่างเต็มที่ กำกับอยู่ที่ผัสสะ. เมื่อมีผัสสะแล้ว ก็ควบคุมผัสสะให้อยู่ด้วยวิชาด้วยปัญญา, ก็ไม่เกิดตัณหา อุปาทาน, ก็ไม่มีตัวตน, ไม่มีตัวตนก็คือไม่มีที่ตั้งแห่งกรรม กรรมมันก็สิ้นไป. นี่คือการสิ้นกรรม.

ถ้าว่าเพียงแต่ตายก็สิ้นกรรม มันก็ง่าย – ง่ายพอตายก็สิ้นกรรมก็ไม่ต้องทำอะไร; ทีนี้อยากสิ้นกรรมเร็ว ๆ ก็เชือดคอตัวเองให้มันตายเสียเลย จะได้สิ้นกรรมเร็ว ๆ, นี่มันจะไปกันมากถึงอย่างนี้. ฉะนั้น **สิ้นกรรมนั้น ต้องกระทำด้วยปัญญาวิปัสสนาอันสูงสุด ทำลายความยึดถือว่าตัวตนเสียได้ ไม่มีตัวตนแล้วกรรมก็เกิดไม่ได้ : นี่คือการสิ้นกรรม.**

นี่ขอให้ท่านทั้งหลายรู้ว่า ไ้กรรมนี้มันก็ลึกแหละ เป็นเรื่องลึกซึ่งอยู่, แต่ก็ไม่เกินวิสัย ที่ว่าเราจะควบคุมมันได้; แต่เราจะต้องรู้เรื่องกรรมจริง ๆ; อย่ารู้แต่เพียงเรื่องกรรมของลูกเด็ก ๆ เรื่องกรรมทางศีลธรรม ที่พูดว่าเราไม่พินผลแห่งกรรมไปได้นะ : มันไม่จริง. พระพุทธเจ้าสอนให้เราอยู่เหนือกรรม พินผลแห่งกรรมไปได้นะ; ทีนี้เมื่อเขาไปสอนกันแต่ว่า ไม่พินผลแห่งกรรมไปได้ มันก็ต้องทะเลาะกัน คือไม่มีประโยชน์อะไร.

นี่ขอให้ทุกคนเข้าใจเรื่องกรรมยิ่ง ๆ ขึ้นไปกว่าที่แล้วมา มันคงไม่ตายเสียเร็วเกินไปกระมัง : คนแก่ ๆ เหล่านี้คงจะไม่ตายเสียเร็วเกินไป คงจะไปศึกษาให้รู้ในเรื่องกรรมเพิ่มขึ้นไปอีก จนรู้จักกระทำกรรมสิ้นกรรมได้ แล้วก็เป็นพุทธบริษัทเต็มตัว; มิฉะนั้นจะเป็นพุทธบริษัทครึ่งเดียว แล้วพระพุทธศาสนาก็จะชื่อว่าเป็นหมัน ไม่ได้สอนเรื่องกรรมอันแท้จริงของพุทธศาสนา สอนแต่เรื่อง

กรรมเล็ก ๆ น้อย ๆ ที่ลัทธิอื่นเขาก็สอน อย่างนี้มันไม่พอ. ฉะนั้น ขอให้เข้าใจเรื่องกรรม ประพฤติปฏิบัติให้ได้เต็มที่ จะได้เป็นพุทธบริษัทเต็มที่ ไม่ใช่ครึ่งเดียว แล้วพุทธศาสนาก็จะไม่เป็นหมัน แล้วเราก็จะไม่เสียทีที่เกิดมาเป็นมนุษย์ และพบพระพุทธศาสนา.

อาตมาารู้สึกว่า การบรรยายในวันนี้ มันสมควรแก่เวลาแล้ว ก็ขอยุติการบรรยาย; เป็นโอกาสให้พระคุณเจ้าทั้งหลายได้สวดบทพระธรรมคณสาชยาย ส่งเสริมกำลังใจ ในการประพฤติปฏิบัติธรรมให้ยิ่ง ๆ ขึ้นไป เพื่อความเจริญงอกงามก้าวหน้าในพระพุทธศาสนา, สืบต่อไปในบัดนี้.

ศิลปะแห่งการครองชีวิต

- ๑๑ -

๒๑ มิถุนายน ๒๕๒๓

ศิลปะแห่งการเป็นอยู่ด้วยจิตว่าง

ท่านสาธุชน ผู้มีความสนใจในธรรมทั้งหลาย,

การบรรยายประจำวันเสาร์แห่งภาควิสาขบูชา เป็นครั้งที่ ๑๑ ในวันนี้, อาตมาก็ยังคงกล่าวเรื่อง *ศิลปะแห่งการครองชีวิต* ต่อไปตามเดิม; เฉพาะในครั้งนี้มีหัวข้อย่อยว่า *ศิลปะแห่งการเป็นอยู่ด้วยจิตว่าง*.

ขอทบทวนความเข้าใจ สำหรับท่านที่เพิ่งจะมาฟังเป็นครั้งแรกในคราวนี้ว่า สิ่งที่เรียกว่า “ศิลปะ” นั้น มักจะมองกันไปในทางที่เป็นของตบตา หลอกหลวง ชั่วคราว; แต่ในที่นี้จะหมายถึง “สิ่งที่มีความงดงาม มีประโยชน์สูงสุด และทำได้โดยยาก”; มีความงามทั้งในทางวัตถุที่เห็นได้ด้วยตา มีความงามในทาง

จิตใจซึ่งไม่เห็นได้ด้วยตา แต่มีความหมายในแบบภาษาธรรม. การปฏิบัติธรรมะ เป็น “ศิลปะ” หมายความว่า ทำได้ยาก, เป็นไปเพื่อประโยชน์สูงสุดเกินค่า, แล้ว ก็มีความงามดังที่กล่าวมาแล้วนี้เอง.

ศิลปะแห่งการเป็นอยู่ด้วยจิตว่างนี้ เป็น “ศิลปะที่ยิ่งไปกว่าศิลปะ” หรือจะเรียกว่า “ยอดของศิลปะ”; ฟังแล้วชวนให้บางคนเห็นว่ามันเป็นไปไม่ได้ ที่คนเราจะอยู่ด้วยจิตที่ว่าง; พอพูดขึ้นอย่างนี้ ก็เห็นเป็นการพูดอย่างมีความหมายที่ไม่ชัดเจน เพราะคำว่า “ว่าง” มันก็เป็นคำที่เข้าใจยาก คนทั่วไปรู้สึกว่ามันเป็นไปไม่ได้ มันกลายเป็นหลอกหลวง เป็นศิลปะโกง ชวนให้เห็นเป็นเรื่องพูดเล่นพูดตลก ไปก็ได้.

ขอให้มีความสนใจเป็นพิเศษ คือตั้งใจฟังให้ดี ในข้อที่จะเป็นศิลปะได้ อย่างไร และจะได้รับการประโยชน์อะไร. หัวข้อว่า “ศิลปะแห่งการเป็นอยู่ด้วยจิตว่าง” หมายความว่าเราจะมีชีวิตอยู่ด้วยจิตว่าง ถ้าทำได้มันก็เป็น “ยอดของศิลปะ” เพราะว่ามันทำยากที่สุดนั่นเอง.

[ตอนว่าด้วยการรู้เรื่องจิตว่าง-จิตไม่ว่าง]

๓ ความหมายของคำว่า “ว่าง” ในคำว่า “จิตว่าง”

ปัญหาสำคัญมีอยู่ คือคำว่า “จิตว่าง” นี้มีความหมายได้หลายความหมาย : ความหมายที่แท้จริง ก็มี; ความหมายตามแบบของอรรถพาลที่แกลิ่งว่าเอา ก็มี;

แล้วยังมีความหมายชนิดธรรมดาๆ คล้ายกับว่าเป็นวัตถุ, คือไม่มี, อย่างนี้ก็มี. ฉะนั้น เราจะต้องทำความเข้าใจกันที่ตรงนี้ก่อนว่า “คำว่า ‘ว่าง’ ในคำว่า ‘จิตว่าง’ นั้น มันจะมีความหมายสักก็ความหมาย” :-

ความหมายที่ ๑ : **ว่างอย่างกับวัตถุ** คือไม่มีจิต หรือจิตไม่คิดนึกอะไร หรือคนกำลังหลับ คนกำลังสลบอย่างนี้ จิตไม่คิดนึกอะไร ก็เรียกว่ามันเหมือนกับว่า “ว่างอย่างวัตถุ”, นี่ก็มีอยู่ความหมายหนึ่ง. แม้ “ว่างอย่างไม่มีอารมณ์อะไร” ซึ่งมันเป็นไปไม่ได้ นี่มันก็ความหมายหนึ่ง; อย่างที่พวกที่ไม่เข้าใจ ฟังไม่เข้าใจ หรือยึดถืออย่างใดอย่างหนึ่งมากเกินไป เช่นพวกอภิธรรมเป็นต้นเขาเอาไปถือ ว่าจิตมันอยู่ว่างจากอารมณ์ไม่ได้. นั่นมันก็จริง - จิตไม่ว่างจากอารมณ์; แต่เรามีว่างจากกิเลส ว่างจากความยึดมั่นถือมั่นก็ได้. นี้เรียกว่า **ว่างอย่างวัตถุ ราวกับว่าเป็นวัตถุ.**

ที่นี้อย่างที่ ๒ : **มันว่างอย่างอันทพาล** คือกิเลสเข้ามาใช้ประโยชน์ จากคำว่า “ว่าง”; หมายความว่า กิเลสของคนอันทพาลนั่นเอง เข้ามาใช้ประโยชน์ จากคำว่าว่าง. มันเป็นศิลปะวาทะของอันทพาลผู้คดโกง เพื่อจะเอาเปรียบผู้อื่น เขาก็มีคำว่าว่างชนิดที่จะเอาเปรียบผู้อื่น ว่างอย่างมีตัวตนจัดไม่รับผิดชอบอะไร สำหรับจะแก้ตัวในความชั่วของตัวเองก็มี สำหรับจะหลอกลวงผู้อื่นก็มี; นี่มันมีตัวตนจัดขอให้สังเกตดูให้ดี จนถึงกับตัวตนนี้ถือเอาประโยชน์จากคำว่าว่าง สำหรับมาหลอกผู้อื่น. ความว่างแบบอันทพาลนี้ ย่อมมีความมัวเมาจัด ไปตามลักษณะของความเป็นตัวตน จะมัวเมาในกามก็ได้ หรือมัวเมาในอะไรอย่างใดอย่างหนึ่ง เช่นลาภสักการะ ชื่อเสียงก็ได้. จิตว่างอันทพาลนี้จะวุ่นจัด เป็นจิตที่วุ่นจัด

เคียดจัด สุดขีด และบางทีก็ทำไปโดยไม่ต้องมีเจตนา คือกิเลสมันเป็นไปเอง. ลักษณะอย่างนี้ เราเรียกว่า **จิตว่างอย่างอันทพาลของคนอันทพาล ใช้กิเลสของตนมาถือเอาประโยชน์จากคำว่าว่าง.**

ที่นี้ก็มาถึง(อย่างที่ ๓ :) **ว่างที่แท้จริงตามแบบของธรรมะ** : นี่จิตว่างจากความหมายแห่งตัวกู-ของกูในสิ่งใด ๆ; คือว่าจิตชนิดนี้ยังคิดนึก รู้สึกอะไรได้ กำลังทำอะไรก็ได้, แต่ในความคิดนึกที่มีอยู่นั้น **ไม่มีความหมายที่เป็นไปเพื่อตัวกู-ของกู** คือไม่มีความรู้สึกเป็นตัวกู-ของกูนั่นเอง. **“ไม่มีความรู้สึก(เป็นตัวกู-ของกู)ในสิ่งใด ๆ”** หมายความว่า ในตัวบุคคลผู้กระทำนั้น ก็ไม่ได้ถือเอาเป็นตัวกู, สิ่งที่กระทำหรือต้องการจะได้มานั้น ก็มีได้หวังจะเอามาเป็นของกู : ในความรู้สึกคิดนึกนั้นปราศจากความหมายแห่งตัวกูอย่างนี้ เป็นไปตามหลักที่เรียกว่า **“สุญญตา”** คือความว่างจากตัวตน, หรือ **“อนัตตา”** –มิใช่ตัวตน, หรือว่า **“ปราศจากอัตตวาทุปาทาน”** คือไม่มีอุปาทานอันเป็นเหตุให้กล่าวว่า “ตัวตน” :-

สุญญตา – ว่างจากตัวตน เป็นหลักคำสอนในพระพุทธศาสนา; คือให้มองเห็น **“โลก”** โดยความเป็นของว่าง –ว่างจากตัวตนหรือของตน. คนธรรมดาสามัญพูดกันโดยภาษาคน มันก็เอา **“โลกทั้งหมด”** –โลกภายนอกที่เรียกกันว่า **“โลก โลก”** นั้นแหละ ทั้งเด็กทั้งผู้ใหญ่มันก็เรียกว่า **“โลก”** : **ทั้งโลกทั่วโลกนี้, ให้เห็นโลกนี้ “ว่าง”** คือ **“ไม่มีสิ่งที่มีความหมายเป็นตัวตนหรือเป็นของ**

ของตน”。 จะได้อือเอาโดยภาษาธรรม โดยพระพุทธภาษิต : คำว่า “โลก” มันก็อยู่ที่รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ธรรมารมณ์ หกอย่างที่เข้ามาเกี่ยวข้องกับตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ นี้เรียกว่า “โลก” : ใ้อสิ่งที่จะมาเกี่ยวข้องกับคนเรา ก็มีได้แต่ทางตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ – หกทางเท่านั้น; ดังนั้น มันจึงมีเพียง ๖ อย่าง คือ รูปสำหรับเข้ามาเกี่ยวข้องกับตา, เสียงสำหรับมาเกี่ยวข้องกับหู, กลิ่นสำหรับมาเกี่ยวข้องกับจมูก, รสสำหรับจะมาเกี่ยวข้องกับลิ้น, สัมผัสผิวหนังสำหรับจะมาเกี่ยวข้องกับกาย, และความรู้สึกที่จะมาเกี่ยวข้องกับใจ : รวมความว่า รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ธรรมารมณ์ นั้นแหละคือ “โลก”. ฉะนั้น ขอให้พิจารณาดูแต่ละอย่างเป็นอย่าง ๆ ว่าทุกอย่างนั้นว่างจากความหมายแห่งตัวตน มันไม่ได้เป็น ตัวตนอะไรของมัน มันเกิดมาจากปัจจัยปรุงแต่ง, แล้วก็ไม่เป็นของตน คือไม่เป็นของมันเอง หรือเป็นของใครได้ เพราะต้องเป็นไปตามเหตุตามปัจจัยที่ปรุงแต่ง; **อย่างนี้เรียกว่า “ว่าง” ในความหมายแห่งสุญญตา.** คือทุกอย่างนี้ เป็นตามธรรมชาติธรรมดา ของสิ่งที่มีปัจจัยปรุงแต่ง ก็เรียกว่าไมใช่อัตตาคือไม่ใช่ตัวตน, มันจะมีอยู่อย่างไรก็เป็นไปตามกฎของธรรมชาติ มันมิใช่อัตตา-ตัวตน; **อย่างนี้เรียกว่า “ว่าง” ตามความหมายแห่งอนัตตา.** ที่ชื่อว่า “ว่าง” เพราะปราศจากอัตตวาทุปาทานนั้น ก็คือจิตไม่ประกอบอยู่ด้วยความหมายมันยึดมันสิ่งใด ซึ่งเป็นเหตุให้ปากพูดออกมาว่าตัวกูหรือของกู.

นี้เรียกว่า ว่างตามแบบของธรรมธรรมะ คือจิตคิดนึก รู้สึก – และกระทำอะไรได้, แต่ไม่มีความหมายว่า “ตัวตน” ว่า “ของตน” อยู่ในความคิดนึก-รู้สึก – หรือในการกระทำนั้น.

ต้องทำให้ว่างจากตัวตน—ของตน ในสิ่งใด ๆ บ้าง?

ขอให้ถือเอาใจความให้ถูกต้องว่า **มีความรู้สึก, มีความคิดนึก, มีการกระทำ** – การกระทำใด ๆ อยู่ได้ อย่างที่คนธรรมดาจะต้องทำ; **แต่ว่ามันไม่มีความรู้สึกที่หมายมันเป็นตัวตน.** แจกออกเป็น “ความรู้สึก” เป็น “ความคิดนึก” และเป็น “การกระทำอะไรอยู่” :-

(๑) **พูดถึง “ความรู้สึก”.** นี้คนเราตามปกติ ก็จะ **มีความรู้สึก** เมื่อกระทบอารมณ์ มีอารมณ์อะไรมากระทบใจ, พูดภาษาชาวบ้านก็ว่าเมื่อ **มีเรื่องมากระทบใจ** : นี้เมื่อกระทบอารมณ์ ก็ **มีความรู้สึก** ใดอย่างหนึ่ง; เมื่อเสวยเวทนาเป็นสุขก็ดีเป็นทุกข์ก็ดี ทางตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ แล้ว ก็จะ **เกิดความรู้สึก** ใดอย่างหนึ่ง.

นี้เรียกว่า **“ความรู้สึก”** มันจะมีเมื่อกระทบอารมณ์ หรือเสวยเวทนาทางอายตนะ; ถ้าไม่ว่าง, มันก็จะปรุงเป็นความรู้สึกหมายมันเป็น **“ตัวกู”** เต็ดร้อนอยู่ หมายมันอยู่อย่างใดอย่างหนึ่งเมื่อกระทบอารมณ์ คือเรื่องมากระทบจิต ก็โกรธบ้าง รักบ้าง เกลียดบ้าง กลัวบ้าง เสร้าบ้าง ล้วนแต่เป็นเรื่องแห่ง **“ตัวตน”** หรือ **“ตัวกู”** ทั้งนั้น. เมื่อได้เสวยเวทนาทางอายตนะ คือตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ก็เหมือนกัน : เมื่อเสวยเวทนานั้นอยู่ ก็มี **“ความรู้สึก”**, ถ้า **ความรู้สึก** นั้น มันปรุงเป็นกิเลสตัณหาขึ้นมา มันก็ **“เป็นตัวเป็นตน”**.

ถ้าไม่ปรุงเป็นกิเลสตัณหา มีแต่สติสัมปชัญญะ มีปัญญา ในเวลาที่เสวยเวทนานั้น ๆ แล้ว ก็ **“ไม่ปรุงเป็นตัวตน”**; **ไม่ปรุงเป็นตัวตน** อย่างนี้เรียกว่า

มันว่างอยู่. นี้เรียกว่า ใจ “ความรู้สึก” นั้น มัน “ว่างจากความมีตัวตน”; เมื่อว่าง – ว่างจากความหมายแห่งตัวตน คือ “ไม่มีความหมายมันเป็นตัวกู-ของกู” ในความรู้สึกนั้น.

(๒) ทีนี้ก็ มาถึง “ความคิดนึก”. คนเราเมื่อได้เสวยอารมณ์มีเรื่องอะไรแล้ว มีเวทนาเป็นสุข เป็นทุกข์ เกิดขึ้นแล้ว, มันก็จะเกิด “ความคิดนึก” ต่อไป ตามสมควรแก่เรื่องที่กระทบใจ หรือตามสมควรแก่เวทนาที่ได้เข้ามาเกี่ยวข้องกับตัว; นี้เป็นส่วน “ความคิดนึก” ก็จะคิดนึกต่อไป – หลังจากที่มีความรู้สึกในอารมณ์ใด ๆ แล้ว มันก็จะ “มีความคิดนึก” ต่อไปอีก. ในขณะแห่ง “ความรู้สึก” ก็ “ให้ว่างจากความหมายมันเป็นตัวกู-ของกู”; ครั้นมาถึงตอนที่ “ปรุงเป็นการคิดนึกเป็นเรื่องเป็นราวขึ้นมาว่าจะทำอะไร จะพูดอะไร” ต่อไป ก็ยังจะต้อง “ว่างจากความหมายมันว่าตัวกูว่าของกู” อีกทีหนึ่ง. แปลว่า เสวยอารมณ์แล้ว เสวยเวทนาแล้ว หรือมีเวทนาเกิดขึ้นสมบูรณ์แล้ว *ความคิดนึกเกิดขึ้น* ก็ “ให้มันปราศจากความหมายแห่งตัวกูและของกู”.

(๓) ทีนี้ มาถึงตอนที่ว่า “กำลังทำอะไรอยู่”. นี้ก็หมายความว่า คนเราทุกคนมีงานทำ แล้วก็ทำอะไรอยู่ไม่อย่างใดก็อย่างหนึ่ง งานจำเป็นก็ได้ ไม่จำเป็นก็ได้ งานบริหารร่างกายก็ได้ งานอาชีพก็ได้, แม้ที่สุดแต่รับประทาน อาหาร อาบน้ำอาบท่าอะไรอยู่ หรือว่ากำลังทำการงานในหน้าที่การงาน ตามบ้านเรือนก็ดี ที่ออฟฟิศก็ดี; คอยดูคอยสังเกตดูให้ดีว่า มัน “มีความรู้สึกประเภท ‘ตัวกู-ของกู’ หรือหาไม่”, จะต้องควบคุมความรู้สึกคิดนึกไว้ให้ได้, มิฉะนั้นมันจะทำงานไปพลาง แล้วมันจะไหลเลื่อนออกไปเป็นเรื่องของ “ตัวกู-ของกู”

เกี่ยวกับงานนั้น, เดียวก็จะได้รู้สึกวิตกกังวล เป็นห่วงบ้าง, เดียวก็รู้สึกเหลือใจ
ในทางที่จะเอาเปรียบคนอื่นบ้าง.

นี่จึงเป็นความจำเป็นอย่างยิ่งว่า เมื่อกำลังทำงานอะไรอยู่ ก็ต้องรู้สึก
ควบคุมความคิดที่ดี ความรู้สึกที่ดีในขณะนั้น “อย่าให้มันปรุงแต่งไหลไปเป็น
ตัวกู-ของกู”.

นี่ทั้ง ๓ อย่างนี้ ทำให้เป็นความรู้สึกนึกที่ “ว่างจากความหมายมัน
เป็นตัวกู-ของกู”. “ว่าง” อย่างนี้เรียกว่า *ว่างตามแบบของธรรมะแท้*; ไม่ใช่
ว่างอย่างอันธพาล, หรือไม่ใช่ว่างอย่างที่ไม่มียอะไรมีเสียเลย.

จิตว่างอย่างถูกต้อง ๓ ประการ

ทีนี้จะดูกันต่อไปถึงคำว่า “จิตว่าง” – จิตว่างอย่างถูกต้อง : มันก็
เหมือนกับหลักที่กล่าวมาแล้วว่า คำว่า “ว่าง” หรือ “สูญญตา” นั้น คือ “ว่างจาก
ความหมายแห่ง ‘ตัวกู’ หรือ ‘ของกู’”. “จิตว่างที่ถูกต้อง” นั้น คือเมื่อ “จิตอยู่กับ
ความรู้สึกที่ว่างจากความหมายมันสิ่งใด ๆ ว่าเป็น ‘ตัวกู’ หรือเป็น ‘ของกู’”. ถ้า
จิตไป “หมายมันสิ่งใด ภายในก็ดี ภายนอกก็ดี ว่ามีอะไรที่เป็นตัวกู-ของกู”; นี้
เรียกว่ามัน “ไม่ว่าง”. โอ้ “ความว่าง” มีความหมายเฉพาะอยู่ที่ว่า “ในความรู้สึก
นั้น มันว่างจากความหมายมัน”; ไม่ใช่ที่ไม่มีจิต ไม่ใช่ที่จิตไม่คิดไม่นึก มัน
ก็มีความคิดนึกไปตามแบบของจิต, แต่ทำไมจึงเรียกว่า “จิตว่าง” ? เพราะมัน

“ไม่ไปจับฉวยเอาอะไรมาเป็นตัวกู-ของกู” – “จิตไม่ไปจับเอาอะไร” เขาเรียกว่า “จิตว่าง”. เหมือนมือ : เมื่อมือ “ไม่ไปจับอะไร” ก็เรียกว่า มือมันว่าง; เมื่อจิตนี้ ก็เหมือนกัน มัน “ไม่ไปจับฉวยเอาอะไรเป็นตัวกู-ของกู”, แมว่ามันกำลังคิดนึก อยู่ มันกำลังรู้สึกอยู่ มันกำลังทำงานอะไรอยู่ มันก็ “ไม่มีอวิชชาที่จะไป จับฉวยเอาอะไรมาเป็นตัวกู-ของกู ที่เรียกว่าอุปาทาน”, อุปาทาน แปลว่า ความ ยึดมั่นถือมั่น.

จิตว่างจากอุปาทาน คือไม่มีความยึดมั่นถือมั่นว่าตัวกูหรือของกูนี้ มี ทางที่จะเป็นได้ต่าง ๆ กัน; อย่างน้อยก็สามประการ คือ :-

๑. มันเป็นเองตามธรรมชาติ หรือว่า บังเอิญได้เองตามธรรมชาติ. จิตของคน, ที่ปล่อยไปตามธรรมชาตินั้น มันไม่ได้หมายมั่นอะไรว่าเป็นตัวกูหรือ ของกู; คือมันไม่ได้เกิดกิเลส มันไม่ได้มีกิเลสติดมากับจิต, จิตมันก็เป็นจิต กิเลส มันก็เป็นกิเลส; ตลอดเวลาที่กิเลสไม่เข้ามาเกี่ยวข้องกับจิต จิตก็ยังว่างจากกิเลส : **จิตชนิดนี้เรียกตามพระบาลีว่า “จิตประภัสสร”**. ประภัสสร แปลว่า มีรัศมีชาน ออกมารอบตัว. จิตที่ไม่ประกอบด้วยกิเลส เป็นจิตที่มีรัศมีชานออกมารอบตัว, เหมือนกับว่าเพชรพลอย ที่มีรัศมีของมันชานออกมารอบตัว; ถ้ามีกิเลสเข้ามา เกี่ยวข้อง มันก็ห่อหุ้มรัศมีนั้นหมดสิ้น, และที่มาเกาะจิตนั้นแหละคือกิเลส ใน กิเลสนั้นแหละ มีความมันหมายเป็นตัวกู-ของกู.

เพราะฉะนั้น จิตที่ยังเป็นประภัสสรอยู่ ก็ว่างจากตัวกู-ของกู, อย่าง นี้มันเป็นไปตามธรรมชาติ; แต่คนบางพวกเขาถือว่า จิตมีกิเลสตลอดเวลา กิเลส ติดมากับจิตอยู่กับจิตตลอดเวลา จิตประภัสสรอย่างนี้มีไม่ได้. แต่นี่กล่าวตามพระ

บาลีว่า จิตนั้นมีธรรมชาติประภัสสร คือใสตามธรรมชาติของจิต มีรัศมีสว่าง ออกอยู่ตลอดเวลา; ต่อเมื่อมีความเพลอแห่งบุคคลนั้น ทำให้กิเลสเกิดขึ้นมา จิตก็สูญเสียความเป็นประภัสสร เป็นจิตใหม่ เป็นจิตกิเลส เป็นจิตเปื้อนโคลน ซึ่งมีความหมายแห่งตัวกู-ของกู.

ดังนั้นเราพูดได้ว่า ถ้าปล่อยไปตามประสาของจิต อย่าไปทำอะไรให้เกิดขึ้นแก่จิต, มันก็มีความว่าง ชนิดที่เป็นเองตามธรรมชาติ; หรือมีอะไรมาช่วยแวดล้อมให้เป็นอย่างนั้นได้ง่ายขึ้น เหมือนกับที่เราไปยังที่ที่มันสบาย อากาศดีวิวสวยหรืออะไรก็ตาม ที่ว่ามันทำให้จิตหยุดจากความคิดนึก มันก็เป็นจิตกลับไปสู่ภาวะประภัสสร - ว่างจากตัวกู-ของกูนี้ได้เหมือนกัน, อย่างนี้เรียกว่ามันบังเอิญ คือมีสิ่งอะไร ๆ มาแวดล้อมให้ แล้วก็จิตก็ว่าง.

ทั้งหมดนี้เรียกว่า มันว่างเองตามธรรมชาติ, หรือว่ามันมีอะไรบังเอิญเข้ามาแวดล้อมแล้วมันก็ว่างไปตามแบบของธรรมชาติ. “ว่างเองอย่างนี้” ไม้มีความหมาย ไม้เป็นศิลปะ เพราะว่ามันเป็นของมันเอง เราไม่ต้องทำ; จะเป็นศิลปะอยู่บ้าง ก็คือไปเลือกหาที่ที่มันชวนให้จิตว่างได้ง่าย หรือไปหาบุคคลที่สนิทกันแล้ว ทำให้จิตมันว่างได้โดยง่าย อย่างนี้เป็นต้น, แต่อย่างนี้ไม่ใช่เรียกว่า “เป็นตัวศิลปะ”, แล้วมัน “มีศิลปะ” อยู่ที่การจัดหาสิ่งแวดล้อม ไม่ใช่กระทำลงไปที่ตัวจิต. แต่ถึงอย่างไรก็ดี จิตที่มันว่างเองอย่างนี้ ก็เรียกว่า “จิตว่าง” ด้วยเหมือนกัน; เพราะมันมีความหมายตรงที่ว่า ไม้มีความยึดมั่นถือมั่นว่าเป็นตัวกู-ของกู ดังที่กล่าวแล้ว.

ที่นี้ตัวอย่างที่ ๒ : *ว่างเพราะว่าเราละวางไว้ เราบังคับควบคุมไว้*. ข้อนี้มันไม่ได้ว่างเอง : มันว่างเพราะว่า *เรามีสติสัมปชัญญะที่ได้ศึกษาปฏิบัติแล้ว* อย่างไม่สามารถควบคุมจิตนั้นไว้ ให้อยู่แต่ในหนทางที่ว่างจากตัวตนและของตน; หรือถ้าจะมองดูไปในสมาธิ ที่จิตมีความเป็นสมาธิแล้ว ในความเป็นสมาธินั้น ก็ไม่อาจจะมีความรู้สึกที่เป็นตัวตนหรือของตน; นี่ก็เพราะอำนาจของสมาธิมันควบคุมจิตไว้ แต่ในอารมณ์ของสมาธิ มันก็ไม่มีความคิดนึกรู้สึกที่เป็นตัวตนของตน. รวมความว่า (๑) *เมื่อมีสติรักษาจิตอยู่อย่างถูกต้อง* จิตก็ว่างจากตัวกู-ของกู, หรือว่า (๒) *อยู่ในสมาธิตามวิธีของการอบรมจิต* จิตก็ว่างจากตัวกู-ของกู, (๓) *จะอยู่ในระเบียบแห่งการสังวรระวางอย่างอื่นที่เกี่ยวกับจิต* จิตก็ว่างจากตัวกู-ของกู.

ทั้งหมดนี้รวมเรียกว่า *จิตมันว่าง* เพราะเราละวางหรือบังคับไว้ : นี้แหละจะ “เป็นศิลปะ” ก็เป็นกันที่ตรงนี้ เป็นกันในข้อนี้ คือ “เป็นผู้มีฝีมืออย่างยิ่ง ในการที่จะระวางบังคับจิตให้อยู่ในสภาพเช่นนี้”.

ตัวอย่างที่ ๓ ก็คือ *หมดกิเลส จิตว่างเพราะหมดกิเลส หมดอนุสัย หมดอาสวะ ของผู้ที่มีจิตหลุดพ้นแล้ว*. นี้เรียกว่า มันถึงที่สุดของศิลปะเสียแล้ว เป็นจิตของพระอรหันต์ ก็มีปกติอยู่อย่างนั้น; ก็ไม่เรียกว่ามีศิลปะด้วยเหมือนกัน(กับจิตว่างอย่างที่ ๑). ศิลปะมันจึงไปอยู่ที่ข้อที่ (๒ คือว่างอย่างที่ ๒ ที่) ว่า *ระวางบังคับไว้ โดยความมีสติ ความมีสมาธิ* แล้วจิตนั้นมันก็ว่าง จากความรู้สึกว่าตัวกูว่าของกู.

เอาละ, ขอบททวนอีกทีว่า ที่มันเป็นเอง ว่างเองนั่นก็มี อย่างนี้ก็ไม่ใช่ศิลปะ, จะเป็นบ้างก็เล็กน้อย ตรงที่รู้จักจัดหาสิ่งแวดล่อมให้มันบังเอิญเป็นเองได้โดยง่าย; ข้อถัดมา คือ ระวังสังวรไว้ด้วยดี นี่คือตัวศิลปะ; นี่ถ้าว่าหมดกิเลสเป็นจิตพระอรหันต์แล้ว ก็ไม่มีเรื่องของศิลปะ เพราะมันถึงที่สุดของศิลปะอยู่แล้ว. ฉะนั้นขอให้เข้าใจว่า ไอ้ “จิตว่าง” ที่ถูกต้องนั้นมันเป็นอย่างไร; ไม่ใช่จิตว่างของอัมพาต คือกิเลสเข้ามาใช้ประโยชน์จากคำว่าว่าง; แต่มันเป็นความว่างที่อยู่ในการควบคุม หรือการกระทำ หรือว่ารู้จักแวดล่อม ช่วยเหลือให้มันว่าง.

เอาเป็นว่า คำว่า “จิตว่าง” นั้น มันไม่ใช่ว่างอย่างไม่มีจิต มันไม่ใช่ว่างอย่างไม่นึกคิดอะไร; มันคงนึกคิดอะไรไปได้ตามธรรมดาของมนุษย์, แต่ว่าในนั้นมันว่างจากกิเลสที่เป็นเหตุให้หมายมั่นยึดมั่นว่า “ตัวตน” ว่า “ของตน” หรือถ้าพูดกันให้เป็นภาษาธรรมดาสักหน่อย ก็ว่า “ตัวกู” หรือ “ของกู”.

เป็นอยู่ด้วยจิตว่างได้ ต้องศึกษาสังเกตจนรู้จักจากสิ่งภายใน

เฮ้, ทีนี้ก็จะมาคู่กันถึงสิ่งที่ต้องศึกษา – สิ่งที่ต้องศึกษาหรือสังเกตจนรู้จักตัวจริงแห่งสิ่งนั้น ๆ กันเสียก่อน; คือว่าเราศึกษา สังเกต มองเห็น และรู้จัก “สิ่งที่มีอยู่ในใจของตนจริงๆ”, ไม่ใช่สิ่งหรือความรู้ที่ได้มาจากการอ่านหนังสือ หรือการฟังเทศน์. เดียวนี้ เรามันอ่านหนังสือมากเกินไปเสียแล้ว ฟังเทศน์ฟังปาฐกถากันมากเกินไปเสียแล้ว, จนเฟ้อ; ที่เรียกว่า “เฟ้อ” ก็เพราะว่า

ไม่ได้มีโอกาส ที่จะมองดูเข้าไปข้างใน ศึกษาจากข้างใน รู้จากข้างในกันเสียเลย
- มันผิดหลักธรรมะอย่างใหญ่หลวง.

ขอให้นึกถึงข้อที่ว่า ธรรมะแท้ ๆ นั้น ต้องเป็นส้วากขาโต เป็นสันทิฏฐิโก อกาลิโก กระทั่งถึง ปัจจัตถัง เวทิตัพโพ. เดียวนี้เราได้แต่ฟังเทศน์ ได้แต่อ่านหนังสือ มัน “สันทิฏฐิโก” ไปไม่ได้, มันได้แต่ “เชื่อ” หรือ “จำ” มันไม่ใช่ “เห็นด้วยตนเองอย่างถูกต้อง”; ฉะนั้น ขอให้เปลี่ยนจากการที่เพียงแต่อ่าน เพียงแต่ฟังอย่างเดียว, มาสู่การมองให้เห็นตัวจริงในภายใน “จนมี” สันทิฏฐิโก “จนเป็น” สันทิฏฐิโก, กันเสียบ้าง.

ถ้าจะพูดสั้น ๆ ก็ว่า เรียนจากข้างนอกอย่างหนึ่ง ไม่เป็นสันทิฏฐิโก, ต้องเรียนจากข้างใน จึงจะเป็นสันทิฏฐิโก : เมื่อได้ยินคำว่า “กิเลส” อย่างนี้ ก็ให้จิตมันรู้จักกิเลสที่มันกำลังมีอยู่ข้างใน, อย่าไปเอากิเลสตามชื่อตามหนังสือที่จดไว้ หรือได้ยินได้ฟังมา; ได้ยินคำว่า “ตัวกู-ของกู” โดยเฉพาะนี้ สำคัญมาก อย่าให้เป็นเพียงได้ยินเอาตามว่า ว่าตัวกู-ของกู หรือได้ยินคนอื่นว่าตัวกู-ของกู, จะต้องสนใจ พินิจ ไคร่ครวญ ศึกษาสังเกตเข้าไปข้างใน ว่า “เมื่อไรเรียกว่ามีตัวกู-ของกูนี้”.

ทุกคนก็มีกิเลสประเภทนี้ และบางทีก็พูดออกมา ตวาดคนอื่นก็มี ด้วยคำว่า “ตัวกู” ด้วยคำว่า “ของกู”; ทำไมมันจึงเป็นคนโง่ พูดได้-ที่พูดพูดได้, แล้วไม่ดูให้เห็นตัวจริง ว่าข้างในนั้นมันเป็นอย่างไร? เมื่อเราพูดคำหยาบออกมาว่า “ตัวกู-ของกู” แก่ใครก็ตาม; จงมองย้อนเข้าไปข้างในว่ามันออกมาจากอะไรที่เป็นต้นตอ - นั่นแหละคือ “ตัวกู-ของกู” ที่แท้จริงที่อยู่ข้างใน ที่เรียกว่า “กิเลส” หรือที่เรียกว่า “อุปาทาน”.

ต้องกลับไปสนใจกันเสียใหม่ เพียงข้อเดิวนี้อีกได้ว่า **ดูให้รู้จักกิเลสที่เรียกว่า “ตัวกู-ของกู” ที่มีอยู่ข้างใน ให้ได้กันทุกคน;** อย่ามัวแต่ฟังแล้วจำ, มันต้องเข้าใจ, ครั้นเข้าใจแล้ว ต้องไปมองดูให้เห็น. เพียงแต่จำก็ไม่พอ เพียงแต่เข้าใจก็ไม่พอ; ต้องไปมองดูให้เห็น.

จะยกตัวอย่างสักเรื่องหนึ่ง; เช่นว่า ตาเห็นรูป แล้วเกิด **จักขุวิญญาณ** คือการเห็นทางตา, ไ้ตา ไ้รูป ไ้จักขุวิญญาณ ๓ อย่างนี้ มันทำงานเข้าด้วยกัน คือถึงกัน ก็เรียกว่า **ผัสสะ** แปลว่าการกระทบ. เมื่อเกิด “จักขุวิญญาณ” ก็ดูตัว **จักขุวิญญาณ** ให้เห็น; เมื่อเกิด “ผัสสะ” มันก็ดูตัว **ผัสสะ** ให้เห็น คือให้เห็นชัดเจนลงไปว่า “ผัสสะโง่” หรือ “ผัสสะฉลาด”, ถ้าในขณะที่แห่งผัสสะนั้น มี **ปัญญา มีสติ** ก็เรียกว่า **ผัสสะฉลาด**, ถ้าในขณะที่แห่งผัสสะนั้น มีแต่ **อวิชชา** มันก็เป็น **ผัสสะโง่**. ฉะนั้นในวันหนึ่งเรามี **ผัสสะฉลาด** ก็ครั้ง, เรามี **ผัสสะโง่** ก็ครั้ง; ก็ลองเอามาตั้งเกตุใคร่ครวญ ทบทวนดู, **จนรู้จักผัสสะโง่และผัสสะฉลาดอย่างแท้จริง** – นี้ก็จะ “**มีสันติภูมิโลก หรือเป็นสันติภูมิโลก ในตัวผัสสะนั้น**”. ไม่ใช่ ฟังพูด ฟังเทศน์ หรือจดไว้แล้วมันก็พอ, มันต้องเอาไปศึกษาด้วยการดู ด้วยการกำหนดรู้ ว่า **ผัสสะนั้นเป็นอย่างไร – ผัสสะโง่เป็นอย่างไร ผัสสะฉลาดเป็นอย่างไร**.

ทีนี้เรื่องมันก็มีต่อไปว่า **ผัสสะฉลาด** คือ **ผัสสะมีสติควบคุม มีปัญญาควบคุม** นั้น มันทำให้เกิด **เวทนาที่เป็นความรู้สึกที่ฉลาด** อีกเหมือนกัน คือ **เวทนาที่ารู้สึก** ว่า **โ้** นี่มันเวทนาอย่างนี้นะ เวทนาอย่างนี้นะ เวทนาอย่างนี้เท่านั้นนะ

ความรู้สึกอย่างนี้เท่านั้นนะ อย่างนี้เป็นสุขเวทนานะ อย่างนี้เป็นทุกข์เวทนานะ เป็นสักว่าเวทนาเท่านั้นนะ : แล้วนี่ผัสสะมันฉลาด ให้เกิดเวทนาฉลาด. ถ้าผัสสะมันโง่ มันให้เกิดเวทนาโง่ : เกิดสุขมันก็ทำให้เกิดค้นหาไปในทางของความสุข; เกิดทุกข์ ก็มีค้นหาไปในทางของความทุกข์. เวทนาโง่ย่อมทำให้เกิดค้นหา - เวทนาโง่ทำให้เกิดค้นหา เกิดกิเลส; แต่เวทนาฉลาดทำให้เกิดปัญญา ให้เกิดความรู้ยิ่ง ๆ ขึ้นไป ว่าเวทนามันอย่างนี้เท่านั้นนะ เวทนานี้สักว่าความรู้สึกเท่านั้นนะ, อย่าให้มันโง่ไปหลงไหลในเวทนา. นี่เวทนาที่ควบคุมอยู่ด้วยปัญญา ด้วยสติ นั่น มันไม่ทำให้คนนั้นหลงไหล จนเกิดความอยากที่เป็นตัณหา.

ถ้ามันเป็นเวทนาโง่ของคนที่ไม่ปราศจากสติปัญญา, เวทนานั้นก็จะทำให้เกิดสิ่งที่เรียกว่าตัณหา. ตัณหาแปลว่าความอยากด้วยความโง่; อยากหรือต้องการด้วยสติปัญญานั้นไม่เป็นไร ไม่เป็นตัณหา; แต่ถ้าอยากด้วยความโง่แล้วเป็นตัณหาทั้งนั้น. เดียวนี้ผัสสะก็โง่, เวทนาจึงโง่, มาใช้ความอยากนี้มันก็โง่ : ความอยากไปตามเวทนานั้นก็เป็นตัณหา - ถ้าเวทนานั้นสวย ไพเราะ หวาน หอม อะไรก็ตาม มันก็อยากจะได้ อยากจะเอาเหมือนจะขาดใจ, ถ้าเวทนานั้นไม่สวย ไม่ไพเราะ ไม่อร่อย ไม่อะไร มันก็ไม่อยากจะได้ คืออยากจะไม่ได้อะไร อยากจะทำลายเสีย.

มันมีอยู่สองอย่าง : อย่างหนึ่งมันอยากจะได้ครอง เพราะเวทนานั้นเป็นสุข, ใช้อีกอย่างหนึ่งมันอยากจะทำลายเสีย เพราะเวทนานั้นเป็นทุกข์. นี่เวทนาโง่ทำให้เกิดความอยากที่โง่ คือมันแต่จะอยากได้ อยากเอา หรือว่ามันแต่จะไม่อยากได้ ไม่อยากเอา อยากทำลายเสีย. นี่ความอยากที่โง่ เรียกว่าตัณหา มีอยู่

อย่างนี้. เราก็เคยอยากกันมาแล้วทั้งนั้น ทำไมไม่ดู ทำไมไม่ทำความรู้สึกให้มันชัดเจนไปจริง ๆ ว่าเมื่อมันอยากเหมือนกับว่าไฟเผา น้ำมันเป็นอย่างไร. เดี่ยวนี้มันไม่ได้เกิดอยู่ก็จริง แต่ว่ามันก็เคยเกิดมาแล้ว พอที่จะเอามาศึกษา หรือเอามาชิม ชิมดูหน่อยก็ยังได้; แล้วเพื่อว่ามันจะเกิดต่อไปข้างหน้า เราก็ยังมีสติระวังและรักษาเพื่อจะไม่ให้มันเกิด. นี้ขอให้รู้จักตัดหากันเสียบ้าง.

คำว่า “ค้นหา” นั้น สำหรับในภาษาไทยนั้น ความหมายมันแคบ แล้วความหมายไปในทางตำรา คือหมายถึงค้นหาในทางเพศอย่างเดียว. แต่ “ค้นหาในภาษาบาลี ในภาษาธรรมะ” นั้นมันกว้าง คือมันหมายถึงความอยากด้วยอำนาจของความโง่ทุกชนิด : อยากได้ ก็เป็นค้นหา, อยากเป็น ก็เป็นค้นหา, อยากไม่ให้เป็น มันก็เป็นค้นหา; เพราะว่าไอ้อยากทั้งหมดนี้ มันอยากด้วยความโง่. แต่ถ้าอยากด้วยสติปัญญาอันสมบูรณ์ มันเป็นอย่างหนึ่ง มันไม่ใช่ค้นหา : มันเป็นความดำริใฝ่ฝันต้องการที่ควรกระทำ ก็อาจจะกระทำไปตามที่มันควรจะทำ แล้วมันไม่ให้โทษ. เดี่ยวนี้เป็นความอยากของความโง่ ไปอยากเข้ามันก็เป็นทุกข์ เพราะว่ามันปรุงแต่งให้เกิดความรู้สึกตัวกู-ของกู เมื่อถึงจุด-มาถึงจุดที่ทำให้เกิดตัวกู-ของกู คือว่ามีความอยากอย่างโง่เขลาที่เรียกว่าค้นหา. นี่มันเป็นกฎของธรรมชาติ เป็นไปตามธรรมชาติ : ถ้ามันมีความอยากอย่างโง่เขลาที่เรียกว่าค้นหาแล้ว สิ่งนั้นมันจะปรุงสิ่งใหม่ขึ้นมาคือความรู้สึกว่า “เป็นตัวกูผู้อยาก”; มันเกิดความอยากก่อนแล้ว เป็นไปแรงกล้าแล้วก็ปรุงความรู้สึกขึ้นมาเป็น “ผู้อยาก” :-

“ผู้อยาก” นั้น ไม่ใช่บุคคลตัวตนอะไรที่ไหน เป็นเพียงความรู้สึกนึกคิดอย่างโง่เขลา ที่ปรุงขึ้นมาจากความอยาก. ถ้าเข้าใจตรงนี้แล้วก็จะเข้าใจว่า ไอ้

ตัวกู-ของกูนั้นมันเป็นเรื่องลม ๆ แล้ง ๆ ไม่มีตัวจริง เพราะมันเป็นความคิดที่
 ปรงขึ้นมาจากความอยากคือตัณหา : มีตัณหาแล้วก็จะเกิดอุปาทาน - ยึดมั่นถือ
 มั่นว่า “ตัวกู” ว่า “ของกู”. อันนี้มันเป็นภาษาธรรมะ เป็นความจริงทางจิตใจ - มี
 ความอยากก่อน แล้วจึงเกิด “ตัวผู้อยาก”; มันผิดกับหลักภาษาธรรมดา, ถ้าเป็น
logic ของเรื่องธรรมดา ๆ มันต้องมีผู้กระทำก่อน แล้วจึงจะมีการกระทำ; แต่
 นี้มันเป็นเรื่องของธรรมะที่จริงกว่านั้น คือมันไม่มี “ตัวผู้...” อะไรที่ไหนเลย, มัน
 มีความอยาก แล้วก็ปรงความรู้สึกว่า “ผู้อยาก” ขึ้นมา, นี่ตัวกู-ของกูเกิดหลัง
 จากตัณหา หรือจากความอยาก.

เมื่อไรมีความอยากอย่างโง่เขลาที่เรียกว่าตัณหา ถ้าเราตั้งเหตุดูให้ดีซึ่ง
 จะพบว่า ใจมีความรู้สึกต่อมาก็คือความรู้สึกว่า “ตัวกูผู้อยาก”; ดังนั้นเราเห็นตัวกู
 -ของกูซึ่งเป็นเพียงความรู้สึกคิดนึกเท่านั้นว่า โอ้, มันไม่ใช่ตัวตนอะไร, มัน
 เป็นเพียงความรู้สึกโง่เขลาของกิเลส ของอวิชชา ปรงขึ้นมาให้เกิดความรู้สึก
 อย่างนั้น ว่า “ตัวกู-ของกู” : นี่เราก็เป็นสันทิฎฐิโก - เห็นว่า “โอ้ ตัวกู-ของกู
 มันมีหัวหูอย่างนี้เอง, มันไม่เป็นสัตว์ บุคคล ตัวตน อะไรที่ไหนที่แท้จริง, มัน
 เป็นความรู้สึกในใจ”. แต่ว่าใจจิตของคนเรานี่ มันสำเร็จอยู่ที่ใจ - ใจมันรู้สึก
 อย่างไร ทุกอย่างมันจะเป็นอย่างนั้น : เมื่อมันรู้สึกว่ามีตัวกู-ของกู มันก็มีตัวกู
 -ของกูไปตามความรู้สึกของจิต. พอมีตัวกู-ของกูแล้วมันก็มีทุกข์แน่นอน;
 อย่างที่พระพุทธเจ้าท่านตรัสว่า *สรูปแล้วเบญจขันธ์ที่ประกอบอยู่ด้วยอุปาทาน เป็น*
ตัวทุกข์นี้. เบญจขันธ์คือรูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ : นี้เรียกว่าเบญจ-
 ขันธ์; ถ้าเบญจขันธ์นี้มีอุปาทานคือมีความยึดถือว่าตัว ว่าตน ว่ากู ว่าของกู เข้าที่
 ขันธ์ไหน ขันธ์นั้นก็เป็นที่ทุกข์, ทั้งห้าขันธ์ ก็เป็นทุกข์ทั้งห้าขันธ์. ทำไม? เพราะ

เหตุว่า ใจความหมายมันเป็นตัวกู-ของกูนั้นมันเป็นความหนัก มันทำให้เกิดความรู้สึกอีกมากมายต่าง ๆ นานา, ที่ธรรมดาคนเรามากที่สุดก็คือ “ความวิตกกังวล”.

ก็ลองคิดว่า พอเรารำพึงถึงตัวกูเท่านั้นแหละ มันจะเต็มไปด้วยความทนธรรมดา : รำพึงถึงตัวกู “-มันว่าตัวกูจะเป็นอย่างไร จะได้จะเสีย จะสุขจะทุกข์ ใจลู่กลานทรัพย์สมบัติมันจะเป็นอย่างไร อะไร” มันก็ล้วนแต่เป็นทุกข์ - เป็นความรู้สึกนึกคิดที่เป็นทุกข์. นี่ความรู้สึกว่า “ตัวกู-ของกู” นี้ มันเกิดขึ้นมาที่ไร ก็ต้องเป็นทุกข์ทุกที, ยึดถือที่ไรก็เป็นทุกข์ทุกที. ใจความยึดถือเท่านั้นแหละ ไม่ใช่ตัวบุคคลอะไร ไม่มีตัวบุคคลผู้ยึดถือดอก มีแต่ความรู้สึกนึกคิดที่ยึดถือ; ใจความรู้สึกนึกคิดที่ยึดถือเกิดขึ้นที่ไร ก็เป็นทุกข์ทุกที.

อย่าไปมัวเรียนจากหนังสือหรือฟังเทศน์อย่างเดียว, ต้องเรียนจากข้างใน เรียนจากจิตใจ จึงจะรู้ธรรมะ. อาตมาเคยพูดว่า “มัวเรียนแต่พระไตรปิฎก จะไม่รู้พุทธศาสนา”; มีคนเขาคำว่าพูดบ้า ๆ บอ ๆ อะไรก็ไม่รู้. เดียวนี้ก็ยังยืนยันว่า มัวเรียนแต่พระไตรปิฎกจะไม่รู้พุทธศาสนา : มันเพียงแต่จำได้ แล้วมีความรู้ อย่างจำได้และเข้าใจ, มันไม่เห็นแจ้งประจักษ์จริงลงไปด้วยจิต. ฉะนั้นเราต้องมาเรียนร่างกาย : มาเรียนเรื่องกาย เรื่องใจ เรื่องสิ่งที่มันมีอยู่ในร่างกาย มีอยู่ในจิตใจนี้ : นี้จะรู้พระพุทธศาสนา - รู้ว่าทุกข์เกิดอย่างไร ทุกข์ดับอย่างไร จะเห็นพระพุทธเจ้ากันในภายใน คือรู้ความจริง ธรรมะ ว่าทุกข์เกิดอย่างไร ทุกข์ดับอย่างไร. นี้เป็นสันติภูมิกออย่างยิ่ง; เห็นชัดว่าใจตัวกู-ของกูเป็นความรู้สึกเกิดขึ้นมาที่ไรก็เป็นทุกข์ที่นั่น เท่าไรก็เท่านั้น เมื่อไรก็เมื่อนั้น นี้เราเรียนจากข้างใน ให้รู้จักตัวกู-ของกูกันเสียก่อน; พร้อมกันนั้นก็รู้ว่าว่างอย่างไร ไม่ว่างอย่างไร

พร้อมกันไปในตัว : เมื่อมีความรู้สึกเป็นตัวกู-ของกู ก็เรียกว่าไม่ว่าง จิตมันไม่ว่าง, พอมันปราศจากความรู้สึกว่าเป็นตัวกู-ของกู จิตมันก็ว่าง.

เพราะฉะนั้น การที่เราจะรู้จักจิตว่างหรือจิตไม่ว่าง นี้ต้องดูข้างใน : ตั้งเกตดู -เมื่อเวลาไรมันว่าง เมื่อเวลาไรมันไม่ว่าง; บางทีมันก็ว่างเองของมันแหละ -เป็นเอง แต่บังเอิญเป็นเอง ก็ว่างอยู่ -อ้าวไม่มีตัวกู-ของกู, จิตนี้เบาสบาย สะอาด สว่าง สงบดี อ้าวก็ไม่มีตัวกู; ทีนี้บางคราวมันก็มีอะไรแวดล้อมให้วุ่นวายอยู่ด้วยตัวกู-ของกู : อ้าวก็ดู -อ้าวมันมีตัวกู-ของกู.

รู้จักความที่จิตมันมีความรู้สึกประเภทตัวกู-ของกู หรือว่าจิตไม่มีความรู้สึกประเภทตัวกู-ของกู ให้ชัดเจนแจ่มแจ้งยิ่งกว่าสิ่งใด ๆ, “ยิ่งกว่าสิ่งใด ๆ” อย่างนี้ จะมากไปหรือน้อยไป. เดี่ยวนี้เรารู้จักแต่คนนั้นคนนี่ สิ่งของ ไอ้ทรัพย์สินสมบัติ ไอ้ลูกหลานเท่านั้นแหละ; แล้วเราไม่รู้จักไอ้สิ่งที่สำคัญที่สุด คือจิตที่มันมีตัวกู-ของกู หรือจิตที่มันไม่มีตัวกู-ของกู.

แล้วเราก็อยู่ฝ่ายอวิชา : เราตามธรรมดาที่อยู่ฝ่ายอวิชา คือปราศจากความรู้ธรรมะในพระพุทธศาสนา, มันก็เป็นโอกาสของอวิชาครอบงำจิต เราจึงมีแต่อวิชา; เราจึงไม่อาจจะรู้เรื่องธรรมะ ไม่สนใจจะรู้เรื่องธรรมะ เพราะว่าเรามีอวิชาเป็นทรัพย์สินสมบัติ ยึดถือตัวกู-ของกู ส่งเสริมอวิชาไว้เรื่อย : อะไร ๆ ก็ตัวกู, อะไร ๆ ก็ของกู, อยู่ทั้งวันทั้งคืน. เหมือนนิทาน “เรื่องลิงล้างหู” นะ ซึ่งเคยฟังกันมาแล้ว : ไอลิงมันบอกว่า ในเมืองมนุษย์นี้ไม่มีอะไร มีแต่เสียงว่า “เงินของกู ทองของกู ลูกของกู เมียของกู บ้านเรือนของกู” นี้; ไอลิงทั้งหลายมันก็บอกไอลิงตัวที่เล่ากันว่า “หยุด ๆ ไม่ต้องเล่า, ฉันจะไปล้างหู”. นี่ดู

เมืองมนุษย์เถอะว่า มันประกอบอยู่ด้วยอะไร; เพราะฉะนั้นจึงไม่รู้จักไอ้เรื่อง “ของกู” ไอ้เรื่อง “ตัวกู”, ทั้งที่มันพูดอยู่ทุกวัน – มันพูดเรื่อง “ตัวกู-ของกู” อยู่ทุกวัน ๆ แล้วมันก็ไม่รู้จักว่าคืออะไร; นี่มันไม่รู้จักร้านี่คือศัตรูอันร้ายกาจของเรา ที่จะต้องเป็นทุกข์. นี่พวกลิงมันยังรู้จักไปล้างหู; ไอ้คนนี่มันไม่รู้จักร้านี่เสียเลย เพราะมันฟังไม่ออกนี่ว่าไอ้ “ตัวกู-ของกู” นี่คืออะไร, มันกลับชอบใจ ๆ เพราะว่าเป็นผู้พูดเสียเอง – พูดให้ลิงมันไปล้างหู. เฮ้อ, เดียวนี้ต้องเอาอันใหม่แล้ว ก็ว่า ต้องมาดูให้รู้จักไอ้สิ่งเหล่านี้ ที่มีอยู่จริงข้างในกันเสียก่อน.

นี่เรียกว่า จะศึกษาเรื่องตัวกู-ของกูนี้ ต้องศึกษาจากข้างใน. อาตมาพูดมันก็พูดเพื่อไปคนเดียว คนเขาฟังไม่ถูก เพราะว่าเขาไม่สนใจที่จะรู้จักมัน ซึ่งมีอยู่แล้วข้างใน; แล้วก็ไม่ใช่ใจก็เอาไปล้อกันเล่น จนไม่เกิดประโยชน์แก่ใคร ในเรื่องจริงที่สุด มีประโยชน์ที่สุด และเป็นหัวใจของพระพุทธศาสนา. ฉะนั้นรู้เรื่องอุปาทานว่าตัวกู-ของกู ว่านี่ตัวไอ้ทั้งหมดของไอ้สิ่งเสียหาย เดือดร้อน หรือความทุกข์; และความว่างจากตัวกู-ของกู นั้นแหละเป็นสุข สบาย มันไม่มีทุกข์.

จะต้องเรียนจากข้างใน จนเป็นสันทิฎฐิโก – เห็นความจริงข้อนี้แล้ว ท่านจะพบความจริงได้ด้วยตนเอง : ทุกคราว คือพบกว่าทุกคราว ที่เรามีความรู้สึกเป็นทุกข์นะ เป็นทุกข์อย่างเบา อย่างละเอียด เพียงสักว่าความหม่นหมองของจิตนะ เพียงแต่ว่าหม่นหมองนิดหนึ่งนะ หรือระแวงนิดหนึ่งก็เถอะ เป็นความหม่นหมองแม้เพียงเล็กน้อยก็เถอะ ขอให้มองค้นเข้าไปที่ข้างในที่ต้นเหตุของมัน ก็จะพบว่ามัน “มีตัวกู-ของกู” อยู่ข้างใต้ มูลเหตุของมันคือ “ความรู้สึกว่าตัวกู

-ของกู” มันอยู่ข้างใต้นั้น จิตมันจึงหม่นหมอง; ใ้ยังเป็นทุกข์ขนาดหนัก แล้ว
ยังไม่ต้องสงสัย ไม่ต้องพูด, มัน “มี ‘ตัวกู-ของกู’ ตัวใหญ่ ๆ” ทั้งนั้น.

ถ้ามันเป็นแต่เพียงความหม่นหมอง มันก็ “มีตัวกู-ของกู” เหมือนกัน
แต่ว่าตัวมันเล็กหน่อย. สิ่งที่เกิดประจำวันเป็นความหม่นหมอง ไม่ถึงกับทนทุกข์
ทรมานนะ ที่เรียกกันว่านิรर्थ ๕ ประการ นั้น ก็ขอให้ดูให้ดี : ความหม่นหมอง
ระดับนี้ ก็มีตัวกู-ของกูอยู่ข้างใต้ ซ่อนอยู่ข้างใน เป็นเหตุให้เกิดนิรर्थขึ้น
มาแล้วก็หม่นหมอง :-

นิรर्थที่ ๑ เรียกว่า กามฉันทะ - ความหม่นหมองเกิดขึ้นเพราะจิตมัน
ตกไปในทางกาม วิดกกังวลไปในทางกาม : กามฉันทะมีตัวกู-ของกู ที่เป็น
เจ้าของกาม มันจึงหม่นหมอง;

นิรर्थที่ ๒ คือ พยาบาท - มันขัดใจบุคคลสิ่งของอะไรอยู่, แม้จะเป็น
ความหงุดหงิดเล็ก ๆ น้อย ๆ อึดอัดอยู่เล็ก ๆ น้อย ๆ, คั่นดูข้างใต้นั้นนะ มันก็มี
ตัวกู-ของกู ที่เป็นเจ้าของเรื่องที่ทำให้ขัดใจอยู่กับสิ่งใด ๆ : นิรर्थที่เรียกว่า
พยาบาท มันก็มีตัวกู-ของกูซ่อนอยู่ข้างใต้นั้น;

ที่นี้ ถีนมิทธะ - ความที่จิตแพลงไป, อุทธัจจกุกกัจจะ - ความที่จิต
มันฟูขึ้นมา : ทั้งสองอย่างนี้ มันก็มีต้นเหตุอยู่ที่ตัวกู-ของกู คือมันไม่เป็นไป
อย่างถูกใจมันก็แพลงไป ที่เป็นไปอย่างถูกใจมันก็ฟูซ่านหรือฟูขึ้นมา, มันมี
ความหมายแห่งตัวกู-ของกูซ่อนอยู่ในความละเหยยะห้อยของจิต ซ่อนอยู่ในความ
ฟูซ่าน ฟูงเพื่อของจิต : นิรर्थทั้งสองนี้ก็มีตัวกู-ของกูซ่อนอยู่ใต้นั้น;

นิเวศน์สุดท้ายเรียกว่า **วิจิกิจฉา** – ความไม่แน่ใจ ความลังเลสงสัย, นี่มันก็เนื่องมาแต่ประโยชน์แห่งตัวกู-ของกู มันจึงลังเลสงสัย สงสัยในพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ มันก็มีความเนื่องกันมาแต่ว่าประโยชน์ของกู ที่ว่ากันว่าจะได้จากพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ นี่มันไม่แน่เสียแล้ว มันซักจะสงสัยเสียแล้ว แม้แต่ตัวกูเองก็ไม่น่าจะแน่ใจเสียแล้ว สงสัยเสียแล้ว : **ความลังเลหรือวิจิกิจฉานั้น มันก็มีมูลเหตุมาจากตัวกู-ของกู.**

ไอ้นิเวศน์ทั้ง ๕ นี้ มักจะมีกันอยู่ทุกคน, ทุกวัน; เกิดขึ้นเมื่อไร เลิกดูข้างใต้ของมัน ให้พบไอ้ตัวกู-ของกูว่ามันนอนอยู่ที่นั่น แล้วเป็นเหตุให้เกิดนิเวศน์.

เป็นอันว่า สรุปความว่า เมื่อมีความทุกข์ทรมานหม่นหมองของจิตแล้ว ในระดับใดก็ตาม เล็กที่สุดเท่าไรก็ตาม มันก็มีตัวกู-ของกูเป็นมูลเหตุ อยู่ภายใต้เสมอทุก ๆ ระดับ. นี่เราจะต้องมีความทุกข์ทรมานหม่นหมองอย่างใดอย่างหนึ่งกันอยู่เป็นธรรมดา; ฉะนั้นอะไรเกิดขึ้น ไอ้ทุกข์ทรมานหม่นหมองชนิดไหนเกิดขึ้น ก็ขอให้พบว่า **ข้างใต้นั้นมันมีตัวกู-ของกู.** นี่คือการสังเกตศึกษาออกมาจากภายใน เป็นสันติภูมิจิโกอย่างยิ่ง.

อย่าลืมว่า ถ้า “ไม่เป็นสันติภูมิจิโก” ยังไม่เป็นพุทธศาสนา, ยัง “ไม่มีความเป็นสันติภูมิจิโก” แล้ว จะไม่เป็นธรรมะในพระพุทธศาสนา, “ไม่เป็น ปัจจัตตัง เวทิตัพโพ วิญญูหิ” แล้ว ยังไม่เป็นธรรมะในพระพุทธศาสนา. **ไอ้เรื่องจำได้พูดแก่นั้น ไม่ใช่สันติภูมิจิโก, ไม่ใช่ปัจจัตตัง เวทิตัพโพ วิญญูหิ; มันต้องเห็นชัดอย่างนี้ จึงจะเป็นสันติภูมิจิโก แล้วจึงจะเป็นพระธรรมหรือพระพุทธศาสนา.**

นี่ช่วยจำกันให้ดีกว่า เรื่องอะไรก็ตามที่พูดกันไป ที่ว่ากันไป สอนกันไป, ถ้ามันไม่มีความเป็นสันตภิภูฏิกโกแล้ว มันไม่ใช่พุทธศาสนา ไม่ใช่ธรรมะในพุทธศาสนา; ฉะนั้นจำเป็นอย่างยิ่งที่เราจะต้องมองเข้าไปข้างใน ลึกเข้าไปข้างใน ให้พบตัวจริงที่รู้สึกได้ด้วยใจ. ความรู้สึกได้ด้วยใจนั่นแหละ คือความเป็นสันตภิภูฏิกโก หรือปัจเจกตัง เวทิตัพโพ วิญญูหิ.

นี่ถ้าเราศึกษาเข้าไปข้างในจะพบอย่างนี้; และจะพบด้วยว่า ทำไมอาตมาจึงต้องใช้คำหยาบคายว่า “ตัวกู” ว่า “ของกู” อย่างนี้. นี่ก็เพราะเหตุว่าไอ้ “ตัวกู-ของกู” มันเป็นสันตภิภูฏิกโกนี้ : ถ้าพูดอย่างอื่นมันไม่ตรงกับเรื่องจริงนี้-คนเราเมื่อเป็นทุกข์แล้ว ไอ้ความรู้สึกนั้นจะหยาบมากถึงขนาดเป็น “ตัวกู-ของกู” ทั้งนั้นแหละ, ถ้าไม่อย่างนั้นแล้วมันไม่พ่นออกมาเป็นเสียงข้างนอกว่า “ตัวกู-ของกู”. เดียวนี้มันพ่นออกมาเป็นเสียงข้างนอกว่า “ตัวกู-ของกู” อยู่แล้ว; แต่ถ้ามันมีคำอื่นซึ่งหยาบคายกว่านั้น มันก็จะพ่นออกมาเป็นคำนั้นแหละ ซึ่งมันยิ่งไปกว่า “ตัวกู-ของกู” เสียอีก. เดียวนี้ไอ้คำว่า “ตัวกู-ของกู” นี้มันหยาบพอที่จะสนใจมันแล้ว มันก็พูดออกมาเป็นอย่างนี้. นี่จะเห็นได้เองว่า ไอ้ “ตัวกู-ของกู” ที่อยู่ข้างในนะ มันพ่นออกมาเป็นเสียงว่า “ตัวกู-ของกู” ได้ยินเข้ามาถึงหูคนนอก; นี่ข้อนี้ก็ต้องประจักษ์แก่ใจด้วยจึงจะพอ.

เอาละ เป็นอันว่า จิตว่างจาก “ความรู้สึกว่าตัวกู-ของกู” คือจิตว่าง; จิตอาศัยอยู่ด้วย “ความรู้สึกว่า ตัวกู-ของกู” นั่นคือจิตไม่ว่าง เราก็รู้จักจิตว่างกันพอสมควรแล้ว; แล้วก็ รู้จักรู้สึกข้างในนะ, ไม่ใช่รู้เพราะฟังอาตมาว่า ไม่คุ้มค่าเวลา, ต้องไปรู้จากข้างใน จากข้างใน.

มีเวลาว่างเมื่อไรไปนั่งพิจารณา เหมือนกับทำวิปัสสนา ทำกรรมฐาน ให้รู้จักสิ่งที่เรียกว่า “ตัวกู-ของกู” จากข้างใน จนรู้จริงๆ ว่า จิตวุ่นเป็นอย่างนี้ จิตว่างเป็นอย่างนี้, จิตมี “ตัวกู-ของกู” เป็นอย่างนี้ จิตไม่มี “ตัวกู-ของกู” เป็นอย่างนี้; เรียกว่า รู้เรื่องจิตว่างหรือไม่ว่างกันเป็นอย่างดีเสียก่อน, แล้วก็หยิบเอาเรื่องที่เป็นความว่างของจิตนั้นแหละ มาศึกษาต่อไป.

[ตอนศึกษาเรื่องที่เป็นความว่างของจิต นำมาประยุกต์ใช้กับชีวิต]

การเป็นอยู่ ๒ ตอนที่ต้องเป็นอยู่ด้วยจิตว่าง

หัวข้อของเราสำหรับการบรรยายนี้มันมีอยู่ว่า การเป็นอยู่ด้วยจิตว่าง. เคียงนี้เรารู้จักจิตว่างแล้ว; เราก็พูดต่อไปว่า เราจะใช้ชีวิตอยู่ด้วยจิตว่างกันอย่างไร? เอ้า, ก็จะได้พูดกันถึงคำว่า “การเป็นอยู่ – การเป็นอยู่”, แล้วจะได้ “เป็นอยู่ด้วยจิตว่าง”.

การเป็นอยู่นี้คืออะไร? คำว่า “การเป็นอยู่” นี้คืออะไร? บางคนอาจจะเขลาโง่ไปจนถึงกับไม่รู้ว่า “การเป็นอยู่” นี้คืออะไร? ก็ได้; หรือว่ารู้ก็รู้น้อยเกินไปไม่สำเร็จประโยชน์. อย่างน้อยเราก็ต้องรู้สักว่า ไอ้ที่เรียกว่า “เราเป็นอยู่ เรามีชีวิตอยู่” นี้มันมีความหมายเป็นสองตอนเสมอ : ประการที่หนึ่งก็คือ รอดตาย ไม่ตาย นี้เรียกว่าเป็นอยู่ตอนหนึ่ง, ทีนี้เป็นอยู่นี้คือ ก้าวหน้า ๆ เจริญ ๆ ๆ ไป นี้ก็เรียกว่าเป็นอยู่ อีกตอนหนึ่ง. ไอ้เราเป็นอยู่ในโลกนี้ให้มันเป็นอย่างน้อยก็ ๒ ตอน ก็คือ รอดตาย แล้วก็ก้าวหน้า พุคส์ัน ๆ ก็อย่างนี้.

เดี๋ยวนี้เรามันยังโง่ เราสนใจกันแต่เรื่องว่ารอดตาย ๆ; ไอ้เรื่องก้าวหน้า ไม่สนใจ, ก็เลยไม่ก้าวหน้าในทางธรรมะ, เอาแต่รอดตาย ๆ มีกินมีใช้สบายแล้ว ก็พอนี่. ฉะนั้น เราสนใจกันอยู่แต่เรื่องว่ารอดตาย สบายแล้วเท่านั้นก็พอ; ส่วนจะก้าวหน้าในทางจิตใจยิ่ง ๆ ขึ้นไปนั้น มันไม่สนใจนี่, แม้จะสนใจว่าก้าวหน้า ก้าวหน้าในทางเงินเดือนขึ้น นี่มันก็คือรอดตายเท่านั้นแหละ ไม่มีอะไรมากไปกว่านั้น, ก้าวหน้าในทางทรัพย์สมบัติ ชื่อเสียง เกียรติยศ รายได้นี้ มันก็เพื่อรอดตาย เท่านั้นแหละ มันไม่มีอะไรมากไปกว่านั้น. ไอ้คำว่า “ก้าวหน้า” นั้น มันต้อง ก้าวหน้าในทางจิตทางวิญญาณของมนุษย์ : จิตนี้มันสูงขึ้นไป สูงขึ้นไปถึงระดับ สูงสุดที่มนุษย์มันจะสูงได้ คือการบรรลุมรรค ผล นิพพาน.

การเป็นอยู่ด้วยจิตว่าง ในชีวิต ๒ ตอน

เอาละ, **ความเป็นอยู่ของเรา** มันมีอยู่สองตอน คือ รอดตายและ ก้าวหน้า. ที่เรียกว่า “ทำให้รอดตาย รอดตาย” นี้ มันก็ยังต้องทำด้วยจิตว่างนะ; ไม่อย่างนั้นมันก็จะเป็ทุกข้ออยู่ในการทำให้รอดตายนั้นเสียอีก.

การทำให้รอดตายคือรอดชีวิตอยู่ได้ นี่ก็คือการบริโภคปัจจัยสี่. อาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย และการบำบัดโรค – ปัจจัยสี่ ต้องทำอย่างดี ด้วยสติปัญญา, อย่าให้ตัวกู-ของกูพุ่งขึ้นมา; ถ้าตัวกู-ของกูพุ่งขึ้นมา แม้การบริโภคปัจจัยสี่นั้นเองก็จะเป็นทุกข์ มันจะไม่เป็นไปเพียงเพื่อบริโภคปัจจัยสี่ มันจะกินเหยื่ออันเริ่ดอร่อย มันจะตกแต่งสวยงามที่เนื้อ ที่ตัว ที่บ้าน ที่เรือน : อะไร มันก็เป็นเรื่องกินเหยื่อไปหมด.

นี่ตัวกู-ของกูมันเข้ามาเกี่ยวข้องแล้ว การบริโภคน้ำปัจจัยสี่ก็กลายเป็นเรื่องความทุกข์ไปหมด; ฉะนั้น ต้องอย่าให้ตัวกู-ของกูเข้ามาเกี่ยวข้องกับการบริโภคน้ำปัจจัยสี่, เหมือนพระเจ้าปัจเจกเวกษณ์เมื่อบริโภคน้ำปัจจัยสี่ ว่า “ไม่ใช่ตัวตน ไม่ใช่อิตตา ไม่ใช่ชิว เป็นแต่เพียงธาตุเป็นไปตามธรรมชาติเท่านั้น” นี้ พระภิกษุสามเณรบริโภคน้ำปัจจัยสี่ ด้วยปัจเจกเวกษณ์ภาวนา ป้องกันการเกิดขึ้นแห่งตัวกู ก็ไม่มีความทุกข์เพราะปัจจัยสี่.

ที่นี้ยังมีปัจจัยที่ห้า บางคนก็จะคิดว่า นี่ว่าเอาเองแล้วกรรมปัจจัยที่ห้า - พระพุทธเจ้าไม่ได้ว่า. ได้เหมือนกัน จะว่าเอาตมาว่าเอาเองก็ได้; เพราะมันมีอยู่จริงนี่ โดยเฉพาะคนสมัยนี้ คนสมัยปัจจุบันนี้ ปัจจัยเพียงสี่เขาไม่พอ, เขาต้องการปัจจัยที่ห้า, ปัจจัยที่ห้าคือ สิ่งประเล้าประโลมใจ. อะไรที่เป็นเครื่องประเล้าประโลมใจแล้วเขาถือว่าขาดไม่ได้; นี่เป็นเหตุให้มีอะไรเพื่อบ้ำบอเต็มบ้านเต็มเรือนไปหมด - เครื่องเล่น เครื่องส่งเสริมไอ้ประเล้าประโลมใจนะ. อย่างเดี๋ยวนี้อะไรก็มิวิตุยมิโทรทัศน์กันทุกบ้านทุกเรือน, แล้วไม่ใช่เพื่อประโยชน์อะไร นอกจากประเล้าประโลมใจ; จนเรื่องประเล้าประโลมกลายเป็นสิ่งที่จำเป็นเหมือนกับปัจจัยที่ห้า. แล้ว ปัจจัยที่ห้านี้แหละระวังให้ดี มันส่งเสริมตัวกู-ของกู : มันได้เอามา มันหาเอามา ก็เพราะอำนาจแห่งตัวกู-ของกู, แล้วมันเอามาส่งเสริมตัวกู-ของกู - ปัจจัยที่ ๕ นี้มันจะเป็นอันตราย จะทำร้ายบุคคลนั้น. ฉะนั้น จะรอดชีวิตอยู่โดยวิธีที่ถูกต้องอย่างไร ให้ระวังปัจจัยทั้งสี่และปัจจัยที่ห้า.

ที่นี้เราก็จะดูว่า *ไอ้การรอดชีวิตอยู่นี้ มันมีอยู่ได้ด้วยการทำงาน.* เราต้องการปัจจัยอะไรก็ตาม เราต้องทำงานมันจึงจะได้มา; ฉะนั้น การทำงานจึง

เป็นหน้าที่ของมนุษย์ทุกคน, มนุษย์ทุกคนต้องทำงาน ถ้าไม่ทำงานก็มันไม่มีความเป็นมนุษย์แหละ. นี่ต้องทำงานมันแน่แล้ว ทีนี้ทำอะไรจึงจะไม่เป็นความทุกข์ทรมาน? หรือว่าไอ้การทำงานมันจะไม่เล่นงานเอา ให้เราเป็นทุกข์ทรมาน? เราก็คงต้องมีศิลปะนี้ที่ว่าจะควบคุมตัวกู-ของกู อย่าให้เกิดขึ้นมาแล้วเผาผลาญจิตใจ ทรมานจิตใจ.

ไอ้การทำงานของเราเนี่ย ก็ดูเถอะว่า มันมีเป็นขั้นตอน หลายขั้นตอน : การหางาน ก็ต้องระวังอย่าให้ “ตัวกู-ของกู” มันเป็นนายครอบงำเอา, การเตรียมงาน ก็ระวังอย่าให้ “ตัวกู-ของกู” มันครอบงำเอา, การผลิตคือการทำงานให้เกิดผลขึ้นมา มันก็ต้องระวัง “ตัวกู-ของกู”, มีผลงานแล้ว ก็มีการมีผลงาน การมีทรัพย์สินสมบัติมีอะไรนี่ ก็ต้องระวัง “ไอ้ตัวกู-ของกู”, การเก็บรักษา ก็ต้องถูกต้องตามเรื่องราวของการเก็บรักษา มิฉะนั้นมันจะเป็นทุกข์, เก็บรักษาด้วยความมี “ตัวกู-ของกู” มันจะนอนไม่หลับ ไม่เท่าไรมันจะเป็นโรคประสาท ทั้งที่เงินก็มาก อะไรก็มาก, แล้วมันยังมี การบริโภคทรัพย์สินสมบัตินั้น ๆ ก็บริโภคให้ดี ให้ถูกต้อง อย่าให้ “ตัวกู-ของกู” มันขึ้นมาชื้ออยู่บนคอ บนหัว บังคับบัญชาให้บริโภคอย่างนั้น ให้กินอย่างนี้ ให้ทำไปอย่างกิเลสแห่ง “ตัวกู-ของกู”, แล้วในที่สุดก็มันมาถึง การให้ปัน :-

เอาตามอยากจะทำเพิ่มเติมเอาอีกสักอย่างหนึ่งว่า การให้ปัน. เรามีงาน, มีผลงาน, มีทรัพย์สินสมบัติ, เก็บรักษาไว้; แล้วยังจะต้องทำสิ่งสุดท้ายคือ “การให้ปัน”. “ตัวกู-ของกู” มันอาจจะไม่ยอมให้ให้ปันนะ, ไอ้การให้ปันนี้มันฝืนความรู้สึกว่า “ตัวกู-ของกู”; มันก็ต้องบังคับให้มันทำได้ตามสมควรที่ควรจะให้ปัน.

นี่เรียกว่า เราควบคุม “ตัวกู-ของกู” ทุกกระยะของชีวิตที่เป็นอยู่ด้วยการงาน. การหางาน การเตรียมงาน การผลิตงานให้เกิดผล การมีผลงาน การเก็บรักษา การบริโภคน การให้ปัน : ใคร ๆ มันก็ต้องมีอย่างนี้ ไม่ว่าจะทำงานอะไร; เป็นชาวนา ชาวสวน เป็นข้าราชการ เป็นพ่อค้า อะไรมันก็ต้องมีอย่างนี้. ฉะนั้นระวังให้ดีว่า ไอ้การรอดชีวิตอยู่ได้นี้ มันมีเรื่องมาก; แล้วแต่ละเรื่องต้องควบคุมตัวกู-ของกูให้อยู่ในขอบเขตทั้งนั้น. เฮ้อ, นี่คือนี่ว่ารอดชีวิตอยู่.

ทีนี้ก็มาถึงตอนที่ว่า *ทำให้ก้าวหน้า*. เป็นอยู่อย่างไม่ก้าวหน้านี่ มันก็เหมือนกับคนตายแล้ว, ไม่มีค่าอะไร; ต้องเป็นอยู่ด้วยความก้าวหน้า – การทำชีวิตที่ว่ารอดอยู่ไม่ตายนั้นแหละ ให้มันก้าวหน้าอีกทีหนึ่ง. *ก้าวหน้านี่มันมีได้ทั้งทางภายนอกและภายใน* : *ก้าวหน้าทางภายนอก* ก็มีอยู่, *ก้าวหน้าในภายใน* คือจิต คือเรื่องจิตเรื่องวิญญาณนั้นก็ยังมีอยู่. หมายความว่า ต้องก้าวหน้าทั้งทางกาย, ทั้งทางจิตหรือทางวิญญาณ.

ก้าวหน้าในทางภายนอก นะมันก็ต้องมี *คือว่าไอนอกตัวเรานี้มันก็ต้องก้าวหน้า*; เช่นว่าวัตถุสิ่งของทรัพย์สินสมบัติที่มีอยู่ก็ต้องก้าวหน้า, ก็ต้องก้าวหน้าให้ถูกต้อง ไม่ใช่เป็นเรื่องก้าวหน้าเพื่อฆ่าตัวเอง. *เดี๋ยวนี้มันก้าวหน้าเพื่อฆ่าตัวเองกันอยู่มาก* : มันก้าวหน้าจนเงินเดือนไม่พอใช้ จนต้องทำคอร์รัปชั่น มันก็ฆ่าตัวเอง, เงินเดือนไม่พอใช้ มันก็ไปปล้นไปจี้ไปเป็นอันธพาล. *ก้าวหน้าอย่างนี้มันก็ฆ่าตัวเอง*; เพราะเขาไม่รู้จักทำให้วัตถุมันก้าวหน้าไปอย่างถูกต้อง มันก้าวหน้าเกินที่ควร มันก็ต้องทุจริต. *นี่วัตถุก็ต้องก้าวหน้า*.

ทีนี้ **ทางร่างกาย ทางเนื้อหนังมันก็ต้องก้าวหน้า** คือร่างกายที่มีอนามัยดีมีความสุข; ทีนี้ **ก้าวหน้าในทางสังคม** หมายความว่า การอยู่กันเป็นหมู่เป็นสังคม ก็ต้องมีความก้าวหน้าของสังคม และความก้าวหน้าของแต่ละบุคคลที่เนื่องด้วยสังคม, เราก็ต้องมีความก้าวหน้าในสังคม. ถ้าควบคุม “ตัวกู-ของกู” ไม่ได้ มันจะมีความถอยหลัง หรือความล้มละลาย เพราะมันไปทำผิดเข้ากับเรื่องเหล่านี้ มันก็ทำลายตัวเอง มันก็ไม่ก้าวหน้า.

ควบคุม “ตัวกู” ในเรื่องการมีวัตถุ ในการมีร่างกายที่มีสุขภาพอนามัยดี ในการสังคมกับผู้อื่น ซึ่งเป็นสังคมของคนดี ของสัตว์บุรุษ จะเรียกว่าก้าวหน้าที่แท้จริง.

เฮ้, ทีนี้ **ก้าวหน้าในทางภายใน คือเรื่องจิตใจที่อยู่ในตัวเรา;** เพราะว่าก้าวหน้าแต่ข้างนอกไม่พอ และไม่สู้สำคัญนัก, ต้องก้าวหน้าข้างในคือเรื่องจิตใจในภายใน. นี่ก็แบ่งได้ว่า (เรื่องที่หนึ่ง) เราจะก้าวหน้าในทางจิตใจ เพื่ออยู่ในโลก ตามประสาโลกอย่างดีที่สุด; คืออยู่ในโลกอย่างชาวโลกอย่างดีที่สุด ไม่ต้องมีความทุกข์ทรมาน จนเป็นโรคประสาทเหมือนคนทั่วๆ ไป. นี่รู้จักควบคุม “ตัวกู-ของกู” ไม่ให้เป็นทุกข์เป็นร้อน ไม่ให้เป็นผู้พ่ายแพ้แก่ “โลกธรรม” คือการได้ การเสีย, การแพ้ การชนะ, การกำไร การขาดทุน, การนิินทา การสรรเสริญ, อะไรต่างๆ ที่เขาเรียกว่า “โลกธรรม” นั้น; ต้องไม่ให้มันมาทำอันตรายเราได้ ให้เราชนะมันอยู่เสมอ. นี่ก้าวหน้าในโลก เพื่อชนะโลก แล้วก็เพื่ออยู่ในโลก.

ที่นี้เรื่องที่สองก็ (ก้าวหน้า)เพื่อออกไปนอกโลก เป็นโลกุตตระ. นี่ก็เพื่อ การบรรลุมรรค ผล นิพพาน, มีเรื่องราวละเอียดพิสดารมากมาย ต้องไปหาศึกษา เอา ไม่อาจจะเอามาพูดกันในที่นี้ได้; แต่ออกชื่อถึงว่า ต้องก้าวหน้าในฝ่ายเหนือ โลกด้วย มนุษย์ไปจบอยู่เมื่อถึงที่สุดแห่งโลกคือการบรรลุนิพพาน.

นี่เราทำชีวิตให้ก้าวหน้าทั้งภายนอกและภายในอย่างนี้. ทั้งหมดนั้น สำเร็จอยู่ที่ศิลปะ : ยอดศิลปะคือการบังคับ “ตัวกู-ของกู” ให้เป็นอยู่ด้วยจิต ว่าง; คือประกอบด้วยสติปัญญา ไม่มีกิเลสตัณหาเข้ามาบังคับบัญชา. จิตว่าง นั้นจะไม่มีกิเลส แต่จะมีแต่สติปัญญา จึงทำอะไรให้อะไรทุกอย่างก้าวหน้าไป ในทางที่ถูกต้อง.

จิตว่างกระทำได้ทุกเวลา-สถานที่-สถานการณ์

ที่นี้ก็ดูกันต่อไปอีกว่า จะทำเมื่อไร? ก็ตอบว่า ทำทุกเวลา ทุก สถานที่ ทุกสถานการณ์. เป็นหัวข้อง่าย ๆ ที่จะจำไว้ว่า เรามีอะไรที่ต้องทำนั้นนะ มันมีเกี่ยวกับ “เวลา” เกี่ยวกับ “สถานที่” เกี่ยวกับ “สถานการณ์”; ฉะนั้น เราต้อง ทำให้ถูกต้อง ควบคุมตัวกู-ของกู ให้จิตว่างจากกิเลส ให้เป็นอยู่ด้วยสติปัญญา ทำหน้าที่การงาน.

“ทำทุกเวลา”, หมายความว่า ตลอดเวลาและทุก ๆ คราวที่ต้องทำ : ทุก ๆ คราวที่ต้องทำไว้สิ่งสำคัญ แล้วต้องควบคุมตลอดเวลา ตลอดคราว. นี่ทำ

ด้วยจิตว่างจากความโง่ เป็นอยู่ด้วยสติปัญญา จิตว่างจาก “ตัวกู-ของกู” เป็นอยู่ด้วยความถูกต้องของพระธรรม.

“ทำทุกสถานที่” ทุกสถานที่นี้หมายความว่า เราต้องทำงานต่าง ๆ นานา หลายสถานที่ – ที่วัดก็มี ที่บ้านก็มี นี่เรียกว่าสถานที่. นี่สถานที่นี้มันแตกต่างกัน สถานที่บางแห่งธรรมชาติอำนวย บางแห่งธรรมชาติไม่อำนวย. ถ้าเราไปทำนาในที่ที่ไม่ค่อยมีน้ำ ก็เรียกว่าธรรมชาติไม่อำนวย, ถ้ามีน้ำก็เรียกว่าธรรมชาติอำนวย. แต่เราก็ต้องทำ เมื่อเราเลือกไม่ได้, เราก็ต้องทำแม้ว่าธรรมชาติไม่อำนวย เราก็จะต้องแก้ปัญหาให้ได้ ด้วยสติปัญญา, อย่าให้ “ตัวกู-ของกู” มันบ้ำขึ้นมา มันเดือดขึ้นมา แล้วมันจะทำลายตัวเอง. เราต้องแก้ปัญหาอันเกี่ยวกับสถานที่นี้ให้ได้ : ว่าธรรมชาติอำนวย หรือธรรมชาติไม่อำนวย เราก็จะต้องแก้ปัญหาของเราให้ลุล่วงไปได้. ถ้าทำด้วยจิตว่าง มีแต่สติปัญญา ไม่มีกิเลสตัณหาแล้ว มันก็จะเฉื่อยฉลาดพอที่จะทำให้ลุล่วงไปได้.

ที่นี่ “ต้องทำได้ทุกสถานการณ์”; สถานการณ์มันจะเป็นอย่างไร เราก็ต้องทำได้. สถานการณ์ตามปกติที่เราทำงานของเราได้, สถานการณ์คับขัน ผิดปกติเราก็ทำงานของเราได้, มีคนมาข่มขู่อยู่รอบ ๆ เราก็ทำได้. ใ้คนที่มันความรู้ไม่พอ ไม่กล้าหาญ ไม่เข้มแข็งพอ, เมื่อมีคนมาข่มขู่มันทำอะไรไม่ได้ มันประหม่า มันตัวสั่นไปเสีย : นี่มันทำไม่ได้ทุกสถานการณ์ เพราะว่ามันเต็มไปด้วย “ตัวกู-ของกู”. ใ้คนที่ทำอะไรไม่ได้ มือไม้สั่นไปหมดเมื่อมีคนมามามองดู; เพราะว่าคนนั้นมันโง่ด้วย “ตัวกู-ของกู” มากเกินไป มันยึดถือ “ตัวกู-ของกู” มากเกินไป มันจึงแสดงอะไรไม่ได้ ในเมื่อมีคนมาข่มขู่มาก ๆ.

ถ้าเราควบคุม “ตัวกู-ของกู” ในภายในได้ เราจะปกติ เราจะเข้มแข็ง, ให้มีคนมายื่นดูตั้งหมื่นตั้งแสนเราก็ทำได้ เราก็ไม่ต้องกลัว. นี่บางคนถ้าคนมาก นักมันก็พูดอะไรไม่ออก ทำอะไรไม่ได้ แสดงอะไรไม่ได้; นี่เพราะว่า “ตัวกู-ของกู” มันควบคุมไว้ไม่อยู่. นี่เราต้องควบคุม “ตัวกู-ของกู” ให้ได้ ทำจิตให้ว่างจาก “ตัวกู-ของกู” ให้จิตปกติ ให้จิตเฉลียวฉลาดกล้าหาญ ว่องไว รวดเร็ว; นี่จิตชนิดนี้มันจะช่วยให้ทำได้; มีชีวิตอยู่ด้วยจิตว่างชนิดนี้จะทำได้ทุกสถานการณ์ ตามปกติหรือเมื่อมีความคับขันก็ดี.

นี่เรียกว่า จิตว่างจาก “ตัวกู-ของกู” แล้ว เป็นจิตประภัสสร ผ่องใส เยียบแหลม ฉลาด ว่องไว รวดเร็ว ทำอะไรได้ผลดีทุกเวลา ทุกสถานที่ และทุกสถานการณ์. นี่มีศิลปะกันที่ตอนนี้ เวลาไหนใช้ศิลปะอะไร สถานที่ไหนจะใช้ศิลปะอะไร สถานการณ์อย่างไรจะใช้ศิลปะอะไร มันล้วนแต่ต่างกัน, ให้รู้เถอะว่าเราก็เตรียมพร้อม; แต่ถ้าเรามีจิตว่างจาก “ตัวกู-ของกู” แล้วมันก็จะฉลาดพอ รวดเร็วว่องไวพอ ที่จะแก้ปัญหาก็ได้ ในที่ทุกแห่ง ทุกสถานการณ์ และทุกเวลา. เรียกว่า เป็นอยู่ด้วยจิตที่ประเสริฐที่สุด ไม่มีจิตใดประเสริฐเท่า คือจิตที่ว่างจากกิเลสตัณหาว่า “ตัวกู-ของกู”. นี่มีชีวิตอยู่ด้วยจิตว่าง ก็เป็นอย่างนี้ สามารถจะผ่านอุปสรรคทั้งหลายมาได้ ประสบความสำเร็จอยู่เสมอไป.

มีจิตว่างจากตัวกู-ของกูแล้ว จะได้รับผลอะไรบ้าง

เอ้า, ทีนี้ก็มาดูผลสุดท้ายว่า มันจะได้อะไร : ถ้าเราทำถูกต้องตามธรรมชาติของสิ่งที่เรียกว่าจิต - มีจิตถูกต้อง ว่างจาก “ตัวกู-ของกู” เป็นจิตอิสระ

ผ่องใส เขียวเข้น ว่องไว เฉลียวฉลาดอยู่เสมอ, แล้วมันจะเป็นอย่างไร? มันจะได้อะไรขึ้นมา? แยกเป็นส่วน ๆ ไป ว่า “บุคคล” นี้คนหนึ่ง ๆ จะได้อะไร? “สังคม” คือทั้งหมดทั้งบ้านนี้มันจะได้อะไร? หรือว่า “ทั้งโลก” เลย มันจะได้อะไร? เดียวนี้ปัญหาของเราเห็น ๆ กันอยู่ : คนแต่ละคนไม่มีความสุข พร้อมทั้งจะเป็นโรคประสาทอยู่เสมอ แล้วก็กำลังเป็นโรคประสาทเต็มโรงพยาบาล ล้นโรงพยาบาล จนได้รับรายงานกันว่า โรงพยาบาลประสาทนี้ไม่พอกับคนไข้ ต้องสร้างอีกมากมาย. นี่คนมันไม่มีความถูกต้องในทางจิตในทางวิญญาณ มันก็ต้องเป็นโรคประสาท ต้องเสื่อมเสียสุขภาพอนามัย; อย่างนี้แล้ว มันก็จะหาความสุขใจได้ที่ไหนเล่า. พุทธบริษัทเป็นโรคประสาท นี่น่าขายหน้า; พุทธบริษัทไม่ควรจะเป็นโรคประสาท เพราะว่าธรรมชาติมันเป็นของตรงกันข้ามกับการเป็นอยู่อย่างมีโรคประสาท.

ถ้ามีธรรมชาติที่เป็นหัวใจของพุทธศาสนา มีจิตว่างจากกิเลสตัณหา แห่ง “ตัวกู-ของกู” แล้ว ไม่มีทางที่จะเป็นโรคประสาท ไม่มีหวังอย่างโง่เขลา ไม่มีควมวิตกกังวลที่ทำให้นอนไม่หลับ. ไม่มีการพักผ่อนอย่างสนิทในภายในระบบประสาท นั่นมันจึงเป็นโรคประสาท; ถ้าเป็นอยู่ตามธรรมชาติ ถูกต้องตามธรรมชาติแล้วก็ไม่เป็น, ยิ่งถูกต้องตามธรรมชาติมากยิ่งขึ้น. สุนัขไม่เป็นโรคประสาท, แมวไม่เป็นโรคประสาท, หมู หมา กา ไก่ ไม่เป็นโรคประสาท; ทำไมมนุษย์ไม่รู้จักอายุ ไม่รู้จักละอายมันบ้าง. นี่เพราะมนุษย์มันมี “ตัวกู-ของกู” มากเกินไป; สัตว์มันไม่มี มันก็ไม่ต้องเป็น.

เมื่อไม่มีความวิตกกังวลด้วยเรื่อง “ตัวกู-ของกู” แล้ว มันก็จะสนุกในการทำงาน. เรื่องนี้สำคัญมาก เดียวนี้มีแต่คนขี้เกียจทำงาน เพราะว่ามัน

มี “ตัวกู-ของกู” ที่โง่เขลา มันไม่ยอมทำงาน; ที่มันทำงานอยู่บ้างนี้ ไม่ใช่มันอยากทำงาน หรือมันสนุกในการทำงาน, มันทำงานเพราะความจำเป็นบังคับ มันไม่มีอะไรจะกิน มันอยากจะมีลูกมีเมีย มันจึงต้องทำงาน; โดยเนื้อแท้แล้วมันไม่ยอมทำงานหรอก มันก็เกลียดกันทุกคนแหละ. ที่อุตสาหกรรมนี้ก็เพราะไม่ยอมทำงานหนัก อยากทำงานเบา อยากทำงานที่เหมือนกับว่าไม่ทำงาน – นี่ก็คือเกลียดทำงาน; แล้วก็เลิกงาน. แล้วเรียนเพื่อทำงานเบา มันก็ยังไม่ได้ เพราะว่ามันโง่นี้มันเกิดมาสันดานโง่, มันจะเอาไอ้ความสามารถที่ไหนมาหางานที่เบา แล้วได้เงินมาก ๆ; ไอ้งานหนัก ๆ ทำไร้อันมันก็ไม่ชอบ.

นี่ถ้ามันชอบทำงานเสียอย่างเดียวแล้วปัญหามันก็หมด. ไอ้การงานทุกอย่างมีเกียรติเสมอกัน คือมนุษย์ต้องทำหน้าที่ตามกฎของธรรมชาติ ทำหน้าที่นั้นแล้วเรียกว่าประพฤตินิยมเสมอกัน; ฉะนั้นขอให้ทุกคนสนุกในการทำงาน ที่เหมาะสมแก่ฐานะของตน ๆ. เราจะเป็นรัฐมนตรีเป็นอธิบดีไปด้วยกันทุกคนไม่ได้ เพราะเราเป็นไม่ได้. นี่เราเป็นคนกวาดถนนได้ก็ดีแล้ว เราก็กวาดถนนให้สนุก, เราถีบสามล้อได้ก็ดีแล้ว ก็ถีบสามล้อให้สนุก; จะมีความสุขมีความสุขยิ่งกว่าเป็นรัฐมนตรีที่กำลังเป็นโรคประสาทกันเสียอีก.

นี่คุณเถอะว่า ถ้าว่ามันพอใจในการงานแล้วงานนั้นมันจะสนุก; ที่มันไม่พอใจในการงานนั้น เพราะ “ตัวกู-ของกู” มันเดือดขึ้นมา มันพลุ่งขึ้นมา; ควบคุม “ตัวกู-ของกู” ได้เมื่อไร การงานทุกชนิดจะสนุก, จะสนุกยิ่งกว่าเรื่องกามารมณ์ไปเสียอีก แต่คงไม่มีใครเชื่อ. ใครที่ทำงานด้วยจิตที่พ้นจากความบีบ

คันแห่งกิเลสนี้ มันจะสนุกในการทำงานยิ่งไปกว่าเรื่องกามารมณ์ไปเสียอีก; **นี่จะ**
ไปรู้ข้อนี้กันได้จริงเมื่อมันถึงเข้าจริง – เมื่อตนกระทำอย่างนั้นได้จริง.

นี่ถ้าเราเป็นอยู่ด้วย “จิตว่าง” กันแล้ว แต่ละคน ๆ จะมีความสุขใจ อย่าง
น้อยก็ไม่มีโรคประสาทรบกวน, แล้วก็สนุกที่สุดในขณะที่ทำงานนั่นเอง โลกนี้
ก็ไม่มีปัญหา ไม่ต้องรบรากันระหว่างนายทุนกับกรรมกร, กรรมกรก็ไม่คิดว่า
นายทุนร่ำรวยแล้วมันจะเป็นสุข พวกนายทุนเป็นโรคประสาทได้มากกว่าพวก
กรรมกร.

เฮ้, ทีนี้ดูต่อไป : **สังคมคือหมู่แห่งบุคคลนั้นจะเป็นสุข.** แต่ละ
คนเป็นสุขแล้ว หมู่แห่งบุคคลก็จะเป็นสุข ก็จะได้ไว้ใจกันได้ในสังคม ในสังคมนี้
ไม่มีอันตราย ในสังคมนี้ไม่มีอันตราย ไม่มีอันตราย. ถ้าไม่มีกรรมะ เห็นแก่ตัว
ตัวกู-ของกู หนักขึ้น ๆ มันก็เป็นอันตราย; อันตรายกันมากขึ้นในบ้านเมือง
เต็มไปทั้งบ้านทั้งเมือง แล้วเราจะไปอยู่ที่ไหนลองคิดดู. ถ้ากรรมะมันหายไป
“ตัวกู-ของกู” มันระบาคเต็มไปหมด คนก็เป็นอันตรายเห็นแก่ตัวกันหมด; ก็ไม่
มีที่อยู่ - คนดี ๆ ไม่มีที่อยู่ คนอันตรายมันรุกกล้าเข้าไปถึงห้องนอนไม่มีที่หนี. นี่
เรียกว่าไม่มีแผ่นดินจะอยู่นะ ถ้ามันมีแต่อันตรายนะ เพราะไม่มีกรรมะ. ฉะนั้น
ทำให้มีกรรมะกันด้วยการที่มีจิตที่ดีที่แท้ที่ถูกต้อง คือจิตว่างจากกิเลสแห่ง “ตัวกู
-ของกู”.

นี่ดูกันทั้งโลก เฮ้, **โลกนี้มันก็เป็นโลกของพระเจ้า.** ถ้าคนมีจิตว่าง
จาก “ตัวกู-ของกู” ไม่เห็นแก่กู ไม่ปลิ้นเอาทรัพย์สินสมบัติของพระเจ้ามาเป็นของกู
ไม่ปลิ้นเอาธรรมชาติมาเป็นของกู, ก็มีแต่มนุษย์ที่ไม่เห็นแก่ตัว ไอ้โลกนี้ก็

โลกของพระเจ้าโดยสมบูรณ์ เป็นโลกของพระศรีอารย์ – อาริยมตไตรนะโดยสมบูรณ์; แล้วก็มีสันติภาพสูงสุด. ทำไมมันเป็นไปได้มากถึงอย่างนี้? ก็เพราะไม่มีใครเป็นอันตราย ไม่มีใครเอา “ตัวกู-ของกู” ขึ้นมาบูชา แล้วก็ดำเนินการอย่างอันตราย ก็เห็นแก่ตัวแล้วก็เอาเปรียบผู้อื่น. เดียวนี้ในโลกทั้งโลกก็ว่าได้ มันเทิดทูนกิเลสตัณหา, เอา “ตัวกู-ของกู” ขึ้นมาเป็นใหญ่ เห็นแก่ตัวเอาเปรียบผู้อื่น เป็นไปทั่วโลก. ถ้าหมดไอ้ความเป็นอย่างนี้ มันก็มีสันติภาพในโลก.

[สรุป]

การบรรยายนี้ชี้ให้เห็นว่า การเป็นอยู่นั้น มันต้องอยู่อย่างรอดตายและก้าวหน้า; อะไร ๆ ที่ต้องทำเพื่อการรอดตาย ก็ต้องควบคุม “ตัวกู-ของกู” ไว้ได้ มันจึงจะรอดอยู่ได้; การก้าวหน้าก็เหมือนกัน – ต้องควบคุม “ตัวกู-ของกู” ได้ มันจึงจะก้าวหน้า; แล้วต้องทำให้ได้ตลอดเวลา ทุกสถานที่ ทุกสถานการณ์; ได้รับความประโยชน์ก้าวหน้า โดยบุคคลที่ดี โดยสังคมที่ดี โดยโลกเป็นส่วนรวมที่ดี.

นี่คือศิลปะแห่งการเป็นอยู่ด้วยจิตว่าง แล้วก็ให้ผลอย่างนี้ : คนว่างจากกิเลส ว่างจากความทุกข์, สังคมก็ว่างจากสิ่งเลวร้ายที่เรียกว่าวิกฤตการณ์ สิ่งเลวร้ายที่เป็นอันตรายแก่สังคมก็จะหมดไป : เพราะว่าทุกคนมีจิตว่างจาก “ตัวกู-ของกู” แต่ว่าเต็มอยู่ด้วยพระธรรม. ถ้าจำอะไรไม่ได้มากก็จำไว้อย่างนี้ก็ได้แล้วกันว่า ถ้ามันมี “ตัวกู-ของกู” แล้ว พระธรรมก็ไม่มีในจิตนั้น; พอจิตนั้นว่างจาก “ตัวกู-ของกู” แล้ว พระธรรมก็มีในจิตนั้น มีนิพพานอยู่ในจิตนั้น คือความเยือกเย็น.

นี่เราไม่รู้สิ่งที่มีมันมีอยู่จริงแก่เรา เป็นอยู่จริงแก่เรา ทำความทุกข์ทรมาน ให้แก่เราอยู่ทุกวัน ๆ เราก็ยังไม่รู้. เดียวนี้เราจะรู้กันเสียบ้าง จะมองให้เห็นกันเสีย บ้าง แล้วแก้ปัญหามันให้ได้; โดยเฉพาะอย่างยิ่งเกี่ยวกับเรื่องที่ว่า การเป็นอยู่ ด้วยจิตว่าง ให้ทุกเวลานาที, หายใจเข้า-ออกอยู่ด้วยความมีจิตว่าง จากกิเลส แห่ง “ตัวกู-ของกู”, มีอยู่แต่พระธรรม มีอยู่แต่ธรรมะ ซึ่งเป็นกำจัด “ตัวกู-ของกู”.

ไอ้ธรรมะแท้ไม่ตัวตน ไม่เป็นของตน, ไม่เป็นอะไรที่เป็นความ ยึดมั่นถือมั่น. นี่การกระทำผิดนี้มันเกิดเป็นความรู้สึกเป็น “ตัวกู-ของกู” แล้วก็ “เห็นแก่ตัวกู” แล้วก็ “ทำทุกอย่างที่ทำลายตัวเองและทำลายผู้อื่น” : แล้วมันจะ เป็นอวิชา-ความโง่สักเท่าไร ? สำหรับคนที่เบียดเบียนทั้งตัวเอง และเบียด เบียนทั้งผู้อื่นนี้ มันโง่สักเท่าไร ?

เอาตามเห็นว่า การบรรยายสมควรแก่เวลาแล้ว; ขอยุติการบรรยายนี้ไว้ ด้วยความหวังว่า ท่านทั้งหลายจะรู้จักตัวเอง - ตัวเองของตัวเอง ให้ดี ให้จริง ยิ่งขึ้นไป, จนสามารถขจัด “ตัวกู-ของกู” ออกไปเสียได้ เป็นอยู่ด้วยจิตว่าง, มีความสุข ทุกทีพาราตริกกาลเทอญ.

การบรรยายนี้ก็สมควรแก่เวลา ขอให้ยุติไว้เป็นโอกาสแก่พระคุณเจ้าสวด บทพระธรรมคณสาชยาย ส่งเสริมกำลังใจในการปฏิบัติธรรมะ, สืบต่อไปในบัดนี้.

ศิลปะแห่งการครองชีวิต

– ๑๒ –

๒๘ มิถุนายน ๒๕๒๓

ศิลปะแห่งการใช้เคล็ดจากหัวใจพระธรรม

ท่านสาธุชน ผู้มีความสนใจในธรรมทั้งหลาย,

การบรรยายประจำวันเสาร์แห่งภาควิสาขบูชา เป็นครั้งที่ ๑๒ ในวันนี้, เป็นการบรรยายครั้งสุดท้ายของภาคนี้, หลังจากนั้นไปก็เป็นภาคอาสาฬหบูชา; แม้ในการบรรยายครั้งสุดท้ายนี้ อาตมาก็ยังกล่าวโดยเรื่อง **ปรมัตตศิลป์แห่งการครองชีวิต** ต่อไปตามเดิม, แต่มีหัวข้อเฉพาะในวันนี้ว่า **ศิลปะแห่งการใช้ “เคล็ด” จากหัวใจพระธรรม** ซึ่งก็เป็นการสรุปรวม “เคล็ด” ต่าง ๆ อยู่ในตัว. ลองฟังให้ดีว่า “ศิลปะแห่งการใช้ ‘เคล็ด’ จากหัวใจของพระธรรม” หรือหัวใจของพระ

ศาสนานั้นเอง. “เคล็ด” เหล่านี้เก็บมาจากหัวใจของพระธรรม หรือหัวใจของพระศาสนา.

เราบรรยายเรื่อง “ศิลปะ” ในฐานะเป็นของที่พุทธบริษัทควรมีสามารถใช้ให้สำเร็จประโยชน์ตามวิสัยของบุคคลผู้รู้ ผู้ตื่น ผู้เบิกบาน. “ศิลปะ” นั้น มันก็คือ “เคล็ด” อย่างที่เราเรียกกันภาษาชาวบ้านนอกคอกนา. ใ้ “ศิลปะ” มันเป็นคำสูง คำใหม่ในทางภาษา ก็ใช้กันแต่ในพวกนักศึกษา; แต่ชาวบ้านนอกคอกนา เราเรียกว่า “เคล็ด” กันดีกว่า. หมายความว่า “เคล็ด” แล้วก็ต้องเป็นของลงทุนน้อยได้ผลมาก นำอัครรยอย่างกับว่ามันเป็นปาฏิหาริย์; มันเป็นการรวบรวมสติปัญญาปฏิภาณ มาใช้ได้อย่างมีผลดี เกินคาด.

ท่านทั้งหลายก็คงเคยได้ยินได้ฟังคำว่า “เคล็ด” มาแล้วเป็นอย่างมาก เกือบจะไม่ต้องอธิบาย, แต่บัดนี้อยากจะให้สนใจในคุณค่าอันแท้จริง หรือความหมายอันแท้จริงของคำคำนี้ – มันมีความหมายเท่ากับคำว่า “ศิลปะ” : มีความงามในทางความหมายแห่งความงาม เป็นความงามทางวัตถุก็มี ในทางจิตใจหรือในทางการกระทำก็มี มันก็มีความงาม, และมัน สำเร็จประโยชน์ มากที่สุด, มันก็เป็นฝีมืออันละเอียด แต่ก็อยู่ในวิสัยที่จะทำได้เหมือนกับว่ามันเป็นปาฏิหาริย์ทีเดียว.

ธรรมะต้องมีความประเสริฐสุด สมกับที่พระพุทธเจ้าท่านได้ตรัสว่าอันแรกกล่าวไว้ดีแล้ว. “กล่าวไว้ดีแล้ว” ก็ต้องสำเร็จประโยชน์; “ที่เป็นประโยชน์สูงสุด” ก็คือดับทุกข์ได้ แล้วคนธรรมดาสามัญอาจจะเอามาใช้ได้ ยกเว้นเสียแต่คนบ้าคนบอคนไม่สมประกอบ, คนธรรมดาสามัญต้องเอามาใช้ได้. “ใช้อย่างเคล็ด” นี้ก็คือเป็นไปตามกฎของธรรมชาติ.

ตัวอย่างเคล็ดที่เข้าใจง่าย ๆ แก่ชาวบ้าน

ขอโอกาสสักนิดหนึ่งที่จะพูดถึงคำว่า “เคล็ด ที่มันเข้าใจได้ง่าย ๆ” ที่ชาวบ้านเขาก็รู้จักกันอยู่ทั่ว ๆ ไป, จนกระทั่งว่าเด็ก ๆ มันก็รู้จัก แล้วมันก็สอนให้สืบ ๆ กันมา; เช่นว่า เราไปเก็บดอกไม้ ก็ไปถูกเข้ากับตัวร้าน หรือตัวบั้งชนิดหนึ่ง มีขนยาว ๆ สีเหลือง ๆ, เจ็บปวดมากเหมือนกับถูกไฟ, แล้วก็ มี “เคล็ด” ทำ **อย่างไรที่จะหายเป็นปกติทั้ง**. อาตมาก็ถูกเข้าเป็นครั้งแรก และเด็ก ๆ มันก็เป็นอาจารย์ ว่า “**ควักขี้มูกในรูจมูกออกมาดูหา**” : มันก็หายเป็นปกติทั้ง. นี่ถ้าใครยังไม่รู้ก็รู้เสียก็แล้วกัน ว่ามันเป็น “เคล็ด” เหมือนกับปาฏิหาริย์ – เอาขี้มูกมาดูไอ้แผลที่มันถูกร้าน ร้อนเหมือนกับไฟเผา. นี่มันง่ายจนไม่ต้องลงทุนอะไร แล้วมันหาย **เหมือนกับปาฏิหาริย์**. เหมือนกับว่าสะอึกนี่ บางทีก็น่าสงสาร – สะอึกน่าสงสาร, ถ้าเป็นคนสมัยใหม่ก็ต้องไปหาหมอ; คนโบราณ เขาพูด “คำที่ทำให้ตกใจอย่างยิ่ง” แล้วสะอึกก็จะหยุดไปทันที. อาตมาก็เคยสะอึก แล้วโยมเขาก็บอกว่า “วันนี้ที่บ้านโน่น เขาบอกว่ามีงูไปลักของของเขา”; มันก็สะดุ้ง แล้วก็กลัว แล้วก็หายสะอึกทันที. นี่ดู : มันเป็น “เคล็ด” ที่ไม่ต้องไปโรงพยาบาล. ถ้าเป็นฝรั่งก็ต้องไปหาหมอที่โรงพยาบาล; แล้วก็ยังมีวิธีอื่นอีก เช่นว่าเอาของแข็งมากดเส้นโลหิตแดงลงไปให้แน่น การสะอึกก็จะหายทันที.

นี่มัน “เคล็ด” อย่างนี้ – มันเป็นปาฏิหาริย์ของธรรมชาติ ถ้าใครรู้มันก็ได้รับประโยชน์ ไม่มีอะไร มันก็ได้รับประโยชน์จากไอ้สิ่งที่เรียกว่า “เคล็ด”; นี่ขอให้สนใจ, อย่ารู้จักพูดเฉย ๆ ว่า “เคล็ด”. มันมีมากมายนับไม่ไหว ที่แก้กันได้ง่าย ๆ – แวบเดียวหาย หมดปัญหาอย่างนี้.

ท่านทั้งหลายก็จงรู้เถาะว่า แม้ธรรมะนี้ก็มิคุณค่าในลักษณะที่เป็น “เคล็ด” – จะเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ให้มันพลิกกลับ อย่างที่เรียกว่า “ปาฏิหาริย์”; คือ ที่มีความทุกข์ มันก็กลายเป็นไม่มีทุกข์ คือมันดับทุกข์ได้อย่างกับปาฏิหาริย์.

ฉะนั้น พระธรรม หรือพระพุทธศาสนาของเรา มีส่วนที่เป็นหัวใจอันแท้จริง เราอาจจะเอามาใช้ให้เป็น “เคล็ด” สำหรับจะดับทุกข์ได้ตามสมควรแก่เหตุการณ์; อาตมาจึงว่า มันเป็น “เคล็ด” จากหัวใจของพระธรรม.

พระธรรมทั้งหมดในพระพุทธศาสนา มีความลึกซึ้งด้วย มีความกว้างขวางเหลือประมาณด้วย. ในหัวใจของธรรมะอันลึกซึ้งและกว้างขวางนั้น ล้วนแต่ “มีเคล็ด” – สรุปความสำคัญที่สรุปได้เป็นอย่างดี ๆ เป็นเรื่อง ๆ ไป; เอามาทำให้คนเกิดการเปลี่ยนแปลงในทางจิตใจ ดับกิเลสได้มันก็ดับทุกข์ได้ ในลักษณะที่เหมือนกับปาฏิหาริย์; แต่มาเรียกว่า “เคล็ด” บางคนจะไม่ชอบ เห็นว่ามันเป็นคำที่ต่ำต้อย เหมือนกับไปลดค่า ลดราคาของพระธรรม.

เดี๋ยวนี้อาตมาก็ไม่ได้ตั้งใจ หรือเจตนาที่จะลดค่าของพระธรรม; เพราะว่าพระธรรมนั้นต้องเป็นสิ่งสูงสุด ยกขึ้นไว้ในฐานะเป็นสิ่งสูงสุด ควรแก่การสักการบูชา; แต่ไว้ในพระธรรมนั้น มีส่วนที่จะเอามาใช้ได้ ในบ้านเรือน ในหมู่บุคคลผู้มีความทุกข์ ถึงขนาดที่เรียกว่า “เอามาเช็ดน้ำตาให้บุคคลได้ ถ้าว่าเขาเป็นพุทธบริษัทที่แท้จริง”; กล่าวอยู่แต่ว่าไม่เป็นพุทธบริษัทที่แท้จริง เป็นพุทธบริษัทกันแต่ปาก มันไม่เป็นผู้รู้ ไม่เป็นผู้ตื่น หรือผู้เบิกบานโดยแท้จริง. ขอให้สนใจในข้อนี้ พยายามปรับปรุงตนเอง ให้เป็นพุทธบริษัทที่แท้จริงกัน ก็จะได้รับประโยชน์มาก, ไม่เสียทีที่เป็นพุทธบริษัท เป็นแน่นอน.

ยาแก้สรรพโรค กินแล้วเป็นโลกอุดร

ที่นี้ก็จะพูดกันถึงเรื่อง “เคล็ด” ต่าง ๆ ที่ว่า “ถอดเอามาจากหัวใจของพระธรรม” หรือ “หัวใจของพระพุทธศาสนา”. บางคนก็อาจจะทายออกแล้ว ว่ามันจะหมายถึงอะไร; แต่บางคนก็ทายไม่ออก, อาตมาก็จะบอกเลยว่า ไอ้ที่เราเคยพูดกันมาเมื่อไม่นานมานี้ มันเป็นของวิเศษที่จะดับทุกข์ได้ ที่เรียกว่า “ยาแก้สรรพโรค กินแล้วเป็นโลกอุดร”. บางคนก็อาจจะยังจำได้; ถ้าจำไม่ได้ ก็จะอ่านให้ฟังอีกสักครั้งหนึ่งว่า :-

ต้น “ไม่รู้-ไม่ชี้” นี้เอาเปลือก
ต้น “ซังห้วมัน” นั้นเปลือก เอาแก่นแข็ง
“อย่างนั้นเอง” เอาแต่ราก ฤทธิมันแรง
“ไม่มีกู-ของกู” แสง เอาแต่ใบ
“ไม่นำเอา-ไม่นำเป็น” เฟินเอาดอก
“ตายก่อนตาย” เลือกออก ลูกใหญ่ใหญ่
หกอย่างนี้ อย่างละซัง ตั้งเกณฑ์ไว้
“ดับไม่เหลือ” สิ่งสุดท้าย ใช้เมล็ดมัน
หนักหกซัง เท่ากับ ยาทั้งหลาย
เคล้ากันไป เสกคาถา ที่อาถรรพ์
“สพฺเพ ชมฺมา นาลํ อภินิเวสย” อัน
เป็นธรรมชั้น หฤทัย ในพุทธนาม

**จัดลงหม้อ ใส่น้ำ พอต่วมยา
เคี้ยวไฟกล้า เหลือได้ หนึ่งในสาม
หนึ่งช้อนชา สามเวลา พยายาม
กินเพื่อความ หมดสรรพโรค เป็นโลกอุดร.**

บางคนจำได้แม่นยำ เอามาท่องให้ผู้อื่นฟังได้ก็มี; บางคนก็เห็นว่า มันเป็นเรื่องบ้า ๆ บอ ๆ ป่วยการจะจำไว้ ไม่เห็นจะมีประโยชน์อะไร อย่างนี้ก็มี. เคี้ยวนี้เอาตามายืนยันว่า **ไอ้ยาหม้อนี้** ประกอบไปด้วยเครื่องยา ๗ อย่างนั้นแหละ แต่ละอย่าง ละอย่างนั้น คือ **“หัวใจของพระธรรม” “หัวใจของพระพุทธศาสนา”**; ดึงเอามาใช้ให้เป็นประโยชน์ หมายถึง **“เคล็ดแต่ละอย่างๆ”** ดังที่ต้องการจะใช้ในโอกาสนี้นั่นเอง.

เรื่องมันก็มีขึ้นมาว่า –ปัญหามันจะมีขึ้นมาว่า **จะตั้มยานี้กินกันอย่างไร? จะไปเอาเครื่องยานี้มาจากไหน? นี่ที่ว่าจะไปเอา “เปลือก-ไม่รู้ไม่ชี้” มาแต่ไหน? จะไปเอา “แก่น-ซังหัวมัน” มาแต่ไหน? จะไปเอา “ราก-อย่างนั้นเอง” มาแต่ไหน? ฯลฯ** นี่คงจนปัญญา **ไม่รู้ว่าจะไปเอามาแต่ไหน?** ก็เลยหมดความตั้งใจ หมดความสนใจ **เลยไม่รู้ไม่ชี้** : เรื่องมันก็ตายด้าน ก็เป็นไปไม่ได้.

ทีนี้ **เพื่อจะให้สำเร็จประโยชน์** ให้มันหาเอาเครื่องยาเหล่านี้มาให้ครบ มาตั้มกินให้จนได้ เราก็จะได้รับประโยชน์; ที่ไม่เสียเปล่า. ทีนี้ก็เอามาใช้อย่าง **“เคล็ด”** แต่ละอย่าง ๆ แสดงให้เห็น; **รู้จักใช้ “เคล็ดทั้ง ๗ ประการ”** นี้แล้ว มันก็เหมือนกับตั้มยาแล้ว กินแล้ว แล้วก็สบายแล้ว. **นี่ถือว่าแต่ละอย่าง ๆ นะคือ** เครื่องยาชนิดหนึ่ง ๆ.

ก็ลองสนใจให้ดี ว่าเมื่อเขาใช้ให้ไปหาเครื่องยานานนี้ จะไปหาที่ไหน; ถ้ามีสติปัญญาก็คงจะหาพบ. เราจะไปหาเครื่องยา ๘ อย่างนี้มาจากไหน? มันก็หามาจากพระธรรม หามาจากหัวใจของพระธรรม; แล้วมันจะหาได้ ก็ต่อเมื่อ **มันมีเรื่อง**, ถ้ามันไม่มีเรื่อง มันก็ไม่มีสิ่งที่จะเป็นเครื่องยา. เรื่องของกิเลส ตัณหา ความทุกข์ มันเป็นอย่างนี้เอง : **มันต้องมีเรื่องถึงนั้นเกิดขึ้น**, แล้วมันจึงจะมีการดับ หรือการกระทำให้ดับ : **นี่เครื่องยามันจึงจะมี.**

เอาละ, จะพูดกันถึงเรื่องนั้นเลยทีเดียวว่า “เคล็ด” แต่ละอย่าง ๆ ที่เป็นเครื่องยาแต่ละอย่าง ๆ นั้น มันจะมีได้อย่างไร.

ควรใช้ตัณยา “ไม่รู้ไม่ชี้” กรณีไหนบ้าง? ได้ผลชะงัดแค่ไหน?

อย่างแรกที่สุด ก็มีชื่อปรากฏอยู่แล้วว่า “**ไม่รู้ไม่ชี้**”. คนธรรมดาที่พูดเป็นว่า **ไม่รู้ไม่ชี้**; แต่มันพูดด้วยวิชา ด้วยความโง่, **ไอ้ไม่รู้ไม่ชี้** ของคนนั้นก็ไม่มีประโยชน์ ใช้เป็นยาไม่ได้; แล้วแถมจะเป็นอันตรายเสียอีก เพราะเขา**ไม่รู้**ว่า “**ไม่รู้ไม่ชี้**” นั้นคือทำอะไร? **ไม่รู้**ว่าจะทำแก่ใคร? **ทำเมื่อไร?** หรือ**ทำที่**ไหน? **ทำเท่าไร?** เป็นต้น.

เราได้ยินคนพูดอย่างโมโหโทโสว่า **กูไม่รู้ไม่ชี้** อยู่บ่อย ๆ ทั่ว ๆ ไป ในหมู่ชาวบ้าน; **ไม่รู้ไม่ชี้** ของคนชาวบ้านนั้น ไม่ใช่อย่างเดียวกัน. คนชาวบ้านเหล่านั้นเป็นโรคประสาทงอมแงม **ทั้งที่พูดอยู่ว่าไม่รู้ไม่ชี้** เพราะมันเป็นเรื่องของคนโง่ มัน**ไม่รู้ไม่ชี้** ใน(เรื่อง)ควรที่จะรู้จะชี้, มัน**ไม่รู้ไม่ชี้** ไปเสียหมด. ถ้ามัน

รู้จักใช้คำว่า “ไม่รู้ไม่ชี้” อย่างถูกต้อง, ก็จะไม่เป็นโรคประสาท เหมือนที่กำลังเป็นกันมากขึ้นทุกที.

คนนั้นเป็นคนี่ระแวง มีอะไรเล็กๆ น้อยๆ ก็เก็บมาระแวง จนสลัดออกไปเสียไม่ได้. มันมีความโง่แม้ในเรื่องความทุกข์ ที่ควรจะถือว่าเป็นเรื่องของเด็กเล่น เช่น เสื่อมลาภ เสื่อมยศ หรือ ถูกนิทา เป็นโลกธรรมฝ่ายอนิฏฐารมณ์ : มันก็สลัดออกไปไม่ได้ มันก็ไปรู้ไปชี้กับ คำนินทา, หรือว่าไฮ้สิ่งของมันเกิดตามธรรมดา เป็นเรื่อง เสื่อมยศ เสื่อมลาภ มันก็สลัดออกไปไม่ได้ มันไปรู้ไปชี้มากเกินไป; อย่างนี้มันก็ต้องเป็นคนระแวง เต็มไปด้วยวิตกกังวล แล้วก็ เป็นโรคประสาท.

ฉะนั้นไปดู สังเกตดู ไฮ้คนที่ เป็นโรคประสาทอยู่นั้น มันเป็นคน “รู้ชี้ เก่งไปเกินไป” ในสิ่งที่ไม่ควรจะไปรู้ไปชี้; แล้วมัน ไม่รู้จัก “ไม่รู้ไม่ชี้” ในสิ่ง ที่มันควรจะไม่รู้ไม่ชี้จริงๆ.

พระพุทธเจ้าท่านได้สอนหลักธรรมะอย่างหนึ่งไว้ เรียกว่าเรื่องของบุคคลผู้ “มีชีวิตอยู่วันเดี๋ยวก็น่าชม(ภัทเทภรัตโต)” คือ “ไม่ไปรู้ไปชี้ สำหรับจะเอามาเป็นเครื่องวิตกกังวลและระแวง” : พระองค์ได้ตรัสว่า ยทตีตมฺพหีนนฺตํ – เรื่องที่อดีตมันก็ล่วงลับไปแล้ว ละไปแล้ว, อุปฺตตตฺตจ อนาคตํ – เรื่องที่ยังเป็นอนาคตนั้น ก็ยังไม่มาสักที ก็ไม่ต้องไปกังวลกับมัน, ปจฺจบุปฺนฺนตฺตจ โย ธมฺมํ ตตฺตตตฺต วิปสฺสตี – เรื่องใดเป็นปัจจุบัน เอามากระทำไว้อย่างแจ่มแจ้ง ชัดเจน ควบคุมไว้ให้ได้.

ถ้าเป็นอย่างนี้ มันก็ไม่อาลัยในอดีต, มันไม่กังวลต่ออนาคต, แต่มันแจ่มแจ้งอย่างยิ่งอยู่ในปัจจุบัน; มันก็ไม่ต้องเป็นโรคประสาท มันก็ไม่ต้องเป็นทุกข์ : นี่เรารู้จักใช้คำว่า “ไม่รู้ไม่ชี้กัน” ในเมื่อมันมีสิ่งที่ไม่ควรจะไปรู้ไปชี้เกิดขึ้น. ฉะนั้น ถ้าใครเป็นโรคประสาท นอนไม่ค่อยจะหลับ ก็ดูให้ดีๆ : มันจะต้องใช้ “เคล็ด” ข้อนี้.

ที่ลึกซึ้งไปกว่านี้ ก็คือว่า เรา “ไม่เที่ยวไปรู้ไปชี้” กับนั่นกับนี่ให้เสียเวลา เพราะว่าเราหาสิ่งสูงสุดได้จากภายใน เราหาดวงแก้วอันสูงสุดได้จากภายใน; ดังนั้น “ไม่รู้ไม่ชี้” กับเรื่องภายนอก, มันตัดทิ้งออกไปเสียได้เลย ใ้เรื่องภายนอกเหล่านี้ เพราะเราหาความสงบ ความเป็นสุขได้จากภายใน.

นี่เราก็พบเรื่องยาอย่างหนึ่งแล้ว ที่เรียกว่า ต้น “ไม่รู้ไม่ชี้” นี่เอาเปลือกมันมาทำเครื่องยา; หรือว่าจะเป็น “เคล็ด” เฉพาะเรื่อง กินอย่างเดียวก็พอใช้อย่างเดียวก็พอ : รู้จักใช้ “เคล็ด-ไม่รู้ไม่ชี้” นี้อย่างเดียวก็พอ แก้ปัญหาได้ดับทุกข์ได้; แต่เดี๋ยวนี้เราจะหาให้ครบเป็นยาหม้อใหญ่ ๗ อย่าง ก็ดูกันต่อไป.

ควรใช้ตัวยา “ซังห้วมัน” (และไม่ควรซังห้วมัน) ในกรณีไหน ๆ บ้าง ?

ที่นี้ก็มาถึง(เครื่องยาอย่างที่ ๒ :)คำว่า “ซังห้วมัน”. คำว่า “ซังห้วมัน” นี้ ฟังดูก็เป็นคำหยาบคาย น่าเกลียดอยู่ไม่น้อย; แต่เราเดินไปตามข้างบ้าน ข้างเรือน ข้างครัว ก็มักจะได้ยินเสียงว่า ซังห้วแม่มัน อยู่อย่างนี้บ่อยๆ. แต่คนพูดซังห้วแม่มัน นั้นแหละ มันกลับเป็นโรคประสาท กลับมีความทุกข์

ว่ามันจะไม่ได้ แล้วก็เป็นเรื่องในฝันทั้งนั้น เพราะเป็นเรื่องของความเชื่อ และความหวัง : นี่ก็เอามาทรมาณตัว ไม่รู้จัก “ซังห้วมัน”. ถ้ารู้จัก “ซังห้วมัน” ก็ระวังความถูกต้องที่ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ อย่าให้เกิดความทุกข์ขึ้นมาที่ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ, ให้มีแต่ความถูกต้องอยู่ที่ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ : สวรรค์อยู่ที่นั่น – สวรรค์อยู่ที่การประพฤติกระทำถูกต้องที่ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ, *สวรรค์ในความฝันในความเชื่อนั้น* มันจะเป็นอย่างไรก็ “ซังห้วมัน”.

เดี๋ยวนี้ก็ยังมียุค *ไอ้เศษของกิเลส* ที่เอามาหลงไหล เอามายึดถือ. ที่จริงมันก็เป็นเพียง “เศษของกิเลส ของความสุข ความสนุกสนาน เอรีดอ้อย ที่เหลือเศษอยู่” ก็เอามาเป็นเรื่องหนักอกหนักใจ เอามาเป็นเรื่องทะเลาะวิวาทกัน, แล้วก็จมอยู่ใน *เรื่องเหล่านั้น* จมอยู่ในเรื่องที่ไม่รู้จักแล้ว *เรื่องกรรมเก่าที่ไม่ต้องแก้ไขอะไร, ทำความสิ้นกรรมกันดีกว่า อย่างนี้ไม่ทำ.*

มันไม่รู้ว่า *สิ่งเหล่านั้นแหละ “ซังห้วมัน” ดีกว่า* อย่าเอามาสำหรับทรมาณใจ; แล้วก็มีความแน่ใจว่า *กูต้องไป กูต้องไป กูไม่อยู่กับมึง กูไม่อยู่ที่นี้ กับมึง กูต้องไป* คือกูจะต้องละ *ไอ้สิ่งเหล่านี้, ไอ้สิ่งโง่เขลาทรมาณจิตใจเหล่านี้* ไม่เอา กับมึง กูจะต้องไป, ไปอย่างที่พระพุทธเจ้าท่านชวน – *ไปสู่ที่สุดแห่งความทุกข์* ไปจากวิภวสงสาร เป็นต้น. เดี่ยวนี้ก็มาหลงติดอยู่กับ *ไอ้เรื่องที่โง่เขลา* มันก็ไปไม่ได้.

ฉะนั้น *เมื่อมีอะไรเกิดขึ้น สำหรับผูกพันจิตใจให้ติดอยู่ที่นี้* ติดอยู่กับกิเลส ติดอยู่กับกองทุกข์ที่นี้ เป็นของชวนให้อาลัยอาวรณ์อันละเอียด แล้วก็ต้องรู้จักใช้ “ซังห้วมัน”. ถ้ารู้จัก “ซังห้วมัน” ในคราวที่ควรจะต้องใช้ซังห้วมัน ก็

หมายความว่า หาพบเครื่องยาอีกอย่างหนึ่งแล้ว – เครื่องยาอย่างที ๒ หาพบแล้ว – “ไอ้ซังหัวมัน” จนเป็นที่แน่ใจว่า กูต้องออกไปให้ได้ ไม่ยอมให้มีการผูกพัน.

ได้กินยา “ตลตา-เซ่นนั่นเอง” ถึงนิพพานได้โดยไม่ต้องเดิน!

ทีนี้ก็มาถึง **อย่างที ๓** ที่เรียกว่า **“อย่างนั่นเอง”** ที่จะต้องเอารากของมันมาทำยาให้ได้. “ไอ้อย่างนั่นเอง อย่างนั่นเอง” นี้ มันเป็นเรื่องลึกซึ้ง : เมื่อมีอะไรแตกทำลายวิบัติลงต่อหน้าต่อตา อย่างที่ไม่คาดฝันมาแต่ก่อน, หรือว่ามันกำลังจะเป็นอย่างนั้นก็ดี; ก็ให้รู้จักคำว่า **“อย่างนั่นเอง อย่างนั่นเอง”** ตามหลักของพระพุทธศาสนา ที่เรียกว่า **“ตลตา”**.

เคยอธิบายกันมาแล้วหลายครั้งหลายหน : คำว่า **ตลตา** แปลว่า **อย่างนั่นเอง** เช่น **เช่นนั้นเอง** ตามเหตุตามปัจจัยของมันเช่นนั้นเอง; มันเป็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา คือมันมีความเป็นเช่นนั้นของมันอย่างนั้น ทำไมจะต้องไปฝืนให้มันเป็นอย่างอื่น มันเป็นไปไม่ได้ มันต้องเป็นเช่นนั้นเอง; ก็เลยไม่มีความทุกข์ เพราะเหตุนั้น.

อย่างว่า ของแพงๆ มันตกแตกลงไป ทั้งที่เราก็ไม่ได้ประมาทเดินเล่นอะไร มันก็ต้องแตกไป มันก็คือ **“เช่นนั้นเอง”**; หรือว่าตุ๊กตาของเด็กเล็กๆ มันตกแตกลงไป มันรู้จักว่า **“เฮ้อ, มันก็เช่นนั้นเอง”** เราก็ระวังดีที่สุดแล้ว มันก็ยังแตกได้ ก็ **“เช่นนั้นเอง”**. อย่าไปโง่ว่า มันจะอยู่กับเราตลอดกาล – จะมีอะไรไว้ตลอดกาล จะมีความเป็นอย่างนั้นอย่างนี้อยู่ตลอดกาล เมื่อมีความเปลี่ยนแปลงขึ้น ก็เป็นทุกข์เป็นร้อน. หญิงสาวบางคนมันจะฆ่าตัวตายอยู่แล้วเพราะว่าหน้ามันเกิด

ฝ่า ขึ้นฝ่าขึ้นมา หรือมีอะไร ๆ ที่ไม่เป็นไปอย่างที่มันต้องการ นี่ไม่รู้จักคำว่า “เช่น
นั่นเอง”.

เรามองเห็นว่า มันไม่มีอะไรที่จะอยู่กับเราได้อย่างตลอดกาล เมื่อมัน
เปลี่ยนแปลง เราก็ “อ้ามันอย่างนั่นเอง” เราก็ไม่แปลก. สมมติว่าถ้ามันเป็น
ไปได้ ว่าโลกนี้ทั้งโลกมันจะแตกทำลายลงเดี๋ยวนี้ละ ก็อย่าเห็นแปลกเลย ไม่ต้อง
เห็นว่ามันแปลก, สักเท่าซึ้ง มันก็ไม่แปลก, ให้โลกนี้ทั้งโลกมันแตกทำลายลง
ต่อหน้าเราเดี๋ยวนี้ ก็มันก็อย่างนั่นเองแหละ; ให้มันมองเห็น “อย่างนั่นเอง” อย่าง
นี้ได้.

ถ้าเห็น “อย่างนั่นเอง” แล้ว มันก็ไม่เที่ยวรัก เที่ยวเกลียด เที่ยวโกรธ
เที่ยวกลัว เที่ยวเสียใจ ดีใจ อะไร กับอะไรที่ไหน เพราะว่ามัน “อย่างนั่นเอง”.
“อย่างนั่นเอง” นี้ก็มีอนิสงส์ มีประโยชน์ หรือมีสรรพคุณมาก : มันไม่ทำให้หวัง
อะไรอย่างไม่รู้จักสิ้นสุด เหมือนที่คนเขาหวัง; อะไร ๆ มันก็ “อย่างนั่นเอง” แหละ,
แม้แต่พระนิพพานมันก็ “อย่างนั่นเอง” แหละ เป็นอย่างอื่นไม่ได้. แม้แต่สิ่งสูงสุด
ฝ่ายอสังขตะคือพระนิพพาน มันก็ “อย่างนั่นเอง” ตามแบบของพระนิพพาน; ใ
ฝ่ายสังขารฝ่ายโลกนี้ มันก็ยังอย่างนั่นเอง ตามแบบของสังขาร ที่แสนจะล่อลวง
หลอกลวง เป็นมายา.

พอเห็น “อย่างนั่นเอง” แล้ว ก็ช่วยให้เบื่อหน่ายคลายกำหนด ไม่ชวน
ให้ท่องเที่ยวไปในวิภวสงสาร; แล้วมันก็หยุดเล่น หยุดเวียนว่ายไปในวิภวสงสาร
เพราะเห็น “ความเป็นอย่างนั่นเอง”; ไม่น่ารัก ไม่น่าพอใจ ไม่น่าโกรธ ไม่น่า
เกลียด ไม่น่าอะไรหมด เพราะมัน “อย่างนั่นเอง”. ก็เลยไม่ต้องการอะไร; เมื่อ

ไม่ต้องการอะไร มันก็ไม่วิ่งไปวิ่งมา, น้ำมันไม่ติดอยู่ที่ไหนด้วย, แล้วมันก็ไม่วิ่งไปวิ่งมาเพื่ออะไรที่ไหนด้วยนี่ ก็เรียกว่ามันหยุดเล่น. ก่อนนี้มันเคยเที่ยววิ่งเล่นหานั้นหานี้ ไม่มีหยุด, เดียวนี้พอเห็น “ไอ้อย่างนั้นเอง” ของสิ่งทั้งปวง เห็น “ตถตา” เป็นต้น ของสิ่งทั้งปวง มันก็หยุดเล่น; มันก็จะได้รับผลอันสูงสุด คือ “การถึงได้โดยไม่ต้องเดิน”.

คุณลองคิดดูเถอะ มันเป็น “เคล็ด” ที่สุดหรือไม่ ถ้าว่า “มันถึงได้โดยไม่ต้องเดิน ไม่ต้องวิ่ง ไม่ต้องเที่ยวหานี้” : เพราะเห็นอย่างนั้นเอง มันก็ถึงจุดหมายปลายทางได้ โดยไม่ต้องเดิน. ถ้าไม่เห็นข้อนี้ มันก็เที่ยววิ่งหา วิ่งไปวิ่งมา ที่นั่นที่นี้ จนตายมันก็ไม่ถึง เที่ยวเดินเที่ยววิ่งหาจนตายมันก็ไม่ถึง เพราะมันไม่เห็น “เช่นนั้นเอง”. พอมันเห็นว่า “เช่นนั้นเอง” มันก็ถึงโดยที่ไม่ต้องเดิน มันสำเร็จประโยชน์โดยที่ไม่ต้องทำ; เพราะว่ามันหยุดได้เสียซึ่งความต้องการทุกอย่างทุกชนิด มันไม่ต้องการอะไร เพราะว่ามันไม่มีอะไรที่ต้องการ เพราะว่ามันทุกอย่างมัน “เป็นเช่นนั้นเอง”.

แต่ข้อนี้มันคงจะลึกมากเกินไป ที่จะเข้าใจกันได้ง่าย ๆ. เข้าใจ “เช่นนั้นเอง” ได้นี้ มันก็เป็นพระอรหันต์แหละ; แต่ถึงอย่างนั้นเราก็ไม่ท้อถอย เราก็พยายามทำตามรอยพระอรหันต์กันไปตามมีตามได้ : พยายามมองเห็น “ความเป็นอย่างนั้นเอง” ที่ได้ผ่านมาแล้วแต่หนหลัง. คนที่มีอายุผ่านมายุ้ง ๖๐ ปี ๗๐ ปี ๘๐ ปี ก็ได้เห็นอะไรมากมายแล้ว แต่ไม่ดูให้ดี ในแง่ที่ว่า “อ้าว, มันเช่นนั้นเอง”; จึงหวังว่า ไอ้คนแก่ๆ นี้ จะต้องเห็น “เช่นนั้นเอง เช่นนั้นเอง” เพิ่มขึ้น มากขึ้น ชัดเจนยิ่งขึ้น; เห็น “ความเป็นเช่นนั้นเอง” แห่งวิภูฏสงสาร หรือ

สังขารทั้งหลายทั้งปวง ที่หมุ่นกันเวียนกันไปเป็นวัฏฏสงสาร. **“เห็นเช่นนั้นเอง”** มันก็หยุดวิ่ง ก็ถึงได้โดยที่ไม่ต้องเดิน. นี่เป็น “เคล็ด” ที่มากน้อย ในการที่ว่า เราหยุด เพราะการเห็นชัด **“ความเป็นเช่นนั้นเอง”** มันถึงจุดปลายทาง คือดับทุกข์ได้ โดยที่ไม่ต้องเดิน.

พระนิพพานนี้ถึงได้โดยไม่ต้องเดินนะ จะพูดให้ชัดก็พูดได้เหมือนกัน : พระนิพพานนี้เป็นสิ่งที่ถึงได้โดยไม่ต้องเดิน; ถ้าเดินมันเดินด้วยความอยากอย่างใดอย่างหนึ่ง ไม่มีวันจะถึง; พอมันไม่มีความอยาก แล้วมันก็ไม่ต้องเดิน แล้วมันก็ถึง – ถึงจุดสูงสุดซึ่งเป็นความหยุดเสียได้ซึ่งกิเลสตัณหา, และความทุกข์ก็ไม่เกิด.

ฉะนั้น **“ความเป็นเช่นนั้นเอง”** เป็นสิ่งสูงสุดในพระพุทธศาสนา ใครมองเห็นแล้วก็จะดับทุกข์; เขาเรียกว่า **“ตถตา”**.

ขออย่าว่า ให้ช่วยกันจำไว้ให้แม่นอย่าอีกต่อไป พุดมาแล้วก็พุดมาแล้วมากมาย; แต่ดูไม่ค่อยจะสนใจกัน เห็นเป็นเรื่องพูดเล่น ๆ ว่า **“อย่างนั้นเอง, อย่างนั้นเอง** นี้มันจะวิเศษวิโสที่ไหนดมา แล้วมันจะทำให้จี๊เกียจ จะทำให้ไม่อยากทำอะไรเสียมากกว่านะ”; ไอนั้นมันคนโง่ – มันมีเช่นนั้นเองตามแบบของเขา ซึ่งใช้ประโยชน์อะไรไม่ได้; เราจะต้องมี **“เช่นนั้นเอง”** ตามแบบของพระพุทธเจ้า ซึ่งจะดับทุกข์ทั้งปวง.

นี่เป็นเครื่องยาอีกอย่างหนึ่งแล้ว เป็นอย่างที ๓ ต้องหามาให้ได้; และจะหาได้ง่าย ๆ ก็ต่อเมื่อมันมีอะไรเกิดขึ้นเป็นความวิบัติ วินาศ แดกทำลาย

ไม่ตรงกับความต้องการที่เราต้องการอยู่. ฉะนั้น เมื่อไรมันเกิดสิ่งที่ไม่ตรงกับความต้องการแล้ว รีบหาเครื่องยาชื่อนี้ให้ได้ คือ “มันอย่างนั่นเอง”; ไม่อย่างนั้นมันก็จะโง่ แล้วมานั่งร้องไห้อยู่ก็มี มานั่งบ่นอยู่ก็มี มาเป็นโรคประสาททรมานก็มี เพราะว่ามันไม่รู้จักไอ้สิ่งสูงสุด เป็นความจริงของสิ่งทั้งปวงว่า “มันอย่างนั่นเอง”.

การใช้เครื่องยาที่ ๔ และผลของยาตัว “ไม่มีตัวกู-ของกู”

ที่นี้ก็มาถึง **เครื่องยาที่ ๔** : “ไม่มีตัวกู ไม่มีของกู”; นี้จะต้องเอาไปของมันมาทำยา. เมื่อเรามองเห็น **ธรรมะ** หรือความจริง หรือธรรมชาติอันสูงสุดของสังขารธรรม : เห็น “ตถตา” อีกนั่นแหละ – เห็น “ความเป็นเช่นนั้นเอง” ของสิ่งนั้น ๆ, เห็น **อวิตถตา** – ไม่คิดไปจากความเป็นอย่างนั้น, **อนัญญตถตา** – ไม่เป็นโดยประการอื่นไปจากความเป็นอย่างนั้น, **ชัมมัฏฐิตตา** – เป็นความตั้งอยู่ตาม **ธรรมดา, ชัมมนิยามตา** – เป็นกฎตายตัวของธรรมดา.

เมื่อเห็นสังขารทั้งปวงเป็นอย่างนี้ คือเป็นตามกฎที่ปกป้องจายตาแล้ว, “ไม่เกิดความคิดนึกรู้สึกในใจว่า ‘อะไรเป็นตัวกูหรืออะไรเป็นของกู’” : มัน “มีวิชชา มีปัญญา มีแสงสว่าง” เข้ามาควบคุมผัสสะ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ, เป็นผัสสะเฉลี่ยวนลาดอย่างยิ่งอยู่เสมอ จึง “ไม่เกิดเวทนาโง่สำหรับจะเกิดตัณหา เกิดอุปาทานว่าตัวกู-ของกู” นี้เราจะต้องหาให้พบ “ความไม่มีตัวกู ไม่มีของกู” ที่อะไร ๆ ในสัตว์สังขารใด ๆ. นี้ก็เป็นธรรมะสูงสุด.

“ไอ้เรามันเป็น “ตัวกู-ของกู” อยู่ตลอดเวลา ตั้งแต่แรกเกิดมา ตั้งแต่
 อ่อนแต่อก; คือว่าพอรู้ภาษาภาษาอะไรหน่อย เขาก็สอนให้หรือได้ยินอยู่แต่ว่า
 นั้นของกู นี่ของกู บ้านของกู พ่อของกู แม่ของกู, อะไรก็ของกู ตัวกู อยู่เสมอ
 มันฝังแน่น : นี่เราก็ไม่มองเห็น ความที่ว่าสิ่งทั้งหลายเหล่านั้นไม่ใช่ตัวกู ไม่ใช่
 ของกู, มันฝังแน่นเป็นอนุสัยด้วยความสำคัญว่าตัวกูและของกู อยู่เสมอ เรียกชื่อ
 ยาวว่า อหังการมมังการมานาอนุสัย-อนุสัยแห่งมานะว่าอหังการมมังการ, อนุสัย
 คือความเคยชินแห่งสันดาน โดยมีความสำคัญมันหมายถึงมานะว่า “อหัง-กู”
 “มมัง-ของกู”.

สิ่งนี้ถ้าใครหมด คนนั้นเป็นพระอรหันต์ : ถ้าหมดอหังการมมังการ-
 มานาอนุสัย นี่คือหมดกิเลส หมดอนุสัย แล้วก็หมดอาสวะ, แล้วก็จะเป็นพระ
 อรหันต์. คือหมดเหตุปัจจัยที่จะปรุงแต่งความคิด ความนึก รู้สึก ว่าตัวกู ว่าของกู,
 เขาเรียกว่าหมดอนุสัย หมดอาสวะ หมดกิเลส หมดความยึดถือว่าตัวกู ว่าของกู
 ที่เป็นกำลัง หรือเป็นต้นเหตุให้ทำกรรมไปตามความหลง ความโง่ หรืออวิชชา.

นี้ก็พยายามดูในสิ่งต่าง ๆ ที่มันเข้ามาเกี่ยวข้อง, ให้เห็นว่า “มันไม่มี
 อะไรที่จะเป็น ‘ตัวกู-ของกู’ ได้”. เราได้รับคำสั่งสอนอบรมมาดีที่สุดแล้ว ใน
 เรื่องนี้; แต่เรามันโง่เอง มันฟังไม่ถูก มันไม่เข้าใจ; คือว่าพอมาอยู่วัด จะบวช
 พระบวชเณร เขาก็ให้เรียน : ยถาปจฺจยํ ปวตฺตมามานํ ธาตุมตฺตเมเวตํ ยทิทํ จีวรํ
 ตทฺทปฏฺษชโก จ ปุคฺคโล : นี่มันว่าเหมือนกับนกแก้วนกขุนทอง มันไม่รู้ว่าอะไร;
 วิธีการของเขาก็ดีแล้ว แต่เรามันโง่เอง เรารับเอาไม่ได้, เราว่า ยถาปจฺจยํ ได้แต่ปาก
 เราไม่รู้ความหมาย.

ถ้าเรารู้ว่า โอ, เขาบอกถึง “ความจริง” ว่า ไขมันเหล่านี้มันเป็นสักว่า เป็นไปตามปัจจัย, ไม่ใช่สัตว์ ไม่ใช่บุคคล ไม่มีความหมายแห่งตัวตน; นี่ก็รู้ เรื่องไม่ใช่ตัวตน คือ(ไม่ใช่)ตัวกู, ไม่ใช่ของตน คือไม่ใช่ของกู : ในเรื่องจิ๋วจิ๋วนั้นก็ไม่ใช่ตัวตน ผู้ห่มจิ๋วนั้นก็ไม่ใช่ตัวตน, ในเรื่องอาหารบิณฑบาต อาหารบิณฑบาตนั้นก็ไม่ใช่ตัวตน ผู้กินอาหารบิณฑบาตนั้นก็ไม่ใช่ตัวตน, ในเรื่องเสนาสนะนั้น ก็ไม่ใช่ตัวตน ผู้ใช้สอยเสนาสนะนั้นก็ไม่ใช่ตัวตน, ไขมันหยุกยาบำบัดความเจ็บไข้นั้น ก็ไม่ใช่ตัวตน ผู้กินยาใช้นั้นก็มีตัวตน : นี่ท่านสอนแสดจะวิเศษ แล้วเราก็ไม่รู้ว่ามีวิเศษอย่างไร.

ที่ว่า “วิเศษ” นั้น ก็เพราะว่า ในเรื่องของมนุษย์เรานั้นนะ มันไม่มีอะไรนอกจาก ๔ เรื่องนี้นะ, มนุษย์เราทั้งโลก เทวดาด้วยก็ได้ มันมีเรื่องสำคัญอยู่ ๔ เรื่องเป็นพื้นฐานว่า เรื่องอาหารการกิน, เรื่องเครื่องนุ่งห่ม, เรื่องที่อยู่อาศัยใช้สอย, แล้วก็เรื่องหยุกยาบำบัดโรคร้ายไข้เจ็บ; มัน ๔ เรื่อง. ถ้าว่าทั้ง ๔ เรื่องนี้เราทำถูกต้องหมด ไม่หลงเป็นตัวกู-ของกูแล้ว, มันก็หมดแหละ - เรื่องมันก็หมดแหละ; มันไม่หลงอะไรที่ไหนได้ เพราะว่าเรื่องที่จะให้หลงมันก็มีอยู่ ๔ เรื่องนี้ ที่เรามายึดมันถือมันกันเป็นการใหญ่; ยึดมันถือมันจนโง่ถึงที่สุด คือแทนที่ว่าจะให้มันเป็นเพียงปัจจัยเครื่องอาศัยแห่งชีวิต มันกลายเป็นของสุขสนุกสนานเอร็ดอร่อย เป็นเหยื่อล่อทางกามารมณ์ ทางกามคุณไปเสีย. นี้เรียกว่ามันทำผิด ต่อปัจจัยทั้ง ๔ คืออาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัยใช้สอย และหยุกยาสำหรับบำบัดรักษาโรคร้ายไข้เจ็บ.

เขาจะให้เรียนตั้งแต่วันแรกมาอยู่วัด สำหรับบวชพระ บวชเณร; มันก็ไม่สำเร็จประโยชน์อะไรเลย มันหายเป็นอากาศธาตุไปเสียหมด. นี่น่าเศร้าใจ จน

รู้สึกว่ามันไม่ได้มีประโยชน์อะไร ที่จะมาบวชกันเพียงเท่านี้; เลยคิดเบื่อหน่าย ไม่ค่อยอยากจะทำกรบวช เพราะว่ามันไม่ได้ผลตามที่ควรจะได้ ตามที่พระพุทธเจ้าท่านทรงประสงค์ หรือว่าตามที่ว่าเราควรจะได้จากการบวชการเรียนของเรา.

โดยทั่วไป ก็มีตามหลักที่พระพุทธเจ้าท่านตรัสว่า *สุญโณ โลกิโก อุตฺเตน วา อุตฺตนิเณน วา - โลกนี้มันว่างจากตัวตน หรือจากความเป็นของตน. ให้มองเห็นว่า ใจทั้งโลก ทุกอย่างที่มีอยู่ในโลก มัน “ไม่มีตัวตน ไม่มีความเป็นตัวตน ไม่มีความเป็นของของตน”; แล้วจิตก็ “ไม่ยึดถืออะไร ว่าตัวกูว่ของกู”, เป็นจิตที่ไม่ยึดถือ. เมื่อใดจิตของเรา “ไม่ยึดถือสิ่งใด โดยความเป็นตัวตน-ของตน” นั้น รับผิดชอบให้ดี : หาพบเครื่องยาชื่อนี้ เมื่อจิตมัน “ว่างจากความยึดถืออะไร ว่าตัวตน หรือของตน”.*

ธรรมคัมภีร์ “ไม่ได้ยึดถือ” ดอก แต่คนมันไม่สังเกต พอไปยึดถือเข้าก็เป็นทุกข์เดือดร้อน เป็นบ้าเป็นหลังไปเลย; อย่างน้อยที่สุด เมื่อเรา “ไม่ได้ยึดถืออะไร” สบายดี นั่งสบายดี นอนสบายดี ทำงานสบายดี พักผ่อนสบายดี อะไรก็สบายดี ทำไมไม่สังเกตว่ามันอยู่ที่นั่น : มันอยู่กับความจริงที่ว่า “ไม่มีตัวกู ไม่มีของกู”; แล้วก็ยึดเอาให้ได้ จับเอาให้ได้ จับเอามากินเป็นยาประจำวัน ประจำบ้านให้จนได้ คือควบคุมจิต รักษาจิต ดำรงจิต ถนอมจิตไว้ ให้อยู่กับ “ความว่างจากความยึดถือ ไม่มี ความยึดถือว่า ตัวกู-ของกู”. นี่ “เคล็ด” อย่างยิ่ง; “เคล็ด” อย่างยิ่งที่ว่า จะไม่เกิดความทุกข์ใดๆ เพราะเราอยู่ด้วย “หัวใจของพระธรรม ว่า “ไม่มีตัวกู ไม่มีของกู”.

ขอให้ไปทบทวนความรู้สึกกันเสียใหม่ ให้รู้จักเครื่องยาชื่อนี้ - เครื่องยาชื่อว่า “ไม่มีตัวกู ไม่มีของกู” นี้ : รวบรวมเอาใบของมันมาทำยา.

เทคนิคการใช้ยา “ไม่นำเอา-ไม่นำเป็น”

ที่นี้ก็มาถึง *อย่างที ๕* : “**ไม่นำเอา-ไม่นำเป็น**”. เครื่องยาข้อนี้ชื่อว่า “ไม่นำเอา-ไม่นำเป็น” : ที่เป็นวัตถุสิ่งของก็ “ไม่นำเอา” ที่เป็นกิริยาอาการเป็นภาวะ เป็นความมี ความเป็น ความอะไร ก็ “ไม่นำเป็น”. เดียวนี้เรามัน “นำเอา” –เงินทอง ข้าวของ วัควาย ช้างม้า ไร่นา นำเอา; ที่นี้ “เป็น” : นี้(เรา)มันก็ “นำเป็น” –เป็นลูก เป็นพ่อ เป็นเมีย เป็นผัว เป็นนาย เป็นเศรษฐี เป็นเทวดา เป็นอะไร มันก็นำเป็น : มันมีทั้งที่ “นำเอา” และมันมีทั้งที่ “นำเป็น” สำหรับคนนั้น ที่มันไม่เห็นว่าเป็น “ไม่มีอะไรที่นำเอานำเป็น”; แล้วมันก็มีวามัวเป็น **จมอยู่ในวิภวสสาร คือกองทุกข์** เพราะที่นี้มันจะเอา ที่นี้มันจะเป็น, มันจะอยู่ที่นี้ เพื่อจะเอา เพื่อจะเป็น. ที่มันกลัวตายนะ ทุกคนมันกลัวตาย เพราะว่า มันอยากจะเป็น –อยู่ที่นี้จะเป็นคนอย่างนั้นจะเป็นคนอย่างนี้, ไม่อยากตาย หรือกลัวตาย. มันมีแต่จะเอาและจะเป็นอยู่เป็นพื้นเพของจิตใจ; แต่ความจริงนั้น ทุกอย่างนะ “ไปเอาไปเป็นเข้าแล้วมันกัดเอา”. **นี่สังขารทั้งปวงนี้ ถ้าเรา “ไปเอาเข้าไปเป็นเข้า” แล้วมันจะกัดเอา คือเป็นทุกข์.**

นี่เหลือบดูให้ดี ดูให้ดี, ถ้ามีปัญญาของพุทธบริษัท ต้องมีปัญญาชนิดของพุทธบริษัท, เพียงเหลือบดูก็จะเห็นว่า โอ! มันเป็น “**ปฏิเสธสมุปปันนธรรม**”. **ไอ้คำนี้**อยากจะทำให้ช่วยจำคำบาลีเดิมไว้ใช้ ให้ทุกคนอุตสาห์จำไว้ว่า **ปฏิเสธสมุปปันนธรรม**; มันคู่กันกับคำว่า **ปฏิเสธสมุปปาต**, คำว่า “ปฏิเสธสมุปปาต” มันเป็นชื่อของกิริยาอาการ ว่าการอาศัยกันเกิดขึ้น –การอาศัยซึ่งกันและกันแล้วเกิดขึ้น. ที่นี้สิ่งนี้มันเป็น “**ปฏิเสธสมุปปันนธรรม**” มันเป็นชื่อของสิ่ง หรือ วัตถุ หรือ รูป

หรือ นาม, ไม่ใช่กิริยาอาการ, มันเป็นชื่อของสิ่งที่เป็นสังขาร – เป็น “ปฏิจสมุป-
ป็นนธรรม” คู่กับคำว่า “ปฏิจสมุปบาท”, (ปฏิจสมุปป็นนธรรม) แปลว่า สิ่งที
อาศัยกันแล้วเกิดขึ้น; ปฏิจสมุปบาท แปลว่า อาการที่อาศัยกันแล้วเกิดขึ้น.

ปฏิจสมุปบาท นั้นเป็นชื่อของอาการ ที่อาศัยกันแล้วเกิดขึ้น; นี้
ปฏิจสมุปป็นนธรรม หมายถึงสิ่งทีอาศัยกันและกันแล้วเกิดขึ้น. เช่นนามรูป
กายใจ อย่างนี้ เป็น ปฏิจสมุปป็นนธรรม เพราะว่ามันเป็นสิ่งที่อาศัยเหตุปัจจัย
ซึ่งกันและกันแล้วเกิดขึ้น; แต่กิริยาที่มันเกิดขึ้นเป็นนามเป็นรูปนั้น เรียกว่า
ปฏิจสมุปบาท คืออาการที่มันอาศัยกันแล้วเกิดขึ้น.

คำนี้เป็นคำคู่กัน ต้องมาด้วยกันเสมอ : เห็นปฏิจสมุปบาท คือเห็น
อาการที่มันอาศัยกันเกิดขึ้น, เห็นปฏิจสมุปป็นนธรรม คือเห็นผลที่มันเกิดขึ้นมา
เป็นสังขารสิ่งหนึ่งอาศัยกันแล้วเกิดขึ้น.

เช่นเราดูร่างกายจิตใจของเรา นี้ มันเป็นปฏิจสมุปป็นนธรรม – อาศัย
เหตุปัจจัยของมัน นับตั้งแต่อายตนะสัมผัสกับอารมณ์ แล้วเกิดความรู้สึกเป็น
อย่างนั้นอย่างนี้ขึ้นมา; อย่างนี้ก็เรียกว่า ปฏิจสมุปป็นนธรรม. อวิชชา สังขาร
วิญญาณ นามรูป อายตนะ ผัสสะ เวทนา ตัณหา อุปาทาน ภพชาติ เหล่านี้ทั้งหมด
เป็นปฏิจสมุปป็นนธรรม คือสิ่งทีเป็นผลของการอาศัยกันและกันแล้วเกิดขึ้น.
ส่วนอาการที่มันเกิดขึ้นนะ : เพราะมีอวิชชาเป็นปัจจัยให้เกิดสังขาร เพราะมี
สังขารเป็นปัจจัยให้เกิดวิญญาณ วิญญาณเป็นปัจจัยให้เกิดนามรูป อย่างนี้จนตลอด
สาย; นี้เรียกว่า ปฏิจสมุปบาท คืออาการที่มันอาศัยกันเกิดขึ้น.

เรื่องนี้เป็นเรื่องสำคัญที่สุด เป็น “หัวใจของพุทธศาสนา” แล้วเราก็ไม่สนใจ; เราไม่รู้จักแม่แต่ชื่อ แล้วเราก็ไม่เข้าใจความหมายของคำนั้น ๆ. อาตมาขอยืนยันว่า ช่วยทำความเข้าใจกับเรื่อง ๒-๓ คำนี้เท่านั้นแหละ ไม่มากมายอะไร แต่ “มันเป็นหัวใจของพุทธศาสนา”. ให้เห็นชัดเจนไปว่า **อย่างนี้คืออาการที่อาศัยกันและกันเกิดขึ้น (– ปรุจฉสมุปบาท)**, วันหนึ่ง ๆ ไม่รู้จักก็รอบ; และนี่เป็นผล คือสิ่งที่อาศัยกันแล้วเกิดขึ้น – เป็นร่างกายอย่างนี้ในสภาพอย่างนี้ เป็นความรู้สึกนึกคิดอย่างนี้ เป็นความทุกข์อย่างนี้ เป็นกิเลสอย่างนั้นอย่างนี้ นี่มันเป็น **ปรุจฉสมุปบันนธรรม** คือผลที่มันเกิดขึ้นมาอย่างหนึ่ง ๆ, วันหนึ่ง ๆ ก็ไม่รู้ก็ร้อยก็พันอย่างเหมือนกัน. **ถ้าอะไรเกิดขึ้น แล้วก็เป็นปรุจฉสมุปบันนธรรมทั้งนั้น.**

ฉะนั้น ขอให้รู้จักพร้อมกันไป คู่กันไปในสองคำนี้; คือ “ปรุจฉสมุปบันนธรรม” คำหนึ่ง “ปรุจฉสมุปบาท” คำหนึ่ง. เหมือนกับว่า เราทำอะไรนี้ : การทำนั้นเป็นปรุจฉสมุปบาท; **ผลที่เกิดขึ้นจากการทำนั้นมันเป็นปรุจฉสมุปบันนธรรม**; นั่นมันเป็นเรื่องทางวัตถุ. เรื่องทางจิตใจ ทางกาย ทางวาจา ทางใจ นี้ก็มีการกระทำให้ผลเกิดขึ้นมา : **ผลนั้นเป็นปรุจฉสมุปบันนธรรม**; **กิริยาอาการที่กระทำนั้นเป็นปรุจฉสมุปบาท.**

นี่มันไม่มีอะไรเลยนอกจาก ๒ อย่างนี้ ที่เป็นไปตลอดกาล ตลอดกัปป์ ตลอดกัลป์นี้ : **มันไม่มีอะไรในโลกนี้ มีแต่ “ปรุจฉสมุปบาท” และ “ปรุจฉสมุปบันนธรรม”**; ดังนั้น เราจะเรียกว่าตัวตน-ของคน อะไรก็ได้, จะเรียกอย่างนั้นอย่างนี้อย่างโน้นก็ได้; เว้นไว้แต่ใจ ถ้าใจแล้วก็เรียกได้ ใจว่าเป็นสัตว์ เป็นบุคคล เป็นตัวเป็นตน เป็นหญิงเป็นชาย เป็นได้เป็นเสีย เป็น... อะไรก็

แล้วแต่เออะ มันโง่ไปได้เท่าไร มันก็เรียกไปสุดเหวี่ยงข้างใดข้างหนึ่งเสมอ; **มันไม่อยู่ตรงกลางที่ตรงนี้ที่ว่า เป็นเพียง “ปฏิจสมุปบาท” และ “ปฏิจสมุปป็นนธรรม”.**

นี่ใครจะหลับตาเห็นตัวเอง ที่นั่งอยู่ตะค่อม ๆ นี่ว่าเป็นปฏิจสมุปป็นนธรรมบ้าง? มันเป็นแต่ตัวกูขื่อนั้นชื่อนี้มานั่งอยู่ ฟังคนหนึ่งพูดอยู่อย่างนี้ มันเห็นเป็นบุคคลเสียอย่างนี้เสมอไป; มันไม่เห็นว่าเป็นปฏิจสมุปป็นนธรรม โดยเหตุปัจจัยปรุงแต่งผลึกใสมาให้สมมติที่เรียกว่านั่งอยู่ที่นี้ ฟังอีกคนหนึ่งพูด : **นี่ทั้งหมดนี้มันเป็นปฏิจสมุปป็นนธรรม.**

นี่ถ้าเรามองเห็นอย่างนี้แล้ว มันก็จะเห็นว่า **มันเป็นเพียงกระแสแห่งความทุกข์** : มันเป็นเพียงเกลียวกระแสที่ไหลไป ๆ ไม่รู้หยุด แห่งความทุกข์; เราก็เรียกว่าตัว ว่าตน ว่าสัตว์ ว่าบุคคล ว่าหญิง ว่าชาย ว่าได้ ว่าเสีย ว่าแพ้ ว่าชนะ – โอ๊ย ที่เป็นคู่ ๆ ๆ สำหรับจะโง่ไปนั่นแหละ, **นี่คือผลของอวิชชา ทำให้เห็นว่าอย่างนี้น่าเอา อย่างนี้ไม่น่าเอา อย่างนี้น่าเป็น อย่างนี้ไม่น่าเป็น อย่างนี้อร่อย อย่างนี้ไม่อร่อย อย่างนี้ชื่นใจ อย่างนี้ไม่ชื่นใจ** : **นี่มันเป็นเรื่องบ้าเท่า ๆ กันหมด.**

พอเห็นว่า โอ๊ย, มันเป็นเพียงกระแสแห่งปฏิจสมุปบาท มันจะหยุดชะงักทันที – “โอไม่น่าเอาไม่น่าเป็น” : โอ้ที่เคยน่าเอาที่ “ไม่น่าเอา”, ที่เคยน่าเป็นก็ “ไม่น่าเป็น” เป็นคนก็ไม่ไหว เป็นเทวดาก็ไม่ไหว เป็นพ่อก็ไม่ไหว เป็นลูกก็ไม่ไหว เป็นแม่ก็ไม่ไหว เป็นหลานก็ไม่ไหว เป็นอะไรมันก็ไม่ไหวทั้งนั้นแหละ;

คือว่ามันเป็นเรื่องไหลไปตามกระแสแห่งปัจจุสมุขบาท ไม่เป็นอิสระแก่ตัว
ดังนั้นจึงต้องเป็นทุกข์.

ไอ้ที่มันโง่ –โง่อย่างเด็ก ๆ นะ คือมันไปหลงไหลใน “โลกธรรม ๘”.
โลกธรรม ๘ คงจะรู้กันแล้วกระมัง เป็นพุทธบริษัทมาหลายปีแล้วไม่รู้จักโลกธรรม
๘ : ได้ลาภ ได้มลาภ, ได้ยศ ได้ยศ, ได้ฉันทา ได้สรรเสริญ, ได้สุข ได้ทุกข์;
มีอยู่ ๘ คู่, เป็น ๘ อย่าง; นี้เรียกว่า “โลกธรรม” เต็มเกลื่อนไปหมด ทั่วไปทุกหน
ทุกแห่ง ทั้งวันทั้งคืน. นี้เรียกว่า “โลกธรรม”.

แล้วเราก็รักพอใจ ฝ่ายที่น่ารัก คือได้ยศ ได้ลาภ ได้สรรเสริญ ได้สุข;
ก็เกลียดไอ้ฝ่ายที่เสื่อมลาภ เสื่อมยศ ได้ฉันทา ได้ทุกข์ : นี่คือคนที่มันไม่รู้
“อันนี้มันไปเป็นแต่เพียง ‘ปัจจุสมุขป็นนธรรม’ ตามกฎของมัน ก็ไหลไปไม่มี
หยุด ไหลเชี่ยวเป็นเกลียวไป ตามการปรุงแต่งของ ‘ปัจจุสมุขบาท’ หรือของ
‘สิ่งที่เหตเป็นปัจจัย’”.

พอเห็นอย่างนี้แล้ว มันก็รู้สึกว่ “ไอ้, มันเป็นเพียงเกลียวแห่งการปรุง
แต่งไป ‘เอาเข้า’ ตรงไหน ไป ‘เป็นอะไรเข้า’ ที่ไหน มันไม่ได้ มันฝืนธรรมชาติ
แล้วมันจะต้องเป็นทุกข์”. ดูให้ดีเถอะ : มันเป็น “เคล็ด” อย่างยิ่ง ถ้าเห็นว่า
“ไม่น่าเอา–ไม่น่าเป็น”, แล้วมันก็ไม่ต้องการอะไร.

เดี๋ยวนี้ต้องการอะไร อยากรอยู่อย่างจะขาดใจ; เพื่อตัวเองยังไม่พอ
เพื่อลูก เพื่อเหลน เพื่อโหล่น เพื่ออะไรไปไม่มีที่สิ้นสุดนี้ : นี่มันก็เป็นกระแสที่
ไหลไปอย่างไม่มีหวังว่ามันจะหยุดกันที่ตรงไหน, มันล้นแต่น่าเอา น่าเป็น น่าได้

น่ากระทำ น่าอะไรไปเสียทุกอย่าง; ทำให้ตัวเองแล้วไม่พอ ต้องทำให้ลูก ทำให้หลาน ทำให้เหลน ทำให้โหล่น ทำให้อะไร ก็ชั่วก็นั่นก็มันไม่มีที่สิ้นสุด.

นี่มันเป็น “เคล็ด” ที่ว่า ถ้าเห็นแล้ว : โอ้, มันเป็นเพียงการไหลแห่ง
 ปฏิจตมูปปันนธรรม; แล้วมันก็หยุดแหละ มันไม่ยึดถือดอก – จิตมันหยุด;
 หยุดอย่างพระพุทธเจ้าหยุดในห้องกุฏิมาลคฺฐะ : หยุดทั้งที่เดินอยู่, ทั้งที่คนหนึ่งวิ่ง
 ตามไม่ทันนะ, ก็เรียกว่า “หยุด” เพราะมันหยุด “ความอยากที่จะเอาอะไร” หรือ
 “อยากจะเป็นอะไร” มันหยุดนี่; เพราะมันเห็นว่า “ไม่มีอะไรที่น่าเอา-น่าเป็น”
 แล้วจิตมันก็หยุด หยุด “อยากเอา” หยุด “อยากเป็น” นี้ : หยุดอย่างที่พระพุทธเจ้า
 ท่านหยุดในห้องกุฏิมาลคฺฐะ; ต่อเมื่อองคฺฐีมาลเข้าใจก็จึงได้เป็นพระอรหันต์ขึ้นมาด้วย.

นี่เรียกว่า มันหยุด เป็นการ “ไม่ทำอะไร”. นี่ไอ้คนที่ไม่รู้มันก็แย้ง :
 “ถ้าอย่างนั้นจะเอาอะไรกิน, ถ้า ‘ไม่ทำอะไร’ จะเอาอะไรกิน” นี้. ไอ้คนหนึ่งเขา
 บอกว่า “เขาหยุด เขาไม่ต้องทำอะไร แต่เขาก็มีกิน”; เพราะจิตใจของเขาไม่
 รู้สึกว่า “กูอยู่ กูทำ กูมี กูเป็น” อย่างนี้ มันหยุดไปหมดในส่วนนี้, ถึงแม้ว่า
 ทำงานอยู่กลางแดด เหงื่อไหลไคลย้อย ทำนาทำสวนทำไร่ อะไรก็ทำอยู่เถอะ แต่
 “กูไม่มี กูไม่ได้ทำ ไม่มีกูที่เป็นผู้ทำ” นี้ก็เรียกว่ามันไม่ได้ทำ มันไม่มีการกระทำ,
 มันมีแต่การหยุดแห่งจิตใจ เพราะเห็นว่า “ไม่มีอะไรที่น่าเอาน่าเป็น”; ฉะนั้น
 วิ่งเหวี่ยงไหลอยู่ ก็เรียกว่า “หยุด” เหมือนกัน เพราะมันไม่มีตัวกูผู้วิ่ง ไม่รู้จะวิ่ง
 เอาไปทำไม, วิ่งไปเอาอะไรที่ไหน มันก็ไม่มี. นี้เรียกว่า “เคล็ด” ที่มันทำให้หยุด.

เมื่อหยุดมันก็สบายแหละ, เมื่อวิ่งมันก็ไม่ไหวแหละ; ฉะนั้น มองเห็น
 ว่า มัน “ไม่มีอะไรที่น่าเอาน่าเป็น”, ไม่เที่ยววิ่งหาอะไร ไม่วิ่งไปไม่วิ่งมาที่นั่นที่นี้
 เพื่อหาอะไรนี่; มันก็หยุด แล้วมันก็ไม่มีการทำอะไร.

ฉะนั้น ขอให้ดูให้เห็นไอ้ที่ว่า ไอ้ทุกอย่างเป็นกระแสแห่งปัจจุสมุ-
 ปันนธรรม “ไม่นำเอา ไม่นำเป็น” อย่างนี้แล้ว, จิตมันก็ “ไม่น้อมไปเพื่อจะเอา
 อะไร มันหยุด” : ไอ้ความหยุดจากความต้องการทั้งปวง นี่มันเป็นนิพพาน
 –มันดับเย็นแห่งกิเลส ซึ่งเป็นความต้องการ. เพราะเห็นว่า “ไม่มีอะไรที่น่าเอา
 นำเป็น” นี้ จิตมันจะน้อมไปเพื่อนิพพาน คือไม่เอาอะไร ไม่เป็นอะไร : เป็น
 “เคล็ด” สำหรับที่จิตจะน้อมไปเพื่อนิพพานอย่างยิ่ง; ฉะนั้น พยายามมองให้เห็น
 ว่า “ไม่นำเอา ไม่นำเป็น”.

นี่เราหาเครื่องยาพบอีกอย่างแล้ว : “ไม่นำเอา ไม่นำเป็น” นี้ เมื่อเห็น
 ปัจจุสมุ-
 ปันนธรรม. ไม่ว่าอะไรสักอย่างเดียว ล้วนแต่เป็นปัจจุสมุ-
 ปันนธรรมนี้; เช่นว่า ศาลาหลังนี้ใหญ่โตนี้ คุณมองเห็นเป็น “ศาลา”. แต่ถ้าเรามอง
 ด้วยสติปัญญาของพุทธบริษัท : โอ, มันเป็น “ปัจจุสมุ-
 ปันนธรรม” –ศาลา
 นี้มันเป็น “ปัจจุสมุ-
 ปันนธรรม” เพราะมันเกิดขึ้นมาด้วยเหตุปัจจัย ของคนที่
 ประสงค์จะสร้างมันขึ้นมา, แล้วก็ไปซื้อเหล็กมา ซื้อปูนมา ซื้อทรายมา ซื้ออะไร
 มา, แล้วก็มาทำ ๆ ทำตามลำดับ ตามเหตุปัจจัย, แล้วก็มันก็เกิดเป็น “ศาลาหลัง
 นี้” ขึ้นมา. ถ้าเห็นว่า “เป็นศาลารูปรางอย่างนี้” มันก็คือโง่ คือเด็กโง่; ถ้าเห็นว่า
 นี้มัน “เป็นปัจจุสมุ-
 ปันนธรรมธรรมดา” อย่างหนึ่งเท่านั้นแหละ นี่ก็เป็น
 ลูกศิษย์ของพระพุทธเจ้า ไม่เป็นเด็กโง่ : นี่ก็เลยเห็นเป็นว่า “มันธรรมดา ไม่นำ
 หลงไหล ไม่นำเอา ไม่นำเป็น”.

นี่เรียกว่า ของไม่มีจิตไม่มีวิญญาณ เช่นศาลาหลังนี้นะ ก็ยังมองไม่
 เห็นนะ มันน่าจะมองเห็นกว่านะ, แล้วจะไปเห็นเรื่องลูก เรื่องเมีย เรื่องผ้า เรื่อง
 ไอ้คนรักคนนั้น ว่าเป็น “ปัจจุสมุ-
 ปันนธรรม” ได้อย่างไร เพราะนั่นมันดูยาก

แหละ มันเป็นนามธรรม แล้วมันฝังจิตฝังใจมากกว่าเสียอีก; ก็ดูไม่ออก ดูไม่ออกว่าไอ้เหล่านี้ คนเหล่านี้ สังขารเป็นที่รักที่พอใจเหล่านี้ มันเป็นเพียง ปฏิจตมุปปันนธรรม.

เมื่อมันเป็นเพียงปฏิจตมุปปันนธรรม แล้วมันจะมีอะไรที่น่าเอน่าเป็น, จิตมันก็ “ไม่คว่าเอาอะไรมาเอาเป็น” มันก็น้อมไปเพื่อดับสนิทเย็นสนิทคือนิพพาน. นี่ “เคล็ด” ที่จะไปสู่นิพพานที่จิตจะน้อมไปสู่นิพพาน “คือการเห็นความไม่น่าเอา ไม่น่าเป็น” : เราก็คหาเครื่องยานี้พบ เมื่อเห็น “ปฏิจตมุปปันนธรรม”.

จะมานั่งแยกดูก็ได้ : ดิน น้ำ ลม ไฟ ก็เป็น “ปฏิจตมุปปันนธรรม”, ผม ขน เล็บ ฟัน หนัง กระดูก ส่วนหนึ่งๆ ก็เป็น “ปฏิจตมุปปันนธรรม”, ความคิดนึกที่เป็นเวทนา ก็เป็น “ปฏิจตมุปปันนธรรม”, ความคิดรู้สึกที่เป็นสัญญา ก็เป็น “ปฏิจตมุปปันนธรรม”, ที่เป็นสังขาร เป็นวิญญูณ ก็เป็น “ปฏิจตมุปปันนธรรม” : เลยหมดทั้งนามและรูป ล้วนแต่เป็น “ปฏิจตมุปปันนธรรม”, ไม่กล้าไปหวังที่จะเอามาเป็นตัวกู-ของกู ไม่กล้าที่จะเป็นนั่นเป็นนี่ รับผิดชอบนั่นนี่ มันก็ไม่มี; มันก็เลยหยุด แล้วก็ทำอะไรกันอย่างที่ไม่ต้องเป็นทุกข์. ถ้ายึดถือ มันก็ต้องประกอบอาชีพ แล้วมันก็เหน็ดเหนื่อย แล้วก็เป็นอย่างนั้น ทุกข์ แล้วก็ได้กินรอดตายไปวัน ๆ หนึ่ง ด้วยความเหน็ดเหนื่อย และก็เป็นทุกข์ : นี่มัน “ไม่มีเคล็ด”. ถ้ามัน “มีเคล็ด” มันก็ทำงานได้โดยไม่ต้องรู้สึกเหน็ดเหนื่อย และเป็นทุกข์ เพราะมัน “ไม่ยึดถือ”; แล้วมันก็ทำนาได้ ทำสวนได้ ทำขนมขายได้ ทำอะไรก็ได้ เลี้ยงชีวิตได้เหมือนกัน ไม่ต้องเป็นทุกข์. ฉะนั้น อย่าไปยึดถือ อย่าไปหมายมั่น ว่ามันมีอะไรที่น่ายึดถือ.

หาพบเครื่องยา “ตายก่อนตาย” ต้องเห็นสัจธรรมตาอนัตตาเพียงพอ

เฮ้อ, ที่นี้ก็คู่ต่อไปถึง **เครื่องยาที่ ๖ ชื่อ “ตายก่อนตาย”**. เห็น “ตายก่อนตาย” รู้จัก “ตายเสียก่อนตาย” : นี่วิเศษที่สุดแหละ. ถ้าเห็นตายก่อนตาย วิธีตายก่อนตาย แล้วก็จะเห็นความที่ไม่ต้องตายอีกต่อไป.

เดี๋ยวนี้ทุกคนยังคิดว่า **กูจะต้องตายใช่ไหม?** ที่นั่งฟังอยู่ที่นี้ทุกคนนะ มีความคิดว่ากูจะต้องตาย วันใดวันหนึ่งกูจะต้องตาย : นี่เด็กโง่มันต้องเป็นอย่างนี้. แต่ลูกศิษย์ของพระพุทธเจ้ามันก็จะเห็น **“ปฏิจจนุปปีนนธรรม”** ไม่มีใครที่จะต้องตาย. ให้ความคิดว่า “ตัวกู” นั้นตายเสียก่อนเถอะ แล้วก็ไม่มีใครที่จะต้องตายอีกต่อไป; นี่เรียกว่า “ตายเสียก่อนตาย” เห็นลู่ทางที่จะไม่ต้องตายอีกต่อไป. ใครกำลังคิดว่าจะต้องตาย มีปัญหาเรื่องตาย กลัวตายอยู่ ก็รีบหาเครื่องยานี้มาใช้ มากินเสียให้ได้ –“ตายเสียก่อนตาย”; ก็รู้ว่า ใจคิดว่า “กูอยู่ กูมีอยู่” นั่นคืออวิชา คือความโง่, ที่แท้มีแต่ **“ปฏิจจนุปปีนนธรรม”** เป็นไปตามอาการของ **“ปฏิจจนุปบาท”**, ไม่มีตรงไหนแม้แต่ชนิดเดียว ไม่มีส่วนไหนแม้แต่ชนิดเดียว ที่จะเป็น “ตัวกู-ของกู”. นี่ตัวกู-ของกู ละลายหมดไม่มีเหลือ นี่แล้วจะเอาอะไรมาตายอีกเล่า มันไม่มีอะไรจะตายอีก.

ให้เห็นความจริงข้อนี้ ที่ “ไม่มีตัวตน ไม่มีตัวกู” นี้เสียเถอะ แล้วมันก็ไม่มีความจำเป็นต้องตาย : มันเป็นการทำลายตัวกูหมดสิ้นไปแล้ว ไม่เหลืออยู่สำหรับจะเป็นเจ้าของแห่งความตาย แล้วความตายมันก็มีไม่ได้. เฮ้อ, ถ้าว่ามันเจ็บไข้ ร่างกายนี้เจ็บไข้ เน่าเปื่อย ตายลงไป มันก็เป็นเรื่องของใจร่างกาย; ไม่ใช่เรื่องของกู อย่าให้เป็นเรื่องของกู; ให้เป็นเรื่องของปฏิจจนุปปีนนธรรม(คือร่างกาย).

ร่างกายนี้ประกอบอยู่ด้วย ดิน น้ำ ลม ไฟ อากาศ วิญญาณ มันก็เป็นธาตุทั้ง ๖ มันเป็นการอาศัยกันปรุงแต่งเกิดขึ้น เป็นสมมติเรียกว่า คนคนหนึ่งนี่ แล้วมันก็ต้องเปลี่ยนแปลงไปตามกฎของปฏิจจสมุปปັນนธรรม คือปฏิจจสมุปบาท; อย่าต้องมี “ใครตาย” อย่าต้องมี “ใครเกิดขึ้น” อย่าต้องมี “ใครที่จะตาย”, อย่าต้องมี “ใครที่กำลังมีปัญหาทรมาณใจเหลือเกิน ว่า ‘กูจะต้องตาย’”. นี่ “กู กูที่จะต้องตาย” นี่ มันเป็น “ปฏิจจสมุปปັນนธรรม” เหมือนกัน; แต่มันป็นขึ้นมาด้วยความโง่ มันป็นขึ้นมาด้วยอวิชา : ความโง่ไม่มี “ตัวกูที่จะต้องตาย”.

นี่ถ้าว่ามัน มีปัญญา มีวิชา เห็นสังขารเป็นไปตามเหตุตามปัจจัย โดยกฎที่ปปัจจยตา มันก็เป็น “ปฏิจจสมุปปັນนธรรม” ฝ่ายที่มันฉลาด มันก็ไม่ต้องมี “ตัวกู” : มันรู้เห็นชัดเจนไปว่า ไม่ใช่ “ตัวกู”, ไม่ใช่ความเกิด ความแก่ ความเจ็บ ความตาย “ของกู” มันเป็น “กระแสแห่งปฏิจจสมุปปັນนธรรม”; ใจสังขารนี้ร่างกายนี้จึงไม่เป็นภาระหนักแก่จิตใจ ที่เห็นแจ้งอย่างนี้. เห็นรูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ เป็น “ปฏิจจสมุปปັນนธรรม” ตามธรรมชาติของสังขาร, ไม่เป็น “ตัวกู” ไม่เป็น “ของกู”; ชั้นที่ ๕ นี้ก็ไม่ใช่ของหนักแก่บุคคลนั้น เขาไม่ยึดถือเอาเขา เขาว่างลงเสีย, เขาก็ดับเย็นสนิทจากความทุกข์หรือความหนัก. นี่เรารู้จักสิ่งทั้งหลายทั้งปวงอย่างนี้; ก็ “ไม่มีความสำคัญมันหมายความว่า ตัวกูเกิด ตัวกูแก่ ตัวกูเจ็บ ตัวกูตาย” : มันไม่ได้เกิดมาตั้งแต่ที่แรกโน่น มันก็ไม่มีอะไรจะตาย; จิตชนิดนี้ไม่มีความทุกข์.

นี่รู้จัก “ตายก่อนตาย” เสีย : เป็นความจริง เป็นกฎของความจริง เกี่ยวกับธาตุ เกี่ยวกับชั้น เกี่ยวกับอายตนะ เกี่ยวกับกิเลสตัณหา.

ตายก่อนตาย มิใช่กลายเป็น ไปเป็นผี
 แต่กลายเป็น สิ่งที่ไม่สูญหาย
 ที่แท้คือ “ความตาย ที่ไม่ตาย”
 มีความหมาย ไม่มีเกิด ประเสริฐแล.

อย่ามี “เกิดมาเป็นตัวกู” ติ แล้วมันก็ไม่มีการตาย. เดียวนี้มันเกิดมาแล้ว มันโง่มาจน ๔๐-๕๐ ปี ๖๐ ปี ๗๐ ปีแล้ว : มันโง่มาตลอดเวลาว่า “มีตัวกูอยู่” แล้ว “ตัวกูจะต้องตาย”; แล้วก็เดือดร้อนเพราะไอ้ปัญหาที่จะต้องตาย. เอ้า, ต้องสลัดออกไป “ไม่ต้องมีตัวกูที่ได้เกิดมาแล้ว และอยู่และจะตาย”. ถ้ามองเห็นอย่างนี้ – “ไม่มีตัวกู” อย่างนี้ ก็ไม่มีการตาย; คือมันทำให้ตายเสียก่อนแล้วสำหรับจะไม่ต้องตายอีกต่อไป ไม่ต้องตายอีกต่อไป; อย่างนี้ ขอเชิญมฤตยู มัจจุราชมาเล่นซ่อนหากันได้.

ผู้ที่จะเห็น “ตายก่อนตาย” นี้ กล้าทำให้มฤตยู มัจจุราชมา – มาเล่นซ่อนหากัน : “แหวกูให้พบที”, เรากล้าท้ามัจจุราช “-มาแหวกูให้พบที”. มัจจุราชมันก็ไม่วิเศษวิโสอะไรไปหรอก : ถ้ามันมีความโง่มีวิชา มันก็ไปแหวกูพบที่ความยึดถือ; แต่มันแหวกูของผู้ที่ไม่ยึดถือมันไม่พบ. ฉะนั้นเราก็เล่นซ่อนหากันกับมัจจุราช ซึ่งมัจจุราชจะหาเราไม่พบ; อย่างที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสไว้ในเรื่อง “คาถาโมฆราช” นะ. เห็นโลกโดยความเป็นของว่างจากตัวกู-ของกูอยู่, แล้วมัจจุราชก็จะไม่เห็นเธอ ผู้เห็นโลกอยู่อย่างนี้.

“มัจจุราชจะไม่เห็นเธอ ผู้มองเห็นโลกอยู่อย่างนี้” ก็หมายความว่า มัจจุราชไม่ตามหาเราพบ เราเล่นซ่อนหากับมัจจุราชได้สำเร็จ มัจจุราชตามหาเรา

ไม่พบ; หรือว่ามันเป็นเกลอกับมัจจุราชเสียเลยก็ได้ จะไม่ต้องมีปัญห่อีกต่อไป, หมายความว่า ไอ้ความตายไม่มีความหมายแก่เรานั้นแหละ เราเป็นเกลอกับมัจจุราช ก็หมายความว่าอย่างนั้น; ไม่มีปัญหาที่จะต้องตายอีกต่อไป. เล่นซ่อนหากันที่ไร เราก็ชนะมัจจุราชทุกทีแหละ; เล่นก็พากับมัจจุราช เราชนะทุกที เพราะเหตุที่ความรู้ มีสติปัญญา สำหรับที่ว่า “ตายแล้วก่อนตาย” นี้.

นี่มานั่งอยู่ที่นี้ เดี่ยวก็กลับบ้าน เดี่ยวก็ไปกินข้าว เดี่ยวก็ไปทำอะไรต่าง ๆ; แล้วจะทำอย่างไร ที่จะมีความรู้สึกว่า “ไม่มีตัวกู” สำหรับทำอย่างนั้น สำหรับทำอย่างนี้ หรือที่จะตายนี้.

เอาละ, “ตายก่อนตาย” มีความหมายอย่างนี้; ไม่ใช่คำพูดบ้า ๆ บอ ๆ เหมือนคนบางคนมันฟังไม่เข้าใจ แล้วมันก็ดำเราว่าพูดบ้า ๆ บอ ๆ ไม่มีความหมาย ไม่มีสาระอะไร ว่า “ตายเสียก่อนตาย”. ความคิดนี้คิดว่า “ตัวกู” นั้นให้หมดไปเสียก่อนแต่ที่ร่างกายนี้มันจะแตกทำลาย; ก็อยู่ตลอดเวลาด้วยร่างกายนี้ ที่ไม่ได้ยึดถือว่าเป็น “ตัวกู”, ปัญหาเรื่องความตายก็ไม่มี : เพราะผู้นี้มีได้มีอยู่สำหรับจะตายอีกต่อไป เรียกว่า “ตายเสียก่อนตาย”. นี่เป็นเครื่องยาที่หายากนะ หาได้ยากนะ คนโง่หาไม่พบนะ; ต้องมีปัญญาถึงขนาดเห็นสุญญตา เห็นอนัตตาเพียงพอแหละ จึงจะหาเครื่องยาชื่อนี้พบ แล้วเอามาต้มกินได้.

“มัจจุราชไม่มองเห็น” “ทำมัจจุราชได้” ด้วยตัวยา “ดับไม่เหลือ” !

นี่ถัดไป (: เครื่องยาอย่างที่ ๗) ก็มาถึง **เครื่องยาชื่อว่า “ดับไม่เหลือ”**. นี่สิ่งที่ ๗ นะ ไอ้สิ่ง ๖ สิ่งที่แล้ว ๆ มา เอาอย่างละส่วนเดียว ๆ ส่วนเดียว; ส่วน

อันสุดท้าย ดับไม่เหลือ นี้เอา ๖ ส่วน เท่ายาทั้งหลาย. ใ้ ๖ อย่างแรกเอาอย่าง ละซ้ง สมมติว่าอย่างละซ้ง ๆ; พอมาถึง “ใ้ดับไม่เหลือ” สิ่งสุดท้ายนี้เอา ๖ ซ้ง เลย; รวมกันเป็น ๑๒ ซ้ง สำหรับของ ๗ สิ่ง.

“ดับไม่เหลือ ดับไม่เหลือ” หมายความว่า ความรู้สึกที่เกิดขึ้น เมื่อเปื้อ ต่อการเวียนว่ายตายเกิด.

เปื้อหรือยัง? เปื้อต่อการเวียนว่ายตายเกิดหรือยัง? ถ้ายังไม่เปื้อ หา เครื่องยานี้ไม่พบหรอก, ต่อให้หาให้ตายก็ไม่พบ; มันจะพบได้ สำหรับคนที่เปื้อ การเวียนว่ายตายเกิดแล้วเท่านั้นแหละ จึงจะหาเครื่องยาชื่อว่า “ดับไม่เหลือ” พบ ก็มันจะผุดขึ้นมาในใจเองว่า “กูสมัครดับไม่เหลือ, กูก็เวียนว่ายตายเกิดอีก ต่อไปแล้ว, กูเปื้อ กูไม่เอาแล้ว กูสมัครดับไม่เหลือ, กูสมัครหยุดกันที พอกันที ดับไม่เหลือกันที” : ใ้คนนี้หาเครื่องยานี้พบแล้ว – เครื่องยาชื่อ “ดับไม่เหลือ”.

นี่ต่อรองให้มากแล้วนะ ว่าถ้าไม่พบเดี๋ยวนี้ ก็ขอให้พบเมื่อจะดับจิตก็ ยังเอานะ : ยังอีกวินาทีเดียวจะดับจิตนะ ก็ขอให้หาพบเถอะว่า “กูสมัครดับไม่ เหลือ กูพอที กูสมัครดับไม่เหลือ” ก็พบ เออ “ดับไม่เหลือ” แล้วก็ตายไปเลย วินาทีเดียวพบ กินแล้วตายดับไปเลย; อย่างนี้ก็ยังบรรลุนิพพานได้ เพราะเห็น “ดับไม่เหลือ” เข้าถึง “ความดับไม่เหลือ”; เราเรียกอาการอย่างนี้ว่า ตกกระได พลอยกระโจนให้ดี ๆ : แม้ว่าตกกระไดลงไปแล้ว แวบลงไปแล้ว ก็กระโจนให้ ดี ๆ ให้มันถึงโดยไม่ต้องมีอันตรายอะไรนี้.

เมื่อเราจะตายด้วยโรคอะไรก็ตามเถอะ โรคร้ายกาจ โรคไม่ร้ายกาจ โรคอะไรก็ตาม มันจะตายอยู่ในวินาทีนี้แล้ว ก็สมัคร “ดับไม่เหลือ” เอะ

-สมัครดับไม่เหลือ ผสมโรงกับร่างกายไป : ร่างกายดับจิตก็ดับ กูก็ดับ ใจ
ความยึดถือของกูก็ดับ ดับตัวกูเสียให้หมด พร้อมกับร่างกายมันจะดับนี้ : นี้
เรียกว่า “ตกกระไดพลอยโจน”. ใครทำไม่เป็น คนนั้นจะขาดทุนไปอีกหลาย
ร้อยชาติ; ใครทำเป็นมันก็ได้กำไร ในวินาทีนั้นแหละ : สามารถที่จะ “ดับไม่
เหลือ” สิ้นสุดแห่งการเวียนว่าย บรรลุนิพพานได้ในวินาทีนั้น.

ฉะนั้น ต้องพยายามดู ดู ใจ การเวียนว่าย วนเวียน เวียนว่ายอยู่ ทุกวัน
ทุกคืน; ทุกวันทุกคืน เวียนว่ายในอะไร? เวียนว่ายในกิเลส เวียนว่ายในกรรม
ในผลกรรม, เวียนว่ายในกิเลส กรรม ผลกรรม, กิเลส กรรม ผลกรรม, กิเลส
กรรม ผลกรรม : นี้พอกันทีโว้ย ไม่เอาอีกแล้วโว้ย หยุดที พอที นี้พอทีพอกันที
สำหรับความเวียนว่าย. มองเห็นความน่าเกลียดน่าชัง น่าเบื่อน่าร้อา ของการ
เวียนว่าย; แล้วก็ต้องการจะหยุด จะ “ดับไม่เหลือ” จะไม่มีการเวียนว่าย, นี้. มัน
จากสุดท้าย มันเป็น “ศิลปะ” ยิ่งกว่า “ศิลปะ” มันเป็น “เคล็ด” ยิ่งกว่า “เคล็ด”
แหละ.

ฉะนั้น ให้พยายามมองดู “ใจความน่าชังของการเวียนว่าย” น่าเกลียด
น่าชังแห่งการเวียนว่าย มาทบทวนมานอยู่อย่างนี้ มีปัญหาเรื่องความเกิด ความ
แก่ ความเจ็บ ความตาย ทุกวัน ๆ ไม่มีที่สิ้นสุดอย่างนี้; ให้เกิดความรู้สึกว่า
“พอที ๆ พอที ๆ”; พอที ๆ จริง ๆ นะ, แล้วจิตมันก็น้อมไปเพื่อนิพพานเองแหละ
: ถ้าเห็นว่ามันอยู่นี่มันเลวมันเหลือประมาณนะ จิตมันก็น้อมไปเองเพื่อนิพพาน;
เหมือนกับจิตเห็นทุกสิ่งว่างจากตัวตน, จิตก็น้อมไปเพื่อพระนิพพานเอง โดย
อัตโนมัติ.

ฉะนั้น เราดูไ้ความทนทานแห่งการเวียนว่าย ให้ชัดแจ่มแจ้ง ‘เป็นปัจจุบันจิต’ อยู่อย่างนี้ มันก็น้อมไปเพื่อ “ดับไม่เหลือ” : เป็นยอดศิลปะ คือสิ่งที่ดีที่สุด ที่มีค่าที่สุด ประเสริฐที่สุด งดงามที่สุด แห่งการสิ้นกรรม – ไม่ต้องเวียนว่ายตามกรรม, แห่งการสิ้นตัวตน – ไม่มีตัวตนสำหรับจะหนัก จะเบา จะยึดถืออีกต่อไป, ศิลปะสิ้นกิเลส – กิเลสไม่เกิดได้ เพราะว่ามันไม่มีตัวตน, แล้วก็สิ้นวัฏฏะ คือไม่มีการว่ายวน, แล้วก็สิ้นสังขาร คือการปรุงแต่ง.

สังขาร(ในคำว่า “สิ้นสังขาร” นี้)คืออาการของปฏิจสมุปบาท; ไม่ใช่สังขารร่างกายเนื้อหนัง ผม ขน เล็บ ฟัน หนัง สังขารข้างนอก เงินทอง ข้าวของ, ไม่ใช่สังขารอย่างนั้น – นั่นก็คือสังขารเหมือนกัน. แต่เดี๋ยวนี้พูดว่า “สิ้นสังขาร” นะ ในที่นี้คือสิ้นการปรุงแต่ง ไม่มีการปรุงแต่งแห่งความคิดนี้ว่า “ตัวตน” สำหรับจะมีปัญหาเกี่ยวกับอะไรอีกต่อไป หยุดปรุงแต่ง “ตัวกู-ของกู” เสียที : นี้เรียกว่า “สิ้นสังขาร”.

คำว่า “สังขาร” นี้ แปลได้หลายอย่าง มีความหมายหลายอย่าง; ไ้ อย่างที่สำคัญที่สุดนั้นแปลว่า “ปรุงแต่ง”; หยุดปรุงแต่งเถิด นั่นแหละเขาว่า หยุดสังขารละ. ปรุงแต่งนี้คือปรุงแต่งด้วยอวิชชาว่ามันเป็นตัวกู ว่ามันเป็นของกู : เกิดความอยาก คือค้นหา, เกิดอุปาทาน คือความยึดถือ, เกิดความยึดถือแล้ว ก็มีภพมีชาติสำหรับจะเป็นทุกข์. การปรุงแต่งเป็นกิริยาอาการของปฏิจสมุปบาท นี้เราเรียกว่า “สังขาร”.

คำว่า เตตํ วุปสโม สุโข – ความรำบได้เสียซึ่งสังขาร เป็นสุขอย่างยิ่ง นั้นนะ ไม่ได้หมายถึงความตาย ไม่ได้หมายความว่าร่างกายตาย; หมายความว่า

“หยุด – หยุดสังขาร” คือ “หยุดการปรุงแต่งเสีย”, ดับสังขาร คือดับการปรุงแต่งเสีย, แล้วก็ **เป็นสุขอย่างยิ่ง** – ร่างกายไม่ตาย แล้วก็รู้สึกเป็นสุขอย่างยิ่ง. ตายแล้วจะรู้สึกเป็นสุขอย่างไร คนบ้าเท่านั้นแหละที่มันจะคิดว่า **ตายแล้วจะไปรู้สึกเป็นสุขได้อีก**, หรือ **นิพพานดับอะไรหมดแล้วจะเป็นสุขได้อีก**; นี่มันเป็นคนบ้าเท่านั้นที่จะคิดอย่างนั้นได้. ถ้าคนดี ๆ มันต้องมีความรู้ มองเห็นว่า **มันต้องมีสิ่งสำหรับจะรู้สึก** มันจึงจะรู้สึกเป็นสุขได้.

ฉะนั้นเรา เติล ฐปสโม – ระวังสังขารทั้งหลายเสีย, แล้วเป็นสุขอย่างยิ่ง; ก็คือหยุดการปรุงแต่งแห่งจิตใจเสีย ในจิตใจอย่ามีการปรุงแต่งเป็นตัวกู-ของกู หยุดอันนี้เสีย, แล้วจิตนั้นแหละยังไม่ตาย รู้สึกได้ **ว่าเป็นสุขอย่างยิ่ง**. ฉะนั้นอย่าไปปรุงแต่งให้เป็นตัวกู-ของกู ลูกของกู เมียของกู ผัวของกู เงินของกู วิวของกู ควายของกู ไร่นาของกู อะไรของกู อย่าไปปรุงแต่งอย่างนั้นสิ : **หยุดความคิดปรุงแต่งอย่างนั้นเสีย** เรียกว่า “หยุดสังขาร ดับสังขาร ระวังสังขารเสียได้”, ใจจิตนั่นเองมันจะรู้สึกได้ เพราะมันยังไม่ได้ตายนี้ มันยังรู้สึกอะไรได้ มันก็รู้สึกว่าเป็นสุขอย่างยิ่งได้.

อย่าไปหวังว่า “ตายแล้ว ไม่มีอะไรแล้ว จะรู้สึกเป็นสุข” นี่มันรู้สึกไม่ได้หรอก เพราะว่ามันไม่มีอะไรจะรู้สึก. ถ้าอยากจะรู้สึกเป็นสุขกันบ้าง แล้วก็ขอให้ “**ละวางสิ่งที่กำลังยึดถือหรือปรุงแต่งนี้เสีย**”. ยึดถือว่าชีวิตนี้ของกู อะไรของกู มีอะไร ๆ ๆ ของกู ฟุ้งไปเลย นี่เรียกว่า **มันมีสังขาร** คือการปรุงแต่ง; หยุดสังขารนี้เสีย เรียกว่า **สิ้นสังขาร** **สิ้นการปรุงแต่ง** นี้เราเรียกว่า “**ดับไม่เหลือ**”.

“ดับไม่เหลือ” คือ สิ้นกรรม สิ้นกระแสกรรม สิ้นรับผลกรรม ไม่ต้องรับผลกรรม ไม่มีการทำกรรม, สิ้นตัวตน คือไม่โง่ปรุ่งแต่งเป็นตัวตนขึ้นมาอีก, แล้วก็ สิ้นกิเลส มันไม่มีตัวตนเป็นที่ตั้งแห่งกิเลส, แล้วก็ สิ้นวิญญะ เพราะมันไม่มีกิเลส มันก็ไม่มีวิญญะ มันไม่ว่ายเวียน, แล้วมันก็ สิ้นสังขาร เพราะไม่มีกิเลส เพราะไม่มีอวิชชา ไม่มีความโง่ ที่จะมาทำให้เกิดการปรุ่งแต่ง.

นี่เรียกว่า ปฏิจตสมุปบาท มันดับ หยุด สิ้นสุดลง สำหรับการปรุ่งแต่งเพื่อให้เกิดทุกข์นะ; ไอ้ปฏิจตสมุปบันธรรมก็เหลือแต่ซากที่ไม่เป็นทุกข์ เหมือนกับไฟดับแล้วเหลือแต่ถ่านไฟที่เย็น ๆ อย่างนี้ มันก็ยังเหลืออยู่เหมือนกัน แต่มันไม่เป็นทุกข์. ฉะนั้นดับไอ้กิเลสตัณหา บ้า ๆ บอ ๆ อะไรเสีย มันก็จะเหลือแต่ถ่านไฟ คือร่างกายล้วน ๆ ที่ไม่เป็นทุกข์; ตอนนี้จะรู้สึกเป็นสุข ถ้าชอบความรู้สึก. แต่พระพุทธเจ้าท่านไม่ได้สอนให้มาหลงไอ้ความรู้สึกที่เป็นสุข, ท่านให้ดับสิ้นสุดกันเสียเลย จึงพูดว่า ไอ้นิพพานนี้มันพ้น อยู่เหนือสุขเหนือทุกข์; แต่ชาวบ้านไม่ชอบ ก็ต้องพูดว่า นิพพานนี้เป็นสุขอย่างยิ่ง. บางคราวพระพุทธเจ้าท่านต้องตรัสว่า “นิพพานนี้เป็นสุขอย่างยิ่ง” ก็เพื่อ(ให้)ไอ้คนที่มันชอบสุขนะ มันสนใจนิพพาน; ถ้ามันปฏิบัติตามได้จริงถึงนิพพานแล้ว มันจะอยู่เหนือความรู้สึกว่าเป็นสุขว่าเป็นทุกข์.

ไอ้ที่เรียกว่าความสุข ก็เป็น ปฏิจตสมุปบันธรรมเหมือนกันแหละ : เป็น สังขารเหมือนกันแหละ ไอ้ความสุขนี้ เพราะมันเป็นความรู้สึกของเวทนา - ของเวทนาขั้นต้น เพราะฉะนั้น มันก็ไม่เที่ยงไปตามแบบของเวทนาขั้นต้น จะไปเอาความสุขอะไรกับมันได้.

แต่ว่าเดี๋ยวนี้ ถ้าว่าจะมีความรู้สึกที่เป็นสุขกัน ก็ต้องไอ้อย่างนี้เท่านั้นแหละ; คือว่าดับไอ้ความหลงไหลในสิ่งใด ความยึดถือในสิ่งใดเสีย แล้วมันก็จะไม่เป็นทุกข์ในสิ่งนั้น, ดับความยึดถือในชีวิตนี้เสีย ชีวิตนี้ก็จะเป็นของเย็น, ดับความยึดถือในความสุขเสีย ไอ้ความสุখনั้นจะเป็นของเย็น; ถ้ามีฉะนั้นไอ้ความสุখনั้นจะเป็นของร้อนนะ : ความสุখনั้นแหละจะเป็นของร้อน ไปยึดถือมันเข้าเถอะ.

ฉะนั้น ไอ้ความสุขที่แท้จริงนั้น มันต้องปราศจากความยึดถือ, แล้วไม่ควรเรียกว่าความสุข; เรียกให้ดีที่สุดเรียกว่า ความสิ้นสุดแห่งความทุกข์; อย่าไปกะลิมกะเหลี่ย จนเหลือความสุขที่ไหนไว้อีก มันจะโง่ มันจะโง่ – โง่ครั้งสุดท้ายนะ, แล้วมันจะดับยากนะ. เพราะว่าเอาไปตามความจริงดีกว่า ว่ามันมีแต่ความทุกข์นี้, ยึดถือแล้วก็แบก แล้วก็หนักนี้; แบกอะไรก็หนักทั้งนั้น, ยึดถืออะไรก็หนักทั้งนั้น; อย่ายึดถือโดยประการทั้งปวง มันก็ไม่หนัก มันก็ไม่ทุกข์เท่านี้พอแล้ว; เอาแต่ว่า มันเป็นจิตใจที่ไม่ได้แบกถือของอะไรไว้ เป็นจิตใจที่ว่างที่ไม่มีความทุกข์ มันก็ควรจะพอใจแล้ว; เรียกว่า “สิ้นสุดแห่งความทุกข์” : อนุโต ทุกขสฺส – ที่สิ้นสุดแห่งความทุกข์.

เมื่อพระพุทธเจ้ายังมีชีวิตอยู่ ท่านจะบวชให้ใครท่านบอกว่า มาประพฤติพรหมจรรย์ เพื่อทำให้แจ้งซึ่งที่สุดแห่งความทุกข์; ท่านว่าท่านนั้นแหละไม่ได้ใช้คำว่า นิพพานนิพเพินอะไร เหมือนตอนหลังๆ นี้. “มาทำให้แจ้งซึ่งที่สุดแห่งความทุกข์ ให้ความดับสิ้นสุดแห่งความทุกข์ปรากฏแก่จิตใจของเธอ” : คนนั้นก็มาอยู่ประพฤติพรหมจรรย์, ดับความทุกข์หมดได้ ก็เป็นพระอรหันต์; ก็มีเท่านี้ – เรื่องมันมีเท่านี้ ว่าดับทุกข์หมดสิ้นไม่มีเหลือ.

นี่มันต้อง “ดับไม่เหลือ” แห่งความทุกข์ แห่งต้นเหตุของความทุกข์ แห่งการปรุงแต่งแห่งความทุกข์ มันจึงจะดับทุกข์ไม่เหลือ; เดียวนี้เราเรียกสั้น ๆ ว่า “ดับไม่เหลือ ดับไม่เหลือ”. ถ้าทำเวลาอื่นไม่ได้ ขอให้ทำในเวลาวินาทีสุดท้ายที่จะดับกาย-ดับจิตนั้นแหละ ทำให้ได้เถอะ มันจะไม่เสียทีที่เกิดมาเป็นมนุษย์และพบพระพุทธศาสนา เพราะว่ามันยังสามารถทำให้ดับได้ในวินาทีสุดท้าย เมื่อร่างกายมันจะดับ. คนแก่ ๆ นึกถึงให้มาก มันใกล้เข้ามาแล้ว วินาทีนั้นมันใกล้เข้ามาแล้วนะ; ถ้าใช้วินาทีนี้ไม่เป็น แล้วมันก็ต้องเวียนว่ายต่อไปอีกมากแหละ. นี่มันรีบใช้ให้มันเป็น ใช้ให้ทันเวลา ใช้ให้ถูกต้อง ตามแบบที่เรียกว่า ตกกระไดแล้วพลอยกระโจนให้ดี ๆ จะได้ถึงพระนิพพานได้ ด้วยการ “สมัครดับไม่เหลือ” สมัครดับไม่เหลือ : “ฉันสมัครดับไม่เหลือ พอกันทีสำหรับการเวียนว่าย”. นี่ “เคล็ด” อย่างยิ่ง “เคล็ด” อันสุดท้าย เรียกว่า “ดับไม่เหลือ”.

เคล็ดอันที่ ๑ ว่า “ไม่รู้ไม่ชี้” – ไม่รู้ไม่ชี้กับมึง.

เคล็ดที่ ๒ ว่า “ซังหัวมัน ซังหัวมัน”; อย่าเอามาใส่ใจให้เป็นโรคประสาท.

เคล็ดที่ ๓ ว่า “โง่มันอย่างนั้นเอง อย่างนั้นเอง” : ไม่แปลกไม่ยินดีไม่ยินร้าย.

เคล็ดที่ ๔ ว่า “ไม่มีตัวกู-ของกู” : มันเป็นเช่นนั้นเองของธรรมชาติ.

เคล็ดที่ ๕ ว่า “ไม่น่าเอา ไม่น่าเป็น” เพราะมันเป็นแต่เพียงความเป็นเช่นนั้นเอง เป็น “ปฏิจสมุปปันนธรรม” เป็นเพียง “อาการแห่งปฏิจสมุปบาท” เพราะฉะนั้นจึง “ไม่น่าเอา ไม่น่าเป็น”.

เคล็ดที่ ๖ “ตายก่อนตาย ตายก่อนตาย”. เรา “ไม่ได้มีตัวเองที่แท้จริง” มันเท่ากับว่า “ตายแล้วก่อนตาย”; เราไปโง่ให้มันมีตัวเราขึ้นมา มันก็มีปัญหาเรื่องความตาย; ฉะนั้นอย่ามีปัญหาเรื่องความตาย ก็อย่ามีตัวตนที่ได้เกิดมาสำหรับจะตาย; “ดับตัวตนเสียได้” มันก็ “ตายก่อนตาย”.

เคล็ดที่ ๗ นี้ดับ : ก็ “ดับไม่เหลือ” ดับไม่มีอะไรเหลือ; เรียกว่า พอกันทีสำหรับการเวียนว่าย, พอกันทีสำหรับการเวียนว่าย.

นี้เรียกว่า “เคล็ด” สำหรับดับทุกขันธ์เชิงนะ : “เคล็ด” ที่ได้มาจากหัวใจของพระธรรม หัวใจของพระพุทธศาสนา. คำสั่งสอนชั้นลึกที่สุดในพระพุทธศาสนา ถ้าเราประมวลเอามาแต่ส่วนที่มันลึก ๆ นะ ก็จะได้พบข้อความถ้อยคำเหล่านี้แหละ ว่า(๑)มันมีไอ้สิ่งที่ “ไม่ควรจะไปรู้ไปชี้”, (๒)มีแต่สิ่งที่ควรจะปล่อยว่า – “ซังหวัมัน” มันเปลี่ยนแปลงไป อนิจจัง ทุกขัง อนัตตาไป ตามแบบของมัน “ซังหวัมัน”, แล้ว(๓)มัน “เป็นอย่างนั่นเอง” เป็นอย่างอื่นไม่ได้, (๔) “ไม่มีตรงไหนที่เป็นตัวกู-ของกู”, มันจึง(๕) “ไม่น่าจะไปหลงเอาหลงเป็น”, ฉะนั้น(๖)ให้มัน “ตายเสร็จเสียก่อนตาย” คือเลิกโง่ว่ามีตัวกูเกิดมา มันก็ตายของมันเองได้โดยไม่ต้องไปฆ่ามัน, มันก็(๗) “ดับไม่เหลือ” ดับไม่เหลือกันตรงนี้ เป็น “เคล็ด” สุดท้าย.

นี้ว่าเครื่องยาทั้งหมด ๗ อย่าง เอามาเคล้ากันใส่หม้อเสกคาถาว่า สพเพ ธมฺมา นาลิ อภินิเวสย แปลว่า สิ่งทั้งหลายทั้งปวง อันใคร ๆ ไม่ควรยึดมั่นถือมั่นว่าเป็นตัวกู-ของกู นี้.

ที่ว่า ก็ใส่หม้อต้มเคี่ยวให้น้ำเหลือหนึ่งในสาม เพื่อให้มันเข้มข้นยิ่ง
 : เราต้องรู้ธรรมชาติอย่างเข้มข้น เหมือนกับว่าต้มยา เคี่ยวไปให้เหลือหนึ่งในสาม นี้
 มันเข้มข้น. ให้รู้ธรรมชาติอย่างเข้มข้น; อย่ารู้ธรรมชาติอย่างปะล่อมปะแล่ม เพียง
 แต่เอาน้ำรดลงบนเครื่องยาแล้วก็กิน อย่างนี้โรคมันจะหายอย่างไรได้ : เอา
 เครื่องยาใส่หม้อ แล้วเอาน้ำรดลงไป แล้วเอาน้ำมากินนี้ มันจะหายอย่างไรได้
 เถ่า; มันต่างกันมากกับที่เคี่ยวไปๆ ให้เหลือ ๑ ใน ๓ นะ – มันเข้มข้น; กินเข้า
 ไปแล้วมันมีผล. ฉะนั้น ให้ศึกษาธรรมชาติ ให้เล่าเรียนธรรมชาติ ให้ปฏิบัติ
 ธรรมชาติอย่างเข้มข้น เห็นโดยประจักษ์.

แล้ว “กิน” นี้ คือว่ากินขนาดที่ว่า มันจะแก้ปัญหาก็ได้หมด; กินวันละ
 นิดก็ได้ แต่กิน ๓ เวลา, อย่างน้อยกิน ๓ เวลา, ยามันเข้มข้น กินทีละช้อนชา
 วันละ ๓ เวลา; ก็ “หมดสรรพโรค เป็นโลกอุดร” คืออยู่เหนือโลก เหนือปัญหา
 เหนือความตาย.

วิธีการอย่างนี้ที่อาตมาเรียกว่า “เคล็ด” คือมัน “เหมือนกับปาฏิหาริย์”;
 แล้วมันงดงามที่สุด มันน่าดูที่สุด มีค่ามากที่สุด เป็นงานละเอียดอ่อน.

[สรุป]

การบรรยายนี้ชื่อว่า ศิลปะแห่งการใช้ “เคล็ด” จากหัวใจพระธรรม :
 หัวใจพระธรรม หัวใจพระศาสนา ถอดออกมาได้ เป็น “เคล็ด” เป็น “เพชร”,
 เป็นเพชรคือเป็นหัวใจที่สุดแหละ, แล้วก็มาใช้แก้ปัญหาก็ดับทุกข์โดยประการ
 ทั้งปวง.

ก็บอกแล้วว่า วันนี้เป็นวันสุดท้าย ของการบรรยายภาควิสาขบูชา. เรา เคยจัดไว้เป็นภาค ๆ; ภาคนี้ถ้าบรรยายทั้งภาค จะได้ ๑๓ ครั้ง, แต่เว้นเสียครั้งหนึ่ง เพราะมันไปตรงกับงานศพอาจารย์ที่พุ่มเรียง วันนั้นเว้นเสียครั้งหนึ่ง, ภาคนี้เลยมี เพียง ๑๒ ครั้ง แล้วก็ ล้วนแต่พูดถึง “เคล็ด” ทั้งนั้นแหละ แต่ใช้คำว่า “ศิลปะ” :-

(๑) “ศิลปะ” ที่เกี่ยวกับชีวิต ก็ “เคล็ด” ที่เกี่ยวกับชีวิต; (๒) ชีวิตนี้ ตั้งอยู่ในฐานะที่จะกระทำกับมัน อย่างใช้ “เคล็ด” อย่างใช้ “ศิลปะ” ได้, ฉะนั้น เราจึงใช้ “เคล็ด” ใช้ “ศิลปะ” กับชีวิตนี้; (๓) มี “เคล็ด” ทำให้ชีวิตอยู่เหนือปัญหา โดยประการทั้งปวง; (๔) มี “เคล็ด” ทำให้มีชีวิตที่เหมาะสมอยู่ในโลก; (๕) ใช้ อริยมรรคมีองค์ ๘ เป็นยอดของ “เคล็ด”; แล้ว(๖)เป็น “เคล็ด” ของการใช้สติ อย่างดีที่สุดในทุกกรณี; (๗) ใช้ “เคล็ด” ในการดู ด้วยญาณุตสัมมปัญญา; (๘) ใช้ “เคล็ด” ในการที่มีพระพุทธเจ้าอยู่กับเนื้อกับตัวของเราตลอดเวลา; (๙) มี “เคล็ด” ที่อยู่กับนิพพานได้ในชีวิตประจำวันทุกวัน; แล้ว(๑๐)มี “เคล็ด” ที่อยู่เหนือกรรมมีความสิ้นกรรมอยู่เป็นปกติ; แล้ว(๑๑)มี “เคล็ด” สำหรับจะมีชีวิต อยู่ด้วยจิตว่าง ว่างจากตัวกู-ของกู :-

วันนี้(๑๒)สรุป “เคล็ด” ทั้งหมดว่า มันเป็น “เคล็ด” ทั้งหมด ที่ถอด ออกมาได้จากหัวใจของพระธรรม; ดังคำบรรยายที่ได้กล่าวแล้วเป็นลำดับมา ว่า ใ้รู้จัก “ไม่รู้ไม่ชี้”, รู้จัก “ซึ่งห้วงมัน”, รู้จัก “อย่างนั้นเอง”, รู้จัก “ไม่มีตัวกู-ของกู”, รู้จัก “ไม่น่าเอาไม่น่าเป็น”, รู้จัก “ตายเสียก่อนตาย”, รู้จัก “ดับไม่เหลือ” เป็นสิ่งสุดท้าย. อุปมาเหมือนกับว่าเป็นยาหม้อ : หาเครื่องยามา ๗ อย่าง ต้ม แล้วก็กิน; ก็หมดสรรพโรค กลายเป็นโลกอุดร, คือ บรรลุพระนิพพาน จึงจะ เรียกว่า เป็นโลกอุดร.

การบรรยายในวันนี้ครั้งสุดท้ายนี้ ก็เป็นการสมควรแก่เวลาแล้ว; อาตมาขอยุติการบรรยาย เป็นโอกาสให้พระคุณเจ้าทั้งหลาย ได้สวดบทพระธรรมในรูปแบบคณสาชยาย ส่งเสริมกำลังใจของท่านทั้งหลาย ในการประพฤติปฏิบัติ, สืบต่อไป ในกาลบัดนี้.

เจ้าพ่อกำเป็นพ่อค้า.

- ๑ เกิดในตระกูล "พาลี" บรรพบุรุษ ทำการค้า, ตัวเองก็เคย ขัดนี้ไปเสียจนมาเป็นพ่อค้าทางเรือในนามว่า พูนทอง, เป็นลูกเขยของพระพรหมเจ้า แต่แต่งงาน กับ นาง โดยพิธีของฮินดูกว่ามาในพิธี แต่ไม่มี ใจรู้กันก็เลย.
- ๒ ทำชื่อเสียงมาแต่ สมัยของพระพรหมเจ้า มีใช้ตาม เมืองระแวกนี้เอง ซึ่งเป็นเรื่องในประวัติศาสตร์ของ โลก; ทำสิ่งนี้มาไว้เพื่อเงิน ตามดั่งสมัยใหม่ซึ่งมีสิ่งนี้ ทั่วประ โยชนาน และประ โยชนาน ซึ่งใน "นิทาน" นี้ได้ เป็นที่พอใจ ของคนเป็นสูง กว่าคนธรรมดา มาก อยู่เหมือนกัน.
- ๓ มีทั้งคำปราศรัย ชื่อ นอนไม่หลับกลาง, นายของ มีดีด, และชื่อ "ธรรมะธรรม" สำหรับคนทุกชั้น ทุกวัย ทุกชนิต ทุกเพศ, ยิ่งกว่า นี้ยัง สรรพสิ่งนี้.
- ๔ แต่ก็มีในชื่ออื่น กัน ที่บางคนมีในใจ แล้วเขา ว่า เขาของปลอม, พวกนี้ทำ ดีดที่หลายครั้ง มี ภัยภัยที่อื่นของเขา แต่ชื่อของเขาก็มีแล้ว กับ มีคนสนใจ เข็ม เข็ม เร็วอีก.
- ๕ มีชื่อ เจ้าพ่อกำ อยุ่อยู่กว่าปีแล้ว ก็ยังไม่ทำดี มีดีดที่อื่น เขาทำ ดีดที่อื่น แล้วแล้ว แล้วแล้ว แล้วแล้ว ไม่กว่าแล้ว มีชื่ออื่น, ชื่อธรรมะธรรมนี้ ให้เขาใจ สามารถที่จะ รอยตาม ดีด จำนวนหนึ่ง
- ๖ ของดี ทั้ง หัก และ ดอง จะรู้จากเจ้าพ่อกำ ที่มี เป็น ดีด ชื่ออื่น นี้เจ้าพ่อกำ และชื่อของเจ้าพ่อกำ รวมไว้กัน นี้ดี ดีด ยิ่งๆ ไม่ไป, ๓๓๓!

บันทึก

หนังสือชุด "ธรรมโฆษณ์ของพุทธทาส" เท่าที่ได้จัดพิมพ์ขึ้นไว้ในพระพุทธศาสนา
มาจนถึงวันนี้ มีรายชื่อ และเลขหมายประจำเล่ม ดังนี้ :-

ลำดับพิมพ์	ชื่อหนังสือ	เลขประจำเล่ม	
(๑)	พุทธประวัติจากพระโอษฐ์	๑	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒๓]
(๒)	อิทัปปัจจยตา	๑๒	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๘]
(๓)	สันตสเสตัพพธรรม	๑๓	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๓]
(๔)	ธรรมบรรยายระดับมหาวิทยาลัย เล่ม ๑	๓๖	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๕)	พุทธิกจริยธรรม	๑๘	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๖)	ขุมทรัพย์จากพระโอษฐ์	๓	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๑๕]
(๗)	โอสาเรตัพพธรรม	๑๓.ก	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๓]
(๘)	พุทธจริยา	๑๑	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๙)	ตุลาการิกธรรม เล่ม ๑	๑๖	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๓]
(๑๐)	มหิดลธรรม	๑๗.ข	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๓]
(๑๑)	บรมธรรม ภาคต้น	๑๙	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๕]
(๑๒)	บรมธรรม ภาคปลาย	๑๙.ก	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๖]
(๑๓)	อานาปานสติภาวนา	๒๐.ก	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๘]
(๑๔)	ธรรมปาฏิโมกข์ เล่ม ๑	๓๑	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๓]
(๑๕)	สุญญตาปริทรรศน์ เล่ม ๑	๓๘	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๓]
(๑๖)	ค้ายธรรมบุตร	๓๗	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๑๗)	ชมราวาสธรรม	๑๗.ก	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๕]
(๑๘)	ปรมัตถสภาวะธรรม	๑๔.ก	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๓]
(๑๙)	ปฏิบัติทาปริทรรศน์	๑๔	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๒๐)	ธรรมบรรยายระดับมหาวิทยาลัย เล่ม ๒	๓๖.ก	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๒๑)	สุญญตาปริทรรศน์ เล่ม ๒	๓๘.ก	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๓]
(๒๒)	เตกัจจกธรรม	๑๗.ง	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๒๓)	โมกขธรรมประยุกต์	๑๗.ค	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๒๔)	ศารทกาลิกเทศนา เล่ม ๑	๒๖	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๒๕)	ศีลธรรม กับ มนุษย์โลก	๑๘.ข	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๒๖)	อริยศีลธรรม	๑๘.ค	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๒๗)	การกลับมาแห่งศีลธรรม	๑๘.ก	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๒๘)	ธรรมสังกัสสเคราะห์	๑๘.ข	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]

ลำดับพิมพ์	ชื่อหนังสือ	เลขประจำเล่ม	
(๒๙)	ปฏิจจสมุปปาตจากพระโอบุษฐ์	๔	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๑๑]
(๓๐)	ธรรมะกับการเมือง	๑๘.๑	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๓]
(๓๑)	เยาวชนกับศีลธรรม	๑๘.๖	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๓๒)	เมื่อธรรมครองโลก	๑๘.๗	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๓]
(๓๓)	ไถ่ภัยธรรม	๑๒.๖	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๔]
(๓๔)	อาสาฬหบูชาเทศนา เล่ม ๑	๒๔	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๓๕)	มาฆบูชาเทศนา เล่ม ๑	๒๒	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๓๖)	พระพุทธคุณบรรยาย	๑๑.๖	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๓๗)	วิสาขบูชาเทศนา เล่ม ๑	๒๓	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๓๘)	ชุมนุมลืออายุ เล่ม ๑	๔๒.๖	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๓๙)	ธรรมบรรยายต่อทางสุนัษ	๓๙.๑	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๓]
(๔๐)	เทคนิคของการมีธรรมะ เล่ม ๑	๓๗.๖	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๔๑)	อะไรคืออะไร?	๓๗.๑	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๓]
(๔๒)	ใครคือใคร?	๓๗.๒	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๔๓)	อริยสัจจากพระโอบุษฐ์ ภาคต้น, ภาคปลาย	๒	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๑๑]
(๔๔)	ราชาภิเษก	๓๙.๖	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๔๕)	กข กกา ของการศึกษาพุทธศาสนา	๑๔.๑	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๔๖)	ธรรมะเล่มน้อย	๔๐	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๔๗)	ใจความแห่งคริสต์ธรรมเท่าที่พุทธบริษัทควรทราบ	๔๔.๖	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๔๘)	ธรรมปาฏิโมกข์ เล่ม ๒	๓๑.๖	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๔๙)	หัวข้อธรรมในคัมภีร์และบทประพันธ์ของ "สิริवास"	๔๒.๑	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๕๐)	ฟ้าสว่างระหว่าง ๕๐ ปีที่มีสวนโมกข์ ตอน ๑	๔๖.๑	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๕๑)	ฟ้าสว่างระหว่าง ๕๐ ปีที่มีสวนโมกข์ ตอน ๒	๔๖.๖	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๕๒)	ชุมนุมปาฐกถาชุด "พุทธธรรม"	๓๒	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๓]
(๕๓)	สมถวิปัสสนาแห่งยุคปรมาณู	๑๔.๒	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๓]
(๕๔)	นวกานุสาสน์ เล่ม ๑	๓๙	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๕๕)	สันติภาพของโลก	๑๘.๗	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๕๖)	ธรรมะกับสัญญาตญาณ	๑๕	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๕๗)	ธรรมศาสตร์ เล่ม ๑	๔๐.๖	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๕๘)	อติมมยตาประยุกต์	๑๒.๒	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๓]
(๕๙)	ธรรมะในฐานะวิทยาศาสตร์	๑๕.๒	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๓]
(๖๐)	อติมมยตาประจำปี	๑๒.๖	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]

ลำดับพิมพ์	ชื่อหนังสือ	เลขประจำเล่ม	
(๖๑)	อดัมมยตาปริทัสน์	๑๒.ค	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๖๒)	สันติภูมิจีกรกรรม	๑๓.ข	
(๖๓)	พุทธธรรมประยุกต์	๑๗.จ	
(๖๔)	สัมมัตตานุภาพ	๔๐.ฉ	
(๖๕)	ตุลาการิกกรรม เล่ม ๒	๑๖.ก	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๓]
(๖๖)	โพธิปักขิยธรรมประยุกต์	๑๔.ง	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๖๗)	คู่มือการศึกษาพุทธศาสนา	๔๐.ช	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๖๘)	อานาปานสติบรรยาย-อภิปราย-สัมมนา-สาธิต	๒๐.ค	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๖๙)	พัลลิกไตรเทศนา	๒๕.ง	
(๗๐)	ตุลาการิกกรรม เล่ม ๓	๑๖.ข	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๗๑)	คู่มือที่จำเป็นในการศึกษาและปฏิบัติธรรม	๔๐.ช	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๗๒)	ธรรมะคือเรื่องของธรรมชาติ	๓๗.ง	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๗๓)	มนุสสธรรม	๑๗	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๗๔)	พุทธวิธีชนะความทุกข์	๑๔.จ	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๗๕)	หลักพุทธศาสนาที่ยังเข้าใจผิดกันอยู่	๑๔.ฉ	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๓]
(๗๖)	ปัญหาแห่งมนุษยภาพ	๑๗.ฉ	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๗๗)	เทคนิคของการมีธรรมะ เล่ม ๒	๓๗.จ	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๗๘)	ธรรมะสั่งจกปัญญา	๑๘.ฉ	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๗๙)	ธรรมะคือสิ่งพัฒนาชีวิต	๑๘.ญ	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๘๐)	เทคนิคของการมีธรรมะ เล่ม ๓	๓๗.ฉ	
(๘๑)	ศิลปะแห่งการครองชีวิต	๑๘.ฎ	

**ผู้บริจาคทรัพย์ในการพิมพ์ และผู้ร่วมมือช่วยเหลือทุกท่าน
ขออุทิศกุศลแก่สรรพสัตว์**

๒๗ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๖๐

[โปรดช่วยค่าพิมพ์ ศิลปะแห่งการครองชีวิต พิมพ์ครั้งแรก เล่มละ ๓๐๐ บาท]